

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guida per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

662

СРПСКА ГРАМАТИКА

САСТАВИО
СТОЈАН НОВАКОВИЋ.

123468

ПРВО ЦЕЛОКУПНО ИЗДАЊЕ.

У БЕОГРАДУ
ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ
1894.

Моја „Српска Граматика“, у којој се збира рад пуних двадесет и пет година, више пута прекидан и на ново почињат, излази сад први пут овако у целини, у једној књизи.

У намери да покажем како је постала ова књига, изнећу овде како су израђивани, штампани, прерађивани или прештампавани поједини њени делови.

Први почетак јој је у једноме збијено штампаном табачићу о синтакси глаголских облика и сложених реченица, који сам, још као професор Београдске Гимназије, штампао за своје ученике у почетку 1869 године.¹ Српска синтакса се, по ондашњем наставном плану, предавала у другом гимназијском разреду. Поменути табачићем о другој половини синтаксе покушало се да се на брзу руку попуни оно што се није налазило ни у Српској Синтакси Ђ. Даничића, ни у изводу из те Синтаксе, који је, 1864. штампао Ј. Бошковић. Иначе се у њему налазила друга половина оне ученичке ручне књиге, по којој сам ја тада гимназистама II разреда предавао српску синтаксу. Штампала се поглавито зато, да би се за анализу и друге послове заштедело време које се на школским часовима онда употребљавало на писање ручне књиге по казивању професорову.

С тим се свршио други семестар школске године 1868|9. За први семестар школске године 1869|70 изађе целокупно издање те Синтаксе. То је прво издање њено.

¹ Тај први почетак ове књиге из 1869 на корицама носи натпис „Српска синтакса у изводу. II. Ст. Нов. 1869. Штампано као рукопис“. На 16-ој страни текста, који обухвата 60—110 правила синтаксе, забележено је на два под линијом „Штампано као рукопис у штампарији Николе Стефановића“. Тoga ради што је штампано као рукопис, издање ово није узето ни у моју библиографију 1869 године, која је штампана у Гласнику XXVII.

Оно је већ унесено и у библиографију године 1869.¹ Издање то, штампано опет као оглед, распродао се брзо, и у години 1870 имао сам већ да се бавим новим издањем, које је пуштено у свет при крају те године.² Ма да је то издање прво потпуније издање, ни оно ме није могло задовољити. Чим се примакло време новоме штампању, ја сам унео и опет много нових допуна и измена. Тако је постало „треће на ново прерађено и раширено издање“, које је штампано у Београду 1874 године. У то време је и предавању народнога језика у гимназијама поклоњена већа пажња, и синтакса се није више предавала у II разреду, као при првим издањима моје Синтаксе, него у IV-ом. Пет година после тога издања, 1879, показала се опет потреба новог издања. И ја сам на ново бадио доста времена на допуне и исправке, којима је постало „четврто поправљено издање“. Нисам бележио колико ми је времена које издање заузело, али памтим добро, да су ми сва нова издања односила исту количину труда и размислања, без обзира на раније већ уложени рад.

Старајући се у пролеће 1879-те године о четвртоме издању Српске Синтаксе, смислим да према синтакси изградим и остале делове граматике, те да тако употребим белешке, студије и размислања дугога низа година. У тим мислима и по тој одлуци четврто издање дотадашње Српске Синтаксе први пут се наштампа с натписом целокупнога дела „Српска Граматика за ниже гимназије и реалке у Кнежевини Србији. Четврти део. Наука о реченицама“. И одмах, још те године, изађе у првоме издању први део Граматике „Наука о гласовима“, а на скоро за њим и трећи део „Наука о облицима“. Неизрађен остао беше други део граматике, „Наука о основама“, за коју се, осим научних дела Ђ. Даничића и Ф. Миклошића, тада истом у свет пуштених, у нас налазило само нешто претходне

¹ Српска синтакса у изводу, за други разред гимназија и реалака у Кн. Србији. По Ђ. Даничићу. П. Будману и др. саставио Стојан Новаковић. У Београду, у државној штампарији 1869. На 8-ни, 2 л. 46 стр. и 1 л.

² Српска синтакса за ниже гимназије и реалке Кнежевине Србије. Саставио Стојан Новаковић. Друго прерађено и раширено издање. Прегледала и одобрила Школска Комисија. У Београду, издање и штампа Државне Штампарије 1870. На 8-ни, 2 л. 96 стр. и 1 лист.

радње у ранијим пословима Ђ. Даничића. Довршивши први и трећи део, „Науку о гласовима“ и „Науку о облицима“, који су школама били од преке потребе, навалим да изградим и други део, „Науку о основама“, те да започети посао до краја изведем. Та „Наука о основама“, прва у лакшем излагању (колико га је у том делу граматике могућно постићи), изиђе у првом издању у почетку 1880 године. Тако се, мало по мало, потпуно довршило дело, започето једанаест година раније, у 1869-ој, као што је горе показано.

Од 1881 почињу већ нова издања, мање или више прерађивана. „Наука о гласовима“ штампана је у новом издању са знатнијим допунама већ године 1881. Треће издање тога одсеља, од 1884, и четврто, од 1888, штампано је без икаквих промена.

„Наука о основама“ штампана је још само једанпут, године 1885, и то са другојачијим распоредом материјала. У првоме издању „Науке о основама“ просте основе су биле распоређене у две групе, у групу непосреднога и у групу посреднога (од готових основа) образовања. Свака се та група даље делила по врстама речи. У другоме издању, риђеноме после израда „Грамматике старога словенскога језика“ (1884), променим тај распоред, и узмем врсте речи за основицу целокупне поделе, те по њима изложим како посредно, тако и непосредно образовање, свако за се, а једно за другим. Тада ми се чинило, да ћу тим начином унети више прегледности у тај део граматике, претрпан многоразличним материјалом.

„Наука о облицима“ штампана је у другом издању с исправкама године 1882, а по том је то издање године 1890, као треће, просто прештампано.

*

Сва та издања штампана су тако како је изложено, у појединим књигама, за школску потребу. Штампане се то чинило по већој или мањој употреби у школама и зависило је и од промена у наставним школским плановима. Међу тим ја сам поодавно помишљао, да, после посебног издавања свију појединих делова граматике, приредим и

једно целокупно издање, и очекивао сам кад ће ми се указати време и прилика да ту мисао остварим.

Од разлога, из којих сам то помишљао, један је, што је ова Српска Граматика у нашој књижевности још једнако једино дело, у којем је целокупна настава о српском језику израђена једноставно и по једној потпуној основи. Читав низ нараштаја и у Краљевини и по осталим српским крајевима, кроз пуних десет година (1880—1890) учио се по овој граматици. Претварање оних појединих књижица Српске Граматике у један целокупан граматички требник чинило ми се као још једна дужност не само према тим нараштајима, који сад улазе у зрели век, него и према осталој образованој публици српској у свима крајевима народа нашег. Мислио сам да је узалуд изискивати од образованих Срба да својим језиком чистије и правилније пишу, ако се не би спремила књига која би олакшавала вршење те дужности, данас већ, хвала Богу, свакоме драге. Може бити да ја за то нисам погодио баш прави пут; може бити да нисам био кадар да учиним све што треба, али се, опет, надам да ће ово на ново прегледано, поправљено, допуњено и у целину склопљено издање „Српске Граматике“ томе, барем за први мах, довољно помоћи.

Као други разлог да се с овим целокупним издањем пожурим послужила је потреба једна, која се од не давно почела у нас живље осећати. То је потреба да се и у нашем језику што ближе и што потпуније одреде правила интерпункције и правописа. Осећање те потребе без сумње је само по себи очевидан знак напретка у нашем књижевном језику. Оно се јавило у једанпут и на источној и на западној страни нашега народа. Овде у Београду је то било у пролеће 1892, када је образована Српска Књижевна Задруга. Одмах чим се Задруга почела бринути о штампању првих својих издања, истакнута је потреба да се у издањима Задруге мотри колико се више може и на једноликост или следственост правописа. Хтело се да наш књижевни језик и у тој својој спољној страни ојача и да се у свему до појединости примакне великим европским књижевним језицима, који су природан углед нашем књи-

жевом језику. Да се то постигне, управа је Српске Књижевне Задруге одредила одбор, поставивши му у задатак да изради у том правцу упутства за коректоре издања Задругиних. Осим мене су у тај одбор изабрани били г. г. П. П. Ђорђевић, Љуб. Стојановић и Љуб. Јовановић. Одбор је држао неколико састанака, и споразумео се у главним тачкама, које су обележене као неодређене или подложне неједнакостима и непостојанству писања у наших писаца. То је Српска Књижевна Задруга поставила као правило за своје коректоре и уреднике издања, у колико су ови последњи вољни били да се тих правила држе. На западној, хрватској, страни наше књижевности исто је питање расправљано више службеним путем, али је томе онамо и потреба била далеко већа него у нас, јер је било много више и много озбиљнијих спорних питања за расправљање. У књизи дра Ивана Броза о *Hrvatskom pravopisu* читамо о томе ово: „Г. 1889 прихватила је власт трећом да ријеша питање о јединственом правопису школском. Особити одбор, у који су били позвани струковни учитељи, расправио је у неколике сједнице то питање и изрекао своје увјерење, да је од пријеке потребе за школе један правопис, а тај треба да је основан на начелима фонетичкога писања. Висока кр. земаљска влада, одио за богоштовље и наставу, прихвати то мишљење за своје, па, желећи да би се што прије постигло јединство правописа у свјема школама, поставила је у почетку г. 1892 кр. свеучилишнога професора за хрватску филологију г. Армина Павића, ревизором свих књига, што ће се о њезину трошку и о њезиној заклади штампати, а мени је наложила да израдим не само правила за правопис него и правописни рјечник. Тако је постала ова књига, коју је у свему одобрио г. проф. А. Павић“.¹ Исту мисао, којом се бавила Српска Књижевна Задруга и којом се, према својим приликама, бавила хрватска влада, кретао је самостално и засебице и др. Љубомир Недић године 1894 у Књижевно-умет-

¹ *Hrvatski pravopis*. По одредjenju кр. зем. владе, одјела за богоштовље и наставу napisao Dr. Ivan Broz prof. u кр. gimn. zagrebačkoj. Zagreb, 1894 стр. IV—V.

ничкој заједници у Београду, у којој је једно вече разлагао свој предлог „О правопису и интерпункцији“.¹

Као основица правилима о правопису што су у овој књизи изложена, послужило је оно што је поменути одбор Српске Књижевне Задруге својим споразумом утврдио. Мени је ваљало да по тој основици листу примера попутним, да правилима облик и распоред дам, и да их с граматицом у склад доведем. У томе раду неколика су ми питања под другојачију светлост дошла, те сам на два три места и одступио. Најглавније је одступање у писању групе *иј* (чл. 64 *в*, чл. 807 *б*) при извесним творбама језика и у бележењу дијалектичког сажимања самогласничких група *ао*, *ео* или *уо* (чл. 66 *а*, чл. 807 *в*), где сам, после дужега размишљања, нашао да је боље и књижевном језику прикладније овако како је у мојим правилима.

Питање о интерпункцији задало ми је много више и муке и труда.

Још стара наша књижевност оставила је у самој пракци трагове размишљања о овоме питању. Издајући по цепним народним издањима наших млетачких штампара живот св. Петке у *Starinama IX*, интерпункција је тих издања сама собом обратила ми пажњу на се. У предговору к томе издању читају се о томе ове врсте: „Пошто оригинал има и своју уређену интерпункцију, могао сам и ње држати се у велике и с малијем додатцима, да изведем садашњу интерпункцију, а ево како. Гдје су сад пред чланцима словенске цифре, ту је чланак у Божидаревом издању почет новом врстом и великијем црвенијем словом, а на крају су пређашњега двије црвене тачке упоредо; гдје је сад чланак без цифре, ту му је у Божилара почетак у врсти, али опет почет великијем (но ситнијим од онога напријед поменутога) црвеним словом, и од пређашњега чланка је одвојен двјема упоредним црвеним тачкама. Од осталијех знака долази највише црна тачка и запета, и обје махом имају вриједност садашње запете, ако иза тачке слиједи мало слово, јер иза запете никад

¹ О правопису и интерпункцији. Предлог Књижевно-уметничкој Заједници, поднесен 8 Априла 1894 од Д-ра Љубомира Недића проф. Вел. Школе. Београд, 1894. Стр. 29.

другчије слово и не долази; ако ли иза тачке слиједи велико слово, па ако је уз то и тачка црвена (што чешће долази), онда тачка има вриједност садашње тачке, а негдје и садашњих двију тачака (:) као знака пред ријечима које се наводе. Тога држећи се и одступивши на врло мало мјеста, могао сам и чланке и изреке (фразе) са свим по Божидареву издању подвојити. Одвајање реченица и њихових дијелова у изрекама узето је по данашњем, ма да се и ту оба начина врло мало у ствари разлазе, пошто у Божидара тачка служи махом за одвајање крупнијих, а запета за одвајање ситнијих дијелова изреке и реченице (на које се разликовање данас и не пази), и ти знаци махом ријетко недостају ондје гдје им је мјесто¹. Препи-сујући пре неколико година призренски рукопис Душанова Законика за ново издање, обратио сам опет пажњу на стару интерпункцију, у намери да се уверим да ли она нема утицаја на овако или онако разумевање текста. И уверио сам се да се и писац тога рукописа служно интерпункцијом (само тачком и запетом) на начин који пажњу заслужује и који се, од почетка до краја, мора недирнут сачувати.

С почетком писања народним језиком у новој књижевности, с почетком стварања народнога књижевног језика, и ово је питање почело занимати књижевнике онога истог часа када су се почеле штампати књиге, у којима су писци ради били да су у овом погледу следствени и правилни.

Познато је да има два главна начина у бележењу интерпункције или реченичних знака. Један је *граматички*, који пажљиво следује граматичком чланању реченица и њихових саставних делова; други је *логички*, који тражи главније, само логичко, чланање, мало се обзирајући на реченице, тешње подређене или јаче везане са својом главном речју. Први начин, којим се нарочито Немци служе, имао би за се ту добру страну, што би се њиме можда најпре могла извести оштрија следственост интерпункције, премда у нашем језику има примера, у којима су речи двеју ре-

¹ Starine IX, 52 --53.

ченица тако испреплетане, да их није могућно знаком одвојити. Други начин, којим се служе нарочито романски народи, тешко би се извео до следствености онога првога, али је очевидно природнији, зато што следује логичкоме чланању, и у случају разноликих анализа или начина читања (посве неизбежних у ствари овако индивидуалној као што је склоп и чланање мисли) показује свагда на какво је читање и чланање мислио писац сам.

Од писаца нове књижевности, Доситије нема још ни правописа ни интерпункције. Вук Ст. Караџић, творац граматике и први уредник књижевнога језика нашег, показује у овоме послу врло карактеристичне мене. Његови списи у „Даницама“ показују нам интерпункцију начина немачкога, изведену често с врло пажљивом следственошћу. Али главно Вуково стилистичко дело, које нам и у овом погледу има да остане као главни и коначни исказ његова умовања о овим питањима, одступа већ од тога правца и показује нам ону другу, логичку, врсту интерпункције. Тим се начином Вук и после до смрти служио. Ђ. Даничић је у овоме следовао томе последњем Вуковом мишљењу, и нарочито је запете врло штедљиво употребљавао. Али његова интерпункција у преводу Старога Завјета, Даничићева главног стилистичког дела, пуна је поуке, и носи обележје чисто логичке интерпункције. Ти основи као да су везани са самом природом нашега језика, јер извесне његове синтактичке конструкције упућују саме собом на овај начин реченичног бележења. У М. Ђ. Милићевића наћи ће се много више запета него у Ђ. Даничића, али има много конструкција које ни он, с великом следственошћу, никада запетом не двоји.

Интерпункција је по себи тако жива ствар, а у исти мах тако деликатна, да се самом практиком, без каквих год напред утврђених правила, може расправити само у главnome. И горе поменути признати наши писци и стилисте тражили су начин интерпункције не по напред постављеним правилима, него по разумевању које су ради били да своје излагању реченичним знацима назначе, по своје мишљењу. С тога њихова дела још не могу показати потпуну систематичност у правилима интерпункције.

Али је потпуно очевидна њихова доследност и сагласност у главним основима, и изван сваке је сумње да та доследност одсудно утврђује интерпункцију логичку за наш језик. У том погледу је значајно што је Вук у почетку покушавао да се служи интерпункцијом граматичком, а што је, у зрело своје доба, коначно усвојио начин логички, којим се, после, и Ђ. Даничић свега свога века служио. Ово не треба да је чудновато, кад се зна да се језик првим својим одељком, науком о гласовима, додирује са физиологијом и музиком, а завршетним својим одељком, науком о реченицама, служи само као стварни облик логике и њезиних гдекојих формула и категорија.

Следујући овоме што сам навео, и ја сам у правилима интерпункције, штампаним у додатку ове књиге, узео за основ интерпункцију логичку. Како се у четвртном делу ове граматике, у науци о реченицама, излажу и описују све врсте подметних и прирочних додатака и подређених реченица, у којима се ти додатци само ширим начином исказују, ја сам се старао да по тим врстама и правила интерпункције распоредим. Држећи се природе тих додатака као главнога упутника, ја сам се старао да у правилима интерпункције што тачније назначим где се што реченичним знацима одваја, где ли не, и где који знак писати треба. Ово што је главно и што се свуда може потврдити примерима из Вука и Даничића, попунио сам правилима о раздвајању осталих реченичних делова, и у томе сам се држао поглавито правила француских, пошто се и иначе поменути начин у своме основу највише подудара с француским. Ако у свему и не будем погодио, довољно је, ако будем добрим путем упутно. У том ће се последњем случају лако попунити што ја сад будем омашио, или исправити што не будем погодио.

*

На реду је да неколико речи кажем и како је ово целокупно издање склопљено и како стоји према посебним књигама пређашњих издања.

Ређајући чланке пређашњих књига под број, који се до краја дела не прекида, ја сам свеколике чланке на ново с пажњом прегледао и испитао, исправивши и допунивши где сам год мислио или опазио да што треба исправити или допунити. У току тога рада „Наука о гласовима“ нарочито је добила доста исправака, прерада и допуна. „Науку о основама“ целу сам из нова уређивао према распореду који ми се сад учинио најподеснији. Свеколико образовање простих основа изложено је сада по врстама речѝ, а подела на посредно и непосредно образовање (где би јој места било) извршена је при дотичним наставцима. Тим се начином о сваком наставку говори у свакој врсти речѝ једанпут, и на том се месту разматра и разлика међу посредним и непосредним образовањем, где би је било. „Наука о облицима“ само је на неколиким местима исправљена или допуњена, и она је у овом издању понајближа пређашњим издањима. „Наука о реченицама“ остала је, такође, већином у пређашњем облику, али је ипак на неколико места допуњена, и у две партије, ради везе с интерпункцијом, прерађена (чл. 567—570, чл. 731—737). У примерима су свуда главне речи подвучене. Додатак је, као што се из напред наведенога види, сада са свим из нова рађен.

Јединству књиге и лакој употреби свију њених правила намењен је поглавито Кључ, који је на крају. Свако правило из књиге, свака поједина реч, употребљена ма где у књизи као предмет правила или пример, наћи ће се путем Кључа, и Кључ упућује увек на онај члан књиге који о томе говори. Надам се да ће Кључ добро послужити и онима који су ради да нађу правило о којој речи или о којем предлогу и без домишљања на ком је месту граматике дотично правило. Кључ је склопљен управо зато да се свако правило нађе и средством које било речи о коме оно говори.

Како на цео посао овога издања, тако и на само штампање уложено је много труда. Покрај свега старања потграло се и нешто погрешака, а може бити да је и у самој књизи

још којегде остало трагова који ће сведочити да је први пут у четири засебне књижице израђивана. То би се могло исправити тек у новом издању, ако одзив српске публике према овоме да прилике да се књига у овом облику још који пут штампа.

25 новембра 1894
у Београду.

Стојан Новковић.

ПРЕГЛЕД

ПРИСТУП.

СТР

I. Језик и његов склоп 1

Шта је језик. — Како постаје језик. — Реч и представа. — Реченица. — Једнина и множина. — Додатци или допуне подмету и прироку. — Како се реченица шири додатцима. — Положај подмета, прирока и додатака. — Реченице главне и споредне. — Положај главних и споредних реченица. — Сложене реченице или низови од реченица. — Речи непроменљиве. — Речи променљиве. — Основе и облици. — Корени и основе. — Корени и њихови издаци. — Сложене речи.

II. Врсте речѝ 9

Колико има врста речѝ. — Именице. Подела на стварне и мислене. — Подела стварних именица. — Род у именица. — Придеви. — Род у придева. — Бројеви. — Заменице. — Личне заменице. — Придевне заменице. — Глаголи. — Облици глаголски. — Подела глагола по предмету радње. — Подела глагола по трајању радње. — Прилози. — Предлози. — Свезе.

III. Граматика и подела њена 21

Шта је граматика. — Граматика упоредна, историјска и описна. — Делови граматике.

ДЕО ПРВИ. НАУКА О ГЛАСОВИМА.

I. Постапак и подела гласова 24

Говорна оруђа. — Употреба говорних оруђа. — Гласови и слова српскога језика. — Латиница и

ћирилица. — Шта су самогласници а шта сугласници. — Које су самогласници а које сугласници.

II. Самогласници старог језика 27

Самогласник **а**. — Самогласник **ѡ**. — Самогласници **ѣ** и **ѥ**. — Самогласник **ѣ**. — Самогласник **ѣ** и српска три говора.

III. Подела и особине самогласника 29

Самогласници непчани и непчани. — Особине самогласника. — I. Снажење самогласника. — II. Дуђење самогласника. — III. Избегавање зева или празнине међу самогласницима. — Избегавање зева попуњањем. — Избегавање зева укидањем. — Зев непопуњен. — IV. Сажимање или спајање једнаких самогласника — V. Једначење неједнаких самогласника. — VI. Образовање слогова — VII. Наглашивање или акценат. — Шта је акценат? — Акценти српског језика. — Главни и споредни акценат. — Места српских акцената. — Мењање акцента. — Акценатне речи. — Акценат у разлици говорâ, источног, западног и јужног.

IV. Подела и особине сугласника 44

Подела сугласника по говорним оруђима. — Подела сугласника по звучности. — Особине сугласника. — I. Једначење неједнаких по звучности. — Изузетци од тога правила. — II. Једначење неједнаких по говорним оруђима. — III. Јотовање. — IV. Подешавање сугласника са самогласницима. — Грлени сугласници и зубно **ц** пред непчаним самогласником **и**. — Грлени сугласници и зубно **ц** пред непчаним самогласником **е**. — Самогласник **о** иза непчаних сугласника. — Некадашњи **ѿ** и замена му је испред самогласника и непчаних сугласника **ј** и **ђ**. — V. Самогласник **л**. — **л** претворено у јужном говору. — VI. Старинско претварање. — а. **д** и **т** пред **т**. — б. **жж**, **жђ** = **жд**; **шћ**, **шч** = **шт**. —

в. *zt, kt, xt* претварају се у *џ*. — VII. Премештање. — VIII. Избацивање појединих сугласника. — а. Од два једнака или изједначена по звучности један се избацује. — б. Од два једнака или изједначена по говорним оруђима један се избацује. — в. Избацивање ради несклада говорних оруђа. — IX. Уметање самогласника *а* међу сугласнике.

ДЕО ДРУГИ. НАУНА О ОСНОВАМА.

Опште црте 59

Шта су основе а шта наставци. — Разлике међу основама. — Основе од корена. — Основе од основа. — Основе од облика. — Сложене основе. — Корени глаголски и заменички. — Речи домаће и позајмљене. — Разлика корена по родности. — Подела науке о основама.

ОДСЕК ПРВИ. НАУКА О ПРОСТИМ ОСНОВАМА 65

I. Глаголске основе 65

А. Основе начина неодређеног. а. Основе начина неодређеног без икаква наставка. б. Основе начина неодређеног, образоване наставцима. 1. *ну-* наставка; 2. *џ-* наставка; 3. *и-* наставка; 4. *а-* наставка. а. Основе непосредно од корена образоване. б. Основе изведене од већ готових глаголских основа. в. Основе изведене од именских основа; 5. *ица-* или *ова-* наставка. — Глаголске основе које значе радњу у маломе (диминутивну). — Основе начина неодређеног изведене од облика.

Б. Основе времена садашњег. а. Основе времена садашњег непосредно од корена изведене. 1. *е-* наставка; 2. *је-* наставка; 3. *не-* наставка.

II. Именичке основе 77

а. Извођење од корена и од готових основа.

1. Наставци *з* — *о* — *а*. а. Основе тим наставцима од корена изведене. б. Основе *з-* или *а-* наставком од глаголских основа изведене. в. Ос-

НОВЕ О ИЛИ А- НАСТАВКОМ ОД ИМЕНИЧКИХ ОСНОВА
ИЗВЕДЕНЕ.

2. ђ-	наставак	82
3. јџ — је(jo) — ја-	наставак	83
4. јо — ја-	наставак	84
5. ије-	наставак	84
6. ија-	наставак	85
7. рџ — ро — ра-	наставак	85
8. ер (ерџ) — еро-	наставак	86
9. ор (орџ)-	наставак	86
10. ар — ара — (јар — јара)-	наставак	86
11. ур — ура (јур — јура)-	наставак	87
12. љ — ло — ла-	наставак	87
13. ло-	наставак	88
14. љ-	наставак	89
15. ља-	наставак	89
16. аљ-	наставак	89
17. уљ — уља-	наставак	90
18. нџ — но — на-	наставак	90
19. ан — ана-	наставак	90
20. ин — јан-ин (ан-ин)-	наставак	90
21. ина-	наставак	91
22. ња-	наставак	92
23. ањ (њњ)-	наставак	92
24. оња-	наставак	93
25. иња-	наставак	93
26. тџ — то — та-	наставак	93
27. тџ-	наставак	94
28. тељ-	наставак	94
29. тва-	наставак	94
30. ет — от — ат-	наставак	95
31. ђство-	наставак	95
32. ота-	наставак	96
33. ост (остџ)-	наставак	96
34. ет — ета (џт — џта)-	наставак	96
35. иџ-	наставак	97
36. ад (адџ)-	наставак	97
37. ба — дба-	наставак	98

	стр.
38. <i>ава-</i> наставак	98
39. <i>иво-</i> наставак	99
40. <i>мъ — мо — ма-</i> наставак	99
41. <i>мен (мѣ)-</i> наставак	99
42. <i>ко — ка-</i> наставак	99
43. <i>ак (јак) — ика (јака)-</i> наставак	100
44. <i>ик — ика-</i> наставак	101
45. <i>ак (ѣкъ) — ка (ѣка) — ко (ѣко)</i> наставак	101
46. <i>иште-</i> наставак	103
47. <i>гъ — га-</i> наставак	104
48. <i>хъ — хо — ха-</i> наставак	104
49. <i>иц — ице — ици-</i> наставак	104
50. <i>иц (ѣцъ) — ици-</i> наставак	104
51. <i>иц — це — ца (ѣцъ — ѣце — ѣца)-</i> наставак	106
52. <i>еж-</i> наставак	107
53. <i>ач — ача-</i> наставак	107
54. <i>шо — ша-</i> наставак	108
55. <i>аш-</i> наставак	108
56. <i>уш — уша-</i> наставак	109

б. Извођење од облика.

а. Основе од глаголских облика, I. од облика времена садашњег	109
II. Од прилога времена садашњег	110
III. Од прошастог придева	110
IV. Од трпнога придева	111
б. Основе од заменичких облика	113

III. Придевске основе.

а. Извођење од корена и од готових облика	113
1. <i>ъ — а — о-</i> наставци	113
2. <i>иј — ија — ије-</i> наставци	114
3. <i>јъ — ја — јо-</i> наставци	114
4. <i>ръ — ра — ро-</i> наставци	115
5. <i>нъ — на — но-</i> наставци	115
6. <i>ан — на — но (ѣнъ итд.)-</i> наставци	115
7. <i>ен — ена — ено-</i> наставци	116
8. <i>ѣнъ — ѣна — ѣно-</i> наставци	116
9. <i>ин — ина — ино-</i> наставци	116

	стр.
10. <i>нъ</i> — <i>на</i> — <i>ње-</i> наставци	117
11. <i>тъ</i> — <i>та</i> — <i>то-</i> наставци	117
12. <i>ат</i> — <i>ата</i> — <i>ато-</i> наставци	117
13. <i>аст</i> — <i>аста</i> — <i>асто-</i> наставци	118
14. <i>ит</i> — <i>ита</i> — <i>ито-</i> или <i>овит</i> , <i>-а</i> , <i>-о-</i> наставци	118
15. <i>ѣъ</i> — <i>ѣа</i> — <i>ѣе-</i> наставци	119
16. <i>въ</i> — <i>ва</i> — <i>во-</i> наставци	119
17. <i>ав</i> — <i>ава</i> — <i>аво-</i> наставци	119
18. <i>ив</i> — <i>ива</i> — <i>иво</i> или <i>ѡив</i> — <i>ѡива</i> — <i>ѡиво-</i> наставци	119
19. <i>ов</i> — <i>ова</i> — <i>ово-</i> наставци	120
20. <i>ак</i> (ѣкъ или бкъ) — <i>ка</i> — <i>ко-</i> наставци	121
21. <i>ок</i> — <i>ока</i> — <i>око-</i> наставци	122
22. <i>скъ</i> — <i>ска</i> — <i>ско</i> (ѣскъ итд.)- наставци	122
б. Извођење придевских основа за поређење	122
в. Извођење придевских основа од облика	124
а. Основе од глаголских облика	124
Ѣ. Основе од заменичких облика	125
IV. Бројне основе	126
V. Заменичке основе	128
VI. Прилошке основе	130
ОДСЕК ДРУГИ. НАУКА О СЛОЖЕНИМ ОСНОВАМА	
А. Основе сложене од основа	132
Одељак први. Основе сложене од самих имен- ских основа. I. Једна с другом на једнако сло- жене основе	133
II. Сложене основе, с другим чланом као глав- ним а с првим као одредником	134
III. Сложене основе, у којима је други члан главни, а први од њега зависан	134
IV. Сложене основе, које и једним и другим чланом казују каквоћу	135
Одељак други. Основе сложене од предлога и имена	136
Б. Основе сложене од готових облика	138
1. Именице и придеви у основама сложеним од готових облика	138

	СТР.
2. Сложене основе од бројева	139
3. Основе сложене од заповедног начина и именица	139
4. Одречни прилог не и разне врсте имена и именских глаголских облика	140
5. Сложене основе од предлога и именских основа	140
6. Предлози и глаголске основе	141

ДЕО ТРЕЋИ. НАУКА О ОБЛИЦИМА.

А. Наука о облицима имена

Једнина (двојина) и множина	144
Падежи и родови	145
Основе и наставци у облика	146
Како се дели промена имена	146

I. Промена именица 147

Прва врста	148
Разлике међу три обрасца	149
Напомене к првом и другом обрасцу	149
Напомена к трећем обрасцу	156
Друга врста	157
Разлике међу обрасцима	158
Напомене к овој врсти	158
Трећа врста	160
Напомене к овој врсти	160
Четврта врста	163
Напомене к овој врсти	164
Пета врста	168
Напомене к тој врсти	169

II. Промена заменица 170

А. Промена личних или именичких заменица . . . 170

Напомене к промени личних или именичких заменица	172
--	-----

Б. Промена придевних заменица 172

Напомене к промени придевних заменица	174
---	-----

Лична или именичка заменица трећега познатог	
лица I. Старија промена	177
II. Познија промена	178
Бројеви који се мењају по обрасцу заменица	180

III. Промена придева 183

Како се одређени и неодређени придеви обликом	
разликују	183
Промена неодређених придева	185
Напомене к промени неодређених придева	186
Промена одређених придева	187
Напомене к промени одређених придева	190
Заменички облици помешани с придевским	190

Б. Наука о облицима глагола.

Какве облике имају глаголи	192
А. О глаголским облицима простим	192
Који су и какви су прости глаголски облици	192
Именски и глаголски облици у глагола	193
Број и род глагола	194
Основе, наставци и уметци	194
Наставци за глаголске облике	196
Врсте глаголских облика	203
Прва врста	204
Први раздео. Основе на <i>д</i> и <i>т</i>	204
Напомене к овом разделу	205
Други раздео. Основе на <i>з</i> и <i>с</i>	207
Напомене к овом разделу	208
Трећи раздео. Основе на <i>б</i> , <i>п</i> и <i>в</i>	210
Напомене к овом разделу	211
Четврти раздео. Основе на <i>г</i> , <i>к</i> и <i>х</i>	211
Напомене к овом разделу	212
Пети раздео. Основе на <i>н</i> или <i>м</i>	214
Напомене к овом разделу	216
Шести раздео. Основе на самогласнике осим <i>р</i>	216
Напомене к овом разделу	218
Седми раздео. Основе на <i>л</i> и <i>р</i>	224
Напомене к овом разделу	225

	СТР.
Друга врста	226
Напомене к овој врсти	227
Трећа врста	229
Први раздео	229
Други раздео	230
Напомене к овом разделу	231
Четврта врста	234
Напомене к овој врсти	235
Пета врста	236
Први раздео	236
Напомене к овом разделу	238
Други раздео	238
Напомене к овом разделу	239
Трећи раздео	240
Напомене к овом разделу	243
Шеста врста	244
О глаголским облицима сложеним	245
Сложена времена	245
Начин погодбени	246
Трпно стање	247

ДЕО ЧЕТВРТИ. НАУКА О РЕЧЕНИЦАМА.

I. Шта је наука о реченицама	248
II. Шта је мисао и реченица	248
III. Главни делови реченице	249
IV. Разграновање реченице	254
V. Деоба реченица и синтаксе	260

A. Синтакса простих реченица

1. Слагање главних делова реченичних	261
2. Употреба врста речи у реченицама	268
3. Употреба облика у реченицама	280
I. Именски облици.	
a. Падеж без предлога, α. Први падеж	280
β. Други падеж	281
γ. Трећи падеж	286
δ. Четврти падеж	289
ε. Пети падеж	290

	СТР.
џ. Шести падеж	291
џ. Седми падеж	293
6. Падежи с предлогом	293
II. Глаголски облици	301
а. Времена. а. Време садашње	301
б. Времена прошаста	305
с. Време будуће	307
б. Прилози и придеви глаголски	311
γ. Начини	314
δ. Стање радње глаголске	318
4. Питање у реченицама	320
5. Одрицање	322
Б. Синтакса сложених реченица	
1. Врсте сложених реченица	326
А. Приређивањем сложене реченице	330
Б. Подређивањем сложене реченице	332
а. Придевне реченице уз именицу, придев или заменицу	333
б. Придевне реченице уз именице или заменице	335
в. Подређене реченице за предмет уз глаголе .	336
г. Подређене реченице за намеру	337
д. Подређене реченице за погодбу	338
ђ. Подређене реченице за уступање или допуш- тање (пермисивне)	339
е. Подређене реченице за поређење или начин .	340
ж. Подређене реченице за време	343
з. Подређене реченице за место	344
и. Подређене реченице за последицу и узрок .	345
2. Скраћивање простих и сложених реченица . . .	347
I. Скраћивање изостављањем	347
II. Скраћивање замењивањем	349
3. Намештање или ред речи	351

ДОДАТАК.

I. Реченични знаци

I. Запета	359
II. Тачка и запета	372

	СТР.
III. Две тачке	374
IV. Тачка	373
V. Знак почивке	377
VI. Знак питања	379
VII. Знак узвика	380
VIII. Знак прекида	381
IX. Знак заграде	381

II. Главна правила о правопису

1. Гласови у правопису	383
2. Акценти у правопису	388
3. Везица	389
4. Апостроф	391
5. Састављање и растављање речи у писању	391
6. О речцама <i>не, и, ни</i> у састављању и растав- љању речи	400
7. Прилози од реченица	402
8. Скраћене речи	403
9. Писање бројева	404
Кључ	407

Штампарске погрешке.

ШТАМПАРСКЕ ПОГРЕШКЕ.

...

Стр.	28	врста	17	озго	штампано	отъцъ	а треба	отъцъ.
„	41	„	5	„	„	<i>рѣзбѣја</i>	„	<i>рѣзбѣја.</i>
„	42	„	8	„	„	<i>страно</i>	„	<i>страно.</i>
„	51	„	17	„	„	<i>самогласник</i>	„	<i>сугласник.</i>
„	53	„	18	„	„	<i>и</i>	„	<i>и.</i>
„	57	„	12	оздо	„	<i>VI</i>	„	<i>IX.</i>
„	88	„	17	„	„	<i>вило</i>	„	<i>виле.</i>
„	92	„	8	„	„	<i>гро-жња</i>	„	<i>гро-ж-ња.</i>
„	93	„	7	озго	„	<i>сѣч-ънъ</i>	„	<i>сѣч-ънъ.</i>
„	108	„	14	„	„	<i>200</i>	„	<i>220.</i>
„	128	„	10	„	„	<i>пето-ро, шесто-ро</i>	„	<i>пет-оро, шест-оро.</i>
„	137	„	2	оздо	„	<i>распутници</i>	„	<i>распутица.</i>
„	196	„	11	озго	„	<i>напомена</i>	„	<i>напомене.</i>
„	218	„	23	„	„	<i>смѣмо, смѣте</i>	„	<i>смѣмо, смѣте.</i>
„	244	„	6	„	„	<i>е-е-и</i>	„	<i>се-е-и.</i>
„	258	„	12	„	„	<i>подмет</i>	„	<i>предмет.</i>
„	321	„	18	„	„	<i>за</i>	„	<i>да.</i>

ПРИСТУП.

I

Језик и његов склоп.

Шта је језик.

1. Језик је средство којим људи један другом објављују своје мисли. Што год човек хоће да достави другима, он то умом мисли, а језиком (тј. говором) исказује.

Како постаје језик.

2. Говорним оруђима, која су смештена у грудном кошу, врату и устима, дају људи од себе разне гласове. Ти се гласови на различне начине састављају међу собом у слоге, од којих се граде поједине речи. Те се речи опет на различне начине састављају међу собом, те се исказују људске мисли.

Једна мисао, исказана речима, зове се реченица. Обично се мисли једна с другом везују и друже, па то бива и с реченицама, које нису ништа друго него изговорене мисли.

Језик у употреби није ништа друго него гомила речи у реченице сложена.

Реч и представа.

3. Свака реч казује неку представу, тј. значи нешто што умом мислимо или чулима (видом, пипањем, слухом итд.) опажамо у свету око нас или у нама самим.

Тако *ружа* значи цвет или шибље, на коме тај цвет цвета; *цвета* значи радњу којом оно свој цвет развија. Тако *риба* значи животињу која у води живи, а *плива* значи радњу којом се она по води креће. Тако *учити*, *певати*, *јести*, *ходити*, *платати*, *сећи*, *скакати* итд. речи су, које значе разне радње човекове. Тако *Миленко*, *Марко*, *Митар*, *Бранко*, *Милица*, *Марија*, *Видосава* речи су, које значе поједина мушка или женска лица. Тако *Крагујевац*, *Београд*, *Шабац*, *Ниш*, *Врања*, *Србија*, *Босна*, *Русија*, *Бугарска* итд. имена су зароби или земаља.

Реченица.

4. Чим се барем две представе међу собом вежу, било тврђењем било одрицањем, одмах постаје мисао; а мисао, чим се изговори или напише, постаје реченица. У свакој реченици (изговореној мисли) има двоје:

1. Оно о чему се говори, и то се зове *подмет*, и
2. Оно што се о томе подмету каже, и то се зове *прирок*.

Тако нпр. у реченици *Ученик пише* говори се о *ученику* да *пише*, те је зато у њој подмет *ученик*, а прирок *пише*. У реченици *Сунце греје* говори се о *сунцу*, и каже се за њ да *греје*, и зато је у тој реченици подмет *сунце*, а прирок *греје*. Примера ради наводе се још реченице: *Славуји поју* — *Ливаде се зелене* — *Сан је лажа* — *Крв није вода* — *Бог је добар* — *Лишће жути* — *Јесен се примиче*, итд.

Јединина и множина.

5. Лица или ствари, које се обично подметом или иначе казују, могу бити у једнини или у множини; зато се према томе и речима свагда казује мисле ли се, или јесу ли оне у једнини или у множини, нпр. *Дан пролази* и *Дани пролазе*; *Ученик пише* и *Ученици пишу*; *Он иде* и *Они иду*; *Пушка пуца* и *Пушке пуцају*; *Соба је пространа* и *Собе су простране*, итд.

Додатци или допуне подмету и прироку.

6. У реченицама се покрај подмета и прирока често налазе и друге речи, које описују, допуњују или про- страније казују оно што значи подмет и прирок.

Тако у реченици *Бела вила из горе дозива* подмет је *вила*, а прирок *дозива*, и по томе је гола реченица : *вила дозива* ; али се за *вилу* речју *бела* још казује каква је, а покрај *дозива* речима *из горе* казује се место од куд се дозива. — У реченици *Турска сила притисла Косово* такође је гола, без додатка, реченица *Сила притисла* ; али се за подмет *сила* још речју *турска* казује коме припада, чија је, а покрај прирока *притисла* реч *Косово* показује шта је притиснуто. — У реченици *Живи Бога хвале* подмет *живи* нема никаква додатка, али га има прирок *хвале*, јер се речју *Бога* казује кога *живи* хвале. — У реченици *Девојка преде златну жицу* подмет *девојка* нема никаква додатка, а уз прирок *ареде* каже се речима *златну жицу* шта девојка преде. — У реченици *Сину сабља Јакшића Тодора* подмет је *сабља*, а прирок *сину*, и уз подмет *сабља* каже се речима *Јакшића Тодора* чија је, а прирок нема никаквог додатка — У реченици *Свак својој капи зна ћуд* подмет је *свак*, и није ничим допуњен, а прирок *зна* има као први додатак *ћуд*, и он показује *шта зна*, а као други додатак *својој капи*, и он показује *чему зна ћуд*. — У реченици *Расло дрво бадемово танко високо* прирок је *расло*, а подмет *дрво*, и уз подмет *дрво* имају три додатка : *бадемово*, *танко*, *високо*, којима се оно што подмет значи ближе описује. — У реченици *Жедан сам* подмет је *ја*, али није казан, зато што га је лако погодити, а прирок је *жедан сам*. — Исто тако у реченици *Знате писати* подмет је *ви*, али није казан, зато што га је лако погодити, и што је већ казан самим глаголским обликом, а прирок је *знате*, и додатак му је *писати*, а њим се казује шта се зна или шта знаду.

Како се реченица шири додатцима.

7. Као што се види из горе наведених примера, додаци у реченици могу бити или само уз подмет, или

само уз прирок, или и уз подмет и уз прирок; за тим може их бити по један или по више, према ономе што смо ради да кажемо. Тога ради реченица може бити или са свим без додатака, или их може имати мање или више, по потреби.

Тако у реченици *Ученик пише* — подмету *ученик* могу се као додатци додавати речи: *Добар, мали, сваки, овај, онај, из прве скамије, код прозора, са села* итд.; прироку пак *пише* могу се као додаток додавати речи: *на табли, пером, кредом, плавазом, лепо, ружно, брзо, споро, из књиге, на памет, по казивању* итд. Сви се ови додатци од једанпут не употребљују, него кад који од њих затреба. На тај, од прилике, начин могу се ширити и друге реченице.

Положај подмета, прирока и додатака.

8. Ни подмет, ни прирок, ни додатке њихове не треба тражити по месту, него по значењу, јербо се често ред речи подешава по ономе што хоће да се у исказивању мисли живље истакне, или на што хоће да се већа пажња привуче.

Тако нпр. место *Рђа не приања* за злато, где би био подмет на првом, прирок на другом, а додатци прирокови после њега на трећем месту, лепше се каже: *За злато рђа не приања*, јербо се на додатак прироков жели привући већа пажња. — Место *Бог помаже Радиши*, тога ради се каже: *Радиши Бог помаже*. — Место *Ништа му не родило од руке*, тога ради се каже: *Од руке му ништа не родило*. — Место *Ал' Латинче повика са града*, тога ради се каже: *Ал' повика са града Латинче*. — У тој истој намери место *Лице сину као с горе сунце*, каже се: *Сину лице као с горе сунце*. Из тих примера треба разумети, да ред речи зависи потпуно од начина мишљења онога који говори или пише.

Реченице главне и споредне.

9. Подмету и прироку или њиховим додатцима додају се често за попуњу и ширење реченице, место обичних

речи, и целе реченице. Реченице, којима то додавање бива, тиме постају *главне*, а оне које се појединим деловима главне реченице додају зову се *споредне* или *додане реченице*.

Тако у примеру **Људи који грађаху ту грађевину рази-
ђоше се** — главна је реченица *дељим*, а споредна је, додана подмету главне реченице, положеним словима штампана. — У реченици **Зна шта цар вечера**, главна је реченица *зна*, и у њој је само прирок, јер се подмет *он* разуме по самом глаголском облику, а додана је *шта цар вечера*. — У реченици **Ми ћемо се задовољити природом што је близу нас**, споредна, положеним словима штампана, додана је прирокову додатку главне реченице. — У реченици **Ти ћеш код мене остати, док сам ја жив** — споредном се казује време, за које ће трајати оно што се у првој казује — У реченици **Уђе у собу, где је било весеље**, споредном се ближе казује место, које је у главној додатком *у собу* већ казано.

Кад не казах за те хитре ноге

Којено су коњма цтјецале,

И не казах за јуначке руке

Којено су коњма преламале,

И на голе сабље ударале,

Ја не казах за лажљиве очи

Које су ме на зло наводиле.

Положај главних и споредних реченица.

10. Које је главна, а које споредна реченица, разликује се не по месту, него по потпуном или непотпуном смислу и значењу реченице. Главна реченица има потпунога смисла и кад се од ње све споредне произдвајају; споредне пак, кад се одвоје од своје главне, обично задржавају неку празнину или непотпуност у значењу.

У примерима који се наводе, главне су реченице штампане дељим, а споредне положеним словима: *Мрзећи на зло држите се добра. — Деца не знају ништа, док су мала — Од мача ће и погинути они који мачем секу. — Шта ерде српске народне песме, довољно је познато. — Ако узнатиш, наћи ћеш. — Ово је човек који прогив народа и закона учи.*

Сложене реченице или низови од реченица.

11. Реченице у језику ретко стоје саме за се, него се већином везују једна с другом; зато их и налазимо склоњене на различите начине, у низове веће или мање. Али се у томе склапању или низању реченица увек разликују два начина. По једноме од тих начина реченице у низу остају самосталне једна од друге, и свака је главна. Таке су реченице:

Био један човек, па имао јединца сина. — Надањем се веселите, у невољи трпите, у молитви будите једнако. — Сан је лажа, а Бог је истина. — Дете дочека, и пође с њим. — Муж је бранич жене и детета, народ бранич цркве и племена. — Скуп више плаћа, а лењ даље иде. — Дрвета се поломише, а град поби људе и стоку у пољу. — Слепи прогледају, и хроми ходе. — Мајка преде танку жицу, а синчић пред њоме, седи мали, држи тицу, па се игра њоме. — Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно, те он сеје белицу пшеницу.

12. По другоме начину реченице се нижу тако, да од једне остале зависе, да једне попуњују и објашњују друге, и да се око једне главне друге споредне или додате нижу на разне начине. Да би се у примерима могла видети разлика, главне ће реченице бити наштампане обичним, а споредне положеним словима. Таке су реченице:

Идем у свет, да учим какав занат. — Добро што човек чини једино је благо које му остаје после смрти. — Сми-

вају што бити не може. — Где се гусле у кући не чују, ту је мртва и кућа и људи. — Он мене запита од куда сам. — *Кад стигоше цара и сватове*, цар му даде хиљаду дуката. — Не дајте ме, *ако Бога знате*. — *Какво би било пролеће без сунца*, такво је детење без слободе. — *Како се ми сад бринемо о њима*, тако ће се они бринути о нама. — Небо је црвено као да је крвљу обливано.

Речи непроменљиве.

13. Кад једне исте речи мотримо кроз више реченица, опазимо да се неке увек понављају без икакве промене, свагда једнаке, а неке да се виђају с различитим окрајцима, у различитим облицима, веће или мање, и сад с једним, сад с другим завршетком.

Тако нпр. речи : *кад*, *да*, *ако*, *некад*, *дакле*, *свагда* (*свакад*), *и*, *или*, *после*, *пре*, *доцкан*, *рђано*, *пред*, *под*, *над*, *из*, итд. колико год пута у реченицама нађемо, наћи ћемо их тако без промене. Оне, дакле, и више њих, виђају се у језику свагда једнаке, у непроменљивим облицима, те се и зову непроменљиве речи.

Речи променљиве.

14. Друге опет речи мењају свој облик сваки час, и у различитим се реченицама виђају сад с једним, сад пак с другојачијим завршетком, како кад према различитој представи устреба.

Тица пева ; — Тице певају ; — Тица певаше ; — Тице певаху ; — Тице одлетеше певајући ; — Тице су сву ноћ певале ;

Јунак је славан ; — Јунаци су славни ; — Слава је за јунака ; — Слава је за јунаке ; — Јунак над јунаком ; — Хвала јунаку ; — Хвала јунацима.

Србија је наша отаџбина ; — Над Србијом је благослов божји ; — У Србији живи народ српски ; — Србију љубе синови њени ; — Кроз Србију тече Морава ; — Србијом

су владали Немањићи ; — Из Србије се извози жито и вино, итд.

Основе и облици.

15. Оне речи, у којих се мењају облици, имају, као што се види, један део променљив, а други непроменљив.

Непроменљиви део оних речи што мењају облике зове се основа.

Кроз све облике тих речи та основа остаје у главном *непромењена*, те држи оно главно значење, које та реч у свима својим облицима има.

16. Они гласови што се основи на крају додају и којима она разне облике добија, зову се *наставци за облик*. У примерима које наводимо, наставци су за облик штампани положеним, а основе обичним словима, нпр. : зуб , зуб-а, зуб-у, зуб-ом ; зуб-и, зуб-има, зуб-е ; — човек, човек-а, човек-ом ; — мајк-а, мајк-е, мајк-и, мајк-ом , мајк-ама ; — наш, наш-ега , наш-ем , наш-ој, наш-у ; — писа-х, писа-смо, писа-вши, писа-о, итд.

Корени и основе.

17. Свака основа има свој *корен* , тј. онај слог о којем се држи опште значење речи.

Често је тај корен уједно и основа , нпр. *град* , *зуб* , *граб* , *пад* , *трк* , итд.

Али се често на овај *корен* додају *наставци*, којима од њега постају основе. Ови наставци дају општем значењу корена неко ново и различито значење, и зову се *наставци за основу*.

Тако од корена *граб* различним наставцима за основу постају, свака с различитим значењем, ове нове основе : *граб-еж*, *граб-ац*, *граб-љив*, итд. : од корена *град* : *граб-ац*, *град-иште*, *град-ина*, итд., од корена *зуб* : *зуб-ић*, *зуб-ац*, *зуб-ат*. итд.

18. И на готове основе могу се додавати нови наставци за основу, који оној готовој основи ново нарочито значење дају, нпр.: од основе *побратим* постаје наставком *ство*: *побратим-ство*, од *мајка* наставком *ица*: *мајч-ица*, од *другар*—*другар-ица*, од *пријатељ*—*пријатељица*. Тако од основе *роди* (у облицима *роди-ти*, *роди-х*, *роди-о*, итд.) наставком *тељ* постаје *роди-тељ*, од *учи* — *учи-тељ*, итд.

Корени и њихови изданци.

19. Тога ради што корен има једно опште значење, од њега може различитим наставцима за основу постати више основа са значењима међу собом сродним и блиским, а опет разноликим, нпр.: *зуб*, *зуб-ић*, *зуб-оња*, *зуб-ац*, *зуб-ат*; — *град*, *град-ски*, *град-ић*, *град-иште*, *град-ина*; — *да-р*, *да-ти*; — *пер-о*, *пер-ни*, *пер-н-ат*, *пер-це*, *пер-ина*, *пер-је*; — *глас*, *глас-ат*, *глас-ан*, *глас-ние*, *глас-ае*, итд.

Сложене речи.

20. Нове речи могу постајати не само кад се корену или основи наставци domeћу, него и кад се по две речи или основе у једну сложе. Таке су од основа или речи сложене речи: *руко-пис*, *ватро-мет*, *вино-бер*, *диво-коза*, *главо-боља*, *голо-брад*, *брзо-плет*, *у-коп*, *он-коп*, *за-пис*, *у-пис*, *про-пис*, *ис-пис*, итд.

II

Врсте речѝ.

Колико има врста речѝ.

21. По служби коју речи у језику чине, све се оне деле у осам врста, које се зову: *именице*, *придеви*, *бројеви*, *заменице*, *глаголи*, *прилози*, *предлози* и *свезе*. —

Првих пет врста: *именице*, *придеви*, *бројеви*, *заменице* и *глаголи* мењају у говору свој облик, а последње три: *прилози*, *предлози* и *свезе* — не мењају никад свога облика.

22. Речи прве четири врсте (*именице*, *придеви*, *бројеви* и *заменице*) мењају своје облике на један начин, *по падежима*, а све означавају називе ствари или особина њихових, те се зато зову једним заједничким називом, *именима*. Ради свога значења имена су, а особито именице, подмет у реченицама.

Глаголи, значећи радњу или бивање, мењају своје облике па особити начин, *по начинима*, *временима* и *лицима*. Значење глагола доноси, те су они прирок у реченицама, и прирока без глагола бити не може.

Речи последње три врсте (*прилози*, *предлози* и *свезе*) чине једну гомилу по томе што никад не мењају свога облика, и зато им се даје заједнички назив *речце*.

Напомена. Гдекоји броје као девету врсту речи *усклике*, који управо нису речи него гласови којима се исказује осећање или се природним звуцима подражава. Усклици су у језику: *ах*, *а*, *ао*, *хеј*, *еј*, *јао*, *ау*, *и*, *их*, *о*, *ој*, *ох*, *леле*, *куку*, *бућ*, *пљус*, *тап*, *хоп*, *прас*, *цмок*, *иш*, итд.

Много пута се и гдекоје праве речи употребе као усклик, нпр. *блага!* *тешко!*

Именице. Подела на стварне и мислене.

23. Именице су имена стварима или лицима. Све се именице могу поделити на *стварне* и *мислене*.

Стварне значе лица, животиње или предмете који се могу познати чулима вида или пинања, као што су: *човек*, *жена*, *град*, *птица*, *сено*, *дрво*, *камен*, *вода*, *кућа*, *св*, итд.

Мислене су пак оне које именују какву радњу, бивање, стање, особину или каквоћу, и које се, по том,

као предмети само умом замишљају, нпр. : *цвеање, гледање, сан, сиромаштво, богатство, лепота, обиље, оскудица, милина, младост, задовољство, висина, слава*, итд.

Подела стварних именица.

24. Стварне се именице могу опет по своме значењу поделити на четири врсте, и могу бити :

1. *Особне*, које као име припадају само једној ствари, предмету или лицу, и по томе обично множине немају, нпр. : *Милан, Петар, Јанко, Морава, Србија, Ниш, Врања, Лесковац, Ваљево, Шабац, Дрина, Херцеговина, Босна, Далмација*, итд.

2. *Заједничке*, које као заједничко име припадају појединце многим, у главноме једнаким, стварима или лицима. Тога ради оне имају облике једнине и множине, према томе што су име за једну или више ствари или лица, нпр. : *књига, перо, дивит, школа, соба, кућа, хаљина, прозор, зид*, итд.

3. *Збирне*, које обликом једнине значе неодређену множину или количину, и по томе им множина није потребна, нпр. : *цвеће, дрвље, трње, орашје, зверје, момчад, телад, живина*, итд.

4. *Вештаствене* (материјалне), које значе материју, такође у неодређеној количини, те се делови најразличније величине и мере зову истим именом, чега ради им је и множина непотребна, нпр. : *злато, сребро, храна, жито, песак, сено, млеко, сир, месо*, итд.

Тога ради вештаствене именице у граматичкој множини значе различите врсте онога што именица значи, нпр. : *сирови, пескови, воде, земље, вина*, итд.

Род у именица.

25. Именице, које значе што *живо*, обично показују и кога је *рода* оно што именују. Тако је нпр. :

човек мушког, а жена женског рода; *голуб*, *лав*, *петао* рода су *мушког*, — *голубица*, *лавица* и *кокош* рода *женског*. Где се пак, или младости ради животиња, или због ширега значења, није хтело да улази у обележавање родова, употребљен је род средњи, нпр.: *дете*, *пиле*, *јагње*, *момче*, *српче*. итд.

Према овим именицама које означавају чељад или ма какву животињу, добиле су разликовање по роду и друге именице које не значе ништа живо, у којих се род само замишља. Тако се каже да је *град* именица мушкога, *градина* женског, а *градиште* средњег рода. *Месец* је мушког, *земља* женског, *небо* и *сунце* су средњег рода.

Ниједна именица не може имати сва три рода за једну основу, већ један ма који између њих.

Придеви.

26. Придеви стоје уз именице, описујући по чему било оно лице или ствар, која се казује именицом уз коју придев стоји, нпр.: *леп*, *ружан*, *сјајан*, *мек*, *топал*, *зелен*, *блед*, *црвен*, *прав*, *сух*, *мокар*, *бистар*, *дивљи*, *простран*, *округао*, *бео*, *сладак*, *цапрен*, *меден*, *дрвен*, *платнен*, *воштан*, итд.

Многи придеви казују само да ствар, којој се придену, припада ономе што значи основа од које су образовани, нпр.: *човеков*, *попов*, *господарев*, *Божји*, *Марков*, *дечији*, *ваљевски*, *савски*, *тимски*, *државни*, *општински*, *пољски*, итд.

Род у придева.

27. То што придеви стоје уз именице, и што један исти придев, ради свога значења, може потребати уз именице свакојега рода, узрок је, те сваки придев мора имати облике за сва три рода из једне основе, нпр.:

добар — добра — добро ; зелен — зелена — зелено ; врућ — врућа — вруће ; звозден — звоздена — звоздено ; љут — љута — љуто ; чист — чиста — чисто, итд.

Б р о ј е в и.

28. Бројем се казује колико има чега на број, или где је што по броју на реду. Бројеви се деле на *просте*, *збирне* и *редне*.

1. *Прости бројеви* казују само колико је једнаких лица или ствари на број. Они нису ништа друго него именице, и неки се и данас ничим не разликују од именица, нпр.: *пет, десет, двадесет, тридесет, сто, хиљада, милион, итд.*

2. *Збирни бројеви*, обликом збирних именица или бројних придева, казују број лицима или животињама разнога рода или века, или стварима које паром или множином значе целину за бројање, нпр.: *двоје чарапе (и две чарапе) ; троје рукавице (и три рукавице) ; шесторо деце (синова и кћери) ; четвора кола ; петоре кочије ; десеторо чељади ; троји сватови, итд.*

3. *Редни бројеви* казују које је што по броју на реду, и имају облике за сва три рода као придеви, нпр.: *први — прва — прво ; девети — девета — девето ; десети — десета — десето, итд.*

З а м е н и ц е.

29. Заменице су речи којима се именице, придеви и бројеви замењују с обзиром на лица — прво, друго и треће. У реченицама: *Ја* говорим — *Ти* говориш — *Он* говори — *Ми* говоримо — *Ви* говорите — *Они* говоре — заменице: *Ја, ти, он ; ми, ви, они*, стоје место особних имена оних лица која говоре. Заменице *овакав, такав, онакав* стоје место придева који се не казују поименце, а заменицом *какав* чини се питање за непознат придев. Заменице *оволико, толико, онолико* стоје место мере

или броја, а заменицом колико пита се за непознат број или меру.

30. Према овакој својој природи заменице се и деле на личне или именичке, које стоје место именица, и на придевне, које имају разна значења, и говоре се у сва три рода као придеви.

Личне заменице.

31. Личне или именичке заменице деле се по лицима овако :

Првога лица (које говори) ја, ми.

Другога лица (коме се говори) ти, ви.

Трећега лица (о коме се говори) :

1. Познатог	{ он, она, оно,
они, оне, она.
2. Непознатог (ушит-
ног и савезног)	{ ко (за лица)
што (за све остало).
3. Неодређеног	неко (нетко), нешто.
4. Одреченог	нико (нитко), ништа.
5. Сложене (с још
једном заменицом)	{ свако (сватко), свашта,
којеко, којешта.

Свакога лица (и првога и другог и трећег) : себе или се.

Придевне заменице.

32. Придевне заменице се деле по своме значењу на четири главне врсте. Оне су : 1. за присвајање ; 2. за показивање ; 3. за каквоћу ; 4. за количину.

1. Придевне заменице за присвајање.

Првога лица (за јединину) мој, а-, -е.
(за множину) наш, -а, -е.

Другога лица (за јединину) твој, -а, -е.
(за множину) ваш, -а, -е.

Трећега лица :

1. Познатог	{ његов, -а, -о; њен, -а, -о; њезин, -а, -о;
њихов, -а, -о; њихан, њихна, -о.
2. Непознатог (упитна и савезна)	чиј, -а, -е.
3. Неодређеног	нечиј, -а, -е.
4. Одреченог	ничиј, -а, -е.
5. Сложене (с још једном заменицом)	{ свачиј, -а, -е
којечиј, -а, -е.
Свакога лица	свој, -а, -е.

2. Придевне заменице за показивање.

Првога лица овај (ови), ова, -о.

Другога лица тај, та, то.

Трећега лица :

1. Познатог	онај (они), -а, -о.
2. Непознатог (упитна и савезна)	који, -а, -е.
3. Неодређеног	{ некоји, -а, -е;
(неки, -а, -о).
5. Сложене (с још једном за-
меницом)	{ свакоји, -а, -е,
(сваки, -а, -о).
којекоји, -а, -е.
Свакога лица	сам -а, о. ¹

3. Придевне заменице за каквоћу.

Првога лица : овакав, -ква, -кво (оваки, -а, -о).

Другога лица : такав, -ква, -кво (таки, -а, -о).

Трећега лица :

1. Познатог	онакав, -ква, -кво (онаки, -а, -о),
2. Непознатог (упит-
на и савезна)	{ какав, -ква, -кво (каки, -а, -о).
3. Неодређеног:	некакав, -ква, -кво (некаки, -а, -о).
4. Одреченог:	никакав, -ква, -кво, (никаки, -а, -о).

¹ Значи : без икога или без ичега другог.

5. Сложене (с још једном заменицом) $\left\{ \begin{array}{l} \text{свакакав, -ква, -кво (свакаки, -а, -о).} \\ \text{свакојак, -а, -о (свакојаки, -а, -о).} \\ \text{којекакав, -ва, -во (којекаки, -а, -о).} \end{array} \right.$

Свакога лица исти, -а, -о.

4. Придевне заменице за меру и количину.

Првога лица оволики, -а, -о.

Другога лица толики, -а, -о.

Трећег лица :

1. Познатог онолики, -а, -о

2. Непознатог (ушптна и савезна) колики, -а, -о

3. Неодређеног (без разликовања родова) кад је мање од пет,
(нпр. : неколика човека, неко-
лика повесма, неколике жене,
неколике царе) неколика, -е.
кад је пет или више неколико.

4. Одреченог (само у средњем роду) николико.

5. Сложене (с још јед- $\left\{ \begin{array}{l} \text{васколик (савколик), -а,} \\ \text{(сваколика), -о (свеко-} \\ \text{лико).} \end{array} \right.$ ном заменицом)

Сваког лица сав (вас), сва, све.

Глаголи.

33. Глаголи су речи које значе да се нешто ради, или да нешто бива, нпр.: певати, играти, седети, викати, сијати, белети, црнети, смејати се, веселити се, блистати, чути, видети, поћи, итд.

Облици глаголски.

34. Како глаголи показују радњу или бивање, у већини се њихових облика увек разликује време, у које се та радња или бивање догађа, лице, коме се та радња или бивање приписује, и начин, којим се она казује.

А да би се то показало, облици глаголски у српском језику имају три главна времена и три начина.

Три се лица управљају по личним заменицама првога, другог и трећег лица, нпр.: Ја учим — ти учиш — он учи; — ми учимо — ви учите — они уче; — пишем — пишеш — пише; — пишемо — пишете — пишу.

Три су главна времена:

Садашње, које значи да се оно што се каже догађа у онај мах кад се говори, нпр.: певам, учим, пишем, сечем, радим, спавам, итд.;

Пређашње, које значи прошлу радњу или бивање, нпр.: учаше, певао је, рече, утече, наспавао се, уморио се, итд.

Будуће, које значи радњу или бивање што ће се тек догодити, нпр.: певаћеш, знаћеш, ми ћемо проћи, они ће погодити, итд.

Три су начина:

Одређени начин, у кога се у свима облицима разликују времена и распознају лица, као што показују горе наведени примери;

Заповедни начин, којим се у садашњем времену казује заповедање, мољење, нуђење, нпр. певај, свирај, играј, говори, иди., итд.;

Неодређени начин, у коме се не може разликовати ни лице ни време, него се радња или бивање просто именују, нпр.: певати, свирати, играти, читати, говорити, ићи, спавати, итд.

Начин неодређени је у ствари именица глаголска. Од глаголских основа образованих придева, као што су придеви прошастога времена: видео, чинио, певао, итд. и трпни: виђен, чињен, успаван, итд. Исто тако има од глаголских облика образованих прилога, и то времена садаш-

њег : *видећи, чинећи, повајући, и времена прошастог : видевши, чинивши, итд.*

Подела глагола по предмету радње.

35. Глаголи који значе да се нешто ради разликују се по том, што једни показују радњу која се врши у самом раднику, подмету, и они су *непрелазни*, други пак показују радњу, за коју треба осим радника (подмета) ма какав предмет изван, на ком се предмету та радња врши, и они се зову *прелазни* глаголи.

Непрелазни су глаголи не само они којима се радња врши у самом раднику или подмету, као што су : *ходити, ићи, трчати, блејати, рикати, тећи*, него и они који не значе радњу већ бивање, јер и у њих нема предмета, нпр.: *белети, црнети, зеленети, копнети, трајати, настати, остати, постати*, итд.

Прелазни глаголи имају увек *подмет*, из кога излази, или у коме се врши радња, и *предмет*, на који прелази, или на коме се врши радња коју ти глаголи значе, н. пр.: *садити* (воћку, лук, цвеће), *копати* (земљу, бунар, јаз), *пити* (воду, млеко, вино), *косити* (ливаду, овас), *жети* (пшеницу, јечам), *брати* (грожђе, кукурузе, јабуке, крушке), *носити* (хаљине, шешир, чизме), *писати* (писмо, пропис, задатак), *звати* (брата, сестру, оца, Петра), итд.

У *прелазне* глаголе иду још :

1. *Просто-повратни*, који показују радњу што се врши на самом раднику, те им је отуда подмет и предмет у једноме лицу, нпр.: *смејати се, чешиљати се, провлачити се, облачити се, умивати се, радовати се, срдити се*, итд.

2. *Узајмично-повратни*, који показују радњу што се између два или више радника врши тако, да су сви они и подмет и предмет наизменце, нпр.: *тући се*,

ломити се, свађати се, чувати се, гледати се, сударати се, помирити се, лагати се, мрзети се, љубити се, итд.

Подела глагола по трајању радње.

36. По трајању радње или бивања свога, глаголи се деле на *трајне, тренутне и учестане*.

1. *Трајни* су глаголи, у којих се радња или бивање показује као трајно или непрекидно, нити се време трајању ограничава, нпр.: *писати, певати, кметовати, плакати, војевати, ратовати, тећи, летети, горети, итд.*

2. *Тренутни* су глаголи, који показују радњу или бивање што траје само тренутак, или значе радњи свршетак, или почетак, нпр.: *лигнути, дати, стати, скочити, процвилети, записати, запевати, сачекати, истећи, итд.*

3. *Учестани* су глаголи, који значе, да им се радња, била трајна или тренутна, понавља или учестава, нпр.: *летати, седати, стајати, прогоревати, ноћивати, мицати, итд.*

П р и л о з и.

37. Прилози стоје већином уз глаголе, као што придеви стоје уз именице. Кад стоје уз глаголе, они онда казују где се, или кад се, или како се ради или збива оно што значе глаголи уз које они стоје. Према томе су они:

1. *За место*: где, овде, онде, ту, овамо, онамо, тамо, камо, куда, овуда, онуда, туда, свуда, горе, доле, близу, ближе, далеко, даље, унутра, изнутра, десно, лево, остраг, напред, чак, догде (до овде) донде (до онде), дотле, одатле, одакле, одагде, оданде, озго, оздо, свукуд, итд.

2. *За време*: кад, сад, тад, овда, онда, данас, јутрос, јуче, сутра, рано, доцне, синоћ, летос, зимус, про-

летос, јесенас, одмах, пре, после, пређе, опет, икад, никад, нигда, свакад, свагда, увек, скоро, тек, истом, кадшто, ономад, итд.

3. *За начин или меру*: како, тако, овако, онако, као, бадава, узалуд, врло, веома, управо, доста, више, својски, јуначки, момачки, навлаш, хотимице, нехотице, посебице, појединце, једва, скупа, заједно, брзо, полагано, поступно, хитро, немарно, натрашке, потрбушке, ницице, итд.

У ову гомилу иду и од самих глаголских основа образовани прилози: *певајући, радећи, узјавивши, постигавши*, итд.

38. Још прилози стоје и уз *придеве* или уз *прилоге*, те казују у коликој је *мери* оно што се казује придевом и прилогом, нпр.: *веома оштар, једва добар, највише крив, довољно пажљив, одвећ хладан*, или: *врло благо*, (где су и *врло* и *благо* прилози, али први казује меру другоме), *једва довољно, особито добро*, итд.

П р е д л о з и.

39. Предлози су речи које казују у каквој свези међу собом стоји оно што значе имена, или имена и глаголи, у погледу на *место, правац, време, узрок*, итд. нпр.: Црква *на* брду; кућа *у* пољу; плива *преко* реке; шири се *по* гори; дошао *за* јутра; певао *на* ускрес; *због* суше; *из* зависти.

Њих по значењу има неколико гомила, тако:

1. Положај спрема какве ствари или лица казују предлози: *близу, до, код, крај, поред, пред, испред, око, иза, при, супрот, против, за, на, о, по, са*;

2. Положај више или ниже какве ствари или лица казују предлози: *више, ниже, врх, над, под, изнад, испод*;

3. Положај у унутрашњости какве ствари или лица казују предлози: *сред, усред, насред, посред, у, међу, из, између* ;

4. Правац показују предлози: *дуж, преко, пут, к, из, уз, низ, кроз, мимо, пред, од* ;

5. Време показују предлози: *пре, после, за* ;

6. Замену показује предлог: *место (наместо, уместо)* ;

7. Друштво или заједницу показује предлог *са* ;

8. Изузимање или одлучивање показују предлози: *без, осим (сем, осем), окром, изван* ;

9. Узрок показују предлози: *због, ради (зарад', рад')*, *од, из, са*.

С в е з е.

40. Свезе су споне или копче у језику, којима се реченице или речи једна за другу везују, да се покаже заједница, супротност, узрок, итд. који их у вези држи, нпр.: Ми *и* они — Ја *или* он — Јешћемо ако даду — Ту је Милош, а ту је *и* Вук — Ја *ћу* живет', *иа* умрети — Дете једва дочека, *и* пође с њим — Он *иште*, *те* *иште* — Ја право, ја никако — *Нити* грми, *нит'* се земља тресе, *нит'* удара море о брегове.

III.

Граматика и подела њена.

Шта је граматика.

41. Граматика је наука о језику; у њој се излажу закони, по којима што бива у језику.

Граматика упоредна, историјска и описна.

42. Сви народи на свету имају сваки свој народни језик. Језици пак постају или један од другога, или мешајући се један с другим, те су зато сви светски

језици подељени на гомиле или групе, по сродности и по постању свом.

Српски језик је, на прилику, грана словенскога стабла језика, у ком су: *стари словенски* (који је у црквеним књигама нашим), *бугарски*, *словенски* (крањски), *руски*, *пољски*, *чешки* и *лужичко-српски*. А словенско је стабло језика грана још већег, индо-јевропскога, стабла, у ком су и латински, грчки, немачки, индијски, персијски, итд. Ако би се, дакле, у граматичи казивало не само како је што у српском, него како је то и у овим језицима — то би била *упоредна граматика*.

Ако ли би се у граматичи казивало не само како је што у српском језику данас, него како је што још у стара времена било, па би се ређале једна за другом све познате промене, које су се током времена збивале, онда би то била *историјска граматика*.

Она пак граматика, која само казује како је што у језику сад, и од прошлости узима у помоћ само оно што је неопходно да се садашње стање тачније објасни — јесте *описна граматика*. Таква је и граматика у овој књизи.

Делови граматике.

43. Напред је речено да је језик састављен из реченица, речј (облика), основа и гласова. Према томе и граматика има ова четири дела :

Део први — науку о гласовима, која учи о гласовима као о најситнијим саставним деловима језика. У *науци о гласовима* излажу се закони, по којима се гласови подешавају и спајају у речима ;

Део други — науку о основама, која учи како основе постају, било од корена било једна од друге, и како им се, према томе, значење мења и грана ;

Део трећи — науку о облицима (речима), која показује како од основа постају облици, или како свој облик мењају речи с променљивим облицима;

Део четврти — науку о реченицама, која показује како се речи у језику — па биле с променљивим или с непроменљивим облицима — употребљују за казивање мисли или за склапање реченица.

ДЕО ПРВИ

НАУКА О ГЛАСОВИМА

I.

Постанак и подела гласова.

Говорна оруђа.

44. Гласови човечанскога говора постају оруђима смештеним у грудној дупљи и у глави човечијој. Та су оруђа :

1. *Плућа* (бела цигерица) с мишићима у грудној дупљи, оруђе којим човек дише ;

2. *Душник*, цев у грлу, кроз коју дах из плуће у уста, и даље напоље пролази ;

3. *Гркљан и у њему гласница* (или писак), справе смештене наврх душника.

4. *Језик* ;

5. *Пецце* ;

6. *Нос* ;

7. *Зуби* ;

8. *Усне* ;

Тако, на прилику, кад је *гласница са свим расклопљена*, ми на њу дишемо не пуштајући никаква гласа ; кад ли је пак *гласница склопљена*, ми на њу ваздухом из плуће а кроз душник градио свеколике гласове, из којих је састављен наш говор.

Употреба говорних оруђа.

45. Нека се од ових оруђа употребљују за изговор свакога гласа, а нека не. Без прва три, т. ј. без *ц, ђ, љ*, не може се изговорити никакав глас.

Остала пак оруђа : *језик, нипце, нос, љуби, усне*, употребљују се при изговору гласова кад које од њих затреба.

Гласови и слова српскога језика.

46 Сав српски језик склопљен је из тридесет гласова, који се данас пишу сваки својим словом овако : **а, б, в, г, д, ђ, е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, ђ, у, ф, х, ц, ч, џ, ш.**

Облик слова, којима се ми сад служимо, није овакав од старине.

- До пре сто педесет година писали су Срби, Бугари и Руси словенском азбуком, која је у X веку начињена за потребу југоисточних словенских племена према грчким словима онога времена, и којом се још и сад штампају црквене књиге и издају стара књижевна дела.

У почетку прошлога века руски цар Петар Велики заповеди, те се та азбука прекроји према латинској. Тако прекројеном почне се у Русији штампати све што није црквено, и она се за разлику од старе прозове *грађанском азбуком*; стара пак, пошто остане само у цркви, прозове се од тога времена *црквеном азбуком*.

Кад се пре сто година у Срба почињала народна књижевност и редовно школовање, први знатнији књижевници, међу којима је био и Доситије Обрадовић, уведу руску грађанску азбуку и у српску књижевност, те се тако стара словенска азбука и међу Србима изобичаји и црквеном прозове.

Вук Стефановић Караџић удесио је ту исту нову руску грађанску азбуку потпуно према српском језику, овако како се сад њоме пише. Тај посао он је извршио избацивши нека слова за наш језик непотребна, а додавши ових шест, нашем језику потребних : *ј, љ, њ, ђ, љ, и џ.*

Латиница и ћирилица.

47. Осим ових слова пише се српски језик и латиницом међу Србима западне (католичке) цркве и Хрватима, који су, ради књижевног јединства са Србима, примили место свога обласног дијалекта наш српски језик, па га сад и хрватским зову. Слова којима ми пишемо зову се насупрот латиници *ћирилица*. Знаци су латинице за писање српскога језика ови :

a — A a; — b — B b; v — V v; z — G g; d — D d; f — Dj dj, или Gj gj, или Đ đ; e — E e; ж — Ž ž; z — Z z; u — I i; j — J j; k — K k; l — L l; љ — Lj lj, или Ľ Ľ; m — M m; n — N n; њ — Nj nj, или Ń ń; o — O o; u — P p; p — R r; c — S s; t — T t; ћ — Ć ć; y — U u; ф — F f; x — H h; ц — C c; ч — Č č; ш — Š š; џ — Dž dž, или Ğ ğ.

Знаке Đ đ, Ľ Ľ, Ń ń, и Ğ ğ (џ), увео је у латиницу Ђуро Даничић, кад је почео издавати свој велики „Рјечник језика хрватскога или српскога.“

Шта су самогласници а шта сугласници.

48. Гласови се деле на *самогласнике* и *сугласнике*.

У постајању самогласника глас пролази кроз уста без икакве препреке; у постајању пак ма кога сугласника, глас, пошавши из гласнице, *запиње* или *о језик наслоњен на разна места неџа*, или *о језик наслоњен на зубе*, или *о склопљене усне*.

Тога ради сугласници могу начинити слог само у друштву са самогласницима, а самогласници могу бити слог и сами, без сугласника.

Које су самогласници а које сугласници.

49. Међу тридесет српских гласова има *шест* самогласника: *a, e, u, o, y* и *p*. Сви су остали сугласници.

Глас *р* је и самогласник и сугласник, како у којој речи. У *врт*, *Србин*, *прст*, *крст*, оно је самогласник; у *врата*, *срећа*, *претња*, оно је сугласник.

У случајима где је *р* самогласник, а стоји покрај другог самогласника, тако да би се могло прочитати и као самогласник и као сугласник, међу се изнад *р* две тачке (ř) за знак да га треба читати као самогласник, нпр.: *тřо*, *мřо*, *сүřжица*, *порřвица*, *зарřати*, *гřоце*

II.

Самогласници некадашњег језика

Самогласник **а**.

50. Осим у чл. 44 поменутих шест самогласника, било је у вајкадашње време српскога језика још самогласника, који су данас замењени којим год од горњих шест самогласника, али им се траг и сад види у језику.

Један је од тих самогласника **а**, које се изговарало као *ен* кроз нос, а данас је место њега свуда дошло чисто *е*. Речи *име*, *племе*, *виме*, *семе*, *теме*, итд. гласиле су нпр. *им**а*** (*имен*), *плем**а***, *вим**а***, *сем**а***, *тем**а***, итд., и то се види и сад по облицима, *им**е**на*, *плем**е**на*, *вим**е**на*, *сем**е**на*, *тем**е**на*. Глагол *клети* некад је гласио *клати* (*кленти*), и **н** из **а** види му се и данас у *ку**н**ем*. Глаголи *поцети*, *сапети* некада су гласили *поц**а**ти*, *сап**а**ти*, и **н** из **а** види им се и данас у *поц**н**ем*, *сап**н**ем*. Глагол *узети* некада је гласио *уз**а**ти*, и **н** из **а** види му се и данас у сродноме *м* у *уз**н**ем*.

Самогласник **ж**.

51. Још се у старо време говорио самогласник **ж**, и изговарао се као *он* кроз нос. Глагол *надути* некада је гласио *над**ж**ти* (*надонти*), и оно **н** из **ж** види му се и данас у сродноме **м** у *над**н**ем*. Реч *могу* некада је

гласила *могѣ*, *вељу* — *вељѣ*. Речи *рука*, *мука* некада су гласиле *рѣка*, *мѣка*, и отуда се види да је место старог *ѣ* у данашњем језику заступно самогласник *у*.

Самогласници *ѣ* и *ѡ*.

52. Кад се сугласници *с-н*, *а-с*, *к-д* тако изговоре, да се гласом удари *између* и *једнога* и другог, с намером да се не изговори чисто ниједан од познатих пет самогласника, чуће се нејасан самогласник, на који су много налик старински самогласници *ѣ* и *ѡ*, од којих је *ѣ* било најближе самогласнику *у*, а *ѡ* опет — најближе самогласнику *и*, кад се исти врло кратко изговоре. На местима где су се некад изговарали ти нејасни самогласници, у српскоме се језику, у средини речи, где се не би могло бити без самогласника, говори *а*, иначе су свуда и у средини и на крају и *ѣ* и *ѡ* избачени. Тако су речи: *сан*, *сат*, *отац*, *пас*, *дан*, *магла*, изговарале се некад *сѣнѣ*, *сѣтѣ*, *отѣцѣ*, *пѣсѣ*, *дѣнѣ*, *мѣгла*, а становници јужне Црне Горе, околнога приморја и предела према Бугарској говоре и данас *сѣн*, *сѣт*, *отѣц*, *пѣс*, *дѣн*, *мѣгла*. Речи *безочан* (од *безок*), *брачан* (од *брак*), *вечан* (од *век*), *различан* (од *разлик*), *дичан* (од *дик*), некада су гласиле *безочѣнѣ*, *брачѣнѣ*, *вечѣнѣ*, *различѣнѣ*, *дичѣнѣ*, и оно је *ѡ*, а не садашње *а*, узрок промени гласова, која се сад у тим примерима види. Исти је случај у примерима *довоножац* (од *довоног*), *млечац* (од *млек*), *рожац* (од *рог*), *орашац* (од *ораш*), који су некад гласили *довоножѣцѣ*, *млечѣцѣ*, *рожѣцѣ*, *орашѣцѣ*, и све су се те речи изговарале још у једном слогу више но данас.

Самогласник *ѣ*.

53. Покрај самогласника *и* у староме је језику био још и самогласник *ѣ*, у ком је (као што и слово показује) било састављено *ѣ* и *и* или *ѣ* и *ј*. Самогласник *ѣ* био је у речима *бѣти* (изговори *бѣјти* или *бѣити*), *рѣти*.

вѣти, рѣба, богѣња, чекѣња, мѣ, вѣ, итд. Место **ѣ** у данашњем је језику свуда **и**.

Што у основама *богиња, нероткиња, Сркиња, дојкиња, млогиња, мекиње* нема онога претварања **г у ж, к у ч х у ш**, које видимо у основама *вуч-ица, пророч-ица, тишина*, узрок је што је оно прво **и**, којим се наставак почиње, пореклом **ѣ**, пред којим се у старом језику грлени сугласници нису ни у шта претварали.

Самогласник **ѣ** и српска три говора.

54. У старинскоме се језику, даће, налазио самогласник **ѣ**, који се изговарао каткад као *ја*, а понајвише као помешано *е* и *и* у многим речима у којима се сад Срби деле на три говора. Срби, на прилику, сад говоре једни *лепо*, други *лијено*, трећи *липо*; једни *дете*, други *дијете*, трећи *дите*; једни *сено*, други *сијено*, трећи *сино*; једни *вера*, други *вјера*, трећи *вира*. Некад је у тим речима свуда било **ѣ** наместо онога **е** — *ије, је* — **и**, и онда су се те речи писале: *лѣпо, дѣте, сѣно, вѣра*. А данас се по тим разликама Срби деле на три главна говора: 1. *источни*, у ком је место **ѣ** — *е*; 2. *јужни*, у ком је место **ѣ** — *ије* или *је*; 3. *западни*, у ком је место **ѣ** — *и*.

Докле није био ојачао књижевни језик над пределним говорима, писало се у сва три говора, и западним су се говором нарочито служили старији католички писци из Далмације, Босне и Славоније. У наше време, са све већим снажењем књижевног језика, западни говор излази из употребе, и у књижевности се пише већ само источним или јужним говором.

III.

Подела и особине самогласника.

Самогласници непчани и непчани.

55. Између шест српских самогласника четири: *а, о, у, р*, изговарају се без учешћа неща; при изговору

пак остала два — *е* и *и* — језик се прикучује у неколико нешцу, те и оно учествује у изговору њихову. Зато су самогласници.

1. *Ненепчани* (тврди): *а, о, у, р.*

2. *Непчани* (меки): *е, и.*

Ова је подела знатна у језику по томе, што пред непчаним самогласницима ненепчани сугласници теже да се такође у непчане сугласнике претворе, нпр. јуна**ѝ**, јуна**џе**, јуна**џи**, враг, вра**џе**; сирома**ѝ**, сирома**џе**; ре**ѝ**ох, ре**џе**; вр**ѝ**ох, вр**џе** итд.

Особине самогласника.

56. Осим ове поделе по природи њиховој, при самогласницима ваља пазити још на неке особине њихове, а те су:

1. *снажење*, које долази од разликовања по снази,
2. *дуљење*,
3. *избегавање* зева или празнине међу самогласницима кад се у једној речи нађу,
4. *сажимање* или *спајање* једнаких самогласника кад се у једној речи нађу.
5. *једначење* неједнаких кад се у једној речи нађу.
6. *образовање* *слогова* и
7. *наглашавање* или *акценат*.

І. Снажење самогласника.

57. Да се самогласници разликују по снази, види се отуд, што се неки од њих у грађењу речи истављају као јачи, а неки као слабији, па се претварањем слабијег самогласника у јачи обележавају разлике у значењу речи, изведених од једнога истог корена. Такво претварање слабијег самогласника у јачи зове се *снажење* самогласника, и многа особена значења речи постала су тим снажењем.

Угледа ради показује се овде три пара јачих и слабијих самогласника с примерима, на којима се види како се снажењем слабијега изводи различито значење рѣчи.

I.

е — о

Борен	Снажењем изведене основе
<i>рек</i> (рећи)	<i>рок, урок, пророк, рочити</i> <i>срочити, итд.</i>
<i>плет</i> (плести)	<i>плот</i>
<i>тек</i> (тећи)	<i>ток, оток, поток, исток,</i> <i>точити, итд.</i>
<i>вед</i> (довести)	<i>вод, свод, извод, завод, повод,</i> <i>водити, итд.</i>
<i>вез</i> (извести)	<i>воз, увоз, провоз, подвоз, воз-</i> <i>ити, возати, итд.</i>

II.

и — ој

<i>пи</i> (пити)	<i>појити, напој, запој, итд.</i>
<i>ли</i> (лити)	<i>лој, положи, лојити, итд.</i>
<i>би</i> (бити)	<i>бој, разбој, убој, итд.</i>
<i>ви</i> (вити)	<i>повој, завој, завојит, повој-</i> <i>ница, итд.</i>

III.

у — ов

снѹ (<i>снѹ-јем</i>)	снѹ-ати : снѹв-ати , о-снѹ-а : оснѹв-а .
ку (<i>ку-јем</i>)	ку-ати : ков-ати . пот-ку-а : пот-ков-а , ѡу-ем : ков-ем ,
верѹ (<i>верѹ-јем</i>)	верѹ-ати : верѹв-ати ,

стану (стану-јем) стану-ати: станов-ати,
гладу (гладу-јем) гладу-ати: гладовати.

II. Дуљење самогласника.

58. Налик је па снажење просто дуљење (удвајање) самогласника, такође једно средство за бележење разлика у значењу речи. Дуљењем кратки самогласници постану дуги.

Примери.

лѣтети — лѣтати (лѣетати)
пѣвати — запѣвати (запѣевати)
глѣдати — поглѣдати (поглѣевати)
лѣћи — лѣгати (лѣегати)
кѣдати — скѣдати (скѣидати)
бѣти — бѣвати (бѣивати)
покрѣти — покрѣвати (покрѣивати).

59. Кад се оваким начином и за оваку употребу у глаголима продужеи **о**, оно се према **а**, које је одмах за њим, претвара у продужено **а**.

Примери.

порити — парати (паарати м. поорати)
ломити — заламати (залаамати м. залоомати)
двојити — одвајати (одваајати м. одвоојати)
творити — потварати (потваарати м. потвоорати)
освојити — освајати (осваајати м. освоојати).
појити — напјајати (напаајати м. напоојати).

Примери показују да удвојен и тим продужен коренов самогласник обележава да се она радња, која се по глаголу с кратким самогласником догађа једанпут, по глаголу с продуженим самогласником догађа више пута.

III. Избегавање зева или празнине међу самогласницима.

Избегавање зева попуњањем.

60. Самогласници су у речима обично измешани са сугласницима, јер се два самогласника не могу један

до другога изговорити, а да се не предахне. Ако ли у образовању основа и облика дођу један до другога два самогласника, онда се празнина или предах, који је између њих, зове зев, и општа је тежња у језицима, да се таки зев избегне или уништи. То бива на два начина. Или се зев попуни каквим сугласником, или се један од самогласника претвори у какав најближи сугласник, и тим се начином зев укине. По томе зев се или *попуња* или *укида*.

61. *Попуњање* зева чини се у српском језику сугласницима **ј**, **в**, или **н**.

1. Примери за **ј**.

корен или основа

ста-(ти)
ста-(ти)
саби-(ти)
уби-(ти)

речи или облик

ста-**ј** || а.
ста-**ј** || а-ти.
саби-**ј** || а-ти.
уби-**ј** || а-ти.

2. Примери за **в**.

сва-(ти)
сакри-(ти)
поли-(ти)
чу-(ти)
ми-(ти)
ли-(ти)

сна-**в** || а-ти.
сакри-**в** || а-ти.
поли-**в** || а-ти.
чу-**в** || ен.
ми-**в** || ен.
ли-**в** || ен.

3. Примери за **н**.

и-(ћи)

у-**н** || и-ћи.

Избегавање зева укидањем.

62. Као што је напред напоменуто, зев се може и укинути, кад се један од два самогласника претвори у најближи сугласник. То често чини самогласник **и**, претварајући се у **ј**.

Примери.

води-ти	води-ен	водјен—вођен.
врати-ти	врати-ен	вратјен—врађен.
глади-ти	глади-ен	гладјен—глађен.
коси-ти	коси-ен	косјен—кошен.
храни-ти	храни-ен	хранјен—храњен.
моли-ти	моли-ен	мољен—мољен.

Тако се место *на-ити*, *на-идем*; *по-ити*, *по-идем* по гдекојим крајевима народа и сад говори *најти* — *најдем*; *појти*—*појдем*, од чега је и постало у нас обично *наћи*, *нађем*; *поћи*, *пођем*.

Тако се, на послетку, говори а не пише: *нејдем* м. *не-идем*, *нејдеш*, м. *неидеш*, *нејмам* м. *неимам* место чега је још обичније *немам*).

Зев непопуњен.

63. Има доста случајева, у којима зев или остаје непопуњен и неукинут, или се то попуњавање не бележи у писању.

Ти су случајеви:

1. Кад је други самогласник непостојано **о**, које је постало од **д**, нпр.: *отео* (отед), *стао* (стал), *пао* (пал), *знао* (знад), *видео* (видед), *умео* (умед), *смео* (смед), *све-тао* (светад), *мисао* (мисад).

У глагола **пио**, **лио**, **чинио**, **мислио**, **судио**, итд. зев се у обичном говору попуња гласом **ј**, али се у писању не бележи ради непостојаног **о** и ради једнакости с осталим оваким речима.

2. Кад је зев у речима, које су од две речи сложене, нпр.: *наоштрити*, *наочит*, *поодмаћи*, *пооштар*, *поочим*, *плавоок*, *прионут*, *црноок*, *тврдоуст*, *наука*, *неук*, *наумити*, *уочити* итд.

3. У страним речима као што су: *географија*, *геометрија*, *зоологија*, *биографија*, *биограф*, *библиотека* итд. Самогласници **иа**, и кад су у страним речима, увек

попуњају зев сугласником **ј**, нпр.: Италија, дијалог, дијалекат итд.

Има опет прилика, у којима се зев у говору оставља непопуњен, а у правопису се држи попуњен, да би се очувала целина основе и једнакост у падежима. Таки су случаји у **аи**, **ои**, **уи**, нпр.: *помишљају* (где се управо лакше изговара *помишљаи*), *који* (*кои*), *својим* (*своим*) *славују* (*славиу*).

IV. Сажимање или спајање једнаких самогласника.

64. Кад се у речима десе два једнака самогласника један поред другог, они се могу сажети или спојити у један дуг самогласник.

Ово сажимање или спајање извршује се често и кад су између два једнака самогласника сугласници **ј**, **в**, или **х**, који у таком случају испадају. У осталом овака се сажимања у књижевном језику понајвише не бележе.

Примери.

а. Из **аа** (*аха*, *ава*) бива **â** :

снаха — **снаа** — **снâ**.

страха — **страа** — **стрâ**.

сиромаша — **сиромашаа** — **сиромâ**.

влаха — **влаа** — **влâ**.

за **права** Бога — за **праа** Бога — за **прâ** Бога.

У народноме је језику та врста сажимања тим чешћа, што се по многим крајевима **х** никако не изговара.

б. Из **ее** (*еје*) бива **ê** или **é** (у старом језику **ѣ**). Првога и другог примера сажимање у књижевном се језику не бележи.

не-једем — **неедем** — **нêдем**,

све-једно — **свеедно** — **свêдно**,

не-јесам — **неесам** — **нêсам** — **несам**, **ншсам**, **није-сам**, итд.

в. Из *и* (*ији*) бива *й*.

кут*и*ј-ица¹ — кут*и*ица — кут*и*ца.

Андр*и*ј-ица — Андр*и*ица — Андр*и*ца.

Илиј-ић² — Или*и*ћ — Илић.

Пантел*и*ј-ић — Пантел*и*ић — Пантел*и*ћ.

Станиј-ић — Стани*и*ћ — Станић.

У обичноме се говору на тај начин сажето, само с нешто тежим акцентом, изговарају поређени придеви : *ми*и*ли* (милији), *ја*с*ни* (јаснији), *зе*л*ени* (зеленији), *про*с*тра*н*и* (пространији), итд. Често је тешко разликовати шта се чује на крају, да ли *и* или *и*, али је поуздано да се не изговара *ији*, ма да се оно лепо потврђује осталим падежима. Разуме се да се ни ово сажимање у књижевном језику не бележи.

Ови појави бивају поглавито зато, што се самогласник *и* и сугласник *ј* често један у други претварају (*и* у *ј*, а *ј* у *и*). У речима *чиј*, *ничиј*, *свачиј*, *човечиј*, итд., где је *ј* у наставку (као што се види из облика *чиј-а*, *ничиј-ега*, *свачиј-ем* *човечиј-ега* итд.), по том у речима *ли-ј*, *пи-ј*, *ви-ј*, *ши-ј*, итд. где *ј* постаје из наставка *и* (упореди *пред-и* и *зна-ј*, *да-ј*, *ј* се под притиском акцента такође претвара у *и*, па се онда с кореним *и* испред себе сажима у *и*, те тако поменуте речи гласе управо : *чи*, *ничи*, *свачи*, *чове*чи, и *ли*, *пи*, *ви*, *лимо* (лијмо), *пи*мо, (пијмо). Али ни ову гласовну промену, која се збива у живом говору, књижевни језик, из обзира следствености, не бележи. Тога ради *ј* ваља записати и у придевима : *свахијски*, *историјски*, *патријаршијски* итд., јер се у тим придевима (постанка махом књижевнога) збива оно исто што је за горе наведене случајеве казано.

г. Из *о* (које у српском језику често постаје од *о*) бива *о* или *о*

по *о*ке — по*о*ке — по*о*ке,

соко*л* — соко*о* — соко*о*,

во*л* — во*о* — во*о*,

биво*л* — биво*о* — биво*о*.

со*л* — со*о* — со*о*.

¹ Упореди вод-а : вод-ица.

² Упореди Прот-ић од прот-а.

V. Једначење неједнаких самогласника.

65. Кад ли се два неједнака самогласника десе један поред другога, они се могу изједначити, па изједначени у један дуг самогласник сажети. Ово једначење па сажимање врши се каткад и кад су самогласници растављени сугласницима **ј** и **в**, који у таком случају, испадају. Гдекоје овако сажимање и једначење бива само у народном говору, а у књижевном се језику не говори и не пише.

66. Ево у којима је случајима то једначење па сажимање најчешће.

а. Из **ао** бива **оо**, па се после два **оо** сажимају у дугачко **џ** или **џ**. У књижевном се језику ово сажимање не бележи.

као — коо — коџ,
дошао — дошоо — дошџ,
копао — копоо — копџ,
орао — ороо — орџ,
посао — посоо — посџ,
сврџао — сврџоо — сврџџ.
саонице — соонице — соџнице,
пескаоница — пескооџница — пескоџница.

б. Из **ао** у Црногораца истим путем бива **аа** — **џ**.

као — каа — каџ,
дошао — дошаа — дошџ,
копао — копаа — копџ,
орао — ораа — орџ,
посао — посаа — посџ

в. Из **ае** бива **ее** — **џ**. И ово се сажимање у књижевном језику не бележи.

дванаест — дванџест — дванџџ,
тринаест — тринџест — тринџџ,
четрнаест — четрнџест — четрнџџ,
петнаест — петнџест — петнџџ.

г. Из *ei* бива *ee* — *ē* или *é*.

не-имати — неимати — нѣмати,
не-шмам — нешмам — нѣмам,
не-шмалац — нешмалац — нѣмалац,
не-шмање — нешмање — нѣмање.

д. Из *eo* бива *oo* — *ō*

него — нео — ноо — нō
преко — прео — проо — прō.

ђ. Из *oja* бива *aa* — *â*.

појас — паас — пâс,
свакојако — свакаако — свака̂ко.

е. Из *oje* бива *oo* — *ō* или *ó*.

мојега, — моога — мōга,
твојега — твоога — твōга,
својега — своога — свōга,
двојега — двоога — двōга,
тројега — троога — трōга.

VI. Образовање слогова.

67. Једна од знатнијих особина самогласничких јесте и *образовање слогова*, јербо реч свагда има толико слогова колико и самогласника, и по самогласницима се и сугласници у слокове распоређују. Сваки пак самогласник може сам собом чинити слог.

У слововима где су сугласници и самогласници, слогови, по распореду сугласника, могу бити *отворени* или *затворени*.

У отвореном слогу самогласник завршује слог, а сугласници су пред самогласником, нпр.: *та-ма*, *сло-га*, *љу-ба*, *те-ло*, *сла-ва*, *ста-за*, *ште-та*, *ба-шта*.

У затвореном слогу сугласник завршује слог, а самогласник долази у средину, нпр.: *звек*, *вук*, *стан*, *брег*, *лук*, *прст*, *тврџ*, *мрк*, итд.

У средини речи затворени слогови налазе се кад два сугласника дођу један до другога, од којих први иде

предњем, а други потоњем слогу, нпр.: *там-но, воћ-ка, бит-ка, мај-ка, љуц-ко, слат-ко*, итд. Ваља запамтити, да се слова *зг, зд, жд, ск, ст* и *шт* у оваким приликама никад не растављају већ увек у једном слогу остају.

68. У сложеним речима слог се на саставку чланова сложене речи дели по саставку, без обзира на ово правило, нпр.: *про-света, по-сланик, пре-благ, забрђе*, итд.

VII. Наглашивање или акценат.

Шта је акценат.

69. Поједини гласови једнога слога и различити слогови једне речи вежу се у једну целину наглашивањем или изговорном силом гласа, која се зове акценат. Акценат пада увек на самогласнике, нпр.: *гла́ва, ру́ка, ма́гла, по́ток, плéва, сла́ма, прáвда, клétва, сýд, Бòг, рáт, бра́т, крст*, итд.

Акценти српског језика.

70. У српском језику имају четири акцента, два кратка и два дуга.

Два кратка ово су :

1. *Кратак*, који је у речима: *ма́гла, се́ло, бисер, по́ток, ўскрс, ср́ма*.

2. *Оштар*, који је у речима: *сла́ва, де́ло, си́ла, ко́ло, ку́ћа, бр́до*.

Разлика је између њих у томе, што се *кратак* изговара кратко, гласом обичним, а *оштар* кратко, гласом јачим и вишим.

Два дуга ово су :

1. *Дуг*, који је у речима: *са́бор, ре́ка, ди́ка, ро́да, врба, ру́ка*.

2. *Високо дуг*, који је у речима: *ма́рва, те́ло, кривда, ко́ље, ћу́рка, жр́вањ*.

Разлика је између њих, што се *дуг* изговара гласом обичним који расте на више, а *високо дуг* се изговара гласом јачим и вишим, који је у почетку најсилнији, а после пада на ниже.

Главни и споредни акценат.

71. Кад у којој речи има више од једнога слога, акценат може бити или само на *једном* или на *више слогова*.

Ако је акценат само на једном слогу, онда се тај један слог, зато што је акцензован, сâм собом издиже између осталих слогова, и ови се, зато што су неакцентовани, око њега као око свога стожера нижу.

Примери.

Вретенo, кôлено, дeвојаштво, oгледaло, вîлама, лѣпама, милîна, пòћи, дòћи, осѣцати, нaтáпати, провaљивати, пролáмати, виђати, скидати, обиван, затрка, борóвница, постање, величîна, шеничîца, говедáрина, полетáрац, итд.

72. Ако ли је у речи више акцензованих слогова, — онда они увек један према другоме тако стоје, да је један између њих *главни*, а остали да су *споредни* по акценту. Од четири горе наведена српска акцента *главни* може бити сваки, а *споредни* је обично само високо дуг, зато што у њега глас пада на ниже.

Главни акценат стоји увек *испред спореднога* или *споредних* (ако их има више). По томе у речима с више акцената *главни је по акценту* — *први акцензовани слог*.

Примери.

вѣ-лѣт. бѣ-лѣст, кá-мѣн, гѣ-лѣт, стѣ-мѣн, кѣ-рѣст, пá-мѣт, ад-мѣн, ад-здравље, нѣ-шѣво, крѣ-сѣво.

Вá-сѣљ, вѣ-зѣр, Нѣ-вáк, ђ-рáч, лѣ-вáк, пѣ-вáч,

аѣ-веса́мце, ко-рита́нце, зѣ-лѣ́нко, лѣ-лѣ́нко, Дра́-гојло, Ма-но́јло, за-брѣ́је, ѡ-вѣ́рје, бѣз-ѣ́мље, По-сáвље; во-де́-ничѣште, лу-бе́-ничѣште, о-гѣ́-релиште, по-тѣ́-калиште, нама-сти́-риште, по-не́-де́љник, ру-ко́-да́вник, несy-ѣ́-ник.

а-ков, за-вој, ло-пов, раз-бој, чи-ков, Бач-ванче, би-вољче.

бод-ник, бол-ник, зва-ник, кут-њак, ко-ник, праз-ник, Рјод-ник, Кар-ловци, сј-дим, гра-дим, радим ;

а-ковѧ, за-војѧ, ло-повѧ, раз-бојѧ, чи-ковѧ, Бач-ванѧ, са-ставѧка, за-селака.

че-шљѣва, све-крѡва, љ-штињака, ђ-бодѧца, в-вратака.

Високо дуги \frown акценат, кад је у положају спореднога акцента, гдекоји пишу знаком λ : бѣрња λ к, кѣтња λ к, завој, Мапојло, итд.

Места српских акцената.

73. Акценти *кратак* и *дуг* не могу никад доћи на последњи слог, нити на једносложне речи.

У једносложним речима увек долази или *високо дуг* \frown или *оштар* ~ , нпр.: свѣт, Бѡг, рѧт, рѧд, прѧв, здрѧв, крѧв, млѧк, сѣх, јѧк, чврѣст, сѧт, рѧт, вѧт, мѧк, рѧк, итд.

На последњим слоговима вишесложних српских речи, кад је у њима два или више акцената, може се наћи само *високо дуги* акценат, и то као споредан, нпр. пѧмѣт, бѡлѣст, пѣшака, крѣшака, трѣшања, итд.

Мењање акцента.

74. Речи са променљивим обликом често с обликом и акценат мењају, а то се догађа измеђ' осталог и зато, што се променом облика у речи и број и састав слогова мења.

Примери.

- Брѣг, брѣга, брѣгу, брѣгови, брегѡвима.
Грѧд, града, граду, градови, градѡвима.
Снѣг, снѣга, снѣгу, снѣгови, снегѡвима.
- Врѧбац, врѧпче, врѧбаца.
Срѣмац, Срѣмче, Срѣмаца.
Нѣмац, Нѣмче, Нѣмаца.
- Кѡнац, кѡнца, кѡнаца.
Лѡнац, лѡнца, лѡнаца.
Нѡвац, нѡвца, нѡваца.

4. Вѣла, вѣло, вѣле, вѣлѣ.
 Дѣша, дѣшо, дѣше, дѣшѣ.
 Стрѣна, стрѣну, стрѣно, стрѣнѣ.
 5. Врѣме, врѣмена, врѣмѣна, врѣмѣнѣ.
 Плѣме, плѣмена, плѣмѣна, плѣмѣнѣ.
 Тѣме, тѣмена, темѣна, темѣнѣ.

Акценатне рѣчи.

75. Обично свака реч има и свој акценат, барем један; али се често једносложне и двосложне заменице, *прилози, предлози и свезе* с речима испред себе и иза себе спајају у једну акценатну реч, која се по том у наглашавању као једна реч сматра и наглашује.

Ја сам (*Ја-сам*), рѣћи ћу (*рѣћи-ћу*), знаш ли (*знаш-ли*), ако му (*ако-му*), оно га (*оно-га*), како сте (*како-сте*), по што је (*по-што-је*), за што ћеш (*за-што-ћеш*), кудѣ ћеш (*кудѣ-ћеш*), у стрѣца (*у-стрѣца*), на рѣци (*на-рѣци*), по дану *по дану*.

76. Ова акценатна реч доводи често за собом и промену акцента, нпр.: бѣсмо — нѣ-бѣсмо, што се особито често догађа, кад пред рѣчи које имају *оштар* или *високо дуг* акценат дођу предлози.

Примери

од-цара (м. *од цѣра*), прекѣ-кућѣ (м. *ирѣко кѣћѣ*), по-се-лима (м. *по сѣлима*), љ-плач (м. *у плач*), за-грош (м. *за грѣш*), љ-Бугѣра (м. *у Бѣгѣра*), за-Бога (м. *за Бѣга*), за-госте (м. *за гѣсте*), испод-леда (м. *испод лѣда*), љ-коло (м. *у коло*), за-срце (м. *за срѣце*), из-ока (м. *из ѣка*), на-поље (м. *на пѣље*), под-јесѣн (м. *под јѣсѣн*), итд.

Акценат у разлици говора источног, западног и јужног.

77. У чланку 49, где је говорено о некадашњем самогласнику **ѣ**, речено је да место њега српска три говора имају три замене: у источномѣ **ѣ** гласи *е*, у западномѣ — *и*, а у јужном — *ије* или *је*.

Ово *ије* или *је* у јужноме говору одговара различито акцентованом *е* и *и* источнога и западнога говора. Ако је *е* = **ѐ** источнога говора дуго — јужни говор има *ије*; ако ли је кратко, или без акцента — јужни говор има *је*.

У замени кратких слогова не разликују се ни кратки од оштрих, нити обоји од неакцентованих, него место свакога краткога *е* = **ѐ**, било акцентовано или неакцентовано, долази *је*, а акценат се не мења, нпр.: деца — дјѐца, дѐло — дјѐло, сѐме — сјѐме, зѐвет — зѧвјет, сѧвет — сѧвјет, бѐлица — бјѐлица, итд.

У замени дугих слогова место *ѐ* долази *ије*, место *ѧ*, кад је исто главни акценат, *ије*; а ако је споредни акценат — *ије* (без акцента).

среда (срѧда) ср-ије-да
 река (рѧка) р-ије-ка
 млѐко (млѧко) мл-ије-ко
 лѐпа (лѧпа) л-ије-па
 сѐно (сѧно) с-ије-но
 лѐпо (лѧпо) л-ије-по
 рѧч (рѧч) р-ије-ч
 вѐк (вѧк) в-ије-к итд.
 приповѧст (приповѧст) припов-ије-ст
 заповѧст (заповѧст) запов-ије-ст.

78. Ако ли се у мењању облика или у извођењу нових речи акценти промене, и замене се јужнога говора према промени управљају.

Примери.

Вѐк, вековати, вѧчан — вѧјек, вјѧковати, вјѧчан;
 млѐко, млѧчан, млѧкар — млијеко, млијѧчан, мљѧкар;
 лѐп, лѧпа, лепѧта, лѐпо — лијѧп, лијѧпа, љепѧта,
 лијѧпо.

врѐме, врѧмена	вријеме, врѧмена
рѧч, рѧчит	ријѧч, рјѧчит
дѐте, дѧтета	дијѧте, дјѧтета, итд

V.

Подела и особине сугласника.

Подела сугласника по говорним оруђима.

79. Српски језик има 25 сугласника, и по органима изговарања они се деле и зову овако :

1. Грлени : г, к, х¹
2. Непчани : ђ, њ, ж, ј, љ, њ, ч, ц, ш
3. Зубни : д, т, з, с, ц
4. Зубно-носни : н
5. Уснени : б, в, п, ф
6. Уснено-носни : м
7. Језични : л, р.²

Овде се може забележити. да су у сугласнику **ц** спојени сугласници **тс**, у сугласнику **ч** — **тш**, а **ју** сугласнику **џ** — **дж**.

Подела сугласника по звучности.

80. Осим ове разлике, српски се сугласници још деле на *јасне* и *мукле* по томе, што се кроз гласницу пушта или *јасан* или *мукао* глас, кад се који од њих изговара. Већи део сугласника подељен је на *парове* по томе, што се међу собом по постању своме не разликују ничим другим него *јасним* или *муклим* изговором. Таки су парови ово :

Јасни	Мукли
б	п
в	(ф)
з	к
д	т
(ђ)	(ћ)

¹ Изговарају се управо задњим непцем и задњим крајем језика.

² Изговарају се управо предњим крајем језика и предњим зубима изнутра.

Јасни	Мук.и.
ж	ш
з	с
ц	ч
(ѡз)	ѡ(тс)
—	х

ц и х немају пара међу јасницима ; ђ и љ стављени су ради потпуности, али су за њихово претварање примери веома ретки.

Особине сугласника.

81. Осим мало час наведене поделе по природи њиховој, сугласници имају још неколике опште особине, а те су :

1. Једначење неједнаких по звучности ;
2. Једначење неједнаких по говорним оруђима ;
3. Јотовање ;
4. Подешавање сугласника са самогласницима ;
5. Сугласник **л** ;
6. Старинско претварање ;
7. Премештање сугласника једнога на место другогa ;
8. Избацивање појединих сугласника ;
9. Растављање сугласника уметањем самогласника **а**.

Унапред треба запамтити да се сва напред изложена правила примењују само на појаве у границама сваке поједине речи, без обзира на сличан стицај сугласника с краја једне и с почетка друге речи.

І. Једначење неједнаких по звучности.

82. Пошто је гласом незгодно непосредно узасоб изговарати јасне и мукле сугласнике, постало је, за љубав течнијега изговора, правило : да се сугласници, неједнаки по звучности, изједначују.

Кад се изједначују, једначење се управља по ономе који је на другом месту. Ако је на другом месту јасан, — мукао се пред њим претвара у јасан свога пара; ако ли је на другом месту мукао — јасан се пред њим претвара у мукао свога пара.

Примери.

I. Мукао испред јасна постаје јасан.

Сватба — свадба; — женитба — женидба; топија — тобија; сграда — зграда; — сбратити — збратити; сградити — зградити; сбега — збег; сборник — зборник; задубина — задужбина; отачбина — отаџбина; враџбина — враџбина; наруџбина — наруџбина; Вукдраг — Вугдраг.

II. Јасан испред мукла постаје мукао.

Врабац — врапци, зебем — зепсти, србски — српски; србство — српство; љубка — љупка; гибка — гипка; шипка — шипка; Драгша — Дракша; другчије — друкчије; Бошко — Бошко; Драшко — Драшко; тежко — тешко; однасти — отпасти; сладка — слатка; врабци — врапци; мрзка — мрска; распети — распети; разточити — расточити; изток — исток; рацепити — расцепити; безуће — беспуће; безцење — бесцење.

Напомена. По овоме правилу требало би да се **д** пред **с** претвори у **т**, нпр. градски — гратски; одслужити — отслужити; господство — гопотство; брдски — бртски. Али пошто је **те** само по себи већ **ц**, то је и сам народни језик у већини оваких случајева уздржао се од претвања. Вуков Рјечник показује примере: *надскакивати, надстрелити, надстрешница, одседлати, одселити, одсек, одсести, одсећи, одсјаивати, одскочити, одстајати, подсести, подсећи, подсирити, подсмех*. С тим су једнаки примери где се сусреће **дш**, које би, изједначивши се у **тш**, давало **ч**, као нпр. у речи: *одшалити, одшетати, одшити*. Према томе је за књижевни језик утврђено правило да се **д** и **т** пред **с** и пред **ш** нити претвара нити избацује, и да ваља писати: *председник, представка, братство, проклетство, одшкринути*, итд.

Примери *жеђца* и *љубовиђски* придружују се овим речима, ради своје реткости ¹

Изузетци од горњег правила.

83. Има у језику српском више примера, који показују да горе означено правило није изведено у свима без изузетка случајима. Тако се нарочито сугласник **в** нити сам претвара у **ф** пред муклацем, нити се пред **в** опет од осталих муклаца тражи да се у јасник претворе. У примерима се наводе разни случаји.

кв: локва (не постаје логва), црква, буква, смоква, тиква.

тв: клетва (не постаје кледва); молитва, твој, творити, тврд, твор (постало из дхор — тхор).

чв: бачва, Мачва, Бачвини.

шв: ошве, ошвањити се.

вк: колевка (не постаје колефа), јувка (у Вукову Рјечнику: *јуџка*), јавкати се, пловка, запевка, оправка, травка.

вт: павта (у Вукову Рјечнику: *паџта*).

вч: левча, левчић, травчица, трговчић, овчица.

вц: крвца, овца, Љубовца, новци, Давидовци.

84. У гдекојим језицима јасан сугласник не може да се одржи на крају речи, него се претвара у муклац. У нас се то види само у две речи: *дрозак* м. *дрозаг* мозак м. *мозаг*, и то се посведочава основом осталих падежа и изведеним основама *мождани*, *мождина*, *дрождина*. У осталим нашим речима јасници долазе и одржавају се на завршетку речи као и муклаци

II. Једначење неједнаких по говорним оруђима.

85. Када зубни сугласници *з* и *с* дођу у језику пред ма који непчани сугласник осим *ј* — онда се *з* и *с*, ради

¹ Вуков Рјечник има речи *вдћкање*, *вдћкати* (за квочку с пилићима) и *вдћкоша* (овца која води друге овце), где се **ђ** у **ћ** по правилу мења.

бољег склада говорних оруђа, једначе с тим непчаним сугласницима, и претварају се у најближе себи непчане сугласнике — *з у ж*, а *с* — у *ш*.

Често се ово догађа тек пошто се сугласници међу собом најпре по звучности изједначе. На прилику у изчупати најпре се *зч* по мукломе *ч* изједначи у *сч*, па се тек онда *с* пред *ч* претвара у непчано *ш*, након чега постаје *ишчупати*.

Примери.

I. Разљутити — *разжљутити*; изљубити — *ижљубити*; гвозђе — *гвожђе* — *грозђе* — *грозђе*; *лише* — *лише*; *мазња* — *мажња*; *просња* — *прошња*; *носња* — *ношња*; *Босњак* — *Бошњак*.

II. Разчупати — *расчупати* — *рашчупати*; *разчинити* — *расчинити* — *рашчинити*; *разћеретати* — *расћеретати* — *рашћеретати*; *разчовек* — *расчовек* — *рашчовек*; *изчаккати* — *исчаккати* — *ишчаккати*; *изчашити* — *исчашити* — *ишчашити*; *разченути* — *расченути* итд.

Напомена. И ово правило ни сам народни језик не тера до краја. Вуков Рјечник има, на прилику, *сљубити се*, а има *изљутити се* и *ижљутити се*, *разљутити се* и *разжљутити се*. *Попаузљив* (од *попауз-ну*) само је тако забележено у Рјечнику. Тим се показује колебање пред *љ*, којег, у осталом, пред *ч* и *ћ* не видимо. Књижевни језик може се овим послужити у случајима, где би год, терајући по правилу до краја, остала у напетку јасност слога.

III. Јоговање.

86. Непчани сугласник *ј* има ту особину, да се с њим остали ненепчани сугласници на различите начине у један глас спајају. То спајање најлакше је прегледати по разлици самих сугласника.

1. *Зубни* сугласници *д*, *т*, *з*, *с* и *ц*, спајају се с *ј* овако: *дј* — *ђ*; *тј* — *ћ*; *зј* — *ж*; *сј* — *ш*; *цј* — *ч*.

а. **дј = ђ** : грађа (град-ја); вођа (вод-ја); млађи (млад-ји); слађи (слад-ји); виђен (вид-јен).

Тако се по јужном говору говори : овђе м. овдје; ђевојка м. дјевојка; жуђети м. жудјети, итд.

б. **тј = ћ** : свећа (свет-ја); гошћа (гост-ја); браћа (брат-ја); кићен (кит-јен); љући (љут-ји).

Тако се по јужном говору говори : ћерати м. тјерати; жућети м. жутјети, итд.

в. **зј = ж** : грижа (гриз-ја); мужа (муз-ја); бржи (брыз-ји); мажен (маз-јен).

г. **сј = ш** : паша (пас-ја); киша (кис-ја); ношен (нос-јен); прошен (прос-јен); кошен (кос-јен).

д. **цј = ч** : Ужичанин (Ужиц-јанин); Каменичанин (Камениц-јанин); Подгоричанин (Подгорич-јанин); Студеничанин (Студениц-јанин).

2. *Зубно-носни сугласник н и језични л спајају се са ј овако* : **нј = њ**; **лј = љ**.

Примери Тањи (тан-ји); бељи (бел-ји); стање (стан-је); трње (три-је); весеље (весел-је); зеље (зел-је); коље (кол-је); Сокољанин (Сокол-јанин).

Тако је у јужноме говору : љепота (од лјепота), њега (од нјега).

3. *Грлени сугласници г, в, х, кад иза њих дође ј, претварају се с њим заједно* : г у **ж**, в у **ч**, а х у **ш** (**гј = ж**; **вј = ч**; **хј = ш**).

Примери Сеча (сек-ја); јачи (јак-ји); лажа (лаг-ја); душа (дух-ја); дражи (драг-ји); тиши (тих-ји).

4. *Уснени сугласници б, п, в, и уснено-носни м, кад дође иза њих ј, узимају између себе и ј једно л, па се после лј претвара у љ*.

Примери. Грубљи (груб-л-ји); дебљи (дебл-ји); живљи (живл-ји); скупљи (скуп-л-ји); дрвље (дрв-л-је); сно-пље (сноп-л-је); здравље (здрав-л-је); безумље (безум-л-је).

IV. Подешавање сугласника са самогласницима

Грлени сугласници и зубно ц пред непчаним самогласником и.

87. Испред непчаногa самогласника **и** грлени се сугласници **г, в** и **ж** претварају на два начина.

1. *Старији начин претварања*, у образовању основа, по ком се **г** претвара у **ж**, **в** и **ц** у **ч**, а **ж** — у **ш**, само што основе *тециво* (*тек-иво*) и *пециво* (*пек-иво*), по изузетку, мењају **в** у **ц**.

2. *Млађи начин претварања*, у образовању облика, по ком се **г** претвара у **з**, **в** у **ц**, а у **ж** у **с**.

Примери.

1. *Старије претварање.* Нога — но**ж**ица; девојка — дево**ж**ица; јаруга — јару**ж**ица; замка — зам**ч**ица; ортак — орта**ч**ина; рог — ро**ж**ина; сандук — санду**ч**ина; момак — мом**ч**ић; језик — јези**ч**ић; лонац — лон**ч**ина — лон**ч**ић; венац — вен**ч**ић; лисица — лис**ч**ина — лис**ч**ица; сечива (*сечива*), итд.

2. *Млађе претварање.* Ву**ж** — ву**ц**и, јунак — јуна**ц**, бубрег — бубре**ж**, вла**х** — влас**ц**, сирома**х** — сиромас**и**; лези (*лег-и*), врзи (*врг-и*), реци (*рек-и*), пеци (*пек-и*), сеци (*сек-и*), итд.

Грлени сугласници и зубно ц пред непчаним самогласником е.

88. Испред непчаногa самогласника **е** грлени сугласници **г, в** и **ж** и зубни **ц** претварају се: **г** — у **ж**, **в** — у **ч**, **ж** — у **ш**, а **ц** — у **ч**.

Примери. Бог — Бо**ж**-е; друг — дру**ж**-е; јунак — јуна**ч**-е; вла**х** — вла**ш**-е; сирома**х** — сиромаш**е**; човек — човеч**е**; венац — вен**ч**-е; Срема**ц** — Срем**ч**-е; реко**х** — реч**е**; врго**х** — врж**е**; стиго**х** — стиж**е**; врхо**х** — врш**е**, итд.

Самогласник о иза непчаних сугласника.

89. Ако иза непчаних сугласника **љ, њ, ђ, љ, ж,** **ч, ш,** и иза зубнога сугласника **ц** дође **о**, оно се у многим наставцима за облике претвара у непчано **е**.

Примери.

Краљ-ем, краљ-еви, маљ-ем, маљ-еви, пањ-ем, пање-ви, коњ-ем, смуђ-ем, вођ-ем, брођ-ем, нож-ем, маџ-ем, орач-ем, копач-ем, палош-ем, Милош-ем, оц-ем, стриц-ем, владоц-ем, итд. (Упоредити са: брат-ом, јелен-ом, рат-ови и другим таким примерима).

Некадашње **ѣ** и замена му је испред самогласника и непчаних сугласника **ј** и **ђ**.

90. Ако у јужном говору старо **ѣ** или садашња му замена је дође пред самогласник или сугласнике **ј** или **ђ**, онда гласи **и**, нпр.: **сијати** (сѣјати), **бијах** (бѣјах), **дио** (дѣо), **сио** (сѣо), **хтио** (хтѣо), **сиђети** (сѣдѣти), итд.

V. Самогласник **л**.

91. Језични сугласник **л**, кад се год у српском језику деси на крају слога, претвара се у **о**. Пошто у речима које облике мењају, то **л** час дође на крај слога, а час се по подели слогова друкчије намести, то је и **о**, које је од такога **л** постало, непостојано; час је тј. **л**, а час **о**.

Примери. Во (вол), соко (сокол), со (сол), сто (стол), посао (посол), жетеоца (жетел-ца), владоца (владац-ца), писао, писах, чинио (чинио), певао (певал), узео (узел), спавао (спавал), отео (отел), бо (бол), стао (стал), знао (знал), итд.

Напомена. Има доста речју, у којима се **л** на крају слога не претвара у **о**. Ево само обичнијих: алва, алка, анђелка (анђелак), балчак, бѣл, белца (белац), биволски, биволче, бол, болна, болта, болтација, вал, врагољство, гол-цат, далка (далак), дулца (дулац), ђаволка (ђаволак), ђавол-ски, ђавољство, ђаволче, жалца (жалац), жалфија, загорел, залаца (залац), захвалност, испоља (исполац), калдрма, кал-

пак, калфа, калца (калац), козалца (козалац) ма̋л (има̋ње), малко, малчице, начелник, помолца (помолац), превалца (превалац), силни, сталца (сталац), тал (део), телца (телац), ткалца (ткалац), тоболца (тоболац), топал, тулца (тулац), убилца (убилац), хвалица, целца (целац), целцат, челца (челац), челњак.

Л претворено у јужном говору.

92. Речи у којима се **л** на крају претвара у **о** гласе у јужном говору двоструко, ако је пред тим крајњим **л** — **ѝ**, и то: по старијем облику, с непретвореним **л**, и по новијем облику, с претвореним **л**, тако да пред **о** од **л** посталим и **ѝ** постаје **и**, нпр.: бео — бијел (бѝл), бно; цео — цијел (цѝл), цно; део — дијел (дѝл), дно. Загорѝјел (загорѝл) и нема друкчије него тако.

VI. Старијско претварање.

а. **д** и **т** пред **т** **ѝ** и **ти**)

93. Имају још у нашем језику две појаве сугласничкога претварања, наслеђене у речима из старијих векова језика, којима се данас језик у новијим својим творевинама већ не служи. Прва је од њих разједначавање сугласничких парова **дт** и **тт**, кад би се исти у образовању основа или облика састали. Ако се, на име, деси да у постајању основа или облика **д** или **т** дође пред **т** од наставка, онда се **д** и **т** не изједначају, него се управо разједначају с оним **т** од наставка, претварајући се у **с** (сродно по говорним оруђима).

Примери. Сласт (слад-**т**, упореди слад-ак); власт (влад-**т**, упореди влада-ти); заповест (заповед-**т**); исповест (исповед-**т**); прести (пред-**ти**); сести (сед-**ти**); плести (плет-**ти**); мести (мет-**ти**), итд.

б. **жж**, **жђ** = **жд**; **шћ**, **шч** = **шт**.

94. Тако су се **жж** или **жђ**, **шћ** или **шч**, где би се у по-стајању облика или путем гласовног изједначаивања са-стали, разједничавали у **жд** и **шт**. Да је ово претва-рање старије у језику, најбоље се види по томе што се ни оно махом не врши у новијим творевинама језика.

Примери. **Мождина** наместо **можжина** из **мозг-ина**; **дрождина** наместо **дрожжина** из **дрозг-ина**; **Горажде** на-место **Горажђе** из **Горазд-је**; **змежденик** наместо **змежђе-ник** (гњечен грах из **змеждити**, **змежђен**; **коштавати** на-место **кршћавати** из **кретјавати**; **опроштен** наместо **опро-шћен** из **опростјен**; **коштан** наместо **кошћан** из **коччан**; **љупштити** наместо **љупшчити** из **љусч-ити**, итд.

Додатак. Исто је разједначаивање у обратном правцу из **ћњ** у **тњ**, где се први непчаник мења, у речима: **кутњи** м. **кућњи**; **добросретьњик** м. **добросрећњик**; **нотњи** м. **ноћњи**; **вотњак** м. **воћњак**; **помотњик** м. **помоћњик**, итд.

в. **гг**, **кт**, **хт** претварају се у **ћ**.

95. У поменутих старијим вековима језика нису могли поднети ни парови **гг**, **кт** и **хт**, него су их онда претварали у **ћ**, и први и други и трећи, ако би се при додавању наставака тако гласови састали.

Примери. Из тога времена су нам остале до сад неко-лике речи, у којима је и данас претварање по томе пра-вилу нпр.: **моћ** (**мог-т**), **помоћи** (**помог-ти**), **моћи** (**мог-ти**), **рећи** (**рек-ти**), **тећи** (**тек-ти**), **врћи** (**врех-ти**), **сећи** (**сек-ти**), итд.

VII. Премештање.

96. Који пут се догађа, да се сугласници и местима промене, тако да први дође место другог, а други место првога. Примери су понајвише из обласних го-вора и не припадају опште-народном књижевном језику.

Примери.

На-и^{ти} — нај^{ти} — на^тји на^ии ;
 нап-дем — нај^{дем} — на^дјем (на^ђем) ;
 по^ити — пој^{ти} — по^тји по^ии ;
 про^{ка}ј — по^крај ;
 пла^ндовати — пла-^дновати ;
 цв^атити — ц^ватити ;
 изве^{шт}ати — изве^тшати (као што је у овет^шати од ^вт
 вет^х стар .
 во^де — о^вде ;
 но^де — о^нде ;
 т^ко — к^то ;
 сав, сва — вас, сва ;
 цак^ло — тсак^ло — стак^ло ;
 ца^на — тсана — Стана ;
 цо^ја — тсо^ја — Сто^ја ;
 Гар^ван — Гав^ран ;
 Гар^вило — Гав^рило .

VIII. Изабацивање појединих сугласника.

а. Од два једнака или изједначена по звучности један се избацује.

97. У образовању сложених основа често дођу један до другога по два сугласника или са свим једнака, или неједнака само по звучности (чл. 82), чега ради се изговором брзо изједначују. Кад се, било једним, било другим начином, тако састану два једнака сугласника, онда се од два једнака или изједначена један избацује.

Примери Одржати [од-држати], поданик [под-даник], оделити [од-делити], одићи [од-дићи], одати [од-дати], откати [од-ткати], раширити [раз-ширити], ишибати [из-шибати], исисати [из-сисати], расипати [раз-сипати], расудити [раз-судити], расад [раз-сад], расан [раз-сан], исећи [из-сећи], доведесет [девет-десет], итд.

Напомена. У поређеним придевима : *најјачи*, *најјаснији*, *најјуначнији*, итд., у књижевном се језику по овоме правилу не поступа, а пошто су ти примери ређи, и сам изговор се донекле поводи за обичајем и потребом јасности, тежећи да донекле да осетити обадва **ј**.

98. По томе правилу се и **д** и **т** избацују када дођу пред **ц**, **џ** ком је **тс**; пред **ч**, у ком је **тш**, и пред **џ**, у ком је **дж**.

Примери. Оца, оце, оци **отца**, **отце**, **отци** : свеца **светца**, свече **светче**, оче **отче**, паће **патче**, сација **сатција**, симиција, **симитција** каца **кадца** од **када**, **обоци** **ободци**, **оценити** **одценити**, **оченути** **одченути**, **прошца** **прошца** (од *проштац*), итд.

Ни ово правило није ни у самом говорном народном језику проведено до краја, него се избацивање обуставља где би се год њиме смисао потамњивао. Тако у Вуковом Рјечнику читамо примере : *одшалици*, *одшалица*, *одшетати*, *одштити*. Према томе може се ово избацивање обуставити где су год речи или нове, или ређе, или их треба разликовати од какве речи сличнога изговора. Тако се може писати : *почетци*, *зачетци* (јер има и *зачедци*), *предци*, *судци*, *расудци*, *подчинити* (јер има и *починити* с различитим значењем, *надчовечни*, итд.

99. Слично горе поменутом правилу поступљено је и са **ч** кад дође пред **т**. **Чт**, написано с расклопљеним **ч**, даје **тшт**, а из таквог тројства прво **т** се избацује. По томе се говори **што** м. **ч-то**, **ч-ега**, **ч-ему**, итд.) **штити** м. **чтити** (упореди са **чатити** и **читати**), **поштен** м. **почтен**, **јуначтво** м. **јунаштво**, **момаштво** м. **момачтво**, итд.

Напомена. По томе се правилу често поступа са **ч** пред **ц**, у ком је **тс**, те и пред **ц** од **ч** остаје само **ш**. Тим путем су постале гласовне промене *срдашце* м. *срдачце*, *сунашце* м. *суначце*, *лишце* м. *личце*. Али пошто речи, у којима би **чц** долазило нису честе, то у осталима претеже жеља да се, ради јасности, не затамњавају саставни

делови речи, те се пар **чц** оставља без промене. То видимо у примерима: *речца*; *вучца* (од *вучац*), *лучца*, (од *лучац*), у којима и сам изговор води бригу о јасности.

6. Од два једнака или изједначена по говорним оруђима један се избацује.

100. У састављању сложених основа често бива да један до другог дођу два сугласника, једнака или изједначена по говорним оруђима. У таком случају, где се не би уметнуо самогласник **а**, један се од тих сугласника избацује. Тако бива са сугласницима **бв**, од којих **в** испада а **б** остаје.

Примери. Обала (**об-вала**), обалити (**об-валити**), облак (**об-влак**), обарити (**об-варити**), обеселити (**об-веселити**), обесити (**об-весити**), обикнути се (**об-викнути** се), обиснути (**об-виснути**), обичај (**об-вичај**), обући (**об-вући**), обладати (**об-владати**), итд.

101. Исти је узрок, те се **ј** врло често иза непчаних сугласника избацује. Тако имамо *помоћу*, *чађу*, *крмељу*, место *помоћју*, *чађју*, *крмељју* (што се види по речима истог облика: *стварју*, *речју*, у ком се последњем примеру још и непчаник пред **ју** одржао). Тако је постало *учен*, *плашен*, *чешем* из *учјен*, *плашјен*, *чешјем*. У зетско-црногорском говору још се чешће избацује **ј** иза непчаних сугласника, јер се тамо говори и *оруже*; *божјѣ*, *божја*, *божје*; *наруче*, итд. место *оружје*, *божји*, *наручје*, итд.

в. Избацавање ради несклада говорних оруђа.

102. Што се из **зд**, **ст** или **шт** сугласници **д** или **т** избацују пред **б**, **к**, **л**, **љ**, **м**, **н**, **њ**, поглавити је узрок у нескладу говорних оруђа, у мучнијем прелазу с једнога на други, и у тежњи језика за што течнијим изговором. После избаченога **д** и **т**, настаје подешавање

или једначење оних сугласника који се тим путем један крај другог нађу.

Примери. Гозба (гост-ба, чазба (част-ба, масна (маст-на, болесник (болест-ник), нарасла (израст-ла, болешљив (болест-љив), трска (трст-ка, напрека (напрет-ка), кршњак (крст-њак), кошљив (костљив), годишњи (годишт-њи, позоришни (позоришт-ни, тишма (тишт-ма, итд.

103. Исти је узрок, те се и **ј** често после **р** избацује, пошто се **р** изговара предњим зубима изнутра и предњим крајем језика, а **ј** се изговара средином непца и средином језика, па је незгодно од првог изговорног места к другом враћати се.

Примери. Шћрј место **ширј**ји према млађи, бељи, које је постало из **младј**и, **белј**и, дерем, ждерем, умирем, задирем, понирем, итд., место **дерј**ем, **ждерј**ем, **умирј**ем, **понирј**ем (што се опет потврђује сличним облицима **глогј**ем од **глогј**ем, **заклињ**ем од **заклињ**ем), итд.

У јужном говору где је **ј** много чешће, по томе се говори **времена** м. **врј**емена; **бремена** м. **брј**емена; **грешан** м. **грј**ешан; **брегови** м. **брј**егови; **мрежа** м. **мрј**ежа, итд. Ипак остаје **рјечит**, **рјечица**, итд., јер осећање правила надвлађује тежњу за лакшим изговором.

VI. Уметање самогласника **а** међу сугласнике.

104. Често бива да се избегава вршење горе наведених правила, и то се чини из тежње према јасности и из воље да се разговетно виде саставни делови речи. У таквим приликама умеће се самогласник **а** међу оне сугласнике, које би иначе требало једначити и избацити. Самогласник **а** врши, у осталом, ту службу у српском језику и иначе, где се год хоће изговор да олакша.

I. Примери за једнаке или царне сугласнике. Раз-**а**-сути, од-**а**-дрети, од-**а**-днити, об-**а**-пети, од-**а**-тле место од-**а**-тле, које видимо из до-**а**-тле, раз-**а**-знати, без-**а**-злен, из-

а-звати, над-а-те, под-а-те, уз-а-те, низ-а-те. У последњим примерима то је правило примењено на појаве с краја једне и с почетка друге речи, поглавито зато што те речи чине једну акценатну реч, а често се говоре.

II. *Примери за просто растављање, или да би се избегла једначења и избеживања.* Уз-а-ме, над-а-њ, под-а-њ, кроз-а-њ, од-а-брати, уз-а-врети, од-а-гнати, из-а-гнати, из-а-брати, раз-а-брати, под-а-вити, из-а-дрети, из-а-прати, од-а-прети, од-а-пети, об-а-мрети, над-а-се, од-а-свуд, под-а-се, под-а-сути, од-а-слати, од-а-пиљати, од-а-сути, об-а-вити, об-а-вестити, об-а-синати.

ДЕО ДРУГИ

НАУКА О ОСНОВАМА

ОПШТЕ ЦРГЕ

Шта су основе а шта наставци.

105. Основа је онај део у речи, уз који пристају наставци за облике (један или више њих), и по коме реч има своје главно значење¹.

Тако нпр. у речи *пи-ти* и *ли-ти* други слог *ти* наставак је за облик, а основе су *пи* и *ли*; у речи *твори-х* данас је наставак за облик *х*, а основа је *твори*; у речи *поји-с-те* наставци су за облик *с-те*, а основа је *поји*; у речи *купова-л-а* наставци су за облик *л-а*, а основа је *купова*; у речи *грађан-и* наставак је за облик *и*, а основа је *грађан*; у речи *семен-а* наставак је за облик *а*, а основа је *семен*.

Разлика међу основама. Основе од корена.

106. Основе су по саставу своје различне.

Неке су од њих начињене од корена језика само дометањем наставка, а без икакве промене у корену.

Тако је глагољска основа *вид-а* постала од корена *вид* наставком *а*, којим постају глагољске основе треће врсте; тако је основа *грађан* постала од корена *град* наставком *јан*; тако је основа *се-мен* постала од корена *се* (*са*), наставком *мен*.

¹ Види чланове 14—15 ове граматике.

Неке су пак постале од корена дометањем наставка и *снажењем коренова самогласника* (чл. 57.)

Тако је именичка с предлогом на сложена основа *напој* постала од корена *ли* у *ли-ти* наставком **ѣ** (*ли-ѣ*) и оснажењем коренова самогласника *и* у *ој*, па је наставак **ѣ** још у старо време отпао : тако је основа *рок* постала од корена *рек* наставком **ѣ** и оснажењем коренова самогласника *е* у *о* ; тако је основа *лој* постала од корена *ли* данас већ ишчезлим наставком **ѣ** *ли-ѣ* и оснажењем коренова самогласника *и* у *ој*.

Неке, на послетку, нити имају наставка, нити се што самогласником од корена разликују, и по томе су са свим једнаке с кореном.

Таке су већином основе у глагола прве врсте, као што су : *ли, ли, би, иек, рек, тек, чу, мр, јес*, итд.

Основе од основа.

107. Потреба разграновања значења и грађења нових речи у развићу језика чини, те *основе не постају само од корена, него и једна од друге*. К основи која је већ од корена постала, додају се нови наставци, те се тим путем гради нова основа.

Тако нпр. к основи *грађан*, која је од корена образована наставком *јан*, додаје се још један наставак *ин*, те постаје *грађан-ин*, или се додаје наставак *ство*, те постаје *грађан-ство*, збирна именица ; тако од основа *врат-и, плат-и* наставком *а*, којим се образују глаголске основе пете врсте, постају основе : *врати-а, плати-а*, из којих спајањем гласова излази *враћа, плаћа* (у нач. неодр. *враћа-ти, плаћа-ти*) ; тако од основе *родитељ*, у које је ка глаголској основи *род-и* додат именички наставак *тељ*, постаје наставком *ка* — *род-и-тељ-ка*, где су уз корен *род* написана три различита наставка ; тако од основе *мати* постаје наставком *ја* и скраћењем, основа *ма-ја* за умањено значење које се од мила говори, — од основе *маја* постаје наставком *ка* нова основа за умањено значење

мај-ка, — а од те основе истим таким путем а наставком ица постаје основа мајч-ица; тако од основе орах постаје наставком њк нова основа за умањено значење ораш-ак (ораш-њк), која се и не говори, а од ове новим наставком ић основа орашч-ић (ораш-њк-ић), опет за умањено значење. Последњи примери, којима се међу речима српскога језика може наћи доста друштва, показују како нове основе постају не само од основа, које су непосредно од корена произведене, него, и без обзира на то, једна од друге, без ограничења.

Основе од облика.

108. Па не само да основе постају једна од друге, него многе постају и од облика (тј. од основа које су већ и наставком за облик постале готова реч).

Тако је нпр. основа рђаен-ик наставком ик постала од облика рђаен; тако је основа сѣђен-ик истим наставком ик постала од облика сѣђен; тако је основа проклѣство наставком ство постала од облика проклѣт; тако је основа рођење наставком ије постала од облика рођен: тако је основа придевне заменице за присвајање наш постала од 2 пад. мн. нас наставком ј нас-ј = наш, а тако је и основа придевне заменице њих-ов постала од 2 пад. множине њих наставком ов. Оваких основа, произведених нарочито од именских глаголских облика, није мало у језику српском.

109. У састављању наставака било с коренима, било са већ изведеним основама, често долазе један до другог гласови које треба једне с другим подесити, спојити или избацити. То је прилика, у којој се свагда примењују гласовни закони напред изложени. С тога ће се у правилима која долазе, ти појави помињати само овде онде, где то буде нарочито потребно.

Примери. Основа из осну-а, кова(ти) из ку-а, трова(ти) из тру-а, дава(ти) из да-а, убија(ти) из уби-а, враћа(ти) из врати-а, сеља(ти) из сели-а, згусну(ти) из с-густ-ну, тур-

чи ти из *турк-и*, тражи'ти из *траг-и*, гинка'ти из *гиб-к-а*, лиска'ти из *лиз-ка*, жеља из *жел-ја*, реч из *рек-ъ*, пециво из *пек-иво*, исечак из *исек-ъкъ*, синчић из *синк ић*, брешчић из *брег-ък-ић*, итд.

110. Над се којој основи придају наставци за извођење нове основе, употребљеној основи много пута отпада њен крајњи самогласник.

Примери. Видар од *вида ар*, полетар од *полете-ар*, левак од *лева-ъкъ*, одломак од *одломи-ъкъ*, здравица од *здрави-ица*, бројач од *броји-ач*, кројач од *кроји-ач*, косач од *косу-ач*, итд.

Сложене основе.

111. Врло често се две основе саставе у једну основу, па се, после, к тој тако сложеној основи додају нови наставци за основу. Тако склопљене основе зову се *сложене основе*, као што су: *писто-сват*, *Бого-родица*, *Драго-љуб*, *Свето-горац*, *горњо-земац*, *водо-ток*, *благо-слов*, *голо-брад*, *главо-боља*, *каљо-гажа*, *коло-воз*, *косто-боља*, итд.

У *сложене основе* узимљу се и оне речи, у којих први члан није основа од речи с променљивим облицима, него реч која се не мења, као што су *прилози* и *предлози*, нпр *не-верник*, *без-умље*, *по-братим*, *за-горје*, *По-дринаје*, итд.

Корени глаголски и заменички.

112. Из онога што је додјеказано види се, да су све основе, просте или сложене, постале од *корена* или *непосредним путем*, додавањем наставака *непосредно* ка корену, или *посредним путем*, додавањем наставака к основама већ готовим.

Корени пак, који су неопходно језгро у основама, деле се на *глаголске* (вербалне) и *заменичке* (прономиналне) корене.

113. *Глаголски* (вербални) корени још се и у нашем језику могу у простом облику познати у многим глаголским основама прве врсте, јер се у тој врсти прост корен, без икаквог наставка, употребљава као основа. Ти глаголски корени значе радњу, стање или бивање, па по том и оно што тим путем постаје. На сличне глаголске корене, које многим речима није лако наћи, свде се и сви остали корени именица, придева и глагола.

114. *Заменички* (прономинални) корени основа су речима, које у језику показују међусобну везу, правца, граматичко лице, итд. Од њих су већином постали и многи садашњи наставци за основе, који значењу речи различит обрт дају; а од њих су међу врстама речи: *заменице*, гдекоји *прилози*, *предлози* и *свезе*. Њих нема много у језику. Таки су корени, нпр. *а*, *ва*, или *у* (*ѡ*), и *и*-*же*, *ја*-*же*, *је*-*же*, *ов*, *он*, *с* (старо *сѣ* у значењу *овај*, које се и данас види у речима *данас* — *дѣнь-сѣ*; *вечерас* — *вечерѣ-сѣ*, итд.

Речи домаће и позајмљене.

115. У изучавању језика још се води разлика о речима и основама *својим* или *домаћим* по томе најстаријим по своме веку у језику и о *туђим*, *позајмљеним* мање више млађим по своме веку у језику.

Само *своје* или *домаће* речи могу се узводити на корене, који су, ради тога што су веома стари, заједнички и српскоме и свима осталим језицима словенским. Позајмљене речи улазе у језик из осталих народа, с којима се у суседству или саобраћају живи и

како су по спољном облику с речима домаћим изједначене, много пута их је од домаћих речи тешко разликовати.

Такве су речи, нпр., *бресква* или *прасква* и *праска* од латинске *persica*; *хартуја* од грчке *χάρτης* или *χάρτιον*; *тестаменат* од латинске *testamentum*; *хиљада* од грчке *χίλις*, 2 пад. *χίλιδος*; *када* (кѣца — из *кад-ца*) од латинске *cadus* (грчке *κάδος*); *калуђер* од грчке *καλόγερος*; *кѣпа* од латинске *capra* (која се налази у грчком, а тако исто гласи и у талијанском језику); *наранча* (и *наранца*) од италијанског *naranga* по млетачком дијалекту; *рачун* од италијанског *ragione*, *пршута* од италијанског *prosciutto*, итд.

Разлика корена по родности.

116. Онако исто као што од једне основе могу постати разни облици, могу се од једнога корена начинити разне основе, с том само разликом, што се корени по родности веома разликују, јер је у једнога обиље, а у другога је само мали број изданака. Примера ради, и да би се видело шта се разуме под једним кореном и под родношћу његових изданака, наводи се овде неколицина између најроднијих корена с поглавитијим речима њихове породице.

Кор. **би** — **би-ти**, **уз-би-ј-а-ти**, **го-чи-би-ј-а**, **на-би-ј-а-ч**, **у-би-ство**, **у-би-в-а-л-а-ц**, **би-т-ка**, **бој**, **бој-ак**, **бој-а-ц**, **у-бој-ит**, **раз-бој-и-ште**, итд.

Кор. **вед** — **до-вес-ти**, **до-вод**, **вој-вода**, **об-од** (м. **об-вод**), **вођ** (**вод-ј**), **вод-а-ц**, **вод-и-ти**, **вед-а-р**, **вед-р-ина**, итд.

Кор. **ви** — **ви-ти**, **ви-ј-а-ти**, **ви-т-ак**, **ви-т-а-о**, **мото-ви-и-о**, **ви-ј-о-глава**, **за-ви-ј-а-ча**, **по-ви-ј-уша**, **па-ви-т**, итд.

Кор. **вльк** — **вук**, **вук-о-длак**, **ву-ћи**, (**вльк-ти**), **пре-об-ук-а** (**преоб-вук-а**), **влак**, **об-лак** (**об-влак**), **влак-а**, **вљач-и-ти**, **влак-но**, итд.

Кор. **да** — **да-ти**, **из-да-ј-а**, **до-да-в-а-ти**, **да-н-ак**, **на-да**, **да-р**, итд.

Кор. **нес** — **нес-ти**, **до-не-ти**, **нос-и-ти**, **по-нос**, итд.

Подела науке о основама.

117. Основе се по природи својој деле на *просте* и *сложене основе*.

И наука о основама биће по томе подељена на два одсека, и у првом ће се разматрати *просте*, а у другом *сложене основе*.

Сваки ће се одсек даље обзирати на врсте речѝ и на наставке, и излагаће како постају најглавније основе српскога језика.

ОДСЕК ПРВИ

НАУКА О ПРОСТИМ ОСНОВАМА.

118. Наука о образовању простих основа разликује тројакe основе.

а. Основе непосредно од корена изведене;

б. Основе од већ изведених основа изведене (биле основе, од којих се нове изводе, првога непосреднога или којег даљег, посреднога извођења);

в. Основе од облика изведене.

По та три начина извођења или образовања основа размотриће се овде *основе глаголске, именичке, придевске, заменичке и прилошке*.

І. ГЛАГОЛСКЕ ОСНОВЕ.

119. Две су основе, од којих постају сви глаголски облици. Прво је *основа начина неодређеног*, а друго је *основа времена садашњег*.

Кад се овде изложи како се образују обе те врсте глаголских основа, биће показано све што треба за грађу глаголских речи у језику српском.

А Основе начина неодређеног

а. Основе начина неодређеног без икаква наставка.

120. Основе начина неодређеног, непосредно од корена образоване *без икаква наставка*, у ствари су у исто време и корен и основа, и показују пример како корен, као такав, врши службу основе.

121. Међу основама такве врсте можемо још разликовати оне, *у којих коренов самогласник није претрпео никакву промену*, и оне, *у којих је тај самогласник промењен ширењем*.

У основама *ли* (лити), *и* (ити), *рек* (рећи), *ста* (стати), *и* (ити или ићи), *пред* (прести), види се коренов самогласник без икакве промене; у основама пак *мле* (*млѣ*, корен *мл*), *дре* (*дрѣ*, корен *др*), *мре* (*мрѣ*, корен *мр*), *стре* (*стрѣ*, корен *стр*) самогласник је коренов раширен.

Глаголске основе овако образоване, ако нису ни с каквим предлогом сложене, већином значе радњу трајну или несвршену.

б. Основе начина неодређеног, образоване наставцима.

1. ну-наставак.

122. Ну-наставак може послужити за образовање основа или непосредно од корена, или од већ готових глаголских основа, или од именских основа. У оба прва случаја, наставком тим образована глаголска основа добија значење радње која је свршена у одређеном простору времена.

Примери образовања од глаголских корена. Клик-ну, чик-ну, лет-ну, диг-ну, кре-ну (корен *крет*), пис-ну (корен

писк), пре-ну (корен *арск*), свис-ну (корен *свиск*). Као што се види, неподесни или нагомилани сугласници на крају корена подешавају се с **ну**-наставком по гласовним обичајима. А макар да **ну**-наставак са собом носи значење свршене радње, има ипак основа, тим наставком образованих, које задржавају продужено значење радње, као што су: *вену*, *гину* (корен *гиб*), *мрзну*, *мркну*.

Примери образовања од глаголских основа. Чек-ну (од чек-а), гоне-ну (од гонет-а), јав-ну (од јав-и), јур-ну (од јур-и), клоц-ну (од клоц-а), куц-ну (од куц-а), кукурек-ну (од кукурек-а), свир-ну (од свир-а), итд. Као што се из примера види, наставак употребљене основе сам собом отпада, а сугласници се при дометању **ну**-основе с истом подешавају, као и горе, по гласовним обичајима.

Напомена. Кад се **ну**-наставком изводи нова глаголска основа од основе која већ има значење свршене или учестане радње, онда нова **ну**-основа добија умањено и на један тренут ограничено исто значење, нпр.: *долетну* од *долете*, *полетну* од *полете*, *јавну* од *јави*, *клоцну* од *клоца*, *скокну* од *скочи*, *звџну* од *звџка*, *аџуцну* од *аџуца* или *аџуца*, итд.

123. Ако ли се **ну**-наставком начина неодређеног образују основе од различитих именских основа, тако образоване глаголске основе значе да је подмет постао оно што значи именска основа, од које се **ну**-наставком глаголска основа образује.

Примери. Мек-ну, хро-ну (хром-ну), грк-ну, глух-ну, стврд-ну се, закут-ну (жут-ну), згус-ну (густ-ну), чврст-ну (чврст-ну).

2. **и**-наставак.

124. Тим наставком могу се изводити глаголске основе или од глаголских корена или од именских основа.

Кад се **и**-наставком изводе глаголске основе непосредно од корена, онда тај наставак придаје својој основи значење радње непрелазне и трајне, као што се види по примерима *ум-и*, *гов-и*, *вид-и*, *сед-и*, *жест-и*, *гор-и*, итд.

Ако се ово **ѣ** деси после непчаног сугласника, оно се још од старине претвара у **а**, као нпр. *бој-а* у *бојати* се *бој-ѣ*, *бле-ј-а*. Ако ли **ѣ** дође после грленог, грлени се сугласник пред **ѣ** најпре претвори у непчани, па се за њим **ѣ** претвори у **а**, као што је мало час речено. Таке су основе: *беж-а* из *бег-ѣ* кор. *бег*, *трч-а* 'кор. *трк*, *мрч-а* 'кор. *мрк*, *вришт-а* кор. *вриск*, *пршт-а* 'кор. *пшк*, итд.

125. Кад ли се **ѣ**-наставком начина неодређеног образују основе од различитих именских основа, таке глаголске основе значе да подмет у трајној радњи добија или постаје оно што именска основа значи. Пошто се радња у самом подмету свршава, тога ради је непрелазна. По овоме *блед-е-ти* (*блед-ѣ-ти*) значи *бледи*м *постајати*, *гладн-е-ти* (*гладн-ѣ-ти*) *гладним* *постајати*.

Примери. Бел-е 'бѣл-ѣ од *бѣл*, блед-е 'блѣд-ѣ од *блѣд*, гладн-е, кор-е се, хладн-е, 'по-вил-е, 'о-сирот-е, пламт-е, студ-е, стид-е, тамн-е, (по)-плаветн-е, итд.

3. **ѣ**-наставка.

126. **ѣ**-наставком се глаголске основе образују само од различитих именских основа, и огромном већином значе *прелазну* радњу глаголску, којом се на нечем или у нечем врши оно што именска основа значи. Тако нпр. *црн-ѣ-ти* значи нешто црним чинити (мазањем или другим начином); *сол-ѣ-ти* значи нешто сланим чинити; *говор-ѣ-ти* значи *говор* *чинити*, итд. Пред наставком **ѣ** као пред непчаним самогласником, грлени сугласници и **ѣ** претварају се у непчане сугласнике своје врсте.

Има оваких глагола од основа које се данас и не говоре као имена. Тако је нпр. у *гон-ѣ-ти* основа именица *гон*, која се данас тако засебице не говори; тако је у *братим-ѣ-ти* основа *братим*, која се говори још само у речи *побратим* с предлогом *по* сложена.

Примери. Гар-ѣ, белодан-ѣ, пабирч-ѣ, магарч-ѣ, леп-ѣ, кор-ѣ, бугар-ѣ, калуђер-ѣ, арнаут-ѣ, папир-ѣ, питом-ѣ, мор-ѣ, крњ-ѣ, тањ-ѣ, млад-ѣ, срб-ѣ, траж-ѣ, турч-ѣ, борав-ѣ, дангуб-ѣ, просјач-ѣ, магарч-ѣ, итд.

4. **а-наставка.**

127. Тим наставком се образују многобројне глаголске основе, како непосредно од корена тако и од основа глаголских и именских. Прегледаћемо их редом по различитим врстама њиховим.

а. Основе непосредно од корена образоване.

128. а-наставком непосредно од глаголских корена образоване основе добијају значење трајне глаголске радње.

Ако а-наставка пристаје уз корен који се не свршује на сугласник него на самогласник, онда се између наставка и корена, ради укидања зева, умеће **ј** или **в**, а кад се корен свршује на **у**, исто се **у** снажи у **ов**. Лакшега прегледа ради, примери се овде распо­ређују према завршивању на самогласник или сугласник.

Примери. I. Основе на самогласник: ба-ј-а, бри-ј-а, кре-ј-а, се-ј-а, та-ј-а, ков-а 'кор. ку као што показује основа времена садашњег, *снов-а* 'корен *сму*, *тров-а* 'корен *тру*.

II. Основе на сугласник: 1. бр-а, пр-а, гн-а, зв-а, рв-а, рев-а, т-ка; 2. глод-а, каз-а, куп-а, лиз-а, лаг-а, маз-а, пис-а, тес-а, зоб-а, прежив-а, струг-а, јак-а, мах-а, пах-а, итд.

б. Основе изведене од већ готових глаголских основа.

129. Ако се а-наставком начина неодређеног образују нове основе од већ готових глаголских основа, онда се а-наставком даје основама значење учестане радње глаголске.

Ове ћемо основе прегледати према разлици оних готових основа, од којих се оне образују. Тако:

130. А. Ако се а-наставком начина неодређеног образују нове основе од глаголских основа без наставка, онда се оне разликују и врстају по томе, што при додавању а-наставка остављају коренов самоглас-

ник или без икакве промене, или га мењају *ду.ђећи* га или *ширећи* (чл. 58).

1. *Основе које коренов самогласник не мењају.* Кад им је на крају самогласник, оне попуњују зев између истога и а-наставка.

Примери. Да-в-а, позна-в-а, ста-ј-а, погре-в-а, би-в-а, заши-в-а, пли-в-а, покри-в-а, зали-в-а, уби-ј-а, чу-в-а, оде-в-а.

2. *Основе које коренов самогласник ду.ђе или шире.* Оне се даље деле по самом том самогласнику. Тако:
а. Коренов самогласник *р* шири се у *ир*.

Примери. Бир-а-ти од кор. *бр* у *бр-а-ти*; застир-а-ти од кор. *стр* у *застре-ти* (I вр. 7 разд.); *раздир-а-ти* од кор. *др* у *раздре-ти*; *умир-а-ти* од кор. *мр* у *умре-ти*; *допир-а-ти* од кор. *пр* у *допре-ти*; *прождир-а-т*. од кор. *ждр* у *прождре-ти*; *исаир-а-ти* од корена *пр* у *пра-ти*; *изаир-а-ти* од кор. *вр* у именици *из-вор*, итд.

б. Коренов самогласник *ѣ* (кратко и непотпуно *и*) постаје чисто *и*.

Примери. Почиѣ-а-ти од кор. *чѣн* (I вр. 5. разд.); *проклиѣ-а-ти* од кор. *клѣн*; *помиѣ-а-ти* од кор. *мѣн*, *узим-а-ти* од кор. *ѣм*; *распиѣ-а-ти* од кор. *пѣн*; *сажим-а-ти* од кор. *жѣм*; *освит-а-ти* од кор. *свѣт*, итд.

в. Коренов самогласник *ѣ* (кратко и непотпуно *у*) постаје у староме језику *ѣ* (*ѣј* или *ѣн*), које се сад изговара као *и*.

Примери. Надим-а-ти надѣм-а-ти од кор. *дѣм* (I вр. 5 разд.); *засиѣ-а-ти* засѣп-а-ти од *сѣа* (I вр. 3 разд.); *миѣ-а-ти* мѣц-а-ти од *мѣк*, у данашњем језику *мак* — *маћи*; *пошиѣ-а-ти* (покварено од *посѣл-а-ти*) од *сѣл*; *тиѣ-а-ти* тѣц-а-ти од *тѣк*, у данашњем језику *так* — *таћи*; *сис-а-ти* сѣсати од *сѣс*.

Напомена. Тога ради, што многе од ових основа имају за време садашње основу образовану наставком **је**, продрло је глас **ј** и у начин неодређени, где му по правилу места нема. Тако би од *проклети* излазило *проклин-а-ти* као што је од *надути* — *надим-а-ти*, од *узети* — *узим-а-ти*, али је из основе времена садашњег *проклиње* *проклин-је* оно њ продрло и у начин неодређени. Таким је начином постало данашње правило у језику, по коме је *пошиљ-а-ти* м. старијег и правилнијег *посил-а-ти* (посилати); *помињ-а-ти* м. старијег и правилнијег *помин-а-ти*; *запињ-а-ти* м. старијег и правилнијег *запин-а-ти*, итд.

Истим су таким путем још у најстарија времена у многих али не у свију основа ове врсте промењени гр-лени сугласници **г у з, к у ц, х у с**, ма да томе сам наставак повода не даје. Отуд имамо *стиз-а-ти*, *ниц-а-ти*, *миц-а-ти*, *натиц-а-ти*, *нариц-а-ти*, *омрц-а-ти*, *насец-а-ти*, *през-а-ти*, *отез-а-ти*, *ауц-а-ти*, *дис-а-ти* — покрај *лег-а-ти*, *лаг-а-ти*, *помаг-а-ти*, *дих-а-ти*, итд.

г. Коренов самогласник **е** постаје **џ** (у источном дугачко **е**, у јужном **ије**) или **и**.

Примери. *Лет-а-ти* (**лијет-а-ти**) од *лет* (у *лѣт-е-ти*), *лѣг-а-ти* (**лијег-а-ти**) од *лег* (у *лѣги*); *сажиз-а-ти* од *жег*; *зашил-а-ти* од *алет*; *прориц-а-ти* од *рек*; *истиц-а-ти* (по јужном говору и *истјец-а-ти*) од *тек*.

д. Коренов самогласник **о** постаје **а**.

Примери. *Пробад-а-ти* од *бод* (у *бости*); *помаг-а-ти* од *мог* (у *помоћи*); *згар-а-ти* од *гор* (у *згор-е-ти*); *утап-а-ти* од *топ* (у *утоп-и-ти*), итд.

131. В. Ако ли се а-наставком начина неодређеног образују нове основе од глаголке основе која је постала **и**-наставком (нпр. *врати-а*), онда се то **и** пред на ново додатим а-наставком претвара у **ј**, које се са гласовима испред себе по гласовним законима спаја. Пошто а-наставак даје глаголу учестано значење, то се често и **о**-самогласник у корену продужује у **а** (чл. 58).

Примери. а. С непромењеним кореновим самогласником: Враћ-а врати-а, плаћ-а плати-а, сељ-а сели-а, цвељ-а цвели-а, свађ-а свади-а, пушт-а пусти-а, до-пуњ-а допуни-а, лаћ-а лати-а, с-мишљ-а с-мисли-а, на-бављ-а на-бави-а, с-крпљ-а с-крпи-а.

б. С иродуљеним кореновим самогласником: Гађ-а годи-а, гањ-а гони-а, об-нављ-а об-нови-а, ис-пашт-а ис-пости-а, по-клањ-а (поклони-а, раствар-а раствори-а, итд.

Напомена. Изузетак су од овога правила само основе *дн-и-ти* и *сн-и-ти* (са својим сложенима, с којима се, тога ради што су једносложне, поступа као с онима које су правце од корена постале, и зев им се попуња са *в*, нпр. *задн-и-в-а-ти*, *сн-и-в-а-ти*).

132. В. Ако ли се *а*-наставком начина неодређеног образује нова основа од глаголске основе која је постала **ѡ**-наставком или *а*-наставком, онда се зев у **ѡ-а** или *а-а* попуња понајвише сугласником *в*.

Примери. а. Основе на ѡ или а (постало од ѡ): По-боле-в-а, за-држа-в-а, о-доле-в-а, за-трча-в-а, од-лежа-в-а, раз-горе-в-а, итд.

б. Основе на а: До-сеља-в-а, рања-в-а, спаса-в-а, кршта-в-а, из-мишља-в-а, у-деша-в-а, за-игра-в-а, оп-коља-в-а, за-кључа-в-а, при-поја-в-а, при-бега-в-а, итд.

в. Основе изведене од именских основа.

133. Ако ли се *а*-наставком начина неодређеног од различитих именских основа глаголске основе образују, онда оне обично значе трајну радњу, којом се врши или чини оно што значи употребљена именска основа.

Примери. Клас-а од *клас*, амш-а, бубњ-а, брз-а, витл-а, увежб-а у-вешт-ба, врач-а, врет-а се, гомил-а, гусл-а, жрвњ-а, кључ-а, колут-а, лист-а, петљ-а, патос-а, ужин-а, итд.

5. **ива** - или **ова** - наставка.

134. Оба ова наставка придају основама значење трајне или учестане глаголске радње, и први се придаје само глаголским, а други само именским основама.

Кад се **ива**-наставком образује нова основа од какве глаголске основе, у намери да јој се прида учестано значење, онда употребљеној основи отпада њезин пређашњи наставка.

Примери. До-вик-ива од *довик-а*, за-глављ-ива од *заглављ-а*, за-лаг-ива, за-маз-ива, за-мах-ива, до-врш-ива, до-слуш-ива, за-ваљ-ива, поћ-ива, итд.

Напомена. Често се **а**-наставком најпре образује основа од основе **и**-наставком већ образване, па се **и**ста **а**-наставком новообразована основа сама за се и не говори, него се од ње **ива**-наставком нова основа образује. Тако је *дањ-ива-ти* образовано од *дањ-а* *дани-а*, *наплаћ-ива-ти* од *наплаћ-а* (*наплати-а*), *досађ-ива-ти* од *досађ-а* (*досади-а*), итд.

135. Кад ли се **ова**-наставком начина неодређеног од именских глаголске основе образују, те нове основе обично значе трајну радњу, којом се врши или чини оно што значи употребљена именска основа.

Ако се **ова** деси иза непчаних сугласника, о се претвара у *е*.

Гдекоје именске основе, које се сад говоре у овако образованим глаголима, често се у језику као засебне речи и не говоре.

Примери. Јад-ова, кмет-ова, куп-ова, лет-ова, друг-ова, дев-ова, зим-ова, чет-ова, свет-ова, глад-ова, сирот-ова, вој-ева, долик-ова, нег-ова, мил-ова, обил-ова, краљ-ева, итд.

Глаголске основе, које значе радњу у маломе (диминутивну).

136. Радњи се још може показати и мера, кад се уз наставке, који су до сад показани, додаду други

нарочити, који ће, прионувши уз корен, давати основи значење радње у малом (диминутивно). Тога ради се *корену глаголскоме*, испред обичнога наставка за глаголску основу, додају понајвише ови наставци : *к, ак, ик, ц, ор, ут* — или се уз већ додано *ц* на ново додаје *к*, или уз *к* на ново *ар*.

Примери. 1. За *к* : гип-*к*-а-ти, говор-*к*-а-ти, дир-*к*-а-ти, дељ-*к*-а-ти, гур-*к*-а-ти, јав-*к*-а-ти, јет-*к*-а-ти, кас-*к*-а-ти, леш-*к*-а-ти, грис *к*-а-ти, лис-*к*-а-ти, пуц-*к*-а-ти, трч-*к*-а-ти, сец-*к*-а-ти, пир-*к*-а-ти, задир-*к*-ива-ти, запит-*к*-ива-ти, о-слуш-*к*-ивати, за-стај-*к*-ивати, итд.

За *ак* : бац-*ак*-а-ти, воз-*ак*-а-ти, мољ-*ак*-а-ти, пар-*ак*-а-ти, праћ-*ак*-а-ти.

3. За *ук* : звижд-*ук*-а-ти, чеп-*ук*-а-ти.

4. За *ц* : ку-*ц*-а-ти, кљу-*ц*-а-ти, пљу-*ц*-а-ти, бо-*ц*-а-ти, бод-*ц*-а-ти, гла-*ц*-ну-ти се (глад-*ц*-ну-ти).

5. За *ар* : жив-*ар*-и-ти, клат-*ар*-и-ти се, ланд-*ар*-а-ти, луп-*ар*-а-ти, зип-*ар*-а-ти.

6. За *ут* : скак-*ут*-а-ти, срк-*ут*-а-ти, цврк-*ут*-а-ти, шап-*ут*-а-ти, жвак-*ут*-а-ти.

7. За *ц-к* : ку-*ц-к*-а-ти, пљуц-*к*-а-ти, вр-*ц-к*-а-ти се (врт-*ц-к*-а-ти), бо-*ц-к*-а-ти.

8. За *к-ар* : пис-*к-ар*-а-ти, пуц-*к-ар*-а-ти, трч-*к-ар*-а-ти, леш-*к-ар*-и-ти, сет-*к-ар*-и-ти, жив-*к-ар*-и-ти.

Основе начина неодређеног изведене од облика.

137. Од трећег лица одреченог времена садашњег глагола *штети* које гласи *неће*, постале су глаголске основе *нећ-а* и *нећ-к-а* (*нећ-а-ти*, *нећ-а-ти се*, *нећ-к-а-ти се*, ово последње с додатим *к*, да би се умањео смисао означене радње).

138. Од облика начина заповедног глагола *сјајати* који гласи *сјај*, постају основе *сјај-к-а* (*сјајати*), *сјај-к-ну* (*сјајнути*), које значе вицати „Сјај, Боже и Божићу, нашему томе и томе“ (у народним херцеговачким обичајима који се врше о Божићу).

Б. Основе времена садашњег.

а. Основе времена садашњег непосредно од корена изведене.

139. Има неких основа времена садашњег *без икакве наставка*, које су потпуно једнаке с кореном. Сад су као такве познате у српском језику само основе : *јес* (у јес-а-м) *јед* (у јѐм) и *дад* (у дам).

140. По правилу основе времена садашњег постају наставцима **е** или **је** или **не**, и могу се разликовати по томе, да ли се ти наставци додају непосредно глаголскоме корену или каквој готовој глаголској основи. По наставцима и по тој разлици и ми ћемо их овде прегледати.

1 е-наставак.

141. Њиме постају основе или непосредно од корена или од глаголских основа начина неодређеног, изведених **а**-наставком, **и**-наставком и **а**-наставком. Значење је тих основа трајно.

Примери. а. Од корена: Пас-е, нес-е, греб-е, трес-е, кун-е, плет-е, пред-е, мр-е, тр-е, дер-е, ли-е, пи-е, итд.

б. Од основа начина неодређеног: Ум^т-е, угов^т-е, види-е, трпи-е, гори-е, носи-е, говори-е, стари-е, јечи-е, бежи-е, цичи-е, чува-е, зашива-е, умива-е, оснива-е, итд.

2. је-наставак.

142. И овим наставком постају основе или непосредно од корена или од основа. Кад је образовање непосредно од корена, значење је радње чисто трајно.

Примери. Жње (жн-је), веже (вез-је), меље (мел-је), пише (пис-је), коље (кол-је).

143. Кад ли је образовање од именских основа, значење основе, **је**-наставком образоване, одговара ос-

нови начина неодређеног с **а**-наставком, и значење је радње учестано.

Примери. Клокоће 'клокот-је', блебеће 'блебет-је', гракће 'гракт-је', цвркуће 'цвркут-је', скакуће 'скакут-је', итд.

144. Глаголске основе начина неодређеног како с **ива** тако и с **ова**-наставком образују такође основу времена садашњег **је**-наставком, само што се пред тим наставком **ов** и **ив** показују као **у** (из којегасу, без сумње, снажењем или укидањем зева и поста-ли), и тим се глаголима, тога ради, основа времена садашњег свршује на **у-је**. Значење је радње трајно или учестано.

Примери. Довику-је, довршу-је, замаху-је, краљу-је, кмету-је, лету-је, долику-је, обилу-је, воју-је, итд.

3. **не**-наставак.

145. **Не**-наставком могу се образовати основе или непосредно од корена или од осталих глаголских и именских основа, од којих се **ну**-наставком основа начина неодређеног изводи. Свуда је значење свршене радње.

Примери за извођење од корена. Ста-не, диг-не, мрк-не, клек-не, трг-не, стиг-не, пук-не, ник-не, мрз-не, црк-не, прег-не, мог-не, сед-не, хтед-не, знад-не, итд.

Примери за извођење од именских и глаголских основа. Мек-не, грк-не, стврд-не, згус-не (с-густ-не), чврс-не, јур-не, чек-не, кукурек-не, свир-не, итд.

Напомена. Ваља узети на ум, да ова врста садашњег времена долази поглавито у подређеним реченицама и да често има значење будућег времена. Тога ради има, нарочито у основама од корена изведеним, више примера који показују да **не**-основи времена садашњег не одговара и **ну**-основа начина неодређеног као што иначе бива.

Тако је *легни* а нема *легнути*, *умодне* а нема *умеднути*,
хтедне а нема *хтеднути*, *стане* а нема *станути*, *рекне*
 а нема *рекнути*, итд.

II. ИМЕНИЧКЕ ОСНОВЕ.

а. **Извођење од корена и од готових основа.**

1. Наставци **ѣ** — **о** — **а**

а. **Основе тим наставцима од корена изведене.**

146. Међу наставцима којима се именичке основе непосредно од корена изводе, прво место заузимају наставци **ѣ** — **о** — **а** и по простоти и по старини својој, а нарочито по томе што су ови наставци у исти мах свагда обелсјје првога падежа у сва три та рода.

Основе које овим наставцима постају врло су различнога значења, и могу се поделити на две главне гомиле по томе, што се у једних коренов самогласник оставља без икакве промене, а у других се мења снажењем или дуђењем.

Овде ће се прегледати најпре основе, у којима се самогласник коренов оставља непромењен.

147. 1. Од корена који се свршују на *сугласник*.

а. **Наставак ѣ.** Пошто је **ѣ** течајем времена у српском језику ишчезло, то сад основе овога образовања изгледају као да немају никаква наставка и као да су једнаке с кореном.

Примери. Пад, раст, при-каз, за-клад, с-клад, мах, крад у прилогу крадом, маз, дах по староме језику *дѣхъ*, из којег је прво **ѣ** замењено гласом *а*, а друго просто отпало, уз-дах (кор. *дѣхъ*), до-мак (кор. *мѣхъ*), на-сап, ра-сап (кор. *сѣа*), по-греб, су-греб, на-лет, за-лет, ветро-мет, испек, пре-пек, бод, бол, пре-бол, оп-коп, за-коп, крво-лок, зоб, год, с-мок, сок, ус-крс, прсак (прскѣ — а је умет-

нуто да растави два сугласника на крају, трк, зврк, порез, раз-рез, при-рез, су-сед, од-сек, трес, по-глед, у-глед, не-глед, пре-крет, сунцо-крет, су-срет, по-трес, тег, потег, самотег, за-тег, дуб, дуг, труд за-струт.

β. Наставак о.

Примери. Пг-о, рух-о, лик-о, лет-о (на кошници), мес-о.

γ. Наставак а.

Примери. На-каз-а, клад-а, за-клад-а, пљуск-а, на-ук-а, рас-кид-а, за-мк-а корен мѣк, по-тк-а кор. тѣк, клеп-а, крек-а, о-мет-а, пек-а, пре-пек-а, пре-тек-а, цврк-а, зврк-а, по-рез-а, за-сед-а, про-сек-а, пре-сек-а, за-сек-а, с-прег-а, на-тег-а, с-тег-а, под-вез-а, с-вез-а, звек-а, ред-а, дуг-а, губ-а, кук-а, ступ-а.

148. 2. Од корена који се свршују на самогласник.

У корена који су свршују на самогласник умеће се, између корена и дометнутога наставка, **ј** или **в**, те се зев укида.

α. Наставак ѣ.

Примери. Крај кра-ј-ѣ, змај зма-ј-ѣ, при-став при-ста-в-ѣ, блѣ-ј блѣ-ј-ѣ, о-грев о-гре-в-ѣ, у-сев усе-в-ѣ, зев (зе-в-ѣ).

β. Наставак о.

Примери. Пи-в-о, др-в-о.

γ. Наставак а.

Примери. Гра-ј-а, из-да-ј-а, у-да-ј-а, пре-да-ј-а, прода-ј-а, ста-ј-а, за-ста-в-а, ста-в-а обично стаѣ само у мн., вино-пи-ј-а, крво-пи-ј-а, водо-ли-ј-а, пле-в-а.

149. Основе, у којих се уз придавање наставка **ѣ** или **о** или **а** још и коренов самогласник снажи или дуби, могу се прегледати по разлици самих коренових самогласника. Тако :

α. Самогласник и снажењем постаје ој.

Примери. Бој би-ѣ, гној гни-ѣ, покој по-ки-ѣ, лој (ли-ѣ), при-сој при-си-ѣ, о-сој о-си-ѣ, вој ви-ѣ, на-пој (на-пи-ѣ).

β. Самогласник кратко мутно **и** снажењем постаје старинско **ѣ** или **ѧ**.

Примери. а. Наставак **ѣ**: Цвѣт (цвѣт-ѣ = цвѣт-ѣ), лѣп (лѣп-ѣ = лѣп-ѣ), свѣт (свѣт-ѣ = свѣт-ѣ), клик, лик, нѣз, писак (писк-ѣ).

б. Наставак а: Просвет-а про-свѣт-а = про-свѣт-а; су-теск-а (су-тиск-а = су-тѣск-а).

γ. Самогласник у и старо **ѣ** снажењем постаје ов или ав.

Примери. а. Наставак **ѣ**: Ков (ку-ѣ), ров (ру-ѣ), кров (крѣ-ѣ), о-тров (о-тру-ѣ), с-плав с-плу-ѣ), тов (тѣ-ѣ), стру (стру-ѣ);

б. Наставак о: Стров-о (стру-о), о-стров-о (о-стру-о), слово (слу-о);

в. Наставак а: Слав-а (слу-а), о-снов-а (о-сну-а), потков-а (под-ку-а).

δ. Стари самогласник **л**, кад је на крају корена, снажењем постаје ал, ол или ел.

Примери. а. Наставак **ѣ**: Вал (вл-ѣ), сто (стл-ѣ), пе-пео (пе-цел из пе-пл-ѣ).

б. Наставак а: Про-кол-а (про-кл-а), по-стол-а (постл-а).

ε. Ако ли је стари самогласник **л** (лѣ) у средини корена (у ком случају данашњи језик има место њега у), онда снажењем постаје од њега **ла**.

Примери. а. Наставак **ѣ**: Влак, об-лак (од кор. влѣк, који се види и сад у основи глагола вући).

б. Наставак а: Тлак-а (с чим у је у свези глагол тлач-и-ти, који је од те именичке основе изведен) од кор. тлѣк, који се и сад види у основи глагола тући; влаг-а с чим је у свези глагол влаж-и-ти, који је од те именичке основе изведен) од кор. влѣг, који се и сад види у глаголу од-вуг-ну-ти.

ζ. Самогласник **р**, кад је на крају корена, снажењем постаје ар, ор, ер или ир.

Примери. а. Наставак **ѣ**: У-дар 'у-др-ѣ, за-стор 'за-стр-ѣ, из-бор 'из-бр-ѣ, мор 'мр-ѣ, об-ор 'об-вр-ѣ, из-вор 'из-вр-ѣ, по-зор 'по-зр-ѣ, из-дер 'из-др-ѣ, от-пор 'од-пр-ѣ, вир 'вр-ѣ.

б. Наставак **о**: Пер-о 'пр-о

в. Наставак **а**: Пот-пор-а 'под-пр-а, не-о-пер-а (не-о-пр-а, бор-а 'бр-а).

η. Ако ли је самогласник *р* у средини корена, онда снажењем постаје *ра*, *рѣ*, *ро*.

Примери. Мрак 'мрк-ѣ, мраз 'мрз-ѣ, прах 'прх-ѣ, свраб 'сврб-ѣ, врат 'врт-ѣ: цреп 'црп-ѣ, гром 'грм-ѣ.

θ. Самогласник **е** снажењем постаје **о**.

Примери. а. Наставак **ѣ**: Брод 'брѣд-ѣ, гроб 'грѣб-ѣ, о-клоп 'о-клеп-ѣ, с-клоп 'с-клеп-ѣ, плот 'плѣт-ѣ, рок 'рек-ѣ, ис-ток 'из-тек-ѣ, с-вод 'с-вед-ѣ, об-од 'об-вед-ѣ, на-лог 'на-лег-ѣ, по-лог 'по-лег-ѣ.

б. Наставак **а**: На-лог-а 'кор. лѣг, о-ток-а, усток-а 'кор. тек, воје-вод-а 'кор. вед).

ι. Стари самогласник **ѣ** снажењем постаје **а**.

Примери. За-лаз 'за-лѣз-ѣ, сад 'сѣл-ѣ, об-раз 'об-рѣз-ѣ).

б. Основе **ѣ**- или **а**-наставком од глаголских основа изведене.

150. а. Наставком **ѣ** постају именичке основе мушкога рода, од глаголских основа изведених а-наставком начина неодређеног, не само од оних које се говоре, него и од оних које нису у обичају. За пример ових последњих може се навести именица *зут.ѣа-ј*, изведена од глаголске основе *зут.ѣа*, којој је за основу послужила неупотребљива именичка основа *зут.ѣа*. Зев између наставка **ѣ** и основе на *а* попуњен је сугласником **ј**, после којег је **ѣ** још у најстарија времена отпао.

Значење увек показује или који тренутак оне глаголске радње која се казује основом, или оно што је том радњом постало.

Примери. Диха-ј, уз-диса-ј, до-гађа-ј, коракља-ј, гутља-ј, од-гонетља-ј, за-вежља-ј, по-враћа-ј, врша-ј, полага-ј, љубља-ј, ноша-ј, с-луча-ј, по-мишља-ј, на-мешта-ј, о-прошта-ј.

151. б. Наставком **а** постају именичке основе од глаголских основа **и**-наставком начина неодређеног изведених. Зев између **и-а** попуња се сугласником **ј**, и у речима *суди-ј-а, провали-ј-а, лупи-ј-а* (бресква која се цена) тај свршетак остаје. У многих пак речи **и** из завршетног **ија** испада, и онда се **ј** са гласовима испред себе слаже по гласовним законима.

Примери. Каљогажа (из каљогази-ј-а), грађа (гради-ј-а), богомоља, књигоноша, свађа, вођа.

Још чешће пак поменутој, **и**-наставком изведеној, основи начина неодређеног пред **а**-наставком **и** отпада, и **а** се додаје на основу тако окривену.

Примери. Забава (од глаголске основе забав-и), победа, обрана, процена, заграда, дангуба, похвала, измена, накнада, понуда, препрека, припрема, досада, остава, за-слава, посвета, позлата, итд.

в. Основе **о- или **а**-наставком од именичких основа изведене.**

1. о — а-наставка.

152. Наставком **а** постају од основа именичких на ново разне именичке основе, које се говоре од мила и у тепању. Тога ради се често оне основе, од којих се оваке именице изводе, скраћују, на им се који пут и акценат у дуг мења.

Примери. Андр-а, Вас-а, Макс-а, Навт-а, бог-а, Сав-а, тат-а, Њор-а, Њос-а, ждёр-а, кок-а, коп-а, кош-а, шћёр-а, итд.

Наставком **о** постају именичке основе као и под 1 наведене, с истим значењем и на исти начин. Разликују се од осталих речи на **о** само тиме, што нису рода средњег, него мушког. По многим пределима све се ове основе говоре с наставком **а**, и не разликују се ни у чем од оних горе.

Примери. Пгъ-о, Мѣт-о, Тир-о. Стѣв-о. Ђок-о, Ђур-о, Јов-о. Пв-о, кѹмъ-о, гоъ-о, по́бр-о. бра́т-о. ко́мш-о. хѣп-о. итд.

2. њ-наставак.

153. Тим наставком постају, иако од корена тако и од именичких и придевских основа, основе женског рода.

Наставак **њ** био је као и **ѣ** у старом језику наставак како за основу тако и за неке облике једине у својој врсти, али је и он, као и **ѣ**-наставак у данашњем језику, ишчезао. Пошто је **њ** долазио у ред непчаних самогласника, пред њим су се у старо време грлени сугласници с краја основе мењали у сродне им непчане сугласнике.

Кад су **њ**-наставком основе изведене од корена, оне значе оно што је постало радњом употребљеног глаголског корена, и ту се каткад опажа и снажење или дуђење коренова самогласника; кад ли су изведене од именичких и придевских основа, значење им је збирних именица.

Примери извођења од корена. Лаж (лъг-њ), реч (рек-њ — рѣч-њ, оснаживши **е** у **ѣ**), поклич-њ (од кор. клик), зоб (зоб-њ), на-руч-њ (на-рук-њ), твар-њ (твор-њ — твар-њ продуљивањем **о** у **ѣ**); горо-пад (од кор. пад); под-раст (од кор. раст, кап.

Примери извођења од именичких основа. Млѣч (млѣч-њ), Цве-ти (мн.), чин-и (мн.), нѣкрст, ђѣйм, дѣвѣѣч, сѣромѣш.

Примери извођења од придевских основа. Нџјач, дџж, нџјист, џџим, рџмџн, стџмџн, стџдџн, цџвџн.

3. **јџ — је** (јо) — **ја-наставка**.

154. Тим наставцима постаје приличан број основа сва три рода, од корена или од именичких и придевских основа. Разгледаћемо их по тој разлици извођења.

Тако основе од корена изведене снаже који пут и коренов самогласник, по начину који је горе означен. Гласовне промене при спајању наставка с основном расправљају се по правилима означеним у науци о гласовима. Значења су основа од корена изведених разлпчита.

Примери. а. Наставак јџ: По-кољ (по-кл-јџ), луч (лук-јџ), пуж (пуз-јџ), јеж (јез-јџ), Србаљ (Срб-јџ), плач (плак-јџ), крш (крх-јџ), хладо-леж (лег-јџ), мач (мџч-јџ), пањ пњ-јџ).

б. Наставак је (јо): Лице (лик-је), плеће (плет-је), веће (вт-је), поље (пл-је), уже (уз-је).

в. Наставак ја: Душа (дух-ја), капља (кап-ја), крађа (крад-ја), паша (пас-ја), стража (стрг-ја), рђа (рд-ја), сеча (сџк-ја), стеља (стл-ја), стаза (стџг-ја), жеља (жел-ја), луча (лук-ја), боља (бол-ја), мужа (муз-ја), жиропађа (пал-ја), жеђа (жед-ја).

155. При извођењу од именичких и придевских основа видимо само **јџ — ја**. Значење показује назвање, извршено по оном знаку који се казује употребљеном основном.

а. Примери за именичке основе. Обруч (об-рук-јџ), вечера (вечер-ја), госпођа (господ-ја), ташта (таст-ја), милошта (милост-ја), Пореч (порџк-јџ, сукња (суки-ја), снапа (снах-ја).

б. Примери за придевске основе. Црњ (цри-јџ), бељ, млађ, Чедомиљ, Вукмиљ, Рађ, Дража (Драг-ја), Миља, тврђа, тушта.

4. **јо** — **ја**-наставка.

156. Употребљава се само за извођење нових основа од основа именичких, с истим значењем умање-нога оног што употребљена основа значи као што га даје и наставак **о** — **а**, придодат именичким основама. Као и онде, то значење се, по том, радо употребљава кад се говори од мила и у тепању. У такој прилици се употребљеној основи изостави све што јој је после првога самогласника, тај јој самогласник добије дуг акценат, а за њим следују горе наведени наставци.

Примери. а. Наставак јо : Бóјо (од Богдан, Богић, Божидар), Вујо (Вук), Гајо (Гаврило), Кóјо (Коста, Пајо (Павао), Стојó (Стојан), дѣјо (духовник).

б. Наставак ја : Лија (лисица), маја (мати), прија (пријатељица), сваја (свастика), сеја (сестра).

Додатак. По неким крајевима и једна се и друга ова врста именица говори с наставком **ја**.

5. **ије**-наставка.

157. Овим наставком постају од именичких и придевских основа нове основе, и кад су од именичких основа постале, **ије**-наставак даје новој именичкој основи значење збирне именице; кад ли су пак од придевских основа постале, **ије**-наставак даје тој новој основи значење употребљенога придева, у смислу ми-сленога својства или предмета.

Наставак **ије** у садашњем језику губи своје **и**, и постаје **је**.

Примери од именичких основа. Борје, бусење, влаће, гложје, голубље, грумење, дубље, орашје (орак-ије — ораш-ије), камење, кестење, комађе, лишће, бучје (бук-ије — буч-ије), снопље, угљевље, шаторје, дрвеће, подручје, подушје, Подриње, Поморавље, Загорје, итд.

Примери од придевских основа. Веселе (од весел-ије), здравље, мпље, обиље, наличје, милосрђе.

6. **ија**-наставак.

158. Наставак **ија**, од горњег само по роду различит, сачувао се до сад само у једној речи *браћа*, *небраћа* од *брат-ија*, које се последње упливом црквеног језика и сад по манастирима и међу духовницима говори.

Међу тим на **и** је налик наставак **ија** нарочито по значењу збирних именица, које даје основама с којима буде спојен. Тај је наставак **ија** прешао к нама из околних нам страних језика (латинскога и грчког), и у нашем се језику, особито у особним именима, одомаћно.

Примери. Анђел-ија, Икон-ија, Крун-ија, Спасен-ија, Рус-ија, Арбан-ија, Срб-ија, Сембер-ија, Гол-ија, Шумад-ија, Латин-ија, Маџар-ија, циган-ија, чобан-ија, момчад-ија, Србад-ија, дрвенар-ија. ништар-ија.

7. **рѣ** — **ро** — **ра**-наставак.

159. Овим наставцима изводе се само од корена основе мушкога, женскога и средњег рода, као што показују ниже наведени примери. У наставку **рѣ** — **ѣ** по законима садашњег језика отпада. Иначе се наставак лако слаже с коренима који се свршују на самогласник; који ли се пак корени свршују на сугласник, сугласник се *р* раставља од коренова сугласника уметнутим непостојаним *а*.

Значења су различита.

Примери. а. Наставак **рѣ**: Дар (да-рѣ), жир (жи-рѣ), копар (коп-а-рѣ), мир (ми-рѣ), при-мер (при-мѣ-рѣ), пир (пи-рѣ), стабар (стаб-а-рѣ).

б. Наставак **ро**: Бедро (бед-ро), ведро (вед-ро), једро (јед-ро), ребро (реб-ро), сребро (среб-ро).

в. Наставак **ра**: Бедра (бед-ра), видра (вид-ра), игра (иг-ра), жура (жу-ра), мера (мѣ-ра).

8. **ер еръ**, — **еро-наставка**.

160. И овим наставком постају именичке основе само од корена, и нису многобројне.

Примери. Веч-ер, гушт-ер, лев-ер, ив-ер, жуб-ер, сев-ер, стож-ер, чем-ер, шеп-ер, јез-еро.

Речи *бисер, губер, ленгер* итд. налик су на ове, али пошто су узајмљене из страних језика, у њих не може бити говора о корену и наставку.

9. **ор оръ**, -наставка.

161. И овим наставком постају именичке основе само од корена.

Примери. Прибег-ор кор. *бег*, гов-ор, див-ор, жам-ор, жуб-ор, пух-ор.

10. **ар — ара** (**јар — јара**)-наставка.

162. Овим наставцима постале основе могу се разликовати по томе, да ли су изведене од глаголских или од именичких основа.

Ако се **ар — ара**-наставком од глаголских основа образују именичке основе, оне значе вршиоца оне глаголске радње коју казује употребљена глаголска основа. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери. 1. **ар**: Вид-ар, воз-ар, пис-ар, струг-ар, полет-ар, кув-ар, чув-ар.

2. **ара**: Г'ат-ара, вра'ч-ара, з'укв-ара, р'ед-ара, ст'ан-ара, тр'ав-ара.

Напомена. Женскога рода именице с наставком **ара** одступају који пут од поменутога значења: *музара*, на прилику, и *гужвара* немају радно него трпно значење, и значе: *музара* — краву која се музе, а *гужвара* — питу која се гужва. Ово колебање између подмета (вршиоца) и предмета глаголске радње виђа се и при другим оваким основама.

163. Ако ли се **ар** — **јар**-наставцима од именичких основа на ново изводе именичке основе, оне онда значе каквога год посленика око онога што значи именичка основа; наставком пак **ара** — **јара** исто тако образоване основе значе место, на ком се израђује или налази оно што основа значи. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери. а. **Наставак ар**: Брашн-ар, говед-ар, вол-ар, дрв-ар, друг-ар, злат-ар, звезд-ар, кабл-ар, по-глав-ар, итд.

б. **Наставак ара**: Овч-ара, кѡз-ара, лѹд-ара, брашн-ара, сол-ара, вѹн-ара, гвѡжѣ-ара, кѡш-ара, страж-ара, ѹгљ-ара, дрв-ара, свѣл-ара, сен-ара, итд. У значењима има и изузетака. Тако *брани-ара* значи зграду од брвана, *талпара* зграду од талпи начињену.

в. **Наставак јар**: Воденичар, главничар, граничар, десечар (десетк-јар), јабучар, коњушар (од старинскога коњух), оцачар, поточар, убожар (убог-јар), качар, итд.

г. **Наставак јара**: Потѡчара, кѡчара, дашчара, вѡштара (воск-јара, кашнѣчара, чѡнчара, грашара, итд.

11. ур — ура (јур — јура)-наставак

164. И овим наставцима изводе се основе само од готових именичких основа, и тим се новим основама придаје значење увеличавања, с којим понекад иде и смисао погрде или презирања.

Примери. Кѡст-ѹр, кѡт-ѹр, мѣх-ѹр, чѡп-ѹр: — бѡж-ѹр (бог-јур); — глав-ура, лѹб-ура, баб-ура, кап-ура; — девојч-ура (девојк-ура).

12. лѣ — ло — ла-наставак.

165. Овим се наставцима изводе основе како од корена тако и од основа. Прво ће се прегледати основе непосредно од корена изведене.

Гласовни обичаји српскога језика учинили су да је од наставка **лѣ** у данашњем језику остало само **л**, које се претвара у **о** кад год на крај слога дође; а кад дође иза корена који се свршава на сугласник, онда се **л**, још док је било непретворено, одвајало од корена уметнутим непостојаним **а**, које је остало и пошто се **л** у **о** претворило.

Значење овим наставком образованих основа различито је.

Примери. а. Наставак лѣ: Део (**де-лѣ**), ждрал, пакао (**пак-а-л**), прострео (**про-стре-л**), угао (**уг-а-л**), у-бао (**уб-а-л**), котао (**кот-а-л**), узао (**уз-а-л**), сврдао (**сврд-а-л**).

б. Наставак ло: Вй-ло, вре-ло (**вр-ло** с ослаженим кореновим самогласником), кри-ло, ши-ло, порек-ло, пруг-ло, стаб-ло, пре-ло (**пред-ло**), је-ло (**јед-ло**), се-ло, мас-ло (**маз-ло**).

в. Наставак ла: Вй-ла, вй-ло (**множина**), гњй-ла, зде-ла, стре-ла, жи-ла, иг-ла, маг-ла (**мѣг-ла**), мет-ла.

166. Истим **лѣ** — **ла** — **ло**-наставцима постају од глаголских основа облици прошастог придева, као што су: *виде-о, виде-ла, виде-ло*, итд., који значе да се у некога или у нечем извршило оно што глаголска основа значи.

13. **ло**-наставак.

167. С горе поменутих је сродан, али је по значењу од њега одвојен, **ло**-наставак, којим се такође од глаголских основа изводе именичке основе мушкога и средњега рода.

Све именице мушкога рода на **ло** обично показују вршиоца оне радње, коју значи глаголска основа; све пак именице средњега рода на **ло** обично значе оруђе, којим се извршује радња, казана употребљеном глаголском основом.

Примери. а. Мушкога рода: Зло-памти-ло, баја-ло, бенѣта-ло, гњевѣта-ло, дава-ло, кљѹца-ло, при-клапа-ло, пѣска-ло, шѣња-ло, прича-ло, задиркива-ло, на-мигива-ло, итд.

б. Средњега рода: Бѹћка-ло, дрида-ло, издира-ло, клѣпа-ло, црта-ло, сѣца-ло, стопа-ло, вѣша-ла (мн.), бѣли-ло, врати-ло, соли-ло, цѣди-ло, црни-ло, цвѣни-ло, итд.

14. **лъ**-наставка.

168. Тим наставком постају именичне основе женскога рода само од глаголских корена, и он се слаже са својим кореном са свим онако како је мало пре за наставка **лѣ** речено. Овим наставком образоване основе значе чин, извршен радњом употребљеног корена.

Примери. Погибао (по-гиб-а-лъ), прегивао (пре-гиб-а-лъ), нѣзбао (на-зѣб-а-лъ), ѣзникао (из-ник-а-лъ), израстао (из-раст-а-лъ), протисли (про-тиск-лъ), мисао (мис-а-лъ).

15. **ља**-наставка.

169. Овим се наставком образују именичке основе од глаголских основа, значећи оруђе или извршиоца означене глаголском основном радње.

Примери. Бод-ља, не-де-ља, дрво-де-ља, з-би-ља, пре-ља (кор. *пред*), так-ља, зуб-ља, кре-ља, мак-ља, рак-ље, трк-ља, тр-ља; — доји-ља, поси-ља, роди-ља (породи-ља, гребена-ља, пра-ља, тка-ља, итд.

16. **аљ**-наставка.

170. Овим се наставком изводе именичке основе од корена или од основа именичких и придевских. Основи на ново изведеној наставка **аљ** придаје значење назива, датога по знаку који је у употребљеној основи казан.

Примери. Ватр-аљ, губ-аљ, зек-аљ, Вук-аљ, Дрм-аљ, грм-аљ, кус-аљ, мрк-аљ, сив-аљ.

17. уљ — уља-наставак.

171. Ни у чем се не разликује од **аљ**-наставка.

Примери. Буб-уљ, пах-уљ, буц-уља, бук-уља, пла-с-уља, гронт-уља, јег-уља, прут-уља, песк-уља, росу-ља, рог-уља, срб-уља; — дуг-уљ, кус-уља, плав-уља, сив-уља.

18. нѣ — но — на-наставка.

172. Овим наставцима постају само од корена именичке основе мушкога, женскога и средњег рода, а значења различитога.

Примери. а. **Наставак нѣ**: Син (сѣ-нѣ), пле-н (плѣ-нѣ), се-н, ста-н, не-ве-н, тр-н, тру-н, чи-н, чу-н (чл-нѣ), кљу-н (кор. у глаголу кљу-в-а-ти), са-н (сѣп-нѣ, кор. у глаг. сѣп-а-ти, тре-н).

б. **Наставак но**: Сук-но (кор. у глаг. сук-а-ти), ру-но, ок-но, зр-но, коп-но, се-но, влак-но (кор. влѣк), клат-но, стег-но.

в. **Наставак на**: Хра-на, стра-на (стр-на), стру-на, ву-на (влѣ-на), жу-на (жлѣ-на), рѣ-на, ср-на, гра-на, ме-на (мѣ-на), за-се-на, це-на.

19. ан — ана-наставка.

173. Њиме се изводе од придевских основа именичке основе, у којима је назвање дато по оном знаку, који је у употребљеној придевској основи казан.

Примери. Мил-ан, Жив-ан, Рад-ан, риђ-ан, Добр-ана, Жив-ана, Смиљ-ана, итд.

20. ин — јан-ин (ан-ин)-наставка.

174. Овим наставцима постају именичке основе које значе откуд је ко, ком реду људи припада, или какве је народности. Наставак **ин** употребљава се само у једнини, а у множини се изоставља.

Примери. а. **Наставак ин**: Срб-ин, Турч-ин, Јевреј-ин, Арнаут-ин, Бугар-ин, Јермен-ин, Циган-ин, Латин-ин, властел-ин, бербер-ин, чобан-ин, касап-ин, итд.

б. *Наставак јан-ин*: Хришћ-ан-ин (Христ-јан-ин), варош-ан-ин, Румљ-ан-ин (Рум-јан-ин), Сокољ-ан-ин, Сављ-ан-ин, итд.

в. *Наставак ан-ин*: Мачв-ан-ин, Бачв-ан-ин, Тузл-ан-ин, итд.

21. **ина-наставак.**

175. Овим наставком постају од именичких и придевских основа врло многе и различите именичке основе женског рода. Разгледаћемо их у три главне гомиле. Тако

а. Наставком **ина** од именичке основе изведена основа значи оно исто што и она од које је изведена, само што наставак **ина** то значење увеличава, а уз увеличано значење иде често погрда и презирање.

Примери. Бардач-ина, брд-ина, боч-ина, бреж-ина, вѣштиц-ина, вранч-ина, врѣћ-ина, врат-ина, глас-ина, руч-ина, ђач-ина, зид-ина, котл-ина, крст-ина, луж-ина, Маџар-ина, итд.

Ово увеличавање употребљавају и неке основе које се засебно не говоре, него се тек виде у основама које су од њих наставком **ина** образоване. Те су основе постале наставцима *ура*, *уља*, *ета* и др. Пихов крајњи самогласник отпада кад им се наставак **ина** додаје.

Примери. а. *Наставак ур-и-на*: Баб-ур-ина, брадв-ур-ина, гред-ур-ина, земљ-ур-ина, кож-ур-ина, клад-ур-ина, књиж-ур-ина (пред првим је наставком и *ј*), риб-ур-ина, кућ-ур-ина.

б. *Наставак уљ-и-на*: Трав-уљ-ина, грд-уљ-ина, кров-уљ-ина.

в. *Наставак ет-ина*: Бар-ет-ина, баб-ет-ина, брад-ет-ина, лул-ет-ина, поњав-ет-ина, соб-ет-ина, чутур-ет-ина, итд.

176. б. Наставком **ина** изводе се од именичких основа веома многе основе, које значе или плаћања или занимања, или какве год радње и предмете, назване по ономе значењу које се употребљеном основном казује.

Примери. Писар-ина, просјач-ина, скитач-ина, ковач-ина, пољар-ина, свињар-ина, цар-ина, скелар-ина, телал-ина, кнеж-ина, пудар-ина, винар-ина, друж-ина, итд.

177. в. Од придевских основа **ина**-наставком изводе се именичке основе, којима се као својство и каквоћа именује оно што употребљена основа значи.

Примери. Бистр-ина, горч-ина, брз-ина, добр-ина, млад-ина, кисел-ина, једр-ина, обл-ина, црн-ина, низ-ина, хитр-ина, тиш-ина, итд.

178. г. Од придевских присвојних основа на **ов** наставком **ина** изведена именичка основа значи предмет, назван по придеву који му показује чиј је. Из тога се значења развило значење за дрва, те оваке именице показују и каквоћу дрвета.

Примери. Дедов-ина, очев-ина, Рађев-ина, кнежев-ина, овнов-ина, зечев-ина, грмов-ина, врбов-ина, дудов-ина, јасенов-ина, липов-ина, лесков-ина, итд.

22. Ња-наставка.

179. Овим наставком постају именичке основе којима се означава радња употребљенога глаголског корена.

Примери. Из-вод-ња, коп-ња, вож-ња, гро-жња, треш-ња, хит-ња, тиш-ња (корен *тиск*), мут-ња, нош-ња, жуд-ња, итд.

23. ањ (ѣњ)-наставка.

180. Овим наставком постају основе од глаголских корена, и значе скоро увек оно што је учињено радњом глагола од којег је корен за грађење основе употребљен.

Пред **а**, садашњим почетним самогласником наставка, виде се промене грлених у непчане сугласнике, а тај појав долази отуд, што је то **а** у старијем језику било **ѡ**, пред којим се поменућа сугласничка промена врши. Ваља упамтити да и *непостојаност* тога **а** из истог узрока долази.

Примери. Сеж-ањ (сег-ѡњ), сеч-ањ (сѣч-ѡњ), чеш-ањ (чех-ѡњ), мет-ањ, на-ков-ањ (на-ку-ѡњ), за-вор-ањ (за-вр-ѡњ снажењем *вр* у *вор*), по-вод-ањ, об-рт-ањ, (кор. *врт*), о-крш-ањ (о-крх-ѡњ), туц-ањ, реж-ањ (рез-ѡњ).

24. **оња**-наставак.

181. Њиме постају именичке основе од придевских. Значење им је назив по знаку употребљене основе.

Примери. Дѣг-оња, Рад-оња, храп-оња, сѣв-оња.

25. **иња**-наставак.

182. Њиме од именичких постају основе женског рода, које значе лица названа по народности или по постојбини њиховој, а и друге основе, у којима је обично у употребљеној основи знак по ком је назвање учињено. То се нарочито види у основама од придевских основа изведеним. Због тога што је садашње **и** остало од старијега **ѡ**, грлени сугласници не мењају се (чл. 53).

Примери. а. *Од именичких основа.* Грк-иња, Турк-иња, Влахиња, Бошњак-иња, Пољк-иња, Пожешк-иња, Млетк-иња, наметк-иња, орјатк-иња, брек-иња, глог-иња, дуд-иња, чек-иња, босот-иња, самот-иња, скупот-иња, сухот-иња.

б. *Од придевских основа.* Драг-иња, мек-иње (мн.), пуст-иња, свет-иња.

26. **тѡ — то — та**-наставак.

183. Овим наставцима постају од корена основе с различитим именичким значењима. Ако пред сугласник

т, који је у почетку наставка, дођу **д** или **т** као крајњи сугласници основе, они се претварају у **с** (чл 93). Коренов сугласник се каткад и снажи.

Примери. а. Наставак тѣ: Бра-т, мла-т, га-т, брс-т, мост (мет-тѣ, сат сѣ-тѣ, сва-т, ску-т, хва-т (кор. хм).

б. Наставак то: Бла-то, дле-то (кор. длѣб оснажен у длѣб, жи-то, зла-то, ја-то, ле-то, мес-то (мет-то), плу-то, си-то, пу-то.

в. Наставак та: Не-вес-та (кор. вѣд), врс-та, пе-та, плу-та.

27. тѣ-наставак.

184. Тим наставком постају многе именичке основе женскога рода, и значе већином оно што је учињено радњом употребљенога глаголског корена. Крајњи сугласници од корена подешавају се с првим сугласником од наставка онако како је мало пре при **тѣ** — **то** — **та** казано.

Примери. До-би-т, власт (влад-тѣ), сласт (слад-тѣ), за-по-вест (вѣд-тѣ), грет (грт-тѣ), нај-јѣст (на-јѣд-тѣ), клет (клѣ-тѣ), за-вист (за-вид-тѣ), мас-тѣ маз-тѣ, паме-т (памѣн-тѣ од корена, од којег је и глагол *помињати*, моћ мог-тѣ), с-мр-т, итд.

28. теѣ-наставак.

185. Овим наставком од глаголских основа изведене именичке основе значе вршпоца оне радње глаголске, коју употребљена основа значи.

Примери. Влас-теѣ (влад-теѣ), прија-теѣ, роди-теѣ, свети-теѣ, спаси-теѣ, храни-теѣ, управи-теѣ.

29. тѣа-наставак.

186. Значење овим наставцима изведених именичких основа показује чин оне радње глаголске, коју упо-

требљена глаголска основа значи, осим у речи *бритва*, која значи оруђе за вршење поменуते радње глаголске.

Примери. *Же-тва* (кор. *жън*, се-тва, бри-тва, кле-тва (кор. *кльн*), пле-тва, ста-тва, моли-тва.

Напомена. О основама *вози-дба*, *проси-дба* итд. говориће се мало даље при наставку *ба*.

30. **ет — от — ат** -наставак.

187. Овим наставцима постају неколике именичке основе, и значе да се у нечем налази она радња глаголска, коју употребљени глаголски корен казује.

Примери. Звѣк-ѣт, клѣп-ѣт, трѣ-пѣт, трѣс-ѣт (земља која се улеже кад човек иде по њој, грох-от, жив-от, блок-от, топот, шоб-от, дрх-ат, бах-ат.

31. **ѣство**-наставак.

188. Тим наставком постају од именичких или придевских основа многе нове основе са значењем мислених именица, а значе стање, названо по оним особинама или својствима што се казују основом употребљене именице или придева, или именују то својство или особину начином мислених именица. Испред наставка **ѣство** грлени су се сугласници претварали у непчане. У овом последњем случају, кад је **ѣ** у српском језику испало, **с** од наставка затекло се после непчаног сугласника, па је и оно испало, а непчани су се сугласници са **т**, којим се по том наставак почињао, по гласовним законима о звучности подешавали.

Примери. а. *Од именичких основа.* Бан-ство, братим-ство, деспот-ство, добротин-ство, девер-ство, војвод-ство, ђавол-ство, задовол-ство, калуђер-ство, јунаштво (јунач-ство — јунач-тво), друштво, девојаштво, сиромаштво, итд.

б. *Од придевских основа.* Богат-ство, блажен-ство, детињ-ство, достојан-ство, лаком-ство, лукав-ство, могућ-ство, мноштво (из мног-ѣство), итд.

189. Међу тим има неколико речи, у којих је при њ, после претварања грлених сугласника у непчане, преобладао другојачији гласовни поступак. Место да се њ избаци, оно је претворено у а (као што се с њим и иначе поступа увек кад се не избаци), па је томе а додавано н. Тако од бог-њство излази божњ-ство — божаство — божан-ство. По том су правилу образоване речи: владичан-ство, отачан-ство, сведочан-ство, човечан-ство, безочан-ство, величан-ство (из велик-њство).

32. **ота-наставка.**

190. Њиме се од придевских или именичких основа образују мислене именице, које су име својства или каквоће, означене употребљеном придевском основом.

Примери. Див-ота, мил-ота, крас-ота, чист-ота, теск-ота, људск-ота, добр-ота, грех-ота.

33. **ост (остъ)-наставка.**

191. Њиме се, као и мало час поменути **ота-наставка**, од придевских основа изводе именичке основе које су име својству или каквоћи, означеној употребљеном придевском основом.

Примери. Базазлен-ост, безбожн-ост, безгрешн-ост, бесмртн-ост, благ-ост, вредн-ост, верн-ост, готов-ост, дужн-ост, могућн-ост, немарн-ост, честит-ост.

34. **ет — ета (ат — ата)-наставка.**

192. Наставком **ет** постају од именичких основа нове именичке основе, које значе оно што и употребљена основа, само што им наставка **ет** даје значење **малога или младога**.

Наставком **ета** постају основе особних именица.

Примери. а. Наставак **ет**: Влѧш-е, Грѧч-е, ѧѧч-е, ждрѧб-е, звер-е, млѧд-е, прѧс-е, тел-е, ѧур-е, штѧп-е, Аранѧч-

(Арап-к-е, бра́вч-е, варошанч-е, клупч-е, мач-е, пас-торч-е, унуч-е, момч-е, јелѐнч-е, голу́пч-е, одојч-е.

б. Наставак **ета**: Бајч-ета, Вујч-ета, Влѐд-ета. Вул-ета, Вуч-ета, Груб-ета, Мал-ета, Ми́рч-ета, Рајч-ета. Рад-ета, Мил-ета.

35. **ић**-наставак.

193. Овим наставком постају, од именичких и придевских основа, именичке основе, које, ако су од заједничких именица, већином значе оно исто што и употребљене основе, само што то значење наставком **ић** добија значење малог; ако ли су од особних именица, онда основа, изведена наставком **ић**, значи потомка онеме што је казано употребљеном основом. Ово се друго значење налази каткад и у основама, изведеним од заједничких именица, а прво онет у основама, изведеним од особних именица.

Примери. а. Од заједничких именица. Голу́б-ић, зе́ч-ић, орл-ић, граб-ић, тикв-ић, миш-ић, војвод-ић, стри́чев-ић, бакра́ч-ић, витл-ић, вра́нч-ић, град-ић, грош-ић, грозд-ић, гуњ-ић, ђач-ић, кош-ић, лист-ић, новч-ић, овн-ић, мрав-ић, цар-ић, чабр-ић, воч-ић (вол-ѝк-ић), синч-ић (син-ѝк-ић), брешч-ић (бреж-ѝк-ић), итд.

б. Од особних именица. Никш-ић. Мар-ић, Сав-ић, Радов-ић, Павлов-ић, Илић (Илиј-ић), Стан-ић (Станиј-ић), Вуч-ић, Драг-ић, Вук-ић (с непретвореним грленим сугласницима), Мил-ић, Живанч-ић (Живан-ѝк-ић), итд.

Напомена. У речй на **ка**, које се говоре од мила, претварање се по правилу не врши, нпр.: Јок-ић (од Јока), Лак-ић (од Лака), Ђук-ић (од Ђука), итд.

36. **аџ** (аџь)-наставак.

194. Овим наставком постају основе збирних именица, које значе чељад и животињу (ређе ствари), понајвише од основа којима се једнина наставком **ет** образује, а значе што мало или младо. Од тих наставком **ет** образованих основа и постају ове основе с настав-

ком **ад**, пошто се **ет** просто одбаци. Ради наставка **ет** претворени грмени сугласници остају такви и пред **ад**.

Примери. Јар-ад, назим-ад, Латинч-ад, момч-ад, Српч-ад, тел-ад, Влаш-ад, Тур-ад, бур-ад, сироч-ад, чобанч-ад, итд.

37. **ба** — **дба**-наставка.

195. Првим од ових наставака постају од глаголских именичке основе, и значе мислено име радње глаголске.

Наставак **дба** постао је утицајем **ба**-наставка и **тва**-наставка. Почело се мислити да, на прилику, *моли-тва* није изведена од *моли* него од *молит'*, и у такој мисли постао је обичај да се на сам начин неодређени додаје **ба**. Тако су постале основе *просидба*, *косидба*, и остале на тај начин образоване.

Примери. I. Бор-ба, бер-ба, туж-ба, сео-ба (сел-ба, друж-ба, кор-ба, пар-ба, служ-ба, тер-ба, уред-ба. — II. Возид-ба, верид-ба, вршид-ба, удад-ба, женид-ба, комид-ба, сед-ба (кор. **ст**).

38. **ава**-наставка.

196. Овим наставком постају именичке основе женског рода, којима значење начином мислених именица показује радњу онога глагола од кога се основа употреби.

Глаголски наставак пете врсте отпада пред овим **ава**; остали се с њим подешавају по гласовним законима.

Примери. Грмљава (грми-ава), маук-ава, пуцњ-ава, тужњ-ава, држ-ава, ломљ-ава (ломи-ава), кукњ-ава, мећ-ава, тутњ-ава, дерњ-ава, жёр-ава, кош-ава (коси-ава).

С овима од глаголских основа изведеним именичким основама могу се уједначити именичке основе, изведене

од разних именских основа, као што су : Дубр-ава, Леп-ава, Рес-ава, Брег-ава, Ниш-ава, Мор-ава, итд.

39. **ИВО-наставак.**

197. Овим наставком постају од глаголских корена неколике именичке основе, које значе или предмет на ком се врши или је извршена радња казана употребљеном основом, или оруђе којим се та радња врши.

Примери. Јед-иво, мељ-иво (глаголски корен као у основи времена садашњег), мл-иво (глаголски корен као у основи начина неодређеног), пец-иво, плет-иво, пред-иво, тец-иво, сеч-иво.

40. **МЪ — МО — МА-наставак.**

198. Овим наставцима постају од корена именичке основе различитога значења, као што показују примери.

Примери. а. **Наставак мѣ :** Гр-м, ди-м, у-м, хра-м, ху-м (хлѣ-мѣ), јар-а-м.

б. **Наставак мо :** По-вес-мо (кор. *вис* оснажен у *вѣс*), па-смо, пис-мо, плес-мо (поуска даска, којом се што заграђује или гради).

в. **Наставак ма :** Зи-ма, кр-ма, пас-ма, спре-ма, сла-ма, шу-ма.

41. **МЕН (МА)-наставак.**

199. Овим наставком постају именичке основе средњег рода. Значење им је различито.

Примери. Пле-ме, бре-ме, ви-ме, се-ме (кор. *сѣ*), те-ме, ра-ме, вре-ме (врѣ-ме), и-ме, сле-ме.

42. **КО — КА-наставак.**

200. Овим наставцима постају од именичких нове именичке основе, које значе са свим оно што и употребљена основа, само умањено. Тога ради им најпре отпада све што долази после првога самогласника, тај

им се самогласник продуљује, па се по том додају наставци. Наставком **ко** изведене основе све су рода мушкога.

Примери. а. Наставак ко : Дё-ко (дед), Ђо-ко, Ђу-ко, Ла-ко (Лазар), Жи-ко, Ра-ко, Сто-ко, чи-ко, итд.

б. Наставак ка : Ба-ка, си-ка, Со-ка (Софија), Ста-ка (Станисава), итд.

По неким крајевима народа обе се ове врсте именичких основа једна од друге не разликују, него се и једне и друге свршавају на **ка**, биле мушког, биле женског рода.

43. ак 'јак — ака 'јака'-наставак.

201. Овим наставцима изводе се нове именичке основе од већ готових основа, и разликују се по употребљеној основи.

Тако ако се овим наставком од глаголске основе образује нова именичка основа, иста ће значити вршиоца радње глаголске која је употребљеном основном казана. Крајњи самогласник употребљене основе или отпада, или се с наставком по гласовним законима подешава.

Примери. Божјак (божи-ак), просјак (проси-ак), коврљак (коврља-ак), тежак (тежа-ак, шишак (пиша-ак), брзак (брза-ак).

202. Ако ли се од именичких и придевских основа тим наставцима нове основе образују, оне значе наименовање, учињено по знаку који је казан употребљеном основном.

Примери од именичких основа. Вој-ак, киј-ак, торб-ак, уј-ак, варић-ак, Вуј-ак. Мил-ак, Пеј-ак, Рад-ак, Сел-ак, лешт-ак (леск-јак), огрљ-ак, трњ-ак, шибиљ-ак, сељ-ак, итд.

Примери од придевских основа. Бадњ-ак, вешт-ак, волуј-ак, вучј-ак, голубињ-ак, горњ-ак. пѣт-ак, осм-ак, трећ-ак, десет-ак, крив-ак, козј-ак, прост-ак, свој-ак, леп-

ак, весел-ак, гвоздењ-ак, телећ-ак, чабрењ-ак, црквењ-ак, бѹрњ-ѧк, вилонѡ-ак, итд.

Дивљ-ака, водењ-ака, лужњ-ака, пожњ-ака (позн-јака), итд.

44. **ик** — **ика**-наставка.

203. Наставак **ик** даје на ново изведеној именичкој основи значење збирне именице, која у себи обухвата оно што значи употребљена именичка основа ; наставак пак **ика** чини да њиме на ново изведена основа значи оно исто што и употребљена основа, само умањено.

*Примери. а. Наставак **ик** :* 1. Бор-ик, брез-ик, бук-ик, вид-ик, влаш-ик, лип-ик, ове-ик.

*б. Наставак **ика** :* Бодљ-ика, бун-ика, врш-ика (врх-ика), јел-ика, жест-ика, љушт-ика (љуск-ика), крај-ика, трст-ика, шиб-ика, шиндр-ика, садљ-ика, градљ-ика, итд.

204. Кад ли се **ик**-наставком од придевских основа нове именичке основе изводе, исте значе назвање, учињено по ономе што значи употребљена придевска основа.

Примери. Буков-ик, мртв-ик, подбрадн-ик, топл-ик, церов-ик, црн-ик, шљивов-ик, братствен-ик, вилен-ик, трудбен-ик, неверн-ик, најамн-ик, мразовн-ик, подпожн-ик, покорн-ик, књижевн-ик, расадн-ик, убојн-ик, итд.

45. **ак** (**ѧк**) — **ка** (**ѧка**) — **ко** (**ѧко**)-наставка.

205. Овим наставцима изводе се многобројне именичке основе од основа глаголских, именичких и придевских, по којој ћемо их разлици и ми прегледати.

а. Кад се нове именичке основе **ак**-наставком од глаголских основа изводе, оне онда већином значе предмет, на ком је извршена она глаголска радња коју употребљена основа казује. У корену се, кад је извођење непосредно од глаголског корена, у неким примерима налази снажење.

Пошто се наставак у старо време често почињао непчаним самогласником љ, то су се пред њим грлени сугласници с краја корена претварали у непчане.

Примери од глаголских корена. Дуб-ак, о-пан-ак (кор-
пљн, до-мет-ак, умет-ак, за-гриз-ак, у-гриз-ак, из-бир-ак,
па-бир-ак, за-стир-ак, и-сеч-ак, о-свит-ак, пре-гиб-ак, точ-
ак, у-пад-ак, у-стриж-ак, жиж-ак, у-бор-ак, о-греб-ак, итд.

Примери од глаголских основа. Буш-ак (буши-,
држа-к, лев-ак лева-, доле-ак, мам-ак (мами-), мрс-ак,
руч-ак руча-, избљув-ак, заборав-ак, поврат-ак, накалам-
ак, одлом-ак, оком-ак, заљушт-ак, састав-ак, итд.

206. б. Кад ли се нове именичке основе горе на-
значеним наставцима од именичких основа изводе, оне
значе оно исто што и употребљена основа, само ума-
њено. Често се, особито у женскога рода, употреб-
љене основе засебно и не говоре

Примери. а. Наставак ак (ѡкѡ : Вѣз-ак, влѣт-ак, вѣл-
ак, дан-ак, клас-ак, нож-ак, врш-ак (врх ѡк, граш-ак (грах-
ѡк, језич-ак језик-ѡк, праш-ак, прамич-ак, камич-ак,
брдељ-ак, човечуљ-ак, дроњ-ак, бубреж-ак, итд.

б. Наставак ѡи (ѡѡа : Мѣн-ка, жиш-ка (жиг-ѡка),
квоч-ка, маслин-ка, кокош-ка, граш-ка (грах-ѡка), жир-ка,
слам-ка, пастрм-ка, семен-ка, сказаљ-ка, во-заљ-ка, писаљ-
ка, прошиваљ-ка, сисаљ-ка, свираљ-ка, Ан-ка, Стамен-
ка, итд.

Осим значења овде за наставак ѡа показаних, исти
се још додаје к основама, изведеним наставком ар (чл.
163) или к основама, изведеним наставком ин или јан-ин
(чл. 174), или каквим год другим, које значе откуд је ко,
коме реду људи припада, или какве је народности —
и тада наставак ѡа показује женску страну истога зна-
чења. Од наставка јан-ин отпада ин пре него што
му се дода ѡа.

Примери. Бољар-ка, брашнар-ка, воденичар-ка, говедар-ка, надничар-ка, златар-ка, звонар-ка, чизмар-ка, Јевреј-ка, Арнаут-ка, Бугар-ка, Јермен-ка, Циган-ка, Латин-ка, властео-ка (властел-ка), бербер-ка, чобан-ка, хришћан-ка, Бачван-ка, Мачван-ка, Тузлан-ка, варошан-ка, грађан-ка, колеђан-ка, Старовлашан-ка, Румљан-ка, Римљан-ка, Сокољан-ка, Загор-ка, Косов-ка, Сарајев-ка, Цетињ-ка, Будим-ка, Босан-ка, итд.

207. Наставком **ко** још постају именичке основе мушкога рода, и то за особне и њима сличне остале именице прве врсте, које се за што живо говоре Ове основе, по правом свом значењу, иду међу оне које значе умањено оно исто што и употребљена основа, те им је отуда значење тепања и говорења од мила, које је данас у језику.

Примери Блаш-ко, љељен-ко, Марин-ко, Стамен-ко, воко (вол-џко), зелен-ко, срчко, дебељ-ко, Бран-ко, старој-ко, итд.

Додатак Само две речи средњега рода: *клуц* и *јабуко* (која се последња и не говори у обичном говору) изузетак су од горе постављеног правила.

208. в. Кад ли се, на послетку, наставцима **ак** — **ка** (**џкџ** — **џка**) од придевских или бројних нове именичке основе изводе, ове последње значе назвање, учињено по знаку који казује употребљена основа.

Примери. а. *Наставак ак (џкџ):* Десет-ак, једин-ак, пѣт-ак, разлѣч-ак (од старога *разлѣч*), утор-ак (од старога *вѣторџ* — *други*), четвѣрт-ак, шѣр-ак.

б. *Наставак ка (џка):* Бѣл-ка, гвозден-ка, зелен-ка, ран-ка, двој-ка, матор-ка, мирисѣв-ка, трој-ка, итд.

46. **иште** -наставак.

209. Овим наставком постају именичке основе од основа понајвише именичких, те добијају значење ме-

ста на ком јесте, или на ком је било оно што казује употребљена основа. *У-кос-иште, секир-иште* место је то, на прилику, оно држање на ком су насађена оруђа *коса* и *секира*.

Примери. *Лов-иште, ватр-иште, игр-иште, купус-иште, ноћ-иште, ове-иште, разбој-иште, суд-иште, уточ-иште, итд.*

47. **гъ — га-**наставка.

210. Овим наставцима постају од коренâ неколике именичке основе различита значења.

Примери. а. *Наставак гъ* : плу-г, друг-г.

б. *Наставак га* : Дрез-га, квр-га, муз-га, слу-га сна-га.

48. **хъ — хо — ха-**наставка.

211. Овим наставцима постају од коренâ неколике именичке основе различитога значења.

Примери. а. *Наставак хъ* : Сме-х, слу-х, ду-х.

б. *Наставак хо* : У-хо.

в. *Наставак ха* : Стре-ха, ле-ха, ре-ха.

49. **иц — ице — ица-**наставка.

212. Наставцима се овим значење употребљених именичких основа само у толико мења, што оне значе умањено оно исто што и употребљене основе.

Примери. а. *Наставак иц* : Ветр-иц, лажд-иц, Ђурђ-иц, жбањ-иц, коњ-иц.

б. *Наставак ице* : Здрављ-ице, кол-ица (мн.), остр-ице, пољ-ице, пруж-ице, цвећ-ице, Уж-ице.

в. *Наставак ица* : Бањ-ица, бар-ица, вечер-ица, вишњ-ица, врб-ица, гор-ица, зор-ица, јам-ица, капљ-ица, мрв-ица, кудељ-ица, итд.

50. **ац њцъ — ица-**наставка.

213. Основе, овим наставцима изведене, разликују се по употребљеној глаголској, именичкој или придевској основи.

а. Кад се поменути наставцима нове именичке основе мушкога или женскога рода изводе од глаголских корена или основа, оне значе извршника оне радње која је употребљеном глаголском основном казана. Пред непчаним самогласницима **и** и некадашњим **ѣ**, на место којег је позније дошло данашње **а**, грлени су се сугласници испретварали у непчане. У коренових самогласника опажа се по који пут и снажење.

Женскога рода основе, произведене овим наставком, не значе увек извршника, него значе који пут и извршење радње, казане глаголским кореном, нпр.: *отмица*, *сатрица*.

Примери. а. Наставак ац љцѣ при коренитим основама. Бод-ац, бој-ац, ваб-ац, воз-ац (кор. *вез*), граб-ац, губ-ац, кос-ац, квас-ац (кор. *кѣс*), рон-ац (управо *но-рац* од кор. *нр*, па су се сугласници *р* и *н* испромењивали местима), плов-ац (кор. *илу*), пој-ац (кор. *иѣ* у нашем *пе-в-а-ти*), парац (кор. *ир*), чат-ац (кор. *чѣт*).

б. Наставак ица при коренитим основама. Грив-ица, кли-ца (кли-ица), коњо-крад-ица, крао-с-ица (из *кравосѣс-ица*), набод-ица, на-з-у-в-ица, от-м-ица (кор. *ѣм*), поплет-ица, пт-ица (пѣт-ица; старо је *пѣт* значило *летети*, као што и сад грчко *πετομαι* значи *летим*), са-тр-ица, изда-ј-ица, уби-ца (у-би-ица).

в. Наставак ац љцѣ при глаголским основама. Гњур-ац, кос-ац, куп-ац, прекуп-ац, лов-ац, мам-ац, мимоход-ац, нос-ац, пев-ац, подроб-ац, свир-ац, ход-ац, твор-ац, рукодав-ац, штеточин-ац, живодер-ац.

г. Наставак ица при глаголским основама. Лов-ица, здрав-ица, поскоч-ица, Богород-ица, брица (бри-ица), одшал-ица, честоброд-ица, итд.

214. б. Кад ли се **ац** (**ѣцѣ**) — **ица**-наставак припадаје именичким основама које казују крај или место, или занимање и стање, онда истим образована основа

значи мушко које је родом из онога краја или места, а женско које припада ономе занимању или стању.

Примери. а. Будим-ац, Ваљев-ац, Смедерев-ац, Срем-ац, Херцегов-ац, Мостар-ац, Неготин-ац, Светогор-ац, итд.

б. Бан-ица, краљ-ица, берач-ица, вуч-ица, ђавол-ица, играч-ица, пудар-ица, пријатељ-ица, пророч-ица, овчар-ица, јареб-ица, калуђер-ица, погађач-ица, итд.

215. в. Кад ли се **ац** (**џц**) — **ица** наставак при-даје придевским или заменичким основама, онда нове тако образоване основе имају значење назвања по ономе знаку који се казује употребљеном основом.

Примери а Наставак ац (**џц**): Бел-ац, брз-ац, жив-ац, скуп-ац, цел-ац, вртоглав-ац, вешт-ац, крив-ац, балав-ац, губав-ац, дрекав-ац, чунав-ац, јадиков-ац, кленов-ац, Крагујев-ац, Кличев-ац, крадљив-ац, смутљив-ац, цареv-ац, сам-ац, једин-ац, онаков-ац.

б. *Наставак ица*: Длакав-ица, гнојав-ица, ска-кав-ица, лапав-ица, капав-ица, тресав-ица, кукав-ица, кијав-ица, бел-ица, млад-ица, слеп-ица, вешт-ица, топл-ица, кисел-ица, крилат-ица, банов-ица, Буков-ица, Ђаков-ица, Липов-ица, учитељев-ица, овсен-ица, просен-ица, пашин-ица, кадџин-ица, протин-ица, бездан-ица, кукурузн-ица, сам-ица, овакв-ица, итд.

51. **ац — це — ца** (**џц**) — **џце — џца** -наставка.

216. а. Овим наставцима постају од именичких нове именичке основе, које значе оно исто што и употребљена основа, само умањено.

Примери. а. *Наставак ац* (**џце**): Брат-ац, боб-ац, град-ац, граш-ац, извор-ац, разбој-ац, хлеб-ац, хаџин-ац, итд.

б. *Наставак це* (**џце**): Брашан-це, весео-це (веса-л-це), звон-це, сен-це, стакал-це, кориташ-це, срдаш-це, дан-це, вретен-це, јагњеш-це, итд.

в. *Наставак ца* (**џца**): Зоп-ца, кап-ца, крв-ца, ствар-ца, смр-ца, смрт-ца, итд.

Додатак. Речи *лук-ац, велик-ац, волик-ац, кук-ац, Вук-ац, бег-ац, бог-ац, глух-ац, драг-ац, лак-ац* не претварају грлених сугласника, како би по горњем правилу долазило, и по томе је јасно да им још у старо време наставак није гласио **џ** него **џц**, јер се пред **џ** грлени сугласници ни у шта не претварају.

52. **еж**-наставак

217. Овим наставком постају од глаголских корења основе, које значе глаголску радњу или стање које се употребљеним глаголским кореном казује.

Примери. Граб-еж, мет-еж, мут-еж 'кор **мѣт** — мет, оснажен у **мѣт** — мут, пад-еж, ла-в-еж, дрем-еж, куп-еж, трп-еж, сврб-еж, пал-еж.

53. **ач** — **ача**-наставак.

218. Основе овим наставцима изведене деле се по томе, да ли су од глаголских или од именичких и придевских основа изведене.

Кад се ови наставци употребе за извођење именичких од глаголских основа, онда нове именичке основе значе извршника или извршницу оне радње коју значи употребљена глаголска основа. У женских именичких основа место извршника или извршнице долази често оруђе којим се радња глаголска врши

Примери а. Наставак **ач**: Бук-ач, вез-ач, вик-ач, коп-ач, кос-ач, број-ач, крој-ач, мер-ач, жар-ач, убрад-ач, подупир-ач, поткив-ач, проваљив-ач, расип-ач, провођ-ач (од глагола *провођати*, који сад и није у обичају), помаг-ач, итд.

б. Наставак **ача**: Греб-ача, дрљ-ача, задав-ача, удав-ача, потпир-ача, поступ-ача, сапињ-ача, хајк-ача, испир-ача, обар-ача, итд.

219. Кад ли се горе наведеним наставцима од именичких и придевских основа образују нове именичке

основе, исте показују да је назвање њима изведених основа учињено по значењу употребљене основе. Употребљена основа обично губи свој крајњи самогласник.

Примери: а. Наставак **ач** при именичким основама.
Кол-ач, рог-ач, реп-ач, бакр-ач.

б. Наставак **ача** при именичким основама. Зуб-ача, јај-ача, јечм-ача, крил-ача, крст-ача, кутл-ача, тањир-ача.

в. Наставак **ача** при придевским основама.
Брезов-ача, липов-ача, дренов-ача, печерњ-ача, мек-ача, ускршњ-ача, јагодњ-ача, лубњ-ача, сламњ-ача, цигерњ-ача, итд.

54. **шо** — **ша**-наставак.

200. Ови су наставци само за то, да покажу умањено оно што значи именичка основа с којом се споје. Тога ради од употребљене основе изостави се све што долази после првога самогласника, тај се самогласник продужи, а за тим пристаје наставак.

Примери. а. Наставак **шо**: Гли-шо, при-шо, Је-шо, Не-шо, Ма-шо, То-шо, итд.

б. Наставак **ша**: во-ша, гра-ша, гр-ша, лу-ша, по-ша, се-ша, сна-ша, итд.

Додатак. По гдекојим крајевима народа и на место наставка **шо** говори се **ша**.

55. **аш**-наставак.

221. Основе овим наставцима изведене деле се по томе, да ли су од глаголских или од именичких основа постале.

Кад је глаголска основа од које се врши извођење, онда **аш**-наставком изведена основа значи вршиоца оне радње глаголске коју казује употребљена основа.

Примери. Блебет-аш, зановет-аш, пртљ-аш, чегрт-аш.

222. Кад ли се **аш**-наставком од именичких основа нова основа изводи, та нова основа значи назвање, учињено по знаку који казује употребљена основа.

Примери. Бразд-аш, черг-аш, крил-аш, галиј-аш, ну-риј-аш, сплетк-аш, плећ-аш.

56. уш — уша-наставка.

223. И при овом наставку имамо да поновимо мало час наведени повод разликовања према употребљеним глаголским или именичким основама.

Кад је глаголска основа од које се врши извођење, онда **уша**-наставком изведена основа значи вршиоца оне радње глаголске која је казана употребљеном основом.

Примери. Блебет-уша, трепет-уша, говор-уша, кркет-уша, поврат-уша, намиг-уша, торок-уша.

224. Кад ли се **уш** — **уша**-наставком од именичких основа нова основа изводи, ова последња значи назвање, учињено по знаку који казује употребљена основа.

Примери. Мил-уш, Њег-уш, Анђ-уша, драм-уша, девер-уша, рог-уша, сењак-уша, Бошњак-уша.

б. Извођење од облика.

Њих ћемо прегледати по облицима који су послужили као основа новоме извођењу.

а. Основе од глаголских облика.

1. Од облика времена садашњег.

225. Од глагола *хтети* време је садашње : *хоћу*, *хоћеш*, *хоће*, итд., а одречено : *нећу*, *нећеш*, *неће*, итд. а од глагола *бити* одречен облик трећега лица једине гласи *није*. Од тих облика времена садашњег : *хоћу*, *нећу*, *није* постају именице : *хоћ-о*, *нећ-о*, (нпр. : Ако неће *нећо*, а оно ће *хоћо*), *није-к* (кад когод једнако говори „није“ или „нема“).

II. Од прилога времена садашњег.

226. Од прилога времена садашњег, који је некада био придев и по падежима се редовно мењао, постале су неколике основе које се и сад у језику држе. Њих разређујемо по наставцима с којима су се спојиле. Тако

1. Наставком **СТВО** (**ЉСТВО**) постаје именичка основа *могућство*.

2. Наставком **АВ** (**ЉВ**) постаје именичка основа *стећак* из *стојети-ак*, једначењем и сажимањем самогласника **о** и **е**.

3. Наставком **ИЦА** постају именичке основе *вретица*, *болећица*.

III. Од прошастог придева.

227. Од тога облика постаје више редова именичких основа различитим наставцима.

1. Наставком **ИНА** изводе се од прошастог придева именичке основе са значењем ствари која је постала глаголском радњом онога глагола од којег је прошаста придев употребљен, нпр. *пукл-ина*, *изгорел-ина*, *грушал-ина*, *иштал-ина*.

2. Наставцима **ад-ав** или **ут-ав** постају основе, којима је значење такође значење ствари која је постала глаголском радњом онога глагола од којег је прошаста придев употребљен, нпр.: *трул-ад-ак*, *смрзл-ут-ак*.

3. Наставком **СТВО** (**ЉСТВО**) постаје именичка основа *неваљал-ство* (*неваљал-Љство*), која начином мислених именица називље оно што значи облик употребљеног глагола.

4. Наставком **ИПТЕ** постају именичке основе, које значе место, на ком се вршила или на ком се врши радња глагола од којег је прошаста придев употребљен.

Примери. Бѣкал-иште, вѣјал-иште, играл-иште, падал-иште, почивал-иште, рвал-иште, певал-иште, скакал-иште, тркал-иште, шетал-иште.

5. Наставком **ак** (**ѣк**) постаје именичка основа *ѣвел-ак*, која значи воћку или цвет, назван по томе што се на њему извршила радња глагола од кога је прошасти придев употребљен.

6. Наставком **јак** постаје основа, која значи назвање, изречено по глаголској радњи употребљенога прошастог придева. Тако је постала реч *дошљак* (*дошл-јак*).

7. Наставцима **ац** (**ѣц**) — **ица** постаје више основа које значе извршника, а каткад и лице или ствар, на којој се извршила радња, коју показује глагол од којег је прошасти придев употребљен.

Примери. а. *Наставак ац* (**ѣц**): Прел-ац, стал-ац, погорел-ац, седел-ац, комил-ац, носил-ац, страдал-ац, чувал-ац, владал-ац.

б. *Наставак ица*: Изел-ица, пропал-ица, музл-ица, смрзл-ица, квасил-ица, држал-ица, варал-ица, сечал-ица, мазал-ица, ћутал-ица, итд.

8. Наставком **еж** постају основе мушкога рода *стал-еж*, *трил-еж*, којима је значење изведено из онога што је постало радњом употребљенога глагола.

IV. Од трпнога придева.

228. 1. Наставком **ија** постају именичке основе, које, као збирне именице, свеколике значе збир нечега што је постало радњом глагола од којег је трпни придев употребљен, нпр.: *везан-ија*, *мешан-ија*, *петљан-ија*, *проклет-ија*, *певан-ија*, итд.

2. Наставком **ије** постају именичке основе, које начином мислених именица казују радњу онога глагола од којег је трпни придев употребљен, нпр. *це-*

вање (певан-ије — певан-је — певањ-е), *свирање, играње, рођење, мишљење, одељење, гоњење*, итд.

3. Наставком **ИНА** или **ИЊА** поступају именичке основе, у којих је значење постало по својству онога што је последица извршене глаголске радње, казане трпним придевом, нпр.: *дрт-ина, одрт-ина, прегну́т-ина, проклéт-иња, узéт-иња*.

4. Наставком **СТВО** (**ЉСТВО**) постају именичке основе, које начином мислених именица именују радњу, посталу глаголом од кога је трпни придев употребљен, нпр.: *бла́жен-стео, познáн-ство, проклéт-ство*.

5. Наставаком **ак** (**Љ**) или **ка** постају именичке основе које казују оно што је извршено радњом онога глагола, од којег је трпни придев употребљен.

Примери. а. Наставак ак (Љ): Остан-ак, постан-ак, растан-ак, добит-ак, завит-ак, дан-ак, додáт-ак, ужит-ак, налит-ак, остат-ак, почет-ак, оснýт-ак.

б. Наставак ка: бит-ка, пèчéн-ка, кићéн-ка, пèвáн-ка, пљúвáн-ка, тèрáн-ка.

Додатак. Овамо иду и речи *дръ-ак* (м. *ден-ак*) и *пурењ-ак* (м. *пурéн-ак*), али им се завршетак помешао с речима образованим наставком **јак**.

6. Наставком **јак** или **ик** постале су именичке основе за лица и предмете, којима је назвање постало по томе, што је на њима извршена радња онога глагола од којег је трпни придев употребљен.

Примери а. Наставак јак: Обешењ-ак (обешен-јак), печењáк, покрштењ-ак, потурчењ-ак, сметањ-ак, тучењ-ак.

б. Наставак ик: Познан-ик, трвен-ик, варен-ик, верен-ик, заваљен-ик, искушен-ик, суђен-ик, учен-ик, утопљен-ик, итд.

б. Основе од заменичних облика.

229. а. Од заменице трећег непознатог лица **НИТЕО** (*ни-кѣ-то* — *ни-ЕТО* — *нитЕО*) постаје наставком **ОВ** именичка основа *нитков*.

б. Од личне заменице свакога лица *себе* постаје наставком *ица* именичка основа *себ-ица* (*у себицу* тј. сваки дан носи се кошуља или хаљина каква); а наставком **ИНА**, **АЦ** (**ѣЦ**), **ИЦА** и **АЕ** (**ѣЕ**), постају с предлозима сложене именице: *особ-ина*, *пособ-ац*, *пособ-ица*, *пособ-ак*, снажећи коренито **е** у **о**.

в. Од *по том* (3. пад. заменице *тај* с предлогом *по*) постаје наставком **АЕ** (**ѣЕ**) именичка основа *по-том-ак*, а наставком **СТВО** (**ѣСТВО**) именичка основа *по-томство*.

III. ПРИДЕВСКЕ ОСНОВЕ.

а. Извођење од корена и од готових облика,

1. **ѣ** — **а** — **о**-наставци.

230. Тим наставцима постају од корена придеви различитих значења. Као год у именица, и овде покрај наставка може бити и снажење у корену, само што га је тешко увек опазити, јер се корени ређе могу поуздано изнаћи.

Исти ови наставци у једно су наставци за мушки, женски и средњи род првога падежа једнине. Пошто се **ѣ** у данашњем језику изгубило, то је у ових придева први падеж једнине мушкога рода без икаква наставка.

Значења су општа придевска, својства или каквоће.

Примери. Благ, -а, -о; драг, на-кан, млад, млак, наг, плах, рад, слаб, зао (зал), брз, грд (у грђи), мрк, дѣг, убог, гд (гол), нов, старо-ков, хром, само-твор, брзо-

рек, блед, леп, бео (бел), цео (цел), слеп, жив, лих, мио (мил), тих, глух, луд, руд, сух, худ, груб, крут, итд.

Напомена. Видеће се позније на свом месту, како се овим наставком даје придевско значење сложеним придевским основама као што су: бело-лик (бело-ликџ), бело-лика, бело-лико; босо-ног, -а, -о; вито-рог, -а, -о; златокрил, -а, о; дуго-врат, -а, -о, итд.

2. **иј** — **ија** — **ије-наставци.**

231. Дометањем ових наставака уз основу добијају се придеви с присвојним значењем.

О променама које изазивају гласови **иј** говорено је напред у науци о гласовима (чл. 64 в.). Осим онога **и** од **иј** испада у више прилика, као и у другим наставцима у којима се оно налази.

Примери. Божиј (божиј-а, божиј-е), или Божиј-и (сажето у бџи), Божји (с избаченим **и**); вражиј; зечиј; пасиј, пасији или пасји, пасја, пасје; ћуриј или ћурији, ћурји, ћурија или ћурја, ћурије или ћурје, итд.

3. **јџ** — **ја** — **јо-наставци.**

232. Кад се овим наставцима од корена придевске основе изводе, оне значе придеве с општим придевским значењем својства и каквоће.

Примери. Рит (рџд-јџ од кор. руд), ташт (тџск-јџ), брџ (брџд-јџ, смећ), лош (лох-јџ).

233. Кад ли се горе наведени наставци придају именичким основама које значе што живо, онда њима постају присвојне придевске основе. Као наставак којим постају присвојне придевске основе, **јџ** — **ја** — **је** додаје се по други пут присвојним придевским основама. ов-наставком већ у том смислу образованим.

Примери од именичких основа. Ивањ, Јовањ, Никољ, Михаљ, јелењ(и), ђавољ(и), медвећ(и), врањ(и), говећ(и),

пилећ(и); прасећ(и), телећ(и), сомљ(и), рибљ(и), крављ(и), итд.

Примери од придевских основа на ов. Синовљ(и), из синов-јѣ, дрозговљ(и), мужевљ(и), косовљ(и).

4. рѣ — ра — ро-наставци.

234. Овим наставцима постаје од корена више придевских основа, са чисто придевским значењима каквоће. Ако се деси да рѣ у мушком роду дође уз корен на сугласник, онда се од њега одваја уметнутим непостојаним а.

Примери. Бад-а-р (кор. бѣд), бист-а-р, вед-а-р, доб-а-р, јед-а-р, мок-а-р, муд-а-р, ошт-а-р, спо-р, ета-р, су-р, храб-а-р.

5. нѣ — на — но-наставци

235. Овим наставцима постаје од корена неколико придевских основа.

Примери. Вра-н, пу-н (плѣ-нѣ), ра-н (рѣнѣ), простран, (кор. стр), цр-н.

6. аѣ — на — но (-ѣнѣ, -ѣна, -ѣно)-наставци.

236. Кад се тим наставцима изводе придевске основе од основа глаголских, онда наставци новим придевским основама дају значење којим се показује особина или моћ вршити радњу, казану употребљеном глаголском основном. Напомињемо да је а у наставка постало од ѣ, еда бисмо назначили узрок промене грелних сугласника. Из истог је узрока и а непостојано.

Примери. Вич-аѣ (вик-ѣнѣ), досад-аѣ, достиж-аѣ (достиг-ѣнѣ), захвал-аѣ, вид-аѣ, итд.

237. Кад ли се тим наставцима изводе придевске основе од именичких основа, нове придевске основе значе каквоћу, изречену по ономе знаку који се казује употребљеном основном.

Примери. Врлет-ан, врст-ан, болест-ан, вич-ан (вик-ѣн), вид-ан, гнус-ан, глав-ан, глад-ан, дѣв-ан, дивљач-ан, дич-ан, досад-ан, достижа-ан, дроб-ан, жед-ан, захва-л-ан, итд.

7. **ен — ена — ено-наставци.**

238. Значење овим наставцима изведених придевских основа показује особину или својство, према знаку који се каже употребљеном основом. Отуда придеви, овим наставком изведени, значе порекло оној каквоћи коју казују. Употребљеној основи отпада крајњи самогласник.

Примери. Зел-ен, студ-ен, црв-ен, шар-ен, бакр-ен, брашн-ен, вун-ен, вод-ен, јечм-ен, клет-вен, пакл-ен, стакл-ен, итд.

8. **ѣнѣ — ѣна — ѣно-наставци.**

239. Ови наставци не разликују се значењем ни у чем од наставака **ен — ена — ено**, и како их је по изговору тешко од њих одвојити, јер се наставци **ѣн — ѣна — ѣно** у сва три српска говора изговарају као **ен — ена — ено**, то се наставку **ѣн — ѣно — ѣна** могу поуздано приписати само основе на грмене сугласнике и **ѣ**, који су се, по законима старог језика, пред **ѣ** претварали у непчане, иза којих се опет **ѣ** у **а** претворило. Овим је путем наставак **ѣн — ѣна — ѣно** постао **ан — ана — ано**, имајући испред себе основе свагда са непчаним сугласницима на крају.

Примери. Вошт-ан (воск-ѣн), дашч-ан (даск-ѣн), земљ-ан, кож-ан, конц-ан (конц-ѣн), огњ-ан, свеч-ан, сунч-ан, итд.

9. **ин — инѣ — ино-наставци.**

240. Овим наставцима постају од именичких придевске основе за казивање својине.

Примери. Баб-ин, богородич-ин, вил-ин, владич-ин, војвод-ин, делиј-ин, Илиј-ин, кнегињ-ин, пунич-ин, сестр-ин, тет-ин, итд.

Додатак. Грлени сугласници и Ц остају често непретворени, а понајчешће онда, кад се наставци **ин** — **ина** — **ино** додају к основама умањенога значења, које се говоре од мила, као што су: ба^к-ин, бра^ц-ин, ма^јк-ин, оц-ин, сек-ин, ћерк-ин, чик-ин, ђог-ин, кок-ин, — али и у других, нпр. -а^г-ин, сл^уг-ин, не^ћак-ин, итд.

10. **њѣ** — **ња** — **њѳ**-наставци.

241. Овим наставцима изведене придевске основе показују каквоћу, држећи се употребљене основе као знака по коме је та каквоћа изречена. Наставци **њѣ** — **ња** — **њѳ** толико су по свему једнаки с наставцима **ан** — **на** — **но**, да се и једним и другим од неких именичких основа изводе придеви једнакога значења. Таки су придеви: сре^ћ-н-и и срет-н-и, народ-н-и и народ-н-и, запад-н-и и запад-н-и, ку^ћ-н-и и кут-н-и. Али се ипак наставци **њѣ** — **ња** — **њѳ** најчешће употребљују за придеве, који показују каквоћу названу по времену.

Примери. Ускрш-н-и, годиш-н-и, суд-н-и, бад-н-и, бо-жић-н-и, вечер-н-и, пролет-н-и, јутар-н-и, крај-н-и, ноћ-н-и, ред-н-и, сред-н-и.

11. **тѣ** — **та** — **то**-наставци.

242. Овим наставцима постаје од корена неколицина придевских основа, с обичним придевским значењима.

Примери. Ви-т, гус-т, жу-т (ж^л-тѣ), љу-т, си-т, све-т, гус-т (т^лс-тѣ), чес-т, чис-т.

12. **ат** — **ата** — **ато**-наставци.

243. Овим наставцима изводе се основе од основа глаголских, именичких и придевских, и значе свагда да се у обиљу налази оно својство које казује употребљена која год основа.

Примери. а) Од глаголских основа. Домиш^љ-ат (од основе домисл-и); уми^љ-ат (од умил-и).

б. Од именичких основа. Брад-ат, брк-ат, влас-ат, вун-ат, грл-ат, крил-ат, зуб-ат, крст-ат, рог-ат, реп-ат, прс-ат, итд.

в. Од придевских основа. Росн-ат, п^љосн-ат, обил-ат, брсн-ат, кровн-ат, косн-ат, лисн-ат, чворн-ат, итд.

13. **аст** — **аста** — **асто-наставци**.

244. Кад се ти наставци domeћу глаголским основама, основе њима изведене значе особину, проузроковану оном глаголском радњом која је у употребљеној основи.

Примери. Заруб-аст, затуб-аст, збаб-аст, здеп-аст, протегљ-аст.

245. Кад ли су овим наставцима од именичких изведене придевске основе, исте значе да је ствар, којој су приденуте, по чем год налик на оно што значи употребљена именичка основа.

Примери. а. Од именичких основа. Алат-аст, богљ-аст, броћ-аст, голуб-аст, грив-аст, ђавол-аст, зек-аст, кит-аст, кол-аст, корит-аст, прут-аст, чемерик-аст, чарап-аст, итд.

Додатак. У неколико примера види се да је пред наставком **аст** предметнуто још и **ј**, нпр. љубич-аст (љубиц-јаст), пепељ-аст, пупч-аст, ружич-аст.

246: Кад ли су истим наставцима од придевских нове придевске основе изведене, онда ове последње наставком **аст** добијају значење употребљене основе, само у мањој мери.

Примери. Дрвен-аст, жарк-аст, кус-аст, мор-аст, рић-аст, сив-аст, сулуд-аст, црномањ-аст, голобрад-аст, итд.

14. **ит** — **ита** — **ито** или **овит** — **овита** — **овито-наставци**.

247. Овим наставцима од именичких изведене придевске основе значе каквоћу, обележену значењем употребљене основе. Пред наставцима **ит** — **ита** — **ито** грмени се сугласници мењају, а крајњи самогласник употребљене основе отпада.

Примери. з. Наставци **ит** — **ита** — **ито**: Бремен-ит, бусен-ит, времен-ит, глав-ит, глас-ит, завој-ит, истин-ит, камен-ит, потреб-ит, разлож-ит, реч-ит, темељ-ит, чест-ит, узбрд-ит, итд.

6. *Наставци* **ОВ-ИТ** — **ОВ-ИТА** — **ОВ-ИТО** : Бар-ов-ит, гор-ов-ит, магл-ов-ит, пољ-ев-ит, песк-ов-ит, хлад-ов-ит, страх-ов-ит, итд.

15. **ћѣ** — **ћа** — **ће**-наставци.

248. Овим се наставцима изводе придевске основе понајвише од глаголских основа на **а**.

Примери. Брија-ћ(ѣ), јаха-ћ(ѣ), обува-ћ(ѣ), стаја-ћ(ѣ), бра-ћ(ѣ), спава-ћ(ѣ), целива-ћ(ѣ) шива-ћ(ѣ), итд.

Додатак. У овај ред основа долази и *плѣт-и-ћ(ѣ)* — (плетиха игла), где је употребљена основа *плет-и*, која се иначе никад не употребљује.

16. **вѣ** — **ва** — **во**-наставци.

249. Овим наставцима постаје од корена неколико придевских основа.

Примери. Пра-в, кри-в, си-в, ле-в (лѣви), пр-в(и).

17. **ав** — **ава** — **аво**-наставци.

250. Овим наставцима постају од именичких придевске основе, и значе каквоћу, изречену по знаку који је употребљеном основном казан.

Примери. Аљк-ав, бодљик-ав, гар-ав, грб-ав, губ-ав, драп-ав, длак-ав, жвал-ав, зрак-ав, краст-ав, лук-ав, слин-ав, шуг-ав, итд.

Додатак. Каткад се наставку предмеће сугласник *ј*. Тим се објашњују примери : *пепел-јав* (пепел-јав), *каљ-ав* (кал-јав), *местич-ав* (местиц-јав).

18. **ив** — **ива** — **иво** или **љив** — **љива** — **љиво**-наставци.

251. Овим наставцима постају од глаголских и именичких придевске основе, које значе да се у онога лица или ствари, којој се оне придену, може, приликом, у обиљу имати оне особине или својства, које се

казује придевском основном такога наставка. Својство или особину чисто казује употребљена основа.

Примери. а. Од глаголских основа. Кид-љив, граб-љив, замет-љив, крад-љив, мар-љив, прождр-љив, превар-љив, повод-љив, итд.

б. Од именичких основа. Жалост-ив, крмељ-ив, милост-ив, нечаст-ив, плесн-ив, помњ-ив, лишај-ив, кашљ-ив; — Плач-љив, пауч-љив, својт-љив, бојаж-љив (бојазн-љив), болеш-љив (болест-љив), гад-љив, лаж-љив, итд.

Додатак. У неколико примера, као што су: *ближњ-а-јив, жуљ-а-јив, лећ-а-јив, сипљ-а-јив, чукљ-а-јив, шуљ-а-јив*, између наставка и употребљене основе уметнуто је још **а**.

19. **ов — ова — ово**-наставци.

252. Овим наставцима постају придевске основе, којима се значење разликује по употребљеној основи.

Ако употребљена основа значи што живо, онда наставком **ов** изведена нова придевска основа показује да томе живом припада оно што значи именица, уз коју се придене наставком **ов — ова — ово** изведена придевска основа.

Ако ли употребљена основа не значи што живо, онда наставком **ов — ова — ово** изведена придевска основа показује да је оно, што употребљена основа значи, градиво од којег је начињено оно што значи именица, уз коју се придене наставком **ов — ова — ово** изведена придевска основа.

Ако се употребљена основа свршује на непчани сугласник, онда **ов — ова — ово** гласи **ев — ева — ево**.

Примери. а. Од основи које значе што живо. Бог-ов, брат-ов, Вид-ов, ђак-ов, господин-ов, пророк-ов, Марк-ов, зет-ов, вођ-ев, врач-ев, пријатељ-ев, Рађ-ев, славуј-ев, створитељ-ев, итд.

б. Од основа које не значе што живо. Бадем-ов, боб-ов, глог-ов, чам-ов, јел-ов, орах-ов, крушк-ов, јабук-ов, итд.

253. Каткад се **ов** — **ова** — **ово**-наставцима изводе од већ готових присвојних придевских основа, наставцима **јѣ** — **ја** — **је** изведених, нове придевске основе присвојнога значења. Пошто се **ј** старијега наставка са сугласником испред себе у непчани сугласник спојило, то иза овога од **ов** постаје **ев**. Ови придеви имају, по томе, присвојни наставак двапут.

Примери. Оч-ев (из **отѣц-јѣ-овѣ**), вранч-ев, врапч-ев, јарч-ев, свирч-ев, синовч-ев, стрич-ев, шарч-ев, Јаковљ-ев (из **Јаков-јѣ-овѣ**), Милосављ-ев, бировљ-ев, беловљ-ев, кусовљ-ев, итд.

20. ак (**ѣкѣ** или **ѣкѣ**) — **ка** — **ко**-наставци.

254. Овим наставцима постају од корена многе придевске основе, с разним придевским значењима. Ако је пред наставком **ак** данас непчани сугласник, то је зато што је у старо време то **ак** гласило **ѣк**, и тада је и тај непчани сугласник од старијега грленог постао; иначе коренов сугласник остаје непромењен.

Примери. Глад-ак, крот-ак, крш-ак (кор. **крх**), клиз-ак, јед-ак, поз-ак, гор-ак, жид-ак, лак (у старо време **лѣѣк** — лагак), љуб-ак, мрз-ак, низ-ак, крат-ак, теж-ак (кор. **тег**), уз-ак, тан-ак.

255. Истим наставцима могу се изводити од придевских основа нове придевске основе, које значе оно исто што и употребљена придевска основа, само умањено. Грлени сугласници и **џ** мењају се у непчане сугласнике пред старим **ѣ**, које је некад у почетку наставка било и место којег је сад непостојано **а**,

Примери. Лагач-ак, нејач-ак, убож-ак, узач-ак.

Додатак. Примери *великач-ак*, *дугач-ак*, *слабач-ак*, *пучач-ак*, показују да је тим придевима наставак као

знак за умањење двапут додан, и то први пут **ѣк**, а други пут **ѣк**: *велик-ѣк-ѣк*, *дуг-ѣк-ѣк*, *слаб-ѣк-ѣк*, *пун-ѣк-ѣк*.

21. **ок — ока — око**-наставци

256. Овим наставцима постају придевске основе : вис-ок, дуб-ок, низ-ок, шир-ок.

22. **скѣ — ска — ско — ѣскѣ — ѣска — ѣско**-наставци.

257. Овим наставцима постају од именичких придевске основе присвојнога значења. Пошто је пак овај наставак у старо време гласио **ѣскѣ — ѣска — ѣско**, то се пред непчаним **ѣ** од наставка, које се у данашњем језику увек без замене избацује, грлени сугласници **и** **ц** претварају у непчане сугласнике ; а пред непчаним сугласницима **ж**, **ч**, **ш**, **ћ**, и пред зубним **з** и **с** (од којих прво пред **с** по законима звучности такође постаје **с** као што показује пример *францус-ки* од *француз-ѣскѣ*, итд.) наставак губи своје **с** и постаје **кѣ — ка — ко**.

Примери. а. Наставак гласи **скѣ — ска — ско** (**ѣскѣ — ѣска — ѣско**) : Београд-ски, брат-ски, виноград-ски, двор-ски, златар-ски, пријатељ-ски, овчар-ски, хрват-ски, срп-ски, цар-ски, итд.

б. Наставак гласи **кѣ — ка — ко** (**ѣкѣ — ѣска — ѣско**) : Алексинац-ки, ниш-ки, бошњач-ки, грч-ки, голубач-ки, ловач-ки, руднич-ки, госпић-ки, градојевић-ки, итд.

Додатак. У старо време **ѣ** од наставка није испадало као што данас испада, него се претварало у **а**, па је за овим **а**, изговора ради, додавано **н**, те је тим путем дошло да наставак гласи **ански**. Примери су : *владич-ански* (*владик-ѣск-и*), *човеч-ански*, *бож-ански*.

б. **Извођење придевских основа за поређење.**

258. У придева, који показују својство и каквоћу, може се догодити да то својство или каквоћа поје-

диним стварима или лицима у различитој мери припада. Ако се, дакле, хоће да иставе својства, лица или предмети по тој различној мери, у којој се при једним или при другим лицима или предметима налазе, онда бива *поређење придева*.

Ако се међу собом по разлици својства или каквоће пореди само двоје (сваки члан или је у једнини или у множини, или је један у једнини а други у множини), па се за једно тврди да је у њему *више* него у другоме онога што придев значи, онда се то зове *први ред поређења*.

Ако ли се у поређење узима *једно* (у једнини или у множини), па се пореди са свим осталим оне врсте и за оно се *једно* тврди да је у њему *највише* онога што придев значи, онда се то зове *други ред поређења*.

Први ред поређења казује се *наставцима*, који се придевским основама додају; *други ред* постаје од првога, кад се с њим напред сложи речца *нај*.

259. Први ред поређења, који се у облику неодређених придева никад не говори, постаје овим наставцима:

1. *Наставци јъ — ја — је*. Ти се наставци додају уз основе: бео (бел), бесан, благ, блед, брз, врућ, глух, горак, грк, густ, дебео (*дебљи* је од *дебљи* пошто је избачено *е* из другог слога), драг, дѣг, жив, жут, крив, крут, ласан, луд, љут, млад, млак, мрк, рић, сед, скуп, сух, тврд, тесан, тих, туп, худ, црн, чврст, чѣст. По том уз основе образоване наставком **аѣ** (**ѣѣ**) и **оѣ**, пошто се најпре тај наставак изостави; те су основе: гладак (глад-ј-и), жидак (жид-ј-и), житак, кратак, мрзак, низак, плитак, редак, сладак, танак, тежак, узак, висок, дубок, жесток, широк. Како се **ј** од наставка са

крајњим сугласницима употребљене основе спаја, познато је из науке о гласовима.

Додатак. *Ду-џи* је од *дуг-џ-и* м. *дужа*, у коме је љ ушло неправилним путем према *дуб-џи*, *жив-џи*, *груб-џи*, итд., где је, као што се зна, по закону.

Висок и *жесток* могу имати и наставка **иј—ија—ије**, који се ниже помиње, те им први ред поређења може гласити и *височ-иј-и*, *жесточ-иј-и*.

2. *Наставци шѣ — ша — ше*. Ти се наставци додају само придевским основама *лак*, *леп*, *мек* (*лак-ши*, *леп-ши*, *мек-ши*).

3. *Наставци иј — ија — ије*. Те наставке добијају све остале придевске основе, које могу имати поређења. Које се придевске основе свршују на **ѣ**, њима се то **ѣ** пред оним наставком претвара у непчано **ч**.

Додатак. Наставци **јѣ — ја — је** и **шѣ — ша — ше** управо су један наставка **јѣшѣ**, и у старо време примале су га све придевске основе које сад примају **јѣ** или **шѣ**; али се у течају времена наставка **јѣшѣ** окрњио на само **јѣ**, скоро у свију придева. Само у три горе поменути придева остало је **шѣ** као траг некадашњег наставка, који се у целини у садашњем језику са свим изгубио. Осим три горе поменути придева, који образују први ред поређења наставком **шѣ** и који се говоре по свему народу, с тим наставком, управо на старији начин, могу се по неким крајевима народа чути и придевске поређене основе: *здрав-ш-и* (м. обичнога *здрав-и-ји*), *слава-ш-и*, *рђав-ш-и*, *скуп-ш-и*, *група-ш-и*.

в. Извођење придевских основа од облика.

260. Њих ћемо прегледати по облицима, који су послужили као основа за основу на ново изведену.

а. Основе од глаголских облика.

Од прилога времена садашњег постају :

а. Наставцима **ан** — **на** — **но** (**ѣнѣ** — **ѣна** — **ѣно**) придевске основе *могучѣ-ан*, *имучѣ-ан*.

б. Наставцима **ив** — **ива** — **иво** придевске основе *лежеѣив* *спавѣѣив*.

β. Основе од заменичких облика.

261. Од заменичких падежа имамо више основа, разним начином образованих. Тако :

1. Од 2 пад. мн. личних заменица за прво и друго лице, који гласе **нас**, **вас**, постају наставком **јѣ** — **ја** — **је**, којим се и присвојни придеви образују, придевске заменице за присвајање : *наш* (*нас-јѣ*), *ваш* (*вас-јѣ*).

2. Од 2. пад. једине и множине личне заменице за треће лице постају ове придевске заменице за присвајање, наставцима који ће се показати :

а. Од 2. пад. једине мушкога и средњег рода **нега** постаје наставком **ов** (којим постају присвојни придеви) присвојна заменица за присвајање *нег-ов* за једину трећег лица, за мушки и средњи род ; а од 2 пад. мн. **них** постаје истим наставком присвојна заменица *них-ов*.

б. Од 2 пад. једине женскога рода **ње**, који се у старо време говорио са заменичком честицом **зи** : *ње-зи* (као што се и сад говори *њој-зи*) постале су наставком **нѣ** — **на** — **но** придевске заменице за присвајање *не-н* и *нези-н* за једину рода женскога ; а од 2 пад. мн **них** постаје истим наставком заменица *них-ан*, *них-на*, *них-но* (*њин*, *њина*, *њино*).

в. Од 2 пад. једине заменице за треће непознато лице **чеса** (које се и сад говори по Црној Гори и Херцеговини) образују се придевске заменице за каквоћу : *чѣсов* (значи од *чега*, *какав*), *нечес-ов*, *нѣчес-ов*, *свѣчесов*.

г. Од 2 пад. једине личне заменице за треће непознато лице **кога** или **чега** постају наставком **ов** придев-

ске основе : *ког-ов*, *чег-ов*, које се данас не говоре, али су од њих именичким наставком **ић** изведене основе : *чегов-ић*, *когов-ић*, *никогов-ић*, које се и данас говоре.

3. Од 1. пад. једине заменице трећег непознатог лица *ништа* придевским наставком **ав**, који значи *каквоћу*, постаје придев за *каквоћу* *ништав*.

4. Од разних падежа личне заменице свакога лица *себе* или *се* постаје неколико различитих речи, од којих главније овако постају :

аа. Од предлога *по* и трећег падежа *себи* постаје наставцима **ан** (**њнњ** — **њна** — **њно**) придев *посеб-ан*, а од предлога и четвртог падежа за *себе* истим путем придев *засеб-ан*.

бб. Из предлога **о** и седмог падежа *себи* наставком **ит** постаје придев *особ-ит*, где је још и коренито **е** оснажено у **о**.

5. Од 3 пад. показне заменице *тај* с предлогом *по* — *по том* — постаје наставком **њнњ** — **њна** — **њне** придев *потоњи* (у ком је пред **њ** — **м** испало).

IV. БРОЈНЕ ОСНОВЕ

262. Именице, које су, показујући количину, одвојиле се у засебну врсту речи, у *просте бројеве*, постају начином осталих именица или заменица. Овде се, прво, наводе такве бројне именичке основе, које су непосредно од корена постале.

Број *један* постао је наставком **ан** (**њнњ**).

Бројеви *два*, *три*, *четири* (у староме језику *четырѣ*) у данашњем су језику речи, којима је тешко распознавати корен и наставак.

263. Бројеви редни, управо бројни придеви : *четвр-ти*, *пе-ти*, *шес-ти*, *сед-ми*, *ос-ми*, *деве-ти* постали су

пре бројних, значењем збирних, именица *пет, шест, седам, осам, девет, десет*. Тако су редни бројеви: *пе-ти, ше-сти, деве-ти, десе-ти* постали наставком **тѣ** — *та — то*, и у неодређеном виду гласили су у старом језику: *пѣтѣ, -а, -о; шес-тѣ, -а, -о; девѣ-тѣ, -а, -о; десѣтѣ, -а, -о*; редни пак бројеви *сед-ми, ос-ми* постали су наставком **мѣ** — *ма — мо*, и у неодређеном виду гласили су у старом језику: *сед-мѣ, -а, -о; ос-мѣ, -а, -о*.

264. Број *сто*, у староме језику **сѣто**, именица је средњег рода, образована наставком *то*.

Бројна именица *хиљада* узајмљена је из језика грчког; *тисућа* је опет из готског.

265. Још ваља додати редне бројеве, у ствари бројне придеве: *први*, образовано од корена *пр* придевским наставком **вѣ**, *други*, образовано придевским наставком **гѣ**, и *трећи*, у старом језику *третии*, образовано наставком *тии* од корена од којег је и број *три*. Наставак *тии* је после постао, обичним путем гласовних промена, данашње *ћи*.

266. Од горе показаних, непосредно од корена изведених, бројних основа постају нове бројне основе овим начином.

1. Именичким наставком **ѣ** постају од редних бројева збирне именичке основе: *пет, шест, седам, осам* (у старом језику *пѣтѣ, шѣстѣ, седмѣ, осмѣ*). Истим наставком од реднога броја *четвртѣ* (облик неодређенога придева) постаје именица *четвѣрт*, која значи четврти део. Као што се *четвѣрт* и данас мења, тако су се по четвртој врсти именичке промене мењале и бројне именице *пет, шест*, итд., али су у данашњем језику ту промену изгубиле.

Додатак. Примера и потврде ради напомињу се именичке основе, које разним наставцима од ових бројно-именичких основа постају, као што су: *трећ-ина, пет-и-*

на, *шест-ина, седм-ина, десет-ина, стот-ина*; — *два-десет-ак, стотин-ак*; — *пет-ица, шест-ица, десет-ица, итд.*

267. 2. Наставком **је** постају од *два, три*, збирне именице *дво-је, тро-је*, где је и последњи самогласник употребљене основе промењен, а наставком **оро (ѐро)** постају исте такве збирне бројне основе од свију осталих бројева даље од *три*, нпр.: *четв-оро* (од *чет-џр-оро* — *четвр-оро*, где је **р** ради лакшег изговора испало), *пето-ро, шесто-ро*, итд. Обичним наставцима придевске множине, од ових основа постају бројни придеви: *дво-ји, -е, -а; тро-ји, -е, -а; четвор-и, -е, -а; петор-и, -е, -а*, итд.

V. ЗАМЕНИЧКЕ ОСНОВЕ.

268. Међу заменице које постају непосредно од корена могу се уврстити личне заменице, као што су: *ја* (која је некада гласила *а-зѣ* и *ја-зѣ* и имала наставак *зѣ*, који јој је позније отпао), *ти, ми, ви, ко, се*. Све су то заменице у једно и корен и основа, боље рекавши оне су корени који су без наставка основном постали, као што је случај са глаголским коренима прве врсте. Свакојако је данас тешко пронаћи свима њихове првашње саставне делове.

269. У неких пак заменица могу се саставни делови и раздвојити. Тако у заменице *он (о-нѣ)* корен је *о*, а наставак је *нѣ*; тако је и у старе заменице *о-вѣ* (место које се данас говори *овај*) корен *о*, а наставак *вѣ*; тако је у старе заменице *тѣ* (место које се данас говори *тај*) корен *тѣ*.

У заменице *што* виде се саставни делови тек по старијему облику *чѣто*, где је *то* наставак а *чѣ* корен.

У старе заменице *и-же, ја-же, је-же* коренити је део *и — ја — је*.

Заменици *вас (сав)* отпао је с краја стари наставак **ѡ** (**вѡсѡ**).

Заменица *сам, -а, -о* образована је наставком **мѡ** — *ма — мо*.

Заменици *ин, ина, ино*, од које су у нас још неки облици у обичају, корен је *и*, а наставак **нѡ** — *на — но*.

270. Заменице *мој, твој, свој* образоване су наставком присвојних придева **јѡ** — *ја — је* од корена *сад* мало знаних.

Истим наставком присвојних придева **јѡ** — *ја — је* постала је заменица *који* од старог **кѡ**: 1. пад. **кѡјѡ**, 2 пад. *које-го*, па је из тога 2 пад. оно *кој* још у старо време истисло **кѡј** из првога падежа, те тиме створило садашњи облик тој речи.

271. Од основа, које су непосредно од корена изведене, образују се у заменица као и у осталих речи нове основе, и то наставцима придевским. Тако.

1. **иј** — **ија** — **ије**-наставцима присвојних придевских основа постаје од личне упитне заменице трећега непознатог лица **ѡ** упитна заменица за својину *чиј* (*к-иј*).

2. **ак** — **ака** — **ако**-наставцима, којима постају придевске основе за каквоћу, постају и придевске заменице за каквоћу од основа личних и придевских за показивање заменица. Употребљеној заменичкој основи отпада крајњи самогласник. Примери су са садашњим наставком придевског одређеног вида, пошто се у садашњем језику у неодређеном виду не говори.

Примери. **Ов-ак-и, т-ак-и, он-ак-и, к-ак-и, св-ак-и** (место **ѡс-ак-и, ѡсѡс-ак-и**, као што је *све-га* м. **ѡсѡс-ѡга**).

Додатак. У овај ред иде **ѡн-ако**, које се сад само као прилог говори.

3. **ав** — **ава** — **аво** или **ов** — **ова** — **ово**-наставцима, који се додају придевским заменицама за каквоћу,

образованима наставком **аѣ**, као што је у одељку пред овим показано, постају придевске заменице за каквоћу, ма да пређашњи наставци већ каквоћу значе. Овака двострука означавања налазе се и иначе у образовању основа. У осталом облици с наставком **ов** ређе се употребљују.

Примери. Ов-ак-ав или ов-ак-ов; т-ак-ав или т-ак-ов; он-ак-ав или он-ак-ов; к-ак-ав или ка-ко-в.

VI. ПРИЛОШКЕ ОСНОВЕ.

272. Ма да су прилози већином облици различитих речи, које су своје првашње значење изгубиле ради значења које су као прилози употребом у језику добиле, опет их има неколицина који постају и нарочитим наставцима од заменичких основа. Наставци ти за извођење прилога ово су:

1. *Наставак да.* Кад се он придода заменичким основама, постаје прилог са значењем времена, нпр.: *друг-да*, *ка-да* (основа у староме језику **ѣ**; тај прилог се скраћује у **кад**, а од тога с додатком самогласника **е** постаје **каде**); *свагда* (из *сва-кѣда*), *ов-да*, *он-да*, *са-да* (од старе заменичке основе **сѣ**, која је значила *овиј*), *та-да* (од **тѣ**), *ваз-да* (*вѣс-да*).

2. *Наставак дѣ.* Кад се он придода заменичким основама, постаје прилог са значењем места, нпр.: *г-де* (**кѣ-дѣ**), *друг-де*, *ов-де*, *он-де*.

3. *Наставак нду или ндѣ* данас већином **уда**. Кад се један или други од ових наставака придода заменичким основама, онда постане прилог са значењем простора кроз који се што креће. Још док су се у старо време основе свршавале на кратки самогласник **ѣ** и **ѣ**, тај се самогласник од основе са **н** од наставка, по старинским гласовним законима, спајао у **ж**, наместо

којега садашњи српски језик има *у* као нпр.: *куда* или *куде* (*кудије* тј. *кудѣ* од *кѣ-ндѣ* — *кѣдѣ*); *друг-куда* (*друг-куда*); *не-к-уда*; *ов-уда* (*овудије* тј. *овудѣ* — *овѣдѣ*); *он-уда* (*он-удије* тј. *онудѣ*); *свуда*, *св-уд* (*вѣс-ѣда*); *т-уда*, *т-уде* (*т-удије* тј. *т-удѣ*).

Додатак. По законима гласовним љн (*вѣсьмѣ*), давало би *ѣ* (дакле *вѣсѣда*), али је још у старом словенском по изузетку и на томе месту *ѡ*, као кад би *свуда* било *ѡ* на крају употребљених основа.

4. *Наставак амо*, који придодан заменичким основама чини прилог са значењем *правца којим се што креће*, нпр.: *ов-амо* (*ѡмо* сажето из *оамо*, пошто је *в* испало, а самогласници се *оа* изједначили), *он-амо*, *к-амо* (за питање, али је место *камо* већином узела *маха* заменица *куда*), *т-амо*, *с-имо* (од старог *сѣ-мо* из *сѣ-амо*), по гдегде још у обичају.

5. *Наставак ма*, који придодан заменичким и придевским основама чини прилог за значење *начина којим што бива*. Употребљеној основи опадају крајњи самогласници, као нпр.; *бољ-ма*, *раз-ма*, *сас-ма* (из *вѣсма*), *већ-ма*, *веома* (*вел-ма*), *мањ-ма*.

ОДСЕК ДРУГИ

НАУКА О СЛОЖЕНИМ ОСНОВАМА.

273. Сложене основе могу се свеколике поделити на две главне гомиле по томе, што се у једну сложену основу могу склопити: или *две основе* које се на особит начин везују, па последња, као знак те везе с првом, *особит наставак* добије, — или *два готова облика*, управо *две речи*, од којих ниједна свога првашњег об-

лика не промени, него се само једна с другом у једну реч споје.

Тако су, на прилику, у слоženим основама *брзо-илет*, *цело-куп-ан*, *Бого-род-ица*, *главо-бо-љ-а*, *жиро-пађ-а*, *голо-брад*, *тврдо-уст*, *бес-посл-ен*, *По-сав-ље*, *За-бреж-је*, *Побрђ-е* итд. склопљене у једно по две основе, и тај је склоп, као нова *сложена основа*, обележен наставком, па је и акценат, према новој целини, подешен друкчије него што је у основама кад се свака засебно говоре и кад у једну реч нису склопљене.

У слоženим пак основама *ништа-човек*, *љилан-гора*, *клин-чорба*, *Шар-планина*, *не-брига*, *не-воља*, *по-кратак*, *по-велик*, *про-кисао*, *пре-учен*, *на-горак*, *Млати-шума*, *памти-век*, *пржи-баба* у ствари су склопљена у једну целину по два *готова облика*, по две речи, од којих се ниједној није нимало променио њезин засебни облик, и од којих је много пута и свака свој акценат задржала (премда је акценат који пут и промењен), па би се често у првом падежу могле и као две речи написати, као што су нпр.: *Шар-планина*, *клин-чорба*, када у другом падежу не би имале *Шар-планине*, *клин-чорбе*, те када се сложеност њихова не би показивала баш тиме, што се по облицима само последња од њих мења, а прва остаје непромењена. Осим тога, ова врста слоženих основа никад нема *свога посебнога наставка*, којим би се њихов склоп као нова *сложена основа* обслежавао.

А. Основе сложене од основа.

274. Све основе, које су сложене од основа и којима је тај склоп и посебитим наставком обележен, могу се прегледати по томе, да ли су им саставни делови од *самих именских основа* биле оне именичке,

придевске, заменичке или бројне, или су од *предлога и именских основа*. По томе се и овај одсек цепа на два одељења.

ОДЕЉАК ПРВИ

Основе сложене од самих именских основа.

275. По међусобној вези, којом се именске основе могу саставити у једну сложену основу, оне могу бити постављене или *једна с другом на једнако* — или могу бити *једна другој одреднице*, где се одредницом главна основа по својим знацима ближе објашњава — или може *једна основа бити главна, а друга од ње зависна*; — или, на послетку, сложене основе могу казивати *каквоћу и једним и другим чланом*, као: придевом и именицом, именицом и заменицом, бројем и именицом, и таке су сложене основе већином придеви, који значе да се оно што с^е казује сложеном основом налази у онога што значи именица којој се придев придене. Све те врсте разликују се још и по томе, да ли у сложену основу улази именичка и именичка, или придевска и именичка, или бројна и придевска, или заменичка и именичка итд. основа.

I. Једна с другом на једнако сложене основе.

276. У овим сложеним основама први члан обично се свршује или самогласником **о**, или онако како се завршује основа која се меће у први члан. Веома је мало на овакав начин сложених основа.

Примери. а. *Именица и именица*. Србо-влаш 'Србо-влаш-**о** тј. Срби и Власи. Наставак **а** даје овој сложеној основи значај збирне именице).

б. Придев и придев. Гало-бела (црна и бела), драгољуб, танко-вита (танка и вита, драго-миље, зле-худан (где је сложен управо старински прилог *зле*, — у песмама по јужном говору *жље*, у ст.-слов. *зѣла* — са придевом *худ*, па је тај склоп још и придев-ским наставком *ки* обележен).

II. Сложене основе, с другим чланом као главним а с првим као одредником.

277. Први члан, који је одредник, свршује се самогласником *о*; други има разне именичке наставке посреднога или непосреднога извођења.

У овој врсти сложених имена (већином именица) стоји члан одредник према члану главnome (другоме) као што стоји придев према именици уз коју се придева.

Примери. а. Придев и именица. Бело-граб, црно-граб, брзо-лов, брзо-плет, брзо-рек, диво-коза, дубо-долина, младо-жења, пусто-ђак, пусто-сват, ситно-горица, старо-седацац, сухо-међина, модро-кос, божо-гробац (м. божјо-гробац), доњо-селац, голо-мразица, старо-путина.

б. Број и именица. Тро-међа, дво-грошац, сто-парац, тро-љетница, тро-снопица, једно-месечићи.

в. Број и придев. Једно-годишњи, дво-годишњи, тро-летни, тро-струк.

г. Заменица и именица. Само-никлица, само-раст, само-крес, само-ток, само-ук, само-дошлица.

д. Заменица и број. Само-седми, само-девети.

Додатак. По завршетку првога члана ваља као изузетке упамтити основе: полу-брат, дома-зет.

III. Сложене основе, у којима је други члан главни а први од њега зависан.

278. У овој врсти сложених основа први је члан за то, да се њиме попуни оно што се каже другим. У ових је сложених основа *главни (други) члан* већи-

ном именичка основа, начињена од основе или корена прелазнога глагола, а *зависни (први) члан* обично стоји према тој глаголској именици онако како стоји четврти падеж према прелазноме глаголу, или како у опште стоји падежна допуна према глаголу. Први члан се свршује самогласником **о**; други прима разне именичке наставке.

Примери. Бого-родица, вино-бер, вино-пија, ветро-гоња, ветро-мет, водо-јажа, вој-вода (скраћено од *војевода*), дрво-деља, каљо-гажа, коло-воз, класо-бер, коло-вођа, коњо-крадица, мишо-ловка, крво-пролиће, крво-пролитник, чудо-творац, чабро-ноша, чорбо-лок, чанко-лиз, водо-дерина, водо-плаван, воско-варина, главо-бољан, градо-битина, миро-носан, црно-точина, итд.

Додатак. Изузимају се: *Брату-чед*, по завршетку првога члана; *буљо-ок*, *врто-глав*, *туко-лук* по томе што је члан од глаголске основе стављен не на друго, но на прво место. *Бреме-ноша*, *ико-нос* гласе тако место *бремено-ноша*, *иконо-нос* зато што је од два слога *но-но* једнакости ради један избачен.

IV. Сложене основе, које и једним и другим чланом казују каквоћу.

279. У овој врсти сложених основа видимо већином придеве, који каквоћу описују и једним и другим чланом. Први члан се завршује самогласником **о**, и већином је од придевске основе; у другојме видимо већином именичке основе, којима се даје придевско значење наставком **џ** — **а** — **о** или другим придевским наставцима.

Примери. Бело-лик, босо-ног, вито-рог, голо-брад, голо-брадаст, голо-врат, добро-ћуд, дуго-врат, злато-крил, златно-рог, криво-ног, младо-лик, празно-рук, танковрх, тврдо-глав, змијо-глав, свидо-кос, путо-ног, јало-лик, бабо-личан, куко-носаст, мило-крван, итд.

ОДЕЉАК ДРУГИ

Основе сложене од предлога и имена

280. У основа сложених с предлозима први је део сам предлог, и он се никад не мења, а сложеност основе обележава се наставком на крају друге, именске основе. Значење овако сложене основе показује се другим, *главним чланом*; и томе се другом члану значење предругојачава оним што значи предлог с којим је сложен. Разлике овако сложених основа прегледаћемо по реду самих предлога.

281. Предлог **без** показује да нема онога што показује с њим сложена основа. Наставци су с предлогом сложене основе различити, нпр.: *без-божан, бес-цен, без-главан, без-имен, без-очан, бес-послен, без-а-злен, без-братница* (без-брат-**н**-ица), *бес-послица, без-роткиња, бе-солица.*

282. Предлог **до** показује, да је нешто местом уз оно што показује с њим сложена основа, или да је постигнуто оно што главна основа значи, нпр.: *до-главни, до-коленице, до-колан, до-колица, до-вољан* (задовољан).

283. Предлог **из** показује да нешто излази из унутрашњости онога што значи основа с којом је предлог сложен, нпр.: *из-данак, ис-кон, из-маглица, из-пугрица, ис-пуст, из-вор, из-мет, ис-каз, итд.*

284. Предлог **на** показује, у стварном или у пренесеном значењу, горњу страну или начин онога што значи основа с којом је предлог сложен, нпр.: *на-горкиња, на-двориш, на-коњче, на-очит, на-дница, на-полица, на-рамак, на-ричје, на-ручан, на-усница, на-личје.*

285. Предлог **об** или **о** показује нешто што се или местом или временом налази око онога што значи с тим предлогом сложена основа, нпр.: *об-даница, обрамица, о-бележје, о-граница.*

286. Предлог **по** већином показује простор или потоње време, казано значењем основе с којом се предлог слаже. Збирно значење долази од наставка **ије**, с којим се често спаја други члан. нпр.: *По-брђе (По-брд-ије), По-дриње, по-лужје, по-јутарје, по-крајина, по-леђина, по-божигни, по-смрче.*

287. Предлог **под** показује нешто испод онога што значи основа с којом је сложен; ређе се тако казује време. Наставци, који се с другим чланом спајају, различити су, нпр.: *под-брадак, под-главак, под-грљача, Под-горац, под-стрешје, под-ножје, под-зимак, под-водан.*

288. Предлог **пред** показује нешто испред онога што значи основа с којом је сложен, нпр.: *прет-кутњица, пред-ручак.*

289. Предлог **при** показује нешто из оно што значи основа с којом је сложен, нпр.: *при-бедрница, при-горкиња, при-кумак, при-крајак, при-земљаст, При-морац, при-соје.*

290. Предлог **про** показује прелазно стање, почетак нечега новог докле се још и старо држи, нпр.: *про-леће, про-дол, про-планак.*

291. Предлог **раз** (који се несложен и не говори) показује деобу или одвајање онога што значи други члан; значење који пут прелази у право одрицање, казујући недостатак или нестанак онога што други члан значи, нпр.: *раз-доље, рас-кришке, рас-путница, рас-појас, раш-човек, раз-мирица, рас-поп, рас-корак.*

292. Предлог **са** или **с** (**съ**) или **су** (**сѣ**) показује да је неко или нешто спојено или у друштву с оним што значи други члан сложене основе, нпр.: *стеона (съ-те-ѣна), су-ждребна, су-ражица, су-крвица*.

293. Предлог **у** значи да је нешто по унутрашњости својој спојено с оним што значи с њим спојена основа, нпр.: *у-кућница, у-људан*.

294. Предлог **за** значи да је нешто иза онога, или да је узрок и намера онога што значи с њим сложена основа, нпр.: *За-брѣжје, за-брђе, за-горје, за-пеѣак, за-зубица, за-дужбина (за-душ-ѣ-ина), за-друга*.

Б. Основе сложене од готових облика.

295. Основе сложене од готових облика могу се све разредити у неколико врста по томе, што саставни чланови ових сложених основа могу бити :

1. Именице и придеви.
2. Бројеви.
3. Заповедни начин и именица.
4. Одречни прилог **не** и разне врсте имена и именских глаголских облика.
5. Предлози и именске основе.
6. Предлози и глаголске основе.

1. Именице и придеви у основама сложеним од готових облика.

296. У овој врсти сложених основа облици су само један уз други примакнути ; међа се други, а први стоји увек непокретан. Ако је први члан придев, не прима ни наставак за род. Пошто оваке основе често с поља изгледају као две засебне речи, састављају се у писању везицом (-), да би се тиме показало да су сложене основе и да им први члан остаје непроменит.

Примери. Бимбер-грожђе, бугар-кабаница, волен-бика, дуван-кеса, клин-чорба, мермер-авлија, паун-перо, самур-калпак, сандал-гаће, студен-клеп, хаџи-недомак, јелен-рог, Шар-планина, наџак-баба, турчин-цвет, гвозден-зуба, шарен-трба.

297. Ако је други део овако сложене основе глаголска именица или придев од прелазнога глагола изведен, онда први део могу бити разна имена у четвртом падежу, која би ономе глаголу, од кога је именица или придев, могла бити предмет; ако ли је глаголска именица изведена од непрелазнога глагола, онда први део могу бити разни прилози који би онај глагол могли пратити.

Примери. а. Од прелазних глагола. Много-зналац, себе-знао, сир-збијало, дан-губа, свашто-знатац, свемогући, све-знали.

б. Од непрелазних глагола. Доцно-легатац, раноранилац.

2. Сложене основе од бројева.

298. Садањи бројеви: *једанаест, дванаест, тринаест, четрнаест* итд. до *деведесет* постали су из *једана-десет* (*један'а десет* — *један'а'есет* — *један'аес'т*) *два-на-десет* итд. избацивањем гласова ради изговора, који је тежио за краткоћом.

3. Основе сложене од заповедног начина и именица.

299. У ових основа спаја се заповедни начин разних глагола с именицом која је, према глаголу од кога је заповедни начин, употребљена некад у положају подмета (извршника оне радње глаголске), некад пак у положају предмета, којим је обично казано оно на чему се радња глаголска извршује. Ако је именица у

положају предметнога четвртога падежа, она се ипак увек оставља у облику првога падежа. У овој врсти сложених основа највише се употребљује заповедни начин прелазних глагола.

Примери. Чисти-кућа, гази-блато, дери-гуша, дражи-вашка, глади-брк, граби-капа, испи-чутура, кажи-пут, кради-коза, ломи-гора, мрси-петка, надри-књига, назови-род, пали-кућа, плети-коса, вади-век, виси-баба, сврзи-брада.

4. Одречни прилог **не** и разне врсте имена и именских глаголских облика.

300. Кад се прилог **не** сложи с именицама, придевима, или с ма каквим глаголским обликом, онда он значење обрће у одречено, са свим противно ономе што реч значи пре него што се са **не** сложи.

Примери. Не-вера, не-воља, не-брат, не-човек, не-маран, не-слан, не-драг, не-вичан, не-зван, не-знао, не-познат, не-рођен, итд.

Додатак. Ако ли се **не** сложи са заменицама, онда обрће значење **не** у са свим противно првашњему, дакле **не** у правце одречено, него просто и јасно значење предругојачава у *неодређено*. Прави пак одречни облик добијају те заменице кад се сложе с прилогом **ни** нпр.: *неко, нечиј, некоји, некакав, некако* — *нико, ничиј, никоји, никакав, никако*.

5. Сложене основе од предлога и именских основа.

301. Предлози сложени с именским основама спајају с њиховим значењем и своје, као што то чине и у осталим сложеним основама, а то на овај начин:

1. Ограничавају или умањују значење оне основе с којом се сложе, предлози **на, о, по, при, су**.

Примери. На-глух, на-горак, на-жут, на-крив, на-црвен, о-ближњи, о-кратак, о-мален, при-луд, по-велики, по-добар, по-крут, по-кратак, по-лукав, по-најбољи, по-највећи, су-глух, су-луд, су-кметипа, су-верица, су-зетица, су-родица.

2. Увеличава значење оних основа с којима се слаже, предлог **пре** (**пра**), нпр.: *пре-пријатељ, пре-крвник, пре-велик, пре-богат, пре-мален*, итд.

3. Старина и давнашњост по времену казује се старим предлогом **пра**, нпр.: *пра-отац, пра-дед, пра-пра-дед, пра-мајка, пра-стари, пра-унук*.

4. Умањује и казује нешто што је другога реда или споредне врсте, предлог **по** или **па**.

Примери. По-мајка, по-дужица, па-ведрина, па-вечера, па-ужина, па-перје, па-рожак, па-бирак, па-влака.

6. Предлози и глаголске основе.

302. Предлози сложени у једну основу с глаголским основама казују радњи или бивању глаголском *правац, простор, средину* или *извор*, по том *сјајање* или *раздвајање, увеличавање* или *умањавање, започињање* или *свршавање* радње или бивања. Разни ови обрти глаголскога значења могу се исказивати различитим предлозима. Тако :

303. Место, простор или *правац* радње глаголске казују предлози **на, о, про, у, раз, уз, за, о, об, под, над, пред**.

Примери. На-мазати, на-шарати, на-писати, на-гнати, о-копати, о-манути, о-палити, об-а-сути, об-лити, оп-колити, оп-сести, про-ћи, про-маћи, у-тећи, у-клонити, раз-играти, рас-турити, уз-нети, уз-дићи, за-маћи, за-нети, за-сути, под-градити, под-метнути, пот-турити, пот-палити, над-бацити, над-метнути, итд.

304. *Средина* или *извор* радње или бивања глаголскога казује се предлогом **из**.

Примери. Из-лити, из-вадити, из-махнути, из-вући, ис-тећи, из-молити, из-дати, ис-терати, ис-красти, ис-купити, из-а-брати, итд.

305. *Свајање* и *прикуцање* казује се предлогом **са**; *раздвајање* пак и *растурање* радње или бивања глаголскога казује предлог **раз**.

Примери. Са-купити, са-брати, са-ставити, с-клопити, з-братити, з-дружити, с-појити, с-пријатељити, с-лепити, с-парити, — раз-нети, рас-клопити, раз-братити, раз-бити, рас-тавити, рас-турити, итд.

306. *Почетак* какве радње или бивања казује се предлозима **про** и **за**.

Примери. Про-певати, за-дремати, за-певати, за-играти, за-устити, за-учати, за-црвенити се, про-гледати, про-говорити, про-ходати, про-мицати, про-тицати, итд.

307. *Свршетак* пак какве радње или бивања глаголскога казују предлози **са**, **до**, **из**, **раз**, **на**, **уз**, **по**, **под**, **над**, **пре**, **при**, **у**.

Примери. Са-чекати, са-знати, до-чути, до-писати, ис-пити, ис-тећи, раз-гледати, рас-турити, раз-а-брати, на-купити, на-лити, уз-а-врети, под-грејати, пот-палити, по-лупати, по-бити, по-брати, над-играти, над-метнути, пре-данити, пре-стајати, пре-дати, при-чекати, при-брати, при-бројити, у-вести, у-гнати, итд.

308. *Целину* пак радње или бивања глаголскога казују само предлози **о** или **об**, нпр.: *об-нети*, *оц-колити*, *об-играти*, *о-копати*, *о-својити*, *о-писати*, *о-брати*, итд.

309. *Вршак или увеличавање радње или бивања глаголскога казује се предлозима **пре** или **на** (у повратних глагола).*

Примери. Пре-гристи, пре-данити, пре-вратити, пре-вести, пре-вити, пре-копати, пре-сути, пре-лити пре-солити, пре-товарити, пре-латити, на-грабити се, на-јести се, на-пити се, на-главити, на-ходати се, на-спавати се, на-чекати се, на-љуљати се, итд.

ДЕО ТРЕЋИ

НАУКА О ОБЛИЦИМА

310. У науци о облицима излаже се, какве облике имају речи које се у језику јављају у променљивим облицима. Те су речи: *именице, придеви, бројеви, заменице и глаголи*.

И по своме значењу и по разлици својих облика, тих пет врста речи деле се на *имена и глаголе*.

311. У *имена* се рачунају *именице, придеви, бројеви* и *заменице* зато, што су те све четири врсте речи *име* нечему; — *глаголи* су засебна врста речи, које значе некакву радњу или бивање. По томе се и наука о облицима дели на науку о облицима *имена* и на науку о облицима *глагола*.

А. Наука о облицима *имена*.

Једнина (двојина) и множина.

312. У облицима *имена* разликује се сад *једнина* и *множина*. Облик у једнини значи увек само једно лице, ствар или предмет; облик у множини значи увек два или више лица, ствари или предмета. Тако: *јелен, јелена, јелене, јеленом; риба, рибе, рибу, рибом* — облици су једнине; а напротив: *јелени, јелена, јеленима, јелене; рибе, риба, рибама, рибе* — облици су множине.

313. У старо време језик је наш разликовао још и двојину, и тада су били особени облици не само за једнину, кад је реч о једноме, и не само за множину, кад је реч о троме или о више њих; него и за двојину, кад је реч о двома. Речи *очи* и *уши* и данас имају облике те старе двојине, а неки се облици двојине и сад говоре уз бројеве *два, оба, три, четири* (нпр.: *два голуба, три сокола*, итд.) али у значењу множине, као што ће се на свом месту видети.

Падежи и родови.

314. И у једнини и у множини облици су имена међу собом различити тако, да српски језик има својих седам особенних облика за једнину, а седам за множину. Ови облици зову се **падежи**.

Пошто се сва имена још деле по родовима, а нека од њих могу имати и сва три рода, то падежи једнине и множине могу бити различити и по **родовима**. Тако нпр.: први падеж придева *леп* гласи *леп, лепе, лепа, лепо* у једнини, а *лепи, лепе, лепа* у множини, према мушком, женском и средњем роду.

Иначе падежи значе увек једно исто, ма се у ком броју или роду налазили. Осим по облику, они се у реченицама могу тражити и разазнавати и питањем. Тако :

Први падеж се тражи питањем *ко* или *шта*, нпр.: *Ружа* цвета. — *Сунце* греје. — *Ливаде* се зелене. — *Киша* пада. — *Свет* је велики. — *Земља* је округла.

Други падеж се тражи питањем *чиј*, *кога* или *чега*, нпр.: *Виноград* је *Љутице Богдана*. — *Литра* злата. — *Товар* жита. — *Зидање Раванице*. — *Нагледао* се света.

Трећи падеж се тражи питањем *коме* или *чему*, нпр.: *Гони* *Марка* *бијелу Звечану*. — *Себи* ореш, *себи*

сејеш, себи влачиш, себи ћеш и жети. — Служи цару. — Рука руци суди.

Четврти падеж показује највише предмет на коме се врши радња глаголска, и тражи се питањем *кога* или *шта*, нпр.: Градим *кућу*. — Копа *јаму*. — Гони *Турке*.

Пети падеж је облик којим се зове, нпр.: Мили *Боже*, на свему ти хвала. — Иди к мраву, те се научи, о *лењивче* !

Шести падеж се тражи питањем *ким* или *чим*, нпр.: Пише се *руком* и *пером*. — Умиј мене *студеном водом*. — Тица лети *крилима*.

Седми падеж се тражи питањем *где*, и обично је с предлогом испред себе, нпр.: На *кули*. — У *граду*. — О *клину*. — По *планини*. — При *брегу*.

Основе и наставци у облика.

315. *Основа* су свакога облика они гласови који и при мењању облика главно значење речи држе, и понајвише се не мењају; *наставци* су пак гласови на крају речи, којима реч свој облик промењује, и тиме јединину, множину или падеже показује. Наставци за облике никад значења речи не мењају. Нпр.: сјајна звезда, сјајној звезди, сјајну звезду, сјајном звездом; сјајне звезде, сјајним звездама; јарко сунце, јаркога сунца, јаркоме сунцу, итд.

Како се дели промена имена

316. Промена имена дели се управо на два главна дела, на *промену именица* и *промену заменица*, пошто се само именице и заменице по својим особитим наставцима мењају; али ће се, ради лакшега прегледа, промена имена у овој књизи прегледати у три главна одсека, и они су :

1. Промена именица,
2. Промена заменица.
3. Промена придева.

Промена придева, као што ће се на свом месту видети, није никаква засебна промена, него је састављена из промене именица и промене заменица; бројеви су пак само *по значењу* особита врста речи, а *по граматичкој форми* или су именице (нпр.: *двојица, тројица, пет, десет, стотина, тисућа*, итд.), или придеви (*пети, десети*, итд.), или заменице (*један, два, оба, три, четири, двоје*, итд.), па се према својој граматичкој форми и мењају.

I

Промена именица.

317. Према наставцима којима данас облици именица у српском језику постају, промена се именица дели на ових пет врста :

I Именице мушкога рода без наставка у првome падежу једнине, заједно с особним именицама истoга рода с наставком **о** или **е** у првome падежу једнине. Обрасци : 1. *јелен*, 2. *орач*, 3. *Мирк-о*, *Милој-е*.

II Именице средњeга рода с наставком **о** или **е** у првome падежу једнине. Обрасци: 1. *сел-о*, 2. *пољ-е*.

III Именице женскога рода с наставком **а** у првome падежу једнине. Образац : *жен-а*.

IV Именице женскога рода без наставка у првome падежу једнине. Обрасци : 1. *ствар*, 2. *кћи*, *мати*.

V Именице средњeга рода, без наставка у првome падежу једнине. Обрасци : 1. *племе*, 2. *тане*, 3. *небо*.

ПРВА ВРСТА

318. По првој врсти мењају се све именице мушкога рода које у првом падежу јединине сад немају наставка, а у старо су се време свршавале на **ъ** и **ь** (и онда је свака имала један слог више него данас). Речи које данас гласе *јелен*, *орач*, онда су гласиле *јеленъ*, *орачь* (у три слога: *је-ле-нъ*, *о-ра-чь*). С њима се под једнако мењају особне именице које се свршују на **о** и **е**, као што су *Мирк-о*, *Милој-е*.

Оне се све мењају по ова три образаца :

Први образац

ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. пад. јелен	јелен- и
2. » јелен- а	јѣлѣн- ѣ
3. » јелен- у	јелен- има
4. » јелен- а	јѣлен- е
5. » јелен- е	јѣлен- и
6. » јелен- ом	јѣлен- има
7. » јелен- у	јѣлен- има

Други образац

ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. пад. орач	орач- и
2. » орач- а	орач- ѣ
3. » орач- у	орач- има
4. » орач- а	орач- е
5. » орач- у	орач- и
6. » орач- ем	орач- има
7. » орач- у	орач- има

Трећи образац.

ЈЕДНИНА	ЈЕДНИНА
1. пад. Мирк-о	Мйлој-е
2. „ Мирк-а	Мйлој-а
3. „ Мирк-у	Мйлој-у
4. „ Мирк-а	Мйлој-а
5. „ Мирк-о	Мйлој-е
6. „ Мирк-ом	Мйлој-ем
7. „ Мирк-у	Мйлој-у

Разлике међу ова три обрасца

319. Други образац разликује се од првога само тим, што у *цетом падежу* једнине има *брѣч-у*, а први има *јѣлен-е*, и што у *шестом падежу* гласи *орѣч-ем*, а први *јѣлен-ом*. У другом је, дакле, обрасцу наставак за пети падеж једнине *у*, а у првом је *е*; у другом је за шести падеж наставак *ем*, а у првом је *ом*. Ова последња разлика долази отуд, што по другом обрасцу иду речи које се у првом падежу свршују на непчане сугласнике (*ј, љ, њ, ђ, ѣ, ж, ч, ш*), иза којих се *о* претвара у непчано *е* и у другим случајима (чл. 88). С овим речима удружиле су се у шестом падежу (али не и у петом) и речи на *ц*, те *стриц* има нпр. *стриц-ем*.

320. Трећи образац разликује се од прва два само тиме, што у првоме падежу има наставак *о* или *е*, и што му је тога ради пети падеж једнак с првим.

Напомене к првом и другом обрасцу

321. Како је први падеж без наставка, пошто је старо *ѣ* и *ѣ* отпало, сад он гласи онако како гласи *и* основа. Али опет права се основа ових речи види у осталим падежима једнине, пошто им се одбаце на-

ставци. Тако гледајући видимо, да су речима : *лакџат*, која у другом падежу гласи *лакт-а*; *вепар*, која у трећем падежу гласи *вепр-у*; *шав*, која у шестом падежу гласи *шв-ом*; *песак*, која у другом падежу гласи *песк-а*, основе : *лакт*, *вепр*, *шв*, *песк*.

322. Пошто се у српским речима трпе на крају само *жд*, *шт*, *зд* и *ст* (нпр. *дажд*, *пришт*, *грозд*, *лишт*), а не могу остати никаква друга два сугласника, то се у свакој основи ове врсте, која се не свршује на *жд*, *шт*, *зд* и *ст*, умеће *непостојано а*, кога *непостојаним* зато зовемо, што га у првome падежу из поменутог узрока видимо, а после га нестаје где год основа има падежне наставке, и где год она два сугласника на крају речи не долазе. За пример основā с непостојаним а у првом падежу једнине помињу се још : *Бѣрџач* (предео у Босни), *вѣсак*, *јѣрам*, *јѣџам*, *кѣшаџ*, *кѣнаџ*, *лѣкат*, *нѣкѣвањ*, *нѣсап*, *нѣкат*, *ѣван*, *ѣвас*, *ѣган*, *пѣпак*, *пѣпар*, *пѣроџак*, *пѣсак*, *рѣџањ*, *ѣгал*, *чвѣорак*, *пѣс*, *сѣн*, *шѣв*, итд. У примерима *дрџак*, *голѣбак*, *напреџак*, *прошџаџ*, *отаџ*, *сѣџаџ*, пошто испадне непостојано а — гласови се подешавају или избаџују по гласовним законима.

323. Све ове речи, које из показаног узрока у првом падежу једнине добијају непостојано а међу два крајња сугласника од основе, умеђу исто то а међу исте сугласнике и у другом падежу множине, те *кѣнаџ*, има у 2. п. мн. : *кѣнѣџѣ*, *чвѣорѣк*, — *чвѣорѣкѣ*, *пѣс* — *пѣсѣ*, итд.

324. *Кад се непостојано а уметне међу л и још који сугласник*, као што је у *џетѣлаџ* међу л и џ, а у *џѣсѣлак* међу л и к уметнуто, онда л у свима падежима у којима непостојано а испада, а то су сви осим првога једнине и другога множине, долази на крају

слога, и тога ради се претвара у *о*. Таке су речи: *кò-милац*, *мàстилац*, *нòсилац*, *прàтилац*, *прòсилац*, *тàлац*, *у̀сталац*, *пòчелак*, *зàsелак*, итд.

Ипак има основа, у којима се *л* по овом правилу не претвара. Тако *дѣлац* има *дѣлица*, а не *дѣоца*. Тако је исто и у речѝ: *убилац*, *крвопилац*, *жàлац*, *зàлац*, *пàлац*, *чèлац*, итд. Неке од њих имају и по изузећу и по правилу, као нпр. од *крвопилац* није необично *крвопиоци*, а *цалац* има у множини *цаоци*, али тада значи оне у точка *цаоце*. (Упореди чл. 91).

325. Ако основе имају на крају *л*, у њих се то *л*, будући у првом и у четвртом (ако је једнак с првим) падежу на крају слога, претвара у *о*, у осталим пак падежима свуда остаје, зато што долази у почетак а не на крај слога. Од основе *сокол* први падеж гласи *со̀кò* место *сокол* — *соко̀о*, по законима гласовним. Тако је од *цепел* — *цепео*, итд.

Кад је у овим основама *л* било још непретворено, па је испред њега десно се још који сугласник, као што је у *котл*, *посл*, онда се међу та два сугласника уметало непостојано *а*, и говорило се *кота̀л*, *поса̀л*. Пошто се, по том, и *л* претворило у *о*, речи су почеле гласити *кота̀о*, *поса̀о*, као што и сад гласе. Таке су речи још: *вита̀о*, *сврда̀о*, *уга̀о*, *Пава̀о*, итд.

У свима овим речима, покрај непостојаног *а*, има и непостојано *о* као заступник гласа *л*; тога ради ова друга гомила (*кота̀о*, *поса̀о* итд.) и иде као што иду речи с непостојаним *а*, с обзиром на правило о непостојаном *о*.

326. Речи *мозак* и *дрозак* гласе у другом једнини и у осталим падежима: *мозга*, *дрозгу*, итд. У њих дакле основа гласи: *дрозг*, *мозг*, и требало би да им први падеж једнини гласи *дрозаг*, *мозаг*, па је тако некад и

гласно, али се јасник *г* у овим речима, стојећи на крају, претворио у муклац *к* (чл. 84).

327 Речи *у* којих је основа постала наставком *ар*, с тога што је некад то *ар* — гласило *арј* (цар имало је у другом падежу *царја*) имају још и сад у петом падежу *у* место *е*. а у шестом *ем* место *ом*, као да се и сад свршују на *ј*. Тако : *господару*, *писару* ; *господарем*, *писарем*, *царем*. Међу тим *цар* у петом падежу има само *царе*; *писар* има и *писару* и *писаре*; а у шестом падежу говори се и *господаром* и *господарем*, и *писаром* и *писарем*.

Налик на ово и *месец* има и *месецим* (по обрасцу) и *месецом* (против обрасца). *Зец* и *јеж* имају *зецом*, *јежом*.

Реч *пут* има у шестом падежу једнине *путем* и *путом*. *Путем* говори се већином кад је облик без предлога нпр.: *Оде путем*; а *путом* — кад је с предлогом, нпр.: *Ја сам за путом*.

328. Ако се у петом падежу једнине пред наставком *е* деси у основи *к*, *г*, *х* и *ц*, ти се сугласници по законима гласовним претварају: *к* и *ц* — у *ч*, *г* — у *ж*, *х* — у *ш*, нпр.; *јунак* — *јуначе*; *стриц* — *стриче*; *бог* — *боже*; *грех* — *греше*; *сиромах* — *сиромаше*.

Речи *кнез* и *витез* имају у петом падежу једнине такође по овом правилу : *кнеже*, *витеже*. *Угурсуз* има *угурсузе*.

Реч *коњиц* има пети падеж *коњицу*.

Реч *Француз* има пети падеж *Французу*.

Овим се путем и иначе може избећи претварање сугласника, ако би се њиме могло значење речи затамити. Тако *патак* има пети падеж : *патку* (а не *пâче*, како би по правилу било), *мачак* — *мачку* (а не *мâче*, како би по правилу било).

329. Трећи и седми падеж јединине сад су једнаки по гласовима, али се у многих речи још разликују по акценту. Тако многе једносложне речи, које у првом падежу имају акценат *˘ високо дуг*, имају у трећем исти, а у седмом *˘ дуг*. Примери: брѣг, брѣгу, брѣгу; вѣк, вѣку, вѣку; зѣб, зѣбу, зѣбу; лѣг, лѣгу, лѣгу, итд. Друге опет, такође једносложне, мењају *високо дуг ˘* у трећем падежу у *оштар ˘*, а у седмом у *кратак ˘* нпр.: бѣј — бѣју — бѣју; лѣд — лѣду — лѣду; стрѣх — стрѣху — стрѣху. Високо дуг се акценат мења у дуг и кад је у двосложној речи на другом слогу, па је испред њега на првом слогу оштар ˘, нпр.: Бѣдѣм, Бѣдѣму, Будѣму; вѣрѣј, вѣрѣју, вѣрѣју; дѣвѣр, дѣвѣру, дувѣру; ѣблѣк, ѣблѣку, ѣблѣку; појѣс, појѣсу, појѣсу, итд.

330. Које речи значе *што живо* — у њих је сад четврти падеж изједначен с другим; у речи пак, које не значе ништа живо, четврти је падеж једнак с првим.

331. Које се основе свршују на грлене сугласнице **г**, **ѣ** и **х**, у њих се у множини пред свима наставцима који се почињу са *и* (у *првом*, *шестом* и *седмом* падежу), по законима гласовним (чл. 87), мења **г** — у **з**, **ѣ** — у **џ**, а **х** — у **с**, нпр.: рог — роз-**и**, роз-**има**; ју-наѣ — јунаџ-**и**, јунаџ-**има**; ора~~х~~ — орас-**и**, орас-**има**.

332. Многе речи, особито једносложне, domeћу к основи у множини још једно *ов* или *ев* (ово последње у основа, у којих је на крају нећани сугласник или **џ**), нпр.: град-*ов-и*, котл-*ов-и*, сокол-*ов-и*, гавран-*ов-и*, јастреб-*ов-и*, крај-*ев-и*, краљ-*ев-и*, нож-*ев-и*, мач-*ев-и*, цар-*ев-и*, оц-*ев-и*, итд. Али се све оваке речи говоре и без *ов* и *ев*, нпр.: *ножи* и *ножеви*, *гаврани* и *гавранови*, *громи* и *громови*, *сни* и *снови*, *мити* и *митеви*. — Реч *пѣс* никако не узима онога *ов*, него се говори само *пси*, *исима*, итд.

У речи *стриц* место *стрицеви* (као што је *оцеви*) говори се *стричеви*; реч *зец* има и *зецови* и *зечеви*; реч *кнез* има и *кнезови* и *кнежјеви*.

333. Основе које постају наставком *ин* и *јанин* губе своје *ин* (и у једном и у другом случају) пред наставцима множине. Тако нпр.: *Србин* има *Срб-и*, *Срб-има*; *грађанин* — *грађан-и*; *сељанин* — *сељан-и*; *дворанин* — *дворан-и*; *чобанин* (место којег се говори *чобан*) *чобан-и*. У тих речи су, дакле, две основе: једна за једнину, с наставком *ин*, и друга за множину, без тога наставка.

Турч-ин је постало од основе *Турк*. Од те основе која би у првом падежу једнине морала гласити *Тур-ак* и постају сви падежи множине са свим по правилу (као што би у речи *дѣрак*, *кућѣрак* итд.)

334. Речи *мрав*, *цут*, *гост*, *нокат*, *црв* и *људи* (која се говори само у множини) имају у другом падежу множине (по старом правилу, по коме су се некада мењале): *мравѣ*, *пјтѣ*, *гостѣ*, *ноктѣ*, *црвѣ*, *љјдѣ*. Речи *гост* и *нокат* имају уз то у другом падежу множине *гостију*, *ноктију*, које је управо други падеж некадашње двојине, али се сад, пошто се двојина у нашем језику више не разликује, говори у значењу другог падежа множине. Међу тим *нокат* има у другом падежу множине и по садашњем правилу: *нокатѣ*.

Према поменутом старом другом падежу множине на *ѣ*, и речи *месец*, *прст*, *сахат*, *хват* имају, осим правилнога другог падежа по обрасцу ове врсте, још и *месѣцѣ*, *прстѣ*, *сахатѣ* (*сѣтѣ*), *хвѣтѣ*. *Прст* има по том обрасцу и други падеж двојине *прстију*, који се сад говори у значењу другог падежа множине.

335. Реч коњ гласи у трећем, шестом и седмом падежу коњма. Тако зуб има у тим падежима и зубима и зубма; људи — и људима и људма.

336. Реч дан мења се данас правилно по обрасцу ове промене, али је некада и она имала промену по старом правилу. Тако јој други, трећи и седми падеж могу и данас, по том старом правилу једнине, гласити дне или дневи; шести падеж се по том старом правилу говори свуда дању, а може бити и дневљу, нпр.: од Мигрова-дне, — о Ђурђеви-дне; — до Ђурђеви дневи; — о Ђурђеви дневи. — У множини се још говори дни и дневи.

Што се понегде чује два-днѝ, три-днѝ, четири-днѝ — у томе је оно днѝ први и четврти падеж старинске двојине).

337. Реч ками, у осталом доста ретка, имала је некада више друштва и своје засебно правило. Данас се говори тако само у првом и четвртом падежу, остали су јој падежи од основе камен.

338. Реч вече гласила је некад вечер, и била је мушкога рода. Зато се и сад говори добар вече. Остали облици једнине гласе јој: 2. п. вечера, 3. п. вечеру, 6. п. вечером, као и у осталих речи овога рода. Али пошто се окрњила с краја, сад се за ту реч узима и да је рода средњег, те се каже лепо вече. Међу тим иста се реч као вечер (сачувавши р на крају) меша и међу речи четврте врсте (по обрасцу ствар), и у том је облику и врсти женскога рода: једне вечери, једну вечер, итд.

339. Од речи човек правилна би множина била човеци, али се сад место тога говори људи. Исто тако од речи господин место множине се говори збирна именица господа, од властелин — властела, а од брат —

браћа, и те се збирне именице мењају по једнини треће врсте. Од речи *брат* говоре се и правилни облици у множини, али не у свима падежима. Наводи се за пример други падеж множине: *Имам девет милих брата*.

340. *Трећи, шести и седми* падеж множине нису имали у старо време овако једнаке наставке као што их имају сада. У старо време је, на прилику, *трећи падеж* множине имао наставак **ом** (**ем**), и говорило се: пријатељ-**ем**, волов-**ом**, Турк-**ом** (нпр.: Тешко *Турком* тргујући с Марком). — *Шести падеж* је имао наставак **и** место садашњег **има**, те се говорило: пред волов-**и**, с пријатељ-**и**, с Турц-**и**, с Влас-**и**, с кол-**и**. — *Седми падеж* је имао наставак **ѣх** (**ѣхъ**), које се по јужном говору изговарало **ијех** (или без **х** — **и**, **ије**), те се говорило: по градов-**ије**(х), на волов-**ије**(х), по хајдуц-**и**(х), на кол-**и**(х), итд. Сва три ова падежа још се и сад где-где говоре и с оваким, по старом правилу, наставцима, а писци хрватски их и у књигама пишу; — али су се као правило изобичајили како из живог језика, тако и из књига.

Напомена к трећем обрасцу

341. Које се год речи мењају по овоме обрасцу, оне су све различита имена људи или животиња; зато су понајвише особне именице, и тога ради множине немају нпр.: Благоје, Богоје, Милоје, Василије, Ђорђе, Бошко, Живко, Љубинко, бабајко, синко, зеленко, плачко, старојко, љељенко, Марко, Гаврило, Манојло, Михаило, гатало, јабучило, давало, памтило, приклапало, задиркивало, итд.

Ако ли се од понеке ових речи говори и множина, она је обично од друге речи која је по значењу једна, али по наставку различна. *Синци* је нпр. множина од

синак, а не од *синко*; *зеленици* је множина од *зеленак* или *зеленац*, а не од *зеленко*.

342. Наставком *о*, какав је у *Мирк-о*, или наставком *јо* који је с њим сродан, постају многе речи које се говоре од милости, као што су: *ба́бо*, *по́бро*, *Ву́јо*, *Гру́јо*, *у́јо*, *жу́јо*, *го́љо*, *зе́љо*, *ку́шљо*, *Бо́шњо*, *кр́њо*, итд. Ове се речи и мењају све по обрасцу на *о*. У осталом на источним се странама народа те речи образују наставцима *а* или *ја*, те гласе: *ба́ба*, *по́бра*, *Ву́ја*, *Гру́ја*, итд. и мењају се по трећој врсти као речи рода женскога на *а*.

343. На послетку има речи које се тако од милости говоре, па им је наставак у првом падежу *е*, ма да се основа не свршује ни на један непчани сугласник, као што су: *Виде*, *Таде*, *Павле*, *брале*, *Вуле*, *Иле*, *Јоле*, итд. Оваке речи имају све падежне наставке осим првога и петогача, као да им је у првом падежу јединине наставак *о*.

ДРУГА ВРСТА

344. По овој врсти мењају се све *именице средњега* рода које у првом падежу јединине имају наставак *о* или *е*, као што су: *сел-о*, *пољ-е*, *мест-о*, *лиц-е*.

Оне имају и у јединини и множини четврти и пети падеж са свим једнак с првим.

Обрасци, по којима се оне мењају, ово су:

Први образац.

ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. пад. сѐл-о	сѐл-а
2. » сѐл-а	сѐл-а̑

3.	»	сѣл-у	сѣл-има
4.	»	сѣл-о	сѣл-а
5.	»	сѣл-о	сѣл-а
6.	»	сѣл-ом	сѣл-има
7.	»	сѣл-у	сѣл-има

Други образац

1. пад.	пѡ-ѡ-е	пѡ-ѡ-а
2.	»	пѡ-ѡ-а
3.	»	пѡ-ѡ-у
4.	»	пѡ-ѡ-е
5.	»	пѡ-ѡ-е
6.	»	пѡ-ѡ-ем
7.	»	пѡ-ѡ-у

Разлика међу ова два обрасца

345. Прави је наставак ове врсте **о**, и као што се то **о** у првом падежу једнине иза непчаних сугласника и иза **ц**, по законима гласовним, претвара у **е**, које изгледа као особит наставак, тако се исто јавља **е** и у свима осталим падежима којима се наставак почиње са **о**. С тим речима су једнаке и неке речи, у којима се истина сад не види непчани сугласник пред **е**, али је некада био, и њега ради је и сад **е**. Такѣ су речи *море* (које је некада гласило *морје*) *огњиште* (које је некад гласило *огњишче*), све остале на *иште*, и *Горажде* (које је постало од *Горазд-је* — *Горажђе*).

Напомене к овој врсти

346. У којих се именица основа не свршује на **зд**, **зд**, **ст** и **шт**, већ на ма каква друга два сугласника, међу те се сугласнике у другом падежу множине умеће а. Тако *ребро* има у другом падежу множине *ребра*:

вѣсло — вѣсала; кѡлѣнце — кѡленаца; кѡпље — копља; пѣсмо — пѣсма; сѣдло — сѣдала; стабло — стабала итд.

У којих је речи непостојано, од **л** претворено **о**, оне такође имају ово уметање с непретвореним **л**, јер због уметнутога **а** — **л** није ни долазило на крај слога, па се није ни претворило у **о** — као што је у *криоце* (м. крилце) *крилаца*; *гроце* (м. граце) *грлаца*.

По томе истом правилу *кљуко* клубок има *клубака*; *пуце* (путце) — *пуцаца* и *срце* (срдце) — *срдаца* (ма да се ово последње говори и *срца*).

347. Именице *мѣсто*, *дѣло*, *лѣто* (*мѣсто*, *дѣло*, *лѣто*) имају у другом падежу множине: *мѣста*, *дѣла*, *лѣта*, по источном говору. Али ма да је *е* високо дуго, ове именице у јужном говору не претварају **е** у **ије** по закону, него им остаје *мјѣста*, *дјѣла*, *љѣта* с истим акцентом.

348. Речи *око* и *ухо* мењају се у једнини као и остале речи ове врсте. Множине пак немају кад значе *очи* и *уши* на човечанском и животињском телу, него су још сачувале стару двојину по четвртој врсти.

Али ако *око* не значи оно на човечанском или животињском телу, него на чему другом, нпр. на мосту, у житници, у језеру — онда нема двојину, него множину по правилу, само што се не зна како би гласили падежи трећи, шести и седми множине, јер народни језик није имао прилике да их покаже.

349. Од речи *плеће* говори се такође први и четврти падеж двојине: *Плећи* даде, ћаше побегнути; Узима га на *плећи* јуначке; Међу *плећи* живе. Међу тим заборавило се да су то облици двојине, него је, спрам наличних облика, род подешен као да би била реч женскога рода која се мења по четвртој врсти.

350. Где се у речима прве врсте падежи *множине* — *трећи, шести и седми* — говоре који пут и по старом, данас напуштеном правилу, тамо и у речима ове врсте 3-ћи падеж има наставак **ом (ем)**, **6-ти и**, а **7-ми и(х)** и **ије(х)**, нпр.: сел-**ом**, с кол-**и**, по сел-**ијех**, по брд-**ијех**, у уст-**ијех**, нпр.: Љуби цара по недр**и(х)** свиле**ни(х)**. Хрватски се писци овим старинским падежима и сад служе.

ТРЕЋА ВРСТА

351. По овој врсти мењају се све именице женскога рода које имају у првом падежу јединине наставак **а**, као нпр. жен-**а**, вољ-**а**, итд. Оне се све мењају по овом обрасцу:

ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. пад. жѐн-а	жѐн-е
2. „ жѐн-ѐ	жѐн-ѧ
3. „ жѐн-и	жѐн-ама
4. „ жѐн-у	жѐн-е
5. „ жѐн-о	жѐн-е
6. „ жѐн-ѡм	жѐн-ама
7. „ жѐн-и	жѐн-ама

Напомене к овој врсти.

352. Међу овим речима има их много, које су по природи рода мушкога, а по граматици женскога, нпр. *војвода, владика, слуга, судија, Грџица, Илија, Лука*, итд. Кад се уз њих придену придеви, заменице или бројеви, онда те речи што се придевају стоје у јединини у мушком, а у множини у женском роду, нпр.: мој слуга, наш владика, ваљевски судија, и — моје

слуге, наше владике, ваљевске судије, итд. — Само у песмама уза *слугу* је и придевак женскога рода, нпр.: *Слуго моја, Облачићу Раде!*

353. Ако би се пред наставком **и** у трећем и седмом падежу једнине у основи на крају десили грлени сугласници **г**, **ѣ** и **х**, — **ѣ** се претвара у **ц**; **г** — у **з**, **х** — у **с**, нпр.: *рук-а* — *руц-и*; *ног-а* — *ноз-и*; *снах-а* — *снас-и*; *диѣ-а* — *диц-и*; *туг-а* — *туз-и*; *мух-а* — *мус-и*.

И очо се претварање не врши: а. У страним речима, нпр.: *Али-аги*; б. Кад **к** долази после **т** или **ч**, нпр.: *цатки тачки, тетки, битки*; в. У речи које се говоре од мила, као што су: *Бога, кока, дека, чика, бака, нака, Сока, Стака, Јока*, итд. (Упореди чл. 240).

354. Речима, којима се основа свршује на **ц а** у првом падежу једнине имају три слога или више, претвара се у петом падежу наставак **о у е**, нпр.: *банице, Богородице, водице, Јелице, Милице, Ружице, Тодице*, итд.

355. Двосложна особна имена, женска и мушка, имају у петом падежу правилан наставак само онда кад су од два слога, па на првом слогу имају дуг акценат ^ˊ, који у том случају мењају у високо дуг ^{ˊˊ}, нпр.: *Јела* — *Јѣло*; *Мара* — *Мѣро*; *Ружа* — *Рѣжо*; *Јана* — *Јѣно*, итд.

Ако ли је на првом слогу други какав акценат, онда је пети падеж као и први, нпр.: *Рѣжа, Мѣра, Сѣва, Мѣлка, Лѣка*.

Тако је исто пети падеж једнак с првим и у особних имена која имају више од два слога, нпр.: *Стѣниша, Мѣлија, Нѣкола, Тѣдија, Јѣлена, Зѣлтија, Мѣрија, Сѣкула, Илија*, итд.

356. *Седми падеж*, ма да је једнак с трећим по гласовима, није по акценту. Тако нпр. речи *глава, дѣша*,

рјѣка гласе у трећем падежу: *глѣви*, *дјѣши*, *рјѣци*, а у седмом: *глѣви*, *дјѣши*, *рјѣци*; речи *вѣда*, *зѣмља*, *мѣтла* гласе у трећем падежу: *вѣди*, *зѣмљи*, *мѣтли*, а у седмом: *вѣди*, *зѣмљи*, *мѣтли*.

357. Правило о уметању непостојаног *а* међу два крајња сугласника од основе, на које се *при другом падежу* множине пази при првој и другој врсти, вреди и за ову врсту (с истим изузетком основа на *жд*, *зд* *ст* и *шт*). Тако *бѣца* гласи у другом падежу множине: *бѣцаѣ*, *трѣшња* — *трѣшњаѣ*, итд. И од *властека* има *властелака* према првом падежу *властелка*, пошто је ово уметање у језику завладало раније него што се *л* на крају слога почело у *о* претварати. (Види још и чл. 358.).

Брѣска, *прѣска*, које су се некад говориле *брѣска*, *праска* (па се још понегде тако говоре), имају и сад у другом падежу множине: *брѣсѣкаѣ*, *прѣсѣкаѣ*, без обзира на ово, у првом падежу једнине позније уметнуто *в*.

358. Речи *лѣђа* гласи други падеж множине по староме правилу: *лѣђѣ*, али се говори и по обрасцу: *лѣђѣ*. Према томе и према речима четврте врсте, којима се други падеж множине свршује на *ѣ*, говоре се тако још гдекоје речи, те тако *млѣда* има *млѣдѣ*, *врѣста* има и *врѣстѣ* (по обрасцу) и *врѣстѣ*; *асира* има и *асира* и *асири*.

Овим наставком *ѣ* може се образовати други падеж множине и у речи ове врсте, у којих би било врло необично по правилу уметнуто *а*. Тако ће од *војска* бити обичније *војски* него *војсѣка*, од *радња* — *радњи* него *радања*, итд.

359. Речи *рјѣка*, *нога*, *слѣга* имају за други падеж множине и правилан облик: *рјѣкаѣ*, *ногаѣ*, *слѣгаѣ*, и ста-

рински други падеж двојине : *рѹкѹ, нѡгѹ, слѹгѹ*, који се сад не говори само у староме значењу двојине, него и за праву множину.

360. Реч *доба*, ма да се свршује на **а**, није рода женског, него средњег, али се не мења по падежима, нпр.: *Глухо доба ; вечерње доба ; послено доба ; у ово доба године ; жена на том доба*, итд. А осим те речи говори се за исту помисао и *дѡбѡ, дѡби*, и мења се по четвртој врсти.

361. *Трећи, шести и седми* падеж множине некада су имали друкчије наставке ; тако је трећи падеж имао наставак **ам** : жен-**ам**, шести — наставак **ами** : жен-**ами**, а седми — наставак **ах** : жен-**ах**. Писци хрватски њима се и сад служе у књигама, а седми се још понегде и говори, нпр.: По ливада(х); на кућа(х). — Куда ћеш се повлачити по брдина(х), по долина(х), по слепачки(х) торбетина(х).

ЧЕТВРТА ВРСТА

362. По овој врсти мењају се све именице женскога рода које сад у првом падежу јединине немају наставка, а у старо време су се свршавале на **ѡ** (и тога ради су имале један слог више него данас).

Оне се мењају по овом обрасцу.

ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. пад. ствѡр	ствѡр- и
2. „ ствѡр- и	ствѡр- ѡ
3. „ ствѡр- и	ствѡр- има
4. „ ствѡр	ствѡр- и
5. „ ствѡр- и	ствѡр- и
6. „ ствѡр- ју, -и	ствѡр- има
7. „ ствѡр- и	ствѡр- има

Напомене к овој врсти

363. Основе у којима су се, пошто је отпало старо **ѡ**, стекла на крају два сугласника, умећу у свима падежима, у којима основа остаје без наставка, непостојано а међу та два крајња сугласника. Тако *раван* има 2. пад. *равн-ѡ*, и основа је *равн*; *плесан* има 2 п. *плесн-ѡ*, и основа је *плесн*.

364. Ако је од та два сугласника други сугласник **л**, оно се, као и у другим случајима, претворило у **о**, пошто је **а** већ било уметнуто, али се у свима падежима, у којима би га наставак уклањао с краја слога, сачувало и до сад непретворено. Тако *мисао* (*мисал*) има 2. пад. *мисл-ѡ*, и основа јој је *мисл*; тако *погибѡ* има *погибл-ѡ*, и основа јој је *погибл*; тако *ѡзрастао* има *ѡзрасл-ѡ* (**т** испада по гласовним законима), и основа јој је *ѡзрастл*.

У *сѡ*, која је место *соѡ* — *сол*, непостојано од **л** постало **о** сажело се са кореним **о** у један глас, али само у падежима у којима је основа без наставка; у осталима је и коренито **л** и **о** сачувано.

365. У шестом падежу јединине пред наставком **ју** крајњи се сугласници од основе спајају с **ј** по законима сугласничкога спајања (чл. 86). Тако *сѡ* (*сол*) има *сољу* (*сол-ју*); *маст* — *машљу* (*маст-ју*); *плесан* — *плешњу* (*плесн-ју*); *мисао* — *мишљу* (*мисл-ју*); *зѡб* — *зѡбљу* (*зѡб-ју*); *крв* — *крвљу* (*крв-ју*); *кап* — *капљу* (*кап-ју*).

Само ако се основа свршује на непчане сугласнике **ђ**, **ѣ** и **љ** — онда се **ј** од наставка у шестом падежу одбацује (чл. 101), те *чађ* има *чађу* (м. *чађју*); *помѡћ* — *помѡћу* (м. *помѡћју*); *крмељ* — *крмељу* (м. *крмељју*).

366. У речѡ *кост*, *кокош*, *ваш* (или *уш*), *прси* (која се само у множини говори) други падеж множине сад

се говори двојако : *костију*, *кокошију*, *вашију* (или *ушију*), *прсију* — или *костѣ*, *кокѣшѣ*, *вѣшѣ* (или *ушѣ*), *прсѣ*. Ово друго је правилна множина по овој врсти, а оно прво су облици другог падежа старинске двојине, који су се до сад сачували у значењу другог падежа множине.

367. Реч *прси* има, осим правилне множине по овој врсти, и множину по другој врсти (као речи средњега рода): *прса*, *прсѣ*, итд.

368. Како је реч средњега рода *илеѣ* сачувала први и четврти падеж старе двојине *илеѣи*, помислило се да јој је то први падеж ове промене, те сад има, осим множине своје врсте, и множину по овој врсти, којој су дали повод налични облици заборављене двојине, као нпр.: 1 п. *илеѣи*, 2 п. *илеѣѣи*, итд.

369. Реч *нѣт* у једнини је рода мушкога, и мења се по првој врсти, а у множини је — *нѣти* — рода женскога, и иде по овој врсти, само што у другом падежу множине има *нѣтѣ* (по обрасцу првих трију врста).

370. Реч *вече*, која се сад говори у сва три рода и има неке облике једнине по првој врсти, гласи и *вечер*, и говори се и у женском роду, у облицима једнине, по овој врсти, а у множини се понајвише говори у женском роду, и мења по обрасцу ове врсте : *вѣчери*, *вечѣри*, *вечѣрима*, итд.

371. Речи *звер* и *глад* у старо време су биле само мушкога рода, а сад се говоре и у мушком и у женском роду. Кад се говоре у мушком роду, мењају се по првој, кад ли у женском роду — по овој четвртој врсти.

372. Збирне именице, образоване наставком *ад*, као што су *момчад*, *унучад*, *телад*, покрај свију правилних облика једнине, имају још и шести и седми падеж мно-

жине, избацујући **и** из наставка **има**, те им ти падежи гласе *момча́дма, уну́ча́дма, телáдма*.

373. Речи *око* и *ухо* имају јединину као и остале речи средњега рода по другој врсти; а кад значе оба ока или уха на човечанском телу, сачувале су и двојину, са свим по старинскоме обрасцу ове врсте, која им гласи:

1. пад.	очи	уши
2. »	очи́ју	уши́ју
3. »	очи́ма	уши́ма
4. »	очи	уши
5. »	очи	уши
6. »	очи́ма	уши́ма
7. »	очи́ма	уши́ма

374. Бројеви *пет, шест, седам* (*седмь*), *осам* (*осмь*), *девет, десет* некада су се мењали по овој врсти, а сад су постали непроменљиви.

375. Трећи и седми падеж једине једнаки су по гласовима и сад и од старине, али се и сад добро разликују акцентом. Тако: *вла́ст, рѣч, ствѣр*, гласе у трећем падежу: *вла́сти, рѣчи, ствѣри*, а у седмом: *вла́сти, рѣчи, ствѣри*. Тако: *врлѣт, гдлѣн, пѣмѣт* имају у трећем падежу: *врлѣти, гдлѣни, пѣмѣти*, а у седмом: *врлѣти, голѣни, памѣти*. Тако *бѣлѣст, жѣлѣст, рѣдѣст* имају трећи падеж: *бѣлѣсти, жѣлѣсти, рѣдѣсти*, а седми: *болѣсти, жалѣсти, радѣсти*, итд.

376. *Трећи, шести и седми* падеж множине и у овој су врсти имали у старо време друкчије облике. Тако је за трећи падеж био наставак **им**: ствар-**им**, за шести падеж је био наставак **ми**: ствар-**ми**, а за седми је био наставак **их**: ствар-**их**. У живоме су говору ови падежи — а особито *трећи* и *шести* — са свим изумрли, али их још пишу хрватски књижевници.

377. Речима *мати* и *кћи* основе су *матер* и *кћер*, као што се из разних падежа види. У првом падежу једнине оне још у старо време нису имале наставка уз основу, па им је још тада отпало од основе оно **р**; а **е**, које се за тим основи на крају затекло, још тада се претворило у **и**, те су речи добиле свој садашњи изглед. Некада су имале облике по особитој врсти старинских основа без наставка, а сад *мати* има облике (особито у множини) већином по трећој врсти (по обрасцу *жена*), а *кћи* иде по четвртој, и само јој је први падеж једнине мимо садашњег правила (ма да се у осталом коједе говори *кћер*. м. *кћи* и у првом падежу). Те две речи се мењају сад овако :

Ј е д и н а

1. пад.	кћѣ	мѣти
2. »	кћѣр-и	мѣтер-ѣ
3. »	кћѣр-и	мѣтер-и
4. »	кћѣр	мѣтѣр
5. »	кћѣр-и	мѣти
6. »	кћѣр-ју, -и	мѣтер-ѣм
7. »	кћѣр-и	мѣтер-и

М н о ж и н а

1. пад.	кћѣр-и	мѣтер-ѣ
2. »	кћѣр-ѣ	мѣтѣр-ѣ
3. »	кћѣр-има	мѣтер-ама
4. »	кћѣр-и	мѣтер-ѣ
5. »	кћѣр-и	мѣтер-ѣ
6. »	кћѣр-има	мѣтер-ама
7. »	кћѣр-има	мѣтер-ама

ПЕТА ВРСТА

378. По овој врсти мењају се именице средњега рода, које у првом падежу једнине немају наставка, него им се основа свршује на сугласник. Таке су именице *плѣме, тѣне, небо*, којима је основа : *племен, танет, небес*.

У основи *племен* још се у старо време у 1. пад. једнине крајње *ен* по тадашњим гласовним законима претворило у *ѣ*, а ово у садашњем српском језику гласи *е*; тога ради се сад све те основе свршују на *е*, а не на *ен*.

У основи *танет* основи је с краја просто отпало *т*. Основи *небес* такође је с краја просто отпало *с*, а окрњена се основа после изједначила с именицама средњега рода које се свршују на *о*.

Пошто су све речи, које се по овој врсти мењају, средњега рода — то и оне имају једнак први, четврти и пети падеж.

Све речи ове промене мењају се према горе показаној разлици основа по ова три образаца.

Први образац

ЈЕДНИНА	МНОЖИНА
1. пад. плѣме	племѣн-а
2. „ плѣмен-а	племѣн-ѧ
3. „ плѣмен-у	племѣн-има
4. „ плѣме	племѣн-а
5. „ плѣме	племѣн-а
6. „ плѣмен-ом	племѣн-има
7. „ плѣмен-у	племѣн-има

Други образац

1. пад. тѣне	танѣт-а
2. „ танѣт-а	танѣт-ѧ
3. „ танѣт-у	танѣт-има

4. »	та́не	танѐт-а
5. »	та́не	танѐт-а
6. »	та́нет-ом	танѐт-има
7. »	та́нет-у	танѐт-има

Трећи образац

1. пад.	не́бо	небѐс-а
2. »	не́б-а	небѐс-ӑ
3. »	не́б-у	небѐс-има
4. »	не́бо	небѐс-а
5. »	не́бо	небѐс-а
6. »	не́б-ом	небѐс-има
7. »	не́б-у	небѐс-има

Напомене к овој врсти

379. К првом обрасцу. У речи *раме* претвара се понегде у првом, четвртном и петом падежу једине крајње **е** у **о** — те гласи *рамо* (према првом падежу друге врсте).

380. К другом обрасцу. **а.** Реч *уже* може се мењати и по овом обрасцу, а иде и по обрасцу речи средњега рода које се мењају по другој врсти. — Реч *јаје* такође се мења по другој врсти, али се у једини говори и по овој врсти.

381. б. У речи *дрво* крајње је **о** место **е**, као год у *рамо* и *небо*, а основа јој гласи *дрвет*. Она у множини по двојаком значењу има и двојаку промену. Ако значи живо дрво (нпр. воћку или друго што) — онда јој је основа *дрвет*, и мења се по другом обрасцу ове врсте; ако ли значи дрво сечено за грађу или гориво, онда јој је основа *дрв*, правилно прима наставке друге врсте, и има: 1. п. *дјва*, 2. п. *дрв̆а*, 3. п. *дрвима*, итд.

382. в. Многе речи овога обрасца немају множине по овоме обрасцу, него им служи множина од речи,

које су по граматичком постању друго (јер су другојачијим наставком образоване), али су по значењу исто. Тако *теле* нема у множини *телѣта* него *теоци* (од *те-лац*); од *јагње* није множина *јагњѣта* него *јагањци* (од *јагањац*), или се узме збирна именица *јагњад*; од *јаре* није множина *јарѣта* него је *јарићи* (од *јарић*), итд.

383. *К трећем обрасцу.* По трећем обрасцу мењају се сад само три речи : *небо*, *чудо*, *тело*. Све три оне имају једину са свим правилно по обрасцу друге врсте, као да је оно *о*, што им је сад на крају, наставак, као што је на пример у речи *село*, и као да није део основе. Само су у множини и до данас сачувале стару основу. *Тѣло* се, у осталом, говори у множини и по обрасцу друге врсте, те има : *тѣла*, *тѣлима*, итд.

384. *К свима обрасцима.* Трећи, шести и седми падеж множине и у овој су врсти у старо време имали своје другојачије наставке, које и сад хрватски књижевници пишу. Тако је трећи падеж имао наставак **ом**: племен-**ом**, танет-**ом**, небес-**ом**; шести је имао наставак **и**: племен-**и**, танет-**и**, небес-**и**; а седми је имао наставак **их**: пле-мен-**их**, танет-**их**, небес-**их**.

II

Промена заменица

385. Заменице се све деле на заменице *личне* или *именичке* и на заменице *придевне*. Тако им је и промена подељена : на *промену личних* или *именичких* и *промену придевних* заменица.

А. Промена личних или именичких заменица

386. Промена личних или именичких заменица засебна је за заменице *првога*, *другога* и *свакога лица* (*повратну*).

Лична заменица трећега лица, имајући сва три рода, помешала се у промени с придевним заменицама.

387. Личне заменице првога, другога и свакога лица (повратна) мењају се овако :

I Заменице првога лица

1. пад. ја	ми
2. » мѣнѣ, ме	наѣ
3. » мѣни, ми	нама, нам
4. » мѣнѣ, ме	наѣ
5. » —	—
6. » мнѣм (мнѣме)	нама
7. » мѣни	нама

II Заменице другога лица

1. пад. ти	ви
2. » тебѣ, те	ваѣ
3. пад. теби, ти	вама, вам
4. » тебѣ, те	ваѣ
5. » ти	ви
6. » тобѣм	вама
7. » теби	вама

III Заменице свакога лица

1. пад. —
2. » себѣ
3. » себи
4. » себѣ, се
5. » —
6. » собѣм
7. » себи

Напомене к промени личних или именичких заменица

388. *Трећи* и *седми* падеж једнине у сва три обрасца имао је у старо време у већим облицима (*мени, теби, себи*) **и** на крају место садашњег **и**; зато се по негде и сад говори *мене, тебе, себе*, поред обичних горе наведених облика.

389. Четврти падеж множине сад се говори по југоисточним крајевима народа и *не* (за прво лице) и *ве* (за друго лице), и то је прави четврти падеж, али се он у већине народа изгубио, јер је садашњи четврти падеж множине у ствари други падеж, који се уобичајио и у значењу четвртога падежа.

390. Трећи падеж множине у старо је време гласио не само *нам* и *вам*, него и *ни* (за прво лице) и *ви* (за друго лице), па се тако и сад говори по југоисточним крајевима.

391. Шести падеж множине гласио је некада *нами, вами*, па се тако и сад говори по неким крајевима народа, а књижевници хрватски тако тај падеж и сад пишу.

Б. Промена придевних заменица

392. Промена *придевних* заменица има засебан обрасца, по коме се и од личних или именичких заменица мењају све заменице трећег лица : **он, она, оно; њо, (неко, нико, свако, којеко); што** (*нешто, ништа, свашта, којешта*).

Оне све иду по једном обрасцу, у којем настају разлике само у томе, што се **о** у наставцима претвара у **е**, ако преда њ дође основа на непчани сугласник.

У средњем роду свуд су једнаки падежи : први, четврти и пети.

1. Основа на непечани сугласник

Ј е д н и н а

МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ (РОД)
1. п. сáм	сáм-а	сáм-о
2. » сáм-ога (-ог)	сáм-е	сáм-ога (-ог)
3. » сáм-ому (-ом, -оме)	сáм-ђј	сáм-ому (-ом, -оме)
4. » сáм (-ога, -ог)	сáм-у	сáм-о
5. » сáм	сáм-а	сáм-о
6. » сáм-ђм	сáм-ђм	сáм-ђм
7. » сáм-ђм (-оме)	сáм-ђј	сáм-ђм (-оме)

М н о ж и н а

1. п. сáм-и	сáм-е	сáм-а
2. » сáм-ђх	за сва три рода	
3. » сáм-ђм (-ђма)	за сва три рода	
4. » сáм-е	сáм-е	сáм-а
5. » сáм-и	сáм-е	сáм-а
6. » сáм-ђм (-ђма)	за сва три рода	
7. » сáм-ђм (-ђма)	за сва три рода	

II. Основа на пелчани сугласник

Ј е д н и н а

МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ (РОД)
1. п. нăш	нăш-а	нăш-е
2. » нăш-ега (-ег)	нăш-е	нăш-ега (-ег)
3. » нăш-ему (-ем)	нăш-ђј	нăш-ему (-ем)
4. » нăш (-ега, -ег)	нăш-у	нăш-е
5. » нăш	нăш-а	нăш-е
6. » нăш-ђм	нăш-ђм	нăш-ђм
7. » нăш-ђм	нăш-ђј	нăш-ђм

Множина

1. п. нăш-и	нăш-е	нăш-а
2. „ нăш-ѡх	за сва три рода	
3. „ нăш-ѡм (-ѡма)	за сва три рода	
4. „ нăш-е	нăш-е	нăш-а
5. „ нăш-и	нăш-е	нăш-а
6. „ нăш-ѡм (-ѡма)	за сва три рода	
7. „ нăш-ѡм (-ѡма)	зз сва три рода	

Напомене и промени придевских заменица

393. Наставци јединице и множини, који сад гласе **им, их** (а они су : **им** у шестом јединице, **их** у другом множини, а **им** у трећем, шестом и седмом множини) имали су у старо време место садашњег **и** — **ѣ**, те су гласили **ѣмѣ, ѣхѣ**; зато у јужном говору покрај основа (првога обрасца) којима нису на крају непчани сугласници, и сад гласе : **ијем, ијех**: сам-**ијем**, сам-**ијех**. У основа пак (другога обрасца), којима су на крају непчани сугласници, од старине је **им, их** као што је и сада у оба српска говора.

394. Наставцима у загради — ако су већи од наставка у обрасцу (пред заградом), прионуо је онај глас којим су већи; ако ли су мањи, отпао је — скраћења ради — онај глас којим су мањи.

395. У падежа *првога, четвртога и петог* јединице, који сад гласе као што гласи и основа, у старо време је било уза садашњу основу још и **ѣ** (самѣ) или **ѣ** (нашѣ), и онда су те речи биле двосложне (са-мѣ, на-шѣ).

Тако је садашњему **тај** у старо време први падеж гласио **тѣ**. Пошто **т** без самогласника не би могло бити ни слог, то се старинско **ѣ**, као и иначе у оваким приликама, претворило у **а**, те је изашло **та**, како се и сад још понегде говори. Томе **та** прионуло је после још

и **ј**, и тако је постало **тај**, у коме је основа **т**, као што се види из женскога и средњега рода : **т-а**, **т-о**, из осталих падежа : **т-ога**, **т-ому**, итд. Тако су исто у **ов-ај**, **ов-а**, **ов-о**; **он-ај**, **он-а**, **он-о** праве основе **ов** и **он**. и први падеж је у старо време гласио **овъ**, **онъ**, (**о-въ**, **о-нъ**). Од **он-ај** старински се облик **он**, **она**, **оно** говори и сад као лична или именичка заменица трећега лица. Оно **ај** у овај, онај дошло је највише изједначивањем са **тај**, или истим путем као и у **тај**.

396. Личне заменице трећега непознатог лица ко и *што* гласиле су у старо време у првome падежу јединине **ѣто** (**кѣ-то**) и **что** (**чѣ-то**), и прави им је први падеж **ѣ** и **чѣ**, а оно **то** им је дометак. Први падеж **кѣто** и **чѣто**, пошто су по закону нашега језика јерови испали, гласио је **кто** и **что**. Од **кто** постало је преметањем сугласника **тео**, а од тога, пошто је **т** с почетка отпало, **ѣо** (премда се и **тко**, *нетко* још може чути); од **что** пак постало је — садашње *што* изједначењем неједнаких по звучности сугласника **ч** и **т**.

У промени тих заменица падежи постају од основа **ѣ** **ѣѣ** и **ч** (**чѣ**), а дометак **то** јавља се, осим првога падежа, још само у четвртом у заменице **што**.

Осим тога — *што* гласи у првом, четвртом (а који пут и у другом) падежу и **шта**.

Промена је, у целини, овака :

1. п. ѣо (кѣ-то , к-то — тко)	што (чѣ-то , ч-то) шта .
2. » к-ога	ч-ѣга (ч-еса , шта)
3. » к-ому (к-омѣ)	ч-ѣму
4. » к-ога	што , шта .
5. » —	—
6. » к-им (к-имѣ)	ч-им (ч-имѣ).
7. » к-ом	ч-ѣм

Разликовања родова и множине ове заменице немају.

397. Заменица *вас* или *сав* гласила је у старо време *вѣсь, вѣса, вѣсе*, 2. п. *вѣсега, вѣсеје, вѣсега*. Кад су поиспадали или самогласником *а* замењени били стари јерови, онда је први падеж гласио *вас, вса, все* : 2. пад. *всегга, всеје*. *всегга*, те је *вс* преметањем сугласника обрнуто у *св*, и први падеж је гласио *вас, сва, све* ; 2. пад. *свега, свѣ* (м. *свеје*), *свега*. У позније доба заборавило се да су гласови праметнути, чинило се да је основа *св*, па отуд имамо и у првом падежу *сав* покрај старијега *вас*, које се по неким крајевима и сад говори. По садањим законима требало би да се *сав* мења као *сам*, али се оно по старим законима, зато што се некад свршавало на стари непчани самогласник *ѣ*, и сад мења по обрасцу *наш*. Ипак у јужном говору 6. п. јед. гласи *свијем* ; 2. п. мн.: *свијех*; 3. 6. и 7. мн.: *свијем* и *свјема*. На послетку се, у значењу 2. п. множине, говори још и стари 2. п. двојине *свију*.

398. У заменица *мој, твој, свој* други падеж јединине мушкога и средњега рода гласи : *мојега, твојега, својега* ; трећи падеж гласи : *мојему, твојему, својему* ; седми падеж гласи : *мојем, твојем, својем*. По законима једначења неједнаких (из *оје*-гласова у овим примерима постаје *ојо — оо*) и сажимања једнаких (из *оо* постаје *ѡ*), од тих облика постају облици једним слогом краћи, који гласе : *мѡга, твѡга, свѡга*; *мѡму, твѡму, свѡму*; *мѡм, твѡм, свѡм*; па после с додатим *е*: *мѡме, твѡме, свѡме*.

399. Као што су се и у именица од старине разликовали међу собом падежи множине : трећи, шести и седми, тако су се они и у придевних заменица разликовали. Трећи падеж имао је наставак *им* ; шести

има, а седми **их**, те су (за сва три рода) гласили: трећи: **самим**, **нашим**; шести: **самими**, **нашими**; а седми: **самих**, **наших**. Те старинске разлике хрватски књижевници и сад држе.

Лична или именична заменица трећега познатог лица

400. Личној заменици трећега познатог лица основа је **ј**, и она је гласила у првом падежу једнине; **и, ја, је**.¹ Овај први падеж једнине тој се заменици још у старо време престао говорити као засебна реч, него је место њега завладала придевна заменица за показивање трећега познатог лица: **он, о-на, о-но**. Међу тим остали су се падежи говорили у двоструким облицима: у **старијим**, чистим, који су се говорили без предлога, и у **познијим**, који су предметнутим **и** умножени, и који су се говорили с предлозима, ради којих је оно **и** и предметнуто.

401. Од прве, *старије*, промене познаје данас српски језик само неколике облике, а другом се, *познијом*, и данас у целини служи. Ну како је друга од прве постала, и од ње се и сад разликује само предметнутим **и**, овде се показује најпре старија, а после познија промена. У првој се *стари* изобичајени и данас *неупотребљиви облици* штампају положеним, а још живи и употребљиви *дебелим* словима.

I Старија промена

Ј е д и н а

МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ (РОД)
1. пад. <i>и</i>	<i>ја</i>	<i>је</i>
3. „ <i>јего, га</i>	<i>јеје, јџ</i>	<i>јего, га</i>

¹ С дометком *же*: *и-же, ја-же, је-же* та заменица у старом словенском језику значи *који, која, које*.

3.	»	јему, му	јеј, јој	јему му ,
4.	»	и	ју	је
5.	»	—	—	—
6.	»	им	јеју	им
7.	»	јем	јеј	јем.

Множина

1. пад.	и	је	ја
2.	» их	за сва три рода	
3.	» им	»	
4.	» је	је	ја
5.	» —	—	—
6.	» ими	за сва три рода	
7.	» их	»	

II Познија промена

402. Још у староме језику било је правило да се облицима ове заменице додаје једно **н**, као ради по-пуне зева, свагда када би пред њу дошао какав предлог. Место **кѣ јему** (**кѣ-је-му** у три слога) говорило се **кѣ-ње-му** (по законима гласовним, чл. 86, из **кѣ-н-јему**); место **безѣ јего** (**бе-зѣ-је-го** у четири слога) говорило се **бе-зѣ-ње-го** (по законима гласовним, из **безѣ-н-јего**). Али у позније доба облици **њега** (место **њего**), **њему** почну се говорити и без предлога сами за се, као што се и данас говоре, а облици старије промене који се сачуваше, као што су: **га, му, ју, јој, им, их** почну се, према познијим **њега, њему, њу, њој, њим, њих**, сматрати као скраћени према пунима, или већи према мањима, као што је **мене** према **ме**, **тебе** према **те**, **себе** према **се**, итд.

У обрасцу се показује садашња промена, а у загради се положеним словима додају стари, сад неупо-

требљиви, дебелим пак стари још употребљиви облици. Кад се узме, да је основа **ј** или с предметком спојена — **њ** — видеће се, да је и ова промена према обрасцу посве правилна.

Ј е д н и н а

МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ (РОД)
1 п. ђн ¹ (<i>и</i>)	ђна (<i>ја</i>)	ђно (<i>је</i>)
3. » њѐга (<i>јега, га</i>)	њѐ (<i>јеје, је</i>)	њѐга (<i>јега, га</i>)
3. » њѐму (<i>јему му</i>)	њђј (<i>јеј, јој</i>)	њѐму (<i>јему, му</i>)
4. » њѐга, њ (<i>и, га</i>)	њѣ (<i>ју, је</i>)	њѐга (<i>је, га</i>)
5. » —	—	—
6. » њѐм, -е (<i>им</i>)	њђм -е (<i>јеју</i>)	њѐм, -е (<i>им</i>)
7. » њѐму (<i>јем</i>)	њђј (<i>јеј</i>)	њѐму (<i>јем</i>).

М н о ж и н а

1. п. ђни (<i>и</i>)	ђне (<i>је</i>)	ђна (<i>ја</i>)
2. » њѐх (<i>их</i>)	за сва три рода	
3. » њѐма (<i>им</i>)	»	
4. » њѐх (<i>је, их</i>)	»	
5. » —	—	—
6. » њѐма (<i>ими</i>)	за сва три рода	
7. » њѐма (<i>их</i>)	»	

403. Наместо старога четвртога падежа једнине и множине говори се сада старински други падеж у значењу четвртога.

404. Кад је четврти падеж једнине мушкога и средњѐга рода **њѐга** с предлогом, који пут се **ѐ** првога слога — скраћења ради — избацује, те се говори **на-њѐга** (м. **на њѐга**), **за-њѐга** (м. **за њѐга**).

¹ Као што је речено, први падеж и једнине и множине: **ом, она, оно; они, оне, она** узајмљени су од показне заменице, и ма да су сроднога значења, у граматички су речи основом са свим различите од осталих падежа.

Бројеви који се мењају по обрасцу заменица.

405. Ово су бројеви који се мењају по обрасцу заменица : један, једна, једно ; два, две, два ; оба, обе, оба ; обадва, обадве, обадва (оба два, обе две, оба два) ; три ; четири ; по том : двоје, обоје, троје, четворо (четверо), итд. и на послетку : двоји,-е,-а ; обоји,-е,-а ; троји,-е,-а ; четвори,-е,-а (четвери,-е,-а), итд. Они се мењају по обрасцу напред показаних заменица овако :

406. а. Један, -на, -но мења се са свим по обрасцу сам. И у једнини, а особито у множини, често значи неки.

407. б. Два, две, два ; оба, обе, оба ; обадва, обадве, обадва (оба два, обе две, оба два) ; три ; четири мењају се и сада, с неком разликом, онако како се некад мењала двојина у придевних заменица кроз сва три рода. Овде се показује та промена с придодатим у загради старинским облицима.

Д в о ј и н а

МУШКИ	СРЕДЊИ РОД
1. п. двâ (два)	двâ (двѣ)
2. » двáју (двоју, двѣју)	двáју (двоју, двѣју)
3. » двѣма (двѣма)	двѣма (двѣма)
4. » двâ (два)	двâ (двѣ)
5. » двâ (два)	двâ (двѣ)
6. » двѣма (двѣма)	двѣма (двѣма)
7. » двѣма (двоју, двѣју)	двѣма (двоју, двѣју)

ЖЕНСКИ (РОД)

1. п. двѣ (двѣ)
2. » двѣју (двоју, двѣју)
3. » двѣма (двѣма)
4. » двѣ (двѣ)
5. » двѣ (двѣ)
6. » двѣма (двѣма)
7. » двѣма (двоју, двѣју).

Први падеж средњега рода (с којим су једнаки четврти и пети) још се није са свим изгубио. У *двеста* (*две ста*), које се по свему народу говори, два је први падеж двојине средњега рода; у *двије очи*, *међу очи* *двије*, оно *двије* је такође први падеж двојине средњега рода по јужном говору.

408. в. *Оба, обе, оба*; *обадва, обадве, обадва* мењају се са свим као *два* по истом обрасцу старе заменичке двојине.

409. г. *Три* и *четири* мењају се такође као *два* само што *четири* у падежима на *ма* нема *четирима* (као што *два* има *двама*, а *три* — *трима*) него *четирма*.

410. д. *Двоје, обоје, троје, четворо*, итд. збирни су бројеви који се мењају по обрасцу јединине придевних заменица средњега рода, с малим одступањем. Њихова, дакле, промена гласи:

Ј е д и н а

средњи (род)

1. п. двѡје	чѣтворо
2. » двѡга (двојега)	чѣвѡрга
3. » двѡме, двѡма (двојему)	чѣвѡрме, чѣвѡрма
4. » двѡје	чѣтворо
5. » двѡје	чѣтворо
6. » двѡма	чѣвѡрма
7. » двѡма	чѣвѡрма.

Двѡга је постало гласовним сажимањем из *двојега*, које се још може и чути. *Трѡга* је такође из *тројега* истим путем постало; али се *тројега* већ нигде не говори. Облици *двѡма*, *чѣвѡрма* припадају старој двојини, али се сад говоре у значењу једининских облика.

411. ђ. Али чим пред бројеве *два, оба, обадва, три, четири* дође предлог, они се више не мењају, већ остају у

четвртом падежу (који је једнак с првим) иза свакога предлога, а именице мушкога и средњег рода, које уз те бројеве стоје, дођу у четврти падеж старе двојине, који је сад једнак с другим падежом једнине; женскога пак рода именице долазе такође у четврти падеж старе двојине, који је сад једнак с првим и четвртим множине.

Примери. Тражио сам га у три куће. — Код две сестре. — Раздвојише се на две стране. — Преко три водостудене, преко три горе зелене. — Код она два хрста. — Видео сам га међу она два брда. — Био сам на два места. — Били су се око два велика града. — Прођоше кроз три велика села. — Био сам у оба та места. — Оре на два вола. — Код три коња иде пешнице. — Од два уха. — Са четири сина иде на војску, итд.

Бројеви два, оба, обадва, три, четири овако се с именицама уз које стоје слажу и кад нису пред њима предлози, нпр.: Два велика раста. — Три висока брда. — Она два пилета. — Ова два лепа детета.

412. е. И бројеви двоје, троје, четворо, итд. не мењају се по својим горе показаним облицима, чим пред њих дођу предлози, нпр.: Отишао с двоје деце. — Остао кућу на двоје деце. У осталом у њих може бити и противно, тј могу и уз предлоге имати падеже, нпр.: то двоје, тога двога, **од** тога двога; нама двома; **ѣ** нама двома, итд.

Она именица која значи бројену ствар стоји уз ове бројеве у другом падежу множине (или једнине, ако се другим падежом једнине може заменити други падеж множине, што је случај у гдекојих збирних именица), нпр.: двоје деце, десеторо чељади, двадесеторо момчади, петоро телади, итд.

413. ж. Бројеви двоје, троје, четворо, итд. могу се говорити у множини као год придеви у сва три рода:

двоји, -е, а; троји, -е, -а; четвор-и -е, -а, слажући се с именицама различитих родова. У овом облику мењају се правилно онако како се мења множина придевних заменица.

III

Промена придева

Одређени и неодређени вид

414. Придеви имају два вида: *одређени* и *неодређени*, и према њима два значења. У неодређеном виду придеви значе само каквоћу, и значење им је опште, нити се нарочито везује за какву поименце познату поједину ствар или лице; одређени пак значе такође каквоћу, али се њихова каквоћа још нарочито везује за какву поименце познату ствар или лице. То се види у примерима :

Црнâ Гѡра (држава српска) — придев одређен.

црна гѡра (ма која у природи, којој тај придев пристаје) — придев неодређен.

Бѣлû Пѡток (поједино село тога имена) — придев одређен.

бео пѡток (ма који у природи, коме тај придев пристаје) — придев неодређен.

По томе се *одређени придеви* разликују од *придева неодређених* онако исто како се *особне* именице разликују од именица *заједничких*.

Како се одређени и неодређени придеви обликом разликују

415. Придев неодређен гласи већ у првом падежу друкчије него одређен, као што показују ови примери:

НЕОДРЕЂЕНИ ПРИДЕВ

ОДРЕЂЕНИ ПРИДЕВ

лѣп,	лѣпа,	лѣпо	лѣпѣ,	лѣпѣ,	лѣпо
дѣбар,	дѣбра,	дѣбро	дѣбрѣ,	дѣбрѣ,	дѣбрѣ
гњѣо,	гњѣла,	гњѣло	гњѣмѣ,	гњѣмѣ,	гњѣмѣ
бѣо,	бѣла,	бѣло	бѣмѣ,	бѣмѣ,	бѣмѣ
нѣгао,	нѣгла,	нѣгло	нѣглѣ,	нѣглѣ,	нѣглѣ
гѣо,	гѣла,	гѣло	гѣмѣ,	гѣмѣ,	гѣмѣ
хѣтар,	хѣтра,	хѣтро	хѣтрѣ,	хѣтрѣ,	хѣтрѣ

Као што се види, осим промене акцента, одређени се придев од неодређеног разликује тим, што у мушкога рода има наставак **ѣ**, и што у женском и средњем роду наставци **ѣ** и **ѣ** нису кратки као у неодређеног вида, него дугачки с акцентом, по коме се може мислити да су од некаква сажимања постали.

416 И доиста, у старо време се говорило не: *лѣпѣ*, *лѣпѣ*, *лѣпѣ*, него: *лѣпи-и*,¹ *лѣпа-ја*, *лѣпо-је*. Из тога је сажимањем (у средњем роду једначењем, па сажимањем) самогласника на крају постао садашњи наш облик. Оно пак **-и -ја -је**, чим се као неким наставцима разликовао одређени придевски облик од неодређенога, није ништа друго, него лична заменица трећег познатог лица, о којој учи члан 401 ове граматике. И као што је у староме језику одређени вид придева у првome падежу постајао од неодређенога, пошто му се на крају додала лична заменица трећег лица *и*, *ја*, *је*; тако су и остали падежи постајали од падежа неодређених придева, пошто би им се на крају додали и у једну реч с њима сложили падежи личне заменице трећег непознатог лица.

¹ *Лѣпи-и* стоји место *лѣпѣ-ѣ*. Ради додатог *и* — **ѣ** је морало прећи у снажније **ѣ**, које је у српском језику замењено самогласником **и**.

Придеви пак неодређени мењали су се у староме језику, па се још и сада мењају, као именице.

Зато се промена одређених придева, пошто су они сложени од промене именичке и заменичке, може звати *променом сложеном*, напрема промени неодређених придева, која би се могла звати *променом именичком*.

Промена неодређених придева

417. Неодређени придеви, осим неких падежа, мењају се као именице, и то : мушки род — по првој, женски — по трећој, а средњи — по другој врсти.

У старо време ова је промена неодређених придева имала све падеже по обрасцима горе именованих врста. Данас су наместо многих наставака именичке промене ушли у обичај наставци заменичке промене. Да би се то у обрасцу могло прегледати, наставци су именичке промене наштампани обичним, а наставци заменичке промене положеним словима. Наставци пак у загради припадају јужном говору.

Ј е д н и н а

мушки	женски	средњи (род)
1. п. жѹт	жѹт-а	жѹт-о
2. „ жѹт-а	жѹт-ѐ	жѹт-а
3. „ жѹт-у	жѹт-ѿј	жѹт-у
4. „ жѹт (жѹт-а)	жѹт-у	жѹт-о
5. „ —	—	—
6. „ жѹт-ѡм (-ијем)	жѹт-ѡм	жѹт-ѡм (-ијем)
7. „ жѹт-у	жѹт-ѿј	жѹт-у

М н о ж и н а

1. п. жѹт-и	жѹт-е	жѹт-а
2. „ жѹт-ѡх (-ијех)	за сва три рода.	

3. » *жѹт-ѹм (-ијем)* за сва три рода.
 4. » *жѹт-е* *жѹт-е* *жѹт-а*
 5. » — —
 6. » *жѹт-ѹм (-ијем)* за сва три рода
 7. » *жѹт-ѹм (-ијем)* за сва три рода

Овако се исто мењају и сви остали придеви неодређенога вида. Они који се свршују на непчани сугласник имају само у средњем роду једнине у првом, четвртном и петом падежу наставак *е* место *о*, а иначе се и они мењају у свему по истом обрасцу.

Напомена к промени неодређених придева

418. Неки су придеви такога значења, да и не могу имати обадва вида, него се говоре или само у одређеном или само у неодређеном виду.

Само у неодређеном виду говоре се придеви на *ов (ев)*, *ин*, *ј*, нпр.: Стојанов, царев, мајчин, Ивањ, Никољ, итд.

419. Многа правила, која су придодата к првој врсти промене именица, вреде и за мушки род неодређених придева потпуно, ако се онај исти случај деси.

Тако су се у старо време и придеви мушкога рода сви свршавали на **ѣ** и **ѥ**, и имали су један слог више. Пошто је отпало **ѣ** и **ѥ**, и тиме основа једним слогом постала краћа, ако се свршавала на два сугласника, међу њих се (осим *жд*, *зд*, *ст* и *шт*) уметало непостојано *а*. Тако је у *добар* (*добрѣ*), *добр-а* основа — *добр*, у *бесан*, *бесн-а* основа — *бесн*, у *витак*, *витк-а* основа — *витк*.

Тако је у *нагао* основа *нагл*, и међу **г** и **л** уметнуто је *а* још пре него што се **л** на крају у **о** претворило.

Тако је у *гњио*, *бео*, *цео* непостојано од *л* постало *о*, и *л* већ у женском роду, не будући на крају слога, остаје непретворено.

420. Ако се у основи десе у ком падежу по звучности неједнаки парови сугласника, они се по звучности једначе, чим један до другог дођу, како где по гласовним законима затреба. Од *гладак*, *сладак* било би *гладка*, *сладка*, али по закону сугласничког једначења по звучности постаје: *латка*, *латка*. Тако је од *мрзак* — *мрска*, од *низак* — *ниска*, од *гибак* — *гишка*, итд.

Промена одређених придева

421. Напред је речено да је промена одређених придева управо сложена промена, и да су јој падежи постали од падежа неодређених придева, који су ишли по именичкој промени, и од падежа личне заменице трећег познатог лица *и*, *ја*, *је*, који су се с оним првим у једну реч саставили. Мало се падежа од те сложене промене одређених придева до сад сачувало, а остали су се изједначили с простом променом заменичком. Добро сачувани падежи старе промене ово су. Напред је садашњи, а у загради је стари облик.

Ј е д и н а

1. пад.	жѹтѣ (жути-и) ¹	жѹтѣ (жута-ја)	жѹтѣ (жуто-је)
2. „ —		жѹтѣ (жуге-је)	— —
3. „ —		—	— —
4. „ жѹтѣ (жути-и)	жѹтѹ (жугу-ју)	жѹтѣ (жуто-је)	
5. „ жѹтѣ (жути-и)	жѹтѣ (жута-ја)	жѹтѣ (жуто-је)	
6. „ —	—	— —	
7. „ —	—	— —	

¹ *Жути-и* је место *жугѣ-и*. Ради додатог *и* — *ѣ* је морало прећи у снажније *ѣ*, које се у српском језику изједначило са *и*.

М и о ж и н а

1. пад.	жѹтї (жути-и)	жѹтѣ (жуте-је)	жѹта (жута-ја)
2. »	—	—	—
3. »	—	—	—
4. »	жѹтѣ (жуте-је)	жѹтѣ (жуте-је)	жѹта (жута-ја)
5. »	жѹтї (жути-и)	жѹтѣ (жуте-је)	жѹта (жута-ја)
6. »	—	—	—
7. »	—	—	—

Из овога се најјасније види, зашто је у одређених придева на крајњем слогу свагда високо дуги [^] акценат.

422. За све пак остале, у овом обрасцу сложене промене непопуњене падеже, ваља знати да се они у српском језику попуњавају падежима, изведеним од придевске основе по обрасцу заменица (у чл. 392 показаном), с том једином разликом што високо дуги акценат сложене промене, за који је сад показано како је постао, прелази, једнакости ради, и на заменичке наставке, ма да они по својој природи нису дуги. Тим је начином изашло да се придеви мењају сад готово са свим као придевске заменице.

Промена одређених придева састављена је, на тај начин, из падежа сложене (по показаном начину) и из падежа заменичке промене. У целини се види у обрасцима, који показују лако уочљиву разлику у наставцима ради тога, што се једне основе свршују на непчани, а друге на ненепчани сугласник. Прегледа ради наставци се заменичких падежа штампају друкчијим словима.

І Основе на ненепчани сугласник**Ј е д н и н а**

	МУШКИ	ЖЕНСКИ	СРЕДЊИ (РОД)
1. пад.	жѹт-ї	жѹт-а̃	жѹт-Ѡ
2. »	жѹт-Ѡга (-Ѡг)	жѹт-ѣ	жѹт-Ѡга

3.	»	жѣт-ѡму (-ѡм, -ѡме)	жѣт-ѡј	жѣт-ѡму (-ѡм, -ѡме)
4.	»	жѣт-ѣ (-ѡга, -ѡг)	жѣт-ѣ	жѣт-ѡ
5.	»	жѣт-ѣ	жѣт-ѣ	жѣт-ѡ
6.	»	жѣт-ѡм (-ијем)	жѣт-ѡм	жѣт-ѡм (-ијем)
7.	»	жѣт-ѡм (-ѡме)	жѣт-ѡј	жѣт-ѡм (-ѡме)

Множина

1. пад.	жѣт-ѣ	жѣт-ѣ	жѣт-ѣ
2.	»	жѣт-ѡх (-ијех)	за сва три рода
3.	»	жѣт-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода
4.	»	жѣт-ѣ	жѣт-ѣ
5.	»	жѣт-ѣ	жѣт-ѣ
6.	»	жѣт-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода
7.	»	жѣт-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода

II Основе на непчани сугласник**Једнина**

	мушки	женски	средњи (род)
1. пад.	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ
2.	»	врѣх-ѡга (-ѡг)	врѣх-ѡга (-ѡг)
3.	»	врѣх-ѡму (-ѡм)	врѣх-ѡму (-ѡм)
4.	»	врѣх-ѣ (-ѡга, -ѡг)	врѣх-ѣ
5.	»	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ
6.	»	врѣх-ѡм (-ијем)	врѣх-ѡм (-ијем)
7.	»	врѣх-ѡм	врѣх-ѡм

Множина

1. пад.	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ
2.	»	врѣх-ѡх (-ијех)	за сва три рода.
3.	»	врѣх-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода
4.	»	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ
5.	»	врѣх-ѣ	врѣх-ѣ
6.	»	врѣх-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода
7.	»	врѣх-ѡм (-ѡма, -ијем, -ијема)	за сва три рода.

Напомена к промени одређених придева

423. Неки се придеви говоре и мењају само у одређеном виду. Таки су придеви који се у првом падежу једине мушкога рода свршују на *ји*, *ски*, *њи*, као што су: *божји*, *рибљи* (познатим путем од *рибји*), *дивљи* (од *дивји*), *сриски*, *цдовички*, *средњи*, *последњи*, *крајњи*, *данашњи*, *вишњи*, итд. С њима је у друштву и придев *мидги*, -*а*, -*о*.

424. Придев *мâлâ* у првом падежу једине мушкога рода не може имати неодређенога вида. У осталим пак падежима говори се у обадва вида.

425. Како у свима осталим променама, тако су се у старо време и у промени придева, и одређених и неодређених, разликовали падежи: трећи, шести и седми множине. Трећему је падежу множине некада био наставак **им**: жу**тим**, доб**рим**, вру**ћим**, као што је и сад; шестому је био наставак **ими**: жу**тими**, доб**рими**, вру**ћими**, а седмому је био наставак **их**: жу**тих**, доб**рих**, вру**ћих**. Овај седми падеж говорио се до скоро, и говори се још понегде, као што сведоче примери: *Љуби цара по недри(х) свилени(х)*; — *У градовијех приморскијех*; — *По околинијех селијех*; — *На сеоскијех воловијех*, итд. У последњим примерима *ијех* долази по законима јужнога говора наместо старога заменичкога наставка **ѣхъ**, као што и у жу**тијем**, доб**ријем** оно **ијем** у јужном говору старинско **ѣмъ** замењује.

Разликовање ових падежа још држе хрватски књижевници.

Заменички облици помешани с придевским

426. Као год што су придеви у многим падежима напустили старије своје именичке и сложене облике, па се у промени изједначили са придевним заменицама,

тако су и придевне заменице у многоме изједначиле се с придевима и много којешта од њих попримало. Тако :

а. Многе се заменице сад говоре у два вида, у одређеном и неодређеном, ма да је то од старине само придевска особина. Заменица *сам*, -а, -о говори се и мења и као неодређени (2. пад. *сáма*, 3. пад. *сáму*, итд.) и као одређени придев : *сáмѝ, сáмã, сáмѡ*, итд. Тако исто могу имати обе придевске промене и заменице : *овакови, онакови, такови, какови*. А исте заменице у друкчијем облику : *какав, такав, онакав, некакав, никакав, којекакав, свакакав* држе свој стари заменички облик без онога **и** (обележја сложених придева) у првом падежу, али у осталим падежима имају осим заменичких облика и облике неодређених придева : *каква, никаква; свакакву, никакву*, итд. На послетку заменице *његов, њен, њезин, њихов, њихан* (2. пад. *њихна*) врло се радо мењају и по промени неодређених придева.

427. б. Гдекоје заменице немају први падеж по својој заменичкој промени, него га имају као одређени придеви ; и пошто се праве заменице од придева највише разликују у првome падежу, јер су се у одређених придева сви остали падежи изједначили са падежима заменичким — то је у тих заменица нестало и тога обележја заменичког. Тако заменице *кој-и, ист-и, овак-и, онак-и, так-и, как-и, оволик-и, толик-и, онолик-и, колик-и*, никад се у првом падежу јединине не говоре без наставка **и**, који је у том падежу обележје одређених (сложених) придева. Само заменице *овај* (м. *овѝ*), *онај* (м. *онѝ*), *свак, чиј* (*нечиј, ничиј, свачиј, којечиј*) и *васколик* могу још, у томе првome падежу јединине, и узети онај наставак **и**, и бити без њега; могу,

дакле гласити и како је горе забележено, и: *ови, они, сваки, чији, васколики*, итд.

Б. Наука о облицима глаголâ

Какве облике имају глаголи

428. Глаголи имају *просте и сложене* облике. *Прости* облици постају од глаголских основа наставцима онако исто како и именски облици од именичких основа постају; *сложени* су из два или три проста облика састављени. *Пишем, читам, радих, виђах, чувен, знао, певајући* јесу прости облици, који су од основа наставцима постали: *писао сам, рећи ћу, читаћу, виђен сам, чувен сам, знао бих, бејах запевао, прочитао сам био* — облици су сложени, састављени из простих облика двају глагола.

Према томе ће се и овде говорити најпре о *глаголским облицима простим*, а после о *глаголским облицима сложеним*.

А.

О ГЛАГОЛСКИМ ОБЛИЦИМА ПРОСТИМ

Који су и какви су прости глаголски облици

429. Прости су глаголски облици ово :

1. *Начин неодређени*, нпр.: *лити, пити, пећи, точити, хранити, стајати, куповати, везивати*, итд.

2. *Време садашње*, нпр.: *лијем, пијеш, пече, точи, хранимо, стојите, купују, везују*, итд.

3. *Време пређашње несвршено*, нпр : *лијах, пијаше, пецијаше, точасмо, храњасмо, стајасте, куповаху, везиваху*, итд.

4. *Време пређашње свршено*, нпр.: *лих, пи, пече, точи, храни, стајасмо, куповасте, везиваше*, итд.

5. Прилог времена садашњега, нпр.: *лијући, пијући, пекући, точећи, хранећи, стојећи, купујући, везујући*, итд.

6. Прилог времена прошлог, нпр.: *ливши, пивши, пекав, точив, хранив, стајавши, куповавши, везивавши*, итд.

7. Прошаста придев, нпр.: *лио, пила, пекло, точили, храниле, стајала, куповали, везивали*, итд.

8. Трини придев, који имају само прелазни глаголи, нпр.: *ливен, попијен, печен, точен, застрт, куповат, везиват*, итд.

9. Заповедни начин, нпр.: *лиј, пиј, пеци, точимо, храните, купујте*, итд.

Именски и глаголски облици у глагола

430. Облици ови разликују се међу собом по томе, што једни показују **време** (садашње или прошасто или будуће) и **лице** (прво, које говори; друго, коме се говори, и треће, о коме се говори), и то су **прави глаголски облици**; — други пак не показују лице, и то су **глаголско-именски облици**.

Између горе набројених девет простих облика **прави су глаголски облици** времена: садашње, пређашње несквршено, пређашње сквршено и заповедни начин; **глаголско-именски** пак **облици** јесу: начин неодређени, глаголски прилог времена садашњега, глаголски прилог времена прошлога, прошаста глаголски придев и трини глаголски придев.

Неки од глаголско-именских облика, као што су прошаста и трини глаголски придев, и сад се могу мењати као што се придеви мењају, нпр. *остарео човек, остарела човека*, итд., или: *кошена ливада, кошене ливаде*, итд.; неки пак, као што су глаголски прилози времена прошлога и садашњега, мењали су се у староме језику, и онда су били придеви тих времена; у данаш-

њем се пак језику не мењају, стоје уз глаголе као прилози, да им радњу ближе означе, и зато се и зову *прилозима*. Начин је неодређени непроменљив још од старих времена.

Број и род глагола

431. Како год имена, тако и глаголи разликују јединину и множину.

Прави глаголски облици обележавају множину својим посебним наставцима по лицима: првом, другом и трећем; глаголско-именски пак облици, који су променљиви (а то су *придеви прошасте и трпни*), обележавају множину оним истим наставцима именске промене, којима се и остали прави придеви служе, нпр. *остарели*, *остареле*, *остарела*; *кошени*, *кошене*, *кошена*.

И род прави глаголски облици не разликују; а глаголско-именски облици, у којих се јединих међу глаголским облицима род распознаје, служе се и ту начином којим имена род обележавају.

Основе. наставци и уметци

432. Прости облици свију глагола постају или од основе начина неодређеног, или од основе времена садашњег. По томе сваки глагол има две основе, од којих му сви облици постају. У глагола *трес-ти*, коме садашње време гласи *тресе-м*, основа је начина неодређеног *трес*, а основа времена садашњег: *тресе*; у глагола *виде-ти*, коме садашње време гласи *види-м*, основа је начина неодређеног *виде* (у старом језику *видѣ*), а основа времена садашњег *видиѣ* (из чега је изједначавањем самогласника *иѣ* постало *види*).

433. Основа начина неодређеног или је једнака с глаголским кореном, или постаје различитим настав-

цима од корена или од именских и глаголских основа. Нпр.: у **пи-ти**, **ста-ти**, основе су начина неодређеног корени **пи**, **ста**; у **врочи-ти**, **сеччи-ти**, основа је начина неодређеног постала од именских основа **кроч**, **счоч**; у **враћа-ти**, **плаћа-ти**, основа је начина неодређеног постала од готових већ глаголских основа **врати**, **плати** (врати-а-ти, плати-а-ти).

434. Основа времена садашњег (било да се образује од корена или од основе начина неодређеног) постаје најчешће наставком **е**, као што показују примери *тресе*, *видие* (једначењем и сажимањем промењено у *види*), *цвае* (једначењем и сажимањем промењено у *цваѐ*), *купе*, итд. У неких глагола основа времена садашњег постаје наставком **је**, нпр.: *пише* (пис-је), *смеће* (смет-је). или наставком **не**, нпр. *стане* (ста-не), *тресне* (трес-не), итд.

435. Само три глагола, који у садашњем времену гласе *јесам*, *јѐм*, *да̑м*, разликују се од свију осталих глагола у томе што им основа времена садашњег не постаје наставком **е**, него је једнака с кореном, и гласи *јес*, *јед*, *дад*. Они ће даље сваки на свом месту бити поменути.

436. Наставци су двојаки. Једни су за лица, а други за глаголски облик (*прави глаголски или глаголско-именски*).

Наставци за лица обично долазе после наставка за глаголски облик, и ови су :

	ЈЕДИНИНА	МНОЖИНА
1. лице :	м	мо
2. „	ш (<i>си, с</i>)	те
3. „	— (<i>т</i>)	— (<i>нт</i>)

Наставци ови за лица најбоље се виде у глаголу *јес-а-м*, *јес-си*, *јес-т*; *јес-мо*, *јес-те*, *јес-у*. Треће лице множине *јесу* постало је из *јес-о-нт*; **т** је с краја от-

пало, а **он** се још у старо време претворило у **ж** (чл. 51), које је у српском језику замењено гласом **у**. Наставак другог лица **си** претворио се у осталих глагола у **ши**, које је сад скраћено у **ш**; наставак трећег лица једнине **т** отпао је у свију осталих глагола.

437. *Наставци за глаголске облике* показате се ниже у особитом чланку редом по облицима.

438. *Уметци су самогласници*, који обликов наставак за основу вежу, нпр.: у *цек-о-х* — *цек* је основа, **х** је наставак за пређашње свршено, а **о** је уметак којим је тај наставак за своју основу везан. У горе показаном *јес-о-нт*, из којег је постало наше садашње *јесу* — основа је *јес*, наставак је *нт*, а уметак је **о**.

Наставци за глаголске облике

439. Као што је мало час речено, глаголски облици постају или од основе времена садашњег или од основе начина неодређеног. По томе ће се и овде њихово постајање изложити.

А. Наставцима састављеним с основом времена садашњег постају ови облици :

440. 1. Време садашње. Пошто основа сама већ значи време садашње, ово време нема нарочитих наставака за облик (за време), него непосредно уз основу прима личне наставке. По томе основе: *моге* (може), *певае*, *велие*, *купуе* примају наставке времена садашњег овако :

	I	II	III	IV
Једн. 1. л.	моге-м	певае-м	велие-м	купуе-м
2. „	моге-ш	певае-ш	велие-ш	купуе-ш
3. „	моге-(т)	певае-(т)	велие-(т)	купуе-(т)
Мн. 1. „	моге-мо	певае-мо	велие-мо	купуе-мо
2. „	моге-те	певае-те	велие-те	купуе-те
3. „	моге-(нт)	певае-(нт)	велие-(нт)	купуе-(нт)

У првом лицу једнине, **е** од основе постаје пред **м**-наставком — **о**. **Ом**, на тај начин састављено, стапало се још у староме словенском у **ж**. По томе је **моге-м**, **велие-м**, кроз **могж** **велјж** постајало **могу**, **вељу** (види чл. 51 о **ж**). Исто тако је и **певаем**, **купуем**, кроз **певаж**, **купуж** постајало **певају**, **купују**. Овако изведено време садашње говори се и сад' у глагола **могу**, **хоћу** увек и по свем народу, а понегде се говори још и **вољу** (иначе **волим**), **виђу** (иначе **видим**), **мишљу** (иначе **мислим**), **јђшу** (иначе **јашем**).

Али, како је мало више казано (види и чл. 435), имају у српском језику три глаголске основе времена садашњег: **јес**, **дад** и **јед**, које нити имају горе поменутог **е**-наставка, нити тога ради **м**-наставак стапају у **ж**, којима по том, прво лице, још од старина, гласи **јес-а-м** (с уметнутим **а**), **дам**, **јем** (с избаченим од корена **д**). С овима је у друштву и време садашње глагола **имати**, које је, по изузетку, још у староме словенском гласило **имам**.* Из тих глагола је **м** повратило се натраг, мало по мало, у све глаголе, те се тако образовало наше садашње прво лице времена садашњег на **м**, које се с основном подешава попут осталих лица.

Оно пак што се у старо време, у свих глагола без разлике (па и у ових, којима основа времена садашњег нема наставка) чинило у трећем лицу множине, бива и сад. Кад се тј. пред **нт**-наставком тога лица десило **о**, оно се с **н** стапало у **ж**; кад ли се пак десило **и**, исто се с **н** стапало у **л**, завршетно пак **т** увек отпада. Тако имамо из **моге-нт**, **певае-нт**, **купуе-нт** — **могжт** (**мого-нт**), **певажт** (**певао-нт**) и **купужт** (**ку-**

* Са тим су у вези садашњи придеви **имућ** и **имућан**, јер је то старо садашње време имало у 3 л. мн. им **жтѣ**.

пуо-нт), које у српском, без отпалога **т**, гласе: *могу, цевају, купују*. *Велие-нт* са осталим глаголима своје врсте једначи и у овом лицу **е**-наставак с **и**, те се из *велии-нт* стапало у староме *велит*, које у српском језику даје *веле*.

Као што је у српскоме језику од старина **т**-наставак трећег лица множине отпао, тако је отпао и **т**-наставак трећег лица једине осим јединога трећег лица једине *јест*, у коме се и до данас одржао.

441. 2. *Време пређашње несвршено* постаје од основе времена садашњег овим путем :

а. Наставак **е** којим постаје основа времена садашњег продужује се у старинско **ѣ**, које се, долазећи у друштво различитих гласова, различито и мења, подешавајући се како с којим гласом треба.

б. Уз основу садашњег времена с тако продуженим наставком **е**, долази *ах*, наставак пређашњег несвршеног времена.

в. Уз наставак за време долазе лични наставци, и уметцима се везују за наставке времена. У српском језику прво лице једине нема сад никаквога личног наставка.

Све ово показује се у прегледу на примеру од основе *тресе*, која, оснажена за пређашње несвршено, гласи *тресѣ*.

Једн.	1. ѣ. тресѣ-ах	треси-ј-ах.
	2. » тресѣ-ах-е(с)	тресѣ-аш-е треси-ј-аш-е.
	3. » тресѣ-ах-е(т)	тресѣ-аш-е треси-ј-аш-е.
Мн.	1. » тресѣ-ах-мо	треси-ј-ас-мо.
	2. » тресѣ-ах-те	треси-ј-ас-те.
	3. » тресѣ-ах-о-нт тресѣ-ах-ѣ	треси-ј-ах-у.

У другом и трећем лицу јединине, **ж** се пред уметком **е** претвара у **ш**, а наставци лични из тих лица поотпадали су још у староме језику.

У првом и другом лицу множине српски језик сад нема уметака, и **ж** се од наставака времена пред **ш** и **т** претвара у **с**.

У трећем лицу множине биваоно исто што је у истоме лицу множине при времену садашњем описано.

У неких глагола, који ће се даље у врстама поименце навести, пређашње несвршено постаје од основе начина неодређенога.

Свршени глаголи, ради *тренутности* радње коју они значе, времена пређашњег несвршеног имати не могу.

442. 3. *Пачин заповедни*. Постаје од основе времена садашњег наставком **и**, пред којим се губи **е**-наставак од основе. Пачин овај има облике у једнини само за *друго*, а у множини само за *прво* и *друго* лице. Друго лице јединине одавно је изгубило свој лични наставак; прво и друго лице множине имају га и сад.

После основа на самогласник, ово **и** се претвара у **ј**. Тако постаје од *знати*, *ити*, *лити*, *цевати*, итд. знае-**и** — зна**и** — зна**ј**, итд. У *чинити*, *хвалити* стеку се таким начином два **и**, па једно отпада.

443. 4. *Прилог времена садашњег*. Има најпре исти наставак **ит**, који има треће лице множине времена садашњег, и с њим се основа исто онако слаже, како то бива у трећем лицу множине времена садашњег. Ну пошто је *прилог времена садашњег*, по постању своме, придевски облик, то се негда к овоме глаголском личном **ит**-наставку додавао придевски наставак **јѣ**. Тако из основе *тресе* постаје *тресонт-јѣ* — *тресѣтјѣ* — *тресуѣ*. Наше обично *тресући* скаменило се од некадашњег првог падежа множине.

Али се овај облик сада не мења попут придева, као што се негда у језику чинило; он се сад говори као прави *прилог*, и нема никаквога падежног значења. У старо пак време мењао се у одређеном и неодређеном виду, у једнини и множини, и у сва три рода као сви остали придеви, али се то у српском језику одавно изобичајило. Само од неколико глагола одржао се овај *глаголски прилог времена садашњег* још до данас као придев. То су придеви: *болећ* (од *болети*) *врућ* (од *врети*), *имућ* (од *имати*), *могућ* (од *моћи*), *држећ* (од *држати*) и *текућ* (од *тећи*) — али се и они данас мењају по придевској промени не као *глаголски придеви*, него као *прави придеви*, с којима су се и у значењу и у употреби изједначили.

Како и овај облик значи радњу продужену или несвршену, то ни њега глаголи свршени, значећи свагда тренутну радњу, имати не могу.

Б. Наставцима састављеним с основом начина неодређеног постају ови облици :

444. 1. *Начин неодређени* (инфинитив). Он постаје наставком **ти**, нпр. : *ли-ти*, *ши-ти*, *хвали-ти*, *пева-ти*, итд. Ако се на крају основе десе гласови који не другују с гласом **т**, који је у почетку наставка — они се међу собом по гласовним законима подешавају. Од *крад-ти*, *плет-ти* постаје : *крас-ти*, *плес-ти*; од *греб-ти*, *црп-ти* — *греп-с-ти*, *црп-с-ти*; од *рек-ти*, *мог-ти* — *рећи*, *моћи*, итд.

445. 2. *Време преташње свршено* (аорист) постаје наставком за време **х**, који уз основе на самогласник просто пристаје, уз основе се пак на сугласник везује уметцима, који ће се доле у примерима показати. За наставком **х**, као наставком времена, долазе наставци за лица, али данас само у множини; у једнини су одавно

погубили се. Тога ради у другом и трећем лицу јединине и наставак времена **ж** отпада. Наставци за лица у првом и другом лицу множине просто пристају уз наставак времена **ж**, који се у та два лица претвара у **с**, а у трећем лицу множине долази после **ж** уметак **е**, пред којим се **ж** претвара у **ш**. У примеру се показује постанак пређашњег свршеног од основа *трес* и *хвали*.

Једн. 1. л.	трес-о-х	трес-о-х
» 2. »	трес-е-х	трес-е
» 3. »	трес-е-х	трес-е
Мн. 1. »	трес-о-х-мо	трес-о-с-мо
» 2. »	трес-о-х-те	трес-о-с-те
» 3. »	трес-о-х-е-нт, трес-о- ш - а т, трес-о-ш-е.	
Једн. 1. л.	хвали-х	хвали-х
» 2. »	хвали-х	хвали
» 3. »	хвали-х	хвали
Мн. 1. л.	хвали-х-мо	хвали-с-мо
» 2. »	хвали-х-те	хвали-с-те
» 3. »	хвали-х-е-нт, хвали- ш - а т, хвали-ш-е.	

446. 3. *Прилог времена прошлог.* И он је по постану своме придевски облик. Постајао је од основе начина неодређеног наставком *вѣс*. У првом падежу јединине рода мушкога није ни у старо време било наставка, те је крајње **с** отпадало. и остајало је само *вѣ* нпр.: *чу-вѣ*, *чу-в*. Такав се облик и у српскоме језику може употребити за први падеж јединине рода мушкога.

За остале пак падеже и родове, глаголски прошасти придев, изведен наставком *вѣс*, узимао је још придевски **јѣ**-наставак као и придев времена садашњег. Тако се, на прилику, први падеж множине рода

мушкога образовао наставком **ј-и**: *чу-вѣс-ј-и*, из чега је, гласовним подешавањем и испадањем **ѣ**, излазило *чу-виш-и*. И тако се сад једино говори за све падоже и родове у српском језику, јер се некадашња придевска промена овога облика изгубила, и он се скаменио у непроменљиви *прилог времена прошлога*.

У кратко би се за тај прилог могло рећи да он постаје наставком *виш* (или наставком *в* за први падеж једнине рода мушкога). Кад тај наставак дође после основа које се свршују на сугласник, онда се за основу везује уметнутим *а*: *илет-а-виш*, *трес-а-виш*, итд.

447. *4. Прошати придев* постаје наставком **л**. Ако то **л** приђе к основи којој је на крају **д** и **т** — **д** и **т** испадају. Од основа *илет* — *крад* постаје по томе *илео*, *крао* (из *илет-л*, *крад-л*). Ако ли то **л** дође уз основу која се свршује на други који сугласник, онда се између **л** и сугласника на крају основе умеће **а**. Тако постаје *рекао*, *цекао*, *могао* (из *рек-л*, *цек-л*, *мог-л*).

Прошати глаголски придев као именско-глаголски облик добија уз глаголски наставак **л** још и именске наставке једнине, множине и рода као неодређени придеви. Тако постаје *илео* (сад без наставка, у старо време *илел-ѣ*) *илел-а*, *илел-о*; *илел-и*, *илел-е*, *илел-а*.

Од многих непрелазних глагола овај прошати придев обичан је и у осталим облицима придевским. Од *постао*, *изгорео*, *остарео* може бити и неодређени вид: *постао*, *постала*, *постало*; *изгорео*, *изгорела*, *изгорело*; *остарео*, *остарела*, *остарело*, и одређени: *посталѣ*, *посталѣ*, *посталѣ*; *изгорелѣ*, *изгорелѣ*, *изгорелѣ*; *остарелѣ*, *остарелѣ*, *остарелѣ*, итд. И у оба вида могу се образовати сви падежи и једнине и множине као и у осталих придева.

448. 5. *Трпни придев* постаје наставком **ен** или **т**. Наставак **ен** слаже се с основом, како у којој врсти, према гласовима који се где десе, нпр.: печ-**ен**, стриж-**ен** (пек-**ен**, стриг-**ен**), хваљ-**ен** (хвали-**ен**, хвалј-**ен**), знâ**н** (знај-**ен**, зна-**ан**, знâ**н**). Наставак **т** долази само уз неке основе на самогласник, нпр.: кле-**т**, простр-**т**, зва-**т**, итд.

И трпни глаголски придев, као именско-глаголски облик, добија још и именске наставке за надеж, број и род по правилу неодређених придева. Тако *печ-ен* (у ком је у старо време био наставак **ѣ**), *печ-ен-а*, *печ-ен-о*; *печ-ен-и*, *печ-ен-е*, *печ-ен-а*.

Овај облик, у осталом, обичан је само у прелазних глагола, и још чешће него прошаста придев може имати и све облике одређених и неодређених придева. Тако *хваљен*, *хваљена*, *хваљено*; *хваљени*, *хваљене*, *хваљена* и : *хваљен-ѣ*, *хваљен-ѣ*, *хваљен-ѣ*; *хваљен-ѣ*, *хваљен-ѣ*, *хваљен-ѣ*.

Врсте глаголских облика

449. По различности основа начина неодређеног глаголски се облици деле на ових шест врста :

Прва врста ; у њој су глаголи с основом која је једнака с кореном, и нема свога наставка за основу, нпр : *плет*, *крад*, *ли*, *пи*, итд.

Друга врста ; у њој су глаголи с основом која је постала наставком **ну**, нпр.: *ги-ну*, *то-ну*, итд.

Трећа врста ; у њој су глаголи с основом која је постала наставком **ѣ**, који у српском језику гласи **е** или **је** или **и**, нпр.: *уме*, *виде* (умје, видје).

Четврта врста ; у њој су глаголи с основом која је постала наставком **и**, нпр.: *хвали*, *проси*, итд.

Пета врста ; у њој су глаголи с основом која је постала наставком **а**, нпр.: *пита*, *глагода*, *зва*, итд.

Шеста врста ; у њој су глаголи с основом која је постала наставком **ова**, или **ева**, или **ива**, нпр.: *вер-ова*, *војева*, *казива*, итд.

ПРВА ВРСТА

450. *Основе начина неодређеног* ове прве врсте немају никаква наставка за основу, и једнаке су с кореном. *Основе времена садашњег* постају наставком **е**, с којим се гласови од основе испред њега по законима гласовним подешавају.

Пошто се *основе начина неодређеног* на разне гласове завршују, то се по томе ова врста дели на ових седам раздела :

1-ви раздео, у коме се основе свршују сугласницима **д** и **т**, нпр.: *крад*, *плет* ;

2-ги раздео, у ком се основе свршују сугласницима **з** и **с**, нпр.: *гриз*, *трес* ;

3-ћи раздео, у коме се основе свршују сугласницима **б**, **п** и **в**, нпр.: *зеб*, *цри*, *плев* ;

4-ти раздео, у ком се основе свршују сугласницима **г**, **ѣ** и **ж**, нпр.: *жег*, *пек*, *врх* ;

5-ти раздео, у коме се основе свршују сугласницима **н** и **м**, нпр.: *почн*, *узм* ;

6-ти раздео, у коме се основе свршују самогласницима осим **р**, нпр.: *ли*, *чу* ;

7-ми раздео, у ком се основе свршују гласовима **л** или **р**, нпр.: *мл*, *мр*.

ПРВИ РАЗДЕО

Основе на **д** и **т**

451. *Обризац плёсти.*

1. Основа времена садашњег: плете.

Време садашње:

Једн. 1. л. плѣтѣ-м	Мн. плетѣ-мо
2. » плѣтѣ-ш	плетѣ-те
3. » плѣтѣ	плѣт-ѹ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. плѣти-мо
2. » плѣти	плѣти-те
3. » —	—

Време преѣашње несвршено :

Једн. 1. л. плѣти-ј-ѡх	Мн. плѣти-ј-ѡс-мо
2. » плѣти-ј-ѡш-ѳ	плѣти-ј-ѡс-те
3. » плѣти-ј-ѡш-ѳ	плѣти-ј-ѡх-у

Прилог времена садашњег : плѣтѹ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : плет.

Време преѣашње свршено :

Једн. 1. л. плѣт-о-х	Мн. плѣт-о-с-мо
2. » плѣт-ѳ	плѣт-о-с-те
3. » плѣт-ѳ	плѣт-о-ш-ѳ

Прилог времена прошлог : плѣт-ѡ-вш-и, плѣт-ѡ-в.

Прошати придев : плѣ-ѳ, плѣ-л-ѡ, плѣ-л-ѳ.

Трини придев : плѣт-ѳн, плет-ѳн-ѡ, плет-ѳн-ѳ.

Начин неодређени : плѣс-ти.

Овако се мењају глаголи : 1. С основом на **Д** : бѣсти, грѣсти, јѣсти, клѣсти, красти, пасти, прѣсти, сѣсти, са својим сложенима; по том довести, завести, итд.; 2. С основом на **Т** : гњѣсти, мѣсти, мѣсти (за снег), расти, цвѣсти, са својим сложенима, по том : срѣсти (сѹсре-сти), ѡбрести.

Напомене к овом раздѣлу

452. Глагол *јести* (од осн. *јед*), који се у свему мења по обрасцу ове врсте, има време садашње како по обрасцу: *једе-м, једе-ш, једе* итд. тако и од основе *јед*, без

наставка **е** за основу времена садашњег. Време садашње од таке основе *јед* губи **д** пред личним наставцима првога лица једине и множине, те гласи *јѐм* (м. *јед-м*), *јѐмо* (м. *једмо*). Према томе су после удешени и остали облици времена садашњег осим трећег лица множине, које је лични наставак **нт** везало за основу уметком **о**, те одавно већ гласи: *једу* (**јед-о-нт**, *јед џт*, *једу*). Цело то време гласи сад:

Једн. 1. л. <i>јѐм</i>	Мн. <i>јѐмо</i>
2. » <i>јѐш</i>	<i>јѐте</i>
3. » <i>јѐ</i>	<i>јѐду</i>

Треће лице множине *једу* (у јужном говору *ѡјѡ*) разликује се само акцентом од *јѐду*, које је по садашњем обрасцу (од основе времена садашњег *јѐде*). У јужном говору гласи ово време садашње од основе времена садашњег *јед* овако: *ѡјѐм*, *ѡјѐш*, *ѡјѐ*, *ѡјѐмо*, *ѡјѐте*, *ѡјѡ*.

453. *Расти* је од основе *раст*, и стоји место *растти*. У прошастом придеву, противно правилу, задржава **т**, те има: *растао*, *расла* (где **т** испада ради нагомлавања сугласника), итд.

454. Глаголу *пасти* садашње би време по овој врсти гласило: *паде-м*, али се тако не говори, него: **пад-не-м**, узимљући, по другој врсти, наставак **не** за образовање основе времена садашњег. Од основе времена садашњег *падне* има глагол *пасти* и заповедни начин: *падни*, па и прилог времена прошлога: *паднувши*. Тако исто и глаголи *сести*, *срести* имају време садашње: *сед-нем*, *сретнем* по другој врсти (од основе *седне*, *сретне*), покрај *седем*, *сртем*, што је по обрасцу ове врсте (од основе времена садашњег *седе*, *срете*).

455. У пређашњем несвршеном могу се гласови **ија**, нпр.: у *плет-ија-х*, изједначити у *â*: *плѣтâх*. Од основе *једе* то време и не може гласити *јед-и-ј-ах* по обрасцу, него само *једâх*, по начину сажимања, или *јеѣах*, где је из **дија**, гласовним спајањем, изашло *ђâ*.

ДРУГИ РАЗДЕО

Основе на з и с

456. Образац: **трѣсти**.

1. Основа времена садашњег: *тресе*.

Време садашње:

Једн. 1. л. трѣсѣ-м	Мн. трѣсѣ-мо
2. » трѣсѣ-ш	трѣсѣ-те
3. » трѣсѣ	трѣсѹ

Начин заповедни:

Једн. 1. л. —	Мн. трѣси-мо
2. » трѣси	трѣси-те
3. » —	—

Време пређашње несвршено:

Једн. 1. л. трѣси-ј-âх	Мн. трѣси-ј-âс-мо
2. » трѣси-ј-âш-е	трѣси-ј-âс-те
3. » трѣси-ј-âш-е	трѣси-ј-âх-у

Прилог времена садашњег: *трѣсѹ-ћ-и*.

2. Основа начина неодређеног: *трес*.

Време пређашње свршено:

Једн. 1. л. трѣс-о-х	Мн. трѣс-о-с-мо
2. » трѣс-е	трѣс-о-с-те
3. » трѣс-е	трѣс-о-ш-е

Прилог времена прошлог: *трѣс-â-вш-и*; *трѣс-â-в*.

Прошати придев: *трѣс-а-о*, *трѣс-а-а*, *трѣс-ло*.

Трини придев : трѣс-ен, трѣс-ен-а, трѣс-ен-о.

Начин неодређени : трѣс-ти.

Овако се мењају глаголи : 1. С основом на **з** : вѣсти, грѣсти, мѣсти, са својим сложенима, и од основа *вез*, *лез*, *връз*, сложени: навѣсти, увѣсти, љѣсти, разврѣсти, уврѣсти, наврѣсти се ; 2. С основом на **с** : пѣсти, и сложени од основе *нес*, о којој види у напоменама.

Напомене к овом разделу

457. Гласови *ија* у пређашњем несвршеном — *трес-и-ј-ах* — могу се изједначити и сажети у *ѣ*, те то време може гласити *трѣсѣх*.

458. Основн начина неодређеног *нес* (у *донети*, *изнети*) у неким облицима отпада с краја **о**, а у накладу за отпало **с** коренито **е** се дуљи у **ѣ**, и основа гласи **нѣ** (*нѣ* — *није*, како у ком говору). Ово су облици, у којима се то може догодити :

Начин неодређени : донѣ-ти (донѣ-ти).

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. донѣ-х (донѣ-х) Мн. донѣ-с-мо (донѣ-с-мо)

2. „ — донѣ-с-те (донѣ-с-те)

3. „ — донѣ-ш-е (донѣ-ш-е)

Прошаста придев : донѣ-о (донѣ-о).

Трини придев : донѣ-т (донѣ-т).

Друго и треће лице једине времена пређашњег свршеног има само од основе *нес*: *донесе*. А од те основе могу постати и сви они облици који постају од основе **нѣ**, нпр.: *донесох*, *донесао*, *донесен*.

459. Овамо иде и основа *јес*, која од вајкада нема никаквих других облика осим времена садашњег и прилога времена садашњег. Али она само по завршетку основе иде у овај раздео, јер своје једине облике, об-

лике времена садашњег, образује непосредно од основе *јес*, не додајући јој наставка *е* за основу времена садашњег, као што остали глаголи чине. Таким начином образовано време садашње гласи :

Једн. 1. л. *јесам* (*јес-м* ; *а* раставља два сугласника).

2. » *јеси* (*јес-си*)

3. » *јест* (*јес-т*)

Мн. 1. » *јесмо* (*јес-мо*)

2. » *јесте* (*јес-те*)

3. » *јесу* (*јес-о-ит*, *јесѣт*, *јесу*).

У трећем лицу множине уметнуто је *о* (као у глагола *даду*, *једу*, који се исто овако мењају). У другом и трећем једнине сачувани су у потпуности стари наставци тих лица.

Облици ови говоре се и скраћено: *сам*, *си*, *је*; *смо*, *сте*, *су*.

Још ваља код овога глагола запамтити, што је он још у старо време одречни прилог *не* с првим својим слогом *је* — *не-је* (*не-јесам*) сажео у *нѣ*; те тако одречено *јесам*, *јеси* гласи у источном говору: *нѣсам*, *нѣси*; у јужном: *нијѣсам*, *нијѣси*; у западном: *нисам*, *ниси*. Треће лице једнине гласило је у старо време *нѣст*, али су оба крајња сугласника један за другим отпала, па је остало *нѣ*, које према три говора српска гласи: *нѣ*, *није*, *ни*. Уз *нѣ* источнога и *ни* западнога говора додavano је, на ново, скраћено треће лице једнине *је*, те је тако постало *неје* (по крајњим пределима источног) и *није* (по пределима западног говора). Али се данас по свима пределима источнога говора у којима се чистије говори, не говори: *несам*, *неси*, *неје*, него: *нисам*, *ниси*, *није*, па тога ради то заваљује и у књижевности, писаној говором источним.

Прилога времена садашњег, који би морао гласити *је-су-ћ-и или *су-ћ-и, садашњи језик нема; али је прилог времена садашњег тај исти, у староме словенском облику су-шт-и (м. српскога **ћ** стари словенски свуд има **шт**) унесен у народни језик из црквених књига, па се и сад говори у значењу *исти*.

ТРЕЋИ РАЗДЕО

Основе на *б, и и в*.

460. Ове основе вежу сад наставак начина неодређеног за основу уметнутим сугласником **с**, пред којим **б** постаје **п** (да би се с њиме по звучности изједначило), нпр.: *греб*: *греб-с-ти*; *црп*: *црп-с-ти*; *зеб*: *зеб-с-ти*.

Образц: **гребсти**.

1. Основа времена садашњег: *гребе*.

Време садашње:

Једн. 1 л.	гребѐ-м	Мн. гребѐ-мо
2. „	грѐбѐ-ш	грѐбѐ-те
3. „	грѐбѐ	грѐбѹ

Начин заповедни:

Једн. 1 л.	—	Мн. грѐби-мо
2. „	грѐби	грѐби-те
3. „	—	—

Време пређашње невршено:

Једн. 1 л.	грѐби-ј-ах	Мн. грѐби-ј-а ^с -мо
2. „	грѐби-ј-а ^ш -е	грѐби-ј-а ^с -те
3. „	грѐби-ј-а ^ш -е	грѐби-ј-а ^х -у

Прилог времена садашњег: *грѐбѹ-ћ-и*.

2. Основа начина неодређеног: *греб*.

Време пређашње свршено:

Једн. 1. л. грѣб-о-х	Мн. грѣб-о-с-мо
2. » грѣб-е	грѣб-о-с-те
3. » грѣб-е	грѣб-о-ш-е

Прилог времена прошлог : грѣб-а-вш-и ; грѣб-а-в.

Прошасти придев : грѣб-а-о, грѣб-л-а, грѣб-л-о.

Трпни придев : грѣб-ен, грѣб-ѣн-а, грѣб-ѣн-о,

Начин неодређени : грѣп-с-ти.

Овако се мењају глаголи : **1.** С основом на **б**: дѹпсти, зѣпсти, скѹпсти, са својим сложенима ; **2.** С основом на **п**: тѣпсти се, црпсти, са својим сложенима.

Напомене к овом разделу

461. У глагола *у-су-ти*, *на-су-ти* од старине је основа за начин неодређени *сѣи*, а за време садашње *сѣае*. Основа начина неодређеног изгубила је с краја **и**, стари, на **у** налични, самогласник **ѣ** претворио се накнаде ради у **у**, и тако сад место *сѣи*, у основи начина неодређеног имамо **су** ; основа времена садашњег остала је *сѣе*, избацивши само **ѣ** из средине, што се у таким приликама и иначе чини у српском језику.

462. Од основа са **в** на крају још се само говори глагол *плѣти* (плѣти), коме је основа начина неодређеног *пле* (плѣ), а основа времена садашњег *плеве* (плијеве). Тај глагол у трпном придеву има *плевен*. На многим крајевима народа место њега је завладао глагол *плевити*, који иде по четвртој врсти.

ЧЕТВРТИ РАЗДЕО

Основе на **з**, **к** и **х**.

Образац : **пећи**.

1. Основа времена садашњег : *пеке*.

Време садашње :

Једн. 1. л. пѣчѣ-м	Мн. печѣ-мо
2. » пѣчѣ-ш	печѣ-те
3. » пѣчѣ	пѣкѹ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. пѣци-мо
2. » пѣци	пѣци-те
3. » —	—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. пѣци-ј-ах	Мн. пѣци-ј-ас-мо
2. » пѣци-ј-аш-е	пѣци-ј-ас-те
3. » пѣци-ј-аш-е	пѣци-ј-ах-у

Прилог времена садашњег : пѣкѹ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : пек.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. пѣк-о-х	Мн. пѣк-о-с-мо
» » пѣч-е	пѣк-о-с-те
» » пѣч-е	пѣк-о-ш-е

Прилог времена прошлог : пѣк-а-вш-и; пѣк-а-в.

Прошасти придев : пѣк-а-о, пѣк-л-а, пѣк-л-о.

Трици придев : пѣч-ен, пѣч-ѣн-а, пѣч-ѣн-о.

Начин неодређени : пѣћи (од пек-ти).

Овако се мењају глаголи : 1. С основом на **г**: жѣћи, лѣћи, лѣћи, мѣћи, стрѣћи ; 2. С основом на **к**: вѣћи, пѣћи, рѣћи, сѣћи, тѣћи, тѹћи, — и једни и други са својим сло-
женима.

Напомене к овом разделу

463. На крају основе има **х** само један глагол, коме основа гласи *врх*. Пошто се с краја основе **х** са **т** од наставка спајало у **ћ**, **р** се из корена, по старом правилу, раширивало у **ре** (*рѣ*, у јужном говору

рије) те за то и данас од те основе начин неодређени гласи *врѣћи* (*вријѣћи*)¹. Та се промена догађа само у начину неодређеном, а основа је за начин неодређени *врх*.

464. На ово је налик и што глагол *рећи* има, по јужним крајевима, у истој начину неодређеном *ријети* м. *рећи*.

465. Глагол *моћи* сачувао је у првом лицу јединине садашњег времена старински облик *могу*. Кад је сложен с предлогом *по*, има и он по садашњем правилу: *поможем*, *поможеш*. С предлогом *уз*, који се меће пред *могу*, да би му се дало значење свршене радње, остаје стари облик: *узмогу*.

466. Многи глаголи овога раздела имају гдекоје своје облике по другој врсти. Тако:

а. *Рећи*, *лећи*, *помоћи* имају, истина, по правилу у времену садашњем: *речем*, *лежем*, *поможем*, али имају и по другој врсти: *рекнем*, *легнем*, *помогнем*. *Потпомоћи* пак, *изнемоћи*, *занемоћи* имају само по другој врсти: *потпомогнем*, *изнемогнем*, *занемогнем*.

б. Глаголи: *врћи*, *дйћи*, *стйћи* и од њих сложени, по том глаголи: *побећи* (од основе *бег*), *улећи* (од основе *лег*), *запрећи* (од основе *прег*), *досећи* (од основе *сег*), *клѣћи* (од основе *клек*), *кльћи* (од основе *клик*), *маћћи* (од основе *мак*), *нйћи* (од основе *ник*), *црћи* (од основе *црк*), *нѣвићи*, *дбйћи* (од основе *вик*), *улећи се*, *прислѣћи* (од основе *лек*), *зѣмрћи* (од основе *мрк*), *зѣмући се* (од основе *мук*), *натаћи* (од основе *так*), сви имају време садашње с **не**-наставком по другој врсти: *ергнем*, *дигнем*, *стигнем*, итд. Према томе они сви имају од исте основе и начин заповедни: *макни*, *стигни* (осим два: *врћи* и *побећи* с осталима од основе *бег*, који

¹ Међу тим и тај је глагол окренут на садашње правило. По Бачкој и по Шумалији већ се говори *врћи*.

имају: *врзи, побези*, итд.). — Тога ради имају каткад по другој врсти трини придев: *вргнут, макнут, стигнут*, итд. па и начин неодређени: *вргнути* (и *врћи*), *стигнути* (и *стићи*), *макнути* (и *маћи*), итд.

467. Време пређашње несвршено може и у овом разделу спајати гласове **ија**. Тако из *тецијах, жезијах* излази *течах, жечеах* (*тец'јах — течах*, итд.). Од *врећи* време пређашње несвршено и не гласи *друкчије* него *вршах*.

Од глагола *моћи* време пређашње несвршено по изузетку гласи: *могах, могаше*, итд.

П Е Т И Р А З Д Е О

Основе на **и** или **м**.

468. У старом језику ове су основе имале на крају **ѡн** (**ѡм**) или **ѣн** (**ѣм**), и онда је био закон, да се ти гласови, кад се год у једном слогу на крају десе и у два се слога не раставе, спајају — и то: **ѡн** (**ѡм**) у **ѡ**, а **ѣн** (**ѣм**) у **ѣ**, па се то догађало и у начину неодређеном ове врсте. Пошто данашњи језик место старог самогласника **ѡ** има **ѡ** а место **ѣ** — **ѣ**, зато се све оне основе начина неодређеног, које су у старо време по поменутом закону имале **ѡ** или **ѣ**, свршују на **ѡ** или **ѣ**. У основи пак времена садашњег, која постаје наставком **ѡ**, горе поменути су се гласови цепали у два слога, нису долазили у једном слогу на крају, нису се спајали у **ѡ** и **ѣ**, и зато се и у данашњем језику виде. Стара основа начина неодређеног **ѡн** гласила је у старо време, по поменутом закону, у начину неодређеном **ѡѡ**, које данас гласи *ѡѡ*, а у времену садашњем **ѡѡ-не**, које, пошто је избачено **ѡ**, и данас гласи *ѡне*.

469. Образац : клети.

1. *Основа времена садашњег*: *куне* (м. старог *клне*, из којег се *л* претвара у *у*, јер би иначе морало бити самогласник и чинити слог).

Време садашње :

Једн. 1. л. кунѐ-м	Мн. кунѐ-мо
2. „ кунѐ-ш	кунѐ-те
3. „ кунѐ	кунѹ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. кѹни-мо
2. „ кѹни	кѹни-те
3. „ —	—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. кѹни-ј-ах	Мн. кѹни-ј-ас-мо
2. „ кѹни-ј-аш-е	кѹни-ј-ас-те
3. „ кѹни-ј-аш-е	кѹни-ј-ах-у

Прилог времена садашњег : кѹнѹ-ћ-и.

2. *Основа начина неодређеног* : *кле* (клл м. клѣн).

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. клѐ-х	Мн. клѐ-с-мо
2. „ клѐ	клѐ-с-те
3. „ клѐ	клѐ-ш-е

Прилог времена прошлог : клѐ-вш-и, клѐв.

Прошати придев : клѐ-о, клѐ-л-а, клѐ-л-о.

Трпни придев : клѐ-т. клѐ-т-а, клѐ-т-о.

Начин неодређени : клѐ-ти.

Овако се мењају глаголи : 1. С основом на **н** : жѣти, пѣти (упор. напомене) са својим сложенима, и од основе че (чѣн) сложени : зачѣти, нѣчѣти, почѣти ; 2. С основом на **м** : жѣти [жѣм] са својим сложенима, и сложени од основе ѣм : ѣтѣти, ѹзѣти ; надути се (од основе дѣм).

Напомене к овом разделу

470. Глаголу *жети* основа времена садашњег не постаје *е*-наставком, те не гласи *жне*, како би по правилу ваљало очекивати, већ постаје *је*-наставком и гласи *жње* (*жн-је*). Ова основа времена садашњег продире и наместо основе начина неодређеног, па се и тамо чује *жње* м. *же*, нпр. : *жњети*, *жњех*, *жњевши*, *жњео* покрај правилнијега и старијега *жети*, *жех*, *жевши*, *жео*. Трпни придев већ и нема друкчије него само *жњевен* (*жње-в-ен*), према основи времена садашњега.

Основа времена садашњег говори се још и с уметнутим *а* међу прва два своја сугласника, те онда гласи : *жање* нпр. : *жањем*, *жањах*, *жањи*, *жањући*, итд.

471. Глаголу *иџ-ти* основа је времена садашњег *ине*, али се она говори само кад је тај глагол сложен с предлозима : *по-ине-м*, *за-ине-м* итд. Иначе глагол *пети*, кад је несложен, има само облике који постају од основе начина неодређеног, а место његове правилне основе времена садашњег говори се основа времена садашњег од сроднога по значењу глагола *пењати*, који се мења по петој врсти. Та основа гласи *пење*, и од ње су облици : *пењем*, *пењи*, *пењах*, *пењући*.

472. Време пређашње несвршено *кунијах* може се сажети у *куњах*. Иначе га већина глагола овога раздела, имајући значење свршених глагола, и нема.

ШЕСТИ РАЗДЕО

Основе на самогласнике осим *р*

473. Образац : **чути**.

1. Основа времена садашњег : *чу-е* — *чу-ј-е*.

Време садашње :

Једн. 1. л. чѣјѣ-м	Мн. чѣјѣ-мо
2. » чѣјѣ-ш	чѣјѣ-те
3. » чѣјѣ	чѣјѣ

Начин заповедни :

чедн. 1. л. —	Мн. чѣј-мо
2. » чѣј	чѣј-те
3. » —	—

Време прѣлашње несвршено :

Једн. 1. л. чѣј-ах	Мн. чѣј-ас-мо
2. » чѣј-аш-е	чѣј-ас-те
3. » чѣј-аш-е	чѣј-ах-у.

Прилог времена садашњег : чѣјѣ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : чу.

Време прѣлашње свршено :

Једн. 1. л. чѣ-х	Мн. чѣ-с-мо
2. » чѣ	чѣ-с-те
3. » чѣ	чѣ-ше

Прилог времена прошлог : чѣ-вш-и ; чѣ-в.

Прошати придев : чѣ-о, чѣ-а-а, чѣ-а-о.

Трини придев : чѣ-в-ен, чу-в-ен-а, чу-в-ен-о.

Начин неодређени : чѣ-ти.

Овако се мењају глаголи : 1. С основом на **а**: знѣти, стѣти ; 2. С основом на **и** : бѣти (кад значи ударати, бѣти (кад значи да што јест), вѣти, вѣпити или ѣпити, ѣти (ѣти), кѣти, лѣти, мѣти, пѣти, плѣти (коме се промена већином помешала с променом глагола *пливати*), рѣти, тѣти, шѣти, сви са својим сложенима, и сложени од основе **гъи**: обѣгѣти, сѣгѣти, 3. С основом на **у**: дѣти, чѣти, по том од основе **у**: ѣзути, обути, нѣзути ; 4. С основом на **в** (**ѣ**): дѣти, смѣти, и од основе **сѣ** (**спѣ**): дѣсѣти, прѣспѣти, итд.

Напомене к овом раздеоу

474. Основа времена садашњег, пошто свој наставак **е** domeће уз корен који се самогласником свршује, попуња зев између два самогласника сугласником **ј**. Тако је од *чу(ти)* основа времена садашњег *чује* (*чу-ј-е*), од *би(ти)* — *бије* (*би-ј-е*), од *ду(ти)* — *дује* (*ду-ј-е*), од *пи(ти)* — *пије* (*пи-ј-е*), итд.

475. Глагол *знати*, имајући по томе основу времена садашњег *знаје* (*зна-ј-е*), једначи и сажима оно аје — у *â*, те му садашње време гласи: *знâм* (*знаје-м*), *знâш* (м. *знаје-ш*), итд. — Време пређашње несвршено гласи му исто тако: *знâх*, *знâше*, итд. (м. *знајах*, *знајаше*), итд. — II у трпноме придеву, кад тај облик постаје наставком *ен*, морао би гласити по обрасцу *зна-ј-ен*, али је из тога сажимањем постало *знâн*. Сложен с предлогом *по* — *познати* има трпни придев с наставком **т**: *познат*. У истоме трпноме придеву тако има глагол *дати*: *дâн* (изједначавањем и сажимањем м. *да-ј-ен*) или *дат*.

476. Исто тако глагол *смети* (*смѣти*), имајући у основи времена садашњег *смеје*, сажима у неким лицима тога времена *еје* у *ê*, те му садашње време гласи: *смѣм*, *смѣш*, *смѣ*; *смѣмо*, *смѣте* — али *смѣју*. У јужном говору, где је основа вр. сад. *смије* (према староме *смѣје*), тога сажимања нема.

477. Време пређашње несвршено постаје (као што је познато из чл. 441) тиме, што се наставак основе времена садашњег **е** продужи у **ѣ**. По томе би основе времена садашњег: *чује*, *пије*, *вије* — за време пређашње несвршено, продуживши **е** у **ѣ**, гласиле: *чујѣ*, *пијѣ*, *вијѣ*. Старо **ѣ** пак увек се после непчаника претварало у **а**, па по томе су и те основе мењале се у: *чуја*, *пија*, *вија*. Кад се на овако промењене основе

додало *ах*, наставак за време пређашње несвршено, онда је излазило *чуја-ах*, *пија-ах*, *вија-ах*, које се још и сад види у *чуја̋х*, *пија̋х*, *вија̋х*, где је у *а̋* јасно обележено сажимање.

478. Глаголима *стати*, *деги* основа времена садашњег постаје **не**-наставком, као у другој врсти, те гласи: *стане*, *дене*, и од ње образују време садашње: *стане-м*, *дене-м*, и начин заповедни: *стани*, *дени*. Времена пређашњег несвршеног и прилога времена садашњег ова два глагола и немају, јер су свршени.

479. Трпни придев постаје у овом разделу наставком **т** од основа: *би* — *бит*; *ви* — *вит*; *кри* — *крит*; *ли* — *лит*; *пи* — *пит*; *доби* — *добит*. Од истих ових основа може трпни придев постати наставком *ен*, и тада се зев попуња некад сугласником **ј**, а некад сугласником **в**: *бијен* (који пут и *би-в-ен*), *са-ви-ј-ен*, *са-кри-в-ен*, *ли-в-ен*, *пи-ј-ен* (и *пи-в-ен*), *до-би-ј-ен* (и *до-би-в-ен*). Од *ми*, *ри*, *ши* трпни је придев: *ми-в-ен*, *ри-в-ен*, *ши-в-ен*. (каткада и *швен* без првога **ш**). Основе на **у** и **е** имају трпни придев на *ен*, и попуњују зев сугласником **в**: *чу-в-ен*, *обу-в-ен*, *наду-в-ен*, *оде-в-ен*.

480. Глагол *дати* има за садашње време основу *дад*, која припада међу оне три основе у српском језику од којих се време садашње образује непосредно, без образовања основе времена садашњег **е**-наставком. И основа *дад* избацује своје **д** пред личним наставцима првога лица једине и множине, те има *да̋м* (м. *дад-м*) и *да̋мо* (м. *дад-мо*). Према томе су после удешени и остали облици времена садашњег осим трећег лица множине, које је лични наставак *нт* везало за основу уметком **о**, те још од старине гласи: *даду* (*дад-о-нт*, *дадѣт*, *даду*). Цело то време гласи сад:

Једн. 1. л. дâм	Мн. дамо
2. » дâш	даће
3. » дâ	даду

Међу тим овај глагол образује сад од онога *дад* и основу времена садашњег *дад-е*, и не само има по првом разделу ове врсте (као *крад-е* од *красти*) све облике који постају од основе времена садашњег (осим прилога времена садашњег, који је заступљен обликом *дајући* од глагола *давати*) као што су : *даде-м*, *даде-ш*, *даде* итд.; — *дади*; — *дади-ј-ах*, *дади-јаше*, него и у времену пређашњем свршеном говори се: *дадох*, *даде*, м. *дах*, *да*, као да је основа начина неодређеног *дад*.

481. У овој су врсти и глаголи којима се основа појачава сугласником *д*. Овај појав још долази и при образовању свршенога садашњег времена *не*-наставком, и помињаће се на ново у другој врсти. Међу глаголима ове врсте понајчешћи је тај појав при глаголима *зна-ти*, *де-ти*, *сме-ти*, *ста-ти*. Тако :

а. *Знати*, осим правилних облика по овом разделу, има појачану основу времена садашњег *знаде* (према *знад*) и од ње све облике : *знадем*, *знади*, *знади-ј-ах*, па и пређашње свршено *знадох*. У именске глаголске облике није продрла ова појачана основа.

482. б. *Дети* има исто тако *деде-м*, пређашњег несвршеног као свршен глагол и онако нема, по том пређашње свршено : *дедох*, па и начин неодређени: *де-сти* (као да је основа *дед*).

483. в. *Смети* има време садашње по правилу, а време пређашње несвршено : *смеди-ј-ах*, време пређашње свршено: *смед-о-х*, и прилог времена прошлог : *смед-а-ви-ш*, по основи *смеде*, *смед*.

484. г. *Стаи* има време пређашње свршено: *стадо-х* према основи начина неодређеног *стад*.

485. И глагол *и-ти* (*ићи*) прима ово **д** уз основу, која му онда гласи *ид*. Од те основе има све облике по првоме разделу ове врсте, па и сами начин неодређени гласи у гдекојим крајевима *ис-ти* (од *ид*, као *красти* од *крад*). Облици су тога глагола сад у целини оваки :

1. Основа времена садашњег : *иде*.

Време садашње :

Једн. 1. л. <i>идѐ-м</i>	Мн. <i>идѐ-мо</i>
2. » <i>идѐ-ш</i>	<i>идѐ-те</i>
3. » <i>идѐ</i>	<i>идѹ</i>

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. <i>иди-мо</i>
2. » <i>иди</i>	<i>иди-те</i>
3. » —	—

Време прѣшашње несвршено :

Једн. 1. л. <i>иђах</i> (м. <i>иди-ј-ах</i>)	Мн. <i>иђас-мо</i>
2. » <i>иђаш-е</i>	<i>иђас-те</i>
3. » <i>иђаш-е</i>	<i>иђах-у</i>

Прилог времена садашњег : *идѹ-ћ-и*.

2. Основа начина неодређеног : *ид*.

Време прѣшашње свршено :

Једн. 1. л. <i>ид-о-х</i>	Мн. <i>ид-о-с-мо</i>
2. » <i>ид-е</i>	<i>ид-о-с-те</i>
3. » <i>ид-е</i>	<i>ид-о-ш-е</i> .

Прилог времена прошлог : *ид-а-вш-и*; *иш-а-вш-и*; *иш-а-в*.

Прошати придев : **и-ш-а-о**, **и-ш-л-а**, **и-ш-л-о**.

Трини придев : (**на-ид-ен* — *нађен*; **про-шас-т**).

Начин неодређени : *и-ти*, *ис-ти* (од *ид-ти*), *ићи* (према *наћи*, *доћи*, као што ће се ниже видети).

Прилог времена прошлог, прошати а понегде и **трини придев** образовани су, као што се види, од **ко-**рена **шад** опет по правилима првога раздела ове врсте, само што је у *и-ша-вш-и* **д** с краја основе избачено

место да се између њега и наставка **вш** уметнуло **а** (којим би начином тај облик гласио *и-шад-а-вш-и). Томе корену *шад* предметнута је још и основа глагола *ити* — **и**, ма да је то са свим излишно.

486. Ако се глагол *ити* сложи с предлозима *на*, *до*, *по*, *мимо*, *за*, онда се **и**, које иза тих предлога на самогласно дође, зева ради претвара у **ј**, те излази: *најти* (на-ити), *дојти* (до-ити), *појти* (по-ити); — *најдем*, *дојдем*, *појдем* (м. *на-идем*, *до-идем*, *по-идем*), итд. у свима облицима, из чега преметањем **јт** и **јд** (чл. 96) излази најпре **тј** и **дј**, па из тога после **ћ** и **ђ**: *наћи*, *доћи*, *поћи*; *нађем*, *дођем*, *пођем*, итд. С овим облицима, у којима је **ћ** правилним путем постало, уједначили су се и глаголи сложени с предлозима *об*, *из*, *от*, који би требало да гласе *об-ити*, *из-ити*, *от-ити*, а у времену садашњем и осталим облицима: *обидем*, *изидем*, *отидем* (као што се доиста и говоре тако, особито последњи), па се сад и они говоре: *обићи*, *изићи*, *отићи*, а у времену садашњем и осталим облицима: *обиђем*, *изиђем*, *отиђем*, ма да за то осим наличности никаква другог узрока нема. Одатле је та наличност продрла још и даље, те се сад чак и несложен глагол најчешће говори у начину неодређеном *ићи* м. *ити*.

487. С глаголима који основи додају **д** удружио се од старине још и глагол *бити* (који значи *да што јест*), који је у старо време гласио *бѣти* — (тј. *бѣити* — *бѣјти*). Он има данас три основе: 1. Основу за време садашње: **буде** (у староме језику *бѣде*); 2. Основу за време пређашње нествршено: **бе** (*бѣ* м. *бѣѣ* из *бѣѣ* — *бѣѣ*), и 3. Основу за начин неодређени: **би** (старо *бѣ*). По томе му промена гласи овако:

1. Основа времена садашњег: *буде*.

Време садашње:

Једн. 1. л. бѣдѣ-м	Мн. бѣдѣ-мо
2. » бѣдѣ-ш	бѣдѣ-те
3. » бѣдѣ	бѣдѣ

Начин заиозедни :

Једн. 1. л. —	Мн. бѣди-мо
2. » бѣди	бѣди-те
2. » —	—

Прилог времена садашњег : бѣдѣ-ћ-и.

2. Основа времена пређашњег несвршеног : *бе бѣ*.

Време пређашње несвршене :

Једн. 1. л. бѣ-ј-ах (бѣх	Мн. бѣ-ј-ах-мо бѣсмо
2. » бѣ-ј-ах-е (бѣше)	бѣ-ј-ах-те бѣсте
3. » бѣ-ј-ах-е (бѣше)	бѣ-ј-ах-у бѣху

3. Основа начина неодређеног : *би*.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. бѣ-х	Мн. бѣ-х-мо
2. » бѣ	бѣ-х-те
3. » бѣ	бѣ-х-е

Прилог времена прошлог : бѣ-х-и; бѣ-в.

Прошастаи придев : бѣ-о, бѣ-л-а, бѣ-л-о.

Трани придев : —

Начин неодређени : бѣ-ти.

У времену пређашњем несвршеном још у староме језику *бѣх* се сажимало у *бѣх*. Отуда сад и разлике по говорима *бејах* — *бијах*; *бех* — *бјех*.

488. Али овај исти глагол, сложен с предлозима, иде већ не по овоме, него по обичном обрасцу. Тако се по обичном обрасцу мења *добити*, *задобити*, *снебити* се. Али се и у неким сложеним (који се у осталом сад ретко говоре) гдегде чују још и стари облици. Тако од *забити* (заборавити) има *забудем*, нпр.: Не *забуди* на којој си (Народ. Посл.); од *пробити* (на корнест бити, пријати) има *пробудем*, нпр.: Попиј и ту и другу, да

ти обје *пробуду* (Нар. Песма); од *збити се* има *збудем се*, и ово се последње још најјаче држи.

Исто **Д** или *де* (*дер*), за које се мисли да је од корена глагола *дети*, напред поменутога, умеће се још, опет ради појачања, у многих глагола међу глаголску основу и међу наставак (у множини), или се просто додаје начину неодређеном. Тако имамо : *Разбери-де-те*, *реци-де-те*, *кажи-де-те*, *зовни-де*, *нађи-де*, *упитај-де*, *држ'-де*, *затвор'-де*, *донес'-дер*. То исто *де*, *деде*, или *дер* видимо и самостално, нпр.: *Смиљанићу*, *дома дер се нађи*; — *Деде* га зовни; — *Де* запевај јасно гласовито; — *Де* не лудуј, итд.

СЕДМИ РАЗДЕО

Основе на л и р.

489. Ови глаголи у основи начина неодређеног шире основу старинским гласом **ѣ**, те место *мр-ти*, *мл-ти* излазе с поширеним **р** и **л** : *мрѣ-ти*, *млѣ-ти*, које у српска три говора гласи : *мрѣти*, *мријѣти*, *мрѣти*, — *млѣти*, *мѣѣти*, *млѣти*. Од *млѣти*, јединога глагола с основом на **л**, основа начина неодређеног *мле* (*млѣ*) остаје и у осталим облицима који се од те основе изводе; од глагола пак на **р** основа је начина неодређеног час на раширено, час на нераширено **р** (као у *тр-ти*), и по томе је и **р** непостојано: час је самогласник, а час сугласник.

490. Образац **мрети**.

1. Основа времена садашњег : *мре*.

Време садашње :

Једн. 1. л. <i>мрѣ-м</i>	Мн. <i>мрѣ-мо</i>
2. „ <i>мрѣ-ш</i>	<i>мрѣ-те</i>
3. „ <i>мрѣ</i>	<i>мрѣ</i>

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. мрї-мо
2. » мрї	мрї-те
3. » —	—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. мрāх (из мрѣ-ах=мра-ах).	Мн. мрāс-мо
2. » мрāш-е	мрāс-те
3. » мрāш-е	мрāх-у

Прилог времена садашњег : мрѹ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : мре и мр.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. мрѣ-х	Мн. мрѣ-с-мо
2. » мрѣ	мрѣ-с-те
3. » мрѣ	мрѣ-ш-е

Прилог времена прошлог : мрѣ-вши ; мрѣ-в.

Прошаста придев : мрѣ-о, мрѣ-л-а, мрѣ-л-о

Трени придев : — (простр-т).

Начин неодређени : мрѣ-ти.

Овако се мењају глаголи: заврѣти, наврѣти, подврѣти, љврѣти се; дрѣти и дрѣти се (са сложенима), прождрѣти, задрѣти, оддрѣти, љдрѣти, застрѣти, прѣстрѣти, с осталим сложенима.

Напомене к овом разделу

491. Глаголу *млѣти* основа времена садашњег гласи *меље*, а основа начина неодређеног свуда *мле*¹.

492. Глаголу *дрѣти*, кад није сложен с предлозима, основа садашњег времена за све облике, осим пређашњег несвршеног, гласи *дере*, а љ пређашњем је

¹ У Даничића „Облицима“ овај је глагол у трећој врсти, али га и сам Даничић у „Историји Облика IX“ има у овоме разделу, а тако и Миклошић у *Wortbildungslehre*, Wien 1876.

несвршеном *дре* (*дрѣ*). Кад ли је сложен с предлозима, онда има и свуда по правилу *дре* — и уз то *дере*, као кад је несложен

493. Глагол *трѣти* има у неколико различите облике, како му је различит начин неодређени (који би требало да гласи *трѣти*). Овде се наводи у првим лицима. Облици изван правила штампају се положеним словима :

Време садашње : *тре-м* и *тарем* (с уметнутим **а** међу прва два сугласника).

Начин заповедни : *три*, итд.

Време пређашње несвршено : *трѣ-ах*, итд.

Прилог времена садашњег : *тру-ћ-и* и *тару-ћ-и*.

Време пређашње свршено : *тр-х*, итд.

Прилог времена прошлог : *трѣ-о*.

Трѣни придев : *тр-в-ен*.

Начин неодређени : *тр-ти*.

ДРУГА ВРСТА

494. Основа начина неодређеног образована је наставком *ну*, нпр.: *то-ну*. Основа пак времена садашњег постаје наставком *не* : *то-не*.

Образац : **ТОНУТИ**.

1. Основа времена садашњег : *тоне*.

Време садашње :

Једн. 1. л.	тѡнѣ-м	Мн.	тѡнѣ-мо
2. „	тѡнѣ-ш		тѡнѣ-те
3. „	тѡнѣ		тѡнѣ

Начин заповедни :

Једн. 1. л.	—	Мн.	тѡни-мо
2. „	тѡни		тѡни-те
3. „	—		—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. тѡњ-ѡх	Мн. тѡњ-ѡс-мо
2. „ тѡњ-ѡш-е	тѡњ-ѡс-те
3. „ тѡњ-ѡш-е	тѡњ-ѡх-у.

Прилог времена садашњег : тѡнѣ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : тону.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. тѡну-х	Мн. тѡну-с-мо
2. „ тѡнѣ	тѡну-с-те
3. „ тѡнѣ	тѡну-ш-е.

Прилог времена прошлог : тѡнѣ-вш-и ; тѡнѣ-в.

Прошаста придев : тѡну-о, тѡну-л-а, тѡну-л-о.

Трени придев : — (затегну-т).

Начин неодређени : тѡну-ти.

Напомене к овој врсти

495. Поради тога што махом значе свршену радњу, основе ове врсте већином немају времена пређашњег несвршеног. У којих га има, оне га образују као што га образује *тонути*, а у *тонути* време пређашње несвршено постало је кроз ове мѣне : *тонѡ-ах*, *тони-ах*, *тонѡ-ах*, *тонѡ-ах*.

496. Као што многе основе прве врсте прелазе у ову врсту временом садашњим, тако многе основе ове врсте образују време пређашње свршено и прошаста глаголски придев по обрасцима прве врсте, одбацивши наставак начина неодређенога *ну*. По томе од *стигнути* време је пређашње свршено : *стигох*, а прошаста придев : *стигао*; од *никнути* : *никох*, *никао*; од *макнути* : *макох*, *макао*, итд.

497. Неке основе, да би се сложиле с *ну*, наставком начина неодређеног ове врсте, избацују крајње

своје сугласнике. Тако је *гинути* м. *гиб-нути*; *откинути* м. *откид-нути*; *загнати* м. *загрт-нути*; *кренути* м. *крет-нути*; *прснути* м. *прск-нути*; *свиснути* м. *свиск-нути*; *потиснути* м. *потискнути*. Кад се од оваких основа образује пређашње свршено и прошаста придев по правилу прве врсте без наставка *ну* — онда се узима основа цела, заједно с оним сугласником који се пред *ну* избацује. Тако је од *погинути* — *погибох*, *погибла*; од *откинути* — *откидох*; од *загнати* — *загртох*; од *кренути* — *кретох*. Основе на *д* и *т*, као што супоследње, не образују прошаста придев по правилу прве врсте, већ само време пређашње свршено. Тако је од *кренути* — *кренуо*; од *загнати* — *загнуо*; од *откинути* — *откинуо*, итд.

498. Од *свиснути* је *свискох*, *свиште* (м. *свишче*, где *шт* стоји место *шч*, који се гласови у нашем језику и иначе често замењују гласовима *шт*); од *прснути* — *прскох*, *приште*; од *потиснути* — *потискох*, *потиште*. Прошаста придев од тих и таквих глагола гласи: *свискао* — *свисла* (*свисела*, одакле *е*, ради нагомилавања сугласника, испада); од *потискао* — *потисла*; од *прскао* — *прсла*, итд.

499. Неки глаголи образују само прошаста придев по правилу прве врсте. Тако: *увенути* има *увео*; *прозукнути* — *прозуккао*, *прозукла*; *скркнути се* — *скркло се*; *усахнути* — *усахла*; *иструнути* — *иструо*; *подбунути* — *подбуо*.

500. Неки глаголи имају само време садашње по овој врсти, образовано с намером да се што већма покаже свршеност радње њихове, нпр.: *ако могне*, *дадне*, *смедне* (од *сме-д*, с придоданим *д*), *имадне*, *умедне*, *хтедне*, *знадне*, итд.

ТРЕЋА ВРСТА

501. *Основе начина неодређеног* постају наставком **ѣ** (**е** — **је** — **и**), нпр.: *ум-ѣ*, *вид-ѣ*.

Основе времена садашњег постају или наставком **е** од начина неодређеног, нпр.: *умѣ*; или од основе другачије образоване наставком **и**, додајући јој наставак **е**, нпр.: *види-е*, *трпи-е*, *гори-е*. Према томе се и ова врста дели на два раздела.

ПРВИ РАЗДЕО

502. У овај разделе иду глаголи, у којих основе времена садашњег постају од начина неодређеног наставком **е**: *умѣ-е*. Из **ѣе**, које се таким начином основама на крају нађе, у источном говору бива сажето дугачко *ѣ* (м. **ѣе** — **ее**) у свима лицима времена садашњег осим трећег множине. Јужни говор из *умѣ-је* има по својим законима *уми-је*. Време пређашње несвршено постаје од основе начина неодређеног.

Образиц **умети** (*умѣти*).

1. *Основа времена садашњег*: *уме-е* — *уме-је* (*умѣ-је*).

Време садашње:

Једн. 1. л. ѣмѣ-м	Мн. ѣмѣ-мо
2. » ѣмѣ-ш	ѣмѣ-те
3. » ѣмѣ	ѣмејѹ

Начин заповедни:

Једн. 1. л. —	Мн. ѣмѣј-мо
2. » ѣмѣј	ѣмѣј-те
3. » —	—

Прилог времена садашњег: *ѣмејѹ-ћ-и*.

2. *Основа начина неодређеног*: *уме* (*умѣ*).

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. љме-ј-ах	Мн. љме-ј-ас-мо.
2. » љме-ј-аш-е	љме-ј-ас-те
3. » љме-ј-аш-е	љме-ј-ах-у

Време пређашње свршено :

Јед. 1. л. љме-х	Мн. љме-с-мо
2. » љме	љме-с-те
3. » љме	љме-ш-е

Прилог времена прошлог : љмѣ-вш-и ; љмѣ-в.

Прошати придев : љме-о, љме-л-а, љме-л-о.

Трпни придев : —

Начин неодређени : љме-ти.

Овако се мења сад само још глагол *говети, уговети.*

503. Основа *уме* прима и *д* у времену пређашњем свршеном, те има : *умед-о-х, уме-д-е*, итд.

ДРУГИ РАЗДЕО

504. У овај раздео иду глаголи, у којих основе времена садашњег постају наставком **е** од неодређе-не основе, образоване наставком **и**, нпр.: *види-е*. Крај-њи гласови такве основе **и** **е** изједначају се у **ии**, па сажимају у *и* у свима лицима времена садашњег.

Образац : **ВИДЕТИ** (видѣти).

1. Основа времена садашњег : *види*е.

Време садашње :

Једн. 1. л. вѣдѣ-м (видии-м)	Мн. вѣдѣ-мо
2. » вѣдѣ-ш	вѣдѣ-те
3. » вѣдѣ	вѣдѣ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. вѣди-мо
2. » вѣди	вѣди-те.
3. » —	—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. вѣѣах	Мн. вѣѣас-мо
2. » вѣѣаш-е	вѣѣас-те
3. » вѣѣаш-е	вѣѣах-у

Прилог времена садашњег : вѣѣ-ѣ-и.

2. Основа начина неодређеног : виде (видѣ).

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. вѣде-х	Мн. вѣде-с-мо
2. » вѣде	вѣде-с-те
3. » вѣде	вѣде-ш-е.

Прилог времена прошлог : вѣѣ-вш-и ; вѣѣ-в.

Прошати придев : вѣде-о, вѣде-л-а, вѣде-л-о.

Три придев : вѣѣ-ен, вѣѣ-ен-а, вѣѣ-ен-о.

Начин неодређени : вѣде-ти.

Напомене к овом разделу

505. У начину заповедном, који би из *видие* наставком *и* постајући, морао гласити **видиѣи** = **видѣи**, последње **ѣ** отпада и у другом и осталим лицима. Међу тим од истог глагола *видети* говори се заповедни начин и *виѣи*.

506. Време пређашње несвршено добило је садашњи свој облик, прошавши кроз ове мѣне. Из *видие* постало је *видиѣ* ; томе се, по правилу, додавало *ах*, те је постало : *видиѣ-ах*, а из овога је, пошто се гласови *иѣ* изједначише и сажеше у *и* и пошто се ово претвори у *ј*, изашло : *видј-ах*, у коме је већ само по себи данашње *вѣѣах*.

У гдекојих глагола још се образује пређашње несвршено и од основе начина неодређеног, нпр.: *горе-ј-ах*, *седе-ј-ах* (јужно *гори-ј-ах*, *сједи-ј-ах*, итд.)

507. *Три придев* не постаје од основе начина неодређеног као што би, по правилу, требало, него се

гради, по правилу четврте врсте, од основе *види* — *види-ен* — *видјен* — *виђен*. Правило четврте врсте продрло је у тај облик овога раздела зато, што су многи облици у једној и другој врсти једнаки. Само од глагола *триети* може се још чути *трини придев* у облику *триен* (м. *трие-ен*) по правилу ове врсте. Али се и место тога говори *триљен*.

508. Има глагола, у којих се још у старо време **ѣ** од наставка, дошавши после непчаника, претворило у **а**. То се догодило у корена који су имали на крају грлени сугласник, који се пред непчаним **ѣ** најпре претворио у најближи му непчани сугласник, а после је тај, претварањем постали непчани сугласник, натерао **ѣ**, да се за њим у **а** претвори. Тако је од корена *бег* наставком **ѣ** постало *бегѣ* — *бежѣ*, *бежа* (*бежа-ти*); од корена *трк* — *тркѣ*, *трча*, *трча* (*трча-ти*); од корена *вриск* — *врискѣ*, *врисча*, *врисча*, *вришча*, *вришта* (пошто је у старо време **шч** замењивано гласовима **шт**), итд. Таки су глаголи још : *блејати* (основе : *блеја* и *блејие*); *сјајати се* (основе : *сјаја* и *сјајие*); *бучати* (основе : *буча* и *бучие*); *лежати* (основе : *лежа* и *лежие*); *мучати* (основе : *муча* и *мучие*); *тиштати* (основе : *тишта* и *тиштие*), итд. Време пређашње несвршено у њих постаје од основе начина неодређеног : *бежа-ах* — *бѣжѣах*; *трча-ах* — *трчаѣах*, итд. Исто тако ова врста глагола образује и трпни придев по правилу, од основе начина неодређеног, наставком **т** или **ѣт**, од којег се последње **ѣ** са **а** од основе изједначава, нпр. : *држѣн* (*држа-ен*); — *држѣт*.

Међу ове глаголе иде и глагол *стајати*, коме је основа за време садашње : *стојие*, а за начин неодређени : *стаја* (м. *стоја*).

509. Глаголи *стајати* и *бојати се* имају у начину заповедном : *стој* м. *стоји*, и *бој* се м. *боји* се тога ради,

што су, долазећи често у говору, крајње **и** иза **ј** изгубили.

510. Глагол *хотети*, који гласи и *хтети*, има основу времена садашњег са **је**-наставком : *хот-је*, те му време садашње сад постаје и гласи :

Једн. 1. л. *хотје-м* — *хотјом* — *хотјѡ* — *хоћу*.

2. » *хотје-ш* — *хоћеш*.

3. » *хотје* — *хоће*.

Мн. 1. » *хотје-мо* — *хоће-мо*.

2. » *хотје-те* — *хоће-те*.

Међу тим треће лице множине има правилно по овом разделу : *хоте* (од *хотие* : *хотѣ-нтѣ*), али се тако, по правилу, говори само у Црној Гори, а у осталом је народу, па и у књижевном језику, глас *ћ* из осталих лица, образованих од основе *хот-је*, продјо и у треће лице множине, те се говори и пише : *хоће*. Облици ови времена садашњег говоре се и без првога слога : *ћу*, *ћеш*, *ће*; *ћемо*, *ћете*, *ће*.

У основи начина неодређеног више је у обичају основа *хте* (скраћена) него *хоте*, па се и време прѣђашње несвршено говори и *шѣх* (м. *хѣх*, изједначењем по говорним оруђима) уз *хоѣх*.

511. На послетку иста основа прима који пут и **д**, те има *хтед-о-х*, а *хтед* образује основу времена садашњег по другој врсти, те има *хтеднем*. Кад овај глагол у времену садашњем буде сложен с предлогом **уз**, — он онда може то време имати од основе *хте* (*хтѣ*) по првом разделу ове врсте : *ѹсхтѣм*, *ѹсхтѣш*, *ѹсхтѣ*, *ѹсхтѣмо*, *ѹсхтѣте*, *ѹсхтеју* (по јужном : *ѹсхтијем* итд.). Према томе иде и *захтети*, *прохтети*.

512. Глагол *прѣти* (са сложенима) и *зазрети* (са сложенима : *назрети*, *обазрети се*, по томе што су у начину неодређеном налик на глаголе седмога раздела

прве врсте имају време садашње по тој врсти: *прѣм*, *прѣш*, *прѣ*; *прѣмо*, *прѣте*, *прѣу*. — Исто тако и *зрети* и *врети* имају време садашње по правилу седмога дела прве врсте, али јединину и прво и друго лице множине имају и по овој врсти: *зрим*, *зриш*, *зри*; *зримо*, *зрите* — *врим*, *вриш*, *ври*; *вримо*, *врите*. Треће лице множине и прилог времена садашњег увек су по овој врсти: *зру* — *зрући*; *вру* — *врући*. Тако је и од *пру* — *прући*.

513. Глаголи ове врсте, ако **е** постало од **ѣ** имају у ком слогу и отегнуто, што је, на прилику, случај и у глаголском прилогу прошлога времена: *ѣмѣвши*, *ѣгѣвши*, *ѣлѣвши*, немају место такога **е** у јужноме говору правилну замену *ије* — него остаје *је* с таким истим акцентом: *ѣмјѣвши*, *ѣгвјѣвши*, *ѣдјѣвши*, *ѣлѣвши*, итд.

ЧЕТВРТА ВРСТА

514. Основа начина неодређеног постаје наставком **и**: *нос-и*.

Основа времена садашњег постаје од основе начина неодређеног наставком **е**: *носи-е*.

Образац: **носити**.

1. Основа времена садашњег: *носе*:

Време садашње:

Једн. 1. л. нѣсѣ-м (носи-м)	Мн. нѣсѣ-мо
2. „ нѣсѣ-ш	нѣсѣ-те.
3. „ нѣсѣ	нѣсѣ

Начин заповедни:

Једн. 1. л. —	Мн. нѣси-мо
2. „ нѣси	нѣси-те.
3. „ —	—

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. нѡш-ах	Мн. нѡш-ас-мо
2. „ нѡш-аш-е	нѡш-ас-те
3. „ нѡш-аш-е	нѡш-ах-у.

Прилог времена садашњег: нѡсѣ-ћ-и.

1. Основа начина неодређеног: носи.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. нѡси-х	Мн. нѡси-с-мо
2. „ нѡс-й	нѡси-с-те
3. „ нѡс-й	нѡси-ш-е.

Прилог времена прошлог: нѡсй-вш-и, нѡсй-в.

Прошаста придев: нѡси-о, нѡси-л-а, нѡси-л-о.

Трпни придев: нѡш-ен, нѡш-ен-а, нѡш-ен-о.

Начин неодређени: нѡси-ти.

Напомене к овој врсти.

515. У начину заповедном бива што и у другом раз-
делу треће врсте. Из *носиу-и* постаје *носиу*, а томе
последње **и** отпада. Али у глагола, којима је коренити
глас **о**, као што су: *дојити*, *кројити*, *појити*, *спојити*,
и прво **и**, стојећи после **ој**, изједначује се с **ј**, па по том
дуђећи у накнаду акценат у коренитом **о**, отпада, те
тима глаголима гласи начин заповедни: *дој*, *крој*, *пој*,
спој, итд.

516. У времену пређашњем несвршеном и трпном
придеву **и** од основе претвара се у **ј**, које се с гла-
совима испред себе по својим законима саставља Тако
нпр.: од *водити* ти облици гласе: *вођах*, *вођен*; од *мо-*
лити — *мођах*, *мођен*; од *мислити* — *мишђах*, *миш-*
љен; од *љубити* — *љубђах*, *љубљен*; од *славити* — *слав-*
ђах, *слављен*; од *дојити* — *дођах*, *дођен*; од *учити* —
учах, *учен*; од *творити* — *твориах*, *творен*, итд.

Од *пустити* је *пуштах*, *пуштен*: од *крстити* — *крштах*, *крштен*; од *воштити* — *воштах*, *воштен*; од *смождити* — *сможден* зато, што се *шћ* и *жћ*, које би по горњем правилу дошло, претвара у *шт* и *жд* (као оно *шч* што се претвара у *шт*). Па ипак *гнездити* се има *гнежђах* се.

517. Мнити (у староме језику *миџти*, те по томе у трећој врсти) има време пређашње несвршено и *мѝах*, по правилу, и *мниди-ј-ах*, по првој врсти, примивши к основи начина неодређеног *д*, што многи глаголи чине.

518. Окнити нема у трпном придеву *окњен*, него по правилу прве врсте *окнивен*. Тако је од *заднити* — *заднивен*, а и од *снити* било би *снивен*, а не *шњен*.

ПЕТА ВРСТА

519. У петој врсти основа начина неодређеног постаје наставком *а*, нпр.: *чува*, *писа*, *бра*.

Основа пак времена садашњег постаје на три начина: или од основе начина неодређеног, наставком *е*, нпр.: *чувае*.

или од корена, наставком *је*, нпр.: *пише*, тј. *пис-је*;

или од корена, наставком *е*, слично с првом врстом, нпр.: *бер-е* (од *бр-а-ти*), *се-е* (од *се-ј-а-ти*).

Према тој разлици основā времена садашњег, ова се врста дели на три раздела.

ПРВИ РАЗДЕО

520. Основа начина неодређеног постаје наставком *а*: *чув-а*, а основа времена садашњег постаје од те основе наставком *е*: *чува-е*. Крајњи гласови ове основе *ае* у времену се садашњем у свима лицима осим тре-

нега лица множине једначе у **ѡа**, па сажимају у **ѡ**; а у трећем лицу множине наставак **ѡ** пред **нт** постаје **о**, и догађају се редом остале познате промене. Време пређашње несвршено образује се од основе начина неодређеног (*чува-ах*) сажимајући два **а**, која тако једно до другога дођу.

521. Образац : чувати.

1. Основа времена садашњег : *чува-е.*

Време садашње :

Једн. 1. л. чѹвѡ-м	Мн. чѹвѡ-мо
2. » чѹвѡ-ш	чѹвѡ-те
3. » чѹвѡ	чѹва-ј-ѹ.

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. чѹвѡј-мо
2. » чѹвѡј	чѹвѡј-те.
3. » —	

Прилог времена садашњег : чѹвајѹ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : *чува.*

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. чѹвѡх	Мн. чѹвѡс-мо
2. » чѹвѡш-е	чѹвѡс-те
3. » чѹвѡш-е	чѹвѡх-у.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. чѹва-х	Мн. чѹвас-мо
2. » чѹва	чѹвас-те
3. » чѹва	чѹва-ш-е

Прилог времена прошлог : чѹвѡ-вш-и, чѹвѡ-в.

Прошастн придеев : чѹва-о, чѹва-л-а, чѹва-л-о.

Трици придеев : чѹвѡн, чѹвѡн-а, чѹвѡн-о ; — чѹвѡ-т чѹвѡ-т-а, чѹвѡ-т-о.

Начин неодређени : чѹва-ти.

Напомене к овом разделу

522. Начин заповедни, додајући к основи *чувае* своје **и**: *чуваеи*, излази у облик *чуваи*, у коме се последњем **и** претвара у *ј*, те тако постаје *чувај*.

523. У трпном придеву *чуваи* стоји место *чуваеи*, пошто су се самогласници *ае* изједначили и у један дуг сажели.

524. Глагол *сиати* образује све облике, који се у овој врсти изводе од основе времена садашњег, од основе *сиае*, која, гласећи сама као основе четврте врсте, по правилима те врсте и све поменуте облике изводи. Тако је од тога глагола *време садашње*: *спім*, *спіш*, итд.; *начин заповедни*: *спи*; *прилог времена садашњег*: *спећи*.

525. Глагол *имати* прима који пут уз основу **има** још и **д**, и тада му се облици изводе по првом разделу прве врсте: *имаде-м*, *имади-ј-ах* (*имађах*), *имадо-х*. Од такве основе *имад* може му време садашње гласити и *не-наставком*, по правилу друге врсте: *имад-нем*, итд.

ДРУГИ РАЗДЕО

526. Основа *начина неодређеног* постаје наставком **а**: *писа*; основа пак времена садашњег постаје наставком **је** од корена: *пис-је* — *пише*, а **ј** се од наставка по законима гласовним подешава са сугласником испред себе.

Време пређашње несвршено образује се од основе *начина неодређеног* као и у првој врсти.

Образац: писати.

1. Основа времена садашњег: *писје*.

Време садашње :

Једн. 1. л. пѣшѣ-м	Мн. пѣшѣ-мо
2. » пѣшѣ-ш	пѣшѣ-те
3. » пѣшѣ	пѣшѣ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. пиши-мо
2. » пиши	пиши-те.
3. » —	—

Прилог времена садашњег : пѣшѣ-ћи.

2. *Основа начина неодређеног : писа.*

Време прѣђашње несвршено :

Једн. 1. л. пѣсѣх	Мн. пѣсѣс-мо
2. » пѣсѣш-е	пѣсѣс-те
3. » пѣсѣш-е	пѣсѣх-у.

Време прѣђашње свршено :

Једн. 1. л. писа-х	Мн. писа-с-мо
2. » писа	писа-с-те
3. » писа	писа-ш-е.

Прилог времена прошлог : писа-вѣ-и, писа-вѣ.

Прошаста придев : писао, писа-л-а, писало.

Трпни придев : писѣн, писѣн-а, писѣн-о ; — писѣ-т, писѣ-т-а, писѣ-т-о.

Начин неодређени : писа-ти.

Напомене к овом разделу.

527. Начин заповедни, полазећи од основе *писје*, додаје јој свој наставак **и**: из чега постаје: *писјен* — *писји* — *пиши*.

528. Трпни придев постаје од *писа-ѣн*, изједначујући **ѣ** у **ѣѣ**, а то двоје сажимајући у **ѣ**, као и у првом разделу.

529. *Клати* има основу времена садашњег: **колје** (м. *клје*); отуда му време садашње гласи: *кољем*. Тај глагол има и време пређашње несвршено од основе времена садашњег: *кѡлѧх* (*колјѧх* — *колја-ах*).

530. *Слати* има у времену садашњем и *шљем* (од *слје-м*, путем законитих глаголских промена) и с уметнутим међу два прва сугласника *а* — *шаљем*.

531. Од *искати*, *бискати* било би *ишчѧм*, *бишчѧм* (путем познатих глаголских промена из *искје-м*, *бискје-м*), али се **шч** замењује гласовима **шт**, те је у тима облицима *иштѧм*, *биштѧм*, па тако бива свуда где се на исти начин гласови састану.

Од *дахтати*, *дрхтати*, путем гласовног једначења по говорним оруђима, бива *дашћѧм*, *дршћѧм* м. *дахћѧм*, *дрхћѧм*.

532. Глаголу *давати* (*да-а-ти*, **в** је ради зева) основа је за начин неодређени *да-а-а*, а за време садашње *даје*. Тако и *позна-в-ати* има основу за начин неодређени *познава* (*позна-в-а*), а за време садашње *познаје*.

533. Глагол *дрктати* или *дрхтати* изводи облике, који у овој врсти постају, од основе времена садашњег, образоване по правилу четврте врсте, те отуд има: *дрхтим*, *дрхти*, *дрхтећи*.

ТРЕЋИ РАЗДЕО

534. *Основа начина неодређеног* постаје наставком **а**, нпр.: *бр-а*. Ако се корен свршује на самогласник, онда се зев попуња познатим начинима, нпр.: *се-ј-а*, *кљу-в-а*. У корена на **у** то се **у** снажи пред наставком у **ов**, те тако од *тру* постаје *тро-в-а* (*тру-а*).

Основа времена садашњег постаје наставком **е** од начина неодређеног. При образовању основе времена

садашњег, корен се који пут шири, нпр. од корена **бр** (*бра-ти*) основа је времена садашњег **бер-е**, корен је раширен самогласником **е**; од корена зв (*зва-ти*) основа је времена садашњег **зов-е**, и корен је раширен самогласником **о**. Ако ли се корен свршује на самогласник, онда се у основи времена садашњег зев међу крајњим самогласником од корена и наставком **е** попуња сугласником **ј**, нпр.: **се** (од *сеати*) — *се-ј-е*; **кљу** (*кљувати*) — *кљу-ј-е*; **тру** (*тровати*) — *три-ј-е*.

Пошто основе и садашњег времена и неодређеног начина постају једне од корена на самогласник, а друге од корена на сугласник — то се овде показују два обрасца, један за основе од корена на сугласник, а други за основе од корена на самогласник.

Време пређашње несвршено постаје у обадва обрасца од основе начина неодређеног.

535. Први образац : **брати**.

1. *Основа времена садашњег : бере.*

Време садашње :

Једн. 1. л. бѣрѣ-м	Мн. бѣрѣ-мо
2. » бѣрѣ-ш	бѣрѣ-те
3. » бѣрѣ	бѣрѣ.

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. бѣри-мо
2. » бѣри	бѣри-те.
3. » —	

Прилог времена садашњег : бѣрѣ-н-и.

2. *Основа начина неодређеног : бра.*

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. брѣх	Мн. брѣс-мо
2. » брѣш-е	брѣс-те
3. » брѣш-е	брѣх-у.

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. брă-х	Мн. брă-с-мо
2. » брă	брă-с-те
3. » брă	брă-ш-е.

Прилог времена прошлог : брă-вш-и ; брă-в.

Прошастаи придев : брă-о, брă-л-а, брă-ло.

Трици придев : брăн, брăн-а, брăн-о ; брăт, брă-т-а, брăт-о.

Начин неодређени : брă-ти.

536. Други образац : сејати (сѣ-ј-а-ти).

1. Основа времена садашњег : се-е (сѣ-е).

Време садашње :

Једн. 1. л. сѣјѣ-м	Мн. сѣјѣ-мо
2. » сѣјѣ-ш	сѣјѣ-те
3. » сѣјѣ	сѣјѣ

Начин заповедни :

Једн. 1. л. —	Мн. сѣј-мо
2. » сѣј	сѣј-те.
3. » —	—

Прилог времена садашњег : сѣјѣ-ћ-и.

2. Основа начина неодређеног : се-а (сѣ-а).

Време пређашње несвршено :

Једн. 1. л. сѣјăх	Мн. сѣјăс-мо
2. » сѣјăш-е	сѣјăс-те
3. » сѣјăш-е	сѣјăх-у

Време пређашње свршено :

Једн. 1. л. сѣја-х	Мн. сѣја-с-мо
2. » сѣја	сѣја-с-те
3. » сѣја	сѣја-ш-е.

Прилог времена прошлог : сѣјă-вш-и ; сѣјă-в.

Прошастн придев: сѣја-о, сѣја-л-а, сѣја-л-о.

Трини придев: сѣјан, сѣјан-а, сѣјан-о; сѣјат, -а, -о.

Начин неодређени: сѣја-ти.

Напомене к овом разделу

537. Од глагола *знати* основа је времена садашњег *жен-е* (на место *ген-е*, јер се **г** пред **е** претвара у **ж**). У осталом тај се глагол, особито кад је сложен, мења и по првом разделу ове врсте.

538. Од глагола *сати*, који је у старом језику гласио *сѣсати*, основа је времена садашњег *сада се*, на место старог *сѣсе*, пошто **ѣ** није замењено са-могласником **а**, као у другим приликама, него је отпало.

539. Од глагола *ткати* основа времена садашњег постаје, из *тке—тче—че*, по гласовним законима четвртога раздела прве врсте. По томе је 3. л. мн. *тку*, јер ту нема узрока ни да се **ѣ** претвара у **ч**, ни да, пред тим **ч**, **т** испадне као у осталим лицима. Али је **ч** из осталих лица продрло и у треће лице множине, те се говори и неправилно **чу**.

540. Глаголи с кореном на **у**, као што су *ковати* (*ку*), *сновати* (*сну*), *тровати* (*тру*), имају основу начина неодређеног *кова*, *снова*, *трова* (из *ку-а*, *сну-а*, *тру-а*), а основу времена садашњег: *ку-ј-е*, *сну-ј-е*, *тру-ј-е*. У основи начина неодређеног **у** снажењем постаје **ов**. Глаголи *кљу-в-ати* — *кљу-ј-ем*; *цљу-в-ати* — *цљу-ј-ем* попуњују зев у основи начина неодређеног сугласником **в**, а у основи времена садашњег сугласником **ј**.

541. Време пређашње несвршено и трини придев постају како је казано у првом и другом разделу.

Али су негда глаголи овога раздела могли имати време пређашње несвршено и од основе времена садашњег. Тако и сад *брати* може имати *бери-ј-ах* (и *берах*); *звати* — *зови-ј-ах*.

542. Начин заповедни другога обрасца постаје из *е-е-и* — *се-и* — *се-ј*.

ШЕСТА ВРСТА

543. Основа начина неодређеног свршује се на *ова*, *ева* или *ива*, нпр.: *купова*, *војева*, *казива*. *Ова*, *ева* и *ива* стоји место *у-а*, јер се *у* снажењем претворило у *ов*, а од *ов* је *ев* и *ив* постало.

Основу времена садашњег и сад имају сви на *у-е*: *куиу-е*, *воју-е*, *казу-е*.

Време пређашње несвршено постаје од основе начина неодређеног.

У трпном придеву једначи се *ае* (*купова-ен*) у *аа*, које се сажима у *а*.

544. Образац: куповати.

1. Основа времена садашњег: *купу-е*.

Време садашње:

Једн. 1. л. кѹпујѣ-м	Мн. кѹпујѣ-мо
2. „ кѹпујѣ-ш	кѹпујѣ-те
3. „ кѹпујѣ	кѹпујѹ.

Начин заповедни:

Једн. 1. л. —	Мн. кѹпѹј-мо
2. „ кѹпѹј	кѹпѹј-те.
3. „ —	—

Прилог времена садашњег: *кѹпујѹ-ћ-и*.

2. *Основа начина неодређеног: купова.*

Време пређашње несвршено:

Једн. 1. л. кѹповâх	Мн. кѹповâс-мо
2. » кѹповâш-е	кѹповâс-те
3. » кѹповâш-е	кѹповâх-у.

Време пређашње свршено:

Једн. 1. л. купова-х	Мн. купова-с-мо
2. » кѹповâ	купова-с-те
3. » кѹповâ	купова-ш-е.

Прилог времена прошлог: куповâ-вш-и; куповâ-в.

Прошастаи придев: кѹпова-о, кѹповâ-л-а, кѹповâ-л-о.

Трици придев: кѹповâн, кѹповâн-а, кѹповâн-о; кѹповâт, кѹповâт-а, кѹповâт-о.

Начин неодређени: купова-ти.

О глаголским облицима сложеним

545. Сложени глаголски облици не постају као прости наставцима од основа, него се слажу од готових облика двају глагола. Они су или времена, или начини, или стања.

Времена су сложена: 1. прошло; 2. давно-прошло; 3. будуће;

Начин је сложен: погодбени;

Стање је сложено: трино.

Сложена времена

546. *Време прошло* слаже се из времена садашњег глагола јесам, и то из скраћеног облика: сам, си, је, и из прошастог придева оног глагола од којег се хоће

прошло време, нпр.: *тресао сам, дао сам, певао сам, брао сам, хвалио сам* или: *ја сам хвалио, тресао*, итд.

547. *Време давно-прошло* слаже се из времена прошлог или из несвршеног пређашњег времена глагола *бити* и прошастог придева оног глагола, од којег се хоће *давно-прошло* време, нпр.: *тресао сам био*, или: *био сам тресао*, или: *тресао бејаш (бејаш тресао); чуо сам био, био сам чуо, чуо бејаш (бејаш чуо)*.

548. *Време будуће* слаже се из облика времена садашњег глагола *хтети* (понајвише од кратких облика: *ћу, ћеш, ће; ћемо, ћете, ће*) и од начина неодређеног онога глагола од којег се хоће *будуће* време, нпр.: *Хоћеш поћи, ал' ћеш гдно проћи; — Бог ће дати, те ће добро бити; — Доћи ћу; — Рећи ћеш; — Отићи ћемо* итд.

Ако *ћу, ћеш, ће*, итд. долази иза начина неодређеног, томе начину отпада последње **и**, па се остатак саставља с *ћу, ћеш, ће*, итд., у једну реч, нпр.: *хвалићу* (м. хвалит'ћу), *хвалићеш, хвалиће; хвалићемо, хвалићете, хвалиће*.

И гласовна изједначења бивају у овоме састављању својим редом, нпр.: *плешћу* (м. плест'ћу), *вешћу, озећћеш*.

У глагола којима се начин неодређени свршује на *ћи* — овога састављања нема, и засебице се пише начин неодређени, а засебице *ћу, ћеш*, итд., нпр.: *пећи, рећи, доћи, ћемо*, итд.

Начин погодбени

549. *Начин погодбени* се слаже из пређашњег свршеног времена глагола *бити*: *бих, би, би; бисмо, бисте, би* (а не *бише*), нпр.:

Певао	(певала, певало)	бих
»	»	би
»	»	би
Певали	(певале, певала)	бисмо
»	»	бисте
»	»	би.

Трпно стање

550. *Трпно стање*, које могу имати само прелазни глаголи, слаже се од времена глагола *бити* и глагола *јесам* и од *трпног* придева онога глагола од којег се хоће то стање. У *трпном стању* глагол се мења овако :

Образац : **хвалити.**

Начин неодређени : бити хваљен.

Време садашње : хваљен сам (ја сам хваљен), итд.
у свима лицима сва три рода и у оба броја.

Начин заповедни : хваљен буди (буди хваљен), итд

Време пређашње несвршено : бејаш, бех хваљен (хваљен бејаш, бех), итд.

Време пређашње свршено : хваљен бих (бих хваљен), итд.

Време прошло : хваљен сам био (био сам хваљен), итд.

Време давно-прошло : није у обичају.

Време будуће : хваљен ћу бити (бићу хваљен), итд.

Прилог времена садашњег : хваљен будући (будући хваљен).

Прилог времена прошлог : хваљен бивши (бивши хваљен).

ДЕО ЧЕТВРТИ

НАУКА О РЕЧЕНИЦАМА

I. Шта је наука о реченицама.

551. У науци о реченицама (синтакси) разматра се како се речи и облици њихови употребљују за састављање реченица.

II. Шта је мисао и реченица.

552. Свака мисао, речима исказана, зове се *реченица*. По томе у свакој реченици обично има ово двоје:

- а. Оно о чему се говори, и то се зове *подмет*.
- б. Оно што се о томе подмету казује, и то се зове *прирок*.

Примери. Сунце греје. — Ливаде се зелене. — Види Бог. — Отац је добар. — Ружа је лепа. — Дан је ведар. — Бог је свемогућан. — Време пролази. — Планине су високе. — Потоци жуборе. — Цвеће вене, лишће пада, славуј се не чује. —

Напомена. Одмах с почетка ваља мотрити да ученици тачно изуче шта је реченица, и докле траје једна,

а одакле настаје друга, кад их је по две три заједно; за тим — које су главне речи, т. ј. подмети и прироци у свакој. То је потребно да се не би са реченицом (расутком) помешале *представе*, као што би био случај са *Лепа ружа* и *Ружа је лепа* (или Лепа је ружа), од којих је прво проста представа, а ово друго расудак. Како уз расудак увек ваља знати време у коме бива оно што се њиме изриче, не може бити реченице (исказаног расутка) без глагола. Исто тако ваља одмах, задавањем примера за анализу, привикавати ученике да не чине распознавање подмета и прирока по месту, јер се тим начином могу сваки час преварити, пошто у српском језику подмет и прирок никад нису везани за ово или за оно место.

III. Главни делови реченице.

553. *Подмет* може бити свака реч о којој се што говори, али су најобичнији подмет именице и гдекоје заменице. Подмет се у реченици тражи градећи питање глаголом из реченице, којој подмет тражимо, и упитним заменицама, које ваља с тим глаголом удружити.

Примери. *Птица* пева. — *Дани* пролазе. — *Друмови* ће прожељет' Турака. — *Цвете* вене. — Наоколу *све* почива. — *То* је било на чисти понедељник. — *Све* ти било у час добар. — *Ја* му причам. — *Ти* си дошао. — *Он* не верује. — *Ја* сам стена. — *Нок* настаје. — *Ми* спавамо. — *Ви* ћете пропасти. — *Они* иду

554. Али подмет могу бити и друге речи, и то на два начина:

а. Кад се уз њих подразумевају именице (што бива увек уз придеве, бројеве и гдекоје заменице);

б. Кад се те речи употребе у смислу именице, те собом заступају замисао какву.

Примери. Богати паће доста пријатеља. — Сит гладну не верује. — Живи Бога хвале. — Један говори, а други ћути. — Сваки себи срећу кује. — Таки нам се хиљадили. — „Али“ њевојци срећу губи. — „Сјутра“ бринуће се за се. —

555. На послетку подмет могу бити и *прости бројеви* (који се могу изједначити са збирним именицама), само што подмет број увек прати именица о којој се број казује.

Примери. Седам паша ударише на кнеза. — У тај час долете девет златних пауница; осам падну на јабуку. — Смије му се тридесет сердара. — Из тебе му три сунца грануше. — Два славуја сву ноћ препеваше. — Овце пасле двије чобанице. — Погибе ти хиљада сватова. — Сто мисли дуга не плаћа. — Заванише девет брата. — Збор зборило осам везирова.

556. *Прирок* може бити двострук: или од самога глагола, или од глагола и каквога имена. По томе се прирок од самога глагола зове *глаголски*, а од глагола и имена — *именски*. Без глагола прирока не може бити, јер се глаголом казује време у којој се збива оно што у реченици казујемо.

Примери глаголскога прирока: Брат пише. — Славуји поју. — Настала је тишина. — Сунце ће заћи. — Турска сила притисла Косово. — А Турчину очи испадеше. — Како љуто кнеже проклињаше. — Сестрица се брату кунијаше.

Примери именскога прирока: Вода је најздравије пиће. — Штука је риба. — Ја сам твој брат. — Црква му је дивно поднебесје. — То је био ђаво. — Летошња ће година бити родна. — Ти си девети. — Ево мене, ја сам ваша.

557. У *именски прирок* може се метнути свако име (именица, придев, број, заменица) којим се што

може казати о подмету. Суштина прирока обично је тим именима и казана, а глагол је само *спона*, којом се саставља прирок с подметом. Као таква спона најчешће долази глагол *бити* у свима својим облицима. Из примера ће се видети како се у именском прироку могу наћи и различити падежи с предлогом или без предлога. Ради свога именскога постанја, и прилози могу бити део именскога прирока.

Примери. Шешир је мој. — Мати је мила. — Он је војник. — Пред вама је сва будућа Србија. — Правда је у Бога. — Сунце нам је на заходу. — Далеко је дан. — Блед је месец, ноћ је тиха. — Мајка је твоја уза те. — Онде су њихови двори. — Ноћ је црна, ради би ноћишту. — Збор ни био збором, а договор договором. — Ливада је леице Маре. — Ласно је говорити, али је тешко творити.

558. Али не само глагол *бити*, но и други глаголи могу служити као споне у именском прироку, ако им значење није довољно за прирок, те ако им је потребна још која реч као допуна. Ти глаголи обично казују бивање неко, а такви су: *постати*, *настати*, *остати*, *моћи*, *чинити се*, *звати се*, *јавити се*, *видети се*, *стати* (уз трајне глаголе), итд. Уз многе од њих и начин неодређени долази као име, те чини део именског прирока.

Примери. Приповијетка у народу нашем зове се прича. — Они *постану* велика господа. — Најпосле гладан оста. — Милан ми пада рођак. — А вила се начини девојка. — Чини ми се та вечера чемерна. — Ти се створи у дућану алава. — То се не зове радити. — А то ви често не можете ни знати ни разумети. — Вукашин *постане* краљем. — Постадоше лафи ратарима. — Лоша коб те може стићи. — Нити се зовите учитељи. — Тај ће се велики назвати. — Нитко да се не јави скрбан. — Који се с поља виде

лијепи. — Да с' назове *баница* госпођа. — Једном *стане* се цар *разговарати* са својим синовима. — Српске старешине *стану* се *прикупљати* к Београду.

559. Кад је у именском прироку глагол *бити* спона, он се, с тога што је врло познат, може изоставити.

Примери. Кућа моја чарна гора, а постеља камен ови.
— Нигде стана, вода свуда. — Јунак негда, сад не јунак више. — Наоколо морске пене. — У свакоме Обилића плам. — Моја браћа све од скора, али сами соколови.
— Бог с њим и анђео божји! — Мало пљеве, доста вјетра.

560. Кад је подмет лична заменица, он се може изоставити, јер се види из личнога наставка у глаголском облику.

Примери. Жедан сам. — Стани. — Кад он чу то, постаде жалостан. — Читам брзо. — Знате писати. — Певамо.

Али ако на таки заменички подмет пада сила мисли (логички акценат), онда се не може изоставити, и ваља га изреком казати.

Примери. Ја говорим, а он ни у ухо. — Ја псето из бунара вадим, а *оно* ме уједа. — Ја једно питам, а он друго одговара. — *Ти* ћеш боље испећи, него *ћу* ја рећи. — Као што сам у огласу казао, *ја* сам оне ријечи донио амо у глави.

561. II прирок се каткад може изоставити као и подмет, ако је добро познат, или ако се по смислу може погодити ма и не био казан.

Примери. Нигде трага од дана бијела. — Други петли у пољу цетињском, а Новица паде на Цетиње. — Мурат Српску, а Бајазит Босну, Мурат Епир, а Мухамед Грчку,

два Селима Ципар и Африку; сваки нешто, не остаде ништа. — Хвала Богу. — Добро вече. — Слава и част домаћину. — Поклон домаћину. — Добра срећа, непзнана делијо! — То сребро нека теби. — Само полако, краљице! — С Богом, горо и дубраво! — Сунце у море, а он на кућни праг.

562. Има реченица, у којима се мисли само радња, или бивање, или стање како, а не мисли се ко га чини, нити се помиње од чега би то бивање или стање долазило. Таке врсте реченица немају подмета, зову се *реченице без подмета*, и тога ради се глагол у њима употребљава у трећем непознатом лицу и у средњем роду у једнини (ако је облик, у коме се може род разликовати).

Примери. *Смркло се.* — *Свануло.* — *Бје кога ббли.* — *Кад се меће камена.* — *Кад би у јутру.* — *Кад буде пред ноћ.* — *У том се смркне са свијем.* — *Нешто се наоблачи.* — *Мутно му је пред очима.* — *Нестаде греха.* — *Бојати се било да силовити таласи не шчепају ту лађу.* — *Ласно је говорити, али је тешко творити.* — *Ваља праштати и непријатељу.* — *Врло је мало таквих људи.* — *Док трајало свијета и вијека.* — *Не аристоји се мени.* — *Но њему не беше за чекање.*

563. У реченици може бити или само један подмет и један прирок, нпр.: *Човек живи*; или више подмета, а прирок само један заједнички, нпр.: *Људи и животиње дишу*; или више прирока, а подмет само један заједнички, нпр.: *Али је Душан млад и плах*; или више заједничких и подмета и прирока, нпр.: *Мати његова и браћа његова стајаху на пољу и чекаху.*

Примери. Данас се љубе и друже, а сутра се псују и руже. — А крај тебе цветићи и трава. — Из свега племена стану излазити учитељи, лекари, управитељи и старешине народне. — На то се народ препадне и узбуне. — Топ за топом грми, јсчи, сева. — Породица, друштво

и отаџбина притичу у помоћ матери. — Срећа, нада, будућност у вас. — Обрађена поља, села, вароши, путеви, водоводи ницаху као некаквим чудом на овој од пре дивљој земљи. — Тице, цвеће, сунце другамо те зову. — Стварају се, шарају се силна кола и колутн.

IV. Разгранаванье реченице

564. Осим подмета и прирока, реченица може имати и других речи. Оне се додају подмету или прироку (често и једном и другом), да би се допунило или разјаснило оно што се у њима каже, и зову се *додатци подмету и прироку*. Таки додатци могу бити речи разних врста, и може их бити више на броју.

Примери. Узмућен поток јури. — Живи Бога хвале. — Дунавом плови лађа лагана. — Гђено синоћ на моћишту бесмо. — Овај човек зна све. — Кад Лазару одсекоше главу, на убаву на пољу Косову. — Нешто цвили у Стамболу граду. — Гором хладни ветри пире. — Жито желе лијепе дјевојке. — Његова је храна некувано корење. — Сви су твоји пали. — У његовој руци стоји смрт и живот нас свакога. — Сину сабља Јакшића Тодора.

565. Осим појединих речи у већем или мањем броју могу се као додатак подмету или прироку употребити читаве реченице, које се зову *додане реченице*.

Примери. Сваки који иште прима, а који тражи, налази. — Речи, које вам ја рекох, дух су и живот су. — У некаква човека био један чобан, који га је много година верно и поштено служио. — Ал' јунак не зна шта је ни муња нити гром. — Све је прошло што ми се мило.

566. Додатци не морају припадати подмету или прироку непосредно, него се могу додати и један

другом. Исто тако подмету, прироку или њихову додатку додана реченица може имати своју додану реченицу.¹

Примери. Облак крије звезде јасне. — Нек ме живу коњи растргају. — Жерав му с гриве стреса бео и крвав зној. — Ја гледам браћу моју, у боју рањену. — Једно јутро по јутрењи чујем ће звони велико звоно, које зове у цркву на сабор. — Неблагодарник је, који заборавља добро које је учињено. — Склони се онима који пролазе испред тебе. — Сви ћемо заборавити све оно што је некад било. — Бог не да једном човеку сва добра.

а. Додатци подмету.

567. Ови додатци могу бити поглавито *придевни* или *самостални* додатци (атрибути или апозиције).

У *придевним* додатцима (атрибутима) подмет се обично описује по свагдашњим знацима или по сталној каквоћи својој. По тој природи својој такви су додатци понајвише придеви, и често их бива и више на једанпут. Именице могу бити само онда придевни додатак кад су употребљене у смислу придева.

Примери. Бела вила из горе дозива. — Ишли неву старац бабо. — Код куће су га чекали врло хитни полови. — Тиха вода бријег рони. — Кад то зачу царица Милица. — Полегла је бјелица шеница. — Господареви очи коња гоје. — Најгоре прасе најбољу крушку добије.

568. У *самосталним* додатцима (апозицијама) ваља нам разликовати јесу ли ти додатци *именице* или *придеви*. Ако су именице, онда се њима подмет управо казује још једанпут, другим неким именом, које му припада када се гледа с некога другог гледишта.

¹ У анализи треба мотрити на случаје, где је додакака више, јесу ли подмету или прироку непосредно, или су један другом додавани.

У ствари је тај самостални додатак од именице скраћена, подмету додана реченица, која се лако може развити у пуну реченицу.

Примери. Али Туре, *Гавран-ага*, већ три ноћи нема санка. — Стоји ага, *горско звере*, *гвозден ступац*, *камен тврди*. — Ми, *сиромаси*, посимо им колаче. — Нек погинем, *јунак*, на јунаштву. — А другима, *клетник*, мироровати не да. — Ја их јесам, *момче*, ухватило.

569. Ако ли су самостални додатци придеви, онда се њима казује, управо као други прирок, неко нарочито истакнуто својство подметово. И овај самостални додатак од придева може се, као и онај од именице, развити у додану реченицу. За ову се службу употребљују придеви неодређенога вида.

Примери. Ко *жив* дочека. — Ој Дунаве, тиха водо, што ти тако *мутна* течеш. — Све је *живо* желело потећи у помоћ невољницима. — Јер сам *јадан* тешко оболио. — *Болесна* је синоћ омркнула. — Те се нисам *млада* удмила. — Да *здрав* отидеш и *натраг* дођеш. — *Дотле* с' Милић *мртав* належао. — Ао свете, *мио* и *премио*, *красно* ли те *вишњи* удесио!

570. Као *придевени* додатци могу се подмету додати и имена у другом падежу, с предлогом или без предлога, пошто им се значење једначи са значењем *придевским*.

Примери. То зачуо *Дмитар* од *Џдбара*. — Тужан је *јаук* из *околина*, *громак* је одзив *гласа* *тог*, *тврда* је *мишца* *спискога* *сина*, *свете* су *патње* *рода* *мог*. — *Лепше* *грло* у *Милоша* *царско*, *јесте* *лепше* *него* је *у* *виле*. — *У* *лажи* су *кратке* *ноге*. — *Вино* *пије* од *Јањока* *краљу*. — *Лети* као *муха* *без* *главе*. — *Нијесам* *ја* *тиква* *без* *коријена*. — *Убила* *ме* *рђа* од *тамнице*. — *Лијепа* као *вила* од *горе*. — *Леп* је *зоре* *осмејак*, *леп* је *дана* *огрејак*.

571. Пошто су понајвише *именице* подмет у реченицама, све што је речено о *придевеним* и *само-*

сталним додатцима подметовим вреди за све именице, па и за остале речи које могу бити подмет, и кад нису подмет, него кад су каква год друга реч у реченици. Тада је та именица према придевним и самосталним додатцима главна реч, за коју се додатци везују.

Примери. И он носи *тицу ластавицу*. — Него *мене старца* послушајте. — Жали *шарац тебе господара*. — *Мртва Марка* на свог коња врже. — Та немој *их младе* погубити. — Гледа *твоје големе красоте*. — Да се врнем *у гору зелену*. — Ђвојка је *своје очи* клела. — Па потеже *копље убојито*. — Поздрави ми *краља, таста* мога. — Да јој *младој црне очи* пије. — Доведе му *без биве*ге *бранца*. — Још да имам *рибе од Орида*.

б Додатци прироку.

572. Ради допуне онога што се каже у прироку, онајчешће се обележава предмет радње глаголске, или се додају надежи који показују свезу радње глаголске с оним што се именицама казује, или се, по потреби, обележава простор, време, начин, узрок радњи глаголској, која је прироком казана. Ових разних додатака прирокових може бити више на једанпут.

Примери. И кад је дошла недељица света, *полутину* *век* премерио дан. — Ви стојите *око мене скупа*. — Памти небо *као живи пламен* — *двадесет* лета Ђурађ напреже се, гризе и мучи; *двадесет* лета *других* *спаском* за *круном* чезне. — *О кончићу* *златотканом* *одреће* се *коло* среће. — Сачувај *ми, Боже, децу, соколицу* и *соколе*. — *То* је братац *сеји* веровао.

573. Предмет се зове додатак прироков који стоји поред прелазних глагола у четвртом или у другом надежу.

Примери. Онда иште *суху ореновину*. — Ја ћу тебе учити свему његову занату. — Лијепо ти је низ поље гледати *жугу дуњу* међу листовима. — *Коју муку* најволиш мучити, оном ћу ти душу извадити. — Да подерем *танане кошуље*, да те видам и да те завијам. — Имам *стару самохрану мајку* и *једнога брата рођенога*. — Мрзе му језик, *старину* и *обичаје*. — А ја за брата дајем и крв и живот свој. — Ви *Грујице* ни видели нисте. — *Мајке* немам, а *сестрице* немам. — Да не гледа *сунца* ни *мјесеца*, ни *бијела данка* ни *јунака*. — А не знаду *стаза* ни *богаза*.

574. Много су налик на подмет и остали падежи (други, трећи, шести), који се глаголу додају да би се показала веза радње његове са лицима и стварима на којима се врши.

Примери. Кога ћеш се приволети *царству*? — Ево теби три књиге *стигоше*. — Поведи их *Звјезди планини*. — А мени *јунаку* три туге *задала*. — Дијелећи *кљасту* и *слијепу*. — *Туђину* се хвали, а *својему* се пожали. — Мили Боже, *помози свакоме, сваком брату* и *добро јунаку*. — Суди нама, *честити судија*. — Спомени се и мене. — *Своје* сам се сјетио *сестрице*. — Те с' играју *игре свакојаке*. — Три пут си ме *ропства* опростио. — Да се *ропства* ослободи. — Ко се *дуга* не одужи, тај се *туге* не отужи. — *Дочена* се *царске кћери*. — Јер ако му *његод руке* дођем. — *Чиста* се *злата рђа* не хвата. — Тражи *хлеба* преко *погаче*. — Стаде *брати цвијећа* *свакојега*. — Бацићу се *злаћеном јабуком*. — Он мора свуда *носом* забости. — *Главом* маше, *зубима* шкргуће. — Који се *камен* често *премеће*, *неће маховином* обрасти. — Те се *гора* *преођене листом*, а *земљица травом* и *цвијетом*.

575. *Простор* или *место*, на коме се збива, и *правац*, којим се креће радња исказана у прироку, казује се или каквим прилогом, или именом у неком падежу с предлогом или без предлога.

Примери. Онда се он дигне у свет, да тражи заната. — Он одведе дете у своје дворе. — А крај мене поточић жубори. — Ал' месеца јоште нема туна. — Бијела свила по мору плила. — Ја се попех на то брдо и на зелен бор, и погледах тамо амо, иде л' ко озгор? — Пени се реком лед. — Онудије сада проходимо, оне магле онђе не бијаше. — По трави се осу студена росица. — На аланини Турчин под чадором. — Гдје чујете трубу да затруби, онамо трчите к нама.

576. Време, у које се збила радња исказана у прироку, казује се највише каквим прилогом или именом у коме падежу с предлогом или без предлога.

Примери. Сунце јарко зашло већ одавно. — У тај мах нестало и коња и купца. — Али мајка куне без престанка. — Позадуго бране гостовао. — Царуј, куме, за седам година, осме подај мојему Урошу. — У по бурне, црне ноћи, Феруз-паша из сна скочи. — И теби сам данас добјегао. — Одмах пуче тридесет пушака. — Рече тада четеџија Тале. — Послије неколико времена сретеше се ова два брата.

577. Начин, којим се збива радња прирокова, казује се такође додатком, и то обично прилогом, или којим именским падежом с предлогом или без предлога.

Примери. Бејаше јако захладнело. — Храни мајка два нејака сина, на преслицу и десницу руку. — Људи вију жито на лошату, а жене на решето. — Хоћеш на срамоту, ако нећеш на лијепо. — Али га онај ни под који начин не дадне. — По том и умре на пречац. — У глас викну господа хришћанска. — Гони коње све у скок. — Ступа чета тихо, тихо. — Турчин му одмах извади готове новце, без речи. — Хитро иду како који може. — Дивно поља цвећем се осула. — Мени ноћца лако никад не протече. — Мајка ради тако страљиво и тако милостивно. — Весело пјесме пјевајмо. — Љуљаху чисто слану пучину. — Грмећ' гром обара, страшно лав уједа. — Врате се здраво и мирно. — Са ниских стреха капље лагано кап по кап. — Јуначки ћу тебе дочекати.

578. У начин долази и *поређење* или *сличност*, додатак веома чест и обичан.

Примери. Па кроз гору ступа *ка'но* муња лака. — *Ка'о* детенце дошао сам амо. — Студени вечерњи вихор *као* лед стризаше по образу и ушима. — Висока је *како* оморика. — Још се опомињем *као* кроза сан. — Био сам *као* на ватри од стида. — Милијун људи гмиже *к'о* црв. — И подигла си цркву *к'о* тврди какав град. — А коњици *као* горске виле.

579. Узрок оне радње, која је у прироку, казује се највише именима кроз падеже и предлоге који значе узрок.

Примери. Дарујте ме ручицама *зарад* данка данашњег, *зарад'* ваше добре *среће*. — Неки страдају за *злобу* и *неправду* своју, а неки за *незнање* и *будућаштину*. — Видиш *ђе* *ћеш* данас погинути, а за *правду* Бога *истиног*. — Са *шта*, брате, оде у хајдуке? — *С ког* си, млада, *срећу* изгубила? — *Од једног* ударца дуб не пада. — Да су га браћа *из зависти* оставила на овом чардаку. — *Од страха* *ћеш* пасти са коњица. — *Због* сирота сунце сјаје. — Благо прогнанима *правде* ради.

V. Деоба реченица и синтаксе.

580. Реченице у којима има само један подмет и прирок зову се *просте*.

А кад се свезама или савезним (односним) заменицама више таквих реченица посастављају једна с другом, на различите начине, у једну реченицу (управо реченични низ), онда се то зове *сложена реченица*.

Примери. Што добром добра учиниш, није пропало. — Што цар рече, препорећи неће. — Друго вам не пишемо, него што читате и разумијевате. — Ко се роди, онај ће и умрети. — Може један исти човек у једном послу право

мислити, а у другом врло криво. — Сунце сада, па се опет диже, после ноћи бели данак стиже ; шат и мене моје сунце дође, шат и мене данак не мимође. — Слијепи прогледају, и хроми ходе.

58. Према томе што су реченице просте или сложене, и синтакса се дели : на *синтаксу простих* и на *синтаксу сложених реченица*.

Синтакса простих реченица излаже : по каквим се правилима главни делови реченице међу собом слажу; какав значај имају врсте речи и облици именски (с предлозима и без предлога) и глаголски у казивању мисли, и какав је начин питања и одрицања у реченицама.

Синтакса сложених реченица казује нам, на које се начине могу две или више реченица у једну целину саставити ; како се сложене реченице скраћују ; какав се ред даје речима у простим и у сложеним реченицама.

А.

СИНТАКСА ПРОСТИХ РЕЧЕНИЦА.

I. Слагање главних делова реченичних.

582. У слагању подмета и прирока, прироку обично заповеда подмет. А прирок се с подметом друкчије слаже кад је *глаголски*, а друкчије кад је *именски*.

Ако је, дакле, прирок *глаголски*, он ваља да се са својим подметом слаже увек у броју, лицу и роду (кад се год род може показати обликом глаголским).

Примери. Скуп више плаћа, а лијен даје иле. — Дивно небо ведриш и облачиш. — Догорели огњи већ одавно. — А са неба сунце запламтило. — Тешке су ме освојиле ране. — Јуначке су тада пале главе, углед'о се један

на другога. — Дрвета се поломише, а људе и стоку у пољу град побл.

583. Ако ли је прирок *именски*, онда се глагол слаже с подметом као и глагол *прирока глаголскога*, а она друга реч, ако је *придев*, *број* или *заменица*, слаже се с подметом у роду, броју и падежу.

Примери. Али змија бејаше лукава. — Родитељи ове деце нису били богати. — Његово је царство. — Ако је дете живосно и здраво, умеће се и само забавити. — Та је капа врло проста. — Дуги су јој часи брзи. — И ако је већ наступила јесен, опет дан беше врућ. — У његовим годинама страсти нису дубоке. — Ја сам у историјама налазио да је тај народ у неко време врло храбар и у оружју славан био.

584. Ако ли је она друга реч у именском прироку именица, и ако је у првом падежу, она се слаже с подметом само у падежу, а у осталом како буде.

Примери. Срби су једна грана великога племена словенског. — Ово је мој новац. — Хлебац је најпростије јело. — Језик је праведников сребро одабрано. — То нису новци тога трговца. — Јунаку су добар коњиц крила. — Срце ми је стена. — Ви сте данас деца. — Наша судба ваш ће бити глас. — Ове паре нијесу мито. — Прилика је најбољи помоћник. — Ви сте понос рода свог.

Напомена. Ваља погледати у чланке 557 и 558, који показују да у именски прирок улазе падежи и осим првог, а за такви именски прирок не могу вредити правила именскога слагања.

585. Ако су подмета два, или их је више, онда прирок по правилу долази у множину.

Примери. Ватра и вода добре су слуге, али зли господари. — Неситост и лакомство хиљаду зала на људе навлаче. — Орао и лисица учине међу собом друштво.

— *Камен до кама, стена до стене небу се дижу крвју појене.* — *Срем, Славонија, Хрватска, Међимурје и Далмација чине Троједну Краљевину.*

586. Али има доста примера, из којих се види, да се и покрај више подмета прирок ипак оставља у једнини, и да се тада слаже с оним подметом који му је најближи. У тим примерима изгледа, као да се оно што се у прироку говори приписује свакоме предмету појединце, а не свима у једанпут.

Примери. Те се диже сила и сватови. — Узрујало с' поље и равнина, задрхтала гора и планина. — Онђе расте смиље и босиље. — Онђе расте трње и коприве. — Будућност и прошлост око њих нам плива. — Просула се крвца, а из ње се диже школа, црква, вера, благо најмилије. — Који га је трепет и страх освојио. — Тако може чинити само кратка памет и рђаво срце. — Бог зна шта носи дан и ноћ. — Метну жела вила и девојка. — Прође то лето и зима. — У његовој руци стоји смрт и живот нас свакога. — Кад ли долећео виленик и вила.

Напомена. Има примера, из којих се види, да је овој једнини прирока после више подмета узрок као недовршено скраћивање или стезање реченица. Таки су ови примери из Бр. Радичевића:

Оде лето и омара,
Лишће жути, пада магла,
новос. изд. 31).

или:

Отац, мајка у гроб паде,
Брат и сеја драга.
тамо 16).

587. Збирне именице у највише примера ишту да се прирок с њима слаже у једнини.

Примери. Цвеће је процвало. — Лишће жути веће по дрвећу, лишће жуто доле веће пада. — Мушкиње има баше првенство. — Где нам је и стока преко зиме би-

вала. — Кроз отворене вратнице *улази* марва, враћајући се с поља. — Силно поће му *је било* око куће засађено. — Бијело стадо *блеји* и дома *се креће*.

588. Али збирне именице: *браћа, господа, властела, деца* и све на ад понајвише ишту да прирок дође у множину, макар да се оне саме мењају у једнини, и макар да у једнини остају глаголски придеви из прирока.

Примери. Још су *браћа* сестри *бесједила*. — Где *господа* *пију* вино хладно. — *Деца* *муче*, ништа *не говоре*. — И *браћа* *се сваде*. — *Млада телад* *мече*, а говеда *ричу*. — Пустите трупље да га *звјерад* *разнесу*. — *Чељад* *она*, која за мртвима *жале* и *наричу*, *зову се* *покајнице*. — Сва горе *споменута* *господа* *дочекала су* ме *лијено*.

589. Кад подмета нема, или се именовање подмета навлаш избегава, те се тај део реченице оставља неодређен или неименован, прирок долази у једнину и у средњи род (ако се у облику може показати род).

Примери. Еда би се *могло* дослутити. — Како је *могло бити*. — Како му драго, *морало се радити* како је *наређено*. — Цару је још прије *било познато* шта *раде* *лахије* по Србији. — Особито му *се ражали*. — *Ваља* да се зна кога ћемо *питати* и *слушати*. — У хајдука *нити има* куће ни *кућишта*. — Докле је год *било* *хране*. — Докле *дневи* *половину било*. — Да ти *није* мене *било*. — *Мило* ми је. — *Лијепо је* *хвалити* Господа. — *Не би* ли му *одлануло*.

590. Ако би се, онда кад има више подмета, десили различити родови — мушки је старији од женскога и средњега; ако ли различита лица — прво је старије од другог, а друго од трећег: а по старпјему увек се влада прирок. Ако су у подмету родови женски и средњи, или два средња — прирок долази у мушки род.

Примери. Немој да се свађамо ја и ти. — Били некад брат и сестра. — Али ја и моја кућа служићемо господу. — Адам и Ева буду истерани из раја. — Мили су ми поштење и душа. — Моја два брата, старији Илија и млађи Лука и ја, вратили смо се к нашем стрицу Грујици. — Јер смо продани и ја и мој народ. — Велимир и Босиљка били су од Турака заробљени. — А ти и дом оца твојега погинућете. — Трн у оку свећер теби били племе моје и Картаг бијели. — Ваздух и море беху укочени; сунце пржаше све приморје. — Небо и море беху мирни.

591. Ако су подмет прости бројеви даље од четирџи, онда прирок долази понајвише у једнину и у средњи род (ако се род може обележити).

Примери. Устало је тридесет момака. — А кад прошло девет годинџица. — На њему је рана седамнаест. — Смије му се тридесет срдара. — Седам паша удари на кнеза. — Пије вишо тридесет јунака. — Просило је седам алајбега. — А кад чуло тридесет хајлука. — Сто мисли дуга не плаћа. — Кад се исави равно двије хиљаде година. — Псто чуда неба, земље разбило се о менека. — Погиново двоје стотине друга.

592. Међу тим бројне именице и заменице као што су: *стотина, хиљада, милион, неколицина, неколико*, као год и остали прости бројеви, почињући од *пет*, имају каткад прирок у множини.

Примери. Њих неколицина разлете се као одбрани брави. — Око по ноћи пријеђу обично неколицина Србаља у ону страну. — Највише нашијех књижевника пишу. — Докле су ме неколико моје браће пратили. — У тај час долети девет златних науница, осам падну на јабуку. — Прођоше зимус сто година равно. — Тридесет и пет мојих прошастих година напомињу ми да је подне мојега живота превалило. — Хиљада разлога, хиљада предрасуда сметати могу човека. — Кад чуше осталијех десет ученика. — Четири ста витезова измекше из затвора. — Уз њега су свих шест капетана. — То слушали тридесет срдара.

Напомена. Бројеве Миклошић (Syntax 53. и д.) сматра као збирне именице. Као год што се у нас збирне именице, кад су у подмету, што се тиче броја, на двојак начин слажу с прироком, тако је двоструко и слагање бројева, ма да је очевидно да први начин претеже. И као што при збирним именицама двострукост слагања долази отуда, што у један мах надвлада граматички облик, а у други логичко значење, тако је исто случај и при бројевима, који су некад већином били просте именице женскога рода *десетъ, десетъ*, а данас им се њихов некадашњи именички значај у осећању језика пред значајем количине готово истро.

593. Кад су у подмету бројеви *два, оба, три, четири*, они траже да прирок дође у множину. Именица, која се тим бројевима прилаже као додатак, меће се у старинску двојину с наставком *а*, који облик узимају каткад и глаголски придеви.

Примери. Два су бора напоредо расла. — Сва четири ситне књиге ишшу. — Три су тиче поље прелетеле. — У двору му три кола играју. — У вече дођу два анђела у Содом. — Да су у моје дјетињство била три попа у мојој кући. — Остану ми два сина. — Пошетале три сјајне звијезде. — Спрам наше куће преко потока била су три брата. — На угловима овога окова изображена су четири јеванђелиста.

594. Збирни бројеви средњег рода: *двоје, троје, четворо, петоро, десеторо*, итд. а исто тако бројне именице од горњих бројева наставком *ица* изведене ишту прирок или у множини или у јединици (средњег рода). Именични додатак тих бројева долази као обично у 2-ом падежу.

Примери. Дошло је петорица Турака. — Продато је осморо говеда. — Обоје се тешко ознојило. — Па су ова тројица били отишли да га отму. — Тако су обојица

отпуштена била. — Обојица отрчаше у шуму. — А обоје сад почива. — Вјенчају се њих двоје. — Она двојица још и којекако траијаху те лисице. — Да су примљени троје коња.

595. Додатци к именицама (придевни и самостални), па биле те именице у подмету или у ком другом положају у реченици, слажу се са својим главним речима, што се тиче рода, броја и падежа, овако : придеви, заменице и бројеви слажу се, као и увек, у роду, броју и падежу, а именице само у падежу (осим где се случајно десе истога рода и броја).

Примери. Бела вила из горе дозива. — Па је ситни књиџ написао ка Прилипу граду бијеломе, побратиму Краљевићу Марку. — Манастир Љубостињу основала је царица Милица. — Био један сиромах човек. — Несретни слуга тако и учини. — Онда он весео узме из воде новчић. — Ја видим бојно поље, равницу иусту ту.

596. Кад је главна реч (у подмету или у другој служби) број, онда додатци који могу имати рода (придевни или самостални) међу се уз број као уз своју главну реч, у средњи род.

Примери. Али се не наводи све ово пет начина у сваком поменутом броју. — Зашт' ја храним у мојему двору девет немо, друго девет слепо. — Од прије неко тридесет година почео се истраживати стари словенски језик. — Су његово седам харамбаша. — Ал' је боље тридесет хајдука, али старац Старина Новаче ? Боље бјеше тридесет хајдука, али твоје среће не бијаше. — Напушимо вреће за све тридесет коња.

Напомена. У простим бројевима је данас надвладало њихово бројно значење, те су међу именима постали особита врста речи, која се не мења и која у конгруенцији тражи средњи род. У старо време они су били именице женскога рода, и као такве мењали су се по паде-

жима. У ст. слов. налазимо примере: **дрогѣжѣ пѣть** (Асем.) — **Приобрѣте дрогѣжѣ пѣть талантѣ** (Остром.) — **Дажѣ имоу дрогѣжѣ шестѣ заатицѣ** (Супрасл.) — **Дѣѣ шестѣ** (Пат. Мих.) — **Вса седмѣ** (Никољско јев.) У старом српском такође се прилично држао тај облик ових речи. У Даничићевој Историји облика (Биоград 1874.) 241—244 налазимо: *Од друге седам годишт* (с номинативом м. генитива), **три десети, четири десети, четр дести**, итд. Миклошић, *Syntax* 56, наводи из писма цара Уроша од 1358 пример: **дрогѣу пѣть сѣтъ перьперь доуѣрокѣуѣмѣнѣхъ**, а у народним је песмама нашао примере: *онѣ осам браће твоје; свѣ их десет иод мач оборио; за другу десет момак; на нѣге се трећу десет момак.*

2. Употреба врста речи у реченицама.

597. Неке именице се говоре махом само у једнини; таке су: особне, мислене, збирне; по том многе именице које казују материју, као што су: земља, злато, сребро, гвожђе, песак, млеко, сир, лој, итд. У ових последњих облик множине значи различите врсте именоване материје, нпр. зѣмље, сирови, пескови, воде, итд. У многих се пак место праве множине употребљује збирна именица изведена од основе њихове, понајвише зато што им се правилна множина изобичајла. Тако нпр.: од *дете* била би правилна множина: *детета*, а говори се: *деца*, што је збирна именица од оне основе; од *човек* била би правилна множина *човеци*, а говори се *људи* (ст. слов. **люднѣ**); од *брат* била би правилна множина *брати* или *братови*, а говори се *браћа*; од *пиле* била би правилна множина *пилета*, а говори се збирна именица *пилад* или *пилићи*, које је последње множина од *пилић*, које се опет у једнини не говори. Тако је *јагње* и *јагањци* или *јагњад*; *теле* и *теоци* и *телад*; *прасе*, *прасци*, *прасад*; *гушче*, *гушчад*, *гушчићи*, итд. У неких опет именица као што су: *дрво*,

прстен, кремен, прут, трн, снои, влат, итд. међу се место обичне њихове множине (која није из обичаја изашла) збирне именице, изведене од њихове основе, и тима се збирним именицама граматичком једнином представља укупна збирна множина, нпр.: *дрвље, прстење, кремене, приће, трње, снопље, влаће*, итд.

Примери. По њој попало сиво *голубље*, сви јој голуби гуком гукају. — То је било ситно округло *зрнвље*. — Но нек само *сраство* траје. — Онђе расте *трње* и коприве. — *Лишће* жуто доле веће пада. — Стане прикупљати бећаре и другу младу *момчадију*. — *Сиромаш* и просјаци бесједе о милостивима и немилостивима. — Махмут Бушатлија давао је праха, олова и *кремења*. — Посједају на *камење* један според другог. — Поврати ме *морском стењу* и пучини. — А ученици његови огладњеше, и почеше тргати *класје* и јести. — Мутна тече Тара *валовита*, на њој нема брода ни *ћуприје*, а око ње *борје* и *мраморје*.

598. Што се тиче родова, вредно је запамтити, да се средњи род увек узима при подмету који значи што неодређено; по том — кад је подмет заменица, која, скопчавајући две реченице, собом упућује на мисао пређашње које реченице; и најпосле — кад у реченици нема подмета.

Примери. Тајно *нешто* из сна ме пробуди. — Ово би много било једној краљевини. — *Сребрно* је лијено, а *позлаћено* још љепше. — *Колико* је тобоца, *толико* је и зграде. — Има л' ишта *љепше* на свијету. — Каква ће семе никнути, каква ће бити жетва, *то* је у божијој руци. — На огњишту није *имало* ватре. — Док *трајало* неба и и србинства. — И од тебе *не остало* трага. — Ал' је вама *хлеба* *нестануло*? — Тог чадора овђе *није било*. — У нашој се земљи *нигда* *није* овакога момчета *дизало*. — Цијел Стамбол јесте позатворан од мојега страха великога.

осим врата од Новогa Хана ! Да л' у њему није никог нема, да л' је како *лудо и махнито*, које јоште за мој страх не знаде ?

599. У придева с обликом разликују се два вида: *неодређени* и *одређени*. *Неодређени* показују у опште *каквоћу*, али *каквоћу* сваке ствари или лица из оне врсте којој се придева, и то му се опште значење не везује ни за каква *поједина* лица или ствари; *одређени* пак, показујући *каквоћу*, везује то своје значење поименце за поједине познате ствари и лица. Разлика се та најбоље види у именима особним: *Црнa Гора* (држава српска) и *црнa гора* (ма која у природи); *Белa Поток* (име села) и *белo потoк* (сваки коме може пристати значење придева *белo*); *Пово Село* и *Великo Село* (име села) и *пово село*, *велико село* (свако село којему могу пристати они придеви). Пошто се ова разлика значења може чинити само при придевима који значе *каквоћу*, то придеви који значе друго што, нпр.: својину или особину, као: *попов*, *Божји*, *људски*, *српски*, итд. немају или једног или другог вида, и употребљују се само у једном, ком год, од њих.

Ако се у придева може разликовати вид, онда се у *прироку* и у *самосталном предмету* додатку (чл. 569) употребљује само *вид неодређени*. У осталим пак приликама употребљују се, по потреби значења њихова, и један и други вид.

Примери. Бог је *добар*. — Трава је *зелена*. — Стар курјак упати *добра* коња. — *Лепa* Маро, *лепа* ти си ! — *Јарко* сунце, моје чедо *драго*, буд' *весело*, не буди *љутито*. — Пак се она *млада* одговара : „*Ид' одатле, млади чобанине*“. — У једнога краља била два сина : један беше *лукав* и *неправедан*, а други *добар* и *праведан*. Пошто им отац умре, рече *неправедни* *праведноме* : „*Хајде од мене*!“
Послије неколико времена среташе се ова два брата у

путу јашући. *Праведни* назва *неправедноме* : „Помози ти Бог!“ — *Великој* души и од самога непријатеља истина је *драга*. — Сину муња из неба *ведрога*. — Ту пађоше *студену* водицу. — То зачула *мила* стара мајка. — Сједну сви наоколо, под један *густ* и *широки* јаблан. — А град бејаше *широк* и *велик*. — Чело му је *високо*; обрве *густе*, састављене, а очи *кругане*, *плаве*; нос *покучаст*, с исјеченим рњама; бркови *танки*, *дугачки*; уста умјерена; уснице *подебље*, а иза њих се бијеле два низа *круганијех зоравих* зуба. — У раду своме *вешт* и *вредан*; у суду *разуман*, *праведан* и *небојазан*; у књизи и писму *вичан*; у животу *добар* и *поштен*: Јован је био у своме селу уважен као какав *честити стари* духовник. — Захвали се жути лимун на мору. — С оне стране Мораве *део* чадор разапет. — *Чарна* горо, *дуна* ти си хлада. — Пуче пушка из горе *зелене*. — У Омера више Сарајева *зелена* мугора око двора. — Дилбер-Мара изгубила *драгог*. — А ја сам јунак *морски* трговац, што прекупљује *бисер* *сићани*

600. Кад је у реченици *поређен* *придев*, онда често долази за њим додатак онога с чим је поређење учињено, ма да се поређен *придев* може употребити и без икаквих додатака. Ако, дакле, уз *поређен* *придев* има додатака, онда поред првога реда (ступња) поређења додатак тај долази у 2-ом надежу с предлогом *од*, или са свезом *него* или *но*.

Будући су прилози што и *придеви*, само што поред глагола стоје, то се у поређењу држе истога правила којег и *придеви*.

Примери. Има дванаест коња за јаслима, да не знаш који је од кога *леши*. — Пишта није *жалосније* човеку, него кад од својих сродних страда. — *Бољи* је један зец у чанку, него два у пољу. — Књижица ова никоме неће бити *милија* него вама. — *Боље* је кашто и изгубити, него увредити добра *пријатеља*. — Не чинимо се *наметлији* од свију. — Што нам стари *бољи* од нас бише? — Та *леши* је лијепа дјевојка, него триста загоркиња вила. — Да с' из

српске крви бољи Србин роди. — Колико је горе *млађему* и *млађему* према *мудријему* и *вјештијему*? — *Милиј'* ми је ђевер мој по рођени братац мој.

601. Други ред *шоређења* долази или без икаква додатка, или му је додатак 2-ги надеж с предлогом *од* или *између*.

Примери. *Најнесрећнији* смо од свију људи. — Где света мудрост царствује, онде *највећи* господа *најбољи* су људи. — *Кад најмлађи* брат дође на ову воду. — *Најбољи* је пазар на својој кући. — *И најјаче* уздање пропада. — *Најгори* је залогај, којим се човек удави. — *Најслађи* је домаћи објед. — Обуку се што *најљепше* могу. — Сада ми је јагњенце од свих оваца *најбоље*. — Од свију је ових био *најзнатнији* капетан Коча. — Да су између свију Херцеговаца у Гацком *најбољи* пјевачи. — *Највећи* између вас да вам буде слуга.

602. Личне заменице имају гдекоје облике двојаче, веће: *мене, тебе, себе*, итд. и мање: *ме, те, се*, итд. Већи се говоре: 1. кад је на заменици сила говора, нпр.: *тебе су звали, а не мене; дао је и теби и мени*; 2. уз предлоге, нпр.: *од мене, од тебе, од себе; к мени, к теби, к себи, к нама*, само што се мањи облици четвртога надежа говори и после предлога, нпр.: *у ме, у те, у се; за ме, за те, за се; преда ме, преда те, преда се*; 3. у почетку реченица. Иначе се свуда говоре мањи облици.

Примери. Дао сам *ти*; поклонно сам *му*; видим *га* (упореди са: Дао сам *теби*, а не *њему*; видим *и њега* и *њу*). — А они *га* изберу за цара. — Твоја сама уста на *те* сведочише. — Мало по мало накупи се *око њега* до шест стотина јунака. — Али Давид то опет скине са *себе*. — *Кад од њега* пођеш, не осврћи се до наше куће. — *Ево мене*, и вас, и душмана, роде! — *Тебе* нам сачува милостиви Бог. — Нек је вама подела, *мени* пред Бога молитва. —

Данас јесте недеља, у њој с' ништа не дела. — Мене воде туђе очи. — Лијепо је цару даровао, дао њојзи хиљаду дуката. — Мени је добро. — Себе не угаси, а мене украси. — Тебе из уста, а Богу у уши. — Тебе хвале, а мене не куде.

603. Између присвојних заменица ваља запамтити заменицу свакога лица: *свој, своја, своје*, јер се њоме увек означава оно што припада лицу које је у подмету, па било то подметово лице прво, друго или треће, и било у једнини или у множини

Примери. Твога дору водим *своје* двору, — Ја погубих *свога* сина Марка. — Виде Иван *своје* беле дворе. — Тада се Мојсије опрости са *својим* народом. — А он са *својом* браћом и младом отиде кући *своје* оцу. — Сваки је *свога* дома владика. — С тебе срећу изгубила нисам, ни са себе ни са *своје* мајке, ни са *свога* стара родитеља. — Сад што ћемо од живота *свога*? — Јер ћеш *своју* изгубити главу.

604. Заменице непознатог трећега лица (*који, ко, какав, колики* итд.) узимају се пред *реченичне додатке* (види чл. 565, 566) као савезне, те их скопчавају за реч којој се додају. У таким случајима, кад заменица додаток реченични скопчава за *поједину реч* из главне реченице, мора се с том речју слагати у роду и броју, а у падежу не мора. Кад ли се додаток реченични скопчава за *целу мисао* пређашње реченице, онда заменична свеза долази у први падеж средњега рода у једнини.

Примери. Иди у другу земљу, *коју* ћу ти ја показати. — Само молим *свакога који* би их писао, да он не поправља ништа. — И *момак који* му ношаше оружје. — Тешко оном *човеку кроз кога* долази саблазан. — Не могу сви примити тијех речи, до *оних којима* је дано. — Именујући *људе који* грађаху ту грађевину. — И *ко би*

ми задобио Хајку, дао бих му три товара блага. — Ко свашто, за зло прима, онај међу људе нек не иде. — Ко се не намучи, тај се не научи. — Он би нашао себи девојку, какву свака земља нема. — Срећа је оно, што људи за срећу држе. — Мајка ћерку на далеко дала, преко гора четири конака, то стајало пет шест годин' дана. — Колико воде попила, толико суза пролила!

605. Кад се додата реченица скопчава за показну заменицу или за именицу са показном заменицом, чешће се место заменице који, која, које употребљује заменица што. Отуда заменица што долази место заменице који и у другим случајима. У гдекојим реченицама показна се заменица и не исказује, већ остаје само што.

Примери. Биров виче оно што му заповеда кмет; а кмет заповеда оно што хоће село. — Ово је хлеб, што вам Господ даде да једете. — Очистила с' она веља брукл, што окаља Србина са Вука. — Ухватише оно момче младо, што је њима бостан погазило. — Идите у село што је пред вама. — Ој, ти небо, штомо рониш росне своје сузе на ме. — А ово је све било, да се збуде што је казао пророк. — Јагањци су, рек' би, тихи, што бијаху горски лави. — То је добра душа, што ни муси зло не мисли.

606. Показна заменица какав и односна који долазе каткад у значењу неодређене заменице неки.

Примери. Него да ми нађемо сви заједно какав начин. — И подигла си цркву к'о тврди какав град. — Кад каква сметња хоће да сузбије младића, он се тим више упиње да је савлада. — Камо л' да ми помоћ обећаш какву. — Ако га каштигујемо за какву кривицу. — Тебе нема, моја мила мајко, да за мене коју реч прословиш. — Свечанике мале чича не варује, али у недељу или у који велики празник неће узети мотике у руке. — У јунака свилен појас, свилом накићен; с девојкама играјући скидао га; стадоше се довијати, да га наките; која конац, која новац,

накпотише га. — Има ли ту која церемонија? — Баш их нигде сунце не огреја, нит' их каква роса заросила.

607. Бројеви су или *прости* или *редни*. Прости бројеви долазе двоструко, као обични: *један, два, три, четири*, итд. и као збирни: *двоје, троје, четворо*, итд. Ови збирни су у једнини средњег рода, а у множини се могу говорити као придеви (нпр. *двоји, -е, -а; четвори, -е, -а; деветори, -е, -а*). Они се употребљују поред речи које имају само множину, или које само множином својом чине једно цело (а у то цело иду по две или више истих ствари), или поред живих ствари различитога рода и старости.

Примери. *Двоје* виле; *троја* врата; *троја* кола; *четворе* чарапе; *петоре* рукавице; *шестори* опанци; *троји* јади. — Шаљите нам токе *тријесторе*. — Опет иду *петоре* кочије. — Уведосмо *све тридесеторо* коња. — *Десеторо* чељади. — По смрти наше матере остане нам отац, с нас *шесторо* деце, удов. — Дјед *осморице* краљева и *двојице* императора. — Домаћин му поклони *петоро* говеда. — Викну Јуже *ћеце деветоро*. — Краљ наиђе на ту пећину, у којој опази *двоје* *красно* *ћеце*. — Огањ који се вади тарући *двоје* *лишово* дрвљади једно о друго.

608. Број *један, једна, једно* често не значи број, него се употребљава у значењу *неки, нека, неко*, и у том случају може имати и множину.

Примери. Био *један* цар. — У оближњем *једном* селу. — *Једни* веле ода зла је рода. — *Једне* жању, друге снопље вежу. — *Једне* ноћи сиромаси се сви искупе на *један* брег, па се почну договарати. — Они сташе *причати*, да долазе с *једног* другог острва.

609. Разлике у значењу глаголском искачу на *видик*, кад се глаголи размотре по томе: *откуд излази и на коме се врши*, и по томе: *какво трајање показује радња њихова*.

Гледајући на подмет, од кога излази, и на предмет (ако га има), на коме се врши радња глаголска, глаголи се могу поделити на *прелазне*, *непрелазне* и *повратне*, који се последњи деле на *просте* и *узајмичне повратне*.

Прелазни глаголи (који би се по својој природи могли назвати *предметнима*) значе да за радњу, која се њима казује, треба двоје: *подмет*, од кога радња излази, и *предмет*, на коме се та радња врши.

Према томе двоје може и казивање радње њихове ићи од *подмета*, или од *предмета*, из чега излази да у тих глагола има *радно* и *трпно* стање.

Непрелазни глаголи показују радњу, бивање или стање, у коме се подмет сам собом налази, не потребујући горе поменуте предметне допуне.

Повратни (прости и узајмични) глаголи показују радњу, коју лице, што чини подмет реченице, само на себи врши. Ту се, дакле, *подмет* и *предмет* прелазних глагола у једном лицу састају. Ако се радња та враћа на подмет који значи једно лице, зову се ти глаголи *прости повратни*; ако ли се враћа на два или више подмета, онда се зову *узајмични повратни глаголи*.

Примери. Невесело гледа, тужно проговара. — Какви тебе, срце, тајни јадн ломе? — Грохотом се смију, гора се разлеже. — Памти заповести његове. — То изустн, па душицу пусти. — Раде земљу и држе стоку. — Предраг седи, пије рујно вино. — Руке шире, у лице се љубе. — Тиха росо, што не падаш на ме? Падала сам за два јутра на те, ово сам се била забавила, гледајући чуда великога, ђе се вила с орлом завадила. — Не могу сељаци да се сложе. — Милош и Сава науме да се побратиме у цркви.

610. Што се тиче *трајања* радње глаголске, оно се може показати: или непрекидно (продужено), или на разне начине *ограничено*. *Непрекидно* је, кад радња

траје неко дуже време без ограничавања, као на прилику: *летети, горети, вртети, кметовати, црнети*, итд. Ограничено је, кад се радњи, која се именује глаголом, бележи у трајању њеном: или један тренутак, у ком се она догодила и свршила, нпр.: *лупнути, дати, стати, скочити, крочити*, итд.; или крај трајања кроз неко извесно време, нпр.: *поцрнети, напевати, увести, провртети*, итд.; или почетак трајања, за које се не казује, докле ће се продужити; нпр.: *полетети, забелети се, задрмати, заболети, запевати*, итд. — На послетку може се глаголским обликом показати да се радња, било непрекиднога, било ограниченога трајања, у више пута понавља, нпр. *лétати* (више пута *летети*), *сédати* (више пута *сести*).

Према овоме, глаголи по трајању радње могу бити:

а. *Несвршени*, у којих се радња показује просто као трајна или непрекидна, нпр. *писати, плакати, војевати*.

б. *Свршени*, у којих се радња показује као да се у једном ограниченом тренутку догодила, обележавао се у том тренутку почетак, крај или целина радње, нпр.: *заплакати, пожутети, грунути*.

в. *Учестани*, у којих се понављање једне исте радње показује. Учестаност радње може се обележити и при несвршеним (нпр. *лétати* спрам *летети*; *прогоревати* спрам *горети*) и при свршеним (*ноћивати* спрам *ноћити*, *стајати* спрам *стати*, *мицати* спрам *маћи*).

611. Ову особину постизавају словенски језици, а међу њима и српски, наставцима глаголских основа и предметањем предлога. Тако су, на прилику, скоро сви глаголи друге врсте (*пла-ну-ти*) свршени; тако су глаголи пете врсте првога раздела (*да-в-а-ти*), што су од

глаголских основа¹ произведени, већином учестани; а исто тако и глаголи шесте врсте на *ивати* (*ноћивати, казивати, распитивати*). Глаголи четврте врсте, произведени од имена, махом су свршени (*рочити, скочити, ноћити, вёрити*, итд.). Све остале врсте и раздели, кад су без предлога, понајвише бележе несвршену радњу. У слагању с предлозима, од несвршених обично постају свршени (*клет*и — *проклет*и; *мрети* — *умрети*; *трајати* — *дотрајати*; *старети* — *остарети*), а од учестаних несвршени (*давати* — *издавати*; *клањати* — *приклињати*).²

Често се уз више предлога значење глаголске радње показује не само по трајању учестано, него се и свеза глаголске радње шири на више подмета или предмета, нпр.: *исировлачити, поизодносити, поосмицати, испогибати, поуустајати, испоразболевати се, понатицати*, итд.

Каткада се разлика међу обичном учестаном радњом бележи и снажењем гласника у корену, што искаче на видик кроза снажнији акценат. Нпр.: *загле-дати* — *загле́дати*; *на́тиевати* (*натије́вати*) — *нати́евати* (*натиције́вати*); *о́кидати* — *оки́дати*.

612. Има несвршених глагола, који само временом садашњим прелазе у другу врсту, да би се показала свршеност радње њихове, нпр. *ако могне, дадне, хтедне, смедне, умедне, знадне, имадне, немадне*. Из истог се узрока време садашње у многих глагола може сложити

¹ *Лег-а-ти* од *лег* (лећи); *разуме-в-а-ти* од *умѣ* (*умѣти*); *враћати* од *врати* (*врати-а-ти, вратј-а-ти, враћати*).

² Овако је у апсолутној већини случајева (*Miklošić Syntax 320* и д.), али се догађа и противно, нпр.: *водити* — *приводати*; *носити* — *проносати*; *ходити* — *проходати, исходати* (ib. 331).

са предлогом *уз*, и тиме му се значење често једначи са значењем времена будућег.

Примери. Онда цар *немадне* куд. — Али га *не* *могне* наћи никако. — Док *умједне* собом окренути. — А мати му је *не* *хтједне* дати. — Ако само пола од онога *узвезујеш*, што ти се казује и предаје. — У јутру *прије зоре сједне* на четокаик. — Благо вама, ако вас *узасрамоте* и *усарогоне* мене ради. — А она *уздахне* и *заплаче* се, али му *не* *смедне* казати. — Па ако и сад *не* *усхте* послушати што је право и поштено, шта нам остаје онда? — И који у закону сагријесише, по закону ће се осудити на дан кад Бог *узасуди* тајне људске. — Али му нико ништа *не* *умједне* и *не* *хтједне* казати. — А ја ћу се Богу молит', да ми цвеће чува; кад га *усхтеш* откинути, нека те угрува. — Па им онда *не* *дадне* несрећа, да се опет измакну на Љубић.

613. Напред је (чл. 610) казано, да свршени глаголи показују *почетак*, *крај* или *целину* једне, извесним простором ограничене, радње. Има пак прилика где глаголу треба одржати значење трајне или учестане радње. и опет и такој радњи показати *почетак*. У таким приликама узима се за ту потребу у помоћ глагол *стати* као помоћни.

Примери. Ја ти докопам нож, пак *станем* у ћошку дувар *прокопавати*. — *Стану* се *бити* с Гушанцем, но Гушанац их надвлада и истера из Београда са свим. — Српске старешине, одмах по Божићу, *стану* се са својим момцима *прикућати* к Београду. — *Стаде* *царе* *кућити* сватове. — Киша је још у јутру, кад су Французи почели ударати, *стала* *ромићати*. — Једном *стане* се цар *разговарати* са својим синовима. — Кад се мало чете поумноже, онда *стану* *нагонити* и оне људе који не би хтјели, и *стану* им *куће* *палити* и *бити* их и *гонити* их као и Турке. — Одрастао од петнаест љета као други од тридест година, *ста* се добра коња *прихватати*. — Ето отуд до три горске виле, *напише* се воде студенице, па код воде *сташе* *беседити*.

614. Кад су реченице без подмета (или се подмет прећуткује), употребљује се треће лице једнине потребнога времена, и додаје му се заменица *се*. Глаголи који значе *бивање* могу и без заменице *се* стајати у реченици без подмета. Ако се у сложеним временима може обележити род, онда се у реченицама без подмета узима средњи род.

Примери. Обично *се* иде к манастиру. — Обноћ *се* саава. — Да *се* Марку за гроб не разнаде. — Овако *се* обично почиње, кад *се* зове на крсно име. — Кад је било већ пред ноћ. — Стаде велика вика људи и жена. — Ђетића *се* дома не десило. — Писано је. — Нигде *се* тога није видјело у Израиљу. — Мрзи ме *се* овђе распасиват.

3. Употреба облика у реченицама.

І. ИМЕНСКИ ОБЛИЦИ.

а. Падежи без предлога.

α. Први падеж.

615. У првом падежу стоји *подмет*, заједно са својим придевним и самосталним додатцима.

Примери. Рука руку мије, а образ обадије. — У њега су књиге староставне. — Очи господарева коња гоје. — Бањска војска прво удари на турски шанац на Бачишту. — На гробу му стоји и сад белег, прост камен без икаква записа. — Кнезу Милошу дође једном један сељак из Јасенице, по имену Андрија. — А она, несрећница, куд има погледати?

616. У првом падежу стоје још имена што састављају именски прирок.

Примери. Ти ли наста тај зумак на земљи? — Бог је спор, али достижан. — Ви сте видело свету. — Учини

се голема сирота. — Кад се он створи лепа трговина. — Тај ће се велики назвати.

β. Други падеж.

617. Други падеж и с предлогом и без предлога, има у нашем језику најразличнија значења.

Тако реч у другом падежу показује својину, тј. да нешто припада ономе што она значи.

Примери. Виноград је *Љутице Богдана*. — Ово ј' рука нашега *Дамјана*. — Мио братац *војводе Милоша*. — Сестра *Лене капетана*. — Није сваке *тице* једнако месо. — Стане својим и свога брата познаницима поручивати. — Узе главу *светога Лазара*. — У његовој руци стоји смрт и живот нас *свакога*.

618. Али припадање или својину не може показивати сама именица у другом падежу, него мора бити поред ње какав год додатак. На прилику може се казати : *кућа мога оца*, али не : *кућа оца* ; може се казати : *плетиво оне жене*, али не : *плетиво жене*. Кад нема додатка, припадање се казује придевом начињеним од оне речи, а други се падеж не употребљава. Нпр. место : *кућа оца*, каже се : *кућа очина* ; место : *плетиво жене*, каже се : *плетиво женино*.

Примери. На тужбе *кнезовске* и *спахијске* — Уђосмо у кућу *човјекову*. — Јер су изумрли који су тражили душу *детињу*. — Младожењо, *грано босиљкова*. — Дај ми, Боже, очи *соколове* и бијела крила *лабудова*. — Свега села *овце*, а *кнежево* звонце.

619. Међу тим каткад стоје и без тога додатка имена којима нешто припада.

То може бити у три случаја :

а. Кад је одређени придев реч којом се припадање казује ;

б. Кад има више речи којима се припадање исказује ;

в. Кад се припадање презимену приписује.

Примери. Ал' драгога двори затворени. — У име оца и сина и светогa духа — Кула Буришића. — Чардак Алексића. — Мајка Југовића. — Крвницима оца и матере.

620. Другим падежом именице, нарочито кад је уз њу придев, казује се својство или каквоћа лица или ствари.

Примери. А напријед јунак на вранчићу, необична ока и погледа, необичне слике и прилике. — Дође момче црна ока, на коњицу лака скока. — Човек добре руке. — Старац бијеле косе и браде. — Сад су људи чудновате куди. — Брат је мио, које вјере био. — Зле је клетве а добре молитве. — Човјек нарави кротке и свијести разборите. — Вељко је био танка и висока струга, смеђе косе и врло малих бркова, дугуљастих сувих образа, широких уста и подугачка, мало покучаста носа.

621. После речй које значе меру какву, или се могу узети у таквом смислу, и после бројева даље од четири, меће се у други падеж именица која значи мерену или бројену ствар.

Примери. Литра злата ; аршин платна ; товар шенице ; капља воде ; чаша вина ; дан хода ; сто година ; триста дуката, итд. — Помало је такијех јунака. — Имам доста вина и ракије. — Додајте ми мало воде хладне. — Ја му дадох киту босока. — Труба платна. — Она нађе један комад сабље. — Отуд лети јато соколова. — На годину све по три товара, један воска а други тамјана, трећи товар бистра зеитина. — По том прође три године дана.

622. Некоје заменице неодређенога значења (трећега лица) у средњем роду показују неодређену количину, и због таког значења траже као додатак други

падеж оне ствари од које се та количина мисли. Таке су заменице *што, штогод, нешто, ово, оно, то*.

Примери. Што је који робља заробио. — Што год има у Сењу јунака. — Он с оно своје војске, што је могао извести из шанчева, изиђе пред Турке. — С ово брата дочекају Турке. — Не једе ништа за по дана. — Оно кућа, што није било изгорело, Срби раскопају. — Да још и ово кукавнога робља за тебе погубимо. — Они знаду и без њега шта у Босни Турака имаде. — Не жалим себе, но жалим то јадно бечице. — Пошто изгори то кућа, зла ми замјена. — Тако му даде по нешто ударја. — Чује да је уврх горњег краја села Липолиста Срдан Илија с нешто дружине. — Што фетета у вече омркне, још толико у зору осване. — А и што је војске у Турака, војска им се јесте побољела.

623. Други падеж значи често и сам собом неодређени део онога што значи реч која је у том падежу.

Примери. Као да си дошао ватре узети. — Да хладне воде захитиш. — Дај ми, Боже, ветра са планине. — Нек донесе тамјана. — Изнесе у зубима пијеска морскога. — Кад је масла, није брашна. — Свега имаш у бијелу двору. Накупова сваке трговине. — Воде пише, хлеба заложеше. — Пожелећеш неге материне.

624. Према томе се значење неодређеног дела често узима у преносном смислу за ствари мислене, које се и не могу делити.

Примери. Да је игде брата, да пожали. — Док је мене и на мени главе. — Није чувено, од како је света. — Ђе несрећа, ту и среће има. — Рђом кап'о, док му је кољена. — Докле је вијена.

625. Често лепо стоји други падеж, значећи неодређени део, у предмету одречених прелазних глагола. Али се често, особито кад је на предмету одреченога глагола сила говора, предмет оставља у четвртом па-

дежу, нпр. : Повади ноже од паса, да удри јелу по грани ; *не удри јелу* по грани, нег' младу Јану по глави. — *Не зови зло*, јер само може доћи.

Примери. Мајке немам, а сестрице немам. — Ја срамоте поднети не могу, ни *жлости велике* трпети. — Ви *Турака* ни видели нисте. — Коње дајте, *оружја* не дајте. — Не рече *речи*. — Не зна *језика*. — Не говор'те, не гријеш'те *душе*. — Да им Марко не види *сабаља*. — Да не гледа *сунца* ни *мјесеца*.¹

626. Другим падежем се казује и време, у које се збуђе каква радња.

Примери. Једанаестог Октобра. — Ми ћемо те често походити, у години свакога месеца, у месецу сваке недеље. — Бог не плаћа сваке суботе. — Сваке младе неђеље долази на ту воду из околних села мноштво народа. — Оне године удари град, те побије оно село.

627. Други падеж долази као допуна после многих придева, којима се казује *пуноћа, довољност, вредност*, или томе противно : *глад, жеђ, жудња*, итд. А исто тако и после глагола што су изведени од тих придева.

Примери. Жедан коњиц *водице*. — Пун *радости*. — Сит сам *свега*. — Ми смо жељни *добријех гласова*. — Вриједно је *вјечнога спомена*. — Радин је достојан *своје плате*. — Вриједи *царева града*. — Нијесам ожеднио *вина*. — Свако ми зрице *дуката ваља*. — Вук не вије, што је *меса гладан*. —

628. Тако исто долази други падеж као допуна и после повратних глагола. кад су сложени с предлогом *на*.

Примери. Подиг'о се ор'о небу под облаке, да с' *нагледа чуда* и *љепоте сваке*. — Па се напиј *водице млађане*.

¹ Обртањем у обичне неодречене реченице, или обратно, најбоље ће се свићи ово правило.

— Да се *јарка сунца* нагрејемо. — *Здрављица* се наносили.
 — Да се *санка* наспавамо. — Ја се *напих жубер-воде*, на-
 мирисах *жуће дуње*. — *Живијех* се *мука* намучио.

629. Осим ових ишту иза себе 2-ги падеж као допуну и некоји прелазни глаголи, као : *избавити, опростити, ослободити, поменути*, итд. — па онда многи повратни, на прилику ; *сетити се, одрећи се, бојати се, оставити се*, итд.

Примери. Да ме *избавиш муке и смрти*. — *Сачувај ме, Боже, биједе невидовне*. — Тако ћеш се *одужити дуга*. — Ко се *одрече мене* пред људима. — *Бога се боји, а људи се стиди*. — Зато се *таковијех мјеста* клоне сви. — Чувај се *мога коња*. — Ко се *дуга* не одужи, тај се *туге* не отужи. — Три пут си ме *ропства* опростио. — Да с' *немирна* манем *аута*.

630. Други падеж долази такође поред чуђења, с ускликом или без њега, и поред показних прилога *ево, ено, ето*, итд.

Примери. Ао *света големога*, ао *јада мога* ! — Турским главам' *гору китим*. о *хајдучке дивне среће* ! — Мили Боже, *тешкэ муке* ! — Виђи *књигу, нечувених јџда* ! — *Чудне грђе* око нашег двора ! — *Ево, море, Краљевића Марка*. — *Ево вука* пред твој двор ! — *Ал' ето ти Љутице Богдана* ! — *Ето, царе, лијене ђевојке*, а *ето ти од Арапа главе* !

631. Исто тако долази други падеж у заклетвама, у којима нема глагола. У други падеж долази оно чим се ко заклиње.

Примери. *Бога ти* ! — Јесте, *царе, данашњег нам дана* ! — Нисам, *мајко, живота ми мога* ! — Не, *Стојане, твога ти јунаштва* ! — Тако ми *вида очињег* ! — Тако ти *овога и онога свијета* ! — *Кујунџија, тако ти заната* ! — А тако ти *среће и јунаштва*, и тако ти *сретнога весеља* !

632. Други падеж стоји још и уз именице које значе глаголску радњу, и које су понајвише начињене

од глагола. Уз њих у другом падежу стоји предмет оне глаголске радње која се тим глаголским именицама казује.

Примери. Зидање *Раванице*. — У превођењу сваке књиге. — О прошењу *дјевојке*. — Без питања *цара и везира*. — Никад не могу да дођу к познању *истине*. — Љубав *похвале* и разумна жеља *славе* и *лепога имена*. — Учитељ *незнабожаца*. — По разбићу *Турака*.

633. Врло је чест други падеж у реченицама без подмета, уз глаголе без подмета употребљене. У таким приликама често се у другом падежу налази реч, која би, при друкчијем склопу реченице, сама била подмет.

Примери. Има људи који би пристали. — Има нас свакојаких. — У сваком житу има *кукоља*. — Кад је *масла* није *брашна*. — Па ће бити *вина* и *дувана*. — Певај, брате, ти се не бој *виле*, док је *мене*, *Краљевића Марка*, и *мојега* *видовита шарца*, и *мојега шестопера* *златна*. — Док трајало *неба* и *србинства*. — Докле текло *сунца* и *месеца*. — Или ти је *блага* *понестало*. — *Божја* од вас не остало *трага*. — Може бити да би се нашло и *сланих извора*. — Претргло се *вина*. — *Такових људи* треба народу.

у. Трећи падеж.

634. У трећи падеж меће се ствар или лице, кога се тиче оно што се у осталој реченици каже. Тицање је различито, и у овим примерима понајчешће намера, циљ или крај некога кретања или рада.¹

Примери. Пак ти идеш *цркви Гаваници*. — Када иде у *Текију цркви*. — Дође јунак *Босни каменитој*. — Кад

¹ Значење трећег падежа одредио је Давичић овако : „У трећем падежу реч показује да нешто ступа у везу с оним што она собом значи. Кад се иде *кући*, *ходу* је крај у *кући*, по чему се довољно може разумети речена веза.” —

ја поћем роду мому. — Хајдемо судији. — Да похити кући. — Трчи, сине, двору бијеломе. — Ево теби три књиге стигоше. — Да га она изведе везиру. — Шећерли му, каву изнијела. — Себи ореш, себи сејеш, себи влачиш, себи ћеш и жети.

635. Тога ради трећи падеж долази после многих прелазних глагола, који, осим што ишту у четвртном падежу као додатак предмет свој, траже још у трећем падежу ствар које се тиче њихова радња.

Примери. Изнеси ми хаљине. — Не води ме дворцу бијеломе. — Пустише га цару под шаторе. — Невоља сва-
чему човека научи. — Одреши му свезе на рукама. — Отвор'те му врата. — Заиска му од злата јабуку. — Гони Марка бијелу Звечану. — Донеси га дворцу господскоме. — А воде га под шатор везиру. — Да ти понесем један ћуп масла. — Коњу ладох снопак ђетелине. — Оне двије рибе раздијели свима.

636. Из истог узрока, показујући ствар које се тиче радња глаголска, трећи падеж долази после многих непрелазних глагола, као : *помоћи, служити, бранити* (кад значи : *кратити*), *судити, кметовати, претити, досадити*, итд.

Примери. Бог му помогао. — Служи цару. — Не бране никоме молити. — Суђено му. — Мили Боже, помози свакоме, сваком брату и добру јунаку. — Којој овци своје руно смета, онђе није ни овце ни руна. — Служи њима дијете Грујица. — Не вјерује ни својим очима. — Кад ко пријети коме. — Шта брани мени да се крстим. — Рука руци суди.

637. Исто тако долази трећи падеж као додатак и поред неких повратних глагола, као што су : *осветити се, досетити се, надати се*, итд.

Примери. Молимо се вишњем Богу. — А нико се јаду не досети. — Ко год прође, свак се чуду чуди. —

Свакоме се готов наругати. — Ко би се *томе* досетио. — Па се *цару* часно поклонише. — Уклони се *пијану* као и *муду*. — Не бојте се *глави* ни *животу*. — Ко се *туђем* *злу* песели, нек се *своме* нада.

638. Трећи падеж показује неки пут и присвајање (припадање), нарочито заменицама.

Примери. Љутица Богдан и сестра *му*. — И *крепка* *ти* десна рука била. — Нико сам *себи* не може судија бити. — Златна су *јој* крила. — Посједаше, *ђе* је мјесто *коме*. — Бачевци су *Дрини* на обали, према Осату. — Стоји *мору* на обали. — Које су доцније биле извор *несрећи* *његовој* и *породице* *му*. — Овај је старатељ *детету* *меште* оца и мајке.

639. Као што при заклетвама у други падеж долази оно *чим* се ко, или у *што* се куне, тако у трећи падеж долази онај коме се заклетва управља, или од кога излази. Исто тако и при жељи.

Примери. А тако *ми* никога до Бога! — А тако *ти* моје вјере тврде! — Вако било *свакој* *друзи*, која мајке не слушала! — Да *ти* је на здравље! — Благо *мајци* која те родила, и *јунаку* који те имаде! — Тешко брату *једном* без другог!

640. И трећи падеж служи као допуна уз глаголе који се употребе у реченицама без подмета. У тим приликама је у трећем падежу каткад оно што би, при друкчијем обрту, било подмет.

Примери. Пак се *кнезу* било дожалило. — Стужује *ми* се. — Ту се *Ајки* мало задр'јемало. — *Чисту* *образу* мало воде треба. — Де ако и *мени* кад сване. — Прохте *ми* се, једном, путовати. — Од *ина* се *цару* не могаше. — Да *ће* *моме* болу бити боље. — Како *мени* данас, тако *њима* до века. — Мучно бјеше *Наход-Симеону*. — Тешко *оном* *свакоме* *јунаку* што не слуша свога старијега. — Врућина *ми* је. — Мука *ми* је.

δ. Четврти падеж.

641. Четврти падеж без предлога најчешће је предмет, тј. реч која показује ствар на коју прелази, управо на којој се врши радња прелазних глагола.

Примери. Градити кућу. — Копати јаму. — Отварати врата. — Пријеђоше горе, поља и ливаде, обиђоше луке и стада бијела, и питома села свијетла и весела. — Ја обиђох многе доле, многе реке, многа врела, — горе, луке, стене голе, многе дворе, многа села. — Што ти градиш многе задужбине? — Отворићу дворе јаворове.

642. Пошто се предмету, због тога што је понајвише именица, могу као и подмету (чл. 571) додавати самостални додатци обе врсте (чл. 568 и 569), може предмет према тим својим додатцима изгледати као подмет према прироку. Пошто пак ти додатци, заједно с предметом као са својом главном речју, долазе у четврти падеж, то се покрај гдекојих глагола (као што су: *чинити, творити, делити, ставити, метнути*, итд.) виде два четврта падежа, од којих је у једном предмет, а у другом његов самостални додатак.

Примери. Честита бих њега учинио. — Да га учини свога краља. — А погледе створи стријеле. — Него га је Бог такога дао. — Не држах себе достојна да ти дођем. — Кума међу крститеља Јоване. — Да те ставим вељег везира. — Блажене називамо оне који претријеше. — Ма ме за то крива наћи нећеш.

643. После именица: *страх, срам, срамота, стид, брига, туга, воља*, кад су оне прирок у реченици без подмета, долази у четврти падеж заменица, којом би се, при друкчијем обрту реченице, исказивао подмет.

Примери. Није га страх од страшне смрти. — Стид је мене у очи гледати. — Колико те год воља. — Јер га

страх бејаше у Бога гледати. — Нити га је за то брига. — Препаде се, срамота га било. — Да је није кроз го-рицу туга.

644. Тако је исто и у глагола, кад се у реченицама употребе неодређено или без подмета.

Примери. Ће кога боли. — Кад јунака доболело беше. — Мрзи ме се овђе распасиват'. — Кога тишти. — Протискује ме. — Пробада ме. — Жуљи га да плати.

645. У четврти падеж без предлога меће се реч којом се хоће да означи мера, било за *простор*, било за *тежину*, било за време.

Примери. Камен око три аршина висок, један аршин широк, једну стоуу дебео. — Тежи је једну оку. — Ваљају стотину дуката. — Служи ме већ трећу годину. — Сву ноћ препјеваше. — Седми дан стигосмо на своје мјесто. — Он оста неко време у Азији. — Једно јутро, кад огрија сунце. — Онај дан изишавши Исус из куће.

ѐ. Пети падеж.

646. У петом падежу реч показује да се зове оно што она значи, и тада је обично пети падеж самостални додатак (апозиција) подмету.

Примери. Шта си дочекала, домовино драга! — Богом браћо, огњени змајеви, немојте се тако завађати! — Или к мраву, те се научи, о лењивче! — Оди, једини пријатељу дома мога! — Ти си неспокојна, краљице! — Надај се данас, витешки роде! — Мили Боже, на свему ти хвала!

647. Облик петого падежа долази по неки пут место првога падежа као подмет, али само у песмама, да би се испунио стих.

Примери. Узе књиге *Краљевићу Марко*. — Кад то зачу *Вукашине краљу*. — То је *Вуче* књигу проучио. — Весео је и наш *домаћине*. — *Маче* војску *Ерцеже Степане*.

д. Шести падеж.

648. У шести падеж без предлога меће се реч која показује *средство* или *оруђе* којим се врши радња каквога глагола.

Примери. Војници, потресени *лепотом* околине, а забринут *изласком* боја, јеђаху са свим безорно. — Јоште путник *туда ногом* лако ходи. — Пише се *руком* и *пером*. — Тица лети *крилима*. — Умиј мене *студеном водицом*. — Те се гора преодене *листом*, а земљица *травом* и *цвијетом*. — Што по вас дан *плугом* плужи. — Три је леда *главом* проломио.

649. У шести падеж меће се реч, која показује *начин* на који бива радња каква.

Примери. Којом бих га *сврћу* уморио? — А *шапатом* збори сиротиња. — *Тајом* иду кроз гору. — Киша пада *капљама*. — Моје племе *сном мртвијем* спава. — *Муком* муче ропске слуге. — Сва се чета *ижљубила редом*. — *Реком* крвца пољем тече.

650. У шести падеж меће се реч која показује *кретању* (мицању) простор, или *простирању* место.

Примери. Он отиде *земљом* и *свијетом*. — *Другијем путем* отидоше у своју земљу. — *Небом* свец *сташе* војевати. — Три девојке *цвеће* посејале, *брдом* смиље а *долом* босиље. — Пусте Турке *десном страном* Мораве на Дунаво. — Тама *долом*, тама *гором*.

651. Врло згодно се овим падежем може *казати* време.

Примери. Часом ведро, а часом облачно. — Сарајево рано затворено, а у јутру зором отворено. — Недељом и свецем излазио би с њима у шетњу. — Ученици га узеше поћу.

652. Каткада у 6-ом падежу стоји именски део именскога прирока.

Примери. Он ће другим бити Скендербегом. — Да сам тобом, ја бих друкчије радио. — Вукашин постане краљем. — Учини се црним Арапином. — Земља се управо може назвати родном. — Кућа му се кућерином звала.

653. Предметов самостални додатак (чл. 642) налази се каткад у шестом месту у четвртном падежу. У том случају шести падеж изгледа као прирок према четвртном падежу (предмету) којему се додаје.

Примери. Учини га дружба старешином. — Да Милоша зетом учинимо. — Лава робом да учини. — Сваки, који себе царем гради, противи се ћесару. — Ко је мене поставио судијом или кметом над вама? — Кад те таким познајемо.

654. Шести падеж долази као скраћен реченични додатак поређења и начина, који се може растворити у реченицу која би се почињала са као или док.

Примери. Уђе кадетом у регенту. — Жене које су девојкама биле у краљицама. — Нека бих коњем у гору текла. — Свака је добра девојком, но да је видимо невојом. — Скендербег је срца Обилића, ал' умрије тужним изгнанником. — Да је у Кочину крајину дјететом заробљен. — Волим мријет', него робом живјет'.

655. У разном смислу долази шести падеж као додатак после многих глагола, као што су нарочито: *клет*и се, *заклет*и, *молит*и, *кумит*и, *братит*и, а и после

гдекојих придева, као што су: *довољан, задовољан, плодан, родан, сиромашан, обичан*, итд.

Примери. Ја сам задовољан оним што има. — *Мачва* је обилна *житом*. — Старјешина није свагда *годинама* најстарији у *кући*. — Ја *Божјијом* довољан сам *судбом*. — *Закле* је *небом* и *земљом*. — *Кунем* ти се *Богом*. — *Кумим* те *хлебом твојим*. — *Насијао* сам *њиву шеницом*. — *Кад* кога нуде *ручком*.

η. Седми падеж.

656. Седми падеж који значи место или бављење сад се не употребљава без предлога, као што се употребљавао у старо време. Останци од тога још су се сачували у речима: *лети, зими, ономадне, лане (лани), врху, меште, јави*, итд. које се речи сад сматрају као прилози и предлози, а не више као именице у седмом падежу.

б. Падежи с предлогом.

657. Предлози се с именицама употребљавају, да покажу свезу или положај онога што имена значе. Та се свеза или положај може тицати стварног или мисленог значења.

У стварном значењу може предлог показивати *место* или *правац*. С местом је обично везано *мировање*, а с правцем *кретање*.

Примери. *Кућа у пољу*. — *Пут кроз поље*. — *Бој на Мишарском пољу*. — *Стаза преко поља*. — *Облак врх земље*. — *Благо под земљом*. — *Свештеник пред црквом*. — *Камен код моста*. — *Крчма за гором*. — *Иде кроз ливаду*. — *Попео се на планину*. — *Пузи по земљи*. — *Пошао дуж реке*. — *Поред стене, поред жбуна, на врлетни стиже крај*. — *Над хучним морем, на кршном стењу*.

658. У мисленом значењу предлози најпре показују време у коме се, после кога се, пред којим се, или око кога се што ради. Осим тога се у времену разликује почетак, правац, трајање, крај, и то управо и означају предлози.

Примери. Преко године. — У години свакога месеца, у месецу сваке недељице. — До јутра. — По Митрову дне. — За јутра. — Од јуче. — Пред пролеће. — Под јесен. — Доћи ће на Ђурђев дан. — За годину. — Тако стаде за три године. — Постарај се, да дођеш пре зиме. — Од тога дана почела је царовати међу њима тишина.

659. Осим тога мисленим се значењем предлога може казати узрок, као што се види из примера.

Примери. Умро од туге. — Учинио је од своје воље. — Ја сам с тебе допао тамнице. — Са тога се врло расрдио. — Пропао с нерада. — Знам да из незнања оно учинисте. — Да су га браћа из зависти оставила на оном чардаку. — Не могаху пута разазнати, од мириса ситна босиока, од љепоте румене ружице. — Видиш да ћеш данас погинути, а за правду Бога истинога. — Њему вјеру за невољу даје. — Пак се за то расрдио на ме. — За што се насмеја?¹

660. Тако су од првих стварних значења постала мислена, те се говоре предлози, који иначе значе место или правац, поред именица мислених, код којих не може бити говора о месту или правцу.

Примери. У гњеву. — Сред сумње и страха. — Радио је мимо закон. — Учинио је то по заповести. — Замислимо се над несрећом народа свога. — Тежимо за славом и сјајношћу у будућности. — Лако је сваком код памети. — На наше се молбе смилуј. — Нада те се не нашло јунака. — Ал' га онај ни под који начин не дадне. — Тако му све иде у назадак.

¹ Како предлози значе узрок, најбоље се може растумачити, кад се узрок каже другом речју, а не предлогом.

661. По овоме што до сад видесмо о значењу и употребљавању предлога с падежима, видимо да се један исти предлог може употребљавати за врло различна значења: за место, за време, за правац какве радње, за начин, за узрок којим је што било, за материју од које је што начињено.

Примери. Отишао на град. — Дао сина на науке. — Осудили га на смрт. — Што на игри изгубите. — На сабљи су три балчака златна. — Сеја брату кроз плач одговара. — Пак потрча кроз Мироч планину. — Знадем узрок, *зарад* кога сте дошли. — Пак погледа *аут* жаркога сунца. — Од дана *на* дан све горе. — Јеси л' *иш'о* *ио*крај мора? — *Изнад* њега копље прелетело. — Примише нас *због* дажда који *иђаше* и *због* зиме. — За времена српских краљева и царева. — Чека *до* *пред* зору. — Па извади дивно одијело, све *од* сребра и *од* чиста злата. — Само вода са жубором са камења што се слива.

662. Да би се могла исказати ова различита значења, предлози се слажу с разним падежима. Има предлога који се слажу само с једним, а има их, који се слажу с два или три падежа.

Од предлога, који се слажу с другим падежом, ово су главни:

663. а. Без, које значи да нема онога што значи реч у другом падежу, и *осим* (осем, сем) и *ван*, *изван*, које значи *одлучивање* и *изузимање*, у ком значењу последњи предлог (*изван*) вреди највише за место.

Примери. Тешко брату једном *без* другог. — Не остави, Боже, *без* пријатеља. — Лети као муха *без* главе. — Ни риба *без* воде, ни звијер *без* горе. — Кад ко што говори *без* слике и *без* правог реда. — Два *без* душе, трећи *без* главе. — Као да наш језик, *осим* свију језика на овом свијету, никаквих правила нема. — Нико није благ *осим* једнога Бога. — Сјем остале војске паде Ускоковић Станко витез. — Нико други није могао чути ни ра-

зумјети осим њих двојице. — Али тога *изван* Славоније нигди нитко још видио није. — На ове рече будем ван себе. — Вода све носи *изван* срамоте.

664. б. *Близу, до, код, крај, поред, од.* Сви ти предлози значе спољашње крајеве места око кога се почиње или свршује радња или бивање; а последњи, уз многа преносна значења, значи и почетак у опште.

Примери. Кад су свати *близу* двора били. — Кад дође *близу* села. — Ви сте *ближе* Бога и чудеса. — Дoшавши јеж *до* једне кладе, увуче се *под* њу у буково лишће. — Да је памет *до* кадије као *од* кадије. — Заредно *од* куће *до* куће као водичар. — За то теби *до* небеса хвала. — Заспала Јока *код* стада. — У Крушевцу *код* воде Мораве. — Играли се врани коњи *крај* Мораве на обали. — Истави лонац *од* ватре. — Кад буду *поред* цркве. — Који је *поред* њега јахао на коњу. — Изобилан сам радошћу *поред* свију брига.

665. в. *Више, ниже, врх, изнад, испод.* Ови предлози значе место више или ниже чега. *Врх* долази често сложено с другим предлозима, нпр.: *уврх, наврх, саврх (сврх), поврх*, итд.

Примери. Буздован зазуја *више* куће. — Има биљег *виш'* десне обрве. — Ко *више* себе пљује, на образ му пада. — А коњи нам *врх* ливаде нека пасу *код* кладенца. — П гори јој коса *наврх* главе. — *Уврх* софре стари Југ-Богдане. — Горњи град има један зид горе *поврх* стијене. — *Ниже* цркве табор поставио. — Соко њого паде на колена, *изнад* њега копље прелетело. — К њему дође сив зелен соколе, *испод* крила ситну књигу пушти. — Пошетао паун тица *испод* наранче. — *Исаод* стида проговара.

666. г. *Из, испред, иза, око, сред* (сложено с другим предлозима, нпр.: *усред, насред*, итд.). Од ових предлога значе *из* и *сред* унутрашњу, а *испред, иза*,

око, спољашњу страну каквога места, сваки по свом значењу. Према томе су постала и пренесена значења.

Примери. Нек ме пусти из тамнице клете. — Глад и курјака из шуме ишћера. — А из мисли претешких се трже. — Бјежи Марко испред родитеља. — Вичући по вароши удари испред дућана. — Кад су били мало иза града. — Иза гладне године дође и сита. — Донеси ми воде иза горе. — Кад видје Исус много народа око себе. — Ко лов лови око двора мога? — Око ручаног доба удари непријатељ на Црногорце. — Усадох лозу сред винограда. — Усред ноћи као усред подне.

667. д *Дуж*, *преко*, *пут* — значе правац ; а *преко* има, према томе, и пренесена значења.

Примери. Црни вране прелетео *преко* мора дуждевога. — Ударе *преко* ливаде скоро покошене. — Голу сабљу *преко* крила држи. -- Да су то људи учинили *преко* његове воље и заповијести. — И ви други *дуж* Дунава. — Кад с тисућу тисућа се војске диже *пут* истока. — Пак погледа *пут* жаркога сунца.

668. ђ. *Пре*, *после*, *за*. Прва два предлога значе време, раније или позније онога што значи реч с тим предлозима у другом падежу употребљена ; последњи значи опет време, и то донде, док траје оно што значи реч с тим предлогом.

Примери. После некога времена отиде најстарији брат сестри у походе. — Послије кише јапунце не треба. — Протужило самоуче ђаче у недељу *прије* зоре б'јеле. — Тако су прогонили пророке *прије* вас. — Сваку чашу *прије* цара пије. — За времена српскијех краљева и царева овај је сав крај био под владом њиховом. — Да замјену стечем за живота. — Дошао за вида. — Оца свога једва сам познао, за детињства мога он је пао.

669. е. *Место*, *у*. Први значи замјену, а други свезу различите врсте међу оним што значи реч с тим предлогом, и оним чему се додаје.

Примери. Место воде потече вино. — Мјесто комада даде ђетету читаву погачицу. — У ратара црне руке а бијела погача. — Лепше грло у Милоша царско, јесте лепше него је у виле. — Онде заноћи у једнога пустињика. — У нашега милостива кума на руци му златан голуб гуче. — Задужују се у трговаца. — Јер вјере није у невјере. — У млађега поговора нема. — Зла погледа у добра јунака. — Што заиштеш у Бога, даће ти. — Три пут сам те у оца просио.

670. ж. *Због, ради (рад'), зарад, од, из, са.* Значи узрок или марење; последња три поред различитих других значења.

Примери. Примише нас све због дажда који иђаше и због зиме. — Љуте мрзости због њих су постале. — Многи зарад свете вере крв пролити не хајаше. — *Рад'* ноћи се зубље увијају. — Народ, који и онако воде ради долази. — Јер се многа лијепа пушка носи само дике ради. — Свака тица од свог кљуна гине. — Од Петра ме ухвати грозница. — Тако се сад од оваке силе и зулума похајдучи половина народа. — У јунаку срце препукнуло од жалости за браћом рођеном. — Из шале смо одавде лећели. — Да су га из зависти продали. — Ја ћу с тебе изгубити главу. — Пропао с нерада. — Мало л' од века с неслоге крви с' проливало српске?

671. з. *Између* показује место или издвајање између чега двога или измеђ' некакe множине појединих лица или ствари.

Примери. Сједио негђе између Мучња и Јавора. — Срби га дочекају између Параћина и Ћуприје. — Он тад пушћа своје бојно копље своме шарцу између ушију. — Један између вас издаће ме. — Изберу између себе двадесет старих Турака.

672. *С трећим падежем* слаже се само предлог *к*, и значи да се нешто миче, или да је обрнуто пут онога што значи реч с тим падежем употребљена.

Примери. Отиде у хајдуке к Станоју Главашу. — А кад Комнен у планину дође ка ономе зеленом језеру. — Кад дође к себи. — К њима језди Владета војвода. — Пак се обрне к вратима. — Из љубави к нашем народном језику. — Кад је било к вечеру.

673. *С четвртим падежем слажу се предлози уз, низ, кроз, мимо, и показују правац мицања или радње какве. Из тога значења излази да се уз каткад једначи са поред.*

Примери. Пустих хрте низ ливаде, а огаре уз дубаве. — А он оде уз бијелу кулу. — Иду уз плуг. — Те извади од злата јабуку, уз јабуку хиљаду дуката. — Уз крива човека пропадне кадшто и прав. — Па он сиђе низ бијелу кулу. — Па погледа низ брдо. — Ти стријељај кроз прстен јабуку. — Диже главу, оде кроз сватове. — Везана га воде кроз планину. — Сјутра ћу ти мимо дворе проћи. — Ни убиј, Боже, мимо свијет, ни помози, Боже, мимо свијет.

674. *Са седмим падежем слаже се предлог при и значи место банљења, од чега се после изводе преносна значења.*

Примери. Седлан га коњиц при брегу чека. — Соба при земљи. — Што зборите, јесте ли при себи? — Кад су били при вечери. — На глави јој алем камен драги, при коме се ходити виђаше.

675. *Сад ћемо изређати и предлоге који се слажу са два падежа.*

Тако се с *другим* и са *шестим* слаже с или са или су. Кад се слаже с *другим падежем*, реч у томе падежу најчешће показује место које се оставља; а кад се слаже са *шестим падежем*, онда — друштво или заједницу.

Примери. А. С другим пад. Сави се соко са града. Скиде с главе калпак и челенке. — Не идеш ли са поља Косова? —

Б. Са шестим пад. Кад су се са мнош враћали. — С ким си, онаки си. — Са Јанком су четири сердара. — С вама дошла свака срећа.

676. *С другим и трећим падежом слажу се предлози: против (проћу) и супрот.* Реч с тим предлозима значи да је нешто спрам ње, или просто или у непријатељском положају. *Против* с трећим падежом већ је ретко, и налази се у старијих писаца.

Примери. Отиде против непријатеља. — Проћу цркве о јели зеленој. — Да је то супрот војништву и јунаштву. — Погибе на боју против Турака. — Ја усадих виту јелу, супрот јеле жуту дуњу. — Кад се двојица против кога закуну. — Који војује против закону ума мојега.

677. *С четвртим и са шестим падежом слажу се предлози: за, међу, над, аод, пред.* С четвртим се падежом слажу ови предлози, кад реч, уз коју су, значи место на ком се нека радња свршује или зауставља: са шестим се пак падежом слажу онда, кад реч, уз коју су, показује место на коме се што бави, почива или бива. Из ових главних значења развијају се остала споредна или пренесена.

Примери. А. С четвртим пад. Докле зађе за горицу сунце. — Мртав паде под коња дората. — Надне се над извор. — Погледа преда се. — Дође међу браћу.

Б. Са шестим пад. За горицом студена водица. — Под брегом град. — Над извором стоји јела. — Пред тобом је срећа и несрећа. — Нека је доста љубави међу браћом.

678. *С четвртим и са седмим падежом слажу се предлози: на, о, по, у.* Сви ти предлози, кад су с четвртим падежом, показују да реч, која стоји с њима

у том падежу, значи место на ком се свршује или зауставља радња каква; а са *седмим*, да реч значи место на ком се што врши или бива. Ти предлози могу имати и пренесених или мислених значења.

Примери. А. *С четвртим пад.* Спустише га на земљицу црну. — Обесио хаљину о клин. — Доћи ће враг по своје. — Идите у село што је пред вама. — Зле су мисли на њих нападе. — На кога је оставио царство. — Није ми о главу. — Дао се у мисли.

Б. *Са седмим пад.* Нек на кули не затвори врата. — Бој на Лозници. — У суботу осташе на миру. — Чисто држим да на правди страда. — Виси као капља о листу. — О свом труду и муци живи. — Отиде глас по свој земљи оној. — Разапеше по пољу шаторе. — У свакој кући има дима. — У јунаку срце препукнуло. — У његовој вољи то не стоји. — Кад се човек у бризи и невољи жали.

II. ГЛАГОЛСКИ ОБЛИЦИ.

а. Време а.

а. Време садашње.

679. Садашње време показује радњу која се збива онда кад се о њој говори, или се иначе у свако доба догађа. Понајвише је трајна.

Примери. Божији се закон светкује и *штује*, седа глава јоште у руку *целује*. — Те *облачи* дивно одијело. — Сваки *води* хиљаду сватова. — Ће се старији *не чују*, ту Бог *не помаже*. — Опет *носи* ведро чело као младић он високо. — Заман силно Туре *глед*, да *досади* каурину. — Малко се *плашим* од величина и тегаба својега посла. — Школа *поставља* нека друга кућа. — Неко *каже* на један начин, а неко на други. — Што дете *чује*, то *учи* и *приме*.

680. С тога што је у значењу садашњег времена главно *трајност* радње, употреба је истог времена

у свршених глагола ограничена, те се често једначи са значењем времена будућега. Тако ти глаголи имају садашње време у овим случајима :

а. Кад су употребљени у *подређеној реченици*.

Примери. За тим опет нападне ме брига, да се народ како *не побуни*. — Ако *слаже*, лаж му на поштење. — Да *змија окуси* од мене, отровала би се. — Игла ако и кроз *злато прође*, гола изађе. — Кад *усходиш*, неће се стезати кораци твоји ; а ако *потрчиш*, нећеш се спотакнути. — Мање чете на све стране пошљи, да га *приме*, ако на њ *наиђу*. — Да ми неће бити просто, ако целу књигу на српски *не преведем*. — Ако (вели) *буде* дијете лудо, оно ће потрчати и за углевље ; ако ли *не буде*, оно ће за дукате. — Ако *уживите* по мојим уредбама, и *заповијести моје удржите* и *ушчините*, даваћу вам дажд на *вријеме*. — Старац некуда *изиђе*, а њему рекне : *читај синко, док ја не дођем*.

681. б. Кад се казује оно што у свако доба, као по неком правилу, бива.

Примери. Огњени тресак најпре *удари* у врхове високих гора. — Ђе ко *никне*, ту се и *обикне*. — И гуска каткад на леду *посрне*. — Благо човјеку који *нађе* мудрост, и човјеку који *добије* разум. — Па и оно ведро небо горе, и оно се за часак *навуче*, бура *дуне*, громови *захуче*. — У *вакој* се гори најлакше *залута*. — Велика дрва дуго расту, али за час *падну*. — Невоља свачему човека *научи*.

682. У свези с овим последњим значењем 2-го и 3-ће лице једнине (ово последње понајвише с повратном заменицом *се*) и 3-ће множине времена садашњег употребљују се у реченицама без подмета, или у реченицама у којима се подмет оставља неодређен, зато што се може ма ко или што се могу многи као подмет замишљати.

Примери. Да од њих *не можеш* очију одвојити. — Песма се разлегала у селу, у пољу, у лугу, у гају — куд

се год макнеш. — *Кажу.* — Лоше мајци ће пушку *обрате.* — Баква је оно мјесто гдје се стаје ногом, кад се *меће* камена. — *Говори се.*

683. У историчком или приповедачком слогу, кад се хоће живље причање, често садашње време долази у смислу *пређашњега свршеног*. Тако употребљено време садашње зове се *садашње историчко*. Највише се употребљује од свршених глагола.

Примери. Био један ловац, па кад једном *отиде* у — лов у планину, *изиђе* преда њ ован са златном вуном. — Царев син *успе* још једну чашу воде, *пукне* обруч и трећи : онда се буре *распадне*, а змај *излети* из њега, па на путу *ухвати* царицу и *однесе* је — *Лежим* по цео дан ; нигде никога, да ми чашу хладне водице до руке *дода*. — *Пожелим* видјети онај дивљи народ и њихово живљење. — Предраг *скочи* на ноге лагане, пак *узима* луке и стријеле, пак *излази* на друм за бусију, пак *заседа* за јелу зелену. — Кад у јутру дан *осване*, *устане* царев син, па *однесе* оцу оне обадве јабуке. — Владика *крене* своју војску од Вучјега Студенца.

в. Времена *прошаста*.

684. У казивању онога што је прошло, може се имати обзира или на различито *трајање* или само на *прошлост*.

Тако се глаголска радња извршена у прошлости може обележити с погледом на *трајање* као *свршена* у неком ограниченом простору времена (*говорих*), или као *несвршена*, *трајна*, без ограниченог простора у времену (*говорах*).

Може се пак, *без обзира* на *трајање*, гледати показује ли се радња просто као *прошла* у онај *мах* кад се о њој *говори* (*говорио сам*), и то је *прошасто* од

скора или садашња прошлост; или се радња хоће да покаже као прошла не у онај мах кад се о њој говори, него далеко пре тога, у прошлости (бејаш говорио или био сам говорио), и то је прошлост одавна, или давнашња прошлост.

За прво двоје употребљавају се облици изведени наставцима од глаголске основе, а за друго служе реченице, састављене од облика глагола *бити* и *прошастога придева* употребљенога глагола.

685. Кад се хоће да покаже радња, која се догодила у прошлости у ограниченем простору времена, био тај простор целина, почетак, или крај, онда се употребљује *пређашње свршено* (аорист).

Примери. Господ рече ученицима. — Зачуше се гласови, и муње засеваше. — Први уђе на врата рајска. — Окрену га низ поље зелено. — Како стиже, сунце глану. — Разжљути се змају огњевити, па се изви небу под облаке. — Браћа нарасташе и ојачаше. — Ето већ прође толико дуго време, како нисам добила од тебе никаква гласа. — Оааса је, док је она искићени зубун обукла.

686. Кад ли се хоће да покаже радња, која се догодила у прошлости као *трајна* или *несвршена*, и кад се ни у ком погледу *неће* да *показују* *границе времену њезина трајања*, онда се употребљава *пређашње несвршено* (имперфекат). Ради свога значења, свршени глаголи овога времена имати не могу.

Примери. О томе никад не говорасмо. — Сестрица се брату кунујаше. — Вјетар ружу низ поље ношаше. — Кад се с Маром сватови враћаху, починуше под жутом неранцом. — Он још хоћаше говорити, али му умукосе уста. — Сунце се лагано у море спушташе. — Бијаше доба ручање, и снијег покршаваше по височијим брдима. — Чобан пође кроз шуму, и идући чујаше и разумеваше све што говоре тице и траве.

687. Облици обадва ова пређашња времена употребљују се каткад у реченицама, кад се показује жељење, дивљење, итд., у којим случајима често се уз глагол додаје 3-ћи падеж личне заменице (*ми, ти*).

Примери. Бијаше читати! — Чудна ти ми годинница дође! — Бјеше ми га давати, докле могах жватати. — Добро ти ми код тебе бијаше! — Гдјено синоћ на конаку бјесмо, господску ти вечер вечерасмо!

688. Исто тако пређашње свршено казује каткад радњу будућу, којом се приликом облик за време прошасто свршено употребљује, да се покаже како ће се поуздано догодити оно што се у будућности одмах очекује, (јер се већ казује као да се догодило).

Примери. Авај мене до Бога милога, ће погубох јутрос пред механом. — Не сложи се барјам са Божићем. — Ко се за вешала родио, не утопи се. — Будалу не преврну ни молбом ни претњом. — Ко се дима не надими, он се огња не нагрија. — Ја ти сад печена ћурка не донесох, ниси ни то заслужио. — Ја ћу узети једнога коња, па одох по свијету. — Не нагоји онда коња, кад баш ваља на војску ићи.

689. Кад ли се, без обзира на трајање, хоће нека радња да покаже просто као прошаста у онај мах кад се о њој говори, као садашња прошлост, онда се узима време прошло (перфекат), управо реченица састављена из садашњег времена глагола *бити* (сам, си, итд.) и *прошастог* придева потребног глагола. Глагол *бити* као спона (чл. 559.) може се изоставити.

Примери. Извила се златна жица врхом из мора, савила се првијенцу око појаса. — То зачула мила стара мајка, па је њој врло чудно било. — Кад то чула блажена Марија, утр сузе од бијела лица. — Онда му мати приповеди све по реду, како је имала три кћери као три руже, и како их је нестало, па како су их тражили узалуд

на све стране. — *Вила му се по памети успомена, кад је ходио да купује рибу свецу, и кад се кући враћао. — Прочитала сам прву главу у твојој књизи, и очекујем продужење, па да ти кажем шта мислим. — На њему је чудно одијело, кроз чакшире пропала кољена, кроз рукаве пропали лактови, кроз капу му перчин прсиаднуо. — Но књига му, с којом је увек време проводио, у лађи остане. — Сарајево, што си потањело? — Бошњаци су највише долазили на лађама под именом чамџија. — Закиселила жена лонац млијека.*

690. Кад ли се прошасност радње, о којој се говори, показује као така не тек у онај мах кад се о њој говори, него већ и од пре у прошлости, кад нам, дакле, та радња изгледа као *свршена давнашња прошлост*, онда се употребљује *давно-прошло време* (*plusquamperfectum*), које је, као и горње, реченица сложена од *пређашњега несвршеног или прошлог времена* глагола *бити* (*бејаш или бех и био сам*) и *прошастог придева* потребнога глагола.

Примери. Веће сам се од болести *предишао био*. — И тако начини сјенице сав збор што се *бијаше вратио* из ропства, и борављаху под сјеницама — Сви се Богу *бјеху обрнули*. — *И сам сам тамо био послао* своје синове, па сад су се вратили. — Турци из Палежа и Уба *побегли су били* како смо страже почели чувати. — Лукин син, што остаде код оружја, мета на оне што *бијаху благо потегли*, но му зрно не доврже. — Још *нијесмо* матер честито ни *ожалили били*. — Али овога неразмишљенога посла не *бијаше* отац *потврдио*, и тако још могаше благослов Исаку допасти.

Напомена. Ово тумачење обадва ова сложена прошла времена, на коме смо се сад зауставили, одступивши у свему од онога у досадашњим издањима ове књиге, потврђује се и кад се састав њихов с етимолошке стране разложи. Ту се просто гради реченица, у којој је глагол *бити* спона, а *прошаста глаголски придев* прави прирок.

Спона *бити* показује и ту, као и у свима реченицама именскога прирока, време, у које се збива оно што се прошастим глаголским придевом просто приписује подмету као адјективно прошасто својство онога што се казује глаголом од којег је тај придев. Отуда је са свим правилно наше називање садашње прошлости, прошастог у онај мах кад се говори (*Ја сам говорио*), и давнашње прошлости, прошастог одавно (*Ја бејех говорио. Ја сам био говорио*). Пример: *Сад сам говорио, а тада говорио бејех* — антитезом *сад* и *тада* такође посведочава ово тумачење. Оба та времена, дакле, нису по граматичкој анализи ништа друго него реченице с именским прироком. Наше мисли подупиру се примерима, у којима се исти прошаста глаголски придев употребљује изван прирока као додатак подмету или предмету, нпр. *Остарела мајка. — А човек умире изнемогао. — Агара метне својега сина, од жеђе изнемоглога, под једно дрво. — Тако исто долази тај облик у именскоме прироку као именски део уз глагол за прирок недовољан, нпр.: Ко чујаше, нечуо се чини. — Па ко виђе, чини с' невидио.*

с. Време будуће.

691. *Време будуће* нема такође особитога облика у српскоме језику. Оно се по некад казује садашњим временом свршених глагола (које се тога ради каткад слаже с предлогом *уз*), а обично реченицама, сложеним помоћу времена садашњег глагола *хтети* и *бити* (*хоћу* или *ћу* и *будем*).

Кад је време будуће сложено од садашњег времена глагола *хтети* и од начина неодређеног употребљенога глагола, оно је *реченица намере*, из које се и развило значење времена будућега. Слагање временска садашњега од глагола *хтети* с начином неодређеним бива на разне начине, а често тако, да отуд гласов-

ним спајањем једна реч изађе, нпр. *паићу*.¹ Радња будућег времена, овим начином казана, показује се увек као извршена и самостална, и не може се замишљати да ће се још каква радња после ње или у свези с њом у будућности догодити.

Примери. Ја *ћу* ласно копље окренути. — *Паићу* за народ свој. — То је знак и појав, да нас *изгубити хоће*. — *Боловаћу, преболети нећу*. — Ти се *хоћеш дијелити* од свијета бијелога. — Онда *ће доћи* сви грађани, и *гледаће* трг, и *дивиче се*, а девојке, које дођу по воду, *говориће* по граду.

692. Али ако се казује да ће се у будућности догодити две радње, као предња и потоња, од којих једна треба да се изврши пре но што друга настане, те се *предња од те две будуће радње* показује као извршена (*futurum exactum*), онда се та *предња* казује :

или временом садашњим свршенога глагола, које се често с предлогом *уз* слаже;

или реченицом, састављеном од *будем* и проша-стога и трпнога придева употребљенога глагола (*ако будем могао, ако будем послан*).

или предметањем пред *будем* начина неодређенога (*ако знадбудемо*), где се каткад још и *уз* додаје (*ако узмогбудем*).

Последња су два начина прилично ретка.

Не ваља сметнути с ума ни то, да се овако замишљено време будуће подудара с погодбеношћу, те махом у подређеним погодбеним реченицама и долази.

Примери. Да опет хвата хајдуке, који *усарелазе*. — Ако *узиштеш*, наћи ћеш. — Него опет, колико се *узможе*, постараћу се еда би се јоште што отело од смрти. — Кад *буде* испред поноћи, он се пробуди, па погледа на

¹ Пасти ћу (упоредити : доћи ћу), паст'ћу, пас'ћу.

јабуку. — Ако за седам дана то не урадиш, није на теби главе. — Кад она дође са својим другарицама у галију, ти је води све из дућана у дућан. — Што будемо на ватру сложили, оно ћемо љепше поградити. — Ако буде Милош преш'о Дрину, Милоша ћу на мејдан зазвати. — Обећавајући се, да ће ми послужити, у чему буде могао. — Кад одрасте и знадбуде за се. — Ако ја с вјером не могућем поћи од вас натраг у народ, са свим мојим друштвом, гледајте куда ћете. — Ако цар хтједбуде чинити што против вас, ови ће кнезови држати нашу страну. — Ако ми узидете на супрот, и не хтједбудете слушати ме, додаћу вам седам пута више мука према гријесима вашим. — Ако ј' тако познат' не могућеш, ти је зови у зелену башчу. — Ако и узмогућеш што хоћеш, немој чинит' што хоћеш. — А како ће проповиједати, ако не буду послани. — Ако суђено буде, ја сам рад издати још ове књиге на свијет. — А ја идем још мало, ако будем до ноћи могао, у башти чепкати. — Ако мени судњи данак дође, те ти будем, побро, погинуо, ради мене осветити л'јепо.

Напомена. Облици хтједбуде (ћедбуде Вук. Дан. III. 154; Даничић, Мојсије III. 26, 21) могућде (узмогућеш Дан. Posl. 2) знадбуде (Петранов. 164) ретки су, али се налазе у слогу, у коме је обично врло чист језик. Држим да је хтјед, мог, итд. начин неодређени, крњењем главноно измењен.

693. Кад се у приповедању хоће међу прошастим чинима да разликује предњи и потоњи, то се чини временом будућим, и тада се време будуће узима за казивање прошлости, и то за казивање оних потоњих чина, те би се овако употребљено могло назвати будућим историчким.

Примери. Отац Јован с њима на овој страни остати није могао, но вратио се у Србију, и удов бивши, оженио се по други крат, и узео био здраву неку из Врбице села девојку Илинку. с којом ће другу децу изродити; но само

један син Михаил, кога се ја опомињем, преживи, а друга су му деца сва помрла била. — За сестру по том чућемо, да ју је најмлађи стриц наш Георгије (од ње умољен) једну ноћ одвео и за неког Теодоровића удао. — Но она нам на скоро по удадби својој доћи није могла, стидела се ваљда; а по том ће нам се и рат замести, и тако ју ми више нисмо видели. — По свему видим, *рећи ће* судица с достојанством, да вам деца имају лепе дарове. — Но даде Бог, те ће се на скоро некако и рат с Немцима *почети*, и с тим ће нас зло ово *мимоћи*.

694. Често се, за казивање онога о чему се не зна да ли се доиста догодило, узима будуће време глагола *бити*, сложено с прошастим или трпним придевом употребљенога глагола (*биће погинуо*). И ово је доста ретко.

Примери. Ти имадеш брата јединога, он је тебе на војску цареву, страх је мене *биће погинуо*. — А човек *биће* зар мало и *напит*. — Но *ћеш бити чуо*, и да ти је негђе у сусједство дошао васеленски патријара. — *Биће* до сад и онај *ручао*, ко је јутрос краву изгубио. — *Биће* њих (кладе) *оставила* овде вода, па се ја бојим, да не дође да их носи!

695. Често се *будуће*, сложено од садашњег времена глагола *хтети* и начина неодређеног, употребљује у подређеној уступној реченици с погодбеном свезом *ако*, где би иначе било места времену садашњем или прошлом.

Примери. Биће теби вина изобила, ако цару *неће* ни *достати*. — Кад отац остари, он преда старјешинство најпаметнијему својему сину, ако *ће бити* и најмлађи. — Започну пјевати редом свима који се налазе у кући; ако *ће* их колико *бити*, оне ће свакоме особито и према њему припјевати. — Но ћу ја мојим читаатељима приповедити и исказати сву беспристрасну и јавну истину, како је речени Скочић изабран за архимандрита у Далмацији, ако

ће се и смејати овоме обичају. — Мајмун је мајмун, ако ћеш га у какве хаљине облачити.

β. Прилози и придјеви глаголски.

696. Глаголски прилози времена садашњег и прошлог употребљују се увек, да покажу подређену глаголску радњу, којом се ближе објашњава радња, исказана у прироку. Они се могу сматрати као скраћене додане реченице, и како им је подмет обично познат или казан, лако их је у такве реченице растворити.

Глаголски прилог времена садашњег показује да радња, која се њиме каже, бива у једно време са радњом из главне реченице, и да је трајна.

Примери. Он удари другим путем, *молећи се* Богу да му да срећу. — Отиде, *чудећи се* у себи шта би. — Слуга, *видећи* све ово, обрадује се врло. — И *не имајући* никаква посла, дању смо највише спавали. — Па отиде *натраг кукајући*. — *Седећи* ја беспослен недељу дана мислио сам да ми више ништа не треба учити. — Тешко Турком, *тргујући* с Марком. — Пл' *јездите* преко неба равна, *гледајући* земље и градове. — Ти, човјек *будући*, градиш се Бог.

697. Глаголски прилог времена прошлог показује да радња, која се њиме каже, бива пре оне радње, која се казује глаголом главне реченице.

Примери. Бећир-паша, дошавши у Ниш, *распише* да му дођу све спахије. — Он се стресе, *видевши* каква се несрећа догодила. — Пак *окупи* храбре витезове, на студен је камен *покрочио*. — Аврам, *погледавши*, опази три човека и *потрчи* им на сусрет, и *поклонивши* им се до земље, рече. — Све ово *обишавши* и *виђевши*, врати се *натраг* у ону собу. — Па *извадивши* из мараме ону љуску, *протре* је мало.

698. *Прошаста глаголски придев*, за који смо већ видели како се употребљује за склапање прошлога и давнопрошлога времена, узима се у непрелазних глагола још и као обичан придев, управљајући се у свему по правилима која вреде за придеве.¹ Значење му је, да је радња, која се глаголом казује, извршена на своме подмету, те се последак њен као *својство* придева именима.

Примери. Остарела мајка. — Огрејало сунце. — Оружје све прашно и зарђало. — Агара метне својега сина, од жеђе *изнемоглога*, под једно дрво. — А човек *умире изнемогао*. — Говорио *остарелој* мајци. — Па сустала коња одјахао. — Бледо, слабуњаво и зачамало дете као да немаше више од пет година. — Бар је могао загрлити свога *васкрслога* сина. — Да се сита нагледам *засталог* језерца под гранама врба. — До мрака *мрклог*.

Напомена. Ова служба прошастог глаголскога придева ограничена је само на непрелазне глаголе зато, што само у њих радња може остати атрибутивно у раднику; радња пак прелазних глагола оставља радника. С тога је служба трпнога придева прелазних глагола (упор. чл. 701) по суштини једнака с овом службом прошастог придева у непрелазних глагола. Разлика облика долази од различите глаголске природе.

699. Још се прошастим придевом казује жељење, благосиљање, заклињање или проклињање.

Примери. Душмани ти под ногама били! — Жив ти био и ко те родио. — Од руке му ништа не родило. — Рђом *кап'о*, док му је кољена! — Који вели да сам од зла рода, *не имао* од срца порода! — *Гује* му се око срца *виле*! — А тако ме *не родила* мајка, већ кобила, која коња мога, покупићу по Босни јунаке. — Живо, руке,

¹ Неки сада обични придеви, који се могу и поредити, постали су управо од оваквих глаголских придева. Таки су: зрео, врео, кисео, труо, смео, мркли, остали, зарђали, итд.

не сустале ! — А јади га црни знали ! — Тако те моје муке не споиале ! — Тако био благословен и ти и твој пород ! — Не била вас вашег брата жеља ! — И свој своме био у невољи.

700. Из значења жеље развија се погодбено значење, тако да прошаста придев долази у погодбеним сложеним реченицама, означајући погодбу (услов), под којом се нешто може или не може догодити. Из тога долази и значење допуштања.

Примери. Било глава, биће барета. — Јео, не јео ; шио, не шио ; терао, не терао — нећеш га стићи. — Ко је Србин и српскога рода, а не дош'о на бој на Косово, не имао од срца порода ! — Макар били ваши дани забораваом претрагани. — Био дакле ја или они, тако проповиједасмо, и тако вјеровасте. — Чуј, Боже, моју клетву, да ја мом намерењу невере учинити нећу, јал' ова десница њега осветила, јал' сува остала. — Познао ме тко да сам роб, не познао, морам тражити што јести. — Ако био торбоноша, био мајци жив ! — Брат је мио, које вјере био.

701. Трпни глаголски придев употребљава се поглавито за састављање трпнога стања у прелазних глагола, али осим тога он служи и као обичан придев, далеко чешће него прошаста глаголски придев. У трпном придеву налази се скоро увек скраћена реченица. Значење му је, да је радња, која се глаголом казује, извршена на своме предмету, те се последак њен, као својство, придева именима.

Примери. Моји рани виногради, ни рађени, ни грађени, босиоком посађени, а ружицом заграђени. — Злаћене гране, бисерно лишће. — Орао устрељен. — Докле Мојсије могаше држати подигнуте руке, дотле надбијаху Израиљци. — Имао сам лепе куће, и гледао их из шуме спаљене и срушене. — Обојица, дивно помирени, латисмо се горе и зелени. — Живот се човеков не цени по великом

броју година, већ по количини добра, учињеног отаџбини и човечанству. — Кад би мор'о чекат' лава гладна, рањена! — Оставите чаше позлаћене. — Разгледао сам чудеса невиђена истога града.

у. Начини.

702. *Начини су: одређени, неодређени, заповедни и погодбени.*

У *одређени начин* броје се облици свију времена која смо већ прошли. У том се начину увек разликује *време*, у које се радња збила, *лице* (макар и треће непознато или неодређено), коме се радња приписује, и *број* (тих лица или подмета). Долази у реченицама, којима се што *излаже* (потврђује или одриче), *пита*, или уз то *чуђење* исказује.

Примери. То је братац сеји *вјеровао*. — Сестрица се брату *кунијаше*. — Киша је *ударила* плуском. — Зора беше *мутна*. — Што је теби, моја вјерна љубо? — Чија ће их мајка *дочекати*, чија л' браћа коње *прихватити*, чија л' сеја даром *даривати*? — Кад *полазиш* кући? — Из кога си села? — Ао Боже, да већи си свети! — Благо човјеку, коме господ не *прима* гријеха! — Ој Дунаве, ој ти реко силна, ала си *умилна*! — Лијепо ли је *погледати* уз високо ведро небо! — Ама сам *озебао*!

703. У *неодређеном начину* не именује се лице, број и време. Он долази као име глаголске радње, и употребљује се као скраћена, прироку додана реченица (нпр. Ласно је *заповедати*). Тога ради што је начин неодређени име глаголске радње, он се као глаголска именица и употребљује често у именскоме прироку као именски додатак глаголима који су по свом значењу недовољан прирок (нпр.: То се *зове не радити*; Стаде царе *купити* сватове, итд.)

Начин неодређени може се растворити у начин одређени, којим се поступком и скраћена у потпуну подређену реченицу претвара.

Примери. Идем, царе, у Косово равно, за крет часни крвцу *прољевати*. — Знадијаху злато *растопити*, и са њиме ситне књиге *писати*, око себе рају *сејетовати*. — Да ли се ми учимо *гледати* и *слушати*? — А то ви сами често не можете ни *знати* ни *разумјети*. — Рано рани Туркиња девојка на Марицу *бијелити* платно. — Извади најпре брвно из ока својега, па ћеш онда видјети *извадити* трун из ока брата својега. — Тко се снизи к росној трави, санком *кријепит* снагу тијела. — Не могоше темељ *подигнути*, а камо ли *саградити* града. — Немојте се тако *заваљати*. — Стаде царе *купити* сватове. — Пак стану *разговарати* госта. — Немој свакој тици *бити* кобац. — Јер ти дуго *боловати* нећу. — Не дајте ме, ако Бога знате, *уздати* младу и зелену.

704. Кад је начин неодређени додана реченица уз *име* или уз *прилог*, онда се начинџм неодређеним казује она радња и бивање, за коју се главном реченицом говори каква је или на што је.

Примери. Боље јој је у земљи *бити*. — С тога је у највише примјера језик рђав и тежак *разумјети*. — Мука је *погодити*, лако је *рећи*. — Лакше је *стећи* него *сачувати*. — Лијеп је *гледати*, но какав је *мирисати*? — Ружно је *смејати* се туђој несрећи, па макар несрећник био и рђав човек. — Жени и човеку ружно је и срамотно без посла *стајати*. — Јер ми се чини лудо сужња *послати*, а кривице његове не *јавити*. — Срамота је сивоме соколу *ћерати* дуго јато јаребица, па за себе не *уловити* мяса. — Необичан јунак *погледати*. — Да су Римљани достојни *имати* оне законе. — Зло је *поћи*, а горе не *поћи*. — Није вриједан брат његов *звати* се.

705. При *начину заповедном* осим обична значења његова за заповедање, мољење, опомињање, световање

жељење. итд. ваља запамтити неке особине. Тако се може друго лице употребити место трећег.

Примери. Посади се, домаћине, нека ти је част! — Мучи, момче, тако т' Бога, окани се туге! — О мани се туђа света, ман' се зноја и невоље! — Видајмо се, док је раније, не кајмо се у невријеме. — Буди воља твоја. — Помози Бог. — А свак реци и помисли, да ј' у добар час. — Помагај, тко се још крстом крсти. — Ко је коњик, притежи колане; ко је пјешак, притежи опанке.

706. Начин заповедни нема облика за прво лице јединине и за треће ни јединине ни множине. Кад би затребали, ти се облици казују облицима времена садашњег, пред које се у том случају стављају речце: нека, да. Тако се често даје глаголу смисао допуштања (пермисив, концесионал) који каткад излази једнак са жељењем. А тако сложена долазе тога ради понекад и она лица која имају свој облик.

Примери. И ако погинем, нека погинем. — Пустите трупље, да га зверад разнесу, нека им се не зна гроба на овом свијету. — Нека знаш да си већ долијао. — Док има крви, нек се пролева. — Да играмо, да цјевамо, дока војна не имамо. — Ђурђев данче, кад ми опет дођеш, код матере мене да не нађеш! — Куда год ходиш, нека јадикујеш! — Част да ти је! — Посади се, домаћине, нека ти је част! — Ал' и нек све тако буде, немојте, браћо, да ропћете на свога краља. — Бог да прости! — Да Бог да! — Да си жив и здрав! — Да Бог сачува!

707. Начин заповедни употребљује се и у приповедању онако као садашње или будуће историчко, кад се међу прошастим радњама, о којима се приповеда, жели разликовати предња и потоња. У таком случају се потоња казује начином заповедним.

Примери. Онда сједне на коња, па тјерај за њима. — Пограбисмо пушке, те о рамо, па се вери и тамо и

амо! — Кад се шћаше ођест' куд да иде, па *обуци* оне пусте токе, шал црвени *свежи* око главе, а *пани* му перчин низ рамена, двије пушке *метни* за појасом, и *припаши* мача о појасу, а у руку *узми* цефердара. — Дијете спопадне, па *повуци* тамо, *повуци* амо, али не може да је (букву) ишчупа. — Брже боље спреме се на пут, седну на коње, па *бежи*! — Стојша га дочека, те се ухвате у коштац, те се *понеси*!

708. *Начин погодбени* нема такође особитога облика, него се саставља од *прошастога придева* потребнога глагола и *пређашњега свршеног* глагола *бити* (које у овом случају у трећем лицу множине нема *бише* него *би*). Начин овај значи да може бити, или да се жели, или да обично бива оно што се њиме казује, те с тога реченице, у којима је, губе одређени и изречни облик. Као таке долазе те реченице и у приповедању и иначе, где се год неће што изреком и с потпуном одређеношћу да каже. Како тај начин значи могућност, претпостављајући повољне или противне погодбе, он је махом саставни део погодбених реченица.

Примери. Овај господин у острову овом имађаше лепе дворе, у које често *би* преко лета с фамилијом *долазио* и по неколико дана *провесио* се. — Како *би* оставио оца сама. — *Грнуо* *би* ватру рукама. — Жалост је ово за нашег оца била; више *би* пута, седећи, погледао на нас, и сузе *би* му на очи *удариле*. — Гладан будући *ишао* *бих* тамо, но уморан не поуздах се у ноге. — Данас *бих* ти *дао* агалуке код нашега цара честитог. — Онде *заноћи* у једнога пустињака, па га *запита* *не би* ли му *знао* казати што за девет златних пауница. — Почеше се разговарати, како *би* *побегли*. — Кад *би* *дошла* каква сирота пред кућу, снаха *би* свој залогај сироти *уделила*; кад *би* млеко од оваца *носила* кући, она где *би* год *видела* рупицу на путу, одмах *би* *рекла*: „Овде мора бити *кака* *бубина*“, пак *би* *јој* *уцула* млека. — Ласно *би* *било* научити људе ономе што не знаду, али *иск'-дер* се нађе, ко ће их оду-

чити од онога што знаду, ван да би свемогући Бог чудо хтео учинити. — Би ли каквих понуда? — И ја бих могао свршити на том приповијетку, да ми није само још једног догађаја. — Ако ли би ко имао да се жали на какву неправду у селу, он би долазио међу људе на скуп. — А и сам где би чуо да Турци ударе, да одмах пред њих изађе. — Један старац све би говорио да би оном добро платио ко би му казао како може умрети.

д. Стање радње глаголске.

709. Како за казивање радње прелазних глагола (чл. 609.) треба *подмет*, из кога радња излази, или који је врши, и *предмет*, на коме се радња збива или врши — тако се и реченице с таким глаголима могу уде-сити, да им казивање почиње или од подмета (*Ја сам га похвалио*) или од предмета (*Он је био од мене похваљен*), према потреби или жељи да се подмет или предмет истури као главни део реченице. Ако је реченица удешена тако, да казивање износи радно лице као подмет, онда је глагол у *радном стању*; ако ли је удешена тако, да казивање износи предмет (на коме се радња врши као подмет, а прави се подмет казује (ако је именован) у додатку, онда је глагол у *трпном стању*.

710. Тако трпно стање казује се у српскоме језику на два начина. Први је начин да се употреби облик *трпнога глаг. придева*, сложен са *свима облицима глагола бити*. Тако се добијају за трпно стање сва времена, као што је горе у члану 550 показано.

Како значење трпног придева (чл. 701.) показује извршену радњу, исто се значење одржава и у трпном стању. Прави подмет долази у реченицама трпнога стања или у 2-ги падеж с предлогом *од*, или у 6-ти

падеж без предлога. Реченице трпнога облика у ствари су реченице с именским прироком, у коме је глагол бити спона а трпни придев именски део прирока.

Примери. За ово надање *оитужен сам*, царе Агрипа, од Јевреја. — Ој поносна богињо везаних очију, што си била слављена од народа свију. — *Послан* од старога владике црногорскога Петра. — Што је теби од Бога *заповеђено*. — *Не буди* од мене речено. — *Поштовам* од свога народа. — Курјак, сав *издрпат* од паса. — *Биће покорен* од свију и *суђен* од свију. — *Ливаде су уређене* бијелим цвијетом и црвеним. — Који су *освећени* Богом оцем и *одржани* Исусом Христом. — *Стијешњени* врагом и ђаволом. — Да моја књига од свакога рода и века људи добро *буде примљена*.

711. Најчешће је овако трпно стање у прелазних глагола, кад се они десе у реченицама у којима се прави (радни) подмет прећуткује или никако не именује (као што је у реченицама без подмета), јер се казивање више обзире на предмет него на подмет. У таким реченицама у ствари је истакнут граматички подмет, пошто се прави радни подмет прећуткује.

Примери. Да разгледамо што је до сад на томе пољу *урађено*. — Тако је *писано*. — *Суђено је*. — Сви су му путеви *отворени*. — *Откривен је* пакао пред њим. — Али још *није* казано што је најлепше. — И ти *ћеш бити благословен*. — По чадору окол' у околи *разастрти* лепи сази. — Ако *будем* добру рабру дата. — Иза где-које кривице *биле су одређене* жртве. — Куће *не бјеху пограђене*. — *Постављени* бише вратари и певачи. — Јер ти је боље да погине један од удова твојијех, него ли све тијело твоје да *буде бачено* у пакао. -- Овај човјек могаše бити *пуштен*, да не рече да хоће к ћесару. — Да ће тако бити, као што ми *би речено*. — *Знано* *буди* пред сваким судом и правим људима.

712. На други се начин казује трпно стање у српском језику, кад се облицима глаголским дода заме-

ница свакога лица се. У том случају прави подмет долази као додатак прироку у 6-том падежу без предлога, или у 2-ом с предлогом од.

Примери. Јер једноме се даје духом ријеч премудрости. — Јер ће се многу умножити дани твоји, и додаће ти се године животу. — Благословима праведнијех људи подиже се град, а с уста безбожничких раскопава се. — А од кола, које игра пред кућом, зацјева се: Првијенче господине! — Ту су се за заслуге похвале и венци и др. давали. — Науке морале су се пером писати. — Код нас госпoде никад се не наређује. — Смијева му се да иде некуд за крстима, и ће се шљегло некаквога пука. — При другој прилици више ће се о томе беседити. — Не деле се више крвави мегдани. — Питаће се на што је коме живот овај дат. — Ако је и до половине царства, даће ти се. — Да вам је, дакле, на знање, да се незнабошцима посла спасење Божије. — Осим тога плаћало се везиру по сто гроша.

5. Питање у реченицама.

713. Кад је ма који члан реченице (подмет, прирок, предмет, или који год од додатака) или са свим непознат, или неизвештан, може се за њ питати, у коме се послу употребљују упитне заменице и приноси. Реченице, у којима се тако што случу, јесу *упитне реченице*.

714. Питање се може тицати или *подмета* или *предмета* или *додатака* њихових. Ако су са свим непознати, долази питање за лица заменицом *ко*, за остало заменицом *шта*. Ако ли само није извесно оно што се о њима мисли, онда се уз речи, које су тај неизвештан подмет и прирок, употребљују упитне заменице, приноси и свезе: *какав*, *који*, *чиј*, *како*, *да*, *зар*, *ли*, итд.

Примери. Ко силази оно туд? — Да ли то вранац његов иде? — Шта ви тражите? — Ти ли си се царе

учинио? — Је л' суза оно, крв ли из срца нечијег? — Какве тебе савладаше виле данас, брате, у морској отоци? — Да ја видим двије силне војске, чија л' гине, чија л' задобива? — Чија с' љуба, чија ли си сеја? — Да л' је кула славног кнез-Лазара? — Хоће л' поље магла притиснути, да л' је магла, да л' је српска војска? — Шта треба деци да чине, те да буду добра? — Што је тебе моја вјерна љубо? — Зар сам ја чувар брата својега? — А да што би рекли, да то буде?

715. Исто тако питање се може тицати *прирока*. У том случају глагол (помоћни, ако је време сложено) најчешће излази напред, додаје му се упитна речца *ли*, или се преда њ стављају упитне речце: *зар, за, еда*, итд. У одговору глагол се (у сложеним временима помоћни) понавља, нпр.: Видиш ли? — Видим. — Јеси ли дошао? — Јесам, или: Дошао сам.

Примери. Идете ли сви заједно? — Јесте ли здраво присијели? — Јеси ли ноћас спавао? — Хоћеш ли сутра доћи к мени? — Није ли ти отворен свет на све стране? — Србин жели!.. А ви хоћете ли? — Та зар би тако презрели вас? — Да нијеси о злу чијему вијећао? — Еда ли га валовита бурна вода где занела? Еда ли је громовита удрила га гдегод стрела? — Еда ли је Бог неправедан, кад се срди? — Јеси ли ми данас у животу?

716. Исто тако се може питати за остале додатке *прирокове*, као што су: *место, време, начин, узрок* и *различити падежни додатци*. Питање се почиње прилогом или заменицом, према томе о чему се пита. Тако су за *место* упитни прилози: *где, камо, куд, одакле, откле, откуд*, итд.; за *начин*: *како*; за *узрок*: *зашто, што, рашта*; за *време*: *кад, докле, итд.*; а за различне падежне додатке пита се упитним заменицама с предлогом и без предлога.

Примери. Ах пусти моји дарови, коме ли шћасте остати? — Одакле су они? — Да куд ће ти покор и срамота? — Ђе си, брате, од Сења Тадија? — Куд се ђеде цар-Немање благо? — Како бисмо дете омразили и са светлим царем завадили? — Том се чуди царе господине, откуд чедо у гори зеленој? — Зар да се ми без тебе међ Србље вратимо? — Камо теби брада јучерања? — Ој, ђевере, камо твоја снаша? — Зашто се не кажете? — Што вам песма колом не окреће? — Што ће момци, што оружје св'јетло, што ли коњи, што ли чадорови? — О ти, вишња сило, кад ћеш ми помоћи? — Царе Лазо, честито колено, коме ћеш се привољети царству? — Рашта ове горе уздрхташе?

717. Реченице с упитним обликом служе каткад и за казивање дивљења.

Примери. Ао Боже, да вељи си, свети, ао свете, да леп ли си, клети! — Златни кове и сребрни, лијепо ли сјаш! — Бесомучно л' ти је то голобрадо момче, подсмевајући се рече Самуило. — Лепо ли је погледати уз високо ведро небо! — Лијепо ли ова сабља чита! Дивно ли нас данас разговори! — Да чудно ли с главе погибосмо? — Лијепо ли могах без ове главобоље! — Скупио ли продаде онога старца?

6. О д р и ц а њ е.

718. Кад се глаголом, који је у прироку, хоће да одрече подмету оно што се о њему говори, ставља се пред глагол прилог *не*. Ако је време сложено или прирок састављен, онда се прилог *не* ставља пред помоћни глагол, или пред глагол који је спона.

Примери. Не помаже неправедно благо. — Јер не познају онога који ме је послао. — С почетка нијесам на то ни мотрио. — Не бој се, мој синко, ја нијесам за друго дошла, него да те дарујем. — Око моје неће више видјети добра. — Шта ти знаш, што ми не бисмо знали?

— Шта разумијеш, што не би било у нас? — А тако ме не родила мајка, већ кобила која коња мога, и мушкијем не пасала пасом, и турскијем не назвала гласом, покупићу по Босни јунаке. — Никад санку вјеровати није. — Да ми неће бити просто, ако целу књигу на српски не преведем. — Што ти не би већ било закона у Црној Гори, ни живљења међу Србима. — Ту нема гријеха ни јада.

719. У начину заповедном или се може поступити по овом правилу, на прилику: не чини, нек не чини. итд., или се при одрицању може тај начин сложити из глагола немој, итд. и начина неодређеног онога глагола од кога се хоће начин заповедни. Неодређени начин може каткад доћи и растворен, као додата реченица.

Примери. Немој певати. — Немојте плакати. — Немојте се љутити детета и слушкиње ради. — Немој завидјети насилнику. — Пустите ме, да идем господару моме, немојте ме заустављати. — Рећи ћу Богу: немој ме осудити! — Дакле, немојте браћо, губити надања, јер ће све добро бити. — Немојмо, људи, тако пренаглити, него се разаберимо. — Немојте ни најмање да сумњате о томе.

720. Ако се одрицање шири на две или више реченица, или на два или више додатака, свезама везаних, онда се за свезу место *и* — *и*, или — *или* при потврђивању, узима при одрицању: *ни* — *ни* (*нити* — *нити*). То *ни* — *нити* каткад одмењује и *не* у првој реченици или у првоме додатку.

Примери. Више се нису играли, нити су марили једно за друго. — Не звекеће гвожђе светло, нити грме смртне циви, ни на лаган ступај ногу озивљу се сјајне токе. — Ни си гладног нахранила, ни жеднога напојила, нит' си гола предела, нити боса пребула. — У себе се поуздати немој, ни у руку, ни у бритку сабљу, ни у твоје копље отровано. — Остала је твоја замјеница ни код мога ни код твога двора, ни код моје ни код своје мајке. — У

свијет га још није таквога *ни* ко чуо, *нити* ко видио. — Мрзњији су ми они него Турци, а *ни* мислим за њих *ни* за Турке. — Није бабо расковао благо на нацаке *ни* на бојна копља. — Разуман човјек *нити* је страшлив, *нити* пак преко мјере слободан.

721. Ако у реченици с одречним глаголом дођу какве неодређене (трећега непознатог лица) заменице и прилози, па је одрицање опште, онда те заменице узимају одречни облик, слажући се са прилогом *ни* (*нико*, *ништа*, *никад*, *нигде*, итд.). Број један једначи се и у овоме са оваким заменицама (упор. чл. 608.) Гад ли пред тако одречне заменице дође какав предлог, место му је међу *ни* и заменицом: *ни у кога*, *ни по што*, *ни на кога* (место: *у никога*, *по ништо*, *на ни кога*, итд.).

Примери. Али му *нико* *ништа* не умјелне и не хтјелне казати. — Гад погледаш с града изнад себе, *ништа* немаш лијепо виђети. Упореди с овим: Немам ти *шта* казати. *Ништа* не хити, *нити* *што* изостави. — Од сад се не прашта више *ниједна* кривда. — Како нијесу они у томе послу *ниједан*. Упореди с овим: Да чува чебану као очи своје у глави, и *да се не би један* фишек узалуд потрошио. — Други *нико* није знао *ништа*. — *Нико* није дошао. — *Никоме* није лакше помоћи него вама. — Некакав момак, врло лењив, који *никаког* заната није имао. (Упореди с овим: Да не би могли Арнаути крадом пакост *какову* учинити). — *Никад* санку вјеровати није. — *Ничије* силе он се не боји. — Не куните се *никако*. — Да се више *ни у шта* не меша. — Он ти *се ни на какве* уговоре предао није. — Ако би ко дошао, да не каже за њих *ни по што*. — Да се не би *нико* усудио *ни под који* начин једну кућу у немачку страну претурити. — *Никако* се немој *ни с ким* разговарати. — Онда већ нисам *ни на шта* мислио.

722. При глаголима и у реченицама које значе бојазан или закраћивање, реченица којом се казује оно

од чега је бојазан или што се закраћује, долази у одречном облику.

Примери. Јер су честе у Латина страже, па се бојим да те не ухвате. — Бојим се да није *пошао* у Требиње, да те давом чини. — Како се не бојиш да земља под тобом не *пропадне*, или да те гром из ведрa неба не *удари*. — Но ја се бојим, да ти ниси *побегао*. — Добро ће бити, јербо ја све стрепим, да откуд на нас не *натрапају*. — Јер јој Мардохеј бјеше забранио да не *казује*. — Него ми је жао било, да збрана милостиња моме манастиру без мене не *пропадне*.¹ — У мени постане неко подозрење, да ме онај за мнош идући с даске не *стровали*. — Јер га је страх, да се не *утопи*. — Али се ја на то *нећу потаисати*, нити се противим да тако не *буде*.

723. Одрицање се може оснажити особитим истављањем онога чега се одрицање тиче, или по чему се сила одрицања види. У таким се примерима често осећа прикривено поређење, које би се, кад би било изречено, везало за реченицу прилогом *камо ли*, што доиста и бива у гдекојим примерима. Речи, које се за овако снажење одрицања употребљују, долазе са свезом *ни*.

Примери. Нећемо га *помињати ни жива ни мртва*. — Који не *знаду ни да сам жив*. — Ја ти сад печена ђурка не донесох, ниси *ни то заслужио*. — Ти *нијеси ни чуо јунака*, да *камо ли очима видео*. — На то Тале *ни да гледа неће*. — Не *знам ни ја сам како*. — Не *вриједи ни луле духана*.

¹ Овде је страховање више смислом него правце изречено.

Б.

СИНТАКСА СЛОЖЕНИХ РЕЧЕНИЦА.

І. Врсте сложених реченица.

724. Везивање више простих реченица у једну сложену реченицу (реченични низ) бива на два главна начина, *приређивањем* и *подређивањем*. С тога се сложене реченице и деле на *приређене* или *подређене*.

725. *Приређивањем* (*coordinatio*) су реченице сложене, кад се тако једна с другом у сложену реченицу саставе, да све просте реченице стоје једна према другој као засебни и потпуни делови, и да ниједна није везана ни за какав део пређашње реченице начином којим се реченични додатци или допуне везују за своју главну реч или реченицу (чл. 565.). Тога ради су сви делови *приређивањем* сложенога реченичног низа међу собом једнаки и један од другог независни. *Приређивањем* у једну сложену реченицу састављене просте реченице могу бити повезане једна за другу различитим свезама, или могу једна за другом следовати и просто, без икаквих свеза.

Примери. Страшно рече запад ветар, тресак млати бор и раст. — И народи подигоше с', бише крепки, бише

славни. — Обазре се и погледа на ме, с' себе скиде коласту аздију, с' себе скиде, па је мени даде. — Измиче га из те многе крвце, умива га хлађаном водицом. — Мајка преде танку жицу, а синчић пред њоме седи мали, држи тицу, па се игра њоме. — Уз'о б' гусле, ал' ми дркће рука; запев'о бих, али сам промука'. — Муж је бранич жене и ђетета, народ бранич цркве и племена.

726. *Подређивањем* (subordinatio) су пак сложене реченице онда, кад је мисао, казана у једној, проста допуна или додатак мисли или речи друге реченице. Тога ради просте реченице, *подређивањем* у једну сложену реченицу састављене, не само да *нису међу собом једнаке*, него су свагда *зависношћу једна с другом повезане* тако, да се у сложеној реченици, *подређивањем* склопљеној, мора разликовати *главна и споредна*. Главна је реченица у *подређивањем* сложеним реченицама средиште, око којег се *споредне* реченице нижу, везујући се за поједине речи главне реченице којима су додатак, или једна за другу.

Примери. На источној водопањи Мироча извире један поток који се доцније зове Јабуча. — Сельаци већ мисле да је он и онемоо. — И кад би дошао чијој кући, обично би стао уз врата. — Ако се наша нахија дигне, ти ћеш одмах отићи у устанике. — Ми ћемо живети како сами хоћемо. — Не говорећи више ником ни речи, Асан пушташе узде коњу да граби брже. — (Акуј мени статве и брдила, и остало што стану ваљаде. — Та устани, Никола, да идемо у гору, да правимо корабе, да возимо душице с овог света на онај. — Тада ће се куповати њиве у овој земљи, за коју ви кажете да је пушта. — Ја љубим оне који мене љубе. — Виче на уласку у град, где се отварају врата. — Немој ме се оглуштити, док сам жив. — Милош и Сава другари су, од како су зазнали за се.

727. Ма да су у правилу овако јасно подељене међу собом реченице сложене *приређивањем* и *подре-*

ђивањем, и ма да се у подређеним реченицама оштро двоје *реченице главне од споредних* — у говору су ти начини често један с другим испреплетани. Начини приређивања и подређивања долазе наизменце, час један, час други, у једном истом низу простих реченица; реченице се с једног гледишта виде као главне а с другога као споредне, као год што додатци подметови и прирокови према својој главној речи изгледају као *додатци*, а према својим додатцима су они сами главна реч. Споредне реченице, кад их је више у једној, подређивањем сложеној реченици, могу међу собом стајати као подређене и приређене, могу све припадати једној главној реченици, или појединце редом једна према другој стајати час као главна, час као споредна.

Каткада се главне са својим споредним сматрају као целине (чланови), па се те целине као чланови међу једна уз другу *приређивањем* или *подређивањем*. У говореном и писаном слогу гранају се на све стране разлике овога низања, а овде ћемо додати само неколико примера.

Примери.

I. 1 Дигоше се свати путовати, 2 сваки иде 3 како који може, 4 Милић оде 5 како коњиц може.

Чланови су: 1-ва; 2-га и 3-ћа; 4-та и 5-та. Приређене су 1, 2 и 3, 4 и 5. Споредне су 3-ћа, подређена 2-ој; 5-та, подређена 4-тој.

II. 1 Који оно добар јунак бјеше, 2 што један пут бритком сабљом мане, 3 пак двадесет одсијече глава.

Овде је 2-га подређена 1-ој: а 2-га и 3-ћа су приређене једна другој.

III. 1 Ако је квасац свет, 2 то је и тијесто 3 а ако је коријен свет, 4 то су и гране.

Овде су чланови: 1-ва и 2-га према 3-ој и 4-ој, и то у приређеном начину. Међу собом су: 1-ва подређена 2-ој као погодба, а тако исто 3-ћа 4-тој

IV. 1 Кад дође време 2 да млађи заузму места својих старијих, 3 а то време долази врло брзо, 4 онда је прилика 5 да се олако поправи све 6 што није било добро у старијих.

Главна је 4. Њој је, у првом реду, подређена 5, а овој је подређена 6. Четвртој као главној у другом реду је подређена 1, овој је подређена 2, а према 1 с њеним додатком 2 приређена је, на основу супротности, 3.

V. 1 Каже им се 2 ко је сада господар 3 да није ту, 4 него је оставио пред овом војском својега војводу Лому, 5 но што би ради, 6 да њему објаве.

Овде 1-ва, 2-га, 3-ћа и 4-та с једне, и 5-та и 6-та с друге стране стоје као два приређена супротна члана. Међу собом 2-га, 3-ћа, 4-га долазе као споредне, подређене 1-ој, а од њих је 3-ћа подређена непосредно 1-ој, 2-га је подређена 3-ој која је према њој независна, а 4-га је као супротна приређена 3-ој; па послегку 6-та као споредна подређена је 5-тој.

VI. 1 Ја сам наумио 2 да је мало намучим, 3 и да је научим, 4 еда би се како поправила.

Овде је 1-ва главна, 2-га и 3-ћа су њој подређене, а међу собом приређене, а 4-та је подређена 3-ој.

VII. 1 Смислим 2 казати оно 3 што није, 4 не бих ли се барем доста насмејао.

Овде је 1-ва главна, 2-га, 3-ћа и 4-та њој су подређене али тако, да је 2-га подређена 1-ој, 3-ћа — 2-ој, и 4-та — главној заједно с помепутим додатцима.

VIII. 1 Је ли младић што учио, 2 и је ли што научио, 3 не зна се; 4 али је живео онако 5 како живе они 6 који се не баве науком.

Овде су реченице 1-ва, 2-га, 3-ћа један члан, а 4-та, 5-та и 6-та, други, и та су два члана један другом приређени. У првome члану 3-ћа је реченица главна, а њој су подређене 1-ва и 2-га, које су опет међу собом приређене. У другome члану 4-та је главна, овој је подређена 5-та; та је опет главна према 6-ој, која је подређена 5-ој.

А. Приређивањем сложене реченице

728. Начин приређивања независних сложених реченица може бити према *спојености, раздвојености, супротности* мисли које се у реченични низ везују.

Спојним начином су приређене реченице, које обичним начином просто једна за другом следују, и то или без икаквих свеза, или скопчане свезама: *и, а, па (пак), те (тер),* или упитном речцом *ли*.

Примери. Дете једва дочека, *и* пође с њим. — Пева путник, *па* силази кроз камење низ планину. — Књигу пише Жүра Вукашине, тајно пише, *а* тајно је шаље. — Био један човек, *па* имао јединца сина. — Ја ћу живети, *па* умрети. — Пробудиш ме, *па* пратиш, *и* гониш по вас дан. — По свршетку метанише и целива му десницу, *пак* сједну оба на разговор. — Здрав да си ми, војвода Милошу. *па* ми и ти штогод проговори. — Расрди се млађани Ненаде, *пак* удари на тријест јунака. — Шта плива гором, долом, *те* прља бели снег? — Он иште, *те* иште. — Тако њему Бог и срећа даде, *те* ухвати рибу златнокрилу. — Чепгићи, Љубовићи и многи други посташе аге, *тер* су народу хући по Турци дошљаци. — Надањем се веселите, у невољи трпите, у молитви будите једнако. — Душа ми се разиграла, срећа ми је пропевала. — Ко би мене воде напојио, *ко ли* би ми хладак начинио, тај би души мјесто ухватио.

729. *Раздвојним су начином приређене реченице, у којима се набраја више једнаких међу собом чланова, али се не показује да они чине целину, него да сваки члан по вољи може опстати искључујући остале. Оваке се реченице скопчавају свезама или — или (а — а, ја — ја, али — али, јали — јали) ни — ни, нити — нити, (воља — воља, које — које) — И оваке реченице могу се приређивати без свеза, особито кад је у њима прошаста глаголски придев (чл. 700.)*

Примери. Или купи халат, ил' остави занат. — Ствар немогућа, а о њој мислио, а је у животу тражио. — Ја право, ја никако. — Но ал' чујеш, али и не чујеш, у Призрену у бијелу граду, поглавицу Леку капетана. — Али волиш по мору пливати, али волиш на ватри горети, али волиш да те растргнемо — Донеси ми једну купу вина, јали вина, јали воде хладне. — Јали отми, јал' за благо купи. — Ни вриједну теци, ни мало вриједну остави. — Ни горе посијечи, ни без дрва дома дођи. — Нити грми, нит' се земља тресе, нит' удара море о брегове. — Познао ме тко да сам роб, не познао — мо-рам тражити што јести. — Вољ' ти пити, вољ' ти купу купити. — Трећи' с' десет по гори разбеже, које к гори, које к води хладној. — Изгрђу се виногради, које да се трава шкодљива истреби, које пак да се земља испод чокоћа извуче.

730. Кад ли се у једној реченици казује мисао, противна мисли друге реченице, онда су таке приређене реченице *супротне*, и обично се скопчавају свезама *а (ја), али, ну¹, него (но), већ, ама*. Каткада се

¹ Ст. слов, *иџ* и *иѡ* српски *иоу* и *иа* (види те речи у Даничића рјечнику), руски *иу* и *ио*. Књижевним познатим путем уобичајило се ово последње и код нас, али је неправилно, *и* од њега ваља разликовати *но* постало гласовним сажимањем од *него*: Боље је сваиго јести *но* сваиго говорити.

супротне реченице постављају једна уз другу без икакве везе, а каткада се везују упитним обликом.

Примери. Сан је лажа, а Бог је истина. — Ту је Милош, а ту је и Вук. — Ја нерадо о смрти говорим, али без икаквог страха очекујем последње вече свог живота. — Не реси га ни сребро ни злато, него крјепост и мантија црна. — Ми нијесмо дошли да се с вама бијемо, него да вас питамо од кога вам је криво. — Сакуп овај на зло не приличи, но на радост и на вјечну дику цијелога рода хришћанскога. — То не било јарко сунце, већ то били брат и сеја. — Није мени моја рана тешка, већ је мени на срдашћу тешко. — Можда ће ми се казати да разговор брата и сестре прате ти исти добитци, ама ја сумњам, пошто прилике нису са свим сличне. — Онамо га глад, и горе... туђин чека, овде ропство тешко и муке крваре. — Вукашин чека на милог сина, на правду Урош и домовина. — Ко је вјера, ко ли је невјера. — Чиј је био прије, а чиј ли је сада. — Обноћ греде, а обдан почива; јунак негда, сад не јунак више. — Није свако тијело једно тијело, него је друго тијело човјечије, а друго скотско, а друго рибље, а друго птичије.

В. Подређивањем сложене реченице

731. Подређивањем сложене реченице разликују се по оној вези коју има подређена са главном. Подређена пак реченица у ствари није ништа друго него обичан додатак подметов или прироков, раширен у читаву реченицу. По томе је и подређене реченице најприродније поделити по оном истом начину, по ком су и подметови и прирокови додатци у реченицама подељени,

732. Тога ради, у реченицама које су додате подмету, или именицама и заменицама у опште (ма у којој реченичној служби, разликоваћемо :

а. *Придевске реченице*, којима се у неку руку замењује придевни додатак (атрибут) уз именице ;

б. *Именичке реченице*, које стоје на место самосталних додатака обе врсте (чл. 568—9).

У реченицама пак, које су додате прироку или прироковим додатцима, разликоваћемо :

в. *Реченице предметне*, које показују на што прелази радња глаголка главне реченице ;

г. *Реченице у којима се исказује намера* онога што је речено у прироку главне реченице ;

д. *Реченице у којима се исказује погодба* онога што је речено у прироку главне реченице ;

ђ. *Реченице у којима се казује допуштање* (пермисивне) онога што је речено у прироку главне реченице ;

е. *Реченице у којима се казује поређење* онога што је речено у прироку главне реченице ;

ж. *Реченице у којима се казује време* онога што је речено у прироку главне реченице ;

з. *Реченице у којима се казује место* онога што је речено у прироку главне реченице ;

и. *Реченице у којима се казује последица или узрок* онога што је речено у прироку главне реченице.

а. *Придевне реченице уз именицу, придев или заменицу.*

733. Придевне реченице објашњавају из ближе именицу, придев или заменицу у реченици, онако као и придеви. и скончавају се за своју главну реч заменицама савезним или трећег непознатог лица, каткада пак прилогом *где, кад, или свезом да (како)*. Пошто главна реч може бити именица, придев, или заменица, и примери ће се према томе распоредити, и у овом

ће се чланку навести именице и придеви. Оваке реченице су, по својој природи, често само расклопљен придевски или приложни облик глаголки.

Примери. И ђаво који их вараше би бачен у језеро огњено и сумпорито. — У другом делу уписивани су неки акти који су после следовали. — Али ми ћемо да се задовољимо природом што је близу нас. — Сто пута сам гледао облаке ће из мора дођу на гомиле. — Угледа у чести овна где се заплео роговима. — Ах, има још један пут да се верна крв бадава не просипа. — Ту нађоше једну невјестницу ће јој горе и ноге и руке. — Ако би још било потребе да ти се то напомиње. — Милош заиште све српско робље што су Турци оне године из Нахије Шабачке били одвели. — По казивању људи међу којима се ово цјева. — Затече неке Влахе да вуку сено у шанац к Турцима. — То је најзгодније време да се на њих удари. — Незадовољан што је кнез Милош с Марашлијом углавио мир — Недра отаџбине и пространа су и готова свакад, да даду места свима честитим и вредним синовима својим. — Благо земљи која се може поносити таким синовима својим. — Али је један Бог који чини све у свему. Свуд са мношћем бриге како ће те приче примити читаоци. — Простак, пак, све је рад да остане као што су му и стари били. — Кад опазе за собом змаја где их тера. — Кад види мајку где плаче. — Где му је оружје што је пасео, где ли му је коњ што га је јахао. — Има вријеме кад се риђа, и вријеме кад се умире; вријеме кад се сади, и вријеме кад се чуца посађено; вријеме кад се убија и вријеме кад се исцјељује; вријеме кад се разваљује и вријеме кад се гради.

734. Где је пак главна реч заменица, обично су заменице одређенога лица та главна реч, и оне припадају и главној реченици, а подређена се реченица почиње придевним заменицама трећег непознатог лица, које се, баш ради ове службе своје, и зову савезнима. Често се заменица главне реченице изоставља.

Примери. Она браћа што се добро хвале, братац брата познат не могаше. — Онај који вас је створио, одржава вас. — Срећа је оно што људи за срећу држе. Ви сви који сте из босанскога пашалука, излазите на поље. — Тешко онима који зло зову добро, а добро зло. — Тешко онима који мисле да су мудри. — У исто време одбијао је оне који су, испреко Мораве, надирали на Темнић. — Једите све што се пред вас донесе. — Сад ће бити (оно) што ће бити. — Онај што иде за мном, јачи је од мене. — Нису никако могли остати онаки како су дошли.

б. Именичне реченице уз именице или заменице.

735. Именичке реченице, онако као и самостални додаци уз подмете (како подметни тако и прирочни) допуњују или описују оно што казују именице или заменице у реченицама, али начином више одвојеним и самосталним и мање везаним за своју главну реч него што је случај у придевских реченица. Иначе су и ове реченице везане за своју реч истим везама којима се и придевске везују, или немају веза никаквих. И ове ћемо реченице разгледати у два члана, према томе је ли главна реч именица или заменица, узимљући најпре на ред именице.

Примери. Дође ми Сали-ефендија, који је био мога оца хата, и јоште пет старих Турака. — Пред оним градом била је једна чесма, с које је сав град носио воду. Вратимо се ја и Живан буљубаша, који смо ту на састанку били, и нађемо где нас чека стари кнез Никола Грбовић. — О Паштрмцу је било много иричица, које су врло званимљиве. — Народ пак, коме је зулум и онако био додијао, стане се већма и већма бунити. — Су чим ћете изаћ' пред Милоша и пред друге српске витезове, који живе докле сунце грије. — Ту се помоћу једнога пријатеља позна са српским трговцем Стефаном Живковићем, који је из Београда био утекао од зулума дахиј-

скога. — Она се у разговор, макар какве науке он био, умешати могла. — Његови појмови, ма колико да буду недотуљиви, ницаће из спољнога света.

736. Именичка реченица може се, исто тако, додати и уз заменицу као главну реч.

Примери Но ми опет нећемо на вас, који сте мирни и добри цареви Турци ; ви се одвојте до чаршије горе. — А по том ми живи, који смо остали, заједно с њима бићемо узети у облаке на сусрет Господу на небо. — И у тренут ока ми се нађосмо у порти београдске цркве, а она, сирота, ниска, мрачна, чађава, уваљена у рупу, без звона да се огласи, без крста да се распозна, права магаза ! — Колико их је, који често преврћу ту књигу ? — Има нас и таквих, који бисмо хтели да Милошева беседа буде онака кака је данас нама угодна и пријатна. — Ми који смо знали кнеза Милоша, који смо слушали његов говор, вршили његове заповести, дивили се брзини његова мишљења и обиљу његова рада, дужни смо чувати од заборава све што попуњава слику тога реткога Србина.

в. *Подређене реченице за предмет уз глаголе.*

737. Уз прелазне глаголе може потребати да се оно што се исказује предметом, каже целом једном реченицом. Таке реченице, што заступају предмет, скопчавају се за своју главну реченицу заменицама или свезама : да, где, како, е, итд., или упитном речцом *ли*, или савезном заменицом, или стоје без икаквог савезног знака.

И остали падежни додатци или просте допуне прирокове, у којима се казује оно што се глаголом врши, могу се исто овако као предмет развити у читаву подређену реченицу.

Примери. На се крило на чекрк окреће, те казује који вјетар ишше. — Ми ћемо њима казати на кога смо

се подигли; а они ће знати за што смо се подигли. — Видим како је данас. — Види хоца да се преварио, а не зна како ће одступити од своје ријечи. — Бог зна јесам ли и толико заслужио. — И рекоше, Бог им опростио, да сам велики зликовац — Кад дођемо у двор к моме ону, он ће теби давати што год заштити. — Чује у шуми неку писку, а не знадијаше шта је. — Па ми реци говорим ли право. — Ђутит ага мрко гледа где се силом дивит' мора силан арслан горском мишу. — Те се боји где ће поинути. — Да не би Срби опазили гдје они бјеже. — Или ваљда краљ мисли да ми не знамо како ваља за свог цара умрети — Међу собом вијеће учиниле којом ће за смрћу уморити. — Колико ноће ноћас би, не вргох санка на очи, слушајућ' коју је игра. — По неки болесник нада се да ће дуго живети. — Пошто је дуго времена вино из бачве точило, стане се чудити како вино једнако тече.

г. Подређене реченице за намеру.

738. Кад се у подређеној реченици казује намера радње, исказане у прироку главне реченице, онда се подређена реченица скопчава за глагол главне реченице свезама: *да, еда (једа), нека, како*, или се узима упитни реченични облик и погодбени начин.

Примери. Иде брату у другу одају, *да он буди брата Драгутина.* — Он продаје девет винограда, *не би ли се одужио дуга.* — Једва смо се овамо савили, *еда како ви то претечете.* — Пошљите му лист књиге бијеле, *нека дође граду Вучитрну.* — Подај му, *нека једе.* — Нек се Срби тријебе братском враждем, *како би му лакше било пашовати.* — Или ми кажи шта да чиним, *да те смирим и утешим?* — Макни српом, *да ти видим руку.* — Даћемо ти мор-доламу, *да нам поиграш.* — Тада пође да купи мало земље, *да би мртваца својега у своју земљу закопао.* — Да га замоли, *не би ли ми учинио милост.* — Да им тако притужи, *не би ли они показали и остало своје*

друштво. — Дуждевић ме зове у сватове, да му будем девер код девојке. — Па ћемо сутра ићи на салаш, да носимо пастирима, нека се и они провеселе. — Ал' тек што ти нога крочи, да униђе у пећину. — Једно Туре измакнуло било, не би л' Јанку уграбило главу.

д. Подређене реченице за погодбу.

739. *Кад се у подређеној реченици казује погодба, по коју може или не може бити оно што се казује у прироку главне реченице, онда се подређена скопчава за главну или упитним реченичним обликом, или свезама и прилозима: да, ако, кад, док (докле).*

Примери. Да из неба пахна киша падне, није не би на земљицу пала, већ на добре коње ил' јунаке. — Да ти можеш добит' аглуке, најприје би себе извадио. — Да ти имаш крила соколова, пак да паднеш из неба ведрога, перје меса не би изнијело. — Ако суђено буде, ја сам рад издати још ове књиге на свијет. — Ако види да су Римљани достојни имати оне законе, да им их да; ако ли нађе да Римљани, због свога незнања, нису достојни Солонових закона, а он да их врати натраг. — Ако Афис-паша дође са триста људи, да га примимо у Београд; ако ли поведе више, да се бијемо с њим. — Кад би сви људи били разумни и правдољубиви, не би било међу њима ни кавге ни неслоге. — Кад би трговац свагда добивао, не би се звао трговац, него продавалац. — Кад би пророци били, не би били људи. — Докле гођ Бог човеку не узме ум, не може мал. — Док пушка не пукне, чути се не може. — Док се човек дима не надими, не може се ватре нагрјети. — Ал' да вјетру дадеш плећи, тер да гледнеш низ вјетар равнином, видео би гдје скуп људи ступа. — Не дајте ме, ако Бога знате, узидати младу и зелену. — Видиш ли само приличан начин да можеш побјећи, бежи. — Мислиш ли ме мртва пожалити, пожали ме док сам у животу. — Србин жели, а ви хоћете ли?.. срећа, нада, бу-

дућност у вас. — Ако вранац буде среће старе, под тобом ће вранац испливати.

ђ. Подређене реченице за уступање или допуштање (пермисивне).

740. Догађа се да се у подређеној реченици казује погодба, по коју може или не може бити мисао главне реченице, али се ипак уступа или допушта оно што се казује прироком главне реченице, извршила се или не извршила погодба у подређеној реченици наведена. Подређене реченице, у којима се така уступна погодба казује, скопчавају се за главну свезама: *нек, да, и, ако, ако и, макар, премда, ма (ма да), буд' (буди), баш и да.*

Исто значење има и прошаста глаголски придев, кад значи жељење. Тај пр. гл. придев може доћи и двапут једно за другим. други пут са свезом *да (Ко био или: Ко био, да био).*

Исто тако долази двапут једно за другим цела уступна реченица, кад је у првој подмет заменица *непознатог трећег лица*, или се у њој налази таке врсте прилог (*ако, где, итд.*), а друга се за прву везује свезом *да (Ко си, да си; Где је, да је, и тако даље).*

Примери. Али и нек све тако буде, немојте, браћо, да ропћете на свога краља. — Нек' осуши, ал' зашто пресуши? — Ја сам синоћ у вас на конаку био. А чобан му одговори: Нека си био, пут те панио. — Да то вера и подноси, Омер-ага се ласно не би дао предати Србима. — Ако и нису Срби ударили на ове Турке, они су цело лето једнако ударали на Србе. — Љубав никад не престаје, а пророштво ако ће и престати, језици ако ће и умукнути, разума ако ће нестати. — Ако је црн, није ђаво. — Мајмун је мајмун, ако ћеш га у какве хаљине облачити. — Макар колико да је измајсторисан и дотеран човечији

говор, опет му је јамачно корен у природи. — Ружно је смејати се туђој несрећи, па макар несрећник био и рђав човек. — А ја нећу Турчин бити, макар главу на раменима више не носио. — Морам га објавити и истину казати, макар се ко и наругао. — Најпосле да прокушамо, премда ја не стојим добар за следства — Његови појмови, ма колико да буду недотупавни, ницаће из спољнога света. — Буд' ми закла коња на ливади, и сокола у зеленој баши. зашт' ми закла чедо у колевци? — Сладак је сан ономе који ради, јео мало или много. — Какав си, да си, и где си, да си, на овом ил' на оном свету, он иште, те иште. — Њему ће од нас јабука непрестано ићи у своје време, где био он да био. — Да ће живот изгубити без сваке милости, и који био да био. — Какав науч, такво и читање, ка' је да је, о њему се бавим. — Помисао на сами повратак, баш и да им буде суђено избавити се, — страшила их је јако. — Али се Срби не одрже, премда изгубе неколико знатних људи. — Откуд год је, он је рода мога. — Ако и јест крива врата, ама лијеп мирис дава.

е. Подређена реченица за поређење или начин.

741. Често се догађа, да се пореди међу собом оно што се каже у две реченице.

Поређење реченица може бити на више начина.

Често се, на прилику, хоће да покаже да је међу собом једнако оно што се казује у главној и подређеној реченици. На тај начин поређене реченице скопчавају се међу собом заменицама или прилозима изведеним од заменица: *какав — такав; толики — колики (или: колики — толики); онолики — колики; као год што — тако; како — тако; како — онако; као оно — тако; као што — тако*, итд.

У подређеној је реченици обично заменица непознатог лица, или прилог од ње изведен.

Примери. Како је мир прошасте године између Срба и Турака начињен, онако је и трајао. — Како ноћ бој прекине, тако Турци запоће око шанца српскога. — Ти ниси толико несрећан, колико ти се чини. — Како би било пролеће без сунца, такво је детенце без слободе. — Као год што подржава јакога и великога, тако се исто стара о слабоме и маломе. — Наши су дани онолики колики беху Лазареви, Обилићеви и Милошеви. — Па како се год ми сад бринемо о њима, тако ће се они после бринути о нама. — Као што се пјесме по народу различито пјевају, тако се и приповијетке различито приповиједају. — Колико се овај посао чини ласан, толико је још више широк и дугачак. — Куга и мач не убијају толико људи, колико убија пиће вина и ракије. — И к'о оно вихар, када завињори, е тако се вас дан витлају по гори. — Он вероваше у победу свога правца онако тврдо, као што вероваше у живот народа свога.

742. Овако се поређење у реченицама може казати простије, једном само реченицом, тако да изгледа као начин којим се свршило оно што се у реченици каже. Тада се реченице везују за своју главну свезама као (ка', ка'-но, кан'да, као да, као што, као год), како.

Примери. На небу им душе царовале, ка' им име на земљи царује. — Заборави ме, као што ја тебе нигде заборавити не могу. — Свест о дужности развија се с временом, као год и знање о истини. — Када игра, кан'да паун шеће; кад говори, к'о да голуб гуче; кад се смије, кан'да сунце грије. — Народ оружје да дā, и да буде раја као што је и био. — Играју се на бијела јата како јата дивних лабудова, кад се небом ведријем играју. — Агин чатор ине паткрилио, ка'но лабуд птица бела беле птице голубове. — Ал' ми ћемо, као што смо били, један другом свагда бити мили. — Небо је црвено, као да је крвљу обливано.

743. Кад ли се поређењем реченица износи неједнакост онога што се у двама реченицама пореди,

онда се такe реченице скопчавају једна с другом све-
зом *него* (*но, што — то, што — тим*), или у једној до-
лази поређен придев или прилог, а подређена се за
њу скопчава заменицом *што* или *што год*, или свезама:
него, него што, него ли. Као што примери показују,
овако поређење дотиче се појединих делова реченице.

Примери. Волимо те, Страхинићу бане, но сву земљу.
нашу царевину. — Волим скочит' у воду Мораву, него
љубит' на срамоту Турке. — Боље је јело од зеља, гдје
је љубав, него од вола угојена, гдје је мржња. — Тако на-
роду опет постане милији рат него ли таки мир. — Што
се ближе сунцу тече, све то мање зрак му пече. — Пре
ће око око ми издати, нег' Војислав свога Владислава. —
Пре ће ова рука усахнути, и у устих језик укочит' се;
пре ће с' ово сунце предерати, и славно ми с' колено
утрти; пре ћу т' мртву пред собом видети, или живу у
гроб закопати: нег' што ћу те оном дати, ког ни име нећу
да с' преда мном каже. — Што је зрелије грожђе и што
је мање водено, тим угаситијег лица бива вино. — А што
су Турци то више одбијали и развлачили, то је Србима
жеља све више и више расла и развијала се. — Што више
љубави враћаш, више ћеш је примити. — Него му се раз-
веселаваше лице све више, што се ближе примикасмо при-
морју. — Туга, разливена по њезином лицу, више је ка-
зивала о њезиној жалости, него црнина, коју је носила
на себи.

744. Има још поређења. у коме се у једној ре-
ченици износи оно што је *мање, лакше, могућније* или
извесније, с намером да се у другу стави оно што је
веће, теже, немогућније или *неизвесније*, па и то у
упитном облику, те се тим начином једно или друго
обара или потврђује. Уз одрицање је прва од ових
реченица понајчешће одречена. У такoм поређењу друга
се реченица везује за прву свезама: *него* (*но*), *камо*
ли (*а камо ли. да камо ли, некто ли, а некто ли,*

т. ј. не камо ли, то ли; или је у првој не само, а у другој него и.

Примери. Не моглоше темељ подигнути, а камо ли саградити града. — Ти нијеси ни чуо јунака, да камо ли очима видио. — И не би га пренијеле виле, а камо ли ноге на јунаку, Црном Гором на бијелу дану. — Јер се догађаји искваре и у ономе истом нараштају, у коме су се догађали, а камо ли за неколике стотине година. — Сама Главашева глава доста би била, да Милоша увери шта се и о његовој ради, а камо ли још овакав поздрав од гаваза. — Имам блага колико ми драго, градио бих десет манастира, а немо ли себе оженио. — Досадио студену камену, а немо ли цару Сулејману. — Којима нитко ништа не може, а то ли отрцана просјачад. — Кад издаде оваког јунака, кога данас у свијету нема, то ли мене сјутра издат' неће. — Ја се заклињем останцима светог живота твога, да ћу Србију узвисити не само оружја силом, него правдом и законима. — По селима су Срби не само за мале кривице, него и за главу судили. — Пак не само што поставе муселиме и по онаким паланкама, куд' никад нису били, него још и војске по неколике стотине оставе у свакој паланци на трошак народни.

ж. Подређене реченице за време.

745. Кад се у подређеној реченици казује време у које се догодило оно што је у главној казано, онда се реченица подређена везује за додатак прироков главне реченице што казује време, а то је обично прилог изведен од заменице *трећег* *познатог* лица (*тада*, итд.). У истом случају прилог се изведен од заменице *трећег* *непознатог* лица (*када*, итд.) ставља у подређену реченицу, те излазе парови: *када* — *тада*; *када* — *онда*; *како* — *таки*, *једнак*; *докле* — *дотле*. Или се подређена реченица која показује време ве-

зује просто за своју главну реченицу прилозима: *кад*, *док* (*докле*), *чим*, *како*, *пошто*, *тек*.

Примери. *Кад* настала година четврта, *тада* виче са планине вила. — *Кад* у јутру јутро освануло, и градска се отворише врата, *тад* ишета парица Малица. — А *кад* виђе да му не пауди, *онда* пусти вјетра студеногa. — Лепо су га свати дочекали, *како* с коња, *таки* за трпезу. — *Док* дођоше кићени сватови, *докле* с' Милић мртав належао. — *Док* сам се мало повратио и на ноге себе исправио, *докле* њу на галију одведу, а мене на брегу оставе. — *Докле* су дотрчали, *докле* је он већ издахнуо био. — Славио га он и пород му, *док* трајало свијета и вијека. — Шта чини мајка, *чим* јој дете поодрасте. — Ти ћеш код мене, *док* сам ја жив, остати. — Трипут совру очима прегледа, *док* је браћу лице угледала. — Ова моја два друга нека остану овде, *док* се ови послови не сврше. — Не стрељајте по гори јунака, *док* је гласа Краљевића Марка. — Старац некуда изађе, а њему рекне: читај, синко, *док* ја не дођем. — *Како* змија паде на земљицу, *једнак* змија у дувар одмиле. — *Кад* стигоше цара и сватове, цар му даде хиљаду дуката. — *Како* је дошао, призове себи кнеза и све кметове. — Ал' *тек* што се ухвати у коло, дуне некакав вихор. — *Пошто* с осталим женама и ћеном из Неготина испрати и он своју жену у Пореч. дође му један пријатељ. — *Пошто* се он врати, и баба остане сама с дететом, *онда* му стане говорити. — *Тек* соколу прво перје никне, он не може више мировати.

3. Подређене реченице за место

746. *Кад* се у подређеној реченици казује *место* на коме се догодило оно што је у главној реченици казано, *онда* се подређена реченица везује за додатак припоковок главне реченице, што казује *место*. *Кад* је тај додатак прилог изведен од *трећег* *познатог* *лица* заменице: *тамо*, *ту*, *онамо*, *онде*, итд. *онда* у подре-

ђеној реченици долази прилог, изведен од заменице трећег непознатог лица *где* (*къде*), *докле*. Тим се истим прилогом скопћавају за главну реченицу и остале споредне реченице за место, ако се казује бивање или радња која се *на месту* збива; ако ли је у радњи или бивању *кретање*, онда се такве реченице скопћавају прилогом *куда*, *откуда*, итд.

Примери Али тамо плода бити неће *где* не цвета у пролеће цвеће. — Ђе полазе такви гости, *ту* све напредује као трава о Ђурђеву-дне. — Ђе се гусле у кући не чују, *ту* је мртва и кућа и људи. — *Где* чујете трубу да труби, *онамо* трчите к нама. — Ђе је од ње капља крви пала, *онђе* расте трње и коприве. — *Где* се који застао, *онде* и нека седи. — После тога услуза се до једног места, *где* је камењак био издубен. — Хајдуке опколе *онде* на вису, *где* се они бише од јутра до мрака. — И опета *нигде* кута, *идено* млађан да се станим. — Јер се управо још не зна *докле* Срба има у Арнаутској и Македонији. — Па отиду *куд* су наумили. — Па га човек запита *куда* иде. — Аџис-паша побегне чак у Ниш, *гдѣ* на скоро по том, које од срамоте, а које може бити од страха, и умре на пречац. — Сахранише Милић-барјактара, *куда* јарко смирује се сунце. — Он мене запита *откуда* сам, и јесам ли одавно овде.

и. *Подређене реченице за последицу и узрок.*

747. Каткад се подређеном реченицом казује последица или узрок онога што се излаже главном реченицом. Такве се реченице скопћавају за своју главну савезним речима *јер* (*јербо*), *с тога*, *зато*, *што*, (каткад и *где*), *будући*, *како*; или у главној долази *тако*, које се и прећуткује, *толико* итд., а у споредној *да*. Кад се овака реченица скрати, од ње постаје глаголски прилог садашњег времена.

Овамо иду и подређене реченице које су додатак подмету (чл.734.), само што реченица са показном заменицом, показујући последицу, долази овде као подређена (Ко погине [онај] *умрети на постељи неће*).

Примери. Па ми стери мекану постељу, ни дугачку ни врло широку, *јер* ти дуго боловати нећу. — Волим дати коња на размену, *јер* не могу пјешке путовати. — Жао му је што ће дати благо, *са тога* се врло расрдио. — И по семену твојему биће благословени сви народи на земљи, *зато* што си послушао глас мој. — Ал' овако он ће ми судити, *што* моју дужност не чиним. — Посланицима је таки човек управо требао, *зато* га драговољно изишту. — Добро ће бити, *јербо* ја све стрепим да откуд на нас не натрапају. — Црна горо, убила те туга, како но је жеђ данаске мене, *ђе* у теби хладне воде нејма! — Авај мене до Бога милога, *ђе* поигбох јутрос пред механом. — *Будући* да онде у пустињи нити су имали сенатори шта јести, нити је ко долазио да се суди, *зато* се (савет) премести у манастир Боговађу. — *Будући* да он није гледао да се и његову сину надјене име каквог свеца, тако је по смрти његовој и његов син почео славити онај дан. — *Будући* да се старате за духовне дарове, гледајте да будете онима богати, који су на поправљање цркве. — *Како* су куће биле све дрвене, и на већу још несрећу турску дуне ветар, тако ватра за један час обузме сву варош. — А стока нека стоји у целости, *будући* да су капетани и кнезови осведочили и на душу узели, да је стока вилајетска — Сад је, дакле, само требало почети, но *будући* да је била још зима, *зато* Милош одложи почетак. — Још се не могу да разберем, *тако* ми је овај чудни сан забунио главу. — Он би се *тако* лудо гњевом разјарити могао, *да* косу на глави себи чуна и зубима шкрипи — Све се наби, *да* кркнул' не море. — Тице певаху, *да* ваздух јечи. — Доле у дубљини с таким шумом ваљало је неко језеро своје таласе, *да* ми чисто уши заглуњу. — Турака у јуришању толико изгине, *да* се Афис-паша готово уплаши. — То је сувише, рече краљ, који у мало не

паде на узнако од тога гласа, али кога великодушност беше толика, да још **стеже** руку овоме гадноме вређачу. — Али једно гладан **да** бих камена загризао, а друго из љубопитства, приступим к вратима. — *Ко год* одвећ хвали једнога народа без **разу**ма простоту, или мора бити и сам простак, или је лукав и злохитар. — И *који* не узме крста својега и не пође за мном, није мене достојан. — У крв ће нам вјере запливати, биће боља **која** не потоне — Тога ради и ја, *не могући* више трпљети, послах да познам вјеру вашу. — Један је, *не слушајући* напомене које су му давале, навукао на се болест.

2. Скраћивање простих и сложених реченица.

748. Скраћивање реченица може бити на два начина :

1. *Изостављањем* оних делова реченичних који су излишни, или без којих ће се смисао опет добро разумети ;

2. *Заменавањем* једних граматичких облика другим : дужих краћим, сложених простим.

I. Скраћивање изостављањем

749. С тога што су познати или се лако могу погодити, изостављају се спона *бити* (види чл. 559.) или *прирок* (види чл. 561.)

Примери. Кућа моја чарна гора, а постеља камен ови.
— Нигде стана, вода свуда. — Наоколо морске пене. — Нигде трага од дана бијела. — Хвала Богу. — Добро вече. — Слава и част домаћину. — С Богом, горо и дјбраво. — Сунце у море, а он на кућни праг. — Сваки понос, сваки дика, нада, у свакоме Обилића плам. — На тај начин школа постаје нека друга кућа, у којој је учитељ отац а ви његова деца. — Ни Тодора, ни од њега гласа.

750. Кад се у сложеним реченицама деси више једнаких подмета или једнаких прирока, онда се те реченице стежу у скраћену сложену реченицу (чл. 563. и чл. 578 поређења и сличности), и у тој буде више подмета или прирока, или више и једних и других.

Примери. И сунце је охладнело, једва сипа зрак. — О колико у њој звездица трепери, кол'ко сјајних, светих, врлих успомена. — У томе ме нађоше очишћена у цркви, ни с народом, ни с виком. — По језеру враџац коњиц плива, а за њиме злаћена колевка. — Паша земља све се више развијала, а тако исто и живот у њој. — Ка' да Душан велики устаде, ка' да Србе позва на освету. — Све ми мило ноћца распашила; што не могла, у таму завила. — На једанпут мајстор скочи у воду, и почне пливати. — А сад чујеш лелек мученика, јаук, писку, тешке уздасаје. — Ми идемо преко села, а облаци преко неба. — Та је грађевина много налик на грађевину других бегова и богатих Турака; али је све њих надмашила својом необичном величином, својим распоредом, а можда највише својим положајем према сунцу. — Пламти небо као живи пламен. — Да му се исповиједаш као сад мени. — Заспа као заклан. — Ми вам не можемо ништа помоћи као ни себи. — Дјела његова бијаху зла, а брата му праведна.

751. Као год што се чини с подметом и прироком, кад су у више реченица једнаки, тако се исто чини у сложеним реченицама и с додатцима и осталим речима у реченици, кад су једнаке или међу собом, или с подметом и прироком, па ма, на прилику, иста реч била у једној реченици предмет или други који додатак, а у другој прирок, или обратно.

Примери. На ћеш бити госпођа краљица, прести свилу на златно вретено, свилу прести, на свили сједити, а носити диву и кадиву. — Колика најприје дангуба, а послије безмјерни, немиле труд. — Јер ће на једнога мрзити, а другога љубити, или једноме вољети, а за другог не

марити. — С мање муке а више плаће дарове и благодети природе вадобија. — Али се заваде Аврамови пастири с Лотовима око паше. — Зар не би он нас одавде извео, да је икако могуће. — Хоћу све право, тако ми бабове душе и тако се моја с његовом на они свијет не препредала. — Сад кажи, шта сам ја без круне, шта ли је мој Синиша? — Дође пред кућу Мрковића, кад ли је пуста затворена. — На то ми одговоре да су у њих епископи и свештеници све сами Грци, и да се врло ријетко ђегођ нађе Бугарин. — Које су доцније биле извор несрећи његовој и породице му. — Ако је што чуо или клео, нека заборави и откуне.

752. У подређеним сложеним реченицама (чл. 736, 742—746), где је у главној реченици обично показна заменица или прилог *онај, тај, тамо, онамо, тако, дотле, тада*, итд.) копча, за коју се скончава подређена реченица кроз своју савезну заменицу или прилог, често се заменица или прилог главне реченице изостављају.

Примери. Ко пагли без обзира, далеко не одлази, а много поквари. — Ја ћу везат', што ми братац даје. — Вршите сваки, што вам је дужност. — Јер чега се бојаш, дође на мене, и чега се страших, задеси ме. — Освета је наопака и проклета; ко њу прати, душу губи, пород трује, колијевку губа. — Смијевају што бити не може. — На небу им душе царовале, ка' им име на земљи царује. — Народ оружје да да, и да буде раја као што је и био. — Кад говори, к'о да голуб гуче. — Ти ћеш код мене, док сам ја жив, остати. — Кад стигоше цара и сватове, цар му даде хиљаду дуката. — Пошто им прочитамо ову нашу осуду, помирисмо их и ижљубисмо. — Тице певаху да ваздух јечи. — Све се наби, да кркнут' не море.

II. Скраћивање замењивањем.

753. Целе додане, подређене, реченице могу се стегнути у једну или неколико речи. То се у подре-

ђеним реченицама, које су додатак подмету, прироку и предмету (чл. 733 и даље), чини подметовим и прироковим додатком (нарочито самосталним додатцима, види чл. 568. и 569.), или истога значења четвртим и шестим падежом (чл. 642. и 653.), или прошастим и трпним придевом (чл. 698. 701.).

Примери. Ми, сиромаси, носимо им колаче. — Нек погинем, јунак, на јунаштву. — Него мене, старца, послушајте. — Књигу пише Жура Вукашине Видосави, љуби Момчиловој. — Поздрави ми краља, таста мога. — Не држах себе достојна да ти дођем. — Честита бих њега учинио. — Ја се млада бољем добру надам. — Њега су Турци још малена заробили. — Да ви знате наше намастуре, наших славних цара задужбине. — Тко ће љута змаја преварити, тко ли њега спаваћива наћи. — Поставих те оца многијем народима. — Ти је мораш учинити срећну и честиту. — Учини га дружба старешином. — И Турчина зовеш кацрином. — Девојке ме врагом зову. — Градимо га лажом. — Хоћете да ме направите свињаром. — Агара метне својега сина, од жеће изнемоглога, под једно дрво. — Па сугала коња одјахао. — Пролијте крв њихову, на њихову олтару накићену цвећем. Имао сам лепе куће, и гледао сам их из шуме спаљене и срушене. — Орао устрељен. — Или имаш што сакривено у себи. — Човјек, рођен од жене, кратка је вијека и пун немира.

754. Подређене реченице времена или последице и узрока (чл. 745, 747), могу се стегнути или сажети прилогом садашњег и прошлог времена (чл. 696 и 697) и глаголском именицом која се од трпног придева наставком *ије* (*је*) гради (спасен-ије, виђење). Ако се у приређених реченица радња збива у једно време, може једна постати подређена и скраћена прилогом времена садашњег.

Примери. Путујући тако удари на једну воду, и идући покрај те воде, сретне се с једним човеком у зеленим ха-

љинама. — *Чујући* Стојша из двора овај разговор, изађе и он пред змаја. — Дobar може постати само *чинећи* добро. — Ил' јездите преко неба равна, *гледајући* земље и градове. — *Видећи* ја, да је он велики шаљивац. — Јер за тијем уздишемо, *желећи* обући се у свој небески стан. — Ти, човјек *будући*, градиш се Бог. — *Потоавши* сами скеле на другој страни, кажу им, да су скеле по-кварене. — То *рекавши*, баца новчић у поток. — *Пошавши* још мало даље, дође под један град. — У *превођењу* сваке књиге. — По *разбићу* Турака. — О *прошењу* девојке. — Направише од боја чардаке, без *читања* цара и везира (Упоређи: Да те везир погубит' не може, *док честитог цара не зашита*).

755. Подређена реченица за *намеру* (738), за *предмет* (чл. 737), и подређена реченица уз *именице* подмета или прирока, може се стегнути начином *неодређеним* (чл. 703. и 704).

Примери. Рано рани Туркиња ђевојка на Марицу *бијелити* платно. — Тко се снизи к росној трави, санком *кријепит'* снагу т'јела. — Кад погледаш с града изнад себе, ништа немаш *лијепо виђети*. — Лијепо л' је под ноћ *погледати*. — Почнем му, дакле, овако *говорити*. — Не бих рад робом *бити*. — Није нам суђено *живјети* заједно. — Кад ја сједнем *вечерати* вечеру. — Неда Турчин главу *укинути*, неда своје руке *иштетити*. — Али волиш по мору *пливати*, али волиш на ватри *горети*. — Не дајте ме опет у јарам ропства *ухватити*.

Напомена. Многи наши писци очевидно беже од *начина* неодређеног, растварајући га где год доспеју. Ако проуче ово мало примера и потраже их још у врским делима нашег језика, која се не могу потворити нечистином, увериће се ласно, да тиме крате језику нашем једно од старинских својстава и лепота његових.

3. Намештање или ред речи.

756. Ред речи у реченицама може бити *редован* или *обрнут*.

Кад је *редован ред*, међу се речи онако како по граматичком склопу једна за другом треба да дођу. По томе склопу долази, на прилику, на прво место подмет, пред њим додатак од придева или именице, а за њим додатак од реченице. После подмета и додатака његових иде спона, ако је потребна, за њом прирок и прирокови додатци.

Али у говору и у писању често затреба да се речи ређају једна за другом по сили мисли које се у њима исказују. Тога ради често у ствари изађе ред речи са свим *обрнут* према синтактички *редовноме*, јер сила мисли деси се баш на оној речи, којој би по синтактичком реду било место на послетку. А у таком случају та реч оставља своје место и излази напред.

Примери. Из земље излази хлеб. — Леп је зоре осмејак, леп је дана огрејак. — Ту не јекну јека кршна. — Усред поља мирна, пуста, стародавна расте липа. — Дела ваша сунцу равна неће скрити ноћца тавна. — Тад пролети сред народа млади Боcharис. — Седа му је пала брада по каттану зеленом. — А вихар хучи, тавних гони облака ред. — Клецање слаба нога пода мнош. — Тајни неки чини ми се знак. — Није терет то мој прави. — У сву госпоштину српску удари гром из ведра неба. — Јунаку су добар коњиц крила. — У име Бога, у час добар сунце истече.

757. Како год речи, тако и реченице, кад су сложене, могу се једна за другом ређати начином *редовним* и *обрнутим*. По редовном начину иде, на прилику, *подређена* реченица после *главне*. Међу тим ради изношења на већи углед једне или друге мисли догађа се са свим обротно, и тада је *обрнути* начин ређања *реченица*.

Примери. Мрзећи на зло, држите се добра. — Шта вреде српске народне песме, довољно је познато. — И ско-

чивши на њих, човјек, у коме бјеше зли дух, навлaда их. — Они који мачем секу, од мача ће и погинути. — Ох, кад сунце летње плaне, хоће јунак да сустане. — Сузама обли-вен устане он, и благосиљајући нас рекне нам : да се више ничег не бојимо, јер нас је Бог под своје крило узео. — Место да се држим залива, ја се упутих у поља, доста родна и обрађена, кроз која се овде онде отварају ле-пи изгледи. — Који говори да је у видјелу, а мрзи на сво-јега брата, још је у тами. — Једно што је био тек скоро Турцима дао реч, а друго што је поврх тога био уверен да ће тако неспреман почетак пропасти, нау-ми Милош са свим друго нешто. — Што је год неразумно, неправедно и неваљало, било у философу или у простаку, у грешнику или у свецу, у богату или у сиромaху, то нигде своју натуру не измењава, него свуда и за свагда не ваља. — Кад ме је отац у цвету година мојих за проседог Стевана дао; кад му је предел Северина по-клонио, земљу природе дивотама украшену, која спо-мене-нике великих Римљана удивљеном оку изобилно представља; кад је уздарје ово сјајношћу других драгоцених ствари надвисио — није могао помислити да ће кћи његова у двору Стевановом остати постидна.

758. Често реченице, померене са свог места, дођу међу подмет и прирок, или међу главне делове рече-ничне и непосредне њихове додатке. То су *уметнуте реченице*.

Примери. Деца, док су мала, не знају ништа. — Неће вам се до века, овако као сада, давати све што вам треба. — Ако се уквари цвет, онда род, баш и да доспе, неће бити ни леп ни добар. — Ствар — а о њој мислио, а је у животу тражио — немогућа. — Ласкам себи, ако се не варам, да ћеш ју са задовољством читати. — Чувајте се, рече ми он даље, од нездрава читања. — За име света, повиче, шта је ?

ДОДАТАК

I. РЕЧЕНИЧНИ ЗНАЦИ.

II. ГЛАВНА ПРАВИЛА О ПРАВОПИСУ.

І. РЕЧЕНИЧНИ ЗНАЦИ.

759. Где је крај којој речи, познаје се у писаном или у штампаном слогу по празном простору, који се међу појединим речима оставља; где је крај којој реченици, или из којих се делова или самосталних целина склапају реченице или цели реченични низови, познаје се по нарочитим реченичним знацима. Кад се говори или гласно чита, на тим се местима гласом застајкује, или се глас мења, диже или спушта, мање или више.

760. Реченични су знаци од користи за потпуно и јасно разумевање онога што се у реченицама казује. Каткад бива да различито постављени реченични знаци могу разумевање упутити на различите начине. Тога ради се за њих не могу поставити потпуна ни до краја одређена правила, него тек главна начела, а свакоме је остављено, да тим знацима означи начин читања или разумевања онако како сам жели.

Примера ради наводеће два три огледа. — У реченици И угледају огањ далеко у једној пећини, запета се може ставити после огањ и после далеко. У првом случају (И угледају огањ, далеко у једној пећини) изаћи ће значење да је огањ угледан у пећини самој, само далеко. У другом случају (И угледају огањ далеко, у једној пећини) изаћи ће значење да је огањ угледан у даљини у опште, и да је у тој даљини пећина била место на ком је огањ угледан. — У

реченици *И глас изиђе од пријестола који говори*, ако би се оставила тако без запете како је, могло би се разумети да *пријесто говори и глас даје*. Да бп се то избегло, ваља поставити запету после *пријестола* (*И глас изиђе од пријестола, који говори*, и онда ће додана реченица *који говори бити* упућена на глас као на своју главну реч. — У реченици *У другом делу уписивани су неки акти који су после следовали овим редом*, запета се може ставити после *акти* и после *следовали..* У првом случају додатак *овим редом* везаће се за глагол *следовали*; у другом пак, за глагол *уписивани су*. — У реченици *Па то место да заузме неко из света који никаквих заслуга нема за Србију*, ако се стави запета после *света*, тиме ће додана реченица *бити* упућена на *неко* као на своју главну реч, а без запете би се она могла везивати и за *свет* као за своју главну реч, што би смисао коначно мењало. — У реченици *А напријед јунак на вранчићу, необична ока и погледа, необичне слике и прилике* запета после речи *вранчићу* чини да се додатци што после те речи следеју везују за реч *јунак*, којој и припадају.

761. Реченични су знаци ово:

1. Запета (,),
2. Тачка и запета (;),
3. Две тачке (:),
4. Тачка (.),
5. Знак почивке (—),
6. Знак питања (?),
7. Знак узвика (!),
8. Знаци прекида (... или —),
9. Знак заграде (() или []).
10. Знак навођења („“, или ‚, или —).

I. Запета.

762. Запетом се свагда одвајају једна од друге свеколике приређене (чл. 725) реченице у обичним сложеним реченицама као и у реченичним низовима, осем где би се место запете употребио други који знак, што ће се, ниже на свом месту, навести.

Примери. Он не иде у бијелу цркву, већ он иде у то поље равно, те он сије бјелицу шеницу. — Немарна рука осиромашава, а вриједна обогаћава. — Царев син устане, оправи се и захвали пустињнику, па пође како му је казао. — Корен јој је од сувога злата, гране су јој дробнога бисера. — Још сам мало времена с вама, па идем к ономе који ме посла. — По том се паша крене са спахијама и с осталом својом војском, и дође те прими од Нијемаца Београд и Смедерево, и остали се Турци стану враћати сваки својој кући, а баше остану по Босни и по другим мјестима око Србије. — Моје племе сном мртвијем спава, суза моја нема родитеља, нада мном је небо затворено, не прима ми плача ни молитве, у ад ми се свијет претворио. — Гледа га, гледа, па онда тресну о земљу.

763. Запета се пише свуда редовно и онда кад у неком приређеном реченичном низу, пред поједином реченицом тога низа или пред последњом од њих, стоје свезе *и*, *или* (*ја*, *јали*), *нити*, *ни*.

Примери. Да се јадна за зелен бор хватим, и он би се зелен осушио. — Радња му је ишла добро, и он је стекао красне новце. — Мој гроб никад није покрио бус рођене ми земље; њега никад није оквасила суза мојих рођака, нити га је огласила запевка шумадинска. — Је ли ово одиста Београд, или је неко друго место? — Ја њу, ја ниједну. — Сједоше људи да једу и да пију, и усташе да играју. — Ни би сина, ни од сина гласа. — Или волиш царству небескоме, или волиш царству земаљ-

скоме? — Нема лица без црвена винца, ни радости без зелена венца. — И би ондје у пустињи дана четрдесет, и куша га сотона, и би са звјерњем, и анђели служажу му. — Или грми, ил' се земља тресе, ил' удара море у брегове? Нити грми, нит' се земља тресе, нит' удара море у брегове, већ дијеле благо светитељи. — Ил' вас ткогод увр'једио брата, ил' нејаку драги противнику живот дигнув огр'јешио душу, или путну затворио врата, ил' д'о вјеру а кренуо њоме, или гладну ускратно храну, ил' рањену не завио рану: све је гријех, све су дјела прика, без кајања нема опросника.

764. Кад у којој реченици има више било подмета, било прирока, било подметових и прирокових додатака једне исте врсте, сви се један од другог одвајају запетама.

Где пак, било подмети, било прироци, било њихови додатци, нису једноставни, него су раширени својим додатцима, у целину се узимљу и додатци, а запетом се одвајају све посебне целине, као што би се чинило кад би нераширене биле.

Примери. А сад остаје вјера, над, љубав, ово троје. — С почетка бежу деца збуњена, преплашено гледаху, заметено одговараху, укрућено иђаху. — У рушењу Турства и дизању Српства, Милош је био свакад један исти, свакад непроменит, непомерно сталан, вечито веран, никад забораван, никад уморан. — Није чудо, сине, што ћеш у таком селу видети људј нерадника, људј пијаница, људј свакојака владања, људј у некој душевној чами. — Док заједно зађоше (месец и даница) за високу планину, за студену водицу. — Обуците се, дакле, као избрани Божији, свети и љубазни, у срдачну милост, доброту, понизност, кротост, и трпљење. — Опет видјех под сунцем да није до брзијех трка, ни рат до храбријех, ни хлеб до мудријех, ни богатство до разумнијех, ни добра воља до вјештијех, него да све стоји до времена и згоде. — Јеђаху,

пијаху, жењаху се, удаваху се до онога дана кад Ноје уђе у ковчег.

765. Кад су два подмета, или два прирока, или два каква год додатка једне врсте везани свезама *и*, *ни* (*нити*), или (*ја*, *јали*), а, пред те се свезе запета не ставља. Тако се чини и кад су та два последња у реду већем од два, где тих свеза нема међу претходним члановима, или кад их је више од два, а једну целину чине (што нарочито може вредити за *и*), или кад два по два целину чине.

Примери. Вино пију Новак и Радивој. — Београд, Шабац, Смедерево, Ужице, Кладово и Соко узеше облик бојних поља. — Овај прима грјешнике и једе с њима. — Неке је довела невоља или потреба. — Копаоник и Жељин још нису обелели, Јастребац и Ртањ још нису лица своја завили маглом. — Десном га је руком ухватио за десницу и за бритку сабљу. — Живот је тежак а кратак. — Сад су пак многи уди а једно тијело. — Боље ти је бити сиромас а праведник, него богат а неправедник. — Нема ни мени ни теби. — Ја умио а не имао, ја имао а не умио (све једно је). — У оно време људи нису спавали ни седали, већ посртали с носа на уста, а с уста на нос. — Ја и мој вођ као путујемо к Београду. — Ни множина ни разноврсност послова, ни озбиљност оних прилика не сметаху Кнезу да се некад и слатко пошали. — Не слушајте ни нас ни по што. — И уђе с њима у цркву идући и скачући и хвалећи Бога. — Бог Аврамов и Исаков и Јаковљев. — Господе Боже, ти који си створио небо и земљу и море и све што је у њима. — Турци су врло често долазили на бачију Вељкова оца, те јели, пили и односили сир, масло и млеко. — Гости су седели, јели, пили и разговарали се

766. Где је пак у таквим случајима какво набрајање, или је у набрајању поступност, или пењање, или спуштање, или ређање с по једним или с по два члана,

онда се запете међу члановима набрајања на крају, макар се они почињали и свезама *и, ни (нити), или (ја, јали), а.*

Примери. У љубави, у пријатељству, у мржњи, у тековини, у освети, у власти, Милош је могао бити и прав и дволичан, и сталан и променљив, и веран и забораван. — Можете их видети и у гуњу, и у капуту, и у ђурку, и у униформи, и у раси. — Нови насељеници мењали су у један мах и климат, и веру, и начин живота, и начин управе, и суседство. — Остала је твоја замјеница ни код мога ни код твога двора, ни код моје ни код твоје мајке. — Хоће једном бити према глави, јали мојој, јали према твојој. — После тога ни ја, ни Љуба, ни баба, не проговорисмо ни речи о теби. — Ни сабљом, ни пушком, ни благом, ни влашћу, већ једином искреном љубављу према својој наставничкој, својој научничкој и књижевничкој дужности; ту је пошту он освојио оним танацким перцем својим, које није писало ни за паре, ни за славу, ни за допадање, ни за опадање, него да учини, по својој могућности, дворбу и угодбу науци и отаџбини. — Само да не пострада који од вас као крвник, или као лупеж, или као злочинац, или као онај који се мијеша у туђе послове.

767. Где има више подмета или прирока одвојених запетама, запета се не меће међу последњи подмет или прирок и међу реч која би му следовала или претходила. Кад има општи подмет, у ком се уједно кажу сви дотле наведени подмети, он се само одваја од посебних подмета, али се ни он не одваја од речи која за њим следује, или му претходи.

Примери. Пјесме, загонетке и приповијести, то је готова народна књижевност. — Добри људи, гостољубиви домаћини, гозбени свечари, *они* имаху доста званица и гостију. — Старо и младо, жена и дете, *све* ти то инглески говори. — У Задру колонел Мајна, капетан Јово Грбљанин, конте Зорзи Габо из Кандије, госпођа Ана, Рапсоманићи и мој љубими Лазар Славујевић Мостаранин с

својим другом Симетом, и прочи купци Сарајлије, сви су ми ови тако добри и мили били. — Ни они ни ја, не записасмо имена мојих родитеља. — А сад остаје вјера, над, љубав, ово троје. — Путови сви насути, прави, широки; путника свуд много; путне гостионице велике, чисте, лепе; села честа, голема; куће по селима беле, лепе; народ одевен, весео. — А највећа особина великих планина јесте, што се из њих копа злато, сребро, гвожђе, олово, итд. — Свуд штрче одломци од греда, комади од зидова, удови од телеса мртвих људи. — По равним правим насипима врвели су путници коњици, коњици, пешаци.

768. Ако било која реч у реченици има више додатака једне врсте, невезаних свезама, ти се додатци, по мало час назначеном правилу, један од другог одвајају запетом, али се запета не меће међу главну реч и онај додатак који уз њу непосредно стоји.

Примери. Како ћеш се обикнути без свећице, без стражице. — Буди углед вјернима у ријечи, у живљењу, у љубави, у духу, у вјери, у чистоти. — Пред нас ће изаћи невеселе сенке толиких честитих, толиких заслужних људи, засутих непознањем, заборављених непоштовањем. — Не умију двору пута наћи од мириса рана босиока, од љепоте руже и виоле, од честине ситне мачуране, од ширине зелене наранче. — По улицама, по дућанима, гостионицама ври народ. — Остала је твоја замјеница ни код мога ни код твога двора, ни код моје ни код твоје мајке. — Бесмо ли код какве цркве или код манастира, или у некаквој школи — не умет казати. — За том је реформацијом Доситије уздисао не из сујете, не из увреде, не из моде, не из леденога квекерског срца, него из топлога уверења, из сопственога искуства, из свакидашње историје живота свога. — Помози ми на путу, на суду, на тамној ноћи, на чарној гори, на мутној води, на уранку, на подранку, на беломе данку, и на сваком страшном месту. — Срби су њему давали сијена, јечма, дрва, оваца, говела, меда, масла, а по мало и новаца.

769. *Самостални* подметови *додатци*, који се могу наћи и осем подмета уза сваку именицу или заменицу у реченици, одвајају се запетама с обе стране, кад су год именице (апозиције, чл. 568), а кад су придеви, или у придевном смислу употребљене именице, онда само кад су пространији.

Примери. Ма да је био у пуној слободи, опет он, стари одметник, никад није хтио сјести другојаче него да су му леђа чим било заштићена. — А она, несрећница, куд има погледати? — Брже стере мекану постељу, ни дугачку ни врло широку — И никад им, пасијум вјерама, измамити ријеч не могосмо. — Ја чекам лепу Јелицу, Ивана бана кестрицу. — Ој Дунаве, тиха водо, што ти тако мутна течеш? — И цун задовољства, он оде, задовољан данашњим даном, низ дубраву. — На гробу му стоји и сада белег, прост камен без икаква записа. — И ушавши у кућу, видјеше дијете с Маријом, матером његовом, и падоше и поклонише му се. — Све је устало, и старо и младо. — За то ти, сиче човјечиј, спреми што треба за сеобу. — Посла на њих огњени гњев свој, јарост, срдњу и мржњу, чету злијех анђела. — Сви му се, и ми и Поцерици, поклонисмо и благодарисмо.

770. Потпуно су налик на именичке самосталне подметове додатке и остала понављања разних речи у реченици, начином потањег описа или гледања с друге стране и по другим знацима. С тога се и таки додаци одвајају запетама од речи којима су додани.

Примери. Ту, у тој густој шуми, има нешто мало рудине. — Нећемо ми сами, без вас, чувати Ваљева. — Виђао сам овде, у Београду, где турски војници пале радосне ватре у славу његових победа. — Овде чак, пред нашим очима, шта видимо? — Једном, лицем на Божић, рече он својој жени. — Пред пашиним конаком, на високу шибку, зија глава војводе Станоја Главаша. — У свакој нахији, у главној вароши, сједи кадија и муселим.

771. Одвајају се свагда запетом подређене именичке реченице (чл. 735, 736) које заступају самосталан додатак уз именице или заменице. А одвајају се запетом од своје главне реченице исто тако и све остале подређене реченице осим придевских (чл. 733 и 734) и предметних (чл. 737) реченица.

Примери. Над овим је свима хајдуцима око Цера био главни управитељ Ђорђије Ђурчија, који се родио у Сријему, у селу Босуту. — Вас, који сте викли томе боравити тр'езне дане, тко вас хаје плоде л' крши вином? — Јер вам се данас роди спас, који је Христос Господ, у граду Давидову. — Ако за седам дана то не урадиш, није на теби главе. — Кад јој се син опаше снагом, он заиште од матере ону пушку, да иде с њом у лов. — Писмо је отворило пут уму људскоме, да се приближи к Богу по могућству своме. — Онај исти дан, у који се најстарији брат ајенчавао, он узјаше на вранца. — А како да га се не бојимо? Њега, који се није никога бојао. — Приступите, који сте послани на град, сваки с оружјем својим смртнијем у руци.

772. Али између речи којој је додата каква подређена реченица и између почетне речи исте реченице запета се не пише :

а. Кад је та подређена реченица придевска (чл. 733), т. ј. кад заступа придев уз какву год именицу у реченици. Такве су реченице за своју реч везане савезним (трећега непознатог лица) заменицама, и оне се од своје главне речи запетом не одвајају нарочито онда, када су те савезне заменице одмах до те речи, кад је придевска реченица непосредна допуна својој именици, и кад је с њоме у истом падежу. У другојачијим приликама јасност често тражи да се и такве реченице запетом одвоје.

Примери. Милош заште све српско робље што су Турци оне године од Нахије Шабачке били одвели. — По казивању људи међу којима се ово пјева. — У девојке ће бити тица на рамену што је увек код себе има. — Стаде на гори која је с истока граду. — Гдје је креч којим мазасте? — Вратиће се у пакао безбожници, сви народи који заборављају Бога. — Они су као лав који хоће да растрже, и као лавић који сједи у потаји. — Благословен Господ Бог Јаковљев што походи и избави народ свој. — Еда би нас опростио те напасти што толики свет помори. — Прота Матеја поповао је мирно у својој нурији, старајући се да заведе у цркви и парохији ред какав је видео у Срему.

773. 6. Не одвајају се запетом придевске подређене реченице, које се додају као допуна каквој год заменици као главној речи. Од њих треба разликовати подређене именичке реченице (736 чл.) додане заменицама обично личним, јер за њих вреди друго правило (чл. 771).

Примери. Благо онима који су чистог срца. — Научио сам све што треба. — Једите све што се пред вас изнесе. — Сад ће бити (оно) што ће бити. — Нису никако могли остати онаки какви су дошли. — Сврх свега што се чува, чувај срце своје. — И све који су око њега, расијаћу у све вјетрове. — Нема међу њима такога какав си ти, Господе, и нема дјела таквијех каква су твоја. — Не знате ли да они што трче на трку, сви трче, а један добије дар? — То је онај што му се лађа подавила. — И оно што је видео у колима, и оно што је видео на нашим лицима, учини, те он на једанпут скиде фес.

774. в. Пошто су реченице времена, места и начина, у којих су прилози од оваких заменица образовани (ту — где; тамо — где; онуда — куд; онда — кад; онде — где; онамо — куд; онако — како, итд.) истогa порекла и природе као што су и ове напред

наведене, то се и у њих подређене реченице времена и места и начина не одвајају запетом од своје главне речи, кад год непосредно за њом слеђују, нарочито још ако је изостављен одређени прилог трећега лица.

Примери. Он је увек тамо где су људи на окупу. — Остави је ту ће је. — Он допре онамо куд окати не може. — Је ли то могло тако лакџ бити онда кад се све мењало? — Сад можеш ићи куд си пошла. — Тад он (коњ) дакће као да се с трке враћа, и дркће као прут. — Ђорђије дотрчи тамо ће пушка пукне. — Ти коњи нису имали оне достојанствене хладноће и питомости, коју би показао један Арапин или Енглез и онда кад би га шибао бичем. — Непокорни живе где је суша. — Не одзивај се кад те нико не зове. — Не пири ће те не жеже. — Ни ђаво није онако црн као што људи говоре. — Отишао ће пијетли не пјевају. — И бијаше сахат трећи кад га разапеше. — И учиних тако како ми се заповједи. — Поред куће јураше река као да јој је ту матица. — Како је позорје оставила вода куда је год прошла. — Мени ће бити као безумнику што бива. — Непокорни живе где је суша.

775. г. Не одвајају се запетом од своје главне речи ни придевске реченице уз именице и придеве, које су везане свезама да, где, што, кад, итд. и често заступају или какав глаголски придев или прилог, или неки падеж с предлогом.

Примери. Не врџох санка на очи, слушајућ' коло ће игра. — Она браћа што се добро хвале. — Има још један пут да се верна крв бадава не просипа. — Ако би још било потребе да ти се и то напомиње. — Ту нађоше једну невестицу ће јој горе и ноге и руке. — Угледа у чести овна где се заплео роговима. — Онај што иде за мном, јачи је од мене. — После ћеш срести другога где носи шарана у чућу. — Гдје је цар јудејски што се родио? — Мајстор што прави врата сједи мало даље, тамо на десно. — Ријеч што чујете није моја, него оца који ме посла. — Загрлимо се и пољубимо, задајући један дру-

гоме реч и веру да се нећемо никад растати. — Паша одма извади и прочати царев *ферман* да се башама није слободно враћати у Србију. — Ми нисмо били у стању више шта да чинимо. — Сам у себи признаје да су дјела његова рђава или зла, али би опет рад да их свијет за најбоља прими и држи. — Ми смо сви наумни да живимо — Ми свакога дана то јачи из борбе излазимо, с потпунијем, увјерењем да смо на свом мјесту. — Другог начина немају да нам нашкоде. — Тада беше прилика да се одморим. — Добије допуштење да иде с војском, да га убије. — Народ је био крепак да пораз претрпи и да се нада успеху. — Тражи хлада где ће хладовати. — Казуј гробље где је упокана. — Осам година бијаше Јосипи кад поче царовати. — Јеђаху, пијаху, жењаху се, удаваху се до онога дана кад Ноје уђе у ковчег. — Тако ће бити у онај дан кад ће се јавити син човјечиј. — Пропадам у дубоком глибу где нема дна.

776. д. Не одвајају се запетом од свога глагола оне подређене реченице, у којима се целом реченицом казује предмет глаголске радње, или оно чему би била управљена глаголска радња. Те су реченице за свој глагол везане или савезним заменицама или свезама да, где, што, како, колико, е (види чл. 737.) У њима се често налази расклопљен начин неодређени.

Примери. Граби и ти од смрти што год више можеш. — Овим се путем не да Бог зна шта постићи. — Ми не можемо све да разумемо. — Моји земљаци немају кад ни да помисле колико је туђа земља и костима тешка. — Па се договоре да ору земљу и да сију шеницу. — Ја чујем да ти узимаш од људи мито, и да судиш криво. — Да му се ишпарт где ће бити бразде. — Цар му да све, и учини како је искао. — Сједоше људи да једу и да пију, и усташе да играју.

777. ђ. Ако је која од напред наведених реченица што се запетом не одвајају везана за своју главну реч свезама и, ни (нити), неће се запетом од-

вајати од своје главне реченице ни прва, која је непосредно додата, ни друга, која је с том првом приређена, нарочито ако би се десило да је путем скраћења (изостављањем подмета, или прирока, или којег од додатака) с првом јаче везана.

Примери. Удруже се међед свиња и лисица, па се договоре да ору земљу и да сију шеницу. — Не разумију ни шта говоре ни шта утврђују. — Нијесам рад ни да га у врећи кроз моју кућу пронесу. — Није ли, дакле, добро човјеку да једе и пије и да гледа да му је души добро од труда његова? — Зна се да је човјек и да се не може судити с јачим од себе. — Које иђаху за њим и кад бјеше у Галилеји. — Често не знамо ни куда се провлачила (трговина) за турскога мрака. — Он је једнако код цара просио да му изун и ферман даде да покупи војску и на дахијама освету за оца да учини.

778. Кад је подређена реченица постављена испред своје главне реченице, запетом се обележава крај приређене, а почетак главне реченице.

Примери. Који недостојно једе овај хљеб или пије чашу Господњу, крив је тијелу и крви Господњој. — Ноћас, док двапут пијетао не запјева, три пута ћеш ме се одрећи. — Како се укаже зора, отиду двојица да одсеку бадњак. — Обаљујући грм, гледе да падне на исток. — Ко мудро мучи, лијепо говори. — Да се сами од Турака отети не могу, то су знали сви. — Што су гођ људи на овом свијету измислили, ништа се не може испоредити с писмом. — Прву причу коју од данас напишем, наменићу Даничићу. — И кад коме Бог даде богатство и благо, и даде му да ужива и узима свој дио и да се весели с труда својега, то је дар Божји. — Гледајући с каквим весељем деца дочекују њене речи, ја помислих у себи да се у таком раду тешко може уморити учитељ а сустати ученик. — Све о чему је само сумњао, сад му се показа суштом истином.

779. Исто тако се запетом одваја и прирочни додатак за место и остале околности, кад је год тај додатак пространији, а по обрнутом реду речи долази пре подмета или пре правога почетка своје главне реченице.

Примери. *С оне стране а на два три корака од обале,* видесмо један изврнут плуг. — *У рушењу Турсва и ди-зању Српства,* Милош је био свакад један исти. — *У да-нима страдања,* никад се није поништио; *у данима усаека,* никад се није понео. — *Усред таког одморка без одмора,* усред таког починка без покоја, дође ми ово твоје писмо, драги пријатељу. — *Ни међу првима ни међу другима,* њега не чекаше раскрчено место. — *Од свих списа вла-дике Петра II,* само је Горски Вијенац преведен на не-мачки језик. — *После материне смрти,* Димитрија узе к себи тетак његов Никола Парчанин. — *Ноћас, сок два-пут пијетао не зајјева,* три пута ћеш ме се одрећи. — *Осим слугу и чиновника царобродских,* на обали стајаху још само два човека. — *Онијех који мрзе на ме ни за што,* има више него косе на глави мојој.

780. Тако се исто каткад одвајају запетом при-лози или приложне узречице начина или времена, ко-јима се каткад реченица почиње, али које немају везе са самим смислом у реченици исказаним, него су као нека свеза или тврђење, понављање или одрицање онога што хоће да се каже, или што је казано раније.

Примери. *У осталом,* мир је међу њима и нама са свим отежан. — *Пре или после,* сумње нема да ћемо се побркати. — *И сад, у позне дане,* кад ветрић таласе нија. — *На послетку,* има и таквих предговора, у којима писци одговарају на примедбе. — *После тога,* кад су се Срби стекли на Врачар и опсели Београд, дахије побегну низ Дунав у Адакале. — *Сутра дан,* у нашем „Друштву Срп-ске Младежи“ бејаше доста разговора о јучерашњој теми.

781. Именице у петоме падежу обично не улазе у састав реченице, и тога ради се одвајају запетом. Кад је пети падеж у почетку реченице, запета долази после њега, а кад је у средини, пети се падеж (заједно са својим додатком, ако га има) одваја с обе стране запетама. Кад их је више, или се набрајају, поступа се с њима као и с осталим члановима слога који се набрајају или понављају.

Примери. Чарна горо, не буди јој страшна; црна земљо, не буди јој тешка; вита јело, пусти широм гране, начини ми заручници хлада; кукавице, рано је не буди! — И ето га до петнаест дана, мој Тодоре, бијелу Будиму. — Боже и данашњи красни данче, јутрошње јутарце и јарко сунашце, помилуј мене грешнога!

782. Одвајају се запетама, као и пети падеж, речи које се међу пред реченицу, или уносе у њу, или за њом додају као узвици, приклињања у смислу усклика, којима се почиње, подупире или прекида реченично казивање.

Примери. Прођите се, браћо, за Бога, доста је већ! — Боже мили, чуда великога! — Хвала Богу, правога друштва! — Мало за тим почеше поздрављати Турке у граду кумбарама, тешке њине муке! — Виђи књигу, нечувених јада! — Бога теби, ђаконова љубо! — Ој Бога вам, два путника стара! — На, то ти је служба. — Да, да! Старешина мора бити и најмудрији и највреднији. — Добро, добро, видећемо и ту светињу. — Тако ми Христа спаситеља, срамота целог српског рода. — Не, моје ми грјешне душе! — Одмори се и повечерај, па сутра, Боже здравље, после јутрење (поћи! — Чујеш ти, море, што ја тебе питам? — Немој ме само отурати од себе, живог ти Бога!

783. Исто тако се запетама с обе стране одвајају уметнуте речи, које су одвојене од свог правог места

у реченици, па уметнуте међу речи с којима непосредне везе немају, у намери да би се поставиле на видније место у реченичном слогу. Тим се речима понајвише казује време, место, начин и друге околности.

Примери. Погледасмо сва тројица, и, *после обичних питања о здрављу, о путу, о умору, о коначима, о глади, о жеђи*, рећи ће онај старији. — Велики везир, *нешто јунаштом а нешто надмоћном силом*, победи Бошњаке. — Бања и рат имају нешто заједничко: за рат се, *на им*, чине спреме годинама, а и за бању. — Године 1848, *месеца марта*, букне пештанска буна. — Приповијетка у народу нашем, *особито по јужнијем крајевима*, највише се зове прича. — Тада, *неких година*, може да буде код те богомоље по хиљаду душа. — Она је, *с другим госпођама и девојкама*, служила око стола. — Стојковић Миленко родио се у селу Кличевцу, *на Дунаву*, у Пожаревачкој Нахији. — Знам добро, *у осталом*, да се то за сада никакo постићи не може. — Свет, *најпре из радозналости, а после из учешћа*, поче пристајати уз кола.

784. И читаве се реченице умећу међу речи једне реченице. Те се уметнуте реченице увек одвајају запетама и с почетка и на крају.

Примери. Данас, *како видиш*, од народа све зависи. — Зар ти, *вели*, у радни дан сједиш пред механом? — На тој сабљи били су, *кажу*, исписани берати Кулинове фамилије. — А *недјељом* црква, *рекох вам*, пуна пунцата. — Уз пут, *било да пешачи, било да седи на сврачинама*, свакад звиждука или лагано попева.

II. Тачка и запета.

785. Тачка и запета (;) се пише:

1. Међу члановима приређених реченичних низова, нарочито кад су исти пространији, или кад су у каквом ређању и набрајању, или кад се, при том ређању, неки реченични члан и понавља.

Примери. Правда изискује да ником ни најмању увреду не творимо; врлина хоће да другима помажемо и добро чинимо; и здрави нам разум крепко налаже да се чувамо да нам нико зло не учини. — Зрно по зрно, ето погача; длака по длака, ето бјелача; камен по камен, ето палача; ногу пред ногу, дођоx на гору. — Дакле чуј, свети патријарше, глас народа нашега; прихвати нашу понуду; узлети над обичне људе; узвиси се међу изванредне духове. — Маринко пак имаше на себи чошне чакшире, а на прсима му се сијаху токе од грла до појаса; на глави му бејаше вес, с дугом свиленом кићанком; на врату му се љуљаше сребрни ланац од сахата; оружје му је све заљевено у чисто сребро. — Као да је сам Бог тако хтео, да други стварају идеје, а ти да створеним идејама тело створиш; да други изјављују вољу народа, а ти да изјављеној вољи живот дадеш; да други желе срећу народа, а ти да жељу ту испуниш; да другијех буде глас будућности, а твоје да буде дело будућности; да друге познаје потомство по идејама, мислима, осећајима и жељама, а тебе по чистим великим делима: и у колико и најлешше мисли, осећаји, жеље и говори морају уступити великим делима, у толико да мора уступити и спомен другијех спомену твоме. — И само десет месеци касније, ваздух је над Београд проламала рика турских градских топова; улице је београдске заузео лом огорчене борбе; земљу је српске престонице прскала крв нових жртава за извршење неизвршених права српских.

786. 2. Међу приређеним реченицама (или реченичним низовима) и кад су краће, ако је у њима исказано неко супрот-постављање и разлика, на коју ваља пажњу скренути.

Примери. Језик је праведников сребро одабрано; срце безбожничко не приједи ништа. — Има земаља, које су страховите лепотом својом; има их, које су чудновате суморношћу својом; има их врло брдовитих, а има са свим равних. — Што су врата суха злата, на њих вила сина жени; што су врата од бисера, на њих вила

ћер удава. — У данима страдања никад се није поништио; у данима успеха никад се није понео. — Кад дође зима, онда се обично разиђу по зимовницима, понајвише јатацима, па се начине као слуге; а кад закука кукавица, и гора се стане зеленити, онда сваки иде на рочиште. — Што су гођ Турци бољи и мање зулума, то је мање хајдука; а што су гођ Турци гори, то је више хајдука.

787. 3. На преломима различитих реченичних низова, кад су исти пространији, или кад је каква год потреба прелом обележити.

Примери. На један мах Авала ми се свали с леђа; умирих се, одморих се, задовољих се, развеселих се. — Преста наука, преста радиност, преста миран живот грађанског напредовања; права отаџбине дођоше у опасност, и свак припаса оружје и лође на одбрану њихову. — Кад ко убије човека, онамо се слабо тражи крвник, него се иште крвнина (најмање 1000 гроша); па се крвнина не плаћа само кад ко убије кога, него и кад човек падне с дрвета или с коња, те се убије, или се утопи у воду, или умре од зиме, или му макар шта било, само кад се нађе мртав. — Наше су тако вјерне своме цару, да су међу њима врло ријетки који би свој живот бранили против царске воље и заповијести; а може бити да се у хиљади не би један нашао, који не би волио од свога цара умријети, него у хришћанској земљи живјети. — Данас хајдука највише по 10—12 иде заједно; а макар их само два или три била, онет се зна које им је харамбаша (старјешина).

III. Две тачке.

788. *Две тачке се пишу:*

1. При навођењу чијих год речи, пред самим почетком навода.

Примери. Сви рецимо: У име Бога. — Не говори ближијему својему: „Иди и дођи други пут, и сјутра ћу ти дати“, кад имаш. — Опомињите се ријечи, коју вам ја

рекох : Није слуга већи од господара својега. — Рекох му : Зло ћеш проћи, ако наставиш како си почео ; а он ми одговори : Моје судбине нико променити не може. — И говораше : Покајте се, јер се приближи царство небеско. — Неки вели : Уклони ме с пута, да ме добри коњи не погазе.

789. 2. Кад се иначе хоће што да побраја, пред самим почетком тога побрајања.

Примери. Кад дођемо у двор к моме оцу, он ће теби давати што год заиштеш : сребра, злата и камења драгога. — И ја ћу вама учинити ово : пустићу на вас страх, суху болест и врућу, које ће вам очи искварити и душу уцвијелити, и залуду ћете сијати сјеме своје, јер ће га јести непријатељи ваши. — Те облачи дивно одијело : самур-калпак и чекрк-челенку, а на себе три ката хаљина. — И данас су онамо још најобичније момачке игре : метање камена, скакање, рвање и гађање у нишан. — Не знам, драги чико, чему овде пре да се дивим : увек ведру небу, горостасним планинама, плавоме мору, или вавек благој клими ?

790. 3. Место побрајања узима се објашњавање, потврђивање, исказивање другим речима и поближе онога што је у претходној реченици казано. Или се после побрајања у кратко понавља и у целину своди оно што је побројено. У таким случајима две тачке долазе на такоме реченичном прелому.

Примери. Највећа је част на мрску : љети печено јагње, а зими прасе, уз то погача, медена ракија и ципвара и гибаница — У тој изоби чудно чудо кажу : б'јесно Туре гдје се крсту клања. — Архимандрит је Стефан био врло прикладан човјек : раста танка а висока, лица бела и весела, косе смеђе, образа дугуљастих. — Пастери, који уз двојнице гоне своја весела стада по Космају ; њихове витешке игре метања камена с рамена ; њихова хајка на курјака ; њихове несташне шале ; њихова веровања, са

вилама и вилинским колом; Ивањ-дан са венцима ивањскога цвећа; Космај, са Марковим Столом, са његовим планинским ливадама и пашњацима, његовим гудурама и вировима: све је то он умео сложити ванредно сретно у овај свој спев. да би то, да није трагичкога свршетка, била најлепша идила што је може бити. — Свуд иди мудро: мотри, разбирај, извештавај се. — Стрина ти не може никад да буде без бриге: сад опет хуче, кад ће те видети окућена. — У тај мах донеше домаћину неке телеграме: пријатељи с разних страна Србије честитају му имени дан. — Ни тко шапће, ни тко збори, ни тко пјева, нит' се смије: од сто гласа гласа чути није. — Бања и рат имају нешто заједничко: за рат се, на име, чине спреме годинама, а и за бању.

791. 4. Место тачке и запете (види чл. 787. тач. 3) на преломима већих реченичних низова, у којима су поједини чланови већ изодвајани тачком и запетом.

Примери. Истина је, да су се по духу тога нама непријатељског времена они престали Србима звати; истина је и то, да се Србима и неће да зову; истина је, на послетку, и то, да се братска љубав између нас умалила и место њезино отуђење заузело: али, хоће л' и може ли то отуђење на свагда постојати; треба ли то разделење и на даље да постоји? — У Шумадији нема брда, високих као Ртањ; нема планина, големих као Кopaоник; нема стена, голих као Сто; нема равни, глатких као Мачва, нити река као што су Млава или Ибар: али има брежуљака, обраслих свакојаким дрвећем; има питомих лука, родних коса и цветних долова, да од њих очију не можеш одвојити. — Кад помислим да ће у овој обласној скупштини половина, а можда и више иноплеменог елемента бити; кад видимо да нам овај иноплемени елемент није свој, није одан, него шта више противан; кад расудимо колика вештина, колика духовна снага, колико богатство, колика енергија у суседству нашем стоји, која ће радо и весело овом иноплеменом елементу у помоћ притећи, која ће, можда,

за задатак свој сматрати, да уплив тога елемента сили и множи : онда мислим да ми се бар лако опростити може, што у овој гаранцији изнутрашњој баш никакве, ама никакве гаранције не видим, и што мислим да ће нас лед бити, откуд се ми надамо да нас сунце греје.

IV. Т а ч к а.

792. Тачка се пише увек, кад се једна мисао ис-каже цела, на крају реченица или реченичних низова. Нема правила о томе где треба стављати тачку, пошто то зависи једино од онога који пише, и пошто се често о завршетку једне и о почетку друге потпуне мисли може мислити различито.

Само у реченицама упитним и у онима које имају смисао узвика, тачка се не пише, због тога што место ће долази знак питања или узвика.

V. Знак почивке.

793. Знак почивке (—) пише се место другог кога знака нарочито :

1. Кад нешто долази неочекивано или супротно ономе што напред стоји. или се на исто хоће нарочита пажња да скрене.

Примери. 1. Саул пође да потражи ослице свога оца, пак нађе — краљеву круну. 2. Слава, сила и богатство променљив је образ мрака, и грдиња таје свака, и остаје вечно — ништа. 3. Краљица му даде коња и рекне да за-жмири кад га узјаше, па ће коњ стане, онде да сјаше — ту ће бити кућа његова оца. 4. Они би имали поделити међу собом оно мало славе и гласа што их српска књижевна публика може да подели — или удели. 5. На небу облаци — на срцу камење. 6. Све утекло, све отплови до једине бурне тиге — галебови. 7. Онамо га глад и,

горе — туђин чека; овде ропство тешко и муке кржаве. 8, Овде су жене прави живомученици, или, ако ко мисли да је лепше — прави јунаци. 9. Све избледи — и одушевљење, и љубав.

794. 2. Кад се хоће или је потреба да се јаче одвоји уметнута реченица (једна или више њих) од оне у коју је уметнута.

Примери. 1. Добро што човек чини — а никад га не може довољно чинити — једино је благо које му остаје после смрти. 2. Сад — кућа врата нема, а прозор високо — не може да се припне. 3. У ови исти час — Божја воља! — цар спаваше. 4. Још као деца — било да се јуре по прљуши, било да се купају у виру; било да беру трешње или млате орахе; било да ваде тице или хватају раке; било, најпосле, да се грудaju и санкају — њих су два увек били нека задруга, нека заједница.

795. 3. Кад се хоће или је потреба да означи место некога реченичног дела који је изостављен. По томе се почивка пише и међу бројевима место предлога *до*.

Примери. 1. Облак крије зв'језде јасне, ноћ и струка — гвожђе сјајно. 2. Са севера јој (Црној Гори) је Херцеговина, с југа — Арбанија, с истока Стара Србија, а са запада Бока Которска. 3. Младост — лудост; старост — слабост. 4. Тешко онима који зло зову добро, а добро — зло. 5. На Цетињу данас може бити 120—130 кућа. 6. На север од Копите дигао се у небеса сури Сто; на запад — Црни Врх, Малиник, и још к југу Ртањ; на југ — Тупижница, а онамо на југоисток невесело чами заробљена Вршка Чука.

796. У почетку одељака, којима се означава у тексту говор појединих лица у разговору.

Примери. У то доба двоје момчади, у варошком руху, дошавши пешке пред школске вратнице, стадоше.

и окренувши се Стојни Васиной, која иђаше с воде, упиташе :

— Где је овде школа, девојко?

— Ето то је школа пред вама! одговори им она, мењајући обрамицу на друго раме, — а оно су Чича Јован и Чича Степан, наш учитељ и црквењак.

— Зар оно? зачуђено упита један од момчади.

— Оно! оно! понови девојка и оде својим путем.

V. Знак питања.

797. Знак питања се меће место тачке на крају једне или више упитних реченица.

Примери. Ој сватови, драга браћо, јесте ли здраво? Идете ли сви заједно гором зеленом? — Ој орлови, орлови, летите ли високо? — Шта је најбитнији знак једне народности? Чиме се поглавито одликује један народ од других народа? — Јесам ли ово ја, или ко други? — Није л' мајка родила јунака, да отиде огањ да увиди: ил' су Турци, или су хајдуци? — Па каква је то црква што вели да не да брәтити се? — Куд се ћеде цар-Немање благо, седам кула гроша и дуката? — А у вароши? Тамо је са свим друкчије. — Народ, народ! Ко ће народ сложити? Шта ли зна прости народ?

798. Кад је један члан какве подређивањем сложене реченице упитна реченица, а други није, нарочито при обрнутом реченичном реду, знак питања заступа место запете.

Примери. Како по браћи? упитах ја. — Како то, оче? рече владика. — Зар оно? зачуђено упита један од момчади. — Хоћу, ја што ћу? одговори он: ни убиј, Боже, мимо свет, ни помози, Боже, мимо свет.

799. Знак се питања меће само уз чисто непосредно питање; с тога се уз посредна питања, која

су питање више по облику и по смислу, него ли у ствари, тај знак не употребљава.

Примери. Кад те стане болети глава, питаћу те је ли ти то од Бога или од душмана. — Ја не знам како бих је описао. — Гушанац запита Сулеман-пашу, ко ће њему платити што је оно љето војевао са својим крџалијама.

VI. Знак узвика.

800. *Знак узвика* се ставља место тачке после речи или реченица, у којима се живљим начином исказује дивљење, изненађење, бојазан, страх, радост, жељење или какво год узвикивање. Тoga ради се меће и после петог падежа.

Примери. С вама дошла свака срећа и сам Господ Бог! — Који вели да сам од зла рода, не имао од срца порода! — Ко за славу вино пије, помози му Бог! — Како си пропао, господару, Бог с тобом! — Поштована господо! — Драга браћо! — Добро вам вече! — Предајте се, бре! — Колико и колико још има! — Ј'о Неnade, моје јарко сунце, рано ти ми ти беше изашло, па ми рано тако ти заседе! Мој босиљче из зелене башче, рано ти ми бете процватио, па ми тако рано ти увену! — Срам их било! — Чујте и почујте! — Нећеш, не! — Брже, брже! — Колико ли слава важи, кад се брза смрт пријави! — Народ, народ! Ко ће народ сложити?

801. *Знак узвика* може се ставити после првога члана сложне реченице, или се, иначе, може реченични низ за њим настављати. У таким случајима знак тај стоји место запете.

Примери. Шта је? Шта је? Казуј брже! повикаше и Мујо и Авдија. — Бог и Ристос! одговорише гости, и сви усташе на ноге, и поскидаше капе. — Добро нам вече!

рече осорно овај човек. — Не мене, Тимо! викну Живко, па се испружи на земљу, јер му за вратом пуче песница — Тако, тако! повикаше многи из окола.

VIII. Знак прекида.

802. *Знак прекида* (... или —) употребљује се да се обележи прекинут или недоречен говор на оном месту где прекид почиње.

Примери. 1. То није лепо да ви — али је најбоље ћутати. 2. Он проговори: „Зар ти неси мени нигда...“ и на једанпут умукне. 3. Извини. Овакова нагла промена: плахост Душанова; мекоост Стефа... Ништа се без прилике не може учинити. 4. Има људи који ће се свега на свету подухватити, и увек ће се протурати; но ја... 5. „Кајите се, јербо зора рана наћ' ће многог куд за вазда гре се; кајите се“ — али у грлу добру старцу ријечца запе.

IX. Знак заграде.

803. Знаком заграде () или [] одвајају се у току реченице уметнуте речи или реченице, које имају свој засебан смисао и умећу се ради објашњења и тумачења, без велике везе с оним што се у осталој реченици говори.

Примери. Синко! Ја ти на то не унем ништа казати, него иди Премудроме (т ј. Соломону). — И изишавши у трећи сахат (у јутру око десет сахата), видје друге гдје стоје на чаршији беспослени. — Кромпири су од скора познати, и врло се мало сију (више као ријеткост него потребе ради), премда би могли бити од велике помоћи. — Од поврћа се највише сије грах (пасуљ), купус и лук (бијели и црни). — Кад се и овај везир врати, те каже да говедар не да ћевојке, док царев син не научи какав гоћ занат (само нек је занат), онда царев син зађе по чаршији, да гледа какав је занат најлакше научити.

Х. Знак навођења.

804. Знак навођења „ “ употребљује се да се одвоје од осталог текста нечије речи које се хоће да наведу онако како их је неко други рекао или написао. Знак навођења меће се у почетку и на крају тих речи.

Примери. 1. Сеја брата на сунашце звала :

»Хајде, брате, на сунашце јарко,

»Да се јарка сунца нагрејемо,

»И депоте красне нагледамо,

»Како језде кићени сватови“.

2. »Дај ми лећа, гладан сам!“ рече Исак Јакову, а Јаков му одговори : »Хоћу, ако ћеш ми продати старешинство“.

3. Онда стриц онога момка рече цару : »Сад ћемо му заповедити друго, што заиста неће моћи учинити!“

II. ГЛАВНА ПРАВИЛА О ПРАВОПИСУ

805. У овим правилима о правопису говориће се:

1. О гласовима,
2. О акцентима,
3. О употребљавању везице (-),
4. О употребљавању апострофа ('),
5. О састављању речи,
6. О речцама *не*, *и*, *ни* у састављању и растављању речи.
7. О прилозима од реченица,
8. О скраћеним речима, и
9. О писању бројева.

I. Гласови у правопису.

806. Главна разлика међу усменом и писаном беседом у томе је, што усмена беседа ломи или члана̂ говор по акценатним, а писана по граматичким речима. Раније је наговештено (чл. 75—76), да акценатну реч састављају по две, по три граматичке речи.

У писаној беседи чланање се слога врши само по граматичким речима. На акценатне се речи пажња не обраћа, па се ни све оне гласовне промене које се догађају у кругу акценатних речи, такође на ум не узимљу, као да их и нема. Тога ради се не пише

збогом (као што се говори) него *с Богом*; нити се пише *збратом*, него *с братом*; нити *шњим*, него — *с њим*; нити *жђуром*, *зђуром* него — *с Ђуром*; нити *жђацима*, *зђацима*, него *с ђацима*; нити *кмедгајо* него *кмет-Гајо*; нити *каће*, *кѳѳеш*, него — *кад ће*, *куд ћеш*; нити *свѳдно*, него — *све једно*; нити *неѳдем*, него — *не једем*, итд

На својим местима у овој граматички, нарочито пак у петом одсеку ових правила, говори се о оним речима, при којима се ово правило изузетно не примењује.

807. У писању граматичних речи гледа се на изговор, који је основа писању речи у српском језику. Али пошто по самој природи писане беседе књижевном језику није могућно до краја следовати усменом изговарању, које се каткад колеба и по местима и по дијалектима, овде ће се, ради писања, на ново поменути гдекоја правила, поменућа већ на свом месту у науци о гласовима. Тако :

а. У групама *аи*, *ои*, *ѳи*, пише се следствености ради *ј*, и ако се оно у говору скоро са свим губи. Тако се пише (чл. 63.) *помишљаји* (а не *помишљаи*), *који* (а не *кои*), *својим* (а не *своим*), *славији* (а не *славѳи*).

Противно томе *ј* се следствености ради не пише (ма да се у говору осећа, може бити више него у горе поменути речима) у *чинио*, *био*, *водио* и у сличним многобројним глаголским прошастим придевима, или у падежима именица од тих придева образованим, као што су *чиниоци*, *носиоци*, *пратиоци*, итд.

б. Групе *иј* и *ији* пишу се, такође следствености ради, по постању, без обзира на сажимање које се у изговору врши (чл. 64. а.) По томе се пише *Србији* (а не *Србѳи*), *јаснији* (а не *јасниѳ*), *чиј* (а не *чѳи*), *лиј*

пијмо (а не *лп*, *пѣмо*), историјски, *спахијски* (а не *историјски*, *спахиски*), итд.

в. Једначење *ао* у *â* или *ô*, *нир.*: *као*=*кâ*, *кô*; *дошао*=*ддиâ*, *ддиô*, итд., које се у читавој гомили речи по дијалектима редовно врши, у књижевном се језику не бележи (чл. 66, а). Изузетци су потребе стиха у поезији, и дијалектично записивање чијих речи у прози. Томе је слично *уз'о* м. *узео*; *мин'о* м. *минуо*; *вес'о* м. *весео*.

г. Сугласници **д** и **т** остављају се у писању без промене (чл. 82., напомена) пред **с** и **ш**, те се, по томе, пише *градски*, *председник*, *братски*, *одшетати*, итд.

По том се правилу са **д** и **т** поступа каткад и пред **џ** или **џ** (чл. 98), те се следствености ради, пише *судџи*, *почетџи*, *подчинџи*, *надчовечџи*, итд.

д. У поређеним придевским облицима као што су *најјачи*, *најјаснији*, остављају се оба **ј**, и не примењује се на њих правило о избацивању једнога од два једнака сугласника (чл. 97., напомена), што су то непостојане или привремено сложене основе, само за извесну прилику склопљене.

808. О употреби великих и малих слова у писању речи могу се поставити ова правила.

Велико слово се пише :

а. У почетку реченице или реченичног низа, био исти у почетку говора, или после тачке.

б. После знака питања, знака узвика и знака прекида, кад је тим знацима реченица завршена.

в. У почетку сваког одсека (алинеје) у тексту.

г. У почетку стихова.

Месец јасни, звездâ јато,
И сунашце умиљато,
Зору што нам небо шара,
А и муњу што га пара.

И ту силну грома буку,
И олује страшну хуку,
Ти сатвори, већи Боже!
Ко овако јоште може?

д. После две тачке, кад се чије речи наводе у самосталном облику, онако како су казане.

Примери. Онда ће апђео рећи: Знате ли шта? Овако да уредимо. — И Исус стаде пред судијом, и запита га судија говорећи: »Јеси ли ти цар јудејски?« — Сви рецимо: У име Бога.

809. Још се велико слово пише у појединим речима као што су особна имена, где се хоће што било да истакне или као једно и засебно међу равнима, или као предмет на који се жели пажња да обрати. По томе се великим словима пишу:

а. Сва особна имена, припадала лицима или чем било другом. Где се деси да је особно име састављено из именице и придева, великим се словима пише како именица тако и придев.

Примери. Александар, Србија, Милош, Јанковић, Ненадовић, Маринко, Рушањ, Жарково, Неготин, Црна Гора, Балканско Полуострво, Јадранско Море, Црно Море, Велико Село, Ново Брдо, Нови Сад, Морава, Бела Река, Ртањ, Копаоник, Суха Планина, Стара Планина, итд.

б. Реч *Бог*, кад значи јединога хришћанскога Бога пише се великим словом, а малим кад значи чијега другог бога, нпр.: *бог Јупитер*. Исто се тако великим словом пишу и речи којима се може означавати једини хришћански Бог. То су речи: *Вишњи, Свевисњи, Свемогући, Господ*, итд.

в. Присвојни придеви образовани наставцима *ј, ов, ев, ил* од особних имена пишу се великим словом, нпр.:

Ивањ, Јовањ, Миланов, Душанов, Милићев, Србинов, Моравин, Маријин, Јовин, итд.

Али присвојни придеви, образовани наставком *ски*, пишу се увек малим словом, нпр.: јовањски, ивањски, њлињски (илијински), моравски, савски, српски, душановски, итд.

Придев *Божји* или *Богов* од речи Бог (кад значи хришћанскога Бога) пише се такође, по том правилу, великим словом. а придеви *божански*, *боговски*, *боговетни* пишу се увек малим словима као и остали придеви на *ски*.

г. Збирна народна имена, као : *Српство*, *Словенство*, *Србадија*, итд. пишу се великим словом, а сви придеви од народних имена, образовани наставком *ски*, пишу се, по горе наведеном правилу, малим словом, нпр.: *српски*, *турски*, *немачки*, *француски*, итд.

д. Имена корпорација, установа или власти пишу се такође, по правилу о особним именима, великим словом, нпр.: Српска Народна Скупштина; Државни Савет; Велика Школа; Српска Краљевска Академија; Округ Подрински; Општина Београдска; Касациони Суд; Министарство Народне Привреде; Еснаф Трговачки; Занатлијско Удружење, итд.

ђ. Имена празника, као што су: *Божиф*, *Ускрс*, *Сретење*, *Благовести*, *Цвети*, *Велики Петак*, итд. пишу се великим словом.

Имена пак дана недељних (понедељак, уторак, итд.) и имена месеци (јануар, фебруар, итд.) ваља писати малим словима.

е. Имена, дата по различитим верама, значила оне придеве или мислене и заједничке именице, којима се називљу људи оне вере, или вера сама, пишу се увек

малим словом, нпр.: *католицизам, будизам, хришћанство, мусломанин, мојсијевац, идолопоклоник, незнабожац, хришћански, незнабожачки, манихејски, боготислики*, итд.

ж. Имена наука : граматика, историја, математика, земљопис, итд. пишу се малим словом, осим где би се, ради потребе нарочитог истицања, велико слово употребило.

2. Акценти у правопису.

810. Акценат се узима у помоћ, где би год, без њега, могла изаћи нејасност у разумевању, или је писац рад да означавањем изговора брже изазове оно схватање које сам мисли, или оно изговарање које назначавача.

Та се потреба најчешће показује у обележавању падежних облика или лица у временима глаголским као што су нпр.: *жѣна* (1 пад. једн.) и *жѣна̃* (2 пад. множ.); *љѹди* (1 пад. мн.) и *љѹдѹ* (2 п. мн.); *брѣа* (1 п. мн.), *брѣа* (2 п. једн.) и *брѣа̃* (2 п. мн.); *мѹсли* (3 л. једн., вр. сад.) *мѹсли* (више падежа једине и множине) и *мѹсли̃* (2 п. мн.); *рѣчи* (разни пад. једн. и мн.), *рѣчи* (7 пад. једн.) и *рѣчи̃* (2 пад. мн.); *грѣду* (3. п. једн.) и *грѣду* (7 п. једн.); *облѣку* (3 п. једн.) и *облѣку* (7 п. једн.); *нѣрода* (2 п. једн.) и *нѣрѣа̃* (2 п. мн.); *мѣже* (3 л. једн. времена садашњег) и *мѣже* (3 л. једн. времена пређашњег свршеног); *цѣра* (од воде) и *цѣра* (новац); *цѣром* (новцем), *цѣром* (два и два) и *цѣром* (воденом); *мѣсни* (придев од место) и *мѣсни̃* (од *мѣсо*: мѣснѣ покладе); *дѣла* (2 п. од део) и *дѣла* (2 п. од дѣло);

да (савез) и *да̂* (3 л. једн. вр. сад.); *пође* (3 л. једн. вр. сад.) и *пође* (3 л. једн. времена пређ. сврш.); *прѣко* (прилог) и *прѣко* (предлог, с акцентом променљивим); *са̂м* (заменица) и *сам* (1 л. јед. врем. сад. од глагола *бити*); *са̂мо* (прилог) и *са̂мо* (заменица средњег рода), итд.

Уобичајено је већ да се други падеж множине у именица обележава само високо дугим акцентом на последњем слогу; остало се обележава по потреби.

Примери. Од сто *глас̂а*, *глас̂а* чути није. — Нико не зна шта се иза *бр̂да* ваља. — Ја ћу вечерас говорити *ба̂би*, а *ба̂бо* ће *ба̂би*, а баба ће већ с ђецом наредити ствар како треба. — Ударимо, божем, прече, па се уверисмо да је *прѣко* *прѣче*, а око̀ло ближе. — При том није дизао *рѣкѣ* у висину.

Сваком момку по честицу даје
Тајне *пѣ̂ће*, хљеба небескога,
Сваком момку по капљицу даје
Тајна *пѣ̂ћа*, вина небескога.

А дошавши на Исуса, кад га видјеше да је већ ум̂ро, не пребише му *голи̂јен̂а*. — И да имају власт да исцељују од *боли̂ст̂а*. — Док не видим на рукама његовијем рана од *кли̂на̂*, и не метнем прста својега у ране од *кли̂на̂*, нећу вјеровати. — Он̂и с отлукане поскакаше доле на љубре.

3. Везица

811. Везица (-) се употребљује поглавито у оним сложеним речима, у којима је јединство или непотпуно или са свим ново, или је потребно да им се саставни делови и сваки за се покажу. По томе се везица употребљује :

1. У гдекојим именицама сложеним од готових облика (чл. 296. и д.), нарочито ако су мање обичне.

Примери. Бугар-кабаница, клин-чорба, мермер-авлија, хаџи-недомак, Шар-планина, испи-чутура, надри-књига, назови-род, Бог-помоћ (Капу скида, Бог-помоћ назива), сам-други, Хајдук-Вељко, поп-Марко, кмет-Јанко, итд.

2. Кад се застарели облик *дне* говори с присвојним придевима од светитељских имена, нпр.: *Ђурђева-дне*, *Петрову-дне*, *Михољу-дне*, *Митрова-дне*, итд.

3. Кад су придеви (или прилози) сложени с приложним придевом на првом месту као одредником (чл. 277), где би год то слагање било ново, или подгачко, или би иначе потреба била, да се сложај јасности ради обележи.

Примери. Далматинско-дубровачки, западно-хришћански, јелинско-српски, источно-словенски, руско-словенски, политичко-сатирички, немачко-српски, итд.

4. У сложеним редним бројевима.

Примери. Двадесет-први, тридесет-девети, сто-први, двеста-седамдесет-седми, итд.

5. У прилозима сложеним од именице и именице или придева и именице, или кад се нека приложна реченица у прост прилог скаменила, изгубивши своје реченично значење, или кад се прилог понавља.

Примери. Час-по (Окрећући час-по леђа онима с којима је говорила), дан-данас, сутра-дан, на ште-срца, на ште-срце,¹ бог-ме (боме), да-боме, ја-боме, бој-се, бог-зна, кад-и-кад, итд.

6. Међу заповедним начином и *де* или *дер*, које му се додаје ради ојачања.

¹ То је *на тште срьдце*. Миклошић наводи из неке србуље пример: *ижд на уште срьдце*. У облику *на ште-срца* — што је узето као прилог, а у облику *на ште-срце* као придев.

Примери. Викни-де, стани-де, дај-дер, итд.

7. Уз прилоге кад се у заповедању или нуђењу употребе као усклици, те им се, живости ради, додаје те, глаголски лични наставак 2-ог лица множине, и то међу прилогом и наставком те.

Примери. Овамо-те, хајдемо-те, де-те, деде-те, дедер-те, дела-те, на-те, брзо-те, давор-те, итд.

4. Апостроф.

812. Апостроф (') се пише место каквог изабаченог самогласника. Апостроф обуставља свако подешавање сугласника.

Примери. Скин' оружје, незнана делија, па нос' главу куда теби драго! — Јеси л' чуо где причају људи? — Но с' обуци што се можеш лепше. — Понес'те му сабљу на рукама. — Држ'те. — Лез'те.

813. Апостроф се пише и у случајима дијалектичког једначења и сажимања самогласника, где се год то једначење не прима у књижевни језик. Апостроф долази место гласа који је једначењем ишчезао.

Примери. Ка' или к'о (место као, па по том ка'но), река' или рек'о (место рекао), скин'о (место скинуо), вес'о (м. весео) итд.

5. Састављање и растављање речи у писању

814. Често бива да једноставну логичну представу или појам казују две или три граматичке речи, што нарочито бива кад су речи апстрактнога, формативног значења као што су заменице, предлози и свезе, удру-

жене с речима стварнога значења као што су именице и глаголи. У писању тих речи правопис редовно гледа на граматику, те понајчешће по граматичи засебице пише речи мислено одвојене и онда кад оне само у друштву с другима неко значење износе. Противно томе, логичне се речи пишу састављено, или некад састављено а некад растављено, из ових нарочитих разлога :

а. Састављено се пишу оне логичне речи, у којих је који год део у језику застарео, окрњо се, или обамрло, те му се, тога ради, самостално значење у језику више не осећа.

б. Састављено се пишу свагда оне логичне речи у којих своје првобитно значење не задржава ни први ни други део, већ саставак има треће, своје засебно значење.

в. Где је случај да гдекоје мислене речи час задржавају засебно значење својих засебних делова, час опет исто по тачки б мењају, онда се оне, према тим случајима, некад пишу растављено, а некад састављено.

Према овим правилима прегледаћемо збирку мислених речи коју смо могли прибрати, означивши како где писати треба.

815. Пишу се састављено (по правилу а, мало пре наведеном) :

1. Именице *подне*, *поноћи* (пол-дне, пол-ноћи,) — прва због застарелог облика *дне*, а обадве зато, што се увек без промене у такоме саставку говоре.

2. Бројеви *обадва*, *обадве*, *обадва* ; *обадвоје* — јер први део губи своју променљивост. *Обадвојица* је именица, образована од *обадвоје*.

3. Бројеви *двеста*, *триста*, — јер у првome и *две* и *ста*, а у другome *ста*, припадају облицима језика, који су данас изумрли.¹

4. Прилози, састављени од броја и именице: *једанпут*, *двапут*, *трипут*, *једаред*, *дваред* — зато што је њихово приложно значење укочило облик, те се каже од *једанпут* м. од *једног пута*, *двапут* м. *два пута*, од *једаред* м. од *једног реда*, итд.

5. Прилози, састављени од именице и заменице *ономадне*, *ономлани*, *оновечери* — јер се у њима налазе обамрли седми падежи заменице и именице *ономъ днѣ*, *ономъ лани* итд.

6. Заменички додатци *но*, *зи*, *ке* који се, ради појачања значења, додају заменицама и прилозима (или све-зама) нпр.: *Штоно*, *којино*, *цано*, *њојзи*, *данаске*, итд.

7. Прилози, састављени од предлога и заменице, као што су: *рашта* (зарашта, порашта) и *крошто* (рад'шта, кроз што), *отои* (отолйч — од толйч) због окрњеног облика.

8. Прилози, састављени од предлога и именица: *заста*, *одиста*, *довече* (довечер), *одмах* (умах, *отиут*, *упут*), *очас* (од час), *узгред*, *ускос* (уз пркос), *сазад*, *дзад*, *озади* (па према томе и *одзада*), — што им се други део или за се не говори, или је према предлогу обамрло.

9. У тај ред се може уврстити и *посве*, пошто се *све* (средњи род од заменице *вас*) с предлогом *по* сад већ и уз именице ретко кад или никад не говори, чега ради је у *посве* приложно значење (Још се не бијаше *посве* смркло; Овome је одговор *посве* прост)

¹ *Две* је 1 падеж за средњи род; *ста* је млађи облик двојине.

са свим надвладало, те се самостално значење саставних делова готово и не осећа.

10. Прилози, састављени од предлога и имена, која се самостално не говоре, нпр.: *наизуст, наочиглед, изненада, изубаха, изнутра, унутра, изобила, напоми, навлаш, нахеро, обноћ, обдан*.

11. Прилози, образовани нарочитим наставком који се облику с предлогом (или без предлога) придаје, нпр.: *изручке, наопачке, натрашке, наизменце, поименце, наокришке, потрбушке, полошке, поребарке, обадверучке, левке (лијевке)*, итд.

12. Прилози, састављени од предлога и прилога, који се према ком год разлогу горе постављенога правила не могу писати засебнице. Таки су прилози: *довде, донде, докле, досле, наопослен, одвеће, одвећ, одакле, окле, откле, оклен, отклен, одселе (оселе), одуд, отуд* (а према томе и *откуд*).

816. Исто тако се, по правилу б, зато што саставак има треће, засебно своје значење, пишу састављено:

1. Заменице *васколик, савколик* (као и остале сложене са *сва-*, које су на своме месту, чл. 32, наведене), *којеко, којешта, којечиј, којекоји, којекакав*, а исто тако и прилози истогa постања: *свакако, којекако, свакад, којекад, свагде, којегде, којекуда, свакуд (свукуд)*. Место *које-* видимо *што-* или *где-* у *штогод, штогде, штокад, штоко (штотко), штокоји, шточиј, штошта*, или у *гдегде, гдегод, гдекоји, гдешто*.

2. Прилог *топрв*, у ком је састављена заменица и редни број.

3. Прилози, састављени од предлога и имена, у којих је приложним значењем надвладано посебно значење саставних делова: *вавек, увек, страга (састраг, остраг*, ово последње и по правилу а), *натраг, споља, сутра (сјутра), ујутру (кад значи сутра), напоље, напољу (кад значи ван), сместа (кад значи одмах), уједно, заједно, управо, испрва, истиха (кад значи лагано), налик, наопако.*

4. Предлози, састављени од предлога и предлога, пишу се састављено где год саставни делови нису јасно задржали сваки своје самостално значење. Тако се заједно пишу :

Изван ;

Извише, повише ;

Наврх, уврх, поврх, саврх (сврх), одврх, доврх ;

Подно, удно, надно, садно, додно ;

Након, напоскон ;

Искрај, накрај, открај, покрај, украј ;

Скроз ;

Окром ;

Између ;

Наместо, уместо ;

Изнад ;

Сниже, пониже ;

Наоколо ;

Испод ;

Напоред, според, успоред ;

Серед, испред ;

Спреко, испреко ;

Спрам, наспрам ;

Супротив, насупротив, спроти, спроти, супроти ;

Заради, поради ;

Осем ;

Насред, исред, сасред, посред, усред ;

Уочи, наочи, надомак, наизмак.

Напомена. Има примера, у којима два предлога стоје само један до другог, задржавајући потпуно сваки своје засебно значење. Таки се предлози и пишу сваки за се. Ти су случаји у примерима: *На према се ; На по се ; На низ брдо ; На под ногу ; Преко сред сриједе ; Преко сред Косова ; По с три копља у висину скаче ; Узевши сваком руком по за један колац ; Међу воденице по с два камена ; Кроз сред турске војске ; Чекавши до пред зору.*

5. Сложени се предлози пишу састављено и онда кад се употребе у приложном значењу, као нпр.: *Наоколо, напред, понааред, унапред, попријед, сувише, одвише, повише, попреко.*

6. Прилози с дометнутом заменицом, или два прилога један с другим сложена пишу се увек састављено. Примери су: *кадшто, гдешто, гдекад, гдегде, каткад*, итд.

817. По правилу *е*, према томе је ли значење саставних делова сачувано или промјењено, пишу се речи час састављено, а час засебице у случајима који се ниже наводе.

1. Предлог *по* некад значи ограничавање, умањавање значења оне речи пред којом се налази, и тада се често у значењу изједначава са прилогом *прилично* (нпр. *По у годинама, По за дуго*); некада пак значи понављање или назначављење реда, мере или времена.

У првом случају *по* се пише састављено; у другом пак засебице од оне речи пред коју је у поменутој служби стављено.

Примери састављања. Потање, помекше, побољи, потврђи, појак, помекан, подоста, подалеко, поодавно, поблизу, понајпре, итд.

Примери растављања. По вас дан; по мало: по нешто; по неки пут; по каткад; по један; по двоје; по троје; по десеторо; по с три копља; по сто дуката; — Дан по дан, док и смрт за врат. Длака по длака, ето бјелача; зрно по зрно, ето погача; капља по капља, ето Морача.

2. Прилог год може пристајати уз заменице ко, што (шта), који, чији, какав, колики, или уз прилоге како, где, кад, док (докле), колико, и може гдекојима од истих придавати два значења, према којима се пише састављено или растављено.

Ако год, пристајући уз поменуте заменице или прилоге даје истима значење неодређеног или неназначеног лица, времена или места; ако оно губи свој акценат и с поменутим се прилогом слаже у једну реч, па кдгод значи неко, штдгод — нешто, гддгод — негде, кддгод — некад, онда се год пише састављено с оним прилогом с којим је сложено: кдгод, штдгод, гддгод, кддгод.

Ако ли год, пристајући уз поменуте заменице или прилоге, даје истима значење неограниченог лица, времена или места, тако да се може разумети о сваком лицу, времену или месту које се може помислити; ако то год задржава свој акценат, и не слаже се са заменицом или прилогом у једну реч; ако ко гдд значи ко му драго, ко било; што гдд — што му драго, што било; где гдд — где му драго, где било; кад гдд — кад му драго, кад било, ма кад, макар кад, — онда се год сматра као засебна реч, и пише се свагда растављено.

3. Има случајева, где заменички облици с предлогом честим говорењем добију треће, потпуно прилошко значење, којим се прво значење и заменице и предлога затамњава; а има случајева, где и предлог и заменица своје засебно значење у потпуној јасности задржавају. Ти су случаји у примерима који ће се одмах сад навести.

а. *Зашто* и *зато* често су питање и одговор за узрок, и у тим се приликама са свим бабацује првашње значење предлога и заменице. Тога ради се *зашто* и *зато* у том значењу пишу састављено.

Примери. *Зашто* се насмеја? Ни за што; само онако. — *Зато* су међу вама многи слаби и болесни. — *Зашто* се чини така штета? — *Зашто* брљаш уста своја таком псовком, од Бога не нашао? — *Зато* ме је страх. — Те он покаже прави узрок, *зашто* се сви одричу.

Кад ли пак за *што* и за *то* не значе питање и одговор за узрок, него задржавају свако своје посебно значење предлога и заменице, онда их ваља писати свако за се.

Примери. За *што* му се молио, то му удијелио! — Да нам учиниш за *што* ћемо те молити. — Нема у кући ништа живо за *што* би му се ваљало бринути. — Можеш ли ми за *то* дуговати. — Нисам знао за *то*. — Ништа за *то*. — А мој брате, за *то* ме не криви.

б. По *што* пише се растављено кад и предлог и заменица остају свако у свом значењу; кад ли се пак *пошто* употреби у подређеним реченицама времена, те у њему потамни посебно значење предлога и заменице, а надвлада прилошко значење нечега претходног у радњи или у времену, онда се обе речи пишу уједно.

Примери растављања. По што, по то! — Ни по што, Госпoде! — Они не смеу ни по што. — По што јабуке? — Оно ствар вриједи по што се може продати.

Примери састављања. Пошто је неко време учитељствовао, запони се на једну добру нурију. — Пошто све то примиш, крени се на пут. — Пошто се онђе с њоме намиримо, вратимо се натраг. — Пошто се пријави, пусти га цар преда се, па га запита.

в. Сличан је случај са *по чем* или *по чему* и *почем*. Кад и предлог и заменица задржавају своје посебно значење, као што је у примерима: *Ни по чем* нијеси мањи; *По чему* се брдо и сад тако зове — онда се и предлог и заменица пишу засебнице. Кад ли надвлада приложно значење сумњања, те *почем* стане значити *може бити, можда*, или стане ограничавати смисао глагола и реченице, или, као *пошто*, почне показивати што у времену претходи, онда *почем* ваља писати као једну реч, састављено.¹

Примери. Не би ли се почем потурчио. — Ако почем дође. — Почем се не зна у које време и кад ће ме смрт затећи, то сам рад да се по овој мојој последњој вољи поступи. — Али о првој врсти имамо још неколико речи, и нарочито поводом приповетке „У борби живота“, почем „Калуђер“ још није ни свршен, те се разговор о њему може да остави онда кад га добијемо потпуно израђена.

г. Мало даље показаше се зашто се *ниједан*, кад значи *нико, никоји*, пише састављено. Од тога је значења одвојено значење одреченога побрајања (искључивања у побрајању), у ком како *ни* тако и *један* своја засебна значења задржавају, нпр.: *Ни један ни*

¹ *Почем* је у овом другом значењу Вук забележио у Речнику, али је у књижевности скоро са свим потиснуто сличним *пошто*.

други. Тога ради се у овом другом случају ни један пише растављено.

6. О речцама не, и, ни у састављању и растављању речи.

818. Како одречни прилог **не** у слагању основа утиче на ону основу с којом се сложи, говорено је напред на свом месту (чл. 300). Овде пак, правошиса ради, ваља само додати да се, покрај именских основа, **не** пише састављено и са глаголско-именским облицима, кад се год они употребе у потпуно именском значењу (у ком се именским значењем глаголско значење надвлађује). По томе ваља писати: *немир, неред, небрат, незналица, невешт, нечист, немиран, несавитљив, невесео, незрео, незнан, неоцран, нерођен, неко, некакав, некоји*, итд.

У свима пак чисто глаголским облицима и у онима глаголско-именским, у којима је глаголско значење јаче од именскога, **не** се пише растављено, нпр.: *не знам, не знађах, не знадох, не могу, не могах, не могах, могао не могао, знао не знао, да бих се и не вратио, не знајући, не знавши, не могавши, не могући, не моћи, не носити*, итд.

Напомена. Смисао упућује где **не** задржава посве засебно и самостално значење од речи пред којом се налази, и где га никако саставити не ваља. Тако је: *не ја; не ми; не ви* (него они); *не брат* (него непријатељ); *не одречено* (него неодређено); Јер владика треба да је без мане, као Божиј пристав: *не који себи угађа, не гњевљив, не пјаница, не бојан, не лаком на погани добитак; него гостолубив, благ, поштен, праведан, свет, чист.*

У овим случајима понајвише и сам акценат (упоредо с логичким акцентом) упућује на засебно значење које истакосмо.

819. Али где је *не*, спојено с глаголом у једну реч, изгубило своје одвојено значење, или још пред собом и предлог има, или се с почетком глагола у једну реч сажело, не може се од глагола одвајати, него ће се, као и у осталим напред наведеним случајима, с њим заједно писати.

Примери су: нестати, кад значи ишчезнути, где га ваља разликовати од не стати: Нестало ми коња и Не стадох на земљу. Тако је немам из не имам, нисам (изузетно по западном говору место несам) или нијесам из не јесам; тако је нећу из не 'оћу; тако је занемоћи, обнемоћи, обневидети, пренемагати се.

Тако је и *немој*, које је постало из *не мози* (начин заповедни од *моћи*), али се на крају окрњило и првашњи смисао изгубило, те га ваља писати састављено.

820. Кад је *не* сложено с прилозима, с тим се прилозима поступа као и с придевима са *не* сложеним, пошто су прилози већином од придева и образовани. По томе се *не*, сложено с прилозима, пише понајвише састављено, нпр.: *невешто, недавно, недалеко, невесело, необично, немирно, несрпски, нехришћански, немилице, нехотице*, итд.

Међу тим има прилога, у којима се *не* одржава у своме засебном значењу, те га треба писати засебице, на што већ и смисао јасно упућује. Таки су прилози: *не само, не тако, не много, не мало, не тамо*, итд.

821. Свеза *и* и прилог *ни* (који такође као свеза служи), кад се сложе са заменицама непознатог лица,

упитним или савезним: *ко, што (шта), чиј, који, какав, колики* или с прилозима њима сродним *како, кад, где, куда*, дају тим заменицама и прилозима особито значење. Свеза *и* даје оно исто значење које даје и прилог *год* или речи *било* и *му драго*. По томе *икоји* значи колико *макар који* или *који год* или *који му драго* или *који било*; *икад* значи колико *макар кад* или *кад год*, или *кад му драго* или *кад било*. Прилог пак *ни* даје тим истим речима право одречено значење: *нико, ништа, ничиј*, итд. Тога ради се у тим речима и свеза *и* и прилог *ни* пишу састављено с поменутиим заменицама и прилозима. Али ако би пред тако сложене речи дошао какав предлог, предлог долази међу *ни* и заменицом (чл. 721), и тога ради се сложај распада, нпр.: *ни у кога, ни по што, ни на чијем*, итд.

Све друге заменице или прилози одржавају како са *и*, тако и са *ни* своје значење, и тога ради се и пишу растављено, нпр.: *и он, и ја, ни ми, ни сам*, итд.

7. Прилози од реченица.

822. Има примера где се читава реченица скаменила у прилог, и где је над првашњим реченичним значењем приложно значење надвладао. Од *Ако Бог да* или *Да Бог да*, које се уз реч говори по хришћанском побожном обичају, изашао је нарочит прилог *богдице* (*Да сам ја, богдице, то онда знао; Да је, богдице, он дошао*). Налик је на то и *богме, боме, да-боме, ја-боме* (*Бог ме; да, Бог ме; ја, Бог ме*), које се скаменило у прилог, и говори се, без помишљања на право му значење клетве, као обично појачавање твр-

ђења или одрицања. Тако је исто *Бог-зна* (дијалектички и *бо-зна*), које већ служи као прилог за умеровање значења оне речи пред коју се стави.¹

На тај су начин из реченица постале приложне узречице *бој-се*; *ваљада* (које се већ одваја од *ваља* да у првобитном значењу, ма да је и само од истога постало); *можда* (из *може* да место *може бити да*); *буд'* (из *буди*); *дај буди* (*дај буди*); *бива* (којим Бошњаци тврђење или одрицање појачавају); *да ви'ш* (дијалектички место *да видиш*); *нека* (од изгубљенога глагола *нехати*.)

Као правило за писање ових речи може се поставити, да их ваља писати растављено где је год још јасан обични смисао сваке речи; састављено пак, где је год значење постало потпунце приложно, растављајући везицом саставне делове, еда би се помогло бржем разумевању, и еда би се наговестило како је обично засебно значење већ потиснуто целокупним приложним значењем.

8. Скраћене речи.

823. Скраћене су, управо неисписане, речи које сваки час на извесним местима долазе, па се тога ради не исписују целе, него се од целе речи пише једно или више слова с тачком као знаком скраћења на крају. По томе се место *господин* пише *г.*; место *госпођа* — *гђа*; место *госпођица* — *гца*; место *доктор*

¹ Још старије је од тога *Бог те веси*. У М. Ђ. Милићевића чини се да тамо: Механа је у Рипњу била *Бог те веси* од кад.

— др.; место *професор* — *проф.*; место *и тако даље* — *итд.*; место *на пример* — *нпр.*; место *то јест* — *тј.*; место *ове године* — *о. г.*; место *динара* — *д.* или *дин.* И особна се имена пишу скраћено: *К.* — место *Коста*; *Ст.* — место *Стеван* или *Стојан* или *Станко*, итд.; *М.* — место *Марко*, *Милан*, итд.; *Јов.* — место *Јован*.

Главна је правило у скраћивању, да се тачка као знак скраћивања ставља и после сугласника и после самогласника, само кад је скраћивање сведено на једно слово; кад ли се пак више слова узима, ваља тачку ставити после сугласнога слова.

Реченични знаци, запете, тачке и запете, итд., осим тачке, који би долазили после скраћене речи, међу се после тачке за скраћивање као да би реч била исписана у целини.

9. Писање бројева

824. Главна је подела бројева на просте и на редне.

Прости бројеви у тексту, кад су год мањи, или појединце у излагању долазе, пишу се, као и остале речи, словима. Већи бројеви, или бројеви у тексту где се чешће употребљују, где је управо о њима реч, пишу се цифрама. Цифре простих бројева пишу се без икаква знака.

825. Исто се тако поступа и са писањем редних бројева, само што се разликовање редних бројева од простих обележава нарочитим знацима кад није обележено само по себи.

Обележени су редни бројеви сами по себи кад значе редни број месеца, или хришћански летопис, и ту је сувишно још какав знак додавати.

Иначе се редни број обележава или додавањем довршетка *-ви*, *-зи*, *-ћи*, *-ми*, *-ти* уз бројеве, састављајући везицом тај довршетак и број, или се после редног броја ставља тачка, којом се, кад то треба, од простог броја разликује.

Ј Љ У Ч

Бројеви упућују на чланке

А свеза или усклик, 22, 40, 114, 728, 730; — међу више реченичних делова, 765; — при набрајању или ређању, 766; — заменички корен, 114.

а непостојано, 147, 159, 180, 234, 236, 322, 324, 363, 419, 447, 459; — постало од њ, 180, 189, 213, 236, 254—5, 257, 397; — постало од о, 130, 131, 153; — уметнуто међу сугласнике ради растављања, 81, 104 (види горе *непостојано*); — уметнуто пред л, 325, 364; — уметнуто при образовању основе, 251; — уметнуто међу почетне сугласнике, 470, 530; — уметнуто у 2-ом падежу множине 323, 346, 357.

а-наставак глаголски и именски, 105, 107, 127—133, 128, 129, 133, 129, 132, 134, 141, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 230, 279, 449, 519.

а постало од ђ после непчаника, 124, 149, 239, 477, 508.

â постало из аа и ае, 520, 528; — постало из аја 475; — постало из ае, 523, 543; — постало од аје, 475; — постало од ија, 457; — постало из ао, 807.

аа постаје â, 520.

а — а, свеза, 729.

ав-наставак при придевским основама, 250; — при основама од заменичких облика изведеним, 261; — при заменичким основама, 271.

ава-наставак при именичким основама, 195; — при придевским основама, 250; — при заменичким основама, 271.

аво-наставак при придевским основама, 250; — при заменичким основама, 271.

агиц, 240.

ад-наставак при именичким основама, 194; — при збирним именичким основама, 372; — при именичким основама у слагању подмета с прироком, 588.

ад-ак-наставци при именичким основама, изведеним од прошастог придева, 227.

ае претворено у ее — е, 66; — претворено у а, 523, 528, 543.

азбука грађанска, 46; — црквена 46.

аи у српском правопису, 63, 807.

аја сажето у а, 475.

аје изједначено, па сажето у â, 475.

азъ, 268.

ак-наставак за диминутивну глаголску радњу, 136; — при именичким основама, 201, 205, 206, 208; — при именичким основама изведеним од облика, 226, 227, 228, 229; — при придевским основама, 254—5, 259; — при заменичким основама, 271.

ака-наставак при именичким основама, 201; — при заменичким основама, 271.

а камо ли, 744.

ако, 13, 40, 695, 739, 740.

ако Бог да, 822.

ако будем могао, 692.

ако будем послан, 692.

аков, 22.

акова, 72.

ако знадбудемо, 692.

ако и, 740.

ако му, 75.

ако-наставак при заменичким основама, 271.

ако узмогбудем, 692.

акценат, 56, 69, 70; — у разлици српских говора, 77; — у разликовању падежа, 356, 375; — променљив при састављању акценатне речи, 76; — у разликовању одређеног и не-одређеног придева, 415, 422; — у правопису, 805, 810, 818.

акценат логички, 818; — на подмету, 560.

акценатне речи, 75, 806.

ал, постало снажењем из **л**, 149.

алатаст, 245.

алва, 31.

алексиначки, 257.

али, 730

Али-аги, 353.

али — **али**, 729.

алинеја у писању, 808.

алка, 31.

аљ-наставак при именичким основама, 170.

аљвак, 250.

-аљ, стари наставак за 3-њи падеж множине, 361.

ама, свеза, 730.

ами, стари наставак за 7-ми падеж множине, 361.

амо, 272.

амо-наставак при прилошким основама, 272.

амина(ти), 133.

ан-наставак при именичким основама, 173; — при придевским основама, 236, 237, 241; — наставак — **ѣнъ** — при придевским основама, 239; — при придевским основама, изведеним од прилога времена садашњег, 260; — при основама, изведеним од заменичких облика, 261; — при бројним основама, 262.

ана-наставак при именичким основама, 173; — наставак — **ѣна** — при придевским основама, 239.

Андра, 152.

Андрѣца, 64.

Андрѣјица, 64.

Анѣлија, 158.

анѣлка, 91.

Анѣуша, 224.

а немо ли, 744.

ан-ин-наставци при именичким основама, 174.

Анка, 206.

ано-наставак, **ѣно**, при придевским основама, 239.

ански-наставак при придевским основама, 257.

ањ-наставак при именичким основама, 180.

ао 22; — постаје **аа** — **а**, 66; — постаје **оо** — **о** или **ѡ**, 66; — изједначено у **а**, 807.

аорист, 685.

апозиција, 567, 568; — придев, 569; — уза сваку именицу,

571; — и њено слагање с главном речју, 595; — тражи само неодређени вид придева, 599; — и први падеж, 615; — уз предмет, 642; — и пети падеж, 646; — и шести падеж, 653; — и запета, 769.
апостроф, 805, 812—813; — обуставља мењање сугласника, 812; — обележава једначење, 813.
ар, постало снажењем од *р*, 149.
ар-наставак и диминутивна глаголска радња, 136; — уз именичке основе, 162—163; — и пети и шести падеж, 327; — при именичким основама, 206.
ара-наставак уз именичке основе, 162, 163.
арапче, 192.
Арбанија, 158.
Арнаути, 126, 174.
Арнаутка, 206.
аспара, 358.
аспре, 358.
аспри, 358.
аст-наставак при придевским основама, 244—6.
аста-наставак при придевским основама, 244—6.
асто-наставак при придевским основама, 244—6.
ат-наставак при именичким основама, 187; — при придевским основама, 243.
ата-наставак при именичким основама, 190; — при придевским основама, 243.
ато-наставак при придевским основама, 243.
атрибут, понајвише придев, 567; — од 2-ог падежа, 570; — уза сваку именицу, 571; — и слагање са главном му речи, 595; — и први падеж, 615; — раширен у целу додану реченицу, 732.

ау, 22.
ах, усклик, 22.
ах-наставак за 7 пад. множине, 361; — за пређ. несвршено, 441, 447, 506.
ац-наставак при именичким основама, 213, 214, 215; — при именичким основама изведеним од прошлога придева, 227; — при имен. осн. изведеним од заменичких облика, 229.
ач-наставак при именичким основама, 218, 219.
ача-наставак при именичким основама, 218, 219.
аш-наставак при именичким основама, 221, 222.

Б уснени сугласник, 79; — јасан сугласник, 80; — испада пред *н*, 497; — не трпи пред собом *зд*, *ст* или *шт*, 102; — тражи *ј* између себе и *л*, 86.
ба-наставак при именичким основама, 186, 195.
баба, 342.
бабетина, 178.
бабин, 240.
бабо, 342.
баболичан, 279.
бабура, 167.
бабурина, 175.
бављење, казано предлогом, 674.
бадава, 37.
бадар, 234.
бадемов, 252.
бадњак, 202.
бадњи, 241.
баја, 128.
бајало, 167.
Бајчета, 132.
бака, 200, 353.
бакин, 240.
бакрач, 219.
бакрачић, 133.
бакрен, 238.
балавац, 215.

- Балканско Полуострво, 809.
 балчак, 91.
 баница, 214, 354.
 бановица, 215.
 банство, 188.
 бањица, 212.
 бардачина, 175.
 баретина, 175.
 барица, 212.
 баровит, 247.
 бахат, 187.
 бацакати, 136.
 бачва, 83.
 Бачванà, 72.
 Бачванин, 83, 174.
 Бачванка, 206.
 Бачванче, 72.
 баш и да, 740.
бв даје **б**, пошто **в** отпада због једнакости говорних оруђа, 100.
бе, 487.
бег, 124, 466, 508.
 бегац, 216.
 бѣднѣк, 72.
 бедра, 159.
 бедро, 159.
бежа, 124, 508.
 бежати, 508.
 бѣжѣх, 508.
бежне, 141.
 без, 39; — у сложеним основама, 281; — с другим падежем, 663.
 безазлен, 104, 281.
 безазленост, 191.
 безбожан, 281.
 безбожност, 191.
 безбратница, 281.
 безроткиња, 281.
 безглаван, 281.
 безгрешност, 191.
 безданица, 215.
 безимен, 281.
 безочан, 52, 281.
 безочѣнь, 52.
 безочанство, 189.
 безумље, 72, 86, 111.
 бејах, 690.
 бејах запевао, 428.
 бејах тресао, 547.
 бејах чуо, 547.
 бејах хваљен, 550.
 — бѣл, 91.
 бел, 230.
 Бела Река, 809.
 белац, 215.
 беле, 125.
 белети, 33, 35.
 бѣло, 167.
 Бели Поток, 599.
 бѣлица, 77, 215.
 беловљев, 253.
 белограб, 277.
 белодани, 126.
 белолик, 230, 279.
 бѣлий, 415.
 белца (од белац), 91.
 беѣ, 155.
 беѣи, 85, 103.
 бенетало, 167.
 бео, 26, 92, 230, 259, 415, 419.
 београдски, 257.
 бео поток, 597.
 берах, 541.
 берачица, 214.
 берба, 195.
 берберка, 206.
 берберин, 174.
 бере, 519, 534.
 беријах, 541.
 бесан, 259, 419.
 бесмртност, 191.
бесн, 419.
 бесолица, 281.
 беспослен, 273, 281.
 беспослица, 281.
 беспуђе, 82.
 бесцен, 281.
 бесцење, 82.
 бех, 690.
 бех хваљен, 550.
 би (бити), 57, 106, 116, 479, 487, 549, 708,
 библиотека, 63.

- бива, 130, 822.
 бивање и реченице за место, 746;
 — исказано глаголима, 609,
 614; — и време садашње, 681.
 бивати, 58.
 бивен, 479.
 бивѐ, 64.
 бивол, 64.
 биволски, 91.
 бивѐлче, 72, 91.
 бивши хваљен, 550.
 бијах, 90.
 бије, 474.
 бијел, 92.
 бијен, 479.
 бйло, 165.
 било (од бити), 821.
 бимбер-грожђе, 296.
 био, 92, 807.
 биограф, 63.
 биографија, 63.
 био сам, 690.
 био сам тресао, 547.
 био сам хваљен, 550.
 био сам чуо, 547.
 бирати, 130.
 Бйрач, 322.
 бировљев, 253.
 бистар, 26, 234.
 бисер, 70, 160.
 бискати, 531.
 бисмо, 549.
 бисте, 549.
 бистрина, 177.
 бит, 479.
 бити, 58, 116, 225, 473, 474, 487,
 557, 684, 689, 690, 694, 708,
 710, 810; — и време будуће,
 691; — изостављено као по-
 знато, и као спона у прироку,
 557, 558, 559, 749.
 бити хваљен, 550.
 битка, 116, 228.
 битки, 353.
 биће погинуо, 694.
 бићу хваљен, 550.
 бих, 549.
 бих хваљен, 550.
 бише, 708.
 биштем, 531.
 бјелица, 77.
 благ, 259,
 бла́го (усклик), 22.
 Благовести, 809.
 благосиљање, исказано проша-
 стим придевом, 699.
 благослов, 111.
 благод, 191.
 блаженство, 188; 228.
 блато, 183.
 Блашко, 207.
 блебеташ, 221.
 блебетуша, 223.
 блебеће, 143.
 блед, 26, 230, 259.
 бледе, 125,
 бледети, 125.
 блѣдѣ, 125,
 блѣј, 148.
 блеја, 124, 508.
 блејати, 35, 508.
 близу, 37, 39; — и други па-
 деж, 664.
 ближе, 37.
 ближњајив, 251.
 блистати, 33.
 бѐ, 91.
 бобац, 216.
 бобов, 252.
 Бог, 73, 809.
 бог Јупитер, 809.
 бо́га, 152, 353.
 Бога (за прѧ, за права), 64.
 богатство, 23, 188.
 богаљаст, 245.
 богац, 216.
 Богдан, 156.
 богдице, 822.
 бог-зна, 811, 822.
 Бог ме, 811, 822.
 богме, 811, 822.
 Богов, 252, 809.
 боговетни, 809.
 боговски, 809.

- богомилски, 809.
 богомоља, 151.
 Богородица, 111, 213, 273, 278.
 Богородице, 354.
 Богородичин, 240.
 богиња, 53.
 Богић, 156.
 Бог-помоћ, 811.
 Бог те веси, 823.
 бод, 130, 147.
 бодац, 213.
 бодља, 169.
 бодлика, 203.
 бодљикав, 250.
 бодцати, 136.
 бђжѧ, 101.
 божанство, 189,
 божански, 257, 809.
 божаство; 189.
 Боже, 88.
 бђжѧ, 101.
 бђжй, 101,
 Божидар, 156.
 Божиј, 231, 809.
 Божији, 231.
 Божић, 809.
 божићњи, 241.
 божјак, 201.
 Божји, 26, 101, 231, 423, 599.
 божогробац, 277.
 божур, 164
 божъство, 189.
 бо-зна, 822.
 бој, 57, 116, 149.
 боја, 124.
 бојажљив, 251.
 бојазан и знак узвика, 800 ; —
 у одрицању, 722.
 бојаан, 251.
 бојак, 116.
 бојати се, 124, 509 ; — тражи
 2-ги падеж као допуну, 629.
 бојац, 116, 213.
 Бђјо, 156.
 бој се, 509, 811, 822.
 бол, 91, 147, 154.
 болесник, 102.
 болест, 72, 73, 251.
 болестан, 237.
 болест-љив, 102.
 болест-ниѧ, 102,
 болећ, 443.
 болећица, 226.
 болешљив, 102, 251.
 болна, 91.
 болник, 72.
 болта, 91.
 болтација, 91.
 боља, 154.
 бољарка, 206.
 бољма, 272.
 боме, 811, 822.
 бора, 149.
 борави, 126.
 борба, 195.
 борик, 203.
 борје, 157.
 борђвница, 71.
 Босанка, 206.
 Босна, 54.
 босоног, 230, 279.
 босотиња, 182.
 бости, 130, 451.
 боцати, 136.
 боцкати, 136.
 бочина, 175.
 Бошњак, 85.
 Бошњакиња, 182.
 Бошњакуша, 224.
 бошњачки, 257.
 бошњо, 342.
 Бошко, 82,
 бр, 130, 149, 534.
 бра, 128, 519, 534.
 брва, 133.
 бравче, 192.
 брадат, 243.
 брадвурина, 175.
 брадетина, 175.
 браздаш, 222.
 брале, 343.
 бранити (кратити) тражи 3-њи па-
 деж, 636.
 Бранко, 207.

- брао сам, 546.
 брат, 183, 339, 597.
 братац, 216.
 братов, 252.
братови, 597.
 братом, 89.
 брати, 35, 130, 534, 541, 597;
 — као образац мењања, 535.
 братија, 158.
 братим, 126.
 братимити, 126.
 братимство, 188.
 братити, с додатком шестог па-
 дежа, 655.
 бра́то, 152.
 братственик, 204.
 братски, 257, 807.
 братство, 82.
 братучед, 278.
 браћа, 86, 158, 339, 597; — и
 слагање с прироком, 588.
 бра́цин, 240.
 брачан, 52.
 бра́чњѣ, 52.
 брашанце, 216.
 брашнар, 163.
 брашнара, 163.
 брашнарка, 206.
 брашнен, 238.
 брвнара, 163.
 брда, 810.
 брда, 810.
 брда, 810.
 брдељак, 206.
 брдијех, 350.
 брдина, 175.
 брдина(х), 361.
 брдо, 70.
 брег, 74.
 брѣга, 74.
 Брегава, 196.
 брегови, 74, 103.
 бреговима, 74.
 брѣгу, 74.
 бред, 149, 232.
 бређ, 232.
 брежина, 175.
 брезик, 203.
 брезовача, 219.
 брекиња, 182.
 бreme, 199.
 бремена, 103.
 бремено-ноша, 278.
 бременоша, 278.
 бременит, 247.
 брѣсѣка, 357.
 бреска, 357.
 бресква, 115, 357.
 брешчић, 193.
 брз, 230, 259.
 брзак, 201.
 брзац, 215.
 брзина, 177.
 брзо, 37.
 брзолов, 277.
 брзоплет, 20, 273, 277.
 брзорек, 230, 277.
 брзо-те, 811.
 брига, и четврти падеж, 643.
 бри-ица, 213.
брија, 128.
 бријаћѣ, 248.
 бритва, 186.
 брица, 213.
 брјегови, 103.
 брјемена, 103.
 бркат, 243.
 брод, 149.
 број и именица састављени у
 једну реч 815; — и њему до-
 дане речи, 596; — као обе-
 лежје одређеног начина, 702;
 — како се слаже кад је при-
 рок, 583; — у подмету, 555;
 — у прироку, 557; — у ста-
 рини обична именица, 596.
 бројач, 110, 218.
 бројеви, 21, 28, 310, 311, 316;
 — и почивка, 795; — и име-
 нички облици, 411—412; —
 како се пишу, 805; — у под-
 мету, 554, 591—4; — прости,
 262; — прости и редни, већи и
 мањи у писању, 824; — редни,

сложени, 811; — састављени
 у писању, 815; — у сложе-
 ним основама, 298.
 бројена ствар уз број, 593, 594;
 — у 2-ом падежу, 621.
 бројне основе, 262.
 броџаст, 245.
 броџем, 39.
 бржи, 86.
 брснат, 243.
 брст, 183.
 бубња, 133.
 бубрежак, 206.
 бубрези, 87.
 бубуљ, 171.
 Бугарин, 46, 126, 174.
 Бугарка, 206.
 бугар-кабаница, 296, 811.
 бугарски језик, 42.
 буд' 740, 822.
 буде, 487.
 будем, 692; — и остали облици
 тога глагола, 487; — и време
 будуће, 691.
 буди, 740, 822.
 Будимац, 214.
 Будимка, 206.
 будизам, 809.
 буди хваљен, 550.
 будуће време, 34, 545, 548, 691; —
 за прошлост, 693; — казано пре-
 ђашњим свршеним, 688; — ка-
 зано временом садашњим свр-
 шеним, 145, 612, 680.
 будуће историчко, 693, 707.
 будуће са значењем неизвесно-
 сти, 694.
 будуће погодбено, 695.
 будући, 747.
 будући хваљен, 550.
 букалџите, 227.
 букач, 218.
 буква, 83.
 буквик, 203.
 Буковик, 204.
 Буковица, 215.
 Букуља, 171.

буљоок, 278.
 буника, 203.
 бурад 194.
 бурњак, 72, 202.
 бусенит, 247.
 бусење, 157.
 бућ, 22.
 бућкало, 167.
 буча, 508.
 бучати, 508.
 бучје, 157.
 бушак, 205.
 буши, 205.
 буцуља, 171.
 бџд, 234.
 бы, 487.
 быти, 487.
 бџ, 487.
 бџаљ, 125.
 бжде, 487.

В испада после *б*, 100; — по-
 пуња зев, 61, 128, 131, 132,
 148, 479, 532, 534, 540, —
 при једначењу и сажимању са-
 могласника, 64, 65; — не јед-
 начи се само по звучности.
 нити пред собом тражи јед-
 начења, 83; — тражи да се
 уметне *л* између њега и *ј*, 86;
 — уснени сугласник, 79; —
 јасан сугласник, 80.
ва, заменички корен, 114.
ва- наставак при придевским ос-
 новама, 249.
 вабац, 213.
 вавек, 816.
 вадивек, 299.
 вазда, 272.
 вал, 91, 149.
 ваљада, 822.
 ваља да, 822.
 Ваљерац, 214.
 ваљевски, 26.
 вам, 390.
 вами 391.
 ван, 816; — и други падеж, 663.

ва̀пипи, 473.
 варалица, 227.
 вареник, 228.
 вари́ћак, 202.
 варошанин, 174.
 варошанка, 206.
 варошанче, 192.
 вас, сва, све, 32, 96, 269, 397, 815.
 ва̀с, 2. пад. мн. 261.
 Баса, 162.
 Ва̀сий, 72.
 васколик, -а, -о, 32, 427, 816.
 васколики, 427.
 ватра̀љ, 170.
 ватриште, 209.
 ватромет, 20.
 ваш, 32, 261, 366.
 ва̀шй 2. пад. мн. 366.
 вашију, 366.
 ве, 4. пад. мн. 389.
 ве́д, (довести), 57, 116, 149.
 ведар, 116, 234.
 ведрина, 116.
 ведро, 159.
 ве́же, 142.
 вез (извести), 57, 213, 456.
 ве́зак, 206.
 везанија, 228.
 везач, 218.
 везива̀ши, 429.
 везивали, 429.
 везиват, 429.
 везивати, 429.
 везиваху, 429.
 везиваше, 429.
 везир, 72.
 везица, 805, 811.
 везу међусобну у језику који корени показују, 114.
 везују, 429.
 везујући, 429.
 век, 77, 78.
 веко̀вати, 78.
 веле, 440.
 ве́лие, 440.
 велика и мала слова, 808.

Велика Школа, 809.
 великац, 216.
 великачак, 255.
 Велики Пета̀к, 809.
 велико село, 599.
 Велико Село, 599, 809.
 величанство, 189.
 величина, 71.
 вељу, 51, 440.
 ве́ну, 122.
 венче, 88.
 венчи́ћ, 87.
 веома, 37, 38, 272.
 ветар, 321.
 ве́ра разних имена писати малим словом, 809.
 вербални корени, 113.
 вереник, 228.
 веридба, 195.
 ве́рити, 611.
 верност, 191.
 ве́рова, 449.
 перовати, 57.
 ве́ру (веру-јем), 57.
 ве́ру-ати, 57.
 вesaоце, 216.
 весалце, 216.
 веселије, 157.
 веселити се, 33.
 весеља̀к, 202.
 весеље, 86, 157.
 весео, 807.
 ве́с'о, 807, 812.
 ве́си, 823.
 весло, 346.
 ве́сти, 456.
 ве́ст, 96.
 ветриц, 212.
 ветрого̀ња, 278.
 ветромет, 147, 278.
 ве́тъхъ, 96.
 већ, 730.
 веће, 154.
 већма, 272.
 вечан, 52, 78.
 вече, 338, 370.
 вечер, 160, 338, 370.

- вечера, 155.
 вечерас, 114.
 печерњача, 219.
 печерњи, 241.
 вџчери, 376.
 вечерица, 212.
 вечъят, 52.
 вешала, 167.
 вештак, 202.
 вештаствене именице, 24.
 вештац, 215.
 вештица, 215.
 вџштичина, 175.
 вџшћу, 548.
 ви (заменаца), 29, 31, 268.
 ви, 3-ћи пад. мн. 390.
 ви (вити), 57, 64, 116, 479.
 вид, 184.
 вид у придева, одређени и не-
 одређени, 414 и д.; — у гла-
 голских придева, 447, 448.
 видан, 236, 237.
 видар, 110, 162.
 виде, 343, 432, 449.
 видевиши, 34, 513.
 видела, 166.
 видео, 34, 63, 166.
 видело, 166.
 видети, 33, 432; — као образац
 мењања, 504, 505.
 видети се, у прироку, 558.
 видећи, 34.
 види, 432, 434.
 видие, 141, 432, 434, 501, 504.
 видик, 203.
 видим, 432, 440.
 видје, 449.
 видјевши, 513.
 Видов, 252.
 видра, 159.
 видџ, 106, 124, 432, 501.
 виђати, 71.
 виђах, 428, 506.
 виђен, 34, 36, 507.
 виђен сам, 428.
 виђење, 754.
 виђи, 505.
 виђу, 440.
 виј, 64.
 вијалиште, 227.
 вијати, 116.
 вијах, 477.
 вије, 477.
 вијек, 77, 78.
 вијоглава, 116.
 вие, 236, 466.
 викати, 33.
 викач, 218.
 викни-де, 811.
 виењу, 122.
 вила, 74; — вила, 74, 165: —
 виле, 74; — вило, 74.
 виле, 165; — вилама, 71.
 виленик, 204.
 вилин, 240.
 вилловњак, 202,
 виме, 50, 199.
 вина, 24.
 винарина, 176.
 винобер, 20, 278.
 виноградски, 257.
 винопија, 148, 278.
 вир, 149.
 вис, 198.
 висибабa, 299.
 висина, 23.
 висок, 256, 259.
 високо-дуг акценат, 70, 73; —
 у положају спореднога нешто
 различит, 72.
 височији, 259.
 виџт, 73, 242, 479.
 витак, 116, 419.
 виџтао, 116, 325.
 витеже, 328.
 витез, 328.
 вिति, 116, 473.
 вите, 419.
 витла, 133.
 виџтлий, 193.
 виторог, 230, 279.
 вичан, 236, 237.
 више, 37, 39; — други падеж, 665.
 вишњи, 423, 809.

вишњица, 212.
 вјековати, 78.
 вјечан, 78.
вк- група не мења се по звучности, 83.
вл, 149.
вл̃а, 64.
 влага, 149.
влад, 184, 185.
 владалац, 227.
 владаоца, 91.
 владаоцем, 89.
 Владета, 192.
 владика, 352.
 владичански, 257.
 владичанство, 189.
 владин, 240.
 влажити, 149.
 влак, 116, 149.
 влака, 116.
 влакно, 116, 172.
 власат, 243.
 власи, 87, 340.
 власт, 93, 184.
 властела, 339; — и слагање при-рока с подметом, 588.
 властелака, 357.
 властелин, 174, 339.
 властелка, 206, 357.
 властељ, 185.
 властеока, 206, 357.
 вла́сти имена пишу се великим словима, 809.
 власуља, 171.
 влат, 597.
 влатак, 206.
 влаће, 157, 597.
 влаха, 64.
 влахиња, 182.
 влачити, 116.
 влашад, 194.
 влаше, 88, 192.
 влашик, 203.
вл̃г, 149.
вл̃ж, 149, 172.
вл̃на, 172.
вѣ, 64, 91.

во- наставак при придевским основама, 249.
 вод, 57.
 вода, 23.
 водати, 611.
 водац, 116.
 воде, 1. пад. мн., 24, 597.
 воде (овде), 96.
 воден, 238.
 воденбика, 296.
 воденичар, 163.
 воденичарка, 206.
 воденичиште, 72.
 водењака, 202.
 водио, 807.
 водити, 57, 116, 516.
 водица, 354.
 вододерина, 278.
 водолија, 148.
 водојажа, 278.
 водоплаван, 278.
 водоток, 111.
 вођ, 116.
 вођа, 86, 151.
 вођах, 516.
 вођев, 252.
 вођем, 89.
 вођен, 62, 516.
 војевода, 149.
 вожња, 179.
 воз, 57.
 возак, 254.
 возакати, 136.
 возаљка, 206.
 возар, 162.
 возати, 57.
 возац, 213.
 возидба, 186, 195.
 возити, 57.
 вој, 149.
 војак, 202.
 војвода, 116, 278, 352.
 војводин, 240.
 војводић, 193.
 војводство, 188.
 војсака, 358.
 војска, 358.

- војски, 358.
 војева, 135, 449.
 војевати, 36, 610.
 војевода, 278.
 војује, 144.
 војуе, 543.
 воко, 207.
 вол, 64.
 волак, 206.
 волар, 163.
 воловом, 340.
 воловије х), 340, 425.
 вол-ько, 207.
 воликац, 216.
 волим, 440.
 волујак, 202.
 вољу, 440.
 воља — и четврти падеж, 643.
 воља — воља, 729.
 восак, 322.
 воск, 239.
 восковарина, 278.
 вошњак, 94.
 вошњаке, 82.
 вошкати, 82.
 вошкоша, 82.
 вошњак, 94.
 вочић, 193.
 воша, 220.
 воштан, 26, 239.
 воштара, 163.
 воштах, 516.
 воштен, 516.
 воштити, 516.
 вр, 130, 149, 165, 180.
 врабац, 14.
 врабаца, 74.
 врагољство, 91.
 вражиј, 231.
 вран, 235.
 вранчев, 253.
 вранчина, 175.
 вранчић, 193.
 врањи, 233.
 вранче, 74.
 вранчев, 253.
 врапци, 82.
 врат, 149.
 врати, 107, 109, 433, 611.
 вратило, 167.
 вратина, 175.
 враћа, 107, 109, 131.
 враћати, 107, 109, 433, 611.
 враћен, 62.
 врача, 133.
 врачара, 162.
 врачев, 252.
 врацбина, 82.
 врба, 70.
 врбица, 212.
 врбовина, 178.
 вргнем, 466.
 вргнут, 466.
 вргнути, 466.
 вредност, 191; — исказана 2-им падежем, 627.
 врело, 165.
 време, 74, 78, 199.
 време будуће, 548, 691; — за прошлост, 693; — казано временом садашњим свршеним, 680.
 време давнопрошло, 547, 698.
 време и глагол у реченици, 552.
 време и предлог у синтакси, 661.
 време казано 2-гим падежем 626; — 4-им падежем, 645; — предлогом, 37, 39, 656, 658; — предлогом *по*, 817; — казано разним начином, и правила о запети, 780; — казано подређеном реченицом, 745; — казано уметком у реченицу, и запета, 783; — казано 6-им падежем, 651; — као обележје одређеног начина, 702; — означено предлозима, 668.
 време пређашње несвршено, 429.
 време пређашње свршено, 429.
 време прошло, 546, 698, 689.
 време радње глаголске у реченицама, 22, 34, 430, 572, 576, 679, и д.

- време садашње, 429, 679; — и неодређени подмет, 682; — и исторички и приповедачки слог, 683.
- време у подређеној реченици, 732, 754.
- време у питању, 716.
- врѣмена, врѣмѣна, 74, 78, 103; — врѣмѣна, 74.
- времена прошаста, 684.
- временске реченице, 774,
- времена сложена: прошло давно-прошло и будуће, 545.
- временит, 247.
- врео, 698.
- вретено, 71,
- претенце, 216.
- врети, 512
- врѣћи, 95, 467.
- врѣћина, 175.
- врже, 88
- врѣ, 456.
- врзи, 87, 466.
- ври, 512.
- вријеме, 78.
- врим, 512.
- вримо, 512.
- вриск, 124, 508.
- врите, 512.
- вриш, 512.
- вришти, 124.
- вришта, 508.
- врјемѣна, 103.
- врлет, 72.
- врлетан, 237.
- врло, 37, 38, 165.
- врста, 183, 358.
- врста прва именичке промене, 318 и д.; — друга, 344 и д.; — трећа, 351 и д.; — четврта, 362 и д.; — пета, 378 и д.
- врста прва промене глаголске, 450; — друга, 494; — трећа, 501; — четврта, 514; — пета, 519; — шеста, 543.
- врстан, 237.
- врста се, 133.
- врсте глаголских облика, 449.
- врсте именичке промене, 317,
- врсте речи у реченицама, 21, 597 и д.
- врстѣ, 358.
- врт, 149, 180.
- вртети, 610.
- вртоглав, 278.
- вртоглавац, 215.
- врћи, 463.
- врћи, 466.
- вру, 512.
- врућ, 259, 343.
- врућица, 226.
- врх, 39, 206, 656; 665; — и други падеж, 665.
- врх, 450, 463.
- врцкати, 136.
- вршај, 150.
- вршак, 206.
- вршах, 467.
- врше, 88.
- вршидба, 195.
- вршика, 203.
- вршилац радње глаголске казан наставком, 167, 185. Види и Извршилац.
- вса, 96.
- всаки, 271.
- вт- група не мења се, 83.
- Вугдраг, 82.
- Вуја, 342.
- Вујак, 202.
- Вујо, 156, 342.
- Вујчета, 192.
- Вук, 116, 156.
- Вукаљ, 170.
- Вукац, 216.
- Вукић, 193.
- Вукмиљ, 155.
- вукодлак, 116.
- Вуле, 343.
- Вулета, 192.
- вуна 172.
- вунара, 163.
- вунат, 243.
- вунен, 238.

вући, 116, 149, 462.

вуци, 87.

Вучета, 192.

вучина, 175.

Вучић, 193.

вучица, 53, 214.

вучјак, 202.

вучца, 99.

вц- група не мења се, 83.

вч- група не мења се, 83.

вши- наставак за прилог времена
прошлог 446.

вѣ- наставак при придевским ос-
новама, 249; — при редним
бројевима, 265; — при заме-
ницама, 269.

вѣ- наставак за прилог времена
прошлог, 446.

вѣс- наставак за прилог времена
прошлог, 446.

вѣсь, 269, 397.

вѣсаки, 271.

вѣсда, 272.

вѣсма, 272.

вѣсжда, 272.

вѣд, 183, 184.

вѣт, 154.

Г грлени сугласник, 79; — ја-
сан сугласник, 80; — иде у
ж у 5-ом падежу, 328; — иде
у з пред наставцима који по-
чињу са и, 87, 331, 353; —
иде у ж пред и 87; — иде у ж
пред е, 88, 537; — промењено
у з без довољно јасног узрока,
130; — непретворено, 353.

га- наставак при именичким осно-
вама, 210.

га, заменички облик, 402.

гавран, 96.

гаврани, 332.

гавранови, 532.

гадљив, 251.

гађа, 131.

Гаврило, 96, 156.

газиблато, 299.

Гајо, 156.

гало-бела, 276.

галијаш, 222.

гања, 131.

гарав, 250.

гарван, 96.

Гарвило, 96.

гари, 126.

гат, 183.

гатара, 162.

гвожђара, 163.

гвожђе, 85, 597.

гвоздензуба, 296.

гвоздењак, 202.

где, 37, 272, 733, 737, 740, 746,
747, 774, 775, 776, 816, 817,
821; — у питању 716.

где било, 817.

гдезде, 816.

гдѣгод, 816, 817.

где гдд, 817.

гдекоји, 816.

гдекад, 816.

где му драго, 817.

гдешто, 816.

географија, 63.

геометрија, 63.

гиб, 122 168.

гибак, 420.

гибка, 109.

гину, 122, 449.

гинути, 497.

гипка, 82.

гипка(ти), 109, 136.

гј иде у ж, 86.

главан, 237.

главит, 247.

главна основа у сложеним осно-
вама, 275, 277.

главна реч, 725; — према сво-
јим додатцима и запета, 368;
— и подређена јој реченица
772.

главна реченица, 9, 10, 12, 725,
726, 727, 734; — и глаголски
прилози, 696; — и прилог вре-
мена прошлог, 697; — у реду

- речи, 757; — после подређене реченице и запета, 778; — и подређена, 731.
- главни члан у основама, 280
- главни акценат, 72; — и споредни, 71.
- главни део реченице трпни или радни, 709.
- главничар, 163.
- главобоља, 20, 111, 273.
- главобољан, 278.
- главура; 164.
- глагол и време у реченици, 552.
- глагол у прироку, 556.
- глаголи, 21, 22, 33, 310, 311: — састављени с другим речима, 814; — без подмета и 2-ги падеж, 633; — и корени њихови, 113; — и облици њихови, 428; — непрелазни и 3-ћи падеж, 636; — повратни, просто-повратни и узајмично-повратни, 35; — повратни сложени с на траже као допуну 2-ги падеж, 628; — повратни и 3-ћи падеж, 637; — помоћни у питањима, 715; — у одрицању, 718; — по трајању радње, 36, 610; — прелазни и непрелазни, 35, 609, 701; — свршени и време будуће, 691; — свршени и време садашње, 681, 683; — свршени и време пређашње неспвршено, 686.
- глаголска именица, 632, 754; — у сложеним основама, 297.
- глаголска радња, казана именицом, 632, 754
- глаголске основе, 118, 119; — и ну-наставак неодређенога начина, 122, 123; — и предлози, 302; — од облика, 137.
- глаголски корени 112, 113; — у образовању диминутивних глагола, 136.
- глаголски наставци, 436; — за облике, 437,
- глаголски облици, 430, 679 и д.; — и једнина и множина, 431; — и њихови наставци, 439; — и њихове врсте, 449: — сложени, 545; — и не, 818.
- глаголски прирок, 556; — и слагање с подметом, 582.
- глаголско-именски облици, 430; — и једнина и множина, 431; — и не, 818.
- гладак, 254, 259, 420.
- гладан, 237; — и 2-ги падеж као допуна, 627.
- гладибрк, 299.
- гладне, 125.
- гладнети, 125.
- гладова, 135.
- гладовати, 57.
- гладу (гладу-јем), 57.
- гладу-ати, 57.
- глађен, 62.
- глас, 19; — кад се избаци, обележава се каткад апострофом, 813.
- гласак, 19.
- гласан, 19.
- гласат, 19.
- гласина, 175.
- гласит, 247.
- гласник, 19.
- гласница, 44, 45.
- гласови и наука о њима, 43; — и слова српскога језика, 46; — при састављању основа и наставака приликом образовања нових основа, 109; — у правопису, 805, 806.
- гласовне промене и акценатне речи, 806.
- гладнути се, 136.
- гледанье, 23.
- гледати, 58; — се, 35.
- Глишо, 220.
- глоггов, 252.
- глогиња, 53, 182.
- глода, 128, 449.
- глождем, 103.

- глоћем, 103.
 гложје, 157.
 глоца, 122.
 глоцну, 122.
 глух, 230, 259.
 глухац, 216.
 глухну, 123.
 гмежденик, 94.
 гмеждити, 94.
 гмежђен, 94.
 гна, 128.
 гнати, 537.
 гнежђах се, 516.
 гнездити се, 516.
 гној, 149.
 гнојавица, 215.
 гнусан, 237.
 гњевѣтало, 167.
 гњѣсти, 451.
 гњи, 473.
 гњйла, 165.
 гњио, 415, 419.
 гњйлий, 415.
 гњурац, 213.
 гд, 415.
 говедар, 163.
 говедарка, 206.
 говедарина, 71.
 говеђи, 233.
 говети, 502.
 говѣ, 124.
 говор, 34, 126, 161; — нечиј и
 почивка, 796; — недоречен,
 802; — прекинут, 802.
 говори српски, 54; — и мењање
 акцента, 78.
 говорие, 141.
 говорити, 34, 126.
 говоркати, 136.
 говорна оруђа, 44, 45; — изјед-
 начивање по њима, па по том
 избацивање, 100; — избаци-
 вање ради несклада у њима,
 102.
 говоруша, 223.
 год, 147, 817, 821.
 годишњи, 102, 241.
 гозба, 102.
 голет, 72.
 гдлий, 415.
 Голија, 158.
 голобрад, 20, 111, 273, 279.
 голобрадаст, 246, 279.
 головрат, 279.
 голомразица, 277.
 голуб, 25.
 голубак, 322.
 голубаст, 245.
 голубачки, 257.
 голубињак, 202.
 голубићи, 193.
 голубица, 25.
 голубље, 157.
 голупче, 192.
 голцат, 91.
 гољо, 162, 342.
 гомила, 133.
 гон, 126.
 гонену, 122.
 гонета, 122.
 гонити, 126.
 гоњење, 228.
 гор, 130.
 Горажде, 94, 345.
 горак, 254, 259.
 горе, 37.
 горејах, 506.
 горети, 36, 610.
 горие, 141, 501.
 горијах, 506.
 горица, 212.
 горњак, 202.
 горњоземац, 111.
 горовит, 247.
 горопад, 163.
 горчица, 177.
 гочобија, 116.
 горѣ, 124.
 Господ, 809.
 господа, 339; — и прирок, 588.
 господарев, 26.
 господарем, 327.
 господару, 327.

- господин, 339; — како се пише скраћено, 823.
 господинов, 252.
 госпођа, 155; — како се пише скраћено, 823.
 госпођица, како се пише скраћено, 823.
 госпићки, 257.
 гост, 334.
 гост-ба, 102.
 гдсти, 334.
 гостију, 334.
 готовост, 191.
 гошћа, 86.
 граб, 17.
 грабац, 17, 213.
 грабеж, 17, 217.
 грабикапа, 299.
 грабић, 193.
 грабљив, 17, 251.
 град, 17, 19, 23, 25, 74.
 града, 74.
 градац, 17, 216.
 грађим, 72.
 градина, 17, 19, 25.
 градић, 19, 193.
 градиште, 17, 19, 25.
 градљика, 203.
 градобитина, 278.
 градови, 74, 332.
 градовијех, 340, 425.
 градовима, 74.
 градојевићки 257.
 градски, 19, 807.
 граду, 74, 810; — граду, 810.
 грађа, 86, 151.
 грађа глаголских речи, 119.
 грађан, 105, 106, 107.
 грађани, 106, 333.
 грађанин, 107, 333.
 грађанка, 206.
 грађанска азбука, 46.
 грађанство, 107.
 граја, 148.
 гракће, 143.
 граматика шта је, 41; — употребна, историјска, описна, 42;
 — како се дели, 43; — и правопис, 814.
 граматичке речи, 806. 807. 814.
 грана, 172.
 граничар, 163.
 грах, 206.
 граша, 220.
 грашак, 206.
 грашара, 163.
 грашац, 216.
 грашка, 206.
 грбав, 250.
 грд, 230.
 грдуљина, 175.
 грђи, 230.
 греб, 149, 460.
 гребача, 218.
 гребе, 218, 141.
 гребенаља, 169.
 гредурина, 175.
 греја, 128.
 грести, 451.
 грепсти, 460; — као образац мењања, 460.
 грехота, 190.
 грешан, 103.
 гриваст, 245.
 грижа, 86.
 гриз, 450.
 гризница, 213.
 грискати, 136.
 гристи, 456.
 грјешан, 103.
 грк, 259.
 Гркиња, 182.
 гркљан, 44.
 гркне, 145.
 гркну, 123.
 грлат, 243.
 грлени сугласник и ђ за њим, 124; — прешао у непчаник, 259.
 грлени сугласници, 79; — пред самогласником и, 87; — пред самогласником е, 88; — пред и-наставком начина неодређеног, 126, 213; — пред ђ, 153;

188, 189, 205, 213, 257; — претворени у непчане, 180, 254—5, 508; — непретворени, 193; — непретворени у непчане, 216, 240.
 грм, 149, 198.
 грмаљ, 170.
 грмљава, 196.
 грмовина, 178.
 гроб, 149.
 грожђе, 85.
 грожња, 179.
 гроздић, 193.
 грэм, 149..
 громи, 332.
 гронтуља, 171.
 грохот, 187.
 гроце, 346.
 грошић, 193.
 грст, 184.
 грт, 184.
 груб, 230.
 Грубета, 192.
 грубљи, 86, 259.
 Грџа, 342.
 Грујица, 352.
 Грујо, 342.
 грумење, 152.
 грунути, 610.
 групши, 259.
 грушалина, 227.
 Грче, 192.
 грчки, 257; — језик, 42.
 грша, 220.
 гт постаје ђ, 95, 444.
 губа, 147.
 губав, 250.
 губавац, 215.
 губаљ, 170.
 губац, 213.
 губер, 160.
 гужвара, 162.
 гуњић, 193.
 гуркати, 136.
 гусла, 133.
 густ, 242, 259.
 густну, 123.

гутља, 150.
 гутљај, 150.
 гуштер, 160.
 гушчад, 597.
 гушче, 597.
 гушчићи, 597.
 гъ-наставак, 210, 265.

Д, зубни сугласник, 79; — јасан сугласник, 80; — где се избацује ради несклада говорних оруђа, 102; — избачено пред м, 440, 452; — испада пред л, 447; — испада пред н, 497; — остаје без промене пред с и ш, 807; — испада пред личним наставцима, 480; — испада пред ц, ч, џ, 98; — може остати неизбачено пред ц, ч, џ, 98; — пред ц и ч који пут се и не мења, 807; — за јачање или снажење значења основе глаголске, 511, 481, 488, 500, 503, 517, 525; — д и с, 82; — мења се у с, 183, 184, 185.
 да, 13, 116, 480, 706, 714, 715; — у питању, 715, 732, 737, 738, 739, 740, 747, 775, 776, 810.
 да̋, 480, 810.
 да-наставак при прилошким основама, 272.
 да-а, 109.
 да Бог да, 822.
 да, Бог ме, 822.
 да боме, 811, 822.
 дава, 109, 130, 532.
 давало, 167.
 давати, 109, 480, 532, 611.
 давнашња прошлост, 684; — у глаголској радњи, 690.
 давнопрошло време, 545, 547, 690, 698.
 да видиш, 822.
 да ви'ш 822.
 Давидовци, 83.

- давор-те, 811.
 дад, 139, 435, 440, 480.
 даде, 480.
 дадем, 480.
 дадеш, 480.
 дади, 480.
 дадијах, 480.
 дадијаше, 480.
 дадне, 500, 612.
 ладох, 480.
 даду, 480.
 даждиц, 212.
 дај, 64.
 дај буди, 822.
 даје, 532.
 дај-дер, 811.
 да камо ли, 744.
 дакле, 13.
 дајући, 480.
 далеко, 37.
 далка (од далак), 91.
 далматинско-дубровачки, 811.
 Далмација, 54.
 даље, 37.
 дам, 139, 435, 440, 480.
 дамо, 480.
 дан, 52, 336.
 дан, (од дати) 475.
 данак, 116, 206, 228.
 данас, 37, 114.
 данаске, 815.
 данашњи, 423.
 дангуба, 151, 297.
 дангуби, 126.
 дан-данас, 811.
 Даничић Ђ. 47.
 дан по дан, 817.
 данце, 216.
 дању, 336.
 дао сам, 546.
 дар, 19, 116, 150.
 дарак, 333.
 даск, 239.
 дат, 475.
 дате, 480.
 дати, 19, 36, 116, 475, 478, 480.
 610.
 дах, 147, 480.
 дахтати, 531.
 даш, 480.
 дашћем 531.
 дашчап, 239.
 дашчара, 163.
 дба- наставак при именским ос-
 новама, 195.
 два, 262, 267, 313, 316, 405, 407,
 411, 607; — и прирок, 593:
 — два, две, два у мењању,
 407.
 два-днй, 336.
 двадесет, 28.
 двадесетак, 266.
 двадесет-први, 811.
 два јостају, 807.
 дванаест, 66, 298.
 дванест, 66.
 двапут, 815.
 два пута, 815.
 дваред, 815.
 две, 815.
 две основе у једну сложене, 111.
 две радње у будућности, 692.
 две реченице у одрицању, 720.
 двеста, 407, 815.
 двеста-седамдесет-седми, 811.
 две тачке где се пишу, 788.
 две тачке и велико слово, 808.
 двије, 407.
 двога, 66, 410.
 двогодишњи, 277.
 двогрошац, 277.
 двоје, 267, 316, 405, 410, 412,
 413, 607; — образац мењања,
 410; — у подмету, 594.
 двојега, 66, 410.
 двоји, -е, -а, 28, 267, 405, 413, 607.
 двојина, 145, 312; — у остат-
 цима, 366, 368, 373, 397, 410,
 411, 593; — у речима око и
 ухо, 348; — у речи *алеке*, 349.
 двојити, 59.
 двојица, 316,
 двома, 410.
 двоножац, 52.

- двоножџь, 52.
 дворани, 333.
 дворанин, 333.
 дворски, 257.
 де, 488, 811.
 дебељи, 259.
 дебељко, 207.
 дебео, 259.
 дебљи, 86, 259.
 деведесет, 97, 298.
 девер, 160.
 деверство, 188.
 леверуша, 224.
 девет, 263, 374.
 девети, 28, 263.
 деветори, -е, -а, 607.
 девова, 335.
 девојаштво, 71, 188.
 девојчица, 87.
 девојчура, 164.
 деватъ, 263.
 дед, 270, 482.
 деде, 488.
 дедем, 482.
 дедер-те, 811.
 деде те, 811.
 деловина, 178.
 дедох, 482.
 дѣка, 353.
 дѣко, 200.
 дѣла, 810; — дѣла. 810.
 дела-те, 811.
 делијин, 240.
 делити и два четврта надежа,
 642.
 дѣло, 70, 77, 347.
 дељкати, 136.
 денак, види дењак, 228.
 дене, 478.
 денем, 478.
 дѣни, 478.
 дењак, 228.
 део, 92, 165.
 дер, 488, 811.
 дере, 141, 492.
 дерем, 103.
 деригуша, 299.
 дерјем, 103.
 дерњава, 196.
 десет, 28, 263, 316, 374.
 десетак, 202, 208.
 десети, 28, 263, 316.
 десетина, 266.
 десетица, 266.
 десетори, 28.
 десеторо у подмету, 594.
 десечар, 163.
 десно 37.
 деспотство, 188.
 дести, 482.
 десатъ, 263.
 дете, 25, 54, 78, 597.
 де-те, 811.
 детета, 78, 597.
 лети, 473, 481, 482, 488.
 дeтињство, 188.
 деца, 77, 597; — у подмету и
 прирѣк, 588.
 дечији, 26.
 дж је и 79, 98.
 дѣ, јасни сугласници, 80.
 диван, 71, 257.
 дивит, 24.
 дивји, 423.
 дивљака, 202.
 дивљач, 153.
 дивљачан, 237.
 дивљење и знак узвика, 800; —
 казано пређашњим временом,
 687; — казано упитном ре-
 ченицом, 717.
 дивљи, 26, 423.
 дивокоза, 20, 277.
 дивор, 161.
 дивѣта, 190.
 дигне, 145.
 дигнем, 466; — дигну, 122.
 дија, стегнуто у ђа, 455.
 дијалекат, 63.
 дијалекти, види Говори.
 дијалектичке појаве, обетежене
 апострофом, 813.
 дијалог 63.
 дијел, 92.

- дијете, 54, 78.
 ди́ка, 70, 353.
 дим, 198,
 диминутив, исказан наставком,
 153, 156, 193, 200, 203, 206,
 207, 212, 216, 220; — у при-
 дева, 240, 255; — ић, 193.
 диминутивно казана радња, 136.
 динара, како се пише скраћено
 223.
 дио, 90, 92,
 диркати, 136.
 дисати, 130.
 дите, 54.
 дићи, 466.
 дихај, 150.
 дихати, 130.
 дици, 353.
 дичан, 52, 257.
 дичињ, 52.
Д прелази у **ђ**, 86, 486.
 дјела, 347.
 дјело, 77.
 дјетета, 78.
 дјеца, 77.
 длака по длака, 817.
 длакав, 250.
 длакавица, 215.
 длето, 183.
 дльб, 183.
 дне, 336, 811, 815.
 дневи, 336.
 дневљу, 336.
 дни 336.
 днити, 131.
 до, 39, 486, 795; — и други
 падеж, 664; — при глагол-
 ским основама, 307; — у сло-
 женим основама, 282.
 доб, 360.
 доба, 360.
 добар, 234, 415, 419.
 доби, 479.
 добивен, 479.
 добијен, 479.
 добит, 184, 479.
 добитак, 228.
 добити 488.
 добр, 419.
 Добрана, 173.
 дѡбрй, 415.
 добрина, 174.
 добросретњик, 94.
 добросрећњик, 94.
 доброта, 190.
 доброћуд, 279.
 добротинство, 188.
 доведе, 37, 815.
 довести 116, 451.
 довече, 815.
 довечер, 815.
 довика, 134.
 довикива, 134.
 довикује, 144.
 довод, 116.
 довољан, 282.
 довољан и 6-ти пад. додатак,
 655.
 довољно, 38.
 довољност и 2-ги падеж, 627.
 доврх, 816.
 довршетак редних бројева за-
 што се пише, 825.
 довршива, 134.
 довршује, 144.
 догађај, 150.
 доглавни, 282.
 додавати, 116.
 додане реченице, 9; — једна
 другој, 566; види Подређене и
 споредне реченице.
 додатак, 228; — једна реченица
 другој, 726; — подметов и при-
 роков и подређена реченица,
 731: — придевни, 732; — при-
 роков за место и подређена
 реченица, 746; — самосталан,
 642, 732, 735; — уз други
 падеж припадања и својине,
 618, 619.
 додатака више у одрицању, 720;
 — и запета, 764.
 додатци заменички *но, зи, не*,
 815.

- додатци једнаки у сложеним реченицама изостављају се, 751;
 — једне врсте и запета, 768 ; — непознати или у питању, 713 ; — падежни у питању, 716 ; подметови или прирокови непознати или неизвесни, 714 ; — подмету 567 ; — подмету и прироку, 6, 8, 564 : — подмету, прироку и предмету као начин скраћивања реченица, 753 ; — поређену придепу, 600, 601 ; — према својој главној речи и запета, 768 ; — прирокови и подређене реченице, 737 ; — прироку, 572 ; — реченични, 758 ; — у реду речи, 755 ; — у реченицама, 727 ; — самостални, 732, 735 ; — самостални уз предмет, 641 ; — додати речима које су и саме додаци 566.
- одно, 816.
 дођем, 486.
 до-идем, 486.
 дој, 515.
 дојах, 516.
 дојдем, 486.
 дојен, 516.
 дојиља, 163.
 дојити, 515, 516.
 дојкиња, 53.
 дојти, 486.
 док, 654, 739, 745, 817.
 докле, 739, 745, 746, 815, 817 ; — у питању, 716.
 докле — дотле, 745.
 доколан, 282.
 доколенице, 282.
 доколица, 282.
 доктор како се пише скраћено, 823.
 доле, 37.
 долевак, 205.
 долете, 122.
 долетну, 122.
 доликова, 135.
 доликује, 144.
 долина{x/, 361,
 домазет, 277.
 домак, 147.
 домаће речи, 115.
 домисли, 243.
 дометак, 205.
 домишљат, 243.
 донде (до онде), 37, 815.
 донео, 458.
 донесао, 458.
 донес'-дер, 488.
 донесе, 458.
 донесен, 458.
 донесох, 458.
 донет, 458.
 донети, 116, 458.
 донех, 458.
 донијет, 458.
 донијети, 458.
 донијех, 458.
 донио, 458.
 доњоселац, 277.
 допирати, 130.
 дописати, 307.
 до пред, 816.
 допрети, 130.
 допуне у реченици, 725 ; — једне реченице другој, 726 ; — прирокове и подређене реченице, 737.
 допуња, 131.
 допуштање, казано заповедним начином, 706 ; — погодбеним реченицама, 740 ; — прошастим придевом, 700 ; — у опште о реченицама допуштања, 732.
 досада, 151.
 досадан, 236, 237.
 досадити и 3-ћи падеж, 636.
 досељава, 132.
 досетити се и 3-ћи падеж, 637.
 досећи, 466.
 досле, 815.
 доспети, 473.
 дослуђива, 134.
 доста 37.

- достижан, 236, 237.
 достојанство, 188.
 дотле, 87, 104, 745, 752.
 дотрајати, 611.
 доћи, 71, 486,
 доћи ћемо, 548.
 доћи ћу, 548. 691.
 доцкан, 53.
 доцне, 37.
 доцно-легалац, 297.
 дочути, 307.
 доша, 66, 807.
 дошао, 66, 807.
 дошљак, 227.
 дошо, 66, 807.
 др, 121, 130, 149.
 драг, 230, 259.
 драгац, 216.
 Драгиња, 182.
 Драгић, 193.
 Драгојло, 72.
 Драгољуб, 111, 276.
 драго-миље, 276,
 дража, 155.
 дражи, 86.
 драживашка, 299.
 Дракша, 82.
 драмуша, 224.
 драпад, 250.
 Драшко, 82.
 дрв, 381.
 дрвар, 163.
 дрвара, 163.
 дрвен, 26.
 дрвенарија, 158.
 дрвенаст, 246.
 дрвет, 38.1
 дрвеће, 157.
 дрвље, 24, 86, 597.
 дрво, 23, 148. 381, 597.
 дрводеља, 169, 278.
 дре, 121, 492.
 дрега, 210.
 дрекавац, 215.
 дремеж, 217.
 дреновача, 219.
 дрести, 490, 492; — се, 490.
 дрѣ, 492.
 држава, 196.
 државни, 26.
 Државни Савет, 809.
 држ'-де, 488.
 држак, 205, 322.
 држалица, 227.
 држѧн, 508.
 држѧт, 508.
 држећ, 443.
 дрктати, 533.
 дрљача, 218.
 Дрмѧљ, 170.
 дрндало, 167.
 дробан, 237,
 дрозлина, 84, 94.
 дрозг, 84, 326.
 дрозак, 84, 326.
 дрозг, 326.
 дрозговљи, 233.
 дроњак, 206.
 дртина, 228.
 друг, 210.
 друга врста глаголске промене,
 494; — промене именичке, 314.
 другар, 18, 163.
 другарица, 18.
 другда, 272.
 другде, 272.
 други, 265.
 други падеж како се тражи, 314;
 — једнак с четвртим, 380; —
 у синтакси, 617—633; — за
 својство и каквоћу, 620; —
 за меру, 621; — за количину,
 622; — за неодређени део,
 623—625; — за предмет, 625;
 за време, 626; — после при-
 дева, 627; — у допуни гла-
 гола сложених с предлогом на,
 628; — у допуни уз друге
 неке глаголе, 629; — за чу-
 ђење, 630; — за заклињање,
 631; — уз именице глаголске
 радње, 632; — у реченицама
 без подмета, 633; — с пред-
 логом с, 675; — с предлогом

- против, супрот (профу)*, 676;
 — с предлогом *од* уз трпно глаголско стање, 710; — и трпно стање, 712; — мно-
 жине и акценат, 810.
 други раздео прве глаголске про-
 мене, 450, 456; — треће вр-
 сте глаголске промене, 504;
 — пете врсте глаголске про-
 мене, 526.
 друго лице место 3-ег у запо-
 ведном начину, 705.
 другова̑, 135.
 дружба 195.
 друже, 88.
 дружина, 176.
 друкуда, 272.
 друкчије, 82.
 друштво, 188.
 друштво, казано предлогом, 39,
 675.
 дрхат, 187.
 дрхтати, 531, 533.
 дрхтећи, 533.
 дрхти, 533.
 дрхтим, 532.
 дрхћем, 531.
 де не једначи се, 82.
дт, како се разједначује, 93, 183,
 184, 185, 444.
 дуб, 147.
 дубак, 205.
 дубок, 256, 259.
 дубље, 157.
 дубљи, 259.
 дубодолина, 277.
 Дубрава, 196.
 дуван-кеса, 296.
 дѣг, 230, 259.
 дуг акценат, 70, 73.
 дуга, 147.
 дугачак, 255.
 дуговрат, 230, 279.
 дугоња, 181.
дуг-љ-и, 259.
 дугуљ, 171.
 дудара, 163.
 дудиња, 182.
 дудовина, 178.
 дуж, 39, 153; — и други на-
 леж, 667.
 дужи, 259.
 дужност, 191.
 дује, 474.
 дујо, 156.
 дѣлац, 324.
 дулица, 91.
 дуљење самогласника, 55, 58,
 130, 149; — види ширење.
 дуљи, 259.
 дѣпсти, 460.
 дути, 473, 474.
 дух, 154, 211.
 духовник, 156.
 душа, 74, 86, 154.
 дѣша̑, 74.
 Душанов, 809.
 душановски, 809.
 дѣше, 74.
 душник, 44, 45.
 дѣшо, 74.
дхор, 83.
дш не једначи се, 82; — и *тш*, 82.
дѣм, 130, 469.
дѣх, 177.
дѣхъ, 147.
дѣнь, 52.
дѣ-наставак при прилошким ос-
 новама, 272.
дѣлъ, 165.
Ђ ко је увео у српску азбуку,
 46; — **ђ** ко је увео у лати-
 ницу, 47; — непчани суглас-
 ник, 79; — јасан сугласник,
 80; — постаје од *дј*, 86, 486;
 — и претварање у *ђ*, 82.
ђа постало од *дија*, 455.
 ђаволаст, 245.
 ђаволица, 214.
 ђаволка (ђаволак), 91.
 ђаволски, 91.
 ђаволство, 91, 188.
 ђаволче, 91.

ђавољи, 233.

ђаков, 252.

Ђаковица, 215.

ђаче, 192.

ђачина, 175.

ђачић, 193.

ђевојка, 86.

ђогин, 241.

Ђоко, 152, 200.

Бука, 193.

Букић, 199.

Буко, 200.

Бурђева-дне, 811.

Бурђеву-дне, 336.

Буро, 152.

Бурђиц, 212.

Е савез, 737, 776.

е промењено у *и*, 130; — снажењем постало *о*, 149; — претворено у *о*, 378, 381; — постало од *о* због непчаног сугласника, 252—3, 392, 417; — постало од *о* после *ц*, 354; — продужено у *ѓ*, 130, 458, — постало од *а*, 378, 468; — у српским говорима, 54; — у источноме српском говору, 77.

ѐ или *é* постало сажимањем, 64; — постало од *еје*, 476; — постало од *ѓе* или *ее*, 502.

е-наставак за значење од милости, 343; — за основу времена садашњег, 140, 141, 434, 440, 450, 452, 474, 501, 502, 504, 514, 534.

е-наставак основе времена садашњег продужен у *ѓ* за основу пређ. несвршеног времена, 441, 477.

ее сажето, 64.

ев-наставком образовани придеви пишу се великим словом, 809.

ев-уметак међу основом и наставком у множини, 332.

ева-наставак за 6-ту врсту глаголске промене, 135, 449, 543.

ево, 630.

еда, 715, 738.

еж-наставак за именичке основе, 217, 227.

еи постаје *ее* — *ѐ* или *é*, 66.

еј, 22.

еје се сажима у *ѐ*, 476.

ел постало снажењем из *л*, 149.

ем м. ом у 6-ом падежу, 319, 327.

ем, стари наставак за 3-ћи падеж, 340, 350.

ен претворено у *а*, 373.

ен-наставак при придевским основама, 238, 239; — за трпни придев, 448, 475, 479, 507, 508.

ена-наставак при придевским основама, 238, 239.

ено, 630.

ено-наставак при придевским основама, 238, 239.

ено га, 75.

ео постаје *оо* — *ѓ*, 66.

ер снажењем постало од *р*, 149.

ер-наставак за именичке основе, 160.

еро-наставак за именичке основе, 160; — за бројеве, 267.

Еснаџ Трговачки, 809.

ет-наставак за именичке основе, 187, 192, 194.

ета-наставак при именичким основама, 175, 192.

ето, 630.

Ж непчани сугласник, 79; — јасан сугласник, 80; — постаје од *зј*, 86; — постаје од *зј*, 86; — постало од *з* пред *и*, 87; — од *з* пред *е*, 88, 328, 537.

жалостив, 251.

жалац, 324.

жалфија, 91.

жалца (жалац), 91.

- жамор. 161.
 жањах, 470.
 жањем. 470.
 жањи. 470.
 жањући, 470.
 жарач. 218.
 жаркаст. 246.
 жбањиц. 212.
 жвакутати, 136.
 жвалав, 250.
жд на крају речи, 322, 346, 357, 419; — постало разједначавањем од *жж*, 94; -- постало разједначавањем од *жђ*, 94, 516; — у раздвајању слогова, 67.
 ждѣра, 152.
 ждерем, 103.
ждерјем, 103.
 ждр, 130.
 ждребе, 192.
жђ разједначено у *жд*, 94. 516.
 жђацима, 806.
 жђуром, 806.
же, 470.
 жевши, 470.
жег, 130, 450.
жед, 154.
 жедан, 237.
 жеђ, допуна 2-им пад., 627.
 жеђа, 154.
 жеђца, 82.
 жежѧх, 467.
жел, 154.
 желевши, 513.
желја, 109.
желђ, 124.
 жеља, 109, 154.
 жеља и 3-ћи падеж, 639.
 жељевши. 513.
 жељење и начин заповедни, 705;
 — и допуштање начином заповедним. 706; — и знак узвика, 800; — казано пређашњим временом, 687; — казано прошастим придевом, 699.
 жена, 23, 25, 810; — као образац промене, 351.
 женам, 361.
 женами, 361.
 женах, 361.
 жене. 537.
 женидба. 82, 195.
 женка. 206.
 женски род. 25.
 жео, 470.
 жѣрапа, 196.
 жестика, 203.
 жесток, 259.
 жестоцији, 259.
 жетва, 186.
 жетелац, 324.
 жетеоци. 91.
 жети. 35, 469, 470.
 жећи. 462.
 жех, 470.
жж разједначено у *жд*, 94.
 жив, 220, 259.
 Живан, 173.
 Живана, 173.
 Живанчић, 193.
 живарити, 136.
 живац, 215.
 живљи, 259.
 живодерац, 213.
 живот. 187.
 живина, 24.
 живкарити, 136.
 живљи, 86.
 жиг. 206.
 жидак, 254, 259.
 жижак, 205.
 Жико. 200.
 жила. 165.
 жир. 159.
 жирка, 206.
 жиropaђа, 154, 273.
 житак, 259.
 жито, 24, 183.
 жишка, 206.
жљна, 172.
жљтъ, 242.
жње, 142. 470.

жњевен, 470.
 жњевши, 470.
 жњео, 470.
 жњети, 470.
 жњех, 470.
 жрвањ, 70.
 жрвња, 133.
 жубер, 160.
 жубор, 161.
 жудња, 179.
 жудња, казана 2-им падежем, 627.
 жуђети, 86.
 жујо, 342.
 жуљајив, 251.
 жуна, 172.
 жура, 159.
 жут, 242, 259; — -а, -о, као образац мењања, 417.
 жути, -а, -о, као образац мењања, 421, 432.
 жутиу, 123.
 жуђети, 86.
 жьн, 130, 186.
 жьм, 469.
 З зубни сугласник, 79; — јасан сугласник, 80; — иде у *ж* пред непчаним сугласницима, 85; — и с пред *љ* понекад избегавају једначење по говорним оруђима, 85; — од *г* пред и, 87, 331, 353; — постало од *г*, 130.
 за, 39, 486; — у сложеним основама, 294; — при глаголским основама, 303, 306; — и други падеж, 668; — са 4-им и 6-им падежем, 677.
 забава, 151.
 забелети се, 610.
 забити, 488.
 за-Бога, 76.
 заболети, 610.
 заборавак, 205.
 Забрежје, 273, 294.
 забрђе, 72, 294.

забудем, 488.
 забуди, 488.
 заваљеник, 228.
 заваљива, 134.
 завежљај, 150.
 завести, 451.
 завет, 77.
 завијача, 116.
 зависна основа у сложеним основама, 275, 277.
 зависне реченице, 726.
 завист, 184.
 завитак, 228.
 завјет, 77.
 завод, 57.
 завој, 57, 72.
 завоја, 72.
 завојит, 57, 247.
 заворањ, 180.
 заврети, 490.
 заглавља, 134.
 заглављива, 134.
 загорел, 91.
 загоријел, 92.
 Загорје, 111, 157, 294.
 Загорка, 206.
 за-госте, 76.
 заграда, 151.
 заграде знак, 803.
 загризак, 205.
 загнуо, 497.
 загнути, 497.
 за-грош, 76.
 загртох, 497.
 задавача, 218.
 задирем, 103.
 задириквало, 167.
 задиривати, 136.
 заднивен, 518.
 заднити, 518.
 заднивати, 131.
 задобити, 488.
 заловољан, 282; — и додатак 6-ог пад., 655.
 задовољство, 23, 188.
 задремати, 306.
 задржава, 132.

- задрмати, 610.
 задруга, 294.
 задужбина, 82, 294.
зажутну, 123.
 зазрети, 512.
 зазубица, 294.
заиграва, 132.
 заиграти, 306.
 заиста, 815.
 заједница, казана предлогом, 39, 675; — показана свезом, 40.
 заједничке именице, 24; — сличне с придевима неодређеним, 414; — кад значе људе неке вере пишу се малим словом, 869.
 заједно, 37, 816.
 заклад, 147.
 заклада, 147.
 заклетва и 2-ги падеж, 631; — и 3-ћи падеж, 631.
 заклету и додатак у 6-ом пад., 655.
заклињем, 103.
 заклињање, казано прошастим придевом, 699.
 заклињем, 103.
закључава, 132.
 закоп, 147.
 закраћивање у одрицању, 722.
зал, 230.
залагива, 134.
 залаз, 149.
 заламати, 59.
 залац, 324.
 залет, 147.
залива, 130.
 залаца (залац), 91.
 заљуштак, 205.
замазива, 134.
 замаћи, 303.
замахива, 134.
замахује, 144.
 замена, казана предлогом, 39, 669.
 заменице, 21, 29, 310, 311; — личне, именичке и придевне, 30, 31; — и њихова промена, 316; — и два вида, 426; — и придевске промене, 421; — главна реч, 734, 736; — главна реч за подређену реченицу, 773; — личне у старијој и познијој промени, 400, 401; — и именица у једној речи, 815; — и предлог у једној речи, 815; — и прилози у једној речи, 816; — и редни број у једној речи, 816; — у прироку, 557; — како се слаже кад је прирок, 583; — савезне, 752, 772; — у пигању, 716; — бројне, 316; — и именичка реченица, 735, 736; — и самостални додатци реченични, 769—771; — једносложне, 75; — и придевне реченице, 733; — и присвајање, казано 3-им падежом, 638; — најобичнији подмет, 553; — неодређене средњег рода за количину, 632; — неодређене у одреченој реченици, 721; — непознате 3-ег лица, 740; — непознатог лица и свезе и и њи, 821; — од којих су корена, 114; — придевне, 32; — познатог и непознатог лица, 745, 746; — састављене с другим речима, 814; — упитне у питању, 713; — у реченичној служби, 732; — у реченицама поређења или начина, 741.
 заменичка формација падежа у придева, 422.
 заменичке основе, 118, 268 и д.
 заменички додатци *мо, зи, ке*, 815.
 заменички корени, 112, 114.
 заменички облици, градиво за основе, 229, 261; — помешани с облицима придевским, 426.
 замењивање начин скраћивања, 753, 748.

- заметљив, 251.
 замка, 147.
 замрћи, 466.
 замући се, 466.
 замчица, 87.
 Занатлијско Удружење, 809.
 занемогнем, 466.
 занемоћи, 466, 819.
 занети, 303.
 зановеташ, 221.
 за њега, 404.
 за-њга, 404.
 зао, 230.
 западно-хришћански, 811.
 западни, 241.
 западни говор, 54; — и акцент, 77.
 западни, 241.
 запевати, 36, 58, 306, 610.
 запевка, 83.
 запета, 762 и д.; — и знак узвика, 801; — при скраћеним речима, 823.
 запећак, 294.
 запинати, 130.
 запињати, 130.
 запис, 20.
 записати, 36.
 зашиткивати, 136.
 заплакати, 610.
 заплитати, 130.
 запнем, 471.
 заповедати, 703.
 заповедни начин, 34, 429, 430, 702, 705, 706, 811; — како постаје, 442; — у сложеним именичким основама, 299; — у одрицању 719.
 заповест, 33, 77, 93, 184.
 заповијест, 77.
 запој, 57.
 запрети, 490.
 запрећи, 466.
 зар, 714, 715.
 зарад и други падеж, 670.
 заради, 816.
 зарашта, 815.
 зађђали, 698.
 зарубаст, 244.
 засебан, 261.
 заседа, 147.
 засека, 147.
 заселак, 324.
 заселакa, 72.
 засена, 172.
 засипати, 130.
 заслада, 151.
 за-срце, 76.
 застава, 148.
 застајкивати, 136.
 застареле речи како се пишу, 814.
 застарели облици, 815.
 застирак, 205.
 застирати, 130.
 застор, 149.
 застрети, 130, 490.
 застрт, 429.
 заструг, 147.
 засути, 303.
 затвор'-де, 488.
 затворени слогови, 67.
 затег, 147.
 зато, 747, 817.
 за то, 817.
 затрка, 71.
 затрчава, 132.
 затубаст, 244.
 заустити, 306.
 заучати, 306.
 захвалан, 236, 237.
 захвалност, 91.
 захтети, 511.
 зацрвенити се, 306.
 зачедци, 98.
 зачети, 469.
 зачетци, 98.
 зашива, 130.
 зашивае, 141.
 зашто, у питању, 716, 817.
 за што, 817.
 за што ћеш, 75.
 збабаст, 244.
 збег, 82.

- збиља, 169.
 збирна именица, 24, 153, 157, 194, 203; — и велико слово, 809; — на ад у промени, 372; — и прирок, 587; — не употребљују се у множини, 597.
 збирни бројеви, 28, 607; — у подмету 594.
 збити се, 488.
 због, 39; — и други падеж, 670.
 збогом, 806.
 зборник, 82.
 збратити, 82, 305.
 збротом, 806.
 збудем се, 488.
 зв, 534.
 зва, 128, 449.
 званик, 72.
 звање, казано 5-им падежем, 646.
 зват, 448.
 звати, 35, 534, 541; — се, спона у прироку, 558; — у својим облицима недовољан прирок, 703.
 звездар, 163.
 века, 147.
 звекет, 187.
 звер, 371.
 звере, 192.
 зверје, 24.
 звецка, 122.
 звецну, 122.
 звиждукати, 136.
 звонарка, 206.
 звонце, 216.
 зврк, 147.
 зврка, 147.
 звучност у подели сугласника, 80; — као мера за једначење сугласника, 81, 420; — води к једначењу, па по том к избацивању сугласника, 97.
 зг у двојењу слогова, 67.
 згарати, 130.
 згорети, 130.
 зграда, 82.
 зградити, 82.
 згусне, 145.
 згуснути, 109, 123.
 зг у двојењу слогова, 67; — пред неким сугласницима не остаје, 102; — на крају основа, 322, 346, 357, 419.
 здела, 165.
 здепаст, 244.
 здрав, 73.
 здравији, 259.
 здравица, 110, 213.
 здравље, 86, 157.
 здрављице, 212.
 здравши, 259.
 здружити, 305.
 зђацима, 806.
 зђуром, 806.
 зев, 163, 450, 460.
 зев, 56, 148; — како се избегава, 60; — како се попуња, 61, 130, 131; — како се укида, 62, 128; — остаје непопуњен, 63.
 зекаљ, 170.
 зекаст, 245.
 зелен, 26, 238.
 зеленак, 341.
 зеленац, 341.
 зеленети, 35.
 зелени (зеленији), 64.
 зеленко, 72, 207, 341.
 зеленци, 341.
 зеље, 86.
 зео, 342.
 земља, 597.
 земљан, 239.
 земље, 24, 597.
 земљурина, 175.
 зепсти, 82, 460.
 зетов, 252.
 зец, 327, 332.
 зецови, 332.
 зецом, 327.
 зечеви, 332.
 зечевина, 178.
 вечиј, 231.
 зечић, 193.

ви, 261, 815.
 вид, 24.
 видина, 175.
 зима, 198.
 зими, 656.
 зимова, 135.
 зимски, 26.
 зимус, 37.
 зипарати, 136.
 зј иде у ж, 86.
 златар, 163.
 златарка, 206,
 златарски, 257.
 златија, 355.
 златнорог, 279.
 злато, 24, 183, 597.
 златокрил, 230, 279.
 алехудан, 276.
 злопамтило, 167.
 змај, 148.
 змијоглав, 279.
 знад, 481.
 знадбуде, 692.
 знадбудемо, 692.
 знаде, 481.
 знадем, 481.
 знади, 481.
 знадијах, 481.
 знадне, 145. 500, 612.
 знадох, 481.
 знај, 64. 442.
 знаје, 475.
 знајем, 475.
 знајеш, 475.
 знам, 475.
 знан, 448, 475.
 знао, 63, 91, 428.
 знао бих, 428.
 знати, 442. 473, 475, 481.
 знаћеш, 34.
 знах, 475.
 знаци реченични, 759; — корист
 од њих, 760; — који су, 760;
 — при скраћеним речима, 823.
 значење главно у основи, 15; —
 опште у корену, 17; — гла-

голских основа, непосредно од
 корена образованих, 121; —
 засебно у саставку, 816; — пр-
 вобитно и промењено у сложе-
 ним речима, 814; — речи и
 правопис, 814; — саставних
 делова гдекојих сложених ре-
 чи, 817.

знаш, 475.
 знаше, 475.
 знаш ли, 75.
 зоб, 147, 153, 365.
 зоба, 128.
 зобљу, 365.
 зове, 534.
 зовијах, 541.
 зовни-де, 487.
 зоологија, 63.
 зопца, 216.
 зорица, 212.
 зр, 149.
 зракав, 250.
 зрео, 698.
 зрети, 512.
 зри, 512.
 зрим, зриш, 512.
 зримо, 512; — зрите, 512.
 зрно, 172.
 зрно по зрно, 817.
 зру, 512.
 зрући, 512.
 зуб, 17, 19, 335.
 зубат, 17, 19, 243.
 зубац, 17, 19.
 зубача, 219.
 зуби, 44, 45.
 зубима, 335.
 зубић, 17, 19.
 зубља, 169.
 зубма, 335.
 зубни сугласници, 79.
 зубно-носни сугласници, 79.
 зубоња, 19.
 зуквара, 162.
 зч иде у сч, 85.
 зъ-наставак у заменица, 268.

- И**, заменица, 114, 269, 400, 401, 416, 421, 426, 427.
- и**, глагол, 61, 121.
- и**, свеза или усклик, 13, 22, 40, 728, 740, 777, 821; — и запета, 763, 765; — при набрајању или ређању, 766; — у правопису, 805.
- и** — и, свеза, 720.
- и** кратко снажењем постаје *ѿ*, 149; — испада испред *ј*, 151; — иде у *ј* у начину заповедном, 442; — ишчежава, 479, 509, 515; — на крају постаје *ј*., 522; — оснажено у *ој*, 149; — мења се у *ј*, 131, 486, 506, 516; — постаје *ј* ради укидања зева, 62; — постаје *ѿ* снажењем или сажимањем, 64, 130, 149; — постало из *и*, 130, 182; — постало из *ѿ*, 130; — постало из *ѿ*, 90, 92; — у српским говорима, 54, 77; — пред је испада, 157.
- и** — ја — је, и одређени придеви, 416, 421, 426, 427; — образац мењања, 402.
- и**-наставак, 105; — у начину неодређеном и значење које придаје основи, 126, 134, 449; — у 2-ом падежу множине у речи на а, 358; — за начин заповедни, 442; — за четврту врсту, 449, 514; — уз основе којима се придаје још и а за учесталу радњу, 131; — уз глаголске основе и основа времена садашњег, 141; — уз глаголске основе које се узимљу као градиво именичких основа, 151; — стари наставак за 3-ћи пад. мн, 380; — стари наставак за 6-ти пад. мн, 350, 384.
- и** страних речи у српском писању, 63.
- и**в постало из у, 144.
- и**в-наставак при придевским основама, 251, 260.
- и**ва-наставак за глагол. основе, 134, 449, 543; — и основа времена сад., 144.
- и**ва-наставак при придевским основама, 251, 260.
- Ивањ, 233, 418, 809.
- ивањски, 809.
- и**вати-наставак глаголских основа и његово значење, 611.
- ивер, 160.
- иверје, 72.
- Иво, 152.
- и**во-наставак при именичким основама, 197; — при придевским основама, 251, 260.
- игла, 165.
- Игњо, 152.
- иго, 147.
- игра, 159.
- играј, 34.
- игралиште, 227.
- играње, 228.
- играти, 33, 34.
- играчица, 214.
- игриште, 209.
- ид, 485.
- иди, 34.
- идолопоклоник, 809.
- иже, 104, 269, 400.
- ижљубити, 85.
- ижљутити се, 85.
- из, 13, 39, 486; — с другим падежем, 666, 670; — при глаголским основама, 304, 307; — у сложеним основама, 283.
- иза, 39; — с другим падежем, 666.
- изабрати, 104, 304.
- изагнати, 104.
- изадрети, 104.
- изазвати, 104.
- изапрати, 104.
- избацивање појединих сугласника, 81, 97; — избегава се уметањем самогласника а, 104.

- избавити тражи 2-ги пад. као допуну, 629.
 избирак, 205.
 избљувак, 205.
 избор, 149.
 извадити, 304.
 изван, 39, 816; — с другим падежем, 663.
 изветшати, 96.
 извештати, 96.
 извирати, 130.
 извише, 816.
 извод, 57.
 изводња, 179.
 извор, 130, 149, 283.
 извор радње глаголске, 609, 709.
 изворац, 216.
 извршена радња у будућности, 692.
 извршилац радње глаголске, означен наставком, 169, 201, 213, 218, 221, 223.
 извући, 304.
 изговор српских речи, 807.
 изгорео, 447.
 изгорелѝ, 447.
 изгорелина, 227.
 издавати, 611.
 издаја, 116, 148.
 издајица, 213.
 изданац, 283.
 издати, 304.
 издвајање између нечег, обележено предлогом, 671.
 издер, 149.
 издирало, 167.
 изелица, 227.
 изидем, 486.
 изиђем, 486.
 изити, 486.
 изићи, 486.
 изједначењем два сугласника један испад, 97, 100, 101.
 изједначивање сугласника по звучности, 82; — по говорним оруђима, 100.
 излити, 304.
 изљутити се, 85.
 измаглица, 283.
 измахнути, 304.
 између, 39, 601, 816; — с другим падежем, 671.
 измена, 151.
 измет, 283.
 измишљава, 132.
 измолити, 304.
 изнад, 39, 816; — с другим падежем, 665.
 изнемогао, 690.
 изнемоглога, 690.
 изнемогнем, 466.
 изнемоћи, 466.
 изненада, 815.
 изненађење и знак узвика, 800.
 изнети, 458.
 ѝзнийкао, 168.
 изнутра, 37, 815.
 изнутрица, 283.
 изобила, 815.
 ѝз-ока, 76.
 изостављање у скраћивању речи, 748, 749.
 изостављен прилог или заменица главне реченице, 752; — неки део реченице и почивка, 795.
 израсла, 102.
 ѝзрастао, 168, 364.
 израстл, 364.
 израст-ла, 102.
 изручке, 815.
 изубаха, 815.
 изузимање, казано предлогом, 39; — означено 2-им падежем, 663.
 изумрли облици, 814, 815.
 изути, 473.
 ии сажето, 64.
 иј- гласови и њихове промене, 64, 231; — у правопису, 807.
 иј- наставак у придевским и заменичким основама, 231, 271; — за поређење, 259.
 ија- наставак, 158, 228, 231, 259.

ија- гласови стежу се у ја, или а, 151, 455, 457, 472, 467.

ије (од јести), 452.

ије јужнога говора, 54, 77, 347.

ије- наставак, 108, 157, 228, 231. 259, 286, 754; — постало је, 157.

ијем, 452, — ијеш, 452, — ије-мо, 452, — ијете, 452, — ију, 452.

ијем- наставак у придевских заменица, 293.

ијех- наставак у придевских заменица, 393.

ијех- наставак 7-ога падежа, 340 350, 425.

ији- гласови у правопису, 807.

ик- наставак, 108, 203, 228.

ика- наставак, 203.

икад, 37, 821.

икоји, 821.

Иконија, 158.

иконо-нос, 278.

иконос, 278.

Иле, 343.

или, 13, 40; — међу више реченичних делова, 765; — и запета, 763; — при набрајању или ређању, 766.

или — или, 720, 729.

Илија, 352, 355.

Илијин, 240.

илијински, 809.

Илијић, 64, 193.

иљински, 809.

Илић, 64, 193.

им, 402.

им- наставак у придевских заменица, 393; — стари наставак за 3-ћи пад. мн. 376, 399, 424.

има, 525.

имад, 525.

имадем, 525.

имадијах, 525.

имадне, 500, 612.

имаднем, 525.

имадох, 525.

имађах, 525.

имам, 440.

имати, 440, 525.

име, 50, 199.

име и предлог у једној речи. 815, 816.

имена, 22; — и њихова промена, 316; — особна и велико слово, 809; — у слагању основа, 274, 275; — шта су и које су, 311.

именица глаголка, 754.

именица и број састављени у једну реч, 815.

именица и заменица у једној речи, 815.

именица и придевна реченица. 733; — како се слаже кад је прирок, 584, 557.

именице, 21, 310, 311; — бројне, 316; — и именичке реченице, 735; — и њихова промена, 316, 317; — и њихови корени, 113; — и њима придате придевске реченице, 775; — и њихов самосталан додатак, 769—771; — најобичнији подмет, 553; — од готових облика састављене, 811; — од прошастих придева образовање, 807; — особне, заједничке, збирне, вештаствене, 24; — састављене у једну реч с другим речима, 814, 815; — свеколике могу имати атрибут и апозицију, 571; — стварне и мислене, 23; — у петом падежу и запета, 70; — у реду речи, 756; — у реченичној служби, 732.

именичка реченица, 732, 736; — како се скрађује, 755.

именичке заменице, 30, 31, 385; — њихова промена, 386.

именичке основе, 118.

- именичке подређене реченице и запета, 771, 773.
именичке подређене реченице уз именице и заменице, 735.
именичке основе, 433; — и *не*, 818.
именичке основе и основа врем. садашњег, 143; — и *ћ-* наставак начина начина неодређеног, 125; — и *ну-* наставак начина неодређеног, 122, 123; — и *не-* наставак основе времена садашњег, 145; — и *и-* наставак начина неодређеног, 126; — и *а-* наставак начина неодређеног, 133.
именски додатак глаголски, казан пачином неодређеним, 703.
именски облици, 615 и д.; — у глагола, 430; — прирок, 556, 557.
именски прирок и начин неодређени, 703; — и слагање, 582, 583; — и 6-ти падеж, 652; — у ком је падежу, 616; — у трпним реченицама, 710.
ими, стари наставак 6-ог падежа, 399, 425.
имперфекат, 686.
имућ, 440, 443.
имућан, 440.
ин -а -о, 269.
ин- наставак, 107, 174, 206, 240, 333, 418.
ина- наставак, 175, 176, 177, 178, 227, 228, 229, 240.
има, заменица, 269.
и^{на}ко, 271.
индојевропско стабло језика, 42.
индијски језик, 42.
ино- наставак, 240.
ино, заменица, 269.
иња- наставак, 182, 228.
ир наместо *р*, 130, 149.
исећи, 97.
исечак, 109, 205.
исисати, 97.
исказ, 283.
искати 531.
искључивање у побрајању, 817.
искон, 283.
искрај, 816.
искрасти, 304.
искупити, 304.
искушеник, 228.
исходати, 611.
испашта, 131.
испек, 147.
испирати, 130.
испирача, 218.
испис, 20.
испити, 307.
испи-чутура, 299, 811.
исповест, 93.
испогибати, 611.
испод, 39; — и други падеж, 665, 816.
испод-леда, 76.
исполца (исполац), 91.
испоразболевати се, 611.
испра, 816.
испред, 39, 816; — и други падеж, 666.
испреко, 816.
испровлачити, 611.
испуст, 283.
исред, 816.
истерати, 304.
истећи, 36, 304, 307.
исти, -а, -о, 32, 427, 485.
истинит, 247.
истина, 816.
истицати, 130.
истјепати, 130.
исток, 57, 82, 149.
истом, 37.
историјска граматика, 42.
историјски, 64, 807.
исторйски, 807.
исторички слог и време садашње, 683.
историчко будуће, 693.
источни говор, 54; — и акцент, 77.

источно-словенски, 811.

иструнути, 499.

иструо, 499.

ит- наставак, 247, 261.

ита- наставак, 247.

Италија, 63.

и тако даље, како се пише скраћено, 823.

ити, 121, 473, 485, 486.

ито- наставак, 247.

ић- наставак, 107, 193, 261.

ићи, 34, 35, 61, 121, 473, 485, 486,

их, усклик, 12, 402.

их- наставак, за 7-ми падеж у старо време, 340, 350, 376, 284, 393, 399, 425; — при основама, 212.

ица- наставак, 18, 107, 212, 213, 214, 215, 226, 227, 229.

ица- наставком изведене бројне именице у подмету, 594.

ице- наставак 212.

иш, усклик, 22.

ишавши, 485.

ишибати, 97,

ишло, 165.

иште- наставак, 209, 227, 315.

иштем, 531

ишчакати, 85.

ишчапати, 85.

ишчезнути, 819

Ј, непчани сугласник, 79; — ко је увео у српску азбуку, 46; — и **и** претварају се једно у друго, 64; — иза **и** не изоставља се, 64; — постало од **и**, 131, 442, 486, 506, 516, 522; — и спајање с разним сугласницима, 86, 526; — испада после **р**, 103; — испада после непчаних сугласника, 101, 365; — у попуњању или укидању зева, 61, 128, 148, 150, 151, 474, 479, 502, 534, 540; — писано следствености ради, 807; — предметну на-

ставку, 245, 250; — при једначењу самогласника, 65; — у сажимању самогласника, 64; — прионуло на крају речи, 395; — не бележи се у писању, 63.

Ј, лична заменица, 300, 402.

ј- наставак, 108, 418, 809.

ја, 29, 31, 268, 269, 416; — како се мења, 387.

ја, лична заменица женског рода 401; — у сложеној придевској промени, 421.

ја, свеза, 40, 730; — и запета, 763; — међу више реченичних делова, 765; — при набрајању или ређању; 766

ја- наставак, 107, 154, 155, 156, 232, 252, 259, 261.

ја постало од **ија**, 455.

ја сам хвалио, 546.

ја сам хваљен, 550.

ја, Бог ме, 822.

ја-боме, 811.

јабоме, 822.

јабуко, 207.

јабуков, 252.

јабучар, 163.

јав- наставак при придевским основама, 250.

јави, 122, 656.

јавити се, спона у прироку, 558.

јавкати се, 83.

јавкати 136.

јавну, 122.

јагањац, 382.

јагањици, 382, 597,

јагњад, 382, 597.

јагње, 25, 382, 597.

јагњеџа, 382.

јагњешце, 216.

јагодњача, 219.

јадиковац, 215.

јадова, 135.

јадолик, 279.

Јадранско Море, 809.

јаже, 114, 269, 400.

- јазъ, 268.
 ја — ја, 729.
 јајача, 219.
 јаје, 380.
 јак, 73.
јак- наставак при именичким основама, 201, 207, 228.
јака- наставак, 201.
 Јаковљев, 253.
 јали, и запета, 763; — међу више реченичних делова, 765; — при набрајању или ређању, 766.
 јали — јали, 729.
 јамица, 212.
јан- наставак, 106, 107
јан-ин- наставак, 174, 206: — и множина 333,
 Јана, 355.
 Јано, 355.
 јануар, 809.
 јао, 22.
јар- наставак, 162, 163.
јара- наставак, 162, 163.
 јарад, 194.
 јарам, 198, 322.
 јаре, 382.
 јаребица, 214.
 јарета, 382.
 јарић, 382.
 јарићи, 382.
 јаружица, 87.
 јарчев, 253.
 ја сам, 75.
 јасан сугласник на крају. 84, 326.
 јасеновина, 178.
 јасни сугласници, 80.
 јасниј (јаснији), 64, 807.
 јаснији 807.
 јасник на крају 326.
јаст- наставак, 245.
 јастребови, 332.
 јато, 183.
јаха, 128.
 јахаћ, 248.
 јачи, 86.
 јашем, 440.
 јашу, 440.
 Ја премеђу се местима, 486.
 је, лична заменица, 269, 400, 401, 416; — у сложеној глаголској промени, 421.
 је у јужном српском говору, 54, 77, 347, 513; — пред самогласницима, пред ј или ђ, 90, 92.
је- наставак за основу времена садашњег, 130, 140, 142, 144, 434, 470, 510, 519, 526.
је- наставак за разне именске основе, 154, 253, 259, 261, 267.
 је, јест, 459. 546.
 Јеврејин, 174.
 Јеврејка, 206.
 јего, 402.
 јегуља, 171.
 јед, 139, 184, 435, 440. 452.
 једа, 738.
 једак, 254.
 један, -на, -но, 262. 316, 405, 406, 607, 608, 721, 817.
 једанаест, 298.
 једанпут, 815.
 једаред, 815.
 једâх, 455.
 једва, 37, 58.
 једе, 455.
 једем, 452, — једеш 452, — једе, 452.
 јеливо, 197.
 јединак, 208.
 јединац, 215.
 једар, 234.
 једло, 165.
 једнак, 745.
 једнака два сугласника -- један испада, 97.
 једнаки се сугласници растављају самогласником а, 104.
 једнаки подмети и прироци, и изостављање, 750.
 једнаки додатци и изостављање, 751.

- једначења недопуштена у књи-
жевном језику, 807.
једначење и избацивање, 97—101.
једначење самогласника, 56, 65 —
обележено апострофом, 813.
једначење сугласника по звуч-
ности, 81, 82, 420; — по го-
ворним оруђима, 81; — избе-
гава се уметањем а- самоглас-
ника, 104.
јединица, 5, 312; — у глагола, 431;
— везана за значење речй, 597.
једногодишњи, 277.
једномесечићи, 277.
једносложне речи какав акценат
не могу имати, 73.
једрина, 177.
једро, 159.
једу, 452.
јѣдѣ, 452.
јеђах, 455.
јеж, 154, 327.
јеже, 114, 269, 400.
• јежом, 327.
јев, 154.
језеро, 160.
језик, 44, 45, 206; — и грама-
тика, 41; — народни, 42; —
српски и словенски, 42; —
шта је, 1; — како постаје, 2.
језичак, 206.
језичић, 87.
језични сугласници, 79.
Јета, 355.
јелен, као образац мењања, 318.
Јелена, 355.
јеленом, 89.
јеленрог, 296.
јеленче, 192.
јелењи, 233.
јелика, 203.
јелинско-српски, 811.
Јелице, 354.
јело, 165.
Јсло, 355.
јелов, 252.
јсм, 139, 435, 440, 452.
јсмо, 452.
јему, 402.
јер, 747.
јербо, 747.
Јерменин, 174.
Јерменка, 206.
јес, 106, 139, 435, 438, 440, 459.
јесам, 139, 435, 436, 440, 459.
јесенас, 37.
јеси, 459.
јесмо, 436, 459.
јес-о-нт, 436, 438.
јес-си, 436.
јест, 436, 440, 459,
јесте, 436, 459.
јести, 451, 452.
јесу, 436, 438, 459.
јесући, 459.
јеткати, 136.
јечам, 322.
јечие, 141.
јечмача, 219.
јечмен, 238.
Јёшо, 220.
Ји- наставак, 423, 446,
Јју поређених придева остаје. 97.
Јо- наставак, 154, 156, 232.
Јово, 152.
Јован, 233; — како с- пише
скраћено, 823.
Јовань, 809.
јовањски, 809.
Јовин, 809.
јој, 402.
Јока, 193, 353.
Јокић, 193.
Јоле, 343.
јотовање, 81, 86, 259, 365.
јт премећу се местима, 486.
ју, 402.
Ју- наставак и гласовне промене
њѣга ради, 365.
јувка, 83.
јужни говор, 54; — и л 92;
— и замена му љ пред само-
гласницима и ј или љ, 90, 92;
— и избацивање ј 103; —

- има *рије* место *ре*, 463; — и ђ- наставак основе начина неодређеног, 501; — и његова правила 347, 513; — у промени заменица и придева, 417; — и пеза његова с акцентом, 77.
- јунак, 331.
- јунаци, 87, 331.
- јунацима, 331.
- јуначе, 88.
- јуначки, 87.
- јуначтво, 99. јунаштво, 99, 188.
- Јур- наставак 164.
- Јура- наставак 164.
- Јури, 122.
- Јурне, 145.
- Јурну, 122.
- јутарњи, 241.
- јутрос, 37.
- јучка, 83.
- јуче, 37.
- Јъ- наставак, 154, 155, 232, 253, 259, 261, 270, 443, 446.
- јъшъ- наставак за поређење, 259.
- Ј**, грлени сугласник, 79; — мукао сугласник, 80; — иде у *ц* пред наставцима који почињу с *и*, 87, 259, 331, 353; — иде у *ч* пред *е* 88, 328, 539; — постаје *ч* пред *и*, 87; — промењено у *ц*, 130; — испада пред *л*, 498; — испада пред *н*, 497; — не трпи пред собом *зд*, *ст* или *шт*, 102; — остаје без претварања, 353; — *кј* иде у *ч*, 259.
- Ј**- наставак за глаголску диминутивну радњу, 136, 137.
- к**, предлог, 39; — и трећи падеж, 672.
- ка, 66, 807.
- ка', 812.
- ка**- наставак именски, 107, 193, 200, 205, 206, 208, 228, 254—5, 257.
- каблар, 163.
- кад, 13, 37, 272, 733, 739, 745, 774, 775, 817, 821; — у питању, 716.
- када, 116.
- када, 272, 745.
- када — тада, 745.
- кад било, 817, 821.
- кадгод, 817.
- кад год, 817, 821.
- каде, 272.
- кад-и-кад, 811.
- кадјница, 215.
- кад му драго, 817, 821.
- кад ће, 806.
- кадца, 98.
- кадшто, 37, 816.
- кажи-де-те, 488.
- кажипут, 299.
- каза**, 128.
- казива**, 449.
- казивати, 611.
- казуе, 543.
- какав, -ква, -кво, 29, 32, 261, 271, 426, 604, 606, 714, 817, 821.
- какав — такав, 741.
- каквоћа и придевне заменице, 32; — казана сложеним основама, 275, 279; — казана 2-им падежем, 620.
- каки, -а, -о, 32, 271, 427.
- како, 37, 714, 733, 737, 738, 742, 745, 747, 774, 776, 817, 821; — у питању, 716.
- каков, 271.
- какови, 426.
- како — онако, 741.
- како сте, 75.
- како — таки 745.
- како — тако, 741.
- калдрма, 91.
- калпак, 91.
- калуђер, 115.
- калуђери, 126.
- калуђерица, 214.
- калуђерство, 188.
- калфа, 91.
- калца (калац) 91.

- каљав, 250.
 каљогажа, 111, 151, 278.
 калогазија, 151.
 камен, 23, 72, 327.
 каменит, 247.
 Каменичанин, 86.
 камење, 157.
 ками, 337.
 камичак, 206.
 камо, 37, 272; — у питању, 716.
 камо ли, 723, 744.
 кан'-да, 742.
 ка'-но, 742, 812.
 као, 37, 66, 654, 742, 807, 812.
 као год, 742.
 као год што — тако, 741.
 као да, 742.
 као оно — тако, 741.
 као што, 742.
 као што — тако, 741.
 кап, 153, 154, 365.
 капа 115.
 капавица, 215.
 капља, 154.
 капља по капља, 817.
 капљица, 212.
 капљу, 365.
 капура, 164.
 капца, 216.
 Караџић Ст. Вук, 46.
 Карловци, 72.
 касарин, 174.
 Касациони Суд, 809.
 каскати, 136.
 каткад, 816.
 католицизам, 809.
 каће, 806.
 каца, 98.
 качар, 163.
 качара, 163.
 кашаљ, 322.
 кашичара, 163.
 кашљив, 251.
ѡв сугласници, 83.
 квасац, 213.
 квасилица, 227.
 квочка, 206.
 кврга, 210.
ѡе, дометак, 815.
 кестење, 157.
 кидати, 58.
 кидљив, 251.
 кијавица, 215.
 кијак, 202.
 киселина, 177.
 киселица, 215.
 кисео, 698.
 китаост, 245.
 кићен, 86.
 кићенка, 228.
 киша, 86.
ѡј постаје ч, 86.
ѡл, 154.
 клада, 147.
 кладурина, 175.
 клањати, 611.
ѡласа, 133.
 класак, 206.
 класобер, 278.
 клѡсти, 451.
 клатарити се, 136.
 клати, 529.
 клатно, 172.
 клек, 466.
ѡлекне, 145.
 кленовац, 215.
ѡлеп, 149.
 клепа, 147.
 клепет, 187.
 клепало, 167.
 клет, 184, 448.
 клетва, 83, 186.
 клетвен, 238.
 клети, 611; — као образац ме-
 њања, 469.
 клети се, — и 6-ти падеж, 655.
 клећи, 466.
 кли, 213.
 клизак, 254.
ѡлик, 149, 153, 466.
ѡлику, 122.
 клин-чорба, 273, 296, 811.
 клићи, 466.
 клица, 213.

- Кличевац, 215.
 клочот, 187.
клокоће, 143.
клоца, 122.
 клупко, 207, 346.
 клупче, 192.
кљн, 130, 186.
кљ, 184.
кљу, 534.
 кљувати, 172, 534, 540.
кљује, 534.
 кљујем, 540.
 кљун, 172.
 кљуцало, 167.
 кљупати, 136.
клоцну, 122.
кључа, 133.
 кмедгајо, 806.
 кмет-Гајо, 806.
 кмет-Јанко, 811.
кметова, 135.
 кметовати, 36, 610; — и 3-ћи
 падеж, 636.
кметује, 144.
 кнегињин, 240.
 кнеже, 328.
 кнежеви, 332.
 кнежевина, 178.
 кнежина, 176.
 кнез, 328, 332.
 кнезови, 332.
 књига, 24.
 књиганоша, 151.
 књижевник, 204.
 књижурина, 175.
 ко, 31, 268, 392, 396, 604, 714,
 807, 821; — у промени, 396.
 ко, 66, 807.
 ко, 812.
ко- наставак, 200. 205, 207,
 254—5, 257.
 ко било, 817.
 ков, 149.
кова(ти), 57, 109, 126, 540.
 ковачина, 176.
 ковам, 57.
 коврљак, 201.
 кога, 261.
 когов, 261.
 коговић, 261.
 когод, 817.
 ко год, 817.
 код, 39; — и други падеж. 664.
 кожан, 239.
 -кожурина, 175.
 козалца (козалац), 91.
 козара, 163.
 козјак, 202.
 кои, 807.
 које-, 816.
 којегде, 816.
 којего, 270.
 којекад, 816.
 којекакав, -а, -о. 32, 426, 816.
 којекаки, 32.
 којекако, 816.
 којеко, 31, 392, 816.
 које — које, 729.
 којекоји, -а, -е, 32, 816.
 којекуда, 816.
 којечиј, -а, -е, 32, 427, 816.
 којешта, 31, 392, 816.
 који, -а, -е, 32, 400, 427, 604,
 605, 606, 714, 807, 817, 821.
 који било, 821.
 који год, 821.
 који му драго. 821.
 којино, 815.
 Којо, 155.
 кока, 152, 353.
 кокин, 240.
 кокош, 25, 366.
 кокошка, 206.
 кокдшй, 366.
 кокошију, 366.
 коласт, 245.
 колач, 219.
 колевка, 83.
 колеђанка, 206.
 колено, 71.
 колѣнце, 346.
 колефка, 83.
коли, 340, 350.

- колики, -а, -о, 32, 427, 604, 741, 817.
 колики — толики, 741.
 колико, 29, 776, 817, 821.
 коли(х), 340.
 колица, 212.
 количина и мера, казана заме-
 ницама, 52; — казана 2-им
 падежем, 622.
колје, 529.
 коло, 70.
 коловођа, 278.
 коловоз, 111, 278.
колута, 133.
 кољах, 529.
 коље, 70, 86, 142.
 кољем, 529.
 комађе, 157.
 комаца, 227, 324.
 комидба, 195.
 ко му драго, 817.
 комшо, 152.
 коџа, 152.
 конац, 74, 322, 323.
 коџаџа, 74.
 коџијк, 72.
конц, 231.
 конца, 74.
 концесионал, 706.
 кончан, 239.
 коњ, 335.
 коњем, 89.
 коњиц, 212, 328.
 коњицу, 328.
 коњма, 335.
 коњокрадица, 335, 213, 278.
 коњух, 163.
 коњушар, 163.
 коџа, 66.
 коџао, 66.
 коџар, 159.
 коџати, 35.
 коџач, 218.
 коџачем, 89.
 коџље, 346.
 коџнети, 35.
 коџно, 172.
 копња, 179.
 коџо, 66.
 копча међу подређеном и глав-
 ном реченицом, 752.
 кораклај, 150.
 корба, 195.
 корен, 17; — и опште му зна-
 чење, 19; — и родност или
 издаци му, 19, 116; — гла-
 голски, 113, 433, 434; — гла-
 голски и заменички, 112, 114;
 — према основи, 106, 113,
 120; — као основа времена
 садашњег, 139; — није једина
 подлога за образовање осно-
 ва, 107; — раширен, 534; —
 у образовању диминутивних
 глагола, 136; — и му- наста-
 вак за основе начина неодре-
 ђеног, 122, 123; — и ђ- на-
 ставак начина неодређеног,
 124.
 коренов самогласник и снажење,
 106, 121, 146, 205, 213, 217,
 229, 230, 261.
корје се, 125.
кори, 126.
 корист, 72.
 коританце, 72.
 коритаст, 215.
 кориташце, 216.
 корпорација имена како се пи-
 шу, 809.
 коса, 209.
 косац, 213.
 косач, 110, 218.
 косидба, 195.
 косити, 35.
 коснат, 243.
 Косовка, 206.
 косовљи, 233.
 кост, 366.
 Коста, 156; — како се пише
 скраћено, 823.
 коџти, 366.
 костију, 366.
 костљив, 102.

- костобоља, 111.
 костур, 164.
 котал, 165, 325.
 котао, 165, 325.
котл, 325.
 котлина, 175.
 котлови, 332.
 котур, 164.
 кошава, 196.
 кошара, 163.
 кошени, 62, 86, 430.
 кошени, 431.
 кошљив, 102.
 кошић, 193.
 коштан, 94.
 крављи, 233.
 Крагујевац, 215.
крад, 147, 154, 447, 449, 450, 455.
краде, 480.
 крадикуза, 299.
 крадл, 447.
 крадљив, 251.
 крадљивац, 215.
 крадом, 147.
 крађа, 154.
 крај, именица, 148.
 крај, предлог, 39; — и други падеж, 664.
 крај глаголној радњи, 610, 613.
 — времена казан предлогом, 658.
 крајеви, 332.
 крајика, 203.
 крајњи, 241, 423.
краљева, 135.
 краљеви, 89, 332.
 краљем, 89.
 краљица, 214.
краљује, 144.
 крањски (словенски), 42.
 крао, 447.
 краосица, 213.
 красота, 190.
 крастав, 250.
 красти, 451, 480, 485.
 кратак, 254, 259.
 кратак акценат, 70, 73.
 кратки слогови и разлике српских говора, 77.
 крв, 365.
 крвљу, 365.
 крволук, 147.
 крвопија, 148.
 крвопилац, 324.
 крвопролитник, 278.
 крвопролиће, 278.
 крвца, 83, 216.
 крека, 147.
 крекетуше, 223.
 креља, 169.
 кремен, 597.
 кремене, 597.
крену, 122.
 кренуо, 497.
 кренути, 497.
 кресиво, 72.
крет, 122.
 кретање и правац, 657; — и реченице за место, 746; — и трећи падеж, 634; — и предлог **к**, 672; — и 6-ти падеж, 650.
 кретох, 497.
кри, 479.
 крив, 73, 249, 259.
 кривак, 202.
 кривац, 215.
 кривда, 70.
 кривоног, 279.
 крилат, 243.
 крилатица, 215.
 крилача, 219.
 крилаш, 222.
 крило, 165.
 криоце, 346.
 крит, 479.
 крити, 473.
 крма, 198.
 крмељ, 365.
 крмељив, 251.
 крмељу, 101, 365.
 крњи, 126.
 крњо, 342.

- кров, 149.
 кровнат, 243.
 кровуљина, 175.
 кроз, 39; — и четврти падеж, 673.
 крозањ, 104.
 кроз сред, 816.
 кроз што, 815.
 крој, 515.
 кројач, 110, 218.
 кројити, 515.
 крок, 433.
 кротак, 254.
 крочити, 433, 610.
 крошто, 815.
 крстат, 243.
 крстача, 219.
 крстина, 175.
 крстити, 516.
 крст-њак, 102.
 Крунија, 158.
 крут, 230, 259.
 крушак, 73.
 крушков, 252.
крх, 154, 180, 254.
 крш, 154.
 кршак, 254.
 кршњак, 102.
 крштава, 132.
 крштавати, 94.
 крштах, 516.
 крштен, 516.
кры, 149.
 кт постаје **к**, 95.
 кто, 96, 396.
 кћер, 377,
 кћи, 377.
ку, 57, 128, 149, 180, 540.
ку-а, 109.
ку-ати, 57.
 кувар, 162.
 куд, у питању, 716, 774.
 куд ћеш, 806.
 куда, 37, 272, 746, 821.
 куда ћеш, 75.
 куде, 272.
 кудељица, 212.
 кудије, 272.
 ку-ем, 57.
кује, 540.
 кука, 147.
 кукавица, 215.
 кукац, 216.
 кукава, 196.
 куконосаст, 279.
 куку, 22.
кукурека, 122.
кукурекне, 145.
кукурекну, 122.
 кукурузница, 215.
 кумити, са 6-им пад. 655.
куне, 141.
 кунем, 50.
 кунијах, 472.
 куњах, 472.
куна, 128.
 купац, 213.
 купеж, 217.
купова, 105, 135.
 куповавши, 429.
 куповала, 105.
 куповали, 429.
 куповасте, 429.
 куповат, 429.
 куповати, 429; — као образац мењања, 544.
 куповаху, 429.
купуе, 434, 440, 543.
 купујте, 429.
 купују, 429, 440.
 купујући, 429.
 купусиште, 209.
 кусал, 170.
 кусаст, 246.
 кусовљев, 253.
 кусуља, 171.
 кутијица, 64.
 кутџа, 64.
 кутлача, 219.
 кѣтњак, 72.
 кутњи, 94, 241.
 кућа, 23, 24, 70, 361.
 кућерак, 333.
кућеш, 806.

кућњи, 94, 24.
 кућурина, 175.
 куца, 122.
 куцати, 136.
 куцкати, 136.
 куцну, 122.
 кушљо, 152, 342.
 кѣ, 272, 396.
 кѣ- наставак, 257.
 кѣдѣ, 272.
 кѣјѣ, 270.
 кѣто, 396.
 кѣс, 213.
 кѣде, 746.
 кѣдѣ, 272.

Л- сугласник, 79, 81, 91; — иза-
 зива испадање *д* и *г*, 447; — не
 трпи прел собом *зд*, *ст* и *шт*,
 102; — снажењем постаје *ал*,
ол, *ел*, 149; — снажењем по-
 стаје *ла*, 149; — раширено у
лѣ, 489; — претворено у *о*,
 65, 168, 324, 325, 346, 357,
 364, 419; — претворено у *у*,
 469; — и преда њ уметнуто
а, 325; — на крају слога оста-
 ло без претварања, 324; —
 уметнуто међу *б*, *а*, *в*, *м* и
 међу *ј*, 86; — у јужном го-
 вору, 92.

ло- наставак, 165, 166.
ла- наставак, 105.
 лав, 25.
 лавез, 217.
 лавица, 25.
 лага, 128.
 лагано, 816.
 лагачак, 255.
 лагати, 130; — се, 35.
 лађа, 358; — лађа, 358.
 лађи, 358.
 лаж, 153.
 лажа, 86.
 лажљив, 251.
 Лазар, 200.
 лак, 254, 259.

лака, 193.
 лакат, 321, 322.
 лакац, 216.
 Лакић, 193.
 Лако, 200.
 лакомство, 188.
 лане, 656.
 ландарати, 136.
 лани, 656.
 лапавица, 215.
 лѣсап, 259.
 Латинија, 158.
 Латинин, 174.
 латиница и писање, српскога је-
 зика, 47.

Латинка, 206.
 латински језик, 42.
 Латинчад, 194.
лаћа, 131.
 лев, 249.
 лѣвѣк, 72, 202.
 левак, 110, 205.
 лѣви, 249.
 левке, 815.
 лево, 37.
 левча, 83.
 левчић, 83.
 лег, 130, 149, 154, 466, 611.
 лѣгати, 58, 130, 611.
 легне, 145.
 легнем, 466.
 легнути, 145.
лежа, 508.
 лежати, 508.
 лежем, 466.
лез, 456.
 лези, 87.
 лек, 466.
 леле, 22.
 ленгер, 160.
 леп, 26, 78, 149, 230, 259, 415.
 лѣпа, 77, 78.
 Лѣпава, 196.
лѣпаја, 416.
лѣпи, 126.
 лѣпи, 415.
 лѣпим, 416.

лепо, 54, 77, 78.
лепоје, 416.
 лепота, 23, 78.
 лесковина, 178.
лет, 130.
 лѣтати, 36, 58, 130, 610.
 летети, 36, 58, 130, 213, 610.
 лети, 656.
летну, 122.
 лето, 147.
 лѣто, 183, 347.
летова, 135.
 летос, 37.
летује, 144.
 лећајив, 251.
 лѣни, 58, 130, 462, 466, 611.
 лѣни, 462.
 леха, 211.
 лешкарити, 136.
 лешкати, 136.
 лештак, 202.
ли ти, 57, 61, 64, 105, 106, 121, 429, 449, 450, 479, 807,
 ли, 714, 715, 728, 737.
 ливада х, 361.
 ливец, 61, 429, 479.
 ливши, 429.
лие, 141.
лиза, 128.
лиз-ка, 109.
 лиј, 64, 429, 807.
 лија, 156.
 лијак, 429.
 лијевке, 815.
 лијегати, 130.
 лијем, 429.
 лијеп, 78.
 лијена, 77, 78.
 лијено, 54, 77, 78.
 лијетати, 130.
 лијући, 429.
 лик, 149, 154.
 лико, 147.
 лѣмо, 64.
 лѣно, 63, 429.
 линама, 71.
 липик, 203.

липо, 54.
 липовача, 219.
 липовина, 178.
 Липовица, 215.
лискати, 109, 136.
 лиснат, 243.
 лисица, 156.
 лисичина, 87.
 лисичица, 87.
листа, 133.
 листић, 193.
 лит, 479.
 лити, 105, 121, 429, 442, 444, 473.
 лих, 230.
 лих, 429.
 лица глаголска, 22, 34, 430, 431, 810; — и њихови наставци, 436.
 лице, 154.
 лице граматичко који корени показују, 114; — као обележје начина одређеног, 702; — прво старије од другог, а друго старије од трећег, 590.
 личне или именичке заменице, 30, 31, 385; — њихова промена, 386; — изостављене као подмет, 560.
 личце, 99.
 лишајив, 251.
 лишће, 85, 157.
 лишце, 99.
лј постаје љ, 86.
ло- наставак, 165, 166, 167.
 ловац, 213.
 ловиште, 209.
 ловачки, 257.
 ловица, 213.
логва, 83.
 логичке речи, 814.
 логички акценат на подмету, 560, 818.
 лој, 57, 106, 149, 597.
 лојити, 57.
 локва, 83.
 ломигора, 299.

ломити, 59; — се, 35.
 ломљава, 196.
 лонац, 74.
 лопџа, 74.
 лонца, 74.
 лончић, 87.
 лопов, 72.
 лоповџа, 72.
 лок-јџ, 232.
 лош, 232.
 лубеничиште, 72.
 лубњача, 219.
 лубура, 164.
 луг, 147.
 луд, 230, 259.
 лужина, 175.
 лужичко-српски језик, 42.
 лужњака, 202.
 лук, 154.
 Лука, 352, 355.
 лукав, 250.
 лукавство, 188.
 лукац, 216.
 лулетина, 175.
 лупарати, 136.
 лупија, 151.
 лупнути, 36, 610.
 луч, 154.
 луча, 154.
 лучца, 99.
 луша, 220.
 љ- наставак, 165, 166,
 љ- наставак, 168.
 љгџк, 254.
 љџ, 149.
 љџп, 149.
 људие, 597,
 Љ нељчани сугласник, 79; — не
 трпи пред собом *зд, ст* или
шт, 102; — постало од *лј*, 86;
 — љ слово ко је увео у српску
 азбуку, 46; — *л* слово ко је
 увео у латиницу, 47.
 ља- наставак, 169.
 љељенко, 72, 207.
 љепота, 78, 86.

љста, 347.
 љив- наставак, 251.
 љива- наставак, 251.
 љиво- наставак, 251.
 љиљан-гора, 273.
 љубак, 254.
 љубичаст, 245.
 љубити, 516; — се, 35.
 љубљај, 150.
 љубљах, 516,
 љубљен, 516.
 љубовићски, 82.
 љубовца, 83.
 људј, 334, 810,
 људи, 334, 335, 339, 597.
 људи, 810.
 људима, 335.
 људма, 335.
 људски, 599.
 људскота, 190.
 љупка, 82.
 љут, 242, 259.
 љући, 86.
 љуштика, 203.
 љуштити, 94.
 М, уснено-носни сугласник, 79;
 — не трпи пред собом *зд, ст*,
 или *шт*, 102; — тражи *л* кад
 дође пред *ј*, 86.
 м- наставак за прво лице, 436;
 — подмлађено у првом лицу
 времена садашњег, 440.
 ма, 740.
 ма- наставак, 198, 263, 272.
 магарчи, 126.
 магла, 52, 70, 165.
 магловит, 247.
 ма да, 740.
 мажен, 86.
 мажња, 85.
 маз, 184.
 маз, 147.
 маза, 128.
 мазалица, 227.
 мајло, 165.
 маја, 107, 156.

- мајка, 18, 107.
 мајкин, 240.
 мајчин, 418.
 мајчица, 18, 107.
 мак, 73, 130, 466.
 ма кад, 817.
 макао, 496.
 макар, 740.
 макар кад, 817, 821.
 макар који, 821.
 маџља, 169.
 макни, 466.
 макнут, 466.
 макнути, 466, 496.
 макох, 496.
 Макса, 152.
 ма̋л, 91.
 мала и велика слова у писању, 808.
 Малета, 192.
 ма̋лий, 424.
 малко, 91.
 мало нешто или мало нечега, означено наставком, 136, 192, 193, 200, 203, 206, 207, 212, 216.
 малчице, 91.
 маљери, 89.
 маљем, 89.
 мамак, 205.
 мамац, 213.
 манихејски, 809.
 Манојло, 72.
 мањма, 272.
 Ма̋ра, 355; — Ма̋ра, 355.
 марва, 70.
 марење, казано предлогом, 670.
 Марија, 355.
 Маријин, 809.
 Маринко, 207.
 Марић, 193.
 Марко како се пише скраћено, 823.
 Марков, 26, 252.
 марљив, 251.
 Маро, 355.
 маслинка, 206.
 масло, 165.
 масна, 102.
 маст, 184, 365.
 мастилац, 324.
 мастна, 102.
 матер, 377.
 мати, 107, 156, 377.
 Ма̋то, 152.
 ма̋ћи, 130, 466, 610.
 наукава, 196.
 мах, 147.
 маха, 128.
 мач, 154.
 мачак, 328.
 Мачва, 83.
 Мачванин, 174.
 Мачванка, 206.
 маче, 192.
 мачеви, 332.
 мачем, 89.
 мачку, 328.
 Маџарија, 158.
 Маџарина, 175.
 Ма̋шо, 220.
 машћу, 365.
 ме, 402, 602.
 медвеђи, 233.
 меден, 26.
 међу, 39; — с 4-им и 6-им падежем, 677.
 мек, 26, 259.
 мекача, 219.
 мекиње, 53, 182.
 мекне, 145.
 мекну, 123.
 меље, 142, 491.
 мељиво, 197.
 мен- наставак, 106, 199.
 мена, 172.
 мене, 402, 388, 602.
 мени, 388, 602.
 мењање акцента, 74; — и српски говори, 78.
 мера, 159.
 мера и количина, казана заменицама, 32; — прилогом, 38; — 2-им падежем, 621; — 4-им

- падежем, 645 ; — предлогом *по*, 817 ; — у поређењу међу реченицама, 744 ; — обележена наставком, 136.
- мерач, 218.
- мерена ствар у 2-ом пад., 621.
- мермер-авлија, 296, 811.
- месец, 25, 334.
- месецем, 327
- месецџи, 334.
- месецџи имена писати малим словом, 809.
- месецом, 327.
- мѣснѣй, 810.
- мѣснѣй, 810.
- месо, 24, 147,
- места српских акпената, 73.
- мести, 93, 451.
- местичав, 250.
- место, 183, 347.
- место, предлог, 39 ; — и други падеж, 669.
- место и предлог у синтакси, 39, 650, 657, 661, 664, 671, 675, 677, 678 ; — и предлог *изван*, 663 ; — и предлог с 3-им пад., 665, 666 ; — казано додатком и писање запете, 779 ; — казано наставком, 209 ; — казано подређеном реченицом, 732, 746, 774 ; — казано прилогом, 37 ; — уметнуто у реченицу и одвојено запетама, 783 ; — казано прилогом или именима у неком падежу с предлогом, 575 ; — у мисленом смислу, 660 ; — у обрнутом реду речѣ и запета, 779 ; — у питању, 716.
- мет, 183.
- метањ, 180.
- метеж, 217.
- метла, 165.
- метнути и два четврта падежа, 642.
- меѣава, 196.
- мехур, 164.
- мешанија, 228.
- меште, 656.
- ми, 29, 31, 268.
- ми, 61, 479.
- ми, стари наставак за 3-ѣи и 6-ти падеж, 376, 687.
- мивен, 61, 479.
- мил, 230.
- Милак, 202.
- Милан, 173 ; — скраћено како се пише, 823.
- Миланов, 809.
- Милета, 192.
- миѣли, 64.
- Милија, 355.
- милина, 23, 71.
- милион, 28 ; — у прироку 592.
- Милић, 193.
- Милићев, 809.
- Милице, 354.
- Мѣлка, 355.
- миѣлова, 135.
- Милоје, као образац мењања, 318.
- милокрван, 279.
- Милосављев, 253.
- миѣосрђе, 157.
- миѣлостив, 251.
- Милота, 190.
- Милошем, 89.
- миѣлошта, 155.
- Мѣлѣш, 224.
- Миѣља, 155.
- миѣље, 157.
- мимо, 39, 486 ; — и четврти падеж, 673.
- мимоходац, 213.
- Министарство Народне Привреде, 809.
- мин'о, 807.
- минуо, 807.
- мио, 230.
- мир, 159.
- Мирко, као образац мењања, 318.
- мироносан, 278.
- Мѣрчета, 192.

- мисао, 63, 168, 364, 365; — шта је 552.
мисл, 364.
 мислене именице, 23; — и наставак *ије*, 157; — образovanje извесним наставком, 177; — обележене наставком, 188, 190, 191, 195, 196, 228; — везане значењем за јединину, 597; — значе веру, и пишу се малим словом 809; — узете у смислу неодређеног дела, 624.
 мисли, 810.
 мисли, 810.
 мисли, 810.
 мислим, 440.
 мислио, 63.
 мислити, 516,
 мити, 473.
 Митрова-дне, 336, 811.
 Михољ, 233.
 Михољ-дне, 811.
 мицати, 36, 130, 610.
 миши, 332.
 мишић, 193.
 мишљах, 516.
 мишљен, 516.
 мишљење, 228.
 мишљу, 365, 440.
 мишоловка, 278.
 мјеста, 347.
мј, 121, 450.
 млад, 230, 259.
 млада, 358.
 младе, 192.
 млади, 126.
 младј, 358.
 младина, 177.
 младица, 215.
 младо што, означено наставком, 192.
 младожења, 277.
 младолик, 279.
 младост, 23.
 млађ, 155.
 млађи, 86, 103.
 млак, 73, 230, 259.
 млат, 183.
 млати-шума, 273.
 мле, 121, 491.
 млекар, 78.
 млеко, 24, 77, 78, 597.
 млети, 491.
 Млеткиња, 182.
 млѣч, 153.
 млечан, 78.
 млечац, 52.
 млечњ, 52.
 мливо, 197.
 млијеко, 77, 78.
 млијечан, 78.
 млѣч, 153.
 мљѣкар, 78.
 мнидијах, 517.
 многи, -а, -о, 423.
 многозналац, 297.
 множина, 5, 312; — збирних именица има особито значење, 597; — и двојина у речи око, 348; — у глагола, 431.
 мноштво, 188.
 мнѣти, 517.
 мнити, 517.
 мнѣх, 517.
мо- наставак, 198, 263; — за прво лице множине, 436.
мог, 130, 184, 692.
 мога, 66, 398.
 могао, 447.
 могах, 467.
 могаше, 467.
 могабуде, 692.
моге, 440.
 мога, 447.
могне, 145, 500, 612.
 могу, 51, 440, 465.
 могућ, 443.
 могућност, 191.
 могућство, 188, 226.
 модрокос, 277.
 можда, 817, 822.
 мождани, 84.
 мождина, 84, 94.

- може, 810.
 мџе, 810.
 може бити, 817.
 може бити да, 822.
 може да, 822.
 мозаг, 84, 326.
 мозак, 84, 326.
 мозг, 326.
 мој, -а, -е, 32, 270, 398.
 мојега, 66, 398.
 мојем, 398.
 мојему, 398.
 Мојсијевац, 809.
 мокар, 26, 234.
 молитва, 83, 186, 195.
 молити, 516; — с додатком у
 6-ом падежу, 655.
 мољакати, 136.
 мољах, 516.
 мољен, 62, 516.
 мољење и начин заповедни, 705.
 мом, 398.
 момачки, 37.
 момачтво, 99.
 момаштво, 99.
 моме, 398.
 мому, 398.
 момчад, 24, 194, 372.
 момчадија, 158.
 момчадма, 372.
 момче, 25, 192.
 момчић, 87.
 мор, 149.
 Морава, 196.
 Моравин, 809.
 моравски, 809.
 мораст, 246.
 море, 345.
 мори, 126.
 морје, 345.
 мост, 183.
 Мостарац, 214.
 мотовило, 116.
 моћ, 95, 184.
 моћи, 95, 462, 465, 467, 819; —
 спона у прироку, 558.
 мр, 106, 121, 130, 149, 450.
 мрав, 334.
 мрављ, 334.
 мравић, 193.
 мраз, 149.
 мразовник, 204.
 мрак, 149.
 мрвица, 212.
 мре, 121, 141.
 мрежа, 103.
 мрети, као образац мењања, 490,
 611.
 мрз, 149.
 мрзак, 254, 259, 420.
 мрзити се, 35.
 мрзне, 145.
 мрзну, 122.
 мрјежа, 103.
 мрс, 124, 149, 230, 259, 466.
 мркаљ, 170.
 мркли, 698.
 мркине, 145.
 мркну, 122.
 мрча, 124.
 мрсак, 205.
 мрсипетка, 299.
 мрска, 82.
 мртвик, 204.
 му, 402.
 мудар, 234.
 му драго, 821.
 мужа, 86, 154.
 мужевљи, 233.
 муз, 154.
 музара, 162.
 музга, 210.
 музлица, 227.
 мук, 466.
 мука, 51.
 мукли сугласници, 80: — на
 крају од јасних, 326.
 муси, 353.
 мусломанин, 809.
 мусти, 456.
 мутеж, 217.
 мутња, 179.
 муха, 353.
 муча, 508.

- мучати, 508.
 мушки род, 25 ; — старији од женског и средњег, 590.
 мѣ- наставак, 198, 263, 269.
 мѣк, 130, 147.
 мѣч, 154.
 мѣгла, 52, 165.
 мѣи, 130, 184,
 мѣна, 172.
 мѣ- наставак, 199.
 мат, 217,
 Н, зубно-носни сугласник, 79 ; — не трпи пред собом *зо, ст* или *шт*, 102 ; — изазива пред собом испадање сугласника, 497 ; — у попуњању зева, 61 ; — прионуло уз *а* у наставку, 189, 257 ; — предметнуто или уметнуто, 400, 401, 402.
 на, 39, 284, 486, 301, 303, 307, 309, 628 ; — с 4-им и 7-им пад: 678.
 на- наставак, 172, 235, 236, 237, 241, 260, 261.
 набавља, 131.
 набијач, 116.
 набодица, 213.
 набрајање и запета, 766, 781, 785.
 навести, 456.
 навићи, 466.
 навлаш, 37, 815.
 навођења знак, 804.
 навођење туђих речи и две тачке, 788.
 наврети, 490.
 наврсти се, 456.
 наврх, 665, 816.
 наг, 230.
 нагао, 415, 419.
 нагл, 419.
 наглавити, 309.
 наглашавање, види Акценат.
 наглух, 301.
 наглы, 415.
 нагнати, 303.
 нагорак, 273, 301.
 нагоркиња, 284.
 награвити се, 309.
 над, 13, 39, 303, 307 ; — с 4-им и 6-им падежом, 677.
 нада, 116,
 надањ, 104.
 нада-се, 104.
 нада-те, 104.
 надати се и 3-ћи падеж, 637.
 надбациги, 303.
 надворни, 284.
 надиграти, 307.
 надимати, 130.
 надмен, 51.
 надметнути, 303, 307.
 надница, 284.
 надничарка, 206.
 надно, 816.
 надомак, 816.
 надри-књига, 299, 811.
 надскакивати, 82.
 надстрелити, 82.
 надстрешница, 82.
 надувен, 479.
 надути, 51, 130 ; — се, 469.
 надчовечни, 98, 807.
 нађен, 62, 96, 486.
 нађи-де, 488.
 најут, 301.
 нѣзѣбао, 168.
 назимад, 194,
 назови-род, 299, 811.
 назрети, 512.
 назувица, 213.
 назути, 473.
 на-идеж, 486.
 наизмак, 816.
 наизменце, 815.
 наизуст, 815.
 нај, 258.
 најамник, 204.
 највише, 38.
 најден, 62, 96, 486.
 нѣјѣст, 184.

- најести се, 309.
 најјаснији, 97, 807.
 најјачи, 97, 807
 најјуначији, 97.
 најти. 62, 96, 486.
 нака, 353.
 наказа, 147.
 накаламак, 205.
 накан, 230,
 накнада, 151.
 накован, 180, 322.
 након, 816.
 напоњче, 284.
 накрај, 816.
 накрив, 301.
 накупити, 307.
 налет, 147.
 налик, 816.
 налити, 307.
 наличје, 157, 284.
 налог, 149.
 налога, 149.
 наљуљати се, 309.
 нам, 390.
 нама, 602.
 намазати, 303.
 намастириште, 72.
 намера исказана реченицом, 732;
 — у подређеној реченици, 738;
 — у реченицама и време бу-
 дуће, 691; — како се скраћеним
 начином исказује, 755.
 наместо, 816.
 наметкиња, 182.
 намештај, 150.
 намештање речи, 756 п д.
 нами, 391.
 намигивало, 167.
 намигуша, 223.
 на низ брдо, 816.
 нањга, 404.
 на њега, 404.
 наоколо, 816.
 наокришке, 815.
 наопако, 816.
 наопачке, 815.
 наопослен, 815.
 наочи, 816.
 наочиглед, 815.
 наочит, 63, 284.
 наоштрили, 63.
 напајати, 59.
 написати, 303.
 напитак, 238.
 напиту се, 309.
 на под ногу, 816.
 напој, 57, 106, 149.
 напокон, 816.
 наполица, 284.
 напоље, 816.
 на-поље, 76.
 напољу, 816.
 напохол, 815.
 напоред, 816.
 на по се, 816.
 напред, 37, 816.
 напредак 322.
 на према се, 816.
 на пример, како се пише скра-
 ћено, 823.
 напрска, 102.
 напрст-ка, 102.
 нарамак, 284.
 наранча, 115.
 наранца, 115.
 нарицати, 130.
 народа, 810.
 на-ро-да, 810.
 народна имена, збирна и велико
 слово, 809.
 народни, 241.
 народни језик, 42.
 народњи, 241.
 на руци, 75.
 наруч, 153.
 наручан, 284.
 наруче, 101,
 наручје, 101, 284.
 наруџбина, 82.
 нас, 261.
 насап, 147, 322.
 насецати, 130.
 наспавао се, 34.
 наспавати се, 309.

наспрам. 816
 насред, 39, 816; — и други падеж, 666.
 наставци за прилоге, 272, 815.
 наставци шта су, 105, 315; — обележавају сложеност основе 273, и д.; — за облик, 16; — за основу, 17, 18, 107; — за падеж, 230; — глаголски, 436; — за род, 230; — за трајање радње, 611; — за увеличавање, погрду или презирање, 164, 175; — за умањаване, 136 и д.
 настати, 35; — спона у прироку, 558.
 насупрот, 816.
 насути, 461.
 натапати, 71.
 натаћи, 466.
 на-те, 811.
 патега, 147.
 натицати, 130.
 натпевати, 610.
 натраг, 816.
 натрашке, 37, 815.
 наћи, 62, 96, 486.
 наука, 63, 147.
 наумити, 63.
 наусница, 284.
 нахеро, 815.
 находити се, 309.
 нацрвен, 301.
 начекати се, 309.
 начелник, 91.
 начети, 469.
 начин заповедни, 34, 429, 430, 705, 706, 811; — како постаје, 442; — и две прошасте радње, 707; — сложен, ради одрицања, 719.
 начин, казан прилогом, 37; — казан 6-им падежом, 649, 654; — казан подређеном реченицом, 741; — казан од разне руке, и запета, 780; — казан уметком и запета, 783; — и време у синтакси, 661.

начин неодређени, 34, 429, 444; — представља скраћену додану реченицу, 704, 775; — улази у сложен начин заповедни, 719; — расклопљен у подређену реченицу, 776.
 начин одређени, 34: — и његова обележја, 702.
 начин погодбени, 545, 549; — у реченици за намеру, 738.
 начин радње прирокове у реченицама, 34, 572, 577, 742, 774; — у питању, 716.
 начина неодређеног основа, 119, 120. Види Неодређени начин.
 начини глаголске радње, 22, 702 и д.
 наш, -а, -е, 32, 108, 261; — као образац мењања, 392, 397.
 нашарати, 303.
 нашим, 399.
 нашими, 399.
 наших, 399.
 на ште-срца, 811.
 на ште срце, 811.
 нацак-баба, 296.
 нду- наставак при прилошким основама, 272.
 идѣ- наставак при прилошким основама, 272.
 не, 4. пад. личне заменице, 389.
 не, прилог за одрицање, 718; — у сложеним основама, 300; — у правопису, 805; — пред разним глаголским облицима, 818; — једна реч с глаголом, 819; — пред разним речима пред којима је, 818; — без одвојеног значења, 819; — с придезима, 820; — с придевима, 820.
 не, глагол, 459.
 не-наставак за основу времена садашњег, 140, 145, 434, 454, 466, 478, 481, 494, 525; — обележава да је радња свршена, 500.

- небес**, 378.
нѣ-бисмо, 76.
небо, 25, 383; — као образац
 мењања, 378.
небрат, 300, 818.
небраћа, 158.
небрига, 273.
неваљалство, 227.
невен, 172.
невера, 300.
неверник, 111, 204.
невесео, 818.
невесело, 820.
невеста, 183.
невешт, 817.
невешто, 820.
невидно, 690.
невичан, 300.
невоља, 273, 300.
невратно, 818.
негде, 817.
неглед, 147.
него, 66, 600, 730, 743, 744.
негова, 135.
него и, 743, 744.
Неготицац, 214.
него што, 743.
недавно, 820.
недалеко, 820.
недеља, 169.
недељних дана имена како се
 пишу, 809.
недем, 64, 806.
недоречен говор, 802.
недраг, 300.
недри(x), 350; — свилени(x), 425.
незван, 300.
незнабожац, 809.
незнабожачки, 809.
не знавши, 818.
не знадох, 818.
не знађах, 818.
не знајући, 818.
незналица, 818.
не знам, 818.
незнац, 818.
незнао, 300.
не знао, 818.
незрео, 818.
неизвесност, казана временом бу-
 дућим, 694.
не-ималац, 66.
не-имам, 66, 819.
не-имање, 66.
не-имати, 66.
неисписане речи, 823.
нејач, 153.
нејачак, 255.
нејасност и акценат, 810.
нејдем, 62.
нејдеш, 62.
неје, 459.
не једем, 64, 806.
неједнакост у поређењу, 743.
не-јесам, 459, 819.
нејмам, 62.
нек, 740.
нека, 706, 738, 822.
некад, 13, 817.
некакав, -а, -о, 32, 300, 426, 818.
некаки, -а, -о, 32.
некако, 300.
не камо ли, 744.
неки, -а, -о, 32, 606, 608.
некмо ли, 744.
нек не чини, 719.
неко, 31, 300, 392, 817, 818.
некоји, -а, -е, 32, 300, 818.
неколика, -е, 32.
неколико, 32; — и прирок, 592.
неколицина и прирок, 592.
некрст, 153.
некуда, 272.
немадне, 612.
немалац, 66.
немам, 66.
не мало, 820.
немам, 819.
немање, 66.
немаран, 300.
немарно, 37.
немарност, 191.
немати, 66.

- Немац, 74.
 Némăcâ, 74.
 немачки, 809; — језик, 42.
 немачко-српски, 811.
 Нѐмче, 74.
 немилице, 820.
 немиран, 818.
 немирно, 820.
 не много, 820.
 не могавши, 818.
 не могао, 818.
 не могах, 818.
 не могох, 818.
 не могу, 818.
 не могући, 818.
 не мози, 819.
 немој, 719, 819.
 не моћи, 818.
 ненепчани самогласници, 55.
 не носити, 818.
 необично, 820.
 неодређен подмет и време садашње, 682. Види: реченице без подмета.
 неодређене заменице и прилози у одреченој реченици, 721.
 неодређени вид придевски, 414, 415, 417, 599.
 неодређени део за мислене ствари, 624; — исказан 2-им падежем, 623, 625.
 неодређени начин, 34, 119, 120, 429, 432, 433, 434, 439, 444, 449, 702, 703; — и будуће време, 692; — средство скраћивања реченица, 703, 755; — растворен, 703, 776; — у одреченом начину заповедном, 719.
 неодређено значење заменицама како се даје, 300; — за количину, 622.
 неопера, 149.
 неопран, 818.
 не 'оћу, 819.
 неочекивано и знак почивке, 793.
 непознат, 300.
 непознатог лица заменица, 604, 734, 740, 741, 745, 772; — и свезе и и ни, 821.
 непосредно питање, 799.
 непосредни начин образовања основа, 112.
 непостојано а, 322, 324.
 непрелазни глаголи, 35, 125, 609, 636, 698.
 непроменљиве речи, 13.
 непце, 44, 45.
 непчани сугласник и Ћ за њим, 124; — постао од грленога, 180, 254—5, 259, 205, 213, 257, 508; — и разлике у промени придева, 422; — траже да се ј после њих избаци, 101, 365; — пред и- наставком начина неодређеног и њихов поста-нак, 126; — постали пред њ, 153, 188, 189; — претварају о у е, 319, 345; — изазивљу да се Ћ промени у а, 508.
 непчани самогласници, 55, 70.
 неред, 818.
 neroђен, 800, 818.
 нероткиња, 53.
 нес, 116, 456, 458.
 несавитљив, 818.
 несам, 64, 459, 819.
 не само, 744, 820.
 несвршена радња у глаголских основа, 121; — у прошлости, 684, 686.
 несвршени глаголи, 610, 611, 612.
 несе, 141.
 неси, 459.
 несклад говорних оруђа и из-бацивање сугласника, 102.
 неслан, 300.
 несрпски, 820.
 не стати, 819.
 нестати, 819.
 нести, 116.
 несукћеник, 72.

- не тако, 820.
 не тамо, 820.
 нетко, 31, 396.
 нећакин, 240.
 нећати, 137; — се, 137.
 неће, 137.
 нећкати, 137.
 нећо, 225.
 нећу, 225, 819.
 неук, 63.
 нехати, 822.
 нехотице, 37, 820.
 нехришћански, 820.
 нечастив, 251.
 нечесов, 261.
 нечиј, -а, -е, 32, 300, 427.
 не чини, 719.
 нечјаст, 153.
 нечист, 817.
 нечовек, 300.
 нечуо, 690.
 Нешо, 220.
 нешто, 31, 392, 622, 817.
 ни, 390, 721, 723, 777, 817, 821;
 — даје одречено значење за-
 меницама, с којима се слаже,
 300; — и запета, 763; — ме-
 ђу више реченичних делова,
 765; — при набрајању или ре-
 ђању, 766; — при предлогу
 са сложеном заменицом, 721,
 817, 821; — у правопису 805.
 ни за што м. за ништа, 817.
 ни — ни, 720, 729.
 ни по чем, 817.
 ни по што, 721, 821.
 нигда, 37.
 нигде, 721.
 ниже, 39; — и други падеж, 665.
 низ, 39; — и четврти падеж, 673.
 нїз, 149.
 низ реченични, 11, 724, 728, 759
 762, 785, 786, 787, 811.
 низак, 254, 259, 420.
 низа-те, 104.
 низина, 177.
 низок, 256.
 није, 225, 459.
 ниједан, 817.
 нијесам, 64, 459, 819.
 нијеси, 459.
 нїе, 466.
 нијад, 37, 721.
 никакав, -а, -о, 32, 300, 426.
 никаки, -а, -о, 32.
 никако, 300.
 никао, 496.
 нїене, 145.
 никнути, 496.
 нико, 31, 300, 392, 721, 817, 821.
 никоговић, 261.
 никоји, 300, 817.
 Никола, 355.
 николико, 32.
 Никољ, 233, 418,
 никох, 496.
 Николић, 193.
 ни на кога, 721.
 ни на чијем, 821.
 нисам, 64, 459, 819.
 ниси, 459.
 нит, 369; — нити, 369.
 нити (нит', ни), 40, 777; — и за-
 пета, 763; — међу више ре-
 ченичних делова, 765; — при
 набрајању или ређању, 766.
 нити — нити, 720, 729.
 нитко, 31, 229.
 нитков, 229.
 нићи, 466.
 ни у кога, 721, 821.
 ницати, 130.
 ничесов, 261.
 нїчї, 64.
 ничиј, -а, -е, 32, 64, 300, 427,
 821.
 ничице, 37.
 Нишава, 196.
 нишки, 257.
 ништа, 31, 261, 392, 721, 821.
 ништав, 261.
 ништарија, 158.
 ништа-човек, 273.
 нї постаје њ, 86.

но, 66, 600, 730, 743, 744.

но, заменички дометак, 815.

но- наставак, 172, 235, 236, 237, 241, 260, 261.

нов, 230.

Новак, 72.

новац, 74.

но̀ваца, 74.

Нови Сад, 809.

Ново Брдо, 809.

но̀во се́ло, 599.

Но̀во Се́ло, 599.

но̀вца, 74.

новци, 83.

новчић, 193.

нога, 353, 359.

но̀гѣ, 359.

ноде, 96.

ножак, 206.

ножери, 332.

ножем, 89.

ножи, 332.

ножица, 87.

нози, 353.

нокат, 322, 334.

но̀кти, 334.

ноктију, 334.

норац, 213.

нос, 44, 45.

носати, 611.

носац, 213.

носи, 514.

носе, 141.

носилац, 227, 324.

носиља, 169.

носиоци, 807.

носити, 35, 116, 514.

но̀тѣи, 94.

но̀тѣва, 134.

но̀тѣвати, 36, 610, 611.

но̀тѣти, 610, 611.

но̀тѣште, 209.

но̀тѣи, 94, 241.

ношај, 150.

ношен, 86.

но̀шѣво, 72.

ношња, 85, 179.

нт- наставак за 3-ће лице мно-
жине, 440, 436, 438, 443, 452,
480, 520.

ну, 730.

ну- наставак глаголских основа,
122, 145, 449, 494, 496, 497,
нуријаш, 222.

нѣ- наставак, 172, 235, 261, 269.
нѣсть, 459.

Њ непчани сугласник, 79; — по-
стало од њј, 86; — не трпи
пред собом *зо, ст* или *шт*,
102; — ко је увео у српску
азбуку, 46; — њ ко је увео
у латиницу, 47.

ња- наставак, 179, 241.

њага м. њега, 402.

ње, заменички 2. пад. ж. р. 261.

ње- наставак при придевским ос-
новама, 241.

њега, 86, 261, 402, 404.

њего, 402.

његов, -а, -о, 32, 261, 426.

Његуш, 224.

њези, 261.

њезин, -а, -о, 32, 261, 426.

њему, 402.

њен, -а, -о, 32, 261, 426.

њи- наставак при придевским
основама и видови, 423.

њим, 402.

њин, 261.

њих, 108, 261, 402.

њихан, -а, -о, 32, 261, 426.

њихов, -а, -о, 32, 108, 261, 426.

њој, 402.

њојзи, 815.

њу, 402.

нѣ- наставак при придевским ос-
новама, 241.

О самогласник, 39; — после
непчаних сугласника, 89, 135,
345, 392, 417; — иде у е после
ц, 89, 354; — постало од е,
378, 379, 381; — снажењем
постало од е, 149; — непосто-

- јано, 63; — постало од *а*, 91, 165, 168, 324, 325, 346, 357, 364, 419; — се мења у *а*, 58, 130, 131, 153; — шири корен, 534; — везује две на једнако сложене основе, 276.
- о- наставак именски, 146, 147, 148, 152, 230, 279, 342, 345.
- о- уметак у глаголским облицима, 438, 452, 459, 480.
- Ѡ или ѡ постало сажимањем, 64.
- о, усклик, 22.
- о, предлог при сложеним основама, 285, 301, 303, 308; — са 4-им и 7-им падежем, 678.
- об, при сложеним основама, 285, 303, 308, 486.
- оба, 313, 316, 405, 407, 408, 411; — и прирок, 593.
- обавестити, 104.
- обавити, 104.
- обагњити, 473.
- обадва, 405, 407, 408, 411, 815.
- обадве, 815.
- обадверучке, 815.
- обадвоје, 815.
- обадвојица, 815.
- обазрети се, 512.
- обала, 100.
- обалити, 100.
- обамрети, 104.
- обамрле речи како се пишу, 814.
- обапети, 104.
- обарача, 218.
- обарити, 100.
- обасипати, 104.
- обасути, 303.
- обдан, 815.
- обданица, 285.
- обележје, 285.
- обеселити, 100.
- обесити, 100.
- обешењак, 228.
- обиграти, 308.
- обидем, 486.
- обиђем, 486.
- обикнути се, 100.
- обилат, 243.
- обилова, 135.
- обилује, 144.
- обиље, 23, 157.
- обиснути, 100.
- обити, 486.
- обићи, 466, 486.
- обичај, 100.
- обичан, и 6-ти падеж, 655.
- обладати, 100.
- облак, 100, 116, 149.
- облаку, 810.
- дблѧку, 810.
- облачити се, 35.
- оближњи, 301.
- облик и наставци му, 34, 105, 310, 311, 428, 432, 437, 439, 679. Види: облици.
- облина, 177.
- облити, 303.
- облици подлога за образовање основа, 108, 118, 137, 225, 226, 227, 228, 260; — заста-рели, 815; — изумрли, 815; — именски у реченицама, 615 и д.; — падежни и акценат, 810; — у склапању сложених ос-нова, 273, 295; — глаголски и не, 818.
- обнавља, 131.
- обневидети, 819.
- обнемоћи, 819.
- обнети, 308.
- обноћ, 815.
- обод, 116, 149.
- дбодѧца, 72.
- ободци, 98.
- обоје, 405, 410.
- обоји, -е, -а, 405.
- обор, 149.
- обоци, 98.
- обрана, 151.
- Обрадовић Доситије, 46.
- образ, 149.
- образовање слогова, 67.
- обрамица, 285.
- обрати, 308.

- обрести, 451.
 обрнут ред речи, 756, 757.
 обртањ, 180.
 обруч, 155.
 обуваћи, 248.
 обувен, 479.
 обути, 473.
 обући, 100.
 ов постало од и, 128, 144, 149, 534, 540, 543; — од њ, 149.
 ов- уметак међу основом и наставком у множини неких именица, 332.
 ов- наставак, 108, 178, 233, 252, 253, 261, 271, 418, 809.
 ов, заменичка основа, 114, 395.
 ова- наставак, 134, 135, 252, 253, 271, 449, 543; — и основа времена садашњег, 143.
 овај, -а, -о, 32, 114, 269, 395, 427.
 овакав, -а, -о, 29, 32, 271.
 оваквица, 215.
 оваки, -а, -о, 32, 271, 427.
 овако, 37.
 оваков, 271.
 овакови, 426.
 овамо, 37, 272.
 овамо-те, 811.
 ован, 322.
 оваџа, 357.
 оvas, 322.
 овда, 37, 272.
 овде, 37, 96, 272.
 овђе, 86.
 ове године, како се пише скраћено, 823.
 оветшати, 96.
 ови, 32, 427.
 ов-ит, -а о- наставак, 247.
 овнић, 193.
 овновина, 178.
 ово- наставак, 252, 253, 271.
 ово, 622.
 оволики, -а, -о, 32, 427.
 оволико, 29.
 овсеница, 215.
 овсик, 203.
 овсиште, 209.
 овуда, 37, 272.
 овудије, 272.
 овца, 83, 357.
 овчара, 163.
 овчарица, 214.
 овчарски, 257.
 овчица, 83.
 овъ, 269, 427.
 овџдѣ, 272.
 огањ, 322.
 огледало, 71.
 огњан, 239.
 огњиште, 345.
 огњишче, 345.
 огорелиште, 72.
 ограничавање значења и предлог по, 817; — трајања радње глаголске, 610.
 огребак, 205.
 огрев, 148.
 огрлица, 285.
 огрљак, 202.
 од, 39, 600, 601; — и други падеж, 664, 670; — и други падеж у трпним реченицама, 710, 712.
 одабрати, 104.
 одавде, 37.
 одагнати, 104.
 одалнити, 104.
 одадрети, 104.
 одакле, 37; — у питању, 716, 815.
 оданде, 37.
 одапети, 104.
 одапрети, 104, 490.
 одасуд, 104.
 одаслати, 104.
 одасути, 104.
 одати, 97.
 одатле, 37, 104.
 одашиљати, 104.
 одвајати, 59.
 одвећ, 38, 815.
 одвеће, 815.

- одвише, 816.
 одврх, 816.
 одвугнути, 149.
 одгонетљај, 150.
 одева, 130.
 одевен, 479.
 оделити, 97.
 одељење, 228.
 одојче, 192.
 одзада, 815.
 одиста, 815.
 одићи, 97.
 од једанпут, 815.
 од једаред, 815.
 од једног пута, 815.
 од једног реда, 815.
 одлежава, 132.
 одломак, 110, 205.
 одлучивање или изузимање, ка-
 зано предлогом, 39. 663.
 одмах, 37, 815, 816.
 одолева, 132.
 одредница у сложеним основама,
 277.
 одређени начин, 34, 702.
 одређени вид придевски, 414,
 599, 414, и д., 415; — и про-
 мена, 421; — довољан за 2-ги
 падеж припадања, 619; — у
 глаголских придева, 447, 448.
 одређеног лица заменица главна
 реч, 734.
 одречена реченица, неодређене
 заменице и прилози, 721.
 одречено значење како се даје
 речима, 300.
 одречено побрајање, 817.
 одречни облик при бојазни и
 закраћивању, 722.
 одржати, 97.
 одреднице у двама сложеним ос-
 новама, 275.
 одрицање 718 и д.; — раши-
 рено на више реченица или
 додатака, 720; — опште у
 реченици, 721; — оснажено
 723.
 одртина, 228.
 одрећи се, с 2-им пад. као до-
 пуном, 629.
 одседлати, 82.
 одсек, 82, 147; — у писању,
 808.
 одселе, 815.
 одселити, 82.
 одсести, 82.
 одсећи, 82.
 одсјаивати, 82.
 одскочити, 82.
 одстајати, 82.
 од тољич, 815.
 одуд, 815.
 од-цара, 76.
 одцепити, 98.
 од час, 815.
 одченути, 98.
 одшалити, 82, 98.
 одшалица, 98 213.
 одшетати, 82, 98, 807.
 одшити, 82, 98.
 одшкринути, 82.
 ђзѧд. 815.
 озѧди, 815.
 озго, 37.
 оздо, 37.
 озепшћеш, 548.
 ђзѧм, 153.
 оѧ- самогласници, 63, 807.
 ој, усклик, 22.
 ој, постало снажењем из и, 149.
 оја се једначи у ѧѧ, и сажима у
 ѧ, 66.
 оје се једначи у оо, и сажима у
 ѧ, или ѧ, 66.
 оѧ- наставак за придеве 256. 259.
 оѧѧ- наставак за придеве, 256.
 окле, 815.
 оклен, 815.
 оклоп, 149.
 окнивен, 518.
 окнити, 518.
 окно 172.
 око, 39, 348, 373.
 око, предлог, и други падеж, 666.

- око-** наставак за придеве, 256.
 околнијех, 425.
 околности у реченици и запета, 783.
 објашњавање и две тачке, 790.
 окомак, 205.
 окопати, 303, 308.
 ократак, 301.
 окрњене речи како се пишу, 814.
 окром, 39, 816.
 Округ Подрински 809.
 округао, 26.
 окршањ, 180.
ол постало снажењем из л, 149.
ом и **ем** у 6-ом пад. именичке промене, 319, 327.
ом стари наставак за 3-ћи пад. множине у именица, 340, 350, 384.
 омален, 301.
 оманути, 303.
 омета, 147.
 омрцати, 130.
 он, -а, -о, 29, 31, 114, 269, 392, 395, 400; — образац промене, 402.
 онај, -а, -о, 32, 395, 427, 752.
 онакав, -а, -о, 29, 32, 271, 426.
 онаки, -а, -о, 32, 271, 427.
 онако, 37, 741.
 онаковац, 215.
 онаков, 271.
 онакови, 426.
 онако — како, 774.
 онамо, 37, 272, 746, 752.
 онамо — куд, 774.
 онда, 37, 272, 745.
 онда — кад, 774.
 онде, 37, 96, 272.
 онде — где, 774.
 оно, 622.
 оновечери, 815.
 онолики, -а, -о, 32, 427.
 онолики — колики, 741.
 онолико, 29.
 ономад, 37.
 ономадне, 656, 815.
 ономлани, 815.
 онуда, 37, 272.
 онуда — куд, 774.
 онудије, 272.
 онудџ, 272.
 онџ, 427.
оња- наставак, 181.
оо сажето, 64.
 опалити, 302.
 опанак, 205.
 опет, 37.
 описати, 308.
 описна граматика, 42.
 опколити, 303, 308.
опкољава, 132.
 опкоп, 20, 147.
 опсести, 303.
 оправка, 83.
 опростити, и 2-ги падеж као до-пуна, 629.
 опроштај, 150.
 опроштен, 94.
 Општина Београдска, 809.
 општински, 26.
ор- наставак за диминут. глаг. радњу, 136; — за именичке основе, 161.
ор снажењем постало из р, 149.
 др̑а, 66.
 орао, 66.
 ораси, 331.
 орасима, 331.
 ораћи, 248.
 орах, 107, 331.
 орахов, 252.
 орач, 72; — као образац, 318.
 орачем, 89.
 орашак, 107.
 орашац, 52.
 орашџ, 52.
 Орашје, 24, 157.
 орашчић, 107.
 орјаткиња, 182.
 орлић, 193.
 др̑о, 66.
оро-наставак, 267.
 ортачина, 87.

- оруђа говорна, 2, 44; — њихов
несклад шта изазива, 102.
оруђе, казано наставком, 167,
169, 218; — 6-им падежем, 648.
оруже, 101.
оружје, 101.
осам, 263, 266, 374.
освајати, 59.
осветити се, и 3-ћи пад. 637.
освитак, 295.
освитати, 130.
освојити, 59, 308.
оселе, 815.
осем, и 2-ги пад., 663.
осбцати, 71.
осим (сем, осем), 39: — и 2-ги
падеж, 663, 816.
осироте, 125.
оскудица, 23.
ослободити, и 2-ги пад. као до-
пуна, 629.
ослушкивати, 136.
осмак, 202.
осми, 263.
осмъ, 263.
осмъ, 374.
оснажено одрицање, 723.
оснивање, 141.
основе, 15, 57, 109, 149, 315;
— наука о њима, 43, 105; —
просте или сложене, 117; —
сложене, 111, 273 и д.; —
сложене на једнако, 276; —
сложене од бројева, 298; —
сложене од готових облика,
295, 298; — глаголске, име-
ничке, придевске, заменичке,
прилошке, 118; — нове и са-
могласник употребљене основе
110; — непосредно од корена
изведене, 118; — од основа,
107, 118; — од облика изве-
дене, 108, 118; — у глагола
432; — времена садашњег, 119,
434; — главна и одредница,
277; — зависна и главна у
сложеним основама, 277; —
начина неодређеног, 119, 120,
432, 433.
осну-а, 57, 109
оснутак, 228.
особина, 229.
особит, 261.
особито, 38.
особна имена 24; — и велико
слово, 809; — и једнина, 597;
— сличне с одређеним приде-
вима, 414.
осој, 149.
ост- наставак, 191.
остава, 151.
оставити се, и 2-ги пад. као до-
пуна, 629.
остали, 698.
останак, 228.
остарели, -а, -о, 431, 447, 690.
остарео, 430, 447.
остарети, 611.
остатак, 228.
остати, 35, 558.
остраг, 37, 816.
острице, 212.
острово, 149.
от, предлог, 486.
от- наставак, 187.
отац, 52, 322,
отачанство, 189.
отаџбина, 82.
отворени слогови, 67.
отезати, 130.
отео, 63, 91.
отети, 469.
отидем, 486.
отиђем, 486.
отити, 486.
отићи, 486.
отићи ћемо, 548.
откати, 97.
откидох, 497.
откинуо, 497.
откинути, 497.
откле, 815; — у питању, 716.
отклен, 815.
открај, 816.

откуд, 815; — у питању, 716.
откуда, 746.
отмица, 213.
отоиц, 815.
оток, 57.
отока, 149.
отоліч, 815.
отпасти, 82.
отпор, 149.
отпут, 815.
отров, 149.
отуд, 815.
отца, 98.
отце, 98.
отци, 98.
отче, 98.
отьць, 52.
ох, 22.
охрану, 123.
оца, 98.
оце, 98.
оцеви, 332.
оцем, 89.
оцепити, 98.
оци, 98.
оцин, 240.
очас, 815.
оче, 98.
очев, 253.
очевина, 178.
оченути, 98.
очи, 313, 348, 373.
ошвањити се, 83.
ошве, 83.
оштар, 234.
оштар акценат, 70.
оштар, 163.

П уснени сугласник, 79; — му-
као сугласник, 80; — тражи
л кад дође пред ј, 86.
па, при сложеним именичким ос-
новама, 301.
па, свеза, 40, 728.
пабирак, 205, 301.
пабирчи, 126.
Павао, 156, 325.

паведрина, 301.
павечера, 301.
павлака, 301.
павит, 116.
Павле, 343.
Павловић, 193.
павта, 83
памет, 184.
пад, 17, 147, 154.
падалиште, 227.
падеж, 217.
падеж први и наставци му, 230;
— како се познаје, 314; — у
синтакси, 615; — други, 314,
617—623; — с предлогом с,
675; — с предлогом против
(проћу), супрот, 676; — 2-ги
и трпно стање, 712; — трећи,
314, 634, 640; — с предлогом
против, супрот (проћу), 676;
— четврти, 314, 641—645,
753; — с предлозима за, међу,
итд. 677; — с предлозима на,
у, итд. 678; — пети, 314; —
и запета. 718; — и знак уз-
вика, 800; — с предлогом за-
ступљен подређеном речени-
цом, 775; — шести, 314,
648—655, 753; — с предло-
гом с, 675; — с предлозима
за, међу, 677; — и трпно ста-
ње, 712; — седми, 314, 656;
— с предлогом *при*, 674; —
седми с предлозима на, њ,
итд. 678.
падежи без предлога у речени-
цама, 615, и д.; — и речи које
се по њима мењају, 22; — с
предлогом, 657 и д., — у гла-
голско-именских облика, 447,
448; — и акценат, 810.
падежни додатци у питању, 716.
падем, 454,
падне, 454.
паднем, 454.
паднувши, 454.
Пајо, 156.

- пак, 728.
пакал, 165.
 пакао, 165.
 паклен, 238.
 палац, 324.
 палеж, 217.
 паликућа, 299.
 палошем, 89.
 памет, 72, 73.
 памтивек, 273.
 пано, 815.
 Панта, 152.
 Пантелијић, 64.
 Пантелић, 64.
 пањ, 154.
 пањеви, 89.
 пањем, 89.
 пао, 63.
 паоци, 324.
 папак, 322.
 папар, 322.
 паперје, 301.
 папрен, 26.
папри, 126.
 пѣра, 810.
 паракати, 136.
 парати, 59.
 парац, 213.
 парба, 195.
 парожак, 301, 322.
 пѣром, 810.
 паром, 810.
 пѣром, 810.
 пас, 52, 322, 323, 332.
 пѣс, 66.
пас, 154.
пасе, 141.
 пасиј, 231.
 пасији, 231.
 пасји, 231.
 пасма, 198.
 пасмо, 198, 346.
 пасти, 451, 454, 456.
 пасти ћу, 691.
 пасторче, 192.
 пастрмка, 206.
 патак, 328.
 патки, 353.
 патку, 328.
патоса, 133.
 патријаршијски, 64.
 патче, 98.
 паужина, 301.
 паун-перо, 296.
 паучљив, 251.
 пафта, 83.
пах, 128.
 пахуљ, 171.
 паче, 98.
 паша, 86, 154.
 пашиница, 215.
 пашћу, 691.
 пе, 468.
пѣва, 434.
 певае, 434, 440.
 певај, 34.
 певају, 440.
 певајући, 34, 37.
 певали би, 549.
 певали бисмо, 549.
 певалиште, 227.
 певам, 34.
 певанија, 228.
певаније, 228.
 пѣвѣнка, 228.
 певање, 23, 228.
 певао, 34, 91.
 певао бих, 549.
 певао је, 34.
 певао сам, 546.
 певати, 33, 34, 36, 58, 213, 442, 444.
 певаћеш, 34.
 певац, 213.
 пѣвѣч, 72.
 Пејак, 202.
пек, 106, 438, 450.
 пека, 147.
 пекав, 429.
 пекао, 447.
пекиво, 109.
 пекл, 447.
 пекло, 429.

- некох, 438.
 пекући, 429.
 пењати, 471.
 пѣњах, 471.
 пење, 471.
 пењем, 471.
 пењи, 471.
 пѣњући, 471.
 лепел, 149, 325.
 лепеляв, 250.
 лепеляст, 245.
 лепео, 149, 325.
 перина, 19.
 перје, 19.
 пермисив, 706.
 пермисивне реченице, 732, 740.
 пернат, 19.
 перни, 19.
 перо, 19, 24, 149.
 персијски језик, 42.
 перфекат, 689.
 перце, 19.
 песак, 24, 321, 322, 597.
 песконица, 66.
 пескови, 24, 597.
 песковит, 247.
 песконица, 66.
 пескуља, 171.
 пет, 28, 263, 266, 316, 374; —
 и прирок, 592.
 пета, 183.
 пета врста именичке промене,
 378; — глаголске промене,
 519.
 пѣтак, 202.
 пѣтак, 208.
 петао, 25.
 Петар Велики, 46.
 пети, редни број, 263, 316.
 пѣти, 469, 471.
 петина, 266,
 пети падеж у синтакси, 646, 647;
 — и запета, 781; — и знак
 узвика, 800; — како се поз-
 наје, 314; — једнак с првим.
 355.
 пети раздео прве врсте промене
 глаголске, 468.
 петица, 266.
 петља, 133.
 петљанија, 228.
 петнаест, 66.
 петнѣст, 66.
 петори, -е, -а, 28, 267.
 петоро и прирок, 594.
 петоро, 267.
 Петрову-дне, 811.
 пећи, 429, 462, 548; — као обра-
 зац мењања, 462.
 пеци, 87, 429.
 пециво, 87, 109, 197.
 пецијаше, 429.
 лецкало, 167.
 пече, 429.
 печен, 429, 448.
 пѣчѣнка, 228,
 печењак, 228.
 пи (пити), 57, 105, 106, 429, 121,
 433, 449, 479.
 пѣ, 64.
 ливен, 479.
 пиво, 148.
 пивши, 429.
 пше, 141.
 пиј, 64, 429.
 пијаше, 429.
 пијах, 477.
 пије, 474, 477.
 пијен, 479.
 пијеш, 429.
 пијмо, 807.
 пијући, 429.
 пила, 429.
 пилад, 597.
 пиле, 25, 597,
 пилета, 597.
 пилећи, 233.
 пилић, 597.
 пилићи, 597.
 пѣмо, 64, 807.
 пио, 63.
 пир, 159.
 пиркати, 136.

- писа**, 128, 519.
писак или **гласница**, 44, 149.
писаљка, 206.
писана беседа, 806, 807.
писао, 91.
писао сам, 428.
писар, 162.
писаре, 327.
писарем, 327.
писарина, 176.
писаром, 327.
писару, 327.
писати, 35, 36, 610; — као обра-
 зац мењања, 526.
пис-је, 434.
писк, 122.
пискарати, 136.
писмо, 198.
писну, 122.
пит, 479.
пита, 449.
питање у реченицама, 713; —
 чега се тиче, 714; — како се
 почиње, 716; — посредно и
 непосредно, 799; — знак, 792,
 797; — знак, и велико слово,
 808.
пити, 35, 105, 121, 429, 433, 442,
 473, 474
питоми, 126.
пише, 142, 434, 519, 526.
пишем, 34, 428.
пиши, 527.
пишталина, 227.
пл, 149, 154.
плавоок, 63.
плавуља, 171.
пладновати, 96.
плак, 154.
плакати, 36, 610.
пландовати, 96.
планути, 611.
плати, 107, 433.
латнен, 26.
плаћа, 107, 131.
плаћати, 107, 433.
плах, 230.
плач, 154.
плачљив, 251.
плашен, 101.
плашјен, 101.
пле, 462.
плева, 148.
плев, 450.
плевѐ, 462.
плевен, 462.
плевити, 462.
племе, 50, 74, 199; — као образац
 мењања, 378.
племен, 378.
племѐна, 74.
племѐна, 74.
плѐмена, 74.
плен, 172.
плео, 447.
плесан, 363, 365.
плесмо, 198.
плесн, 363.
плеснив, 251.
плести, 93; — као образац ме-
 њања, 451.
плет, 57, 130, 149, 154, 447, 449,
 450.
плетавши, 446.
плѐтах, 455.
плетва, 186.
плете, 141.
плети, 248, 462.
плетиво, 197.
плетијах, 455.
плетикоса, 299.
плѐтић, 248.
плѐтл, 447.
плећаш, 222.
плеће, 154, 349, 368.
плећи, 349, 368.
плешњу, 365.
плѐшћу, 548.
плива, 130.
пливати, 473.
плијеве, 462.
Plusquamperfectum, 691.
плити, 473.
плитак, 259.

- плѣв, 172.
 пловац, 213.
 пловка, 83.
 плодан, и 2-ги падеж као дода-
 так, 655.
 плот, 57, 149.
 плу, 149, 213.
 плуг, 210.
 плута, 183.
 плуто, 183.
 плућа, 44, 45.
 плѣнѣ, 235.
 плѣ, 462.
 плѣти, 462.
 плѣснат, 243.
 плѣвѣнка, 228.
 плѣвати, 540.
 плѣјем, 540.
 плѣс, 22.
 плѣска, 147.
 плѣца, 122.
 плѣцати, 136.
 плѣцка, 122.
 плѣцкати, 136.
 плѣцну, 122.
 плѣ, 468, 471.
 по, 39, 126, 468, 815; — при
 именским сложеним основама,
 286, 301; — при глаголским
 основама, 307; — с 4-им и
 7-им падежом, 678; — и огра-
 ничавање значења, 817.
 победа, 151.
 побези, 466.
 побећи, 466.
 побити, 307.
 поблизу, 817.
 побожињи, 286.
 поболева, 132.
 побољи, 817.
 побра, 342.
 побрајање и две тачке, 789, 790;
 — одречено, 817.
 побрати, 307.
 побратим, 18, 111, 126.
 побратимство, 18.
 Побрђе, 273, 286.
 побро, 152, 342.
 по вас дан, 817.
 повелик, 273.
 повелики, 301.
 повесѣмце, 72.
 повесмо, 198.
 повијуша, 116.
 повије, 125.
 повише, 816.
 повод, 57.
 поводањ, 180.
 поводљив, 251.
 повој, 57.
 повојница, 57.
 повратак, 205.
 повратака, 72.
 повратни глаголи, 35, 609; — и
 2. пад. као допуна, 628; — и
 3-и пад., 637.
 повратуша, 223.
 повраћај, 150.
 поврх, 665, 816.
 погађачица, 214.
 погибао, 168, 364.
 погибл, 364.
 погибла, 497.
 погибох, 497.
 поглавар, 163.
 поглед, 147.
 погледати, 58.
 погодба у реченици, 732; — у
 подређеној реченици, 739; —
 уступна, 740; — и два будућа
 времена, 692; — и прошаста
 придев, 700.
 погодбене свезе, 739.
 погодбени начин, 545, 549, 702.
 708, 738.
 погодбено будуће, 695.
 погорелац, 227.
 погреб, 147.
 погрева, 130.
 погрда казана наставком, 164,
 175.
 под, 13, 39; — у сложеним ос-
 новама, 287; — при глагол-

ским основама, 303, 307; — с 4-им и 6-им падежем, 677.

подавити, 104.

подалеко, 817.

поданик, 97.

по дању, 75.

пода-њ, 104.

пода-се, 104.

подасути, 104.

пода-те, 104.

подбрадак, 287.

подбрадник, 204.

подбунути, 499.

подбуо, 499.

подвеза, 147.

подводан, 287.

подвоз, 57.

по двоје, 817.

подглавник, 287.

Подгорац, 287.

Подгоричанин, 86.

подградити, 303.

подгрејати, 307.

подгрљача, 287.

по лесеторо, 817.

подешавање гласова при обра-
зовању основа, 109.

подзимак, 287.

под-јесен, 76.

подмет, 709.

подмет у реченици, 4, 8, 35, 162, 609, 709, 758; — које речи бивају, 22, 552, 553, 554; — како се тражи, 553; — више подмета у реченици, 563, — више подмета и прирок, 585, 586; — више подмета и сла-гање по роду и по лицу, 590; — више подмета уз један гла-гол, 611; — неозначен у ре-ченицама, 562; — неодређен и време садашње, 682; — у трпним реченицама, 710, 711, 712; — непознат или у ци-тању, 713, 714; — нема у ре-ченици, 643, 644; — изостав-љен, 560, 614, 750; — имено-

вање подмета избегнути, 589; — и 2-ги падеж, 633; — и 3-ћи падеж, 640; — и 4-ти па-деж, 643, 644; — и 5-ти па-деж, 646, 647; — веза за пре-ђашњу мисао и средњи род, 598; — у реду речи, 796; — у средњем роду, значи нешто неодређено, 598; — при гла-голским облицима, употреб-љеним у сложеним именицама, 299; — у ком је падежу, 615; — више подмета и запета, 764, 767; — општи и запета, 767.

подметнути, 303.

подметов додаток подређена ре-ченица, 731; — начин скра-ћивања реченица, 753.

подметови додатци, 564, 567; — самостални, 568, 769, 770.

подмету додане реченице, 565, 732, 747.

подне, 815.

подно, 816.

подножје, 287.

подножник, 204.

подобар, 301.

подоста, 817.

подрост, 153.

подређена глаголска радња, 696.

подређене реченице, 724; — при-девне и подметне, 771; — име-ничке, 773; — скраћене, 753; — према главној реченици, 731; — пред својом главном и за-пета, 778; — и главна реч којој се долажу, 772; — и ка-зивање будућег времена у њи-ма, 145; — за предмет, 737; — намере и предмета како се скраћују, 755; — за намеру, 738; — за погодбу, 739; — погодбене и два будућа вре-мена, 692; — за време, 680; 745; — за поређење или на-чин, 741; — за место, 746;

- за последицу или узрок, 747;
 — за време, последицу или
 узрок како се скраћују, 754;
 — с показном заменицом, 752;
 — именичке и запета, 771; —
 придевске и запета, 772, 773;
 — у реду речи, 757.
 подређивање, 724, 726, 727, 731.
 Подриње, 111, 157, 286.
 подробац, 213.
 подручје, 157.
 подсести, 82.
 подсећи, 82.
 подситити, 82.
 подсмех, 82.
 подстрешје, 287.
 подуврети, 490.
 подужица, 301.
 подупирач, 218.
 подушје, 157.
 подчинити, 98, 807.
 пође, 810.
 пође, 810.
 пођем, 62, 486.
 пожњака, 202.
 пожешкиња, 182.
 пожутети, 610.
 по за дјуго, 817.
 по за један колац, 816.
 позајмљене речи, 115.
 поздравље, 72.
 позлата, 151.
познава, 130, 532.
 познавати, 532.
познаје, 532.
 познаник, 228.
 познанство, 228.
 познат, 475.
 познати, 475.
 познатог лица заменица, 745, 746.
 познија промена личне заменице,
 400, 401.
познјака, 202.
 позор, 149.
 позоришни, 102.
 по-идем, 486.
 произносити, 611.
 поименце, 815,
 пој, 515.
 појак, 817.
 појас, 66.
 појац, 213.
 појачавање смисла прилогом, 822.
 појдем, 62, 486.
 по један, 817.
 појединце, 37.
 поји, 105.
 појисте, 105.
 појити, 57, 59, 515.
 појти, 62, 96, 486.
 појутарје, 286.
 показне заменице, 32, 605, 606;
 — као свеза међу реченицама,
 747; — као копча међу глав-
 ном и подређеном реченицом,
 752.
 покорник, 204.
 по каткад, 817.
 поке, 64.
поклања, 131.
 поклич, 153.
 покој, 149.
 покољ, 154.
 покрај, 96, 816.
 покрајина, 286.
 пократак, 273, 301.
покрива, 130.
 покривати, 58.
 покрити, 58.
 покрут, 301.
 покрштенак, 228.
 полагаано, 37.
 пол-дне, 815.
 полеђина, 286.
 полетар, 110, 162.
 полетарац, 71.
полетну, 122.
полете, 122.
 полетети, 610.
 поли(ти), 61, — поливати, 61.
 политичко-сатирички, 811.
 пол-ноћи, 815.
 полог, 149.
 положај, 150.

- положај спрам какве ствари или лица, казан предлогом, 39: — више какве ствари или лица, 39; — у унутрашњости какве ствари, 39; — према нечем, и предлог *к*, 672; — казан предлогом, 676.
- положит, 57.
- полошке, 815.
- полубрат, 277.
- полужје, 286.
- полукав, 301.
- полупати, 307.
- пољарина, 176.
- поље, 154; — као образац, 344.
- пољевит, 247.
- пољице, 212.
- Пољкиња, 182.
- пољски, 26; — језик, 42.
- помагати, 130.
- помагач, 218.
- помајка, 301.
- по мало, 817.
- помекан, 817.
- помекше, 817.
- пђмѐн, 72.
- поменути, и 2-ги пад. као до-пуна, 629.
- поминати, 130.
- помињати, 130, 184.
- помирити се, 35.
- помишљаи, 807.
- помишљај, 150.
- помишљаји, 807.
- помњив, 251.
- помогнем, 466.
- поможем, 465, 466.
- поможеш, 465.
- помолца (помолац), 91.
- Поморавље, 157.
- помотњик, 94.
- помоћ. 365.
- помоћи, 95, 130, 466; — и 3-ћи пад. 636.
- помоћни глагол у питању, 715; — у одрицању, 718.
- помоћњик, 94.
- помоћу, 101. 365.
- понављање и запета, 770; — означено предлогом *по*, 817; — у радњи глаголској, 610; — и тачка и запета, 785; — и две тачке, 790.
- понајбољи, 301.
- понајвећи, 301.
- понајпре, 817.
- понапред, 816.
- понатичати, 611.
- понедељак, 809.
- понедељник, 72.
- по неки пут, 817.
- по нешто, 817.
- по ниже, 816.
- понирем, 103.
- понирјем, 103.
- понос, 116.
- ионоћи, 815.
- понуда, 151.
- поњаветина, 175.
- поодавно, 817.
- поодмаћи, 63.
- по оке, 64.
- поочим. 63.
- пооштар, 63,
- попети, 50.
- попијен, 429.
- поплаветне, 125.
- поплетица, 213.
- поп-Марко, 811.
- попнем, 50, 471.
- попов, 26, 599.
- по, предлог за понављање, ред, меру, 817.
- попреко, 816.
- попријед, 816.
- попузљив, 85.
- поради, 816.
- порашта, 815.
- поребарке, 815.
- поред, 39, 673; — и 2-ги па-деж, 664.
- поређен придев у реченицама, 600, 601. 743.
- поређења други ред, 601.

- поређење придева, 258; — ка-
 зано 6-им пад. 654; — при-
 кривено, при оснаженом од-
 рицању, 723; — у реченици,
 578, 732; — као подређена ре-
 ченица, 741, 742; — по не-
 једнакости, 743; — по мери
 у реченицама, 744.
 порез, 147.
 пореза, 147.
 порекло, 165.
 Пореч, 155.
 порити, 59.
 породиља, 169.
 породице речј, 116.
 посѧ, 66.
 Посавље, 72, 273.
 посаа, 325.
 посао, 66, 91, 325.
 посве, 815.
 посвета, 151.
 по с два, 816.
 посебан, 261.
 посебице, 37.
 по-селима. 76.
 посилати, 130.
 поскочица, 213.
 посл, 325.
 после, 13, 37, 39; — и други
 надеж, 668.
 последица у реченици. 732; —
 — и подређена реченица, 747;
 754.
 последњи, 423.
 посмицати, 611.
 посмрче, 286.
 посо, 66.
 пособак, 229.
 пособац, 229.
 пособица, 229.
 посред, 39, 816.
 посредно образоване основе, 112;
 — питање, 798.
 посталй, 447.
 постанак, 228.
 постање, 71.
 постао, 447.
 постати, 35; — спона у при-
 року, 558.
 постигавши, 37.
 по сто дуката, 817.
 постола, 149.
 по с три копча, 816, 817.
 поступача, 218.
 поступно, 37.
 поступност у побрајању и за-
 пета, 766.
 потање, 817.
 потвѧрати, 59.
 потврђи, 817.
 потврђивање и две тачке, 790.
 потег, 147.
 потискао, 498.
 потискох, 498.
 потисла, 498.
 потиснути, 497, 498.
 потиште, 498.
 поткивач, 218.
 поткова, 57, 149.
 потеку-а, 57.
 по том, 229, 261.
 потомак, 229; — и наставак иѧ,
 193.
 потомство, 229.
 потоња радња у будућности, 692;
 — прошаста и начин запо-
 ведни, 707.
 потоњи, 261.
 потоњи и предњи чин у про-
 шлости, 693.
 поток, 57, 70.
 поточар, 163.
 поточара, 163.
 потпалити, 303, 307.
 потпирача, 218.
 потпомогнем, 466.
 потпомоћи, 466.
 потпора, 149.
 потрбушке, 37, 815.
 потребит, 247.
 потрес, 147.
 потркалиште. 72.
 по троје, 817.

отурити, 303.
 потурчењак, 228.
 поћи, 33, 62, 71, 96, 486.
 по у годинама, 817.
 поустајати, 611.
 похвала, 151.
 поцрнети, 610.
 почелак, 324.
 почем, 817.
 по чем, 817.
 по чему, 817.
 почетак, 228.
 почетак нечега, казан предло-
 гом, 658, 664, 610, 613.
 почети, 469.
 почетци, 98, 807.
 почивалиште, 227.
 почивка и нечиј говор, 796; —
 међу бројевима, 795: — и
 уметнута реченица, 794; —
 знак, 793.
 починити, 98.
 почињати, 130.
 почи, 450.
 почтен, 99.
 поша, 220.
 пошиљати, 130.
 поштен, 99.
 пошто, 745, 817.
 по што, 817.
 по што је, 75.
 пр, 130, 149, 213, 265.
 пра, 128.
 пра, при сложеним именским ос-
 новама, 301.
 прав, 26, 73, 249.
 правац, казан предлогом, 39, 575,
 657, 658, 661, 667, 673; — и
 кретање у синтакси, 657; —
 у мисленом смислу, 660.
 правопис, 805 и д.; — и грама-
 тика, 814.
 прадед, 301.
 празник, 72, 809.
 празнорук, 279.
 праља, 169.
 прамајка, 301.

прамичак, 206.
 праотац, 301,
 прапрадед, 301.
 прас, усклик, 22.
 прасад, 597.
 прасакâ, 357.
 прасе, 192, 597.
 прасећи, 233.
 праска, 115, 357.
 прасква, 357.
 прастари, 301.
 прасци, 597.
 прати, 130.
 пратилац, 324.
 пратиоци, 807.
 праћакати, 136.
 праунук, 301.
 прах, 149.
 прашак, 149, 206.
 прва врста именске промене, 318
 и д.; — глаголске промене, 450.
 први, 28, 249, 265.
 први падеж, 615, 647; — и на-
 ставци који га обележавају,
 146.
 први раздео треће врсте глаг.
 промене, 502; — пете врсте
 глаг. промене, 520.
 пре, 13, 37, 39; — при сложе-
 ним основама, 301, 307, 309;
 — и други падеж, 668.
 пре, од прети, 512.
 пребогат, 301.
 пребол, 147.
 превалца (превалац), 91.
 преварљив, 251.
 превелик, 301.
 превести, 309.
 превити, 309.
 превратити, 309.
 прег, 466.
 прегибак, 205.
 прегивао, 168.
 прегне, 145.
 прегнутина, 228.
 прегристи, 309.

- пред, предлог, 13, 39; — при сложеним основама, 288, 303; — с 4-им и 6-им пад. 677.
- пред**, 121, 169.
- предаја, 148.
- преданити, 307, 309.
- предати, 307.
- преде**, 141.
- преди, 64.
- предиво, 197.
- предло**, 165.
- предлог при одреченим заменицама, 721; — и заменица у једној речи, 815; — и име у једној речи, 815, 816; — и прилог у једној речи, 815; — и **ни** сложено са заменицом, 821.
- предлози, 21, 39; — једносложни, 75; — у сложеним основама, 111; — и њихови корени, 114; — у слагању основа, 274, 280; — и именске основе, 301; — и глаголске основе, 302; — за трајање радње, 611; — с падежима у синтакси, 657; — и време, 658; — и мислени смисао за место и време 660; — једни исти и различна значења, 661; — с два или три падежа, 662; — састављени с другим речима, 814; — у приложном значењу, 816; — сложени, 816.
- предмет радње глаголске, 35, 162, 205, 709; — у сложеним основама, 297, 299; — у реченици, 572, 573, 609; — у 2-ом падежу, 625; — уз глаголске именице, 652; — у четвртном падежу, 641; — непознат или у питању, 713, 714; — казан реченицом и запета, 776; — више њих уз један глагол, 611.
- предметна реченица, 732, 737, 771; — како се скраћује, 755; — и запета, 776,
- предметни глаголи, 609,
- предметов самостални додатак и 6-ти падеж, 653; — при скраћивању реченица, 753.
- предња и потоња радња у будућности, 692.
- предњи и потоњи чин у прошлости, 693, 707.
- предручак, 288.
- председник, 82, 807,
- представа и реч, 3, 552,
- представка, 82,
- предци, 98.
- пређашње време, 34.
- пређашње свршено време, 429, 430, 445, 685; — за радњу будућу, 688; — глагола **бити** и начин погодбени, 708; — казано временом садашњим, 683; — за жељење и дивљење, 687.
- пређашње несвршено време, 429, 430, 690; — како постаје 441, — и свршени глаголи, 441; 477, 482, 495, 686; — за жељење и дивљење, 687.
- пређе, 37.
- прежива**, 128.
- презати, 130.
- презиме у 2-ом пад. припадања 619,
- презирање, казано наставком, 164, 175.
- прекида знак, 802; — и велико слово, 808.
- прекинут говор, 802.
- преко, 39, 66, 810; — и други пад., 667.
- преко, 810.
- преко-куће, 76.
- прекопати, 309.
- преко сред Косова, 816.
- преко сред сриједи, 816.
- прекрвник, 301.
- прекрет, 147.
- прекупац, 213.

прелазна радња глаголска, 126, 732.
 прелазни глаголи, 35, 609, 698;
 — и 3-ћи пад. 655; — и пред-
 мет, 641; — и трпно стање, 701;
 — и предметна реченица, 737.
 прѣлац, 227.
 прелити, 309.
 прело, 165.
 прелом реченица, 787, 791.
 преља, 169.
 прѣм, 512.
 премален, 301.
 премда, 740.
 премештање сугласника, 81, 96.
 прѣмо, 512.
 пренемагати се, 819.
 преобука, 116.
 препек, 147.
 препека, 147.
 преплатити, 309.
 препрека, 151.
 препријатељ, 301.
 пресека, 147.
 пресолити, 309.
 престајати, 307.
 прести, 93, 121, 451.
 пресути, 309.
 претварање сугласника, старо,
 81, 93.
 прѣте, 512.
 претека, 147.
 прети, 512.
 претити и 3-ћи пад., 636.
 преткутњица, 288.
 претоварити, 309.
 преучен, 273.
 прѣш, 512.
 пржи-баба, 273.
 при, 39; — у сложеним осно-
 вама, 289, 301, 307; — и
 7-ми падеж, 674.
 прибегава, 132.
 прибегор, 161.
 прибедрица, 289.
 прибрати, 307.
 прибројити, 307,

пригоркиња, 289,
 придеви, 21, 26, 310, 311; — и
 род, 27; — и њихови корени,
 113; — бројни, 316; — и
 њихова промена, 316, 414 и д.;
 — одређеног и неодређеног
 вида у реченици, 599; — у
 реду речи, 756; — у подмету
 554; — у прироку, 557; —
 како се слажу кад су у при-
 року, 583; — поређени у рече-
 ници, 600, 601, 743; — при-
 својни 618; — траже 2-и пад.
 као допуну, 627; — као са-
 мостални додатак и запета,
 769; — на ски пишу се ма-
 лим словом и кад су од на-
 родних имена, 809; — од особ-
 них имена како се пишу, 809;
 — сложени, 811.
 придев прошаста у глагола. 429;
 684, 689, 690, 698; — како по-
 стаје, 441; — исказује жељење
 и благосиљање, 699; — и по-
 годбена реченица, 700; — и
 начин погодбени, 708; — за
 будуће неизвесно, 694; — за
 уступање или допуштање, 740;
 — заступљен подређеном ре-
 ченицом, 775.
 придев трпни, 429, 701; — како
 постаје, 448.
 придевне заменице, 30, 32, 385,
 426, 734; — за присвајање,
 32; — за показивање, 32; —
 за каквоћу, 32; — за меру и
 количину, 32; — промена, 392.
 придезни подметов додатак, 567,
 732; — од 2-ог падежа, 570;
 — како се слажу са својом
 главном речју, 59; — у ком
 су падежу, 615; — у виду ре-
 ченице, 732, 733, 735, 771, 775.
 придевска подређена реченица и
 запета, 772, 773, 775.
 придевске основе, 118; — гра-
 диво за мислене именице, 190,

- 191; — како се изводе, 230;
— за поређење, 258.
- придевски и именски облици у сложеним основама. 296.
- приземљаст, 289.
- прија, 156.
- пријатељ, 18, 185.
- пријатељев, 252.
- пријатељем. 340.
- пријатељи, 340.
- пријатељица, 156, 214.
- пријатељски, 257.
- приказ, 147.
- приклапало, 167.
- приклињања, 611.
- прикрајак, 289.
- прикумак, 289.
- прилично, 817.
- прилог, 21, 37, 740; — за место, време, начин, меру, 37, 38, — једносложни. 75; — уз придеве, 38; — уз друге прилоге, 38; — у сложеним основама, 111; — и корени у гдеојих прилога, 114; — и нарочит прилошки наставак, 815; — уз глаголске именице у сложеним основама, 297; — у именском прироку, 357; — сложен, 811, 815, 816; — у поређењу што и придеви, 600; — неодређени у одреченој реченици, 721; — свеза међу реченицама, 745, 774; — изостављен, 774; — за појачавање смисла, 822; — за умеравање значења, 822; — за време у додатку прироку, 745; — за место у реченици, 746; — у реченицама, 733; — у погодбеној реченици, 739; — у реченицама поређења или начина, 741; — поређен у реченици, 743; — главна реченица уз начин неодређени као додаток, 704; — у питању, 716; — копча међу реченицама, главном и подређеном, 702, 752; — и заменица у једној речи, 816; — и предлог у једној речи, 815; — од реченице, 805, 822; — и запета, 780.
- прилог врем. садашњега, 429. 430, 696, 733, 747; — како постаје, 443; — немају свршени глаголи, 443, 478; — градиво за нове именске основе, 226; — градиво за нове придевске основе, 260; — начин скраћивања реченица, 754.
- прилог врем. прошлог, 429, 430, 696, 697, 733; — како постаје, 446; — начин скраћивања реченица, 754; — заступљен подређеном реченицом, 775.
- прилошке основе, 118, 272.
- приложна реченица, 811.
- приложна узречица начина и времена и запета, 780.
- приложно значење у предлогу, 816.
- прилуд, 301.
- пример, 159.
- Приморац, 289.
- приморскијех. 425.
- прионути, 63
- припадање, казано 2-им над., 617, 618, 619; — казано 3-им над. 638.
- приповедање и начин заповедни. 707; — и погодбени начин, 708; — и време садашње, 683.
- приповест, 77.
- приповијест, 77.
- припојања, 132.
- припрема, 151.
- приређене реченице, 724, 725. 727, 728, 777; — одвајају се запетом, 762; — и тачка и запета, 785.
- прирез, 147.
- прирок у реченици, 4, 8; — не може бити без глагола, 22; — шта је, 552; — глаголски, 556;

- именски, 556, 557; — изостављен, 561, 749, 750; — у множини при бројевима, 591—594; — у слагању, 583, 584; — при два или више подмета, 585, 586; — и збирне именице, 587; — у једнини и у средњем роду при бројевима, 592; — при збирним бројевима у подмету, 594; — тражи придев у неодређеном виду, 599; — именски у ком је надежу, 616; — именски и 6-ти падеж, 652; — именски и начин неодређени, 703; — именски и трпне реченице, 710; — уз недовољне глаголе, 703; — непознат или у питању, 713; — у питању, 715; — у реду речи, 756; — при уметнутим реченицама, 758; — прирокā више у реченици, 563; — прирокā више, и запета, 764, 767; — и додане му реченице, 565, 731, 746; — и обични додатци, 564, 572, 753; — и глаголски прилози, 696.
- присвајање, казано 3-им пад., 638.
- присвојне заменице, 32, 603.
- присвојни придеви, 231, 233, 252, 253, 618.
- приследи, 466.
- присој, 149.
- присоје, 289.
- приспети, 473.
- пристав, 148.
- причало, 167.
- причекати, 307.
- пришо, 220.
- про, 66.
- про, у сложеним основама, 290, 303, 306.
- пробадати, 130.
- пробити, 488.
- пробудем, 488.
- пробуду, 488.
- провалија, 151.
- проваљивати, 71.
- проваљивач, 218.
- провлачити се, 35.
- проводати, 611.
- провођати, 218.
- провођач, 218.
- провоз, 57.
- провртети, 610.
- прогледати, 306.
- проговорити, 306.
- прогоревати, 36, 610.
- продаја, 148.
- продол, 290.
- прождирати, 130.
- прождрети, 130, 490.
- прождрљив, 251.
- прозор, 24.
- прозукао, 499.
- прозукла, 499.
- прозукнути, 499.
- прокај, 96.
- прокисао, 273.
- проклет, 108.
- проклети, 130, 611.
- проклетија, 228.
- проклетиња, 228.
- проклетство, 82, 108, 228.
- проклињање, казано прошастим придевом, 699.
- проклињати, 130.
- проклиње, 130.
- прскола, 149.
- проламати, 71.
- пролетњи, 241.
- пролетос, 37.
- пролећ, 290.
- промаћи, 303.
- промена имена, 316.
- промена личних или именичких заменица, 386.
- промена придева, 414 и д; — неодређених придева, 417; — одређених придева, 421.
- променљиве речи, 14.
- промицати, 306.
- прономинални корени, 114.

- проносати, 611.
 пропалица, 227.
 пропевати, 306.
 пропис, 20.
 пропланак, 290.
 прорицати, 130.
 пророк, 57.
 пророков, 252.
 пророчица, 53, 214.
 просвета, 149.
 просека, 147.
 просеница, 215.
проси, 449.
 просидба, 186, 195.
 просилац, 324.
 просјак, 201.
 просјачи, 126.
 просјачина, 176.
 простак, 202.
 просте реченице, 580.
 прости бројеви, 28, 607; — како се пишу, 824.
 прости глаголски облици, 428, 429, 432.
 простор, казан 4-им пад., 645: — 6-им пад., 650; — радњи глаголској у реченици, 572, 575.
 простран, 26, 235.
 пространий (пространији), 64.
 прострел, 165.
 прострео, 165.
 прострети, 490.
 прострт, 448.
 просто-повратни глаголи, 35.
 протегљаст, 244.
 против, 39; — са 2-им и 3-им пад., 676.
 протиница, 215.
 протисли, 168.
 протицати, 306.
 проћи, 302.
 проћу, са 2-им и 3-им падежем, 676.
 професор, како се пише скраћено, 823.
 проходати, 306, 611.
 прохтети, 511.
 процвилети, 36.
 процена, 151.
 прочитао сам био, 428.
 прошаста времена, 684.
 прошасте радње, предња и потоња, 707.
 прошаста придев, 429, 430, 431, 684, 689, 690, 698, 753; — како постаје у глагола, 447. — у казивању извршеног будућег времена, 692; — за будуће неизвесно, 694; — и жељење, благосиљање, заклинање и проклињање, 699; — и погодбене реченице, 700, 708: — за уступање или допуштање, 740; — градиво за нове основе, 227.
 прошен, 86.
 прошиваљка, 206.
 прошло време, 545, 546, 689, 690, 698.
 прошло погодбено заступљено будућим, 695.
 прошлога времена придев како постаје, 446.
 прошња, 85.
 проштац, 98, 322.
 прошца, 98.
 прсѣ, 367.
 прсак, 147.
 прсат, 243.
 прсѣй, 366: — прси, 366, 367.
прск, 122, 124, 147.,
 прскъ, 147.
 прскао, 498.
 прскох, 498.
 прсла, 498.
прсну, 122.
 прснути, 497, 498.
 прст, 344.
 прстен, 597.
 прстење, 597.
 прстѣ, 334.
 прстију, 334.
 пртљаш, 221.

пру, 512.
 пругло, 165.
 прут, 597.
 прутаст, 245.
 прутуља, 171.
 пруже, 597.
 прући, од прети, 512.
 прућице, 212.
 прх, 149.
 пршта, 124.
 прште, 498.
 пршута, 115.
 прџ, види пре, 301.
 пси, 332.
 псима, 332.
 птица, 23, 213.
 пудрина, 176.
 пударица, 214.
 пуж, 154.
 пуз, 154.
 пуклина, 227.
 пуње, 145.
 пун, 235.
 пуначак, 255.
 пуничин, 240.
 пупчаст, 245.
 пурџак, 228.
 пурењак, 228.
 пустиња, 182.
 пустити, 516.
 пустођак, 277.
 пустосват, 111, 277.
 пут, 39, 327, 334; — и 4-ги па-
 деж, 667.
 путаца, 346.
 путем, 327.
 путѣ, 334.
 путо, 183.
 путом, 327.
 путоног, 279.
 пухор, 161.
 пуцати, 130.
 пуце, 346.
 пуцкарати, 136.
 пуцкати, 136.
 пуцњав, 196.
 пушак, 73.

пушта, 131.
 пуштах, 516.
 пуштен, 516.
 пџ, 130, 154, 468.
 пџе, 468.
 пџс, 52.
 пџт, 213.
 пџ, 213.
 пџт, 263.

Р, језични сугласник, 79; — и
 самогласник и сугласник, 49;
 — р где се пише, 49; — кат-
 кад не трпи за собом ј, 103;
 — раширено у ар, ор, ер, ир,
 130, 149; — у ра, рџ, ро, 149,
 463, 489.

ра- наставак, 159, 234.
 раван, 363.
 равн, 363.
 рад, 73, 230.
 рад' и 2-ги падеж, 670.
 Радак, 202.
 Радан, 173.
 радања, 358.
 Радета, 192.
 радећи, 37.
 ради (зарад', рад'), 39; — и дру-
 ги падеж, 670.
 радим, 34, 72.
 радих, 428.
 радно стање, 609, 709.
 радња, 358.
 радња глаголска, 179, 609; —
 предња и потоња, 707; — и
 њен правац, 673; — и њено
 средство, 648.
 радњи, 358.
 радовати се, 35.
 Радовић, 193.
 Радоња, 181.
 рад' шта, 815.
 Рађ, 155.
 Рађев, 252.
 Рађевина, 178.
 ражањ, 322.
 ражљутити, 85; — се, 85.

- раз у сложеним основама, 291,
 303, 305, 307.
 разабрати, 104, 307.
 разазнати, 104.
 разасути, 104.
 разбојац, 216.
 разбери-де-те, 488.
 разбити, 305.
 разбој, 57, 72.
 разбоја̂, 72.
 разбојиште, 116, 209.
 разбратити, 305.
 разврсти, 456.
 разгледати, 307.
 разгорева, 132.
 раздвојеност у приређеним реченицама, 728, 729.
 раздео први у првој глагољској врсти, 450, 451; — први у трећој врсти, 502; — први у петој врсти, 520; — други у првој врсти, 450, 456; — други у трећој врсти, 504; — други у петој врсти, 526; — трећи у првој врсти, 450, 460; — трећи у петој врсти, 534; — четврти у првој врсти, 450, 462; — пети у првој врсти, 450, 468; — шести у првој врсти 450, 473; — седми у првој врсти, 450, 489.
 раздирати, 130.
 раздоље, 291.
 раздрети, 130.
 разиграти, 303.
 разједначивање *от* и *тт*, 93.
 разлик, 208.
 различан, 52.
 различак, 208.
 различњ, 52.
 разложит, 247.
 разљутити се, 85.
 разма, 272.
 размирица, 291.
 разнети, 305.
 разрез, 147.
 разумевати, 611.
 Рајчета, 192.
 рак, 73.
 ракле, 169.
 Рако, 200.
 раме, 199, 379.
 ран, 235.
 рана, 172.
 рано, 13, 37.
 рано-ранилац, 297.
 рањава, 132.
 рањен, 108.
 рањеник, 108.
 расад, 97.
 расадник, 204.
 расап, 97, 147.
 расипати, 97,
 расипач, 218.
 раскида, 147.
 расклопити, 305.
 раскорак, 291.
 раскршће, 291.
 расла, 453.
 распети, 82.
 распињати, 130.
 распитивати, 611.
 распојас, 291.
 распоп, 291.
 распутица, 291.
 раст, 147.
 раст, 168, 453.
 раставити, 305.
 растављање сугласника, 81, 104;
 — речи, 805, 814.
 растанак, 228.
 растао, 453.
 раствара, 131.
 расти, 451, 453.
 расточити, 82.
 растурити, 303, 305, 307.
 расудак, 552.
 расудити, 97,
 расудци, 98
 расцепити, 82.
 рат, 73.
 ратовати, 36.
 ратови, 89.
 рачун, 115.

раширити, 97.
 рашта, 815; — у питању, 716.
 раширетати, 85.
 рашчинити, 85.
 рашчовек, 85, 291.
 рашчупати, 85.
 рва, 128.
 рвалиште, 227.
 рд, 154.
 рђа, 154.
 рђавши, 259.
 ре, постало из р, 463.
 ребро 159, 346.
 рева, 128.
 ред речи, 756; — обрнут, 756;
 — редован, 756, 757; — ка-
 зан предлогом *по*, 817.
 редован ред речи, 756, 757; —
 реченица, 757.
 реда, 147.
 редак, 259.
 редара, 162.
 редни број, 28, 607, 811; — и
 заменица у једној речи, 816;
 — у писању, 824, 825; — ме-
 сеца како се пише, 825.
 редњи, 241.
 ређање и запета, 766; — и тачка
 и запета, 785.
 режањ, 180.
 рез, 180.
 реж, 57, 106, 121, 130, 149.
 река, 70, 77.
 река', 812.
 рекао, 447.
 рекл, 447.
 рекне, 145.
 рекнем, 466.
 рекнути, 145.
 рек'о, 812.
 репат, 243.
 репач, 219.
 Ресава, 196.
 реци, 87.
 репи-де-те, 488.
 рећи, 95, 121, 462, 464, 466.
 рећи ћу, 75, 428; — ћеш 548.

реха, 211.
 реч, 77, 78, 153; — и представа, 3;
 — поједина, граница за беле-
 жење фонетичких промена, 81.
 рече, 34, 88.
 реченица, 2, 4; — шта је, 552;
 — проста и сложена, 580, 724,
 750; — сложене приређива-
 њем и подређивањем 727, 731;
 — и наука о њој, 43; — без под-
 мета, 562; — без подмета и
 род, 589, 598, 614; — без под-
 мета и 6-ти падеж, 640; — без
 подмета и 4-ти падеж, 643, 644;
 — без подмета и трино стање,
 711; — без одређеног под-
 мета и трино стање, 711; —
 приређене, 724; — приређе-
 не раздвојно, 729; — при-
 ређене супротно, 729; — глав-
 не и споредне, 9, 10, 725, 726,
 727; — зависне једна од друге,
 726; — не може бити без гла-
 гола, 552; — додане, 565; —
 додатак или допуна, 726; —
 подређене, 724; — придевске,
 732, 733, 735; — именичке,
 732, 735; — предметне, 732,
 737; — за погодбу, 732; —
 уступне, 740; — за допуш-
 тање или пермисивне, 732, 740;
 — за поређење или начин, 741;
 — за време, 732, 745; — за
 место, 732, 746; — за намеру,
 732; — за последицу или уз-
 рок, 732, 747; — за поређење,
 732; — питне или за питање,
 713 и д.; — упитне и рече-
 нични знаци, 792, 797, 798; —
 додане и њихове главне речи
 у реду речи, 756; — и ре-
 дован или обрнут њихов ред,
 757; — уметнуте, 758, 784,
 803; — приложне, 811; —
 као прилози, 822; — скраћива-
 ње, 748; — скраћивање пу-
 тем неопређеног начина, 703;

- скраћивање путем глаг. прилога, 696; — путем трпног придева, 701; — главна и прилог времена прошлог, 697; — намере и време будуће, 691; — две или више у одрицању, 720 речем, 466,
 реченични делови и слагање, 582; — више њих и запета, 765.
 реченични знаци, 759; — корист од њих, 760; — које су, 761; — при скраћивању, 823.
 реченични низ, 724, 728, 759, 762, 785, 786, 787, 801.
 рѣчи, 810; — рѣчи, 810; — рѣчи, 810.
 речи акценатне, 75; — непроменљиве, 13; — променљиве, 13; — домаће или позајмљене, 115; — једнаке у реченицама, изостављају се, 751; — уметнуте, 803; — састављене, 805, 814; — растављене, 805; — скраћене у правопису 805; — граматичке, 806, 814; — логичке, 806, 814.
 речит, 78, 247.
 речју, 101.
 речца, 99.
 речце, 22.
 рѣ, 479.
 рибли, 233, 423.
 риби, 423.
 рибурина, 175.
 ривен, 479.
 рић, 232, 259.
 рићан, 173.
 рићаст, 246.
 ријека, 77.
 ријети, 464.
 ријеч, 77, 78.
 рикати, 35.
 Римљанка, 206.
 рит, 73.
 рѣти, 473.
 рјечит, 78, 103.
 рјечица, 103.
 ро од р-самогласника, 149.
 ро- наставак, 159, 234.
 ров, 149.
 рогач, 219.
 рогат, 243.
 рогуља, 171.
 рогуша, 224.
 род, 107.
 род у именица, 25; — у придева, 27; — и наставци му. 146, 230 — и падежи, 314; — мешовит, 352, 369, 371; — у глаголских облика, 431, 447, 448; — у реченицама без подмета, 589.
 роѣа, 70.
 родан, и додатак 6-ог пад., 655.
 роди, 107.
 родиља, 169.
 родитељ, 18, 107, 185.
 родитељка, 107.
 родити, 18.
 родност корена, 116.
 рођен, 108.
 рођење, 108, 228.
 рожац, 52.
 рожина, 87.
 рожьць, 52.
 рози, 331.
 рок, 57, 106, 149.
 ронац, 213.
 роснат, 243.
 росуља, 171.
 рочити, 57, 611.
 руд, 230, 232.
 Руднић, 72.
 руднички, 257.
 Ружа, 355.
 ружан, 26.
 Ружице, 354.
 ружичаст, 245.
 Ружо, 355.
 рук, 155.
 рука, 51, 70, 353, 359.
 рукодавац, 213.
 рукодѣвник, 72.
 рукопис, 20.
 рѣкѣ, 359.

- рѹмѣн, 153.
 Румљанин, 174.
 Румљанка, 206.
 руно, 172.
 Руси, 46.
 Русија, 168.
 руски језик, 42.
 руско-словенски, 811.
 рухо, 147.
 руци, 353.
 ручак, 205.
 рѹ- наставак, 159, 234.
 рѹи, 149.
 рѹ, од р- самогласника, 149.
 рѹа, 149.
 рѹчь, 153.
 С, 114; — зубни сугласник, 79;
 — мукао сугласник, 80; —
 постало од х пред и, 87, 331,
 353; — постало од х, 130,
 441, 445; — мења се у ш пред
 непчаним сугласницима, 85; —
 испада рад' непчаних суглас-
 ника, 188; — постаје од д и
 т, 183, 184, 185, 444; — умет-
 нуто међу сугласнике, 444,
 460; — не мења пред собом
 д и т, 807.
 с, предлог, у сложеним основа-
 ма, 292; — с 2-им и 6-им па-
 дежем, 675.
 са, 39; — у сложеним основама,
 292, 305, 307; — и други па-
 деж, 670; — с 2-им и 6-им
 пад., 675.
 саби(ти), 61.
 сабијати, 61.
 сабор, 70.
 сабрати, 305.
 сав, сва, све, 32, 96, 269, 397.
 Сава, 152; — Сѡва, 355
 савезне заменице, 604, 733, 734,
 752, 772.
 сѡвет, 77.
 савијен, 479.
 Савић, 193.
 сѡвјет, 77.
 савколик, 32, 816.
 Сављанин, 174.
 саврх, 665, 816.
 сѡвски, 26, 809, 816.
 сагнити, 473.
 сад, 37, 149.
 сада, 272.
 садашња прошлост, 684, 689.
 садашње време, 34, 429, 430,
 679 и д.; — како постаје, 440;
 — и неодређени начин, 682;
 — и приповедачки слог, 683;
 — историчко, 683, 707; — у
 свршених глагола и време бу-
 дуће, 691; — погодбено, за-
 ступљено будућим, 695.
 садашњег времена основа, 119,
 139, 432, 434, 435, 439, 468,
 519, 520.
 садашњег времена прилог, 429;
 — како постаје, 443.
 садити, 35
 сѡдљика, 203.
 садно, 816.
 сажизати, 130.
 сажимање самогласника, 56, 64,
 807.
 сажимати, 130.
 сазад, 815.
 сазнати, 307.
 сакри(ти), 61.
 сакривати, 61.
 сакривен, 479.
 сакупити, 305.
 сам, -а, -о, 32, 269, 426, 459, 546,
 810; — образац мењања, 392.
 сам (јесам), 459, 540, 689.
 сѡма, 426.
 самац, 215.
 сам-други, 811.
 сѡмј, 426.
 самим, 399.
 самими, 399.
 самих, 399.
 самица, 215.
 сѡмо, 426.

само, 810.

само, 810.

самогласник, 48; — у образовању слогова, 67; — коренов и снажење, 106; — крајњи у основи отпада при образовању нове основе, 110; — коренов у основама неодређеног начина, 121; — дуљи се или шири, 136; — замењен апострофом, 812.

самогласници српски које су, 49; — непчани и ненепчани, 55; — и подешавање сугласника с њима, 81; — и њихове особине, 56.

самодевети, 277.

самодошлица, 277.

самокрес, 277

самониклица, 277.

самораст, 277.

самоседми, 277.

самостални подметови додатци, 567, 568, 569, 642, 646, 653, 732, 735; — јављају се само у неодређеном придевском виду, 599; — у ком су падежу, 615, 646, 653; — и запета, 769, 770; — уз именице и заменице, 771; — и слагање, 595.

самосталних реченица низање, 11.

самостално значење речи, 814.

самотвор, 230.

самотег, 147.

самотиња, 182.

самоток, 277.

самоук, 277.

самур-калпак, 296.

сан, 23, 52, 172, 322.

сандал-гаће, 296.

сандучина, 87.

саонице, 66.

сапети, 50.

сапињача, 218.

сапнем, 50.

Сарајевка, 206.

сасма, 272.

сасред, 816.

саставак, 205.

саставака, 72.

састављање речи у писању и значење, 805, 814, 816.

саставити, 305.

састраг, 816.

сат, 52, 183.

сати, 334, 538.

сатрица, 213.

сација, 98.

сахат, 334

сахати, 334.

сачекати, 36, 307.

сација, 98.

с Богом, 806.

с братом, 806.

сва, 96, 816.

свагда 13, 37, 272.

свагде, 816.

свадба, 82.

свађа, 131, 151.

свађати се, 35.

сваја, 156.

свак, 427.

свакад, 13, 57, 816.

свакгда, 272.

свакакав, -ва, -во, 32, 426.

свакки, -а, -о, 32.

свакако, 66, 816.

сваки, -а, -о, 32, 271, 427.

свако, 31, 392.

свакојак, -а -о, 32.

свакојаки, -а, -о, 32.

свакојако, 66.

свакоји, -а, -е, 32.

свакуд, 816.

свастика, 156.

сват, 183.

сватко, 31.

свачесов, 261.

сваћий, 64.

свачиј, -а, -е, 32, 64, 427.

свашта, 31, 392.

сваштозналац, 297.

све, 815.

- Свевишњи, 809.
 свѣдно, 64, 806.
 сведочанство, 189.
 свеза, 147.
 свезе, 21, 40, 740; — једнослож-
 не, 75; — и њихови корени,
 114; — међу реченицама, 725;
 — погодбене, 739; — састав-
 љене с другим речима, 814.
 свезнали, 297.
 све-једно, 64, 806.
 свекрова, 72.
 свемогући, 297, 809.
 свѣт, 73, 149, 242.
 светао, 63.
 светац, 322.
 светиња, 122.
 светитељ, 185.
 светова, 135.
 светогорац, 111, 214.
 светца, 98.
 светче, 98.
 свећа, 86.
 свеца, 98.
 свечан, 239.
 свече, 98.
 свијем, 397.
 свијех, 397.
 свију, 397.
 свилара, 163.
 свилени(х), 350.
 свилокос, 279.
 свињарина, 176.
 свира, 122.
 свирај, 34.
 свираљка, 206.
 свирање, 228.
 свирати, 34.
 свирац, 213.
 свирне, 145.
 свирну, 122.
 свирчев, 253.
 свиск, 122.
 свискао, 498.
 свискох, 498.
 свисла, 498.
 свисну, 122.
 свиснути, 497, 498.
 свиште, 498.
 свјема, 397.
 свѣга, 66, 398.
 свѣму, 398.
 свод, 57, 149.
 своим, 807.
 свој, -а, -е, 32, 270, 398, 603.
 својак, 202.
 својега, 66, 398.
 својем, 398.
 својему, 398.
 својим, 807.
 својина, казана 2-им пад., 617.
 618.
 својски, 37.
 својство, казано 2-им пад., 620;
 — казано извршеном глагол-
 ском радњом, 698; — трпним
 придевом, 701.
 својтљив, 251.
 свѣм, 398.
 свѣме, 398.
 свраб, 149.
 сврб, 149.
 сврбеж, 217.
 сврдал, 165.
 сврдао, 66, 165, 325.
 сврдѣ, 66.
 сврзи-брада, 299.
 сврх, 665, 816.
 свршена радња у прошлости,
 684, 690; — и не-основа вре-
 мена садашњег, 145, 500; —
 и аорист или пређашње свр-
 шено, 685.
 свршени глаголи, 610, 611; —
 само у времену садашњем,
 612; — и време садашње, 680,
 681; — и садашње историчко,
 683; — немају пређашњег не-
 свршеног времена, 441, 495,
 686; — и време будуће, 691;
 — за казивање предње радње
 у будућности, 692; — немају
 прилога времена садашњег,
 443.

- свуд, 272.
 свуда, 37, 272.
 свукуд, 37, 816.
 свѣтъ, 130.
 свѣтъ, 149.
 с-густ-не, 145.
 с-густ-ну, 109.
 с ђацима, 806.
 с Ђуром, 806.
 се, заменица, 268, 402, 602, 682;
 — у реченицама без подмета,
 614; — и трпно стање, 712.
 се, глаголски корен, 534; — ос-
 нова, 538.
 себе, 31, 229, 261, 388, 402, 602;
 — промена, 387.
 себезнао, 297.
 себи, 261, 388, 602.
 себица, 229.
 север, 160.
 сег, 180.
 сед, придев, 259.
 седам, 263, 266, 374.
 сѣдаги, 36, 610.
 седба, 135.
 седе, 454.
 седејах, 506.
 седелац, 227.
 седем, 454.
 седети, 33.
 сѣлло, 346.
 седми, 263.
 седми падеж како се познаје,
 314; — различан по акценту
 од трећега, 329, 356, 375; —
 у синтакси, 656; — с предло-
 гом *при*, 674; — с предло-
 зима *на*, *у*, итд., 678.
 седми раздео прве глаголске про-
 мене, 450, 489.
 седмина, 266.
 седмъ, 263.
 седмъ, 374.
 седне, 145, 454.
 седнем, 454.
 седѣ, 124.
 се-е, 519.
 сежањ, 180.
 сеј, 542.
 сеја, 128, 534.
 сеја, 156.
 сејати, као образац мењања, 536.
 сеје, 534.
 секин, 240.
 секира, 209.
 секириште, 209.
 Секула, 355.
 Селак, 202.
 селба, 195.
 селијех, 350, 425.
 село, 70, 165; — као образац
 промене, 344.
 селом, 350.
 сеља(ти), 109, 131.
 сељак, 202.
 сељакуша, 224.
 сељани, 333.
 сељанин, 333.
 сем и 2-ги падеж, 663.
 Семберија, 158.
 семе, 50, 77, 105, 106, 199.
 семен, 105, 106.
 семена, 105.
 семенка, 206.
 сен, 172.
 сенара, 163.
 сено, 23, 24, 54, 77, 172.
 сенце, 216.
 сеоба, 195.
 сеоскијех, 425.
 сести, 93, 451, 454.
 сестра, 156.
 сестрин, 240.
 сетва, 186.
 сетити се и 2-ги падеж као до-
 пуна, 629.
 сеткарити 136.
 сећи, 95, 462.
 сецалица, 227.
 сецало, 167.
 сеци, 87.
 сецкати, 136.
 сеча, 86, 154.
 сечањ, 180.

- сечем, 34.
сечива, 87.
сечиво, 197.
сѣша, 220.
си (јеси), 459, 546, 689.
си- наставак за 2-го лице глаг.
једнине, 436.
сив, 249.
сиваљ, 170.
сиваст, 246.
сивоња, 181.
сивуља, 171.
сиђети, 90.
сијати, 33, 90.
сијено, 54, 77.
сика, 200.
сила, 70.
силни, 91.
симитџија, 98.
симиџија, 98.
симо, 272.
син, 172.
синак, 341.
синко, 341.
сино, 54.
синовљи, 233.
синовчев, 253.
синоћ, 37.
синци, 341.
синчић, 109, 193.
сио, 90.
сипљајив, 251.
сир, 24, 597.
сир-збијало, 297.
сирови, 24, 597.
сиромѧ, 64.
сиромаси, 87.
сиромаша, 64.
сиромѧш, 153.
сиромашан, и 6-ти пад. као до-
датак, 655.
сиромаше, 88.
сиромаштво, 23, 188.
сиротова, 135.
сирочад, 194.
сисаљка, 106.
сисати, 130.
сит, 73, 242.
ситногорица, 277.
сито, 183.
еј иде у ш, 86.
сјај, 138.
сјаја, 508.
сјајан, 26.
сјајати, 138; — се, 508.
сјајкати, 138.
сјајнути, 138.
сједијак, 506.
сјѣме, 77.
сјутра, 816.
ек у двојењу слогова, 67.
ска- наставак, 257.
сказаљка, 206.
скакавица, 215.
скакалиште, 227.
скакуће, 143.
скакутати, 136.
скеларина, 176.
ски- наставак, 423, 809.
скидати, 58, 71.
скин'о, 812.
скинуо, 812.
скитачина, 176.
склад, 147.
склоп, 149.
склопити, 305.
ско- наставак, 257.
скок, 433.
скокну, 122.
скоро, 37.
скочи, 122.
скочити, 36, 433, 610, 611.
скраћене речи, 805, 823.
скраћивање реченица, 748; —
заменавањем, 753; — глагол-
ским прилозима, 696; — сло-
жених реченица, 750; — трп-
ним придевом, 701; — начи-
ном неодређеним, 703.
скркло се, 499.
скркнути се, 499.
скроз, 816.
скрпља, 131.
скуп, 259.

- скупа, 37.
 скунац, 215.
 скупљи, 86.
 скупотиња, 182.
 скупсти, 460.
 скупши, 259.
 скуп, 183.
скѣ- наставак, 257.
 слаб, 230.
 слабичак, 255.
 слава, 23, 70, 149.
 славити, 516.
 славлах, 516.
 слављен, 516.
 Славонија, 54.
 славуи, 807.
 славујев, 252.
 славуји, 807.
 слагање главних реченичних де-
 лова, 582; — придевних и са-
 мосталних додатака с главном
 речју, 595; — додатака с бро-
 јем као с главном речју, 596.
 слад, 184.
 сладак, 27, 259, 420.
 слађи, 86.
 слама, 198.
 сламка, 206.
 сламљача, 219.
 слѧпшй, 259.
 сласт, 93, 184.
 слати, 530.
 слатка, 82.
 слеме, 199.
 слеп, 230.
 слепачки(х) торбетина(х), 361.
 слепити, 305.
 слепица, 215.
 слинав, 250.
 сличност у реченици, 578.
 слова и гласови срп. језика, 46.
 словенски стари језик, 42.
 словенски, крањски, језик, 42.
 словенско стабло језика, 42.
 словенство, 809.
 слово 149.
 слогови и образовање њихово,
 56; — отворени или затво-
 рени, 67; — и њихово обра-
 зовање, 67; — у сложеним
 речима, 68; — и акцентовање,
 71; — кратки у разлици срп-
 ских говора, 77.
 сложена реченица, 11, 580, 724,
 727, 728.
 сложене основе, 111, 117, 273, и д.
 сложене речи, 20.
 сложени глаголски облици, 428,
 545.
 сложени предлози, 816.
 слуга, 210, 352, 359.
 слугин, 240.
 слугѣ, 359.
 служба, 195.
 служити и 3-ћи падеж, 636.
 слух, 211.
 случај, 150.
 слѹбити се, 85.
 смѣ, 476.
 смед, 483.
 Смедеревац, 214.
 смедавши, 483.
 смеде, 483.
 смедијах, 483.
 смедне, 500, 612.
 смелох, 483.
 смејати се, 33, 35.
 смеје, 476.
 смѣјѣ, 476.
 смѣм, 476.
 смѣмо, 476.
 смео, 63, 698.
 сместа, 816.
 смѣте, 476.
 сметењак, 228.
 смети, 473, 476, 481, 483.
 смет-је, 434.
 смеће, 434.
 смех, 211.
 смѣш, 476.
 смије, 476.
 смишља, 131.

- Смиљана, 173.
 смо, 459.
 сможден, 516.
 смождити, 516.
 смок, 147.
 смоква, 83.
 смрзлица, 227.
 смрзлутак, 227.
 смрт, 184.
 смртца, 216.
 смрца, 216.
 смућем, 89.
 смутљивац, 215.
 смѣти, 476.
 снѣ, 64.
 снага, 210.
 снажење самогласника, 56, 57,
 106, 146, 149, 165, 205, 213,
 217, 229, 230, 261, 611.
 снажнији акценат због снажења
 у корену, 611.
 снаси, 353.
 снаха, 64, 353.
 снаша, 155, 220.
 снебити се, 488.
 снѣг, 74.
 снѣга, 74.
 снѣгови, 74.
 снѣговима, 74.
 снѣгу, 74.
 снѣ, 332.
 снѣвати, 131.
 снѣвен, 518.
 снѣже, 816.
 снѣти, 131, 518.
 снова, 128, 540.
 сновати, 57, 540.
 сноп, 540, 597.
 сношље, 86, 157, 597.
 сну, 57, 128, 149, 540.
 сну-ати, 57.
 снује, 540.
 с њим, 806.
 со, 23, 64, 91, 364, 365.
 со'а, 24.
 собетина, 175.
 сок, 147.
 Сока, 200, 353.
 соко, 64, 91, 325.
 сокол, 64, 325.
 соколови, 332.
 Сокољанин, 86, 174.
 Сокољанка, 206.
 сол, 64, 364.
 солара, 163.
 солило, 167.
 солити, 126.
 сољу, 365.
 сомљи, 233.
 сонице, 66.
 Сотија, 200.
 спа'ти, 61.
 спавам, 34.
 спавао, 91.
 спавати, 34, 61.
 спаваћѣ, 248.
 спајање самогласника, 56, 64.
 спарити, 305.
 спасава, 132.
 Спасенија, 158.
 спасеније, 754.
 спаситељ, 185.
 спати, 61, 524.
 спахијски, 63, 807.
 спахйски, 807.
 спе, 461, 473.
 спећи, 524.
 спи, 524.
 спѣм, 524; — спѣш, 524,
 сплав, 149.
 сплеткаш, 222.
 спој, 515.
 спојити, 305, 515.
 споља, 816.
 спона, 689; — у прироку, 557,
 558; — изостављена, 559, 689,
 749; — у сложеним време-
 нима, 691; — и трине рече-
 нице, 710; — у одрицању,
 718; — у реду речи, 756.
 спор, 234.
 според, 816.
 споредна реченица, 9, 10, 12,
 726, 727.

- споредни и главни акценат, 71, 72.
 спрам, 816.
 спрега, 147.
 пред, 816.
 спреко, 816.
 спрема, 198.
 спријатељити, 305.
 спроћ, 816
 спроћу, 816.
 срам, и додатак 4-ога падежа, 643.
 срамота и додатак 4-ога пад., 643.
 срб, 154.
 Србадија, 158, 809.
 Србаљ, 154.
 Срби, 46, 333.
срби, 126.
 Србѝ, 807.
 Србија, 158, 807.
 Србин, 46, 174, 333.
 Србинов, 809.
 србо-влаш, 276.
 србуља, 171.
 срдацце, 99.
 срдашце, 99, 216.
 срдити се, 35.
 сребро, 24, 159, 597.
 сред, 39; — и други падеж, 666.
 среда, 77.
 средњи, 241, 423.
 средњи род, 25; — при неименованом подмету, 589; — значи неодређеност, 598; — при бројевима у подмету, 591; — за неодређену количину, 622.
 средство, казано 6-им пад., 648.
 Сремац, 74, 214.
 Срѣмаѿа, 74.
 Срѣмѣ, 74, 88.
 срести, 451, 454.
 срете, 454.
 сретем, 454.
 Сретење, 809.
 сретне, 454
 сретнем, 454.
 сретњи, 241.
 срећни, 241.
 сриједи, 77.
 сркутати, 136.
 срма, 70.
 срна, 172.
 срочити, 57.
 Српкиња, 53.
 Српска Краљевска Академија, 809.
 Српска Народна Скупштина 809.
 српски, 82, 257, 423, 599, 809.
 српски језик према словенском, 42.
 Српство, 82, 809.
 Српчад, 194.
 Српче, 25.
 срце, 346.
 срчко, 207.
ст у двојењу слогова, 67; — постало разједначавањем од *дт* или *тт*, 93; — пред којим сугласницима не остаје, 102; — на крају речи, 322; — на крају основе, 346, 357, 419.
ста(ти), 61, 121, 433.
ста, број, 815.
 стабар, 159.
 стабло, 165, 346.
 става, 148.
 ставити и два 4-та падежа, 642.
стад, 484.
 стадох, 484.
 стаза, 154.
 стаја, 61, 130, 148, 508.
 стајавши, 429
 стајала, 429.
 стајасмо, 429.
 стајасте, 429
 стајати (стајати), 36, 61, 429, 508, 509, 610.
 стајаћи, 248.
 Стака, 200, 353.
 стакалце, 216.
 стаклен, 238.
 стакло, 96.
 стаџац, 227.
 стаџеж, 227.
 стаџа (стаџац), 91.

- Стаменка, 206.
 Стаменко, 207.
 стан, 172.
 Стана, 96.
 станара, 162.
 стане, 145, 434, 478.
 станем, 478.
 стани, 478.
 стани-де, 811,
 Стапијић, 64, 193.
 Станиша, 355.
 Станић, 64, 193.
 становати, 57.
 стану-ати, 57.
 Станисава, 200.
 стану, 57.
 станути, 145.
 стање, 86.
 стање радње глаголске, 709; —
 како се глаголом исказује, 609;
 — трино, 545, 550, 701; —
 и заменица се, 712; — обеле-
 жено именичким наставком, 88.
 стао, 63, 91.
 стар, 234.
 Стара Планина, 809.
 старети, 611.
 старие, 141.
 старинско претварање гласова,
 93.
 Старовлашанка, 206.
 старојко, 207.
 староков, 230.
 старопугина, 277.
 староседелац, 277.
 статва, 186.
 стати, 36, 121, 433, 473, 478, 481,
 484, 610; — спона у прироку
 уз трајне глаголе, 558, 703;
 — као помоћни глагол, 613.
 ствар, као образац мењања, 362.
 стварим, 376.
 стварих, 376.
 стварју, 101.
 стварми, 376.
 стварне именице, 23.
 стварца, 216.
 ство- наставак, 18, 107, 108, 226,
 227, 228, 229.
 створитељев, 252.
 стврдне, 145.
 стврди се, 123.
 е-те- наставци, 105.
 сте, глагол, 459.
 Стеван, скраћено, 823.
 Стѣво, 152.
 стега, 147.
 стегно, 172.
 стеља, 154.
 стеона, 292.
 стигао, 496.
 стигне, 145.
 стигнем, 466.
 стигни, 466.
 стигнут, 466.
 стигнути, 466, 496.
 стид с 4-им падежом, 643.
 етиде, 125.
 стиже, 88.
 стизати, 130.
 стићи, 466.
 стихови и велика слова, 808.
 стл, 149, 154.
 сто, 28, 91, 149, 264.
 с тога, 264, 747.
 стожер, 160.
 стој, 509.
 Стоја, 96.
 Стојан, 156; — скраћено, 823.
 Стојанов, 418.
 стојећак, 226.
 стојећи, 429.
 стојите, 429.
 Стојо, 156.
 Стоко, 200.
 стопало, 167.
 стопарац, 277.
 сто-први, 811.
 стотина, 266, 316; — у приро-
 ку, 592.
 стотинак, 266.
 стр, 121, 130, 149, 172, 235.
 стра, 64.
 страга, 816.

- страдаца, 227.
 стража, 154.
 стражара, 163.
 страна, 74, 172; — страна, 74.
 стране речи, 160.
 страно, 74.
 страну, 74.
 страх, и четврти падеж, 643; —
 и знак узвика, 800.
 страха, 64.
 страховит, 247.
 стрв, 149.
 стрг, 154.
 стре, 121.
 стрела, 165.
 стреха, 211.
 стрижен, 448.
 стрићи, 462.
 стриц, 319, 332.
 стрицеви, 332.
 стрицем, 89, 319.
 стричев, 253.
 стричеви, 332.
 стричевић, 193.
 стрмѐн, 72, 153.
 строво, 149.
 стру, 149.
 струга, 128.
 стругар, 162.
 струна, 172.
 студе, 125.
 стѹдѐн, 153.
 студен, 238.
 студенклеп, 296.
 Студеничанин, 86.
 ступа, 147.
 тѹг, 154.
 су, п. едлог, у сложеним осно-
 вама, 292, 301.
 су, глаголски облик, 459.
 суверица, 301.
 сувише, 816.
 сугласник у двојењу слогова, 67.
 сугласници, 48; — које су, 49;
 — како се деле по говорним
 оруђима, 79; — по звучности,
 80; — и њихове особине, 81;
 — и једначење њихово по
 звучности и по говорним ору-
 ђима, 81, 85; — јотоване, 81:
 — и подешавање са самоглас-
 ницима, 81; — и старинско
 претварање, 81; — премета-
 ње, испадање и растављање,
 81, 104; — грлени пред са-
 могласником и, 87; — пред
 самогласником е, 88; — неп-
 чани и самогласник о, 89; —
 не мењају се пред апостро-
 фом, 812.
 суглух, 301.
 сугреб, 147.
 сударити се, 35.
 судија, 151, 352.
 сѹдѹм, 72.
 судио, 63.
 судити и 3-њи падеж, 636.
 судиште, 209.
 судњи, 241.
 судци, 98, 807.
 суђен, 108.
 суђеник, 108, 228.
 суждребна, 292.
 сузетица, 301.
 сукати, 172.
 сукметица, 301.
 сукно, 172.
 сукња, 155.
 сукрвица, 292.
 сулуд, 301.
 сулудаст, 246.
 суначце, 99.
 сунашце, 99.
 сунце, 25.
 сунцокрет, 147.
 сунчан, 239.
 супрот, 39, 816; — с 2-им и 3-им
 падежом, 676.
 супротност показана свезом, 40;
 — у приређеним реченицама,
 728, 730; — и знак почивке,
 793.
 супроћ, 816.
 сур, 234.

- суражица, 292.
 суродица, 301.
 сусед, 147.
 сусрести, 451.
 сусрет, 147.
 сутеска, 149.
 сутра, 37, 816.
 сутра-дан, 811.
 суџи, 459.
 сух, 26, 73, 230, 259.
 Суха Планина, 809.
 сухомеђина, 277.
 сухотиња, 182.
 сушти, 459.
 сџл, 130.
 сџнџ, 52.
 сџл, 130, 147, 172, 461.
 сџпати, 172.
 сџне, 461.
 сџе, 130, 213.
 сџсати, 538.
 сџсе, 538.
 сџтељна, 292.
 сџто, 264.
 сџтџ, 52, 183.
 сџ, 272.
 сџ, 195.
 сџд, 149.
 сџк, 154, 180.
 сџмо, 272.
- Т** зубни сугласник, 79; — му-
 као сугласник, 80; — пред *џ*,
ч, *ш* може остати и неизба-
 чено, 98; — испада пред *џ*,
ч, *џ*, 98; — избацује се ради
 несклада говорних оруђа, 102;
 — иде у *с*, 183, 184; — ис-
 пада пред *л*, 447; — испада
 пред *н*, 497; — остаје каткад
 без промене пред *с* и *ш*, *џ*
 и *ч*, 807.
- т**- наставак за трпни придев,
 443, 475, 479, 508; — за 3-ће
 лице једнине у глагола, 436.
та, заменица, 395.
та- наставак, 183, 242, 263.
- тад, 37.
 тада, 272, 745, 752.
 Таде, 343.
 Тадија, 355.
 тај, -а, -о, 32, 395, 752.
таја, 128.
так, 130, 466.
 такав, -а, -о, 29, 32, 271, 426,
 741.
 такн, -а, -о, 32, 271, 427, 745.
 такља, 169.
 тако, 37, 741, 747, 752.
 таков, 271.
 такови, 426.
 тал, 91.
 тџлац, 324.
 талпара, 163.
тамне, 125.
 тамо, 37, 125, 272, 746, 752.
 тамо — где, 774.
 танак, 254, 259.
 тане, као образац мењања, 378
танет, 378.
 танко-вита, 276.
 танковрх, 279.
 тањи, 86, 126.
 тањирача, 219.
 тап, 22.
 тарем, 493.
 тарући, 493.
 таџа, 152.
 таџи, 130.
 тачка, 792; — и велико слово,
 808; — знак скраћења, 823;
 — уз редни број, 825.
 тачка и запета, 785 и д.
 тачки, 353.
 ташт, 232.
 ташта, 155.
тв- сугласници, 83.
тва- наставак, 186, 195.
 тварь, 153.
 твџга, 66, 398.
 твој, -а, -е, 32, 83, 270, 398.
 твојега, 66, 398.
 твојему, 398.
 твојем, 398.

- твоm, 398.
 твоме, 398.
 твому, 398.
 твор, 83.
 творах, 516.
 творац, 213.
 творен, 516.
твори, 105.
 творити, 59, 83, 516; — и два
 четврта падежа, 642; — тво-
 рих, 105.
 тврд, 83, 259.
 тврдоглав, 279.
 тврдоуст, 63, 273.
 тврђа, 155.
 те, 40, 402, 602, 728, 811.
те- наставак глаголски, 436.
 тебе, 388, 402, 602.
 теби, 388, 602.
 тег, 147, 254.
 тежак, 201, 254, 259.
 тежина, казана 4-им падежем,
 645.
 тек, 37, 745.
тек, 57, 106, 130, 149.
 текућ, 443.
 телад, 24, 194, 372, 597.
 теладма, 372.
 телалина, 176.
 телац, 382.
 теле, 192, 382, 597.
 телета, 382.
 телећак, 202.
 телећи, 233.
 тѣло, 70, 383.
 телца (телец), 91.
тељ- наставак, 107, 185.
 теме, 50, 74, 199.
 темељит, 247.
 темѣна, 74.
 темѣна, 74.
 тѣмена, 74.
 теoци, 382, 597.
 тепање, и основе да значење у
 том смислу обележе, 152, 156,
 207.
 теисти се, 460.
 тер, 728.
 теранка, 228.
 терба, 195.
теса, 128.
 тесан, 259.
 тескота, 190.
 тестаменат, 115,
 тетин, 240.
 тетки, 353.
 тећи, 35, 36, 95, 462.
 тецидо, 87, 197.
 тецијах, 467.
 тѣчах, 467.
 тешко, усклик, 22, 82.
 ти, 29, 31, 268; — како се ме-
 ња, 387.
 ти, заменички облик, 387.
ти- наставак, 105, 444; — и **ди**
 т пред њим, 93.
тии(ћи)- наставак, 265.
 тиква, 83.
 тиквић, 193.
 тим, 743.
тисѣ, 168, 179, 743.
 тисућа, 264, 316.
 тѣти, 473.
 тих, 230, 259.
 тицати, 130.
 тиши, 86.
 тишина, 53, 177.
 тишма, 102.
 тишња, 179.
тишта, 508.
 тиштати, 508.
 тишт-ма, 102.
тј постаје **к**, 86, 486.
теа, 128.
 ткаца (ткалац), 91.
 ткаља, 169.
 ткати, 539.
 тко, 96, 396.
 тку, 539.
 тлака, 149.
 тлачити, 149.
тлѣк, 149.
 тлѣсть, 242.

- тњ** постало разједначењем од
 љњ, 94.
то заменица, 622, 743.
то, заменички дометак, 396.
то- наставак, 183, 242, 263, 264,
 269.
 тоболица (тоболац), 91.
 тобџија, 82.
 тов, 149.
 Тодице, 354.
 то јест, како се скраћује у пи-
 сању, 823.
 ток, 57.
 то ли, 744.
 толики, -а, -о, 32, 427.
 толики — колики, 741.
 толико, 29, 747.
 тоне, 494.
 тону, 449, 494.
 тонути, 495.
 тоњах, 495.
 топ, 130.
 тонал, 26, 91.
 топлик, 204.
 топлица, 215.
 топот, 187.
 топрв, 816.
 торбак, 202.
 торокуша, 223.
 точак, 205.
 точасмо, 429.
 точен, 429.
 точећи, 429.
 точи, 429.
 точив, 429.
 точили, 429.
 точимо, 429.
 точити, 57, 429.
 Тошо, 220.
 травара, 162.
 травка, 83.
 травуљина, 175.
 травчица, 83.
 тражи(ти), 109.
тражи, 126.
 трајање радње у глагола, 36,
 121, 133, 134, 141, 142, 610,
 658; — у прошлости, 684,
 686; — и прилог врем. сад.
 696; — и време садашње, 679,
 680.
 трајати, 35, 611.
 тѣх, 493.
 трвен, 493.
 трвеник, 228.
 тргне, 145.
 трговчић, 83.
тре, 141.
 трем, 493.
 трен, 172.
 тренутни глаголи, 36, 610.
 трепет, 187.
 трепетуша, 223.
трес, 147, 432, 445, 450.
 тресавица, 215.
 тресавши, 446.
 тресао бејаш, 547.
 тресао сам, 546.
 тресао сам био, 547.
 тресах, 457.
тресе, 141, 432, 434, 441, 443.
 тресем, 432.
 трѣсѣт, 187.
 тресијаш, 441, 457.
тресне, 434.
 тресох, 445.
 трести, 432; — као образац ме-
 њања, 456.
 тресући, 443.
 трестах, 441.
 третин, 265.
 трећа врсте промене именичке,
 351; — промене глаголске,
 501.
 трећак, 202.
 трећи, 265.
 трећина, 266.
 трећи падеж различан по ак-
 центу од седмог, 329, 356,
 375; — у синтакси, 634—640;
 — и прелазни глаголи, 635;
 — за присвајање, 638; — и
 заклетва, 639; — и жеља, 639;
 — у реченици без подмета,

- 640; — с предлогом *к*, 672;
— с предлогом *против*, *супрот* (проћу), 676.
трећи раздео прве врсте глаголске промене, 450, 460; — пете врсте, 533.
трећег познатог и непознатог лица заменица, 745.
трѣшања, 73, 357.
трешња, 179, 357.
три, 262, 267, 313, 316, 405, 407, 409, 411, 607; — и прирок, 593.
тридесет, 28.
тридесет-девети, 811.
три-днй, 336.
тринаест, 66, 298.
тринѣст, 66.
трипут, 815.
триста, 815.
трк, 17, 124, 147, 508.
тркалиште, 227.
тркља, 169.
трља, 169.
трн, 172, 597.
трња^к, 202.
трње, 24, 86, 597.
трѣо, 493.
трова, 109, 128, 534, 540.
тровати, 534, 540.
трога, 66, 410.
троје, 267, 405, 410, 412, 413, 594, 607.
тројега, 66, 410.
троји, -е, -а, 28, 267, 405, 413.
тројице, 316.
тролетни, 277.
тролетница, 277.
тронежа, 277.
троснопица, 277.
трострук, 277.
трпеж, 217.
трпен, 507.
трпети, 507.
трпие, 141, 501.
трпиен, 507.
трпни придев, 429, 431, 507, 698, 701, 753, 754; — како постаје, 448; — у казивању извршеног будућег времена, 692; — за будуће неизвесности, 694; — и трпно стање, 710; — градиво за нове именичке основе, 228.
трпно стање, 545, 609, 701, 709; — образац, 550; — и заменица *се*, 712; — кад је најчешће, 711.
трска, 102.
трстика, 203.
трст-ка, 102.
трти, 493.
тру, 128, 149, 534, 540.
тру-а, 109.
труд, 147.
трудбеник, 204.
трује, 534, 540.
труладак, 227.
трулеж, 227.
трун, 172.
труо, 698.
трх, 493.
трча, 124, 508.
трчати, 35, 508.
трчах, 508.
трчкарати, 136.
трчкати, 136.
те и *ц* 82, 98; — не спаја се и оставља се тако како је, 82.
тт како се разједначује, 93, 183, 184.
ту, 37, 746.
туга, 353; — и четврти падеж, 643.
ту где, 774.
туда, 37, 272.
туде, 272.
тудије, 272.
туђе речи у језику, 115.
тужба, 195.
тужњава, 196.
тузи, 353.
Тузланин, 174.

Тузланка, 206.
 туколук, 278.
 тулца (тулац), 91.
 туп, 259.
 Турад, 194.
Турак, 333.
Туре, 333.
Турк-и, 109.
 Туркиња, 182.
 Турком, 340.
 турски, 809.
 Турци, 340.
 турчи(ти), 109, 126.
 Турчин, 174, 333.
 турчин-цвет, 296.
 туст, 242.
 тутњава, 196.
 тући, 149, 462 : — се, 35.
 туцањ, 180.
 тучењак, 228.
 тушта, 155.
 тхор, 83.
 тче, 539.
тш спаја се у ч, 79, 98 ; — ос-
 тавља се тако како је, 82
тшт или **чт** даје **шт**, 99.
тџ, заменица, 269, 272, 395.
тџ- наставак при имен. основа-
 ма, 183, 242, 263.
тџк, 130, 147.
тџек-јџ, 232.
 тџ, 149.
тџ- наставак, 93, 184.
 тџште сръльце, 811.

Ѣ непчани сугласник, 79 ; — ко
 је увео у српску азбуку, 46 ;
 — постало од **ђ**, 82 ; — по-
 стало од **тј**, 86, 486 ; — по-
 стало од **џ**, 95, 444 ; — по-
 стало од **кт**, 95 ; — постало
 од **хт**, 95, 463 ; — у старом
 словенском **шт**, 459 ; — ме-
 сто **т** по наличности, 510.

Ѣ- наставак, 248.
Ѣ, 510, 548.
Ѣ дати, 548.

Ѣмо, 510, 548.
Ѣрати, 86.
Ѣркин, 240.
Ѣте, 510, 548.
Ѣш, 510, 548.
Ѣш проћи, 548.
Ѣ- наставак, 265.
Ѣрилица, 47.
Ѣро, 152.
Ѣ разједначава се у **тџ**. 94.
Ѣра, 152.
Ѣса, 152.
Ѣ, 510, 548 ; — и време будуће,
 691.
Ѣре. 192.
Ѣриј, 231 ; — **Ѣ**рији, 231 ; —
Ѣри, 231.
Ѣрка, 70.
Ѣталица, 227.
Ѣ- наставак, 248.

У, самогласник, 39, 114 ; — осна-
 жено у **ов**, 128, 149, 534, 540,
 543 ; — постало од **л**, 469 ; —
 место **ж**, 468.

У, предлог, 39, 293, 303, 307 ;
 — и други падеж, 669 ; — и
 2-ги и 7-ми падеж, 678.

убал, 165.
убао, 165.
уби(ти), 61.
убивалац, 116.
уби-ица, 213.
убија(ти), 61, 109, 130
убилац, 324.
убилца (убилац), 91.
убиство, 116.
убица, 213.
убог, 230.
убожак, 255,
убожар, 163.
убој, 57.
убојит, 116.
убојник, 204.
уборак, 205.
убралац, 218.
у-Бугарѡ, 76,

- увежба**, 133.
увек, 37, 816.
увелак, 227.
увеличавање, казано наставком,
 164, 175.
увенути, 499.
увео, 499.
увести, 307, 456, 610.
увештба, 133.
увоз, 57.
уврѣти се, 490.
уврѣсти, 456.
уврх, 665, 816.
угал, 165.
угаљ, 322.
угао, 165, 325.
углед, 147.
угљара, 163.
угљевље, 157.
угнати, 307.
уговѣвши, 513.
уговѣти, 502.
уговјевши, 513.
уговје, 141.
угризак, 205.
угурсузе, 328.
уда- наставак при прилошким ос-
 новама, 272.
удаваца, 218.
удадба, 195.
удаја, 148.
удар, 149.
удешава, 132.
удно, 816.
удовички, 423.
уже, 154, 380.
ужина, 133.
ужитак, 133, 228.
Ужице, 212.
Ужичанин, 86.
уз, 39, 154, 465, 511; — и че-
 тврти падеж, 673; — и време
 будуће, 691; — при глагол-
 ским основама, 303, 307; —
 и свршеност радње глаголске,
 612; — и исказивање предње
 радње у будућности, 692.
узаврети, 104, 307.
узајмично-повратни глаголи, 35,
 609.
узајмљене речи, 160.
узак, 254, 259.
узал, 165.
узалуд, 37.
уза-ме, 104.
узао, 165.
уза-те, 104.
узачак, 255.
узбијати, 116.
узбрдит, 247.
узвика знак, 792, 800; — место
 запете, 782, 801; — и велико
 слово, 808.
узгред, 815.
уздах, 147.
уздисај, 150.
уздићи, 302.
узео, 91, 807.
узети, 50, 130, 469.
узетиња, 228.
узимати, 130.
узјахавши, 37.
узм, 450.
узем, 50.
узмогбудем, 692.
узмогу, 465.
узнети, 303.
уз'о, 807.
уз пркос, 815.
узрок, казан предлогом, 39; —
 показан свезом, 40; — казан
 доданом реченицом, 572, 579,
 732, 747, 754; — казан пред-
 логом, 658, 670; — и време
 у синтакси, 661; — у питању,
 716; — и речи *зашто* и *зато*,
 817.
уи, 63, 807.
ујак, 202.
уједно, 816.
ујо, 342.
ујутру, 816.
ук- наставак за глаголске дими-
 нутиве, 136.

- уклонити. 303.
 љ-коло, 76.
 укоп, 20.
 укосиште, 209.
 украј, 816.
 укућница, 293.
 љлести, 456.
 љлећи, 466; — се, 466.
 уљ- наставак, 171.
 уља- наставак. 171, 175.
 уљудан, 293.
 ум, 198.
 умањаване значења и предлог,
 ио, 817; — при образовању
 придева, 240; — казано осно-
 вом, 203, 206, 207, 212, 216,
 220, 255.
 умах, 815.
 уме, 449, 503.
 љмѣвши, 513.
 умеде, 503.
 умедне, 145, 500, 503. 612.
 умеднути, 145.
 умедох, 503.
 умео, 63.
 умераване значења прилогом,
 822.
 уместо, 816.
 уметак, 205.
 уметање самогласника а међу су-
 гласнике, 104.
 умети као образац мењања, 501.
 уметнута реченица, 758, 784, 803;
 — и почивка, 794; — и за-
 пета, 783.
 уметнуте речи, 803.
 уметци у глаголских облика, 438.
 умивае, 141.
 умивати се, 35, 141.
 умје, 502.
 умили, 243.
 умиљат, 243.
 умирати, 130.
 умирем, 103.
 умирјем, 103.
 умје, 449.
 љмјѣвши, 513.
 уморио се, 34.
 умрети, 130, 611.
 умѣ, 124, 501, 611.
 умѣе, 141, 501, 502, 611.
 унапред, 816.
 унићи, 61.
 унутра, 37, 815.
 унучад, 372.
 унучадма, 372.
 унуче, 192.
 уочи, 816.
 уочити, 63.
 упадак, 205.
 упис, 20.
 упитај-де. 488.
 љпити. 473.
 упитне реченице, 713, и д.; —
 и реч. знаци. 792, 797, 798.
 упитни прилози, 716.
 упитни облик за дивљење, 717;
 — за намеру, 738; — за по-
 годбену реченицу, 739; — за
 поређење, 744.
 љ-плач, 76.
 упоредна граматика, 42.
 управитељ, 185.
 управо, 37, 816.
 љпрѣти, 490.
 упут, 815.
 ур- наставак, 164.
 ура- наставак. 164, 175.
 уредба, 195.
 урок, 57.
 усахла, 499.
 усахнути, 499.
 усев, 148.
 усклици. 22; — и запета, 782.
 ускос, 815.
 ускрс, 70, 147, 809.
 ускршњача, 219.
 ускршњи, 241.
 усмена беседа, 806.
 усне, 44, 45.
 уснени сугласници, 79.
 уснено-носни сугласници, 79.
 успаван, 34.
 успоред, 816.

- усред, 39, 816; — и 2-ги па-
 леж, 666.
 усталац, 324.
 устијех, 350.
 устока, 149.
 устрижак, 205.
 у-стрица, 75.
 уступање, казано подређеном ре-
 ченицом, 740; — казано бу-
 дућим временом, 695.
 уступна реченица, 740; — по-
 годба, 741.
 усути, 461.
 љсхтѣ, 511.
 љсхтејљ, 511.
 љсхтѣм, 511.
 усхтѣмо, 511.
 усхтѣте, 511.
 љсхтѣш, 511.
 љсхтијем, 511.
ут- наставак за глаголске дими-
 нутиве, 136.
ут-ак- наставци, 227.
 утапати, 130.
 утећи, 303.
 утече, 34.
 утопити, 130.
 утопљеник, 228.
 уторак, 208, 809.
 уточиште, 209.
 ухо, 211, 348, 373.
 утах, 516.
 учаше, 34.
 учен, 101, 516.
 ученик, 228.
 учестана радња глаголска 36,
 610, 611; — и **а-** наставак,
 129; — и **и-** наставак, 131;
 — и **ива-** **ова-** наставци, 134;
 — и **је-** наставак времена са-
 дашњег, 143.
 учим, 34.
 учитељ, 18.
 учитељевица, 215.
 учити, 516.
учјен, 101.
уш- наставак, 223, 224.
 уш, 366.
уша- наставак, 23, 224.
 уши, 313, 348, 373.
 љшй, 366; — ушију, 366.
 љштипакѧ, 72.
Ф уснени сугласник, 79; — му-
 као сугласник, 80; — у изу-
 зетку при једначењу по звуч-
 ности, 83.
 фебруар, 809.
 Француз, 328.
 Французу, 328.
 француски, 809.
 Futurum exactum, 692.
Х грлени сугласник, 79; — нема
 парњака међу јасницима, 80;
 — у сажимању самогласника,
 64; — промењено у с у раз-
 ним приликама, 87, 130, 331,
 353, 441, 445; — мења се у
 ш, пред е 88, 328, 441, 445;
 — пред и, 87; — пред неп-
 чаником, 531.
х- наставак за време, 105, 438,
 445
ха- наставак именски, 211.
 хајдемо-те, 811.
 Хајдук-Вељко, 811.
 хајдуци(х), 340.
 хајкача, 218.
 хаљина, 24.
 хаљинац, 216.
 хартија, 115.
 хаџи-недомак, 296, 811.
 хаџо, 152.
 хвалити, као образац за трпно
 стање, 550.
хвали, 445, 449,
 хвалио сам, 546.
 хвалити, 444.
 хвалиће, 548.
 хвалићемо, 548.
 хвалићете, 548.
 хвалићеш, 548.
 хвалићу, 548.

хвaтих, 445.
хвaлција, 91.
хвaљен, 448.
хвaљен бејaх, 550.
хвaљен бeх, 550.
хвaљен бивши, 550.
хвaљен бих, 550.
хвaљен буди, 550.
хвaљен будући, 550.
хвaљен сам, 550.
хвaљен сам био, 550.
хвaљен љу бити, 550.
хвaљени, 448.
хвaт, 183, 334.
хвaтѣ, 334.
хeј, 22
Херцеговац, 214.
хиљада, 28, 115, 264: — у под-
мету, 592.
хитар, 415.
хитња, 179,
хйтрѣ, 415.
хитрина, 177.
хитро, 37.
хј постаје ш, 86.
хладне, 125.
хладовит, 247.
хладолеж, 154.
хлебац, 216.
хо- наставак, 211.
ходати, 611.
хoдац, 213.
ходити, 35.
хоп, 22.
хоте(ти), 510.
хотимице, 37.
хотје, 510.
хоѣах, 510.
хоѣе, 510.
хоѣемо, 510.
хоѣете, 510.
хоѣеш, 510.
хоѣеш поѣи, 548.
хoѣо, 225.
хоѣу, 225, 440, 510; — и време
будуће, 691.
хтедне, 612.

храбар, 234.
храм, 198.
храна, 24, 172.
хранећи, 429.
хранѣ, 429.
хранив, 429.
храниле, 429.
хранимо, 429.
храните, 429.
хранитељ, 185.
хранити, 429.
храњасмо, 429.
храњен, 62.
Храпоња, 181.
Хрвати, 47; — и стари падежни
наставци, 340, 350, 361, 376,
391, 399, 425.
хрватски, 257.
хришћанин, 174.
хришћанка, 206.
хришћански, 809.
хришћанство, 809.
хром, 230.
хромну, 123.
хт постаје ѣ, 95, 463.
хте, 510, 511.
хтед, 511.
хтедне, 145, 500, 511.
хтеднем, 511.
хтеднути, 145.
хтедох, 511.
хтети. 137, 225, 510, 695; — и
време будуће, 691.
хтио, 90.
хтјед, 692.
хтједбуде, 692.
хтѣ, 511.
хѣах, 510.
худ, 230, 259.
хум (хлѣмъ), 198.
хъ- наставак, 211.
хы, 183.

Ц зубни сугласник, 79; — по-
стало из тс, 79, 98; — мукао
парњак, 80; — у претварању,
82; — пред самогласником и,

- 82, 87, 126, 353; — постаје **ч** пред **е**, 88, 328; — непретворено пред **и** од наставка, 240; — претвара се у **ч**, 255, 257; — постало из **к**, 87, 130, 331; — тражи да се о промени у **е**, 354; — каткад не мења пред собом **д** и **т**, 807.
- ц-** наставак за диминутивне глаголе, 136.
- ца-** наставак, 216.
- цавити, 96.
- цакло, 96.
- Цана, 96.
- цар, 327.
- царе, 327.
- царев, 418.
- царевац, 215.
- цареви, 332.
- царем, 327.
- царина, 176.
- царић, 193.
- царски, 257.
- цваст, 451.
- цватити, 96.
- цвеља**, 131.
- цвет, 149.
- Цвети, 153, 809.
- цвеће, 24.
- цвећице, 212.
- цврка, 147.
- цвркутати, 136.
- цвржуће**, 143.
- цвѣтъ, 149.
- це-** наставак, 216.
- цедило, 167.
- цел, 230.
- целац, 215.
- целиваћѝ, 248.
- целокупан, 273.
- целца (целац), 91.
- целцат, 91.
- цена, 172.
- цео, 92, 230, 419.
- церовик, 204.
- Цетињка, 206.
- циганија, 158.
- циганин, 174.
- циганка, 206.
- цијел, 92.
- цио, 92.
- цифре како се пишу, 824.
- цичје**, 141.
- цј** иде у **ч**, 86.
- цмок, 22.
- Цоја, 96.
- црв, 334.
- црвен, 26, 238; — црвен, 153.
- црвенило, 167.
- црвѝ, 334.
- цреп, 149.
- црк, 466.
- црква, 83.
- црквена азбука, 46.
- црквењак, 202.
- цркне**, 145.
- црн, 235, 259.
- црна гора, 599.
- Црна Гора, 599, 809.
- црнети, 33, 35, 610.
- црник, 204.
- црнило, 167.
- црнина, 177.
- црнити, 126.
- црнограб, 277.
- црномањаст, 246.
- Црно Море, 809.
- црноок, 63.
- црноточина, 278.
- црњ, 155.
- црп, 155, 149, 450, 460.
- цристи, 460.
- цртало, 167.
- црѝи, 466.
- Ч** непчани сугласник, 79; — мукао сугласник, 80; — састављено од **тш**, 79, 98; — пред **т**, 99; — постало од **кј**, 86; — од **к**, 87, 88, 259, 328, 539; — од **ц**, 87, 88, 328; — постало од **цј**, 86; — каткад не мења пред собом **д** и **т**, 807.

чабрењак, 202.
 чабрић, 193.
 чаброноша, 278.
 чађ, 365.
 чађу, 101, 365.
 чазба, 102.
 чак, 37.
 чамов, 252.
 чанколиз, 278.
 чанчара, 163.
 чапџр, 164.
 чарапаст, 245.
 час-по, 811.
част-ба, 102.
 чатац, 213.
 чатити, 99.
чв- сугласници, 83.
 чворак, 322, 323.
 чворнат, 243.
 чврсне, 145.
 чврсну, 123.
 чврст, 73, 259.
чврстну, 123.
 че, 469, 539.
 чега, 261.
 чегов, 261.
 чеговић, 261.
 чегрташ, 221.
 Чедомиљ, 155.
чека, 122.
 чекиња, 182.
чекне, 145.
чекпу, 122.
 чеџац, 324.
 челњак, 91.
 челца (челац), 91.
 чемер, 160.
 чемерикаст, 245.
 чепукати, 136.
 чергаш, 222.
 чеса, 261.
 чесов, 261.
 чест, 242, 259.
 честит, 247.
 честитост, 191.
 честобродница, 213.
 четвери, -е, -а, 405.

четверо, 405.
 четвори, -е, -а, 28, 267, 405, 413, 607.
 четворма, 410.
 четворо, 267, 405, 410, 412, 413, 607; — образац мењања, 410; — у подмету, 594.
 четврт, 266.
 четврта врста именичке промене, 362; — глаголске промене, 514.
 четвртак, 208.
 четврти, 263.
 четврти падеж како се познаје, 314; — једнак с другим, 330; — у синтакси, 641—645; — с предлозима *за*, *међу*, итд. 677; — с предлозима *на*, *у*, итд. 678; — као самостални додатак, 753.
 четврти раздео прве врсте глаголске промене, 450, 462.
 четири, 262, 313, 316, 405, 407, 409, 411, 607, 621; — у подмету, 593.
 четири-днй, 336.
 четирице, 262.
 четирма, 409.
четова, 135.
 четрнаест, 66, 298.
 четриџет, 66.
чех, 180.
 чешањ, 180.
 чешем, 101.
чешјем, 101.
 чешки језик, 42.
 чешљати се, 35.
 чешљива, 72.
 чй, 64, 807.
 чизмарка, 206.
 чиј, -а, -е, 32, 64, 271, 427, 714, 807, 821.
 чији, 427, 817.
 чика, 353.
 чикин, 240.
 чйко, 200.
 чйков, 72.

- чи́ковā, 72.
 чим, 745.
 чин, 172.
 чинећи, 34.
 чини, именица, 153.
 чинивши, 34.
 чинио, 34, 63, 91, 807.
 чиниоци, 807.
 чинити, и два четврта падежа, 642; — се, спона у прироку, 558.
 чињен, 34.
 чист, 242.
 чисти-кућа, 299.
 чистота, 190.
 читам, 428.
 читати, 34, 99.
 читаћу, 428.
 чл, 172.
 члан у сложеној реченици, 727, 729.
 чобан, 333.
 чобанц, 333.
 чобанија, 158.
 чобанин, 174, 333.
 чобанка, 206.
 чобанчад, 194.
 човек, 23, 25, 339, 597.
 човеков, 26.
 човеци, 597.
 чопечански, 257.
 човечанство, 189.
 човече, 88.
 човечј, 64.
 човечиј, 64.
 човечуљак, 206.
 чорболок, 278.
 чт прелази у шт, 99.
 чтити, 99.
 что, 99, 396.
 чу'ти, 61, 106, 450, 539.
 чув, 446.
 чува, 130, 519.
 чувае, 141, 519.
 чувај, 522.
 чувалац, 227.
 чуван, 523.
 чувар, 162.
 чувати као образац мењања, 524;
 — се, 35.
 чувен, 61, 428, 479.
 чувен сам, 428.
 чувши, 446.
 чудо, 383.
 чудотворац, 278.
 чуђење и 2-ги падеж, 630.
 чујах, 477.
 чује, 474, 477.
 чуљајин, 251.
 чула, 3.
 чун, 172.
 чуо бејах, 547.
 чуо сам био, 547.
 чупавац, 215.
 чути, 33, 473, 474; — као образац, 473.
 чутуретина, 175.
 чц остављено без промене, 99.
 чц промењено у шц, 99.
 чъ, 269, 396.
 чън, 130, 469.
 чът, 213.
 чъте, 811.
 чъто, 396.
 Ш непчани сугласник, 79; — му-
 као сугласник, 80; — постаје
 од сј, 86; — постаје од хј,
 86; — постаје од х пред и,
 87; — постаје од х пред е,
 88, 328, 441, 445; — постаје
 од х пред непчаником, 531;
 — не мења пред собом д и т
 807.
 ш- наставак за 2-го л. једн., 436.
 ша- наставак, 220; — за поре-
 њење, 259.
 шав, 321, 322.
 шад, 485.
 шаљем, 530.
 шапутати, 136.
 шарак, 208.
 шарен, 238.
 шарен-трба, 296.

Шар-Планина, 296, 811.
 шарчев, 253.
 шаторје, 157.
 шв- сугласници, 83.
 швен, 479.
 ше- наставак за поређење, 259.
 шеничица, 71.
 шепер, 160.
 шест, 263, 266, 374.
 шестъ, 263.
 шеста врста глаголске промене, 543.
 шести, 263.
 шестина, 266.
 шести падеж како се познаје, 314 ; — у синтакси, 648—655 ; — с предлогом с, 675 ; — с предлозима за, међу, итд. 677 ; — у трпним реченицама, 710, 712 : — као самостални додат, 753.
 шести раздео прве врсте глаголске промене, 450, 473.
 шестица, 266.
 шесторо, 28, 267.
 шеталиште, 227.
 ши, 479.
 шибика, 203.
 шибљак, 202.
 шипваћ, 248.
 шивен, 479.
 шиј, 64.
 шиндрика, 203.
 шипка, 82.
 ширење коренових самогласника, 121, 130, 146, Види: дуљење.
 шйрй, 103.
 шврји, 103.
 широк, 256, 259.
 шити, 444, 473.
 шишак, 201.
 школа, 24.
 шљем, 530.
 шљивовик, 204.
 шњим, 806.
 шо- наставак, 220.

шобот, 187.
 шт- сугласници у двојењу слогова, 67 ; — разједначено од шћ, 94, 516 ; — разједначено од шч, 94, 498, 508, 531 ; — пред неким сугласницима губи т, 102 ; — на крају речи, 322 ; — на крају основа, 346, 357, 419 ; — у старом словенском, а у српском ћ, 459.
 шта, 396, 714, 817, 821.
 штене, 192.
 штеточинац, 213.
 штити, 99.
 што, 31, 99, 269, 392, 396, 605, 622, 743, 747, 775, 776, 816, 817, 821 ; — у промени, 396 ; — у питању, 716.
 што било, 817.
 штогде, 816.
 што год, 743, 817.
 штогод, 622, 816, 817.
 штокад, 816.
 штоко, 816.
 штокоји, 816.
 што му драго, 817.
 штоно, 815.
 што — тим, 743.
 штотко, 816.
 што — то, 743.
 шточиј, 816.
 штошта, 816.
 шћ се разједначује у шт, 94, 516.
 шћах, 510.
 шћера, 152.
 шугав, 250.
 шуљајив, 251.
 шума, 198.
 Шумадија, 158.
 шђњало, 167.
 шц постало од чц, 99.
 шч се разједначује у шт, 94, 498, 508, 531.
 шъ- наставак за поређење, 259.

Ц непчани сугласник, 79; — јасан сугласник, 80; — састављено из *џ*, 79, 98; — ко је увео у српску азбуку, 46; — *џ* ко је увео у латиницу, 47. *џигерица бела* (плућа), 44, 45. *џигерњача*, 219.

Ћ самогласник, 52, 416; — иде у *и*, по том у *и*, 130; — дуљи се у *у* или испада, 461

Ћ- наставак 146, 147, 148, 150, 230, 279, 318, 321, 395, 419.

Ћк- наставак, 226, 254, 255.

Ћн или *џн* иде у *ж*, 468.

Ћц- наставак, 216.

Ћј- самогласник, 53, 416; — снажењем иде у *ов*, 149; — постаје у српскоме *и*, 182.

Б- самогласник, 52; — прешло у *а*, 236, 254, 255, 257; — постало *и*, 130; — као стари непчани сугласник узрок гласовним променама, 397.

Б- наставак, 153, 266, 318, 321, 362, 363, 395, 419.

Бк- наставак, 107, 205, 206, 208, 227, 228, 229, 254, 255, 259.

Бка- наставак, 205, 206, 208.

Бко- наставак, 205, 207.

Бм, 130, 213, 469,

Бн или *џн* иде у *а*, 468.

Бно- наставак, 236, 237, 260, 261, 262.

Бна- наставак, 236, 237, 260.

Бно- наставак, 236, 237, 260.

Бњ- наставак, 180,

Бство- наставак, 188, 227, 228.

Бск- наставак, 257.

Бска- наставак, 257.

Бско- наставак 257.

Бц- наставак. 213, 214, 215, 216, 227.

Бца- наставак, 216.

Бце- наставак, 216.

Ђ- самогласник, 54; — снажењем иде у *а*, 149; — прелази у *а*, 124, 239, 477, 508; — постало од *е*, 130, 458, 477; — постало од *и*, 149; — и његове замене у јужном говору, 90; — у ширењу основе, 489; — обележје пређашњег несвршеног времена, 441.

Ђ- наставак, 105, 124, 132, 141, 449, 501.

Ђм- наставак у заменичких падежа, 393.

Ђн- наставак, 239.

Ђпа- наставак, 239.

Ђно- наставак, 239.

Ђх, стари наставак за 7-ми падеж, 340, 393, 415.

Ј- самогласник, 50, 440; — постало од *ен*, 378; — постало од *џн* или *џм*, 468.

Јт- наставак, 192.

Јта- наставак, 192.

Јџ- самогласник, 51; — како постаје, 272; — из *он*, 436; — из *ом*, 440; — из *џн* или *џм*, 468.

